

International
Anatolian
Social Sciences
Journal

Uluslararası
Anadolu
Sosyal Bilimler
Dergisi

Yıl:2020. Sayı:4, Cilt: 4 ISSN: 2619-9475

Akademik
Hakemli
İndexli
Uluslararası Dergi

KÜNYE

Editör: Doç.Dr. Yusuf ARSLAN

Editör Yrd.:Dr. Ali Haydar SOYSÜREN

Dr. Filiz ÇELİK (İngiltere)

İngilizce Dil Editörü: Dr. Mehmet Sait Halim GENÇOĞLU

Dr. Aytunç AYDIN

AKADEMİK DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Özkan YILDIZ

Prof. Dr. İlknur ÖNER

Prof. Dr. Rüstem ERKAN

Prof. Dr. Armand VOLKAS (California Institute)

Prof. Dr. Tom CHESSMEN (Swansea University)

Prof. Dr. Şükrü ASLAN

Prof. Dr. Seçkin AYDIN

Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

Doç. Dr. Naciye YILDIZ

Doç. Dr. Mustafa AKSOY

Doç. Dr. Abdullah Mesut AĞAR

Doç. Dr. Ahmet İLYAS

Doç. Dr. Fatih YAZICI

Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN

Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

Dr. Tracey Maegusuku-Hewett (Swansea University)

Dr. Salwa El-Awa (Swansea University)

Dr. Kathryn Jones (Swansea University)

Dr. Jeff FARİS (University of South Wales)

Dr. Jeni WILLİAMS (University of Wales)

Dr. Kyle ERİCKSON (University of Wales)

Yazışmalar için e-mail adresi:anadulusosyalbilimler@gmail.com

Kapak Resmi: İnternet görseller sayfasından alınmıştır.

İçindekiler

Makaleler

- Arş. Gör. Salih BAŞKUTLU, [İTTİHAT TERAKKİ CEMİYETİ'NİN GENÇ NESİL ALGISI VE YÖNETİMİ](#) / Sayfalar : 4-21 (Derleme Makale)
- Dr. Öğr. Üyesi Arzu ŞEKER, Doç. Dr. Yavuz CÖMERT, [TÜKETİCİLERİ HEDİYE SATIN ALMAYA YÖNELTEN MOTİVASYONLAR](#) / Sayfalar : 22-42 (Derleme Makalesi)
- Doç. Dr. Nurcan YÜCEL, Uzman Melek İNAN, [TURİZM SEKTÖRÜNDE DİJİTAL PAZARLAMA: ELAZIĞ İLİ OTELLERİNİN WEB SİTELERİNİN EYE-TRACKİNG İLE ANALİZİ](#) / Sayfalar : 43-64 (Araştırma Makalesi)
- Dr. Yusuf YAMAN, [SOSYAL GÜVENLİK BAĞLAMINDA EV KADINLARININ SOSYAL GÜVENCESİ: İSTEĞE BAĞLI SİGORTALILIK](#) / Sayfalar : 65-77 (Derleme Makale)
- Ali Eren DEMİR, ["KARDES" KAVRAMININ ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ: ENGELLİ BİREYLER ÖRNEĞİ](#) / Sayfalar : 78-96
- Öğretim Görevlisi Dilan MALGAZ GÜÇLÜ, Öğretim Görevlisi Rabia ACEMİOĞLU, [ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE YAŞANAN FİZİKSEL İSTİSMAR: NİTEL BİR ÇALIŞMA](#) / Sayfalar : 97-111 (Araştırma Makalesi)
- Dr. Refet Yalçın BALATA, [DEĞİŞİM SÜRECİNDE SAMANCIOĞLU CÂMİİ HAZİRESİNDEKİ \(CUMA OVASIİZMİR\) OSMANLI MEZAR TAŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA](#) / Sayfalar : 112-156 (Araştırma Makalesi)
- Dr. İdris SÖYLEMEZ, [HASAN ÂLİ YÜCEL'İN "TÜRK EDEBİYATINA TOPLU BİR BAKIS" ADLI EDEBİYAT TARİHİ KİTABINDA DİVAN EDEBİYATI VE DİVAN ŞAİRLERİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ](#) / Sayfalar : 157-176 (Derleme Makale)
- Arş. Gör. Muhammed Gani ŞAHİNOĞLU, [ARSİV BELGELERİYLE MIZIKA-İ HÜMÂYÜN'DA KLARNET VE TÜRK KLARNET İCRÂCILARI](#) / Sayfalar : 177-193 (Derleme Makale)
- Doç. Dr. Özgür SARI [UNEMPLOYMENT INSURANCE APPLICATION: COMPARATIVE EXAMPLES OF TURKEY AND GERMANY](#) / Sayfalar : 194-203 (Derleme Makale)
- Öğretim Görevlisi Turgay AKDAĞOĞLU, [TÜRK MÜZİĞİ'NDE VİYOLONSEL EKOLLERİ](#) / Sayfalar : 204-226
- Hatice Berrin ÖZKAYA, Dr. Öğr. Üyesi Emek Aşlı CİNEL [TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ \(2006-2019\)](#) / Sayfalar : 227-261 (Derleme Makale)
- Dr. Mustafa Yunus GÜMÜŞ, [DİVAN ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER İLE "KENDİDEN GEÇMEK" DEYİMİ](#) / Sayfalar : 262-274
- Arş. Gör. Murat BAŞ [ÇALIŞANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE SOSYAL BAĞLILIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ](#) / Sayfalar : 275-288 (Araştırma Makalesi)
- Öğretim Görevlisi Hıdır POLAT [HALKLA İLİŞKİLER ALANINDAKİ DOKTORA TEZLERİNDE YENİ MEDYA OLGUSU: NİTEL BİR VERİ ANALİZİ](#) / Sayfalar : 289-306 (Derleme Makale)
- Yüksek Lisans Özkan AYBAR, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KANTARCI BİNGÖL, [PAULO FREIRE'DE BANKACI EĞİTİM MODELİNE KARŞI PROBLEM TANIMLAYICI EĞİTİM MODELİ](#) / Sayfalar : 307-323 (Derleme Makale)
- Dr. Öğr. Üyesi Işıl HORZUM, [GRUP İLETİŞİMİ TEMELİNDE ÖNYARGI, AÇI SADAKATİ, KUTUPLARDA DÜŞÜNMEK, AYRIMCILIK VE SOSYAL MEDYADA LİNC: FAZIL SAY ÖRNEĞİ](#) / Sayfalar : 324-342 (Derleme Makale)
- Dr. Canan BÜYÜKAŞIK-ÇOLAK, Prof. Dr. Faruk GENÇÖZ [CULTURAL IDENTITY FORMATION PROCESS OF MINORITY INDIVIDUALS: AN INTERPRETATIVE PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS](#) / Sayfalar : 343-362 (Araştırma Makalesi)
- Mehmet Kürşat TÜZEMEN, Dr. Öğr. Üyesi Gülçin BİLGİN TURNA [SİGARA VE BONZAI ÜZERİNE BİR DEMARKETİNG UYGULAMASI](#) / Sayfalar : 363-380 (Araştırma Makalesi)
- Doç. Dr. Yaşar CANATAN [1958-1963 DÖNEMİ TÜRK-ARAP MÜNASEBETLERİ VE ORTADOĞU ÜLKELERİ](#) / Sayfalar : 381-390 (Derleme Makale)
- Uzman Ceylan BAŞKAN SARIKAYA, Doktora Hüseyin KOÇ, Doç. Dr. Gökben HIZLI, Dr. Hüseyin ÜNÜBOL [SİGARA İÇEN VE İÇMEYEN BİREYLERDE DUYGU DURUMUNUN DUYGUSAL ŞEMALARLA OLAN İLİŞKİSİ](#) / Sayfalar : 391-406 (Araştırma Makalesi)

İTTİHAT TERAKKİ CEMİYETİ'NİN GENÇ NESİL ALGISI VE YÖNETİMİ**Arş. Gör. Salih BAŞKUTLU**

salihbaskutlu@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1676-6505

Makale Geliş Tarihi: 3 Eylül 2020

Makale Kabul Tarihi: 11 Ekim 2020

DOI: 10.47525/ulasbid.790079**Öz**

Geç dönem Osmanlı Devleti'nde en temel meselelerden biri yeni bir toplum oluşturma sorunudur. Yeni bir birey ihtiyacı, devleti ideal vatandaşın yetiştirilmesi sorunuyla yüz yüze bırakmıştır. Durum, her şeyden önce hükümetin ana prensipleri doğrultusunda şekillenen bir beden eğitimi gerekli kılıyordu. Bu bakımdan da İttihatçı yöneticiler amaçları doğrultusunda beden eğitimi ve onunla bağlantılı unsurları etkili bir şekilde kullanmaya çalıştı. Beden eğitiminin üzerinde önemle duran gençlik dernekleri, devletin simgesel mekânları arasında bulunan okullar misali resmî ideolojinin içselleştirmesinde, yeniden üretiminde ve sürekliliğinde en önemli aracı kurumlardan oldular. Bu çalışma, ulus-devlet modelinin bir toplumsal grup olarak gençliği ve onunla bağlantılı olarak insan bedenini nasıl algıladığı üzerine kurulmuştur. Gençlik ve politika arasındaki ilişkiyi inceleyen bu yaklaşımla çalışma, Osmanlı Devleti'nde gençlik derneklerinin ortaya çıkışı ve teşkilatlanması ile Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) öncesi ve sonrası faaliyetlerini, insan bedeninin iktidar tarafından ulus inşası bağlamında keşfini de anlatım kurgusu içinde tutarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: ulus-devlet, genç, beden eğitimi, İttihatçılar**Young Generation Perception and Management of the Committee of Union and Progress****Abstract**

One of the most fundamental issues in the late Ottoman Empire is the problem of creating a new society. The need for a new individual has left the state facing the problem of raising the ideal citizen. The situation, before all, necessitated physical education formed in line with the main principles of the government. In this scope, the unionist administrators tried to use physical education and related elements effectively according to their purposes. Youth associations, emphasizing the significance of physical education, became one of the most important intermediary institutions in their reproduction and continuity, as in the internalization of the official ideology, like schools, among the symbolic devices of the state. This study deals with how the nation-state model perceives the youth as a social group and, in connection with it, the body. With this approach, investigating the relationship between the youth and politics, the study analyses the occurrence and organization of youth organizations in the Ottoman Empire and their activities before and after the World War I keeping the discovery of the human body in the context of nation creation by rulers within the narrative fiction.

Keywords: Nation-state, young, physical education, Unionists

Giriş

İnsan bedeni ve siyasetin ilgi alanları içerisinde yer almıştır. Fransız İhtilali (1789) sonrasında ortaya çıkan modern devletler, toplumu istedikleri ilkeler doğrultusunda dönüştürmek amacıyla insan bedenini kullanmışlardır. Özellikle ulus-devlet modelinin ortaya çıkışıyla bedene daha fazla önem verilmeye başlanmıştır (Somer, 2015: 58). Bu önem, ulusun oluşumunda denetlenebilir bireyin yetiştirilmesinde bedenin sahip olduğu önemden kaynaklanıyordu. Ulus temelli devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte toplumlar yeni değerler ve tanımlamalarla karşı karşıya kalmıştır¹. Bu açıdan beden, yeni siyaset anlayışı çerçevesinde toplumun yönetilebilir ve itaatkâr bir tarzda inşasının vasıtalarından biri, belki de en önemli argümanıydı. Bu yönden bedenin eğitimi veya ehlileştirilmesi devleti yönetenler için önde gelen meselelerden biri olmuştur.

Bu durum imparatorluk siyasetinden ulus-devlete geçiş evresinde siyasaya egemen olan geç dönem Osmanlı yönetici ve aydın elitlerinin de zihnini meşgul eden bir konuydu. Öyle ki beden eğitimi, İttihat ve Terakki hükümeti tarafından çok önemseniyordu. Kökleri Fransız İhtilali öncesine dayanan “*modern devlet*” paradigması siyasaya egemen olunca yeni devlet modeli için yurttaşların eğitimi bağlamında gençliğin “*ulusçu*” değerler doğrultusunda yetiştirilmesini sağlayacak olan beden eğitimine merkezî bir rol biçilmişti. Ancak İttihatçı elitler bunu sadece gençliğin eğitimi şeklinde düşünmemiş, aile kurumuyla ilgili planlamalar başta olmak üzere yetişkin bireylerin eğitimi olarak da kadınların iyi bir anne olarak eğitilmesi için de kullanmışlardır. Burada, milletin yeniden doğduğu kutsal mekân ya da ocak olarak aileye biçilen misyonun, genç-sağlıklı- vatansever neslin yetiştirilmesi temelinde idealize edildiğini not etmekte fayda var. İktidar ulusçu değerleri içselleştirmiş, görev ve sorumluluklarının bilincine varmış, disiplinli, itaatkâr, fiziksel açıdan güçlü, kendine yeten, her türlü zorluğa hazır ve eril bir gençliğin yetiştirilmesinde beden eğitimini, “*Türk*” kimliğini inşa etme düşüncesiyle birlikte kullanmayı amaçlamıştır².

1. Ulus-Devlet ve İnsan Bedeni

19. yüzyıl birçok açıdan dünya tarihi için dönüm noktasını teşkil eder. Ulus-devlet paradigması bu dönemde reel-politik anlamda taban bularak pek çok uygulamayı doğurmuştur. Daimî savaş ortamı, düzenli orduların oluşumuna meşruiyet sağlarken,

Derleme Makale. Ss. 4.21

¹ Ulus-devlet modelinin oluşumunu ve egemenliğini anlamak için bkz. Tilly, 2000.

² II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi uygulamaları için bkz. Özçakır ve Yıldırım, 2016: 15-29.

beraberinde askerliğe ait değerleri topluma aktararak “*militer*” toplum kurgusunu vücuda getirmiştir. Bu durum izlenen sistemli politikalarla başarılı kılınmaya çalışılmıştır. İktidarlar, gerekli ideolojik akışın gündelik yaşama sirayetini temin ederek “*makbul*” vatandaşın yetişmesini sağlamaya çalışmışlardır³. İlk defa Avrupa’da gözlenen “*asker-millet*” kurgusu, küresel anlamda da karşılık bulmuştur. Öyle ki Osmanlı Devleti’nde böylesi bir düşüncenin gelişimi Batılı örnekleriyle benzerlik göstermişti. Okullar ve paramiliter derneklerde gençlere verilen eğitimle sağlam vücut ve disipline edilmiş bedenin önemi üzerinde durulurken ulusçu düşünceleri merkeze alan politikalar takip edilmiştir. Balkan Savaşları’nın bıraktığı izlerin etkisi altında Cihan Harbi’ne giren Osmanlı Devleti yöneticilerinin genel çizgisi askeri değerlerin kutsandığı bir siyaset anlayışı üzerine kuruluydu⁴.

Micheal Foucault’un, iktidarın topluma yönelik disipline edici ve verimliliğini artırıcı uygulamaları formüle ettiği biyo-politika kavramı, modern devlet ile insan bedeni arasındaki ilişkiyi açıklamakta oldukça dikkate değer bir dil ve anlatım sunuyor. Foucault’a göre, “*Beden, aynı zamanda siyasal bir alanın içine de doğrudan dalmış durumdadır; iktidar ilişkileri onun üzerinde doğrudan ilişkili müdahale meydana getirmektedirler; onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe koşmakta, törenlere zorlamakta, ondan işaretler talep etmektedir. Bedenin bu siyasal olarak kuşatılması, karmaşık ve karşılıklı ilişkilere göre, onun ekonomik kullanımına bağlıdır; bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının nedeni, büyük ölçüde, üretim gücü olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat buna karşılık bedenin işgücü olarak oluşması ancak, onun bir tabiyet ilişkisi içine alınması ile mümkündür; beden ancak hem üretken beden hem de tabi kılınmış beden olduğunda yararlı güç haline gelebilmektedir*” (Foucault, 2000: 62-63). Foucault’un anlatımından da anlaşılacağı üzere devlet mekanizması, bedeni kontrol ederek onun üzerinden devleti yönetenlerin arzu ettiği, beden eğitimi ve jimnastik aracılığıyla atik, gayretli ve itaatkâr kişilerde oluşan kuvvetli ve şuurlu bir toplum meydana getirmeye çalışmıştır.

Bedenin, iktidar tarafından politik öznelendirilmesiyle ilgili bir diğer önemli nokta, modern devletin sistematize ettiği “*topyekûn savaşlar*” evresinin başlamış olmasıdır. Napolyon Savaşları’yla (1800-1815) birlikte biçimsel olarak değişime uğrayan savaşlar artık profesyonel ordular yerine ulus-devlet modelinin ihtiyaç duyduğu “*halk orduları*” ile

³ Osmanlı’nın son döneminde arzulanan vatandaş tipinin açıklaması için bkz. Üstel, 2009a.

⁴ Balkan Savaşları’nın kısa bir okuması için bkz. Beşikçi, 2013: 297-309.

yapılmaya başlanmıştır. Böylece tüm ulusun aktif vatandaşlarının fiziksel ve ruhsal yeteneklerinin tamamının seferber edilmesini gerektiren topyekûn savaşlar evresi, yönetici eliti bu savaşların ideolojik altyapısını oluşturup uygulamaya itmiştir⁵.

Beden eğitiminin ve vatanseverlik duygularının yoğun olarak verildiği eğitimler ile toplum, topyekûn savaşın sivil cephesinin faal unsuru haline gelirken erkeklerin yanı sıra kadın ve çocuklara da savaşın ekonomi-politiği içinde aktif rol biçilmiştir (Cora, 2013: 51). Bu durum ulusçuluk düşüncesinin yükselişte olduğu bir dönemde beden eğitimi politikalarıyla, milliyetçi ve militarist düşüncelerine toplumsal taban temin etmeye çalışan iktidarların genç nesli savaş ortamına hazırlamasına ve gençlik örgütlerine militer hasletler yüklemesine neden olmuştur. Beden eğitimi ile amaç sadece ahlakî özelliklere sahip güzel bedenler yaratmak değil özlemi duyulan yeni “*ideal yurttaşı*” yetiştirmektir⁶. Yani fiziksel faaliyetler paramiliter bir yapıda değerlendirilip siyasî elitlerin yönetim ihtiyaçlarına uygun vatandaş tipini yetiştirmede başat rol oynuyordu⁷.

İmparatorluktan ulus-devlet modeline geçiş aşamasında yöneticiler, yeni siyasal yapıya uygun bireyleri yetiştirmek ve topyekûn savaşlar döneminde askerî güç potansiyeli oluşturmak amacıyla toplumun geneline kendi ihtiyaçları doğrultusunda mobilizasyonuna yöneltmek ve onları seferber etmek amacıyla çok sayıda paramiliter teşkilatı kurmanın yolunu açtılar. Kendi siyaset anlayışlarına uygun bir toplumsal-demografik altyapı oluşturma çabasına girdiler. Böylece yeni iktidar modeli, merkezî ve milliyetçi bir çizgi takip ederken, geliştirdiği politikalarla toplumu da kontrol altında tutup, daha derin nüfuz etmeye çalışıyordu⁸.

⁵ Savaş, çeşitli insan topluluklarının, devletlerin, birbirlerine karşı azımsanmayacak sıklıkta kullandıkları bir dış politika aracıdır. Özellikle Napolyon Savaşları ile birlikte savaş, silahlı kuvvetlerin yanında, diğer bütün unsurların içine dâhil olduğu bir çatışmaya dönüşmüştür. Topyekûn savaş kavramı da bu bağlamda, askerî terminolojide yerini almıştır. Topyekûn savaş, savaş esnasında sadece askerî kuvvetlerin değil, halkın maddî ve manevî güçlerinin tümüyle harekete geçirilmesidir. Napolyon Savaşları’ndan sonra artık sivil-asker ayrımı ortadan kalkmaya başlamış ve kitleler kendilerini savaşın içinde bulmuşlardır. Topyekûn savaş kavramının Osmanlı Devleti’ndeki yansıması için bkz. Beşikçi, 2013: 205-226.

⁶ Geç Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yılları bağlamında modern vatandaşlık kavramının gelişimi için bkz. Kadioğlu, 1998: 23-42.

⁷ Paramiliter teşkilatlar kuruldukları dönemin koşulları ve ihtiyaçları doğrultusunda gençliğin savaş için fiziksel ve ruhsal açıdan hazırlanmasının, seferber edilmesinin birer aracıdır. Bu tür örgütler geniş bir mekânsal düzlemde var olup özgül örnekler değildir. Geniş bilgi için bkz. Yamak Ateş, 2012.

⁸ İktidarın gözetimindeki milliyetçi dalgalanmalar için bkz. Beşikçi, 2004: ss. 92-95.

Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerlik sistemini⁹ yaygınlaştırmaya ve topyekûn savaş dönemine uygun vatandaş yetiştirmeye gayret edildiği bir zamanda, Sosyal-Darwinist fikirlerin şekillendirdiği yönetici ve aydın elitler, beden eğitimini, askerî talimi ve izciliği esas alan vatanseverliği, kahramanlığı ve savaşçılığı empoze eden bir eğitim modeli geliştirmeye yönelmiştir¹⁰. 1908 İhtilali'nden sonra yeni modernist ve pozitivist iktidar, devlet-toplum ilişkilerinde paradigma değişikliğine gitmiş, halkı, iktidarın ortak bileşenine dönüştürüp askerlik kurumunu toplumsallaştırma gayretini hızlandırmıştır¹¹. Böylece topyekûn savaşın zor koşulları için beden ve ruhen hazırlanmış, hazır bir topluluk meydana getirilmiş olacaktır¹².

2. İttihat Terakki Hükümeti ve Genç Nesil

Çocuk ve genç nesil, 19. yüzyıl sanayileşme süreci ve modernleşen Avrupa düşünce sistemiyle görünür kılınmıştır. Fransız Devrimi aracılığıyla yayılan milliyetçi düşünceler, gençlerin içinde yer aldığı sosyal ve politik yapılanmaların yükselişine yol açmıştır. Bu açıdan toplumsal dönüşüm söz konusu olduğunda en önemli güç olarak genç nesil karşımıza çıkmaktadır. Savaşma yeteneğine sahip, dinamik güç olarak gençlik, tüm dünyada değişimin sembolü konumuna gelmiş ve politik özne statüsüne yerleştirilmiştir. Bu dönemde Avrupa'da mutlak monarşilerden meşrutî monarşilere geçiş, bir anlamda gençlik hareketleriyle özdeşleştirilmektedir (Yolcu, 2014: 159). Gerek ulusal devletlerin kurulma sürecinde gerek milliyetçi söylemlerde gençliğe önemli bir rol atfedilmişti. Genç nesil yeni organize olmakta olan toplumun başlıca aktörlerinden biri olarak politik sahnede yerini almıştır. “*Yeninin oluşturulmasında gençlikler çift öneme sahiptirler: toplumun en genç, en eğitilmiş ve en modern elemanları olarak, onlar toplumun doğal ve doğrusal ilerlemesi için gerekli görüldüler. Aslında şunu söylemek mümkün ki gençlik, kurulmak istenen yeni toplumun vücudunu ve ruhunu oluşturuyordu*” (Lüküslü, 2013: 21-22).

⁹ Fransız Devrimi'nden sonra modern devlet, gücünü meşrulaştırmak ve “ancine regime” dönemindeki ayrıcalıkları yok etme pahasına eli silah tutan erkekler ile demokratik haklara sahip vatandaşlardan oluşan bir ordu yaratmak uğraşındaydı. Bunu zorunlu askerlik sistemiyle yapacaktı. Zorunlu askerlik sisteminin uygulanması ve yansımaları için bkz. Zürcher, 2003: 87-104.

¹⁰ Sosyal-Darwinizm ve Osmanlı aydınları arasındaki ilişki için bkz. Doğan, 2006. Bu ideolojinin Türkiye özelinde yorumu için bkz. Ünder, 2003: 427-437. Ayrıca bakınız. Toprak, 2013a.

¹¹ 1908 Devriminin anlaşılır bir yorumu için bkz. Kansu, 1995.

¹² Bu durum kendisine bir “asker-millet” yaratma projesi olarak ruh kazandırmıştır. “Asker-millet” kavramı Alman askerî kurmay olan Von Der Goltz (1843-1916) tarafından geliştirilmiştir. Osmanlı literatürüne “millet-i müsellaha” şeklinde geçmiş olan bu kavram; genel olarak toplumun savaş için seferber edilmesi çabaları ve bu çabaların sistematik ve örgütlü bir biçimde sürdürülmesi şeklinde tanımlanabilir. Millet-i müsellaha kavramının yorumu için bkz. Colmar Von Der Goltz, 2013.

Avrupa’da yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti’nde, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler ile karşılık bulmuştur. Gençlik hareketlerinde temel motivasyonun “İmparatorluğun kurtarılması” olduğu anlaşılmaktadır. Batı’nın değerleriyle tanışmış gençler, kurtuluşun çaresini meşrutiyette görmekteydiler. İmparatorluğun son döneminde dinamik güç olarak gençliğin keşfiyse Balkan Savaşları’na denk düşmektedir. Savaşlar esnasında kurulan paramiliter dernekler aracılığıyla gençliğin “militar” hasletler doğrultusunda yetiştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Böylelikle gençliğin politik özneleştirilmesi siyasal elitlerin kontrolüne alınmıştır¹³.

Balkan Savaşları, yüzyıllar boyunca birlikte yaşayan unsurların bağımsızlık talebiyle “öteki” pozisyonuna geçmelerinin yanında, coğrafi olarak Doğu Trakya hariç tutulursa Osmanlı Devleti’nin Avrupa dışına iten bir sonuç yaratmıştır. Böylece imparatorluk kimliği yok olmaya yüz tutarken ulus-devlet kimliği Anadolu üzerinde inşa edilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin imparatorluk kimliğini kaybetmeye başladığı bir evrede yönetici elit, modernist ve millici bir program eşliğinde Müslüman-Türk kesiminin imparatorlukla bağıni güçlendirecek sembolik bir sadakat ilişkisi geliştirerek içeride devletin kontrol alanını genişletmek istemiştir. Osmanlı her ne kadar fiilen bir imparatorluk ise de artık bir ulusal devlet gibi düşünüyordu. Oysa II. Meşrutiyet’in liberal ortamı içinde Osmanlılık yeniden canlandırılmaya çalışılmış, cemaatlerden oluşan millet sistemi aşılarak birey, devlete muhatap kılınmak istenmiştir. Ancak Avrupa’da güçlenen ulusçuluk rüzgârının etkisiyle, İmparatorluk içindeki farklı milletler silineceğine güçlenmiş ve Balkan Savaşları da Osmanlılık politikasına son noktayı koymuştur (Toprak, 2013: 201-202). Bu politikanın çöküşü, Türkçülük üzerinden yürütülen çalışmaları güçlendirmiş ve neticede ulus-devlete giden yolu açmıştır (Yolcu, 2014, s. 108). Bunda İttihat ve Terakki’nin iktidarı tam olarak ele geçirmesiyle yükselişe geçen paramiliter gençlik örgütleri ve Türkçülüğün vurgulanmaya başlanması oldukça etkilidir. Paramiliter gençlik örgütlerine hâkim olan duygu, Hasan Ali Yücel’in Vefa İdadisi’nde öğrenciyken (1913) Mektepli Dergisi’nin açmış olduğu yarışmaya gönderdiği, “İntikam Olsun!” başlıklı yazıdan da anlaşılmaktadır: “Ey istikbalin genci, çalış! Yaşayacağın dünya kin dünyası, teneffüs edeceğin hava intikam olsun” (Karaaslan, 2012: 58).

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı genç nesli İzciler Ocağı gibi paramiliter derneklerin idman programları çerçevesinde yetiştirilmeye başlanmıştır. Savaş döneminde

¹³ İttihat ve Terakki rejimi altında sağlıklı, disiplinli ve fiziksel olarak eğitilmiş bir ulusal nesil yaratma çabaları için bkz. Okay, 2003: 152-156.

yayımlanan “*İdman Dergisi*”nde Cemil Bey, gençlerin “*memleketimizi kurtaracak amillerin en birincisi olan ‘terbiye-i bedeniyye’ye hizmet hususundaki mesaiye*” katılacağını beklediğini açıkça ifade etmektedir (Cora, 2007, p. 36). Savaş esnasında genç nesilden beklentiler, daha çok izcilik üzerine yazılan yazılar etrafında şekillenmiştir. “*İdman Dergisi*” bu noktada özel önem taşımaktadır (Yolcu, 2014: 109).

Vatandaşlığın ve askerliğin birbirine denk görülmeye başlandığı Balkan Savaşları sonrası evrede, asker-millet anlayışı Osmanlı İmparatorluğu’nda dönemin millici ruhuna uygun olarak kabul edilmiştir. Çünkü askerî dayanışma, işbirliği ve disiplin ilkeleri içinde yetişmiş gençlik, hiyerarşik olarak ona sunulan “*ulusa*” sonsuz bağlılık gösterecekti (Yolcu, 2014: 109-110). Balkan Savaşları, bir taraftan İttihat ve Terakki yönetiminin gençleri paramiliter dernekler aracılığıyla militer amaçlar doğrultusunda ideolojik eğitim sürecinden geçirme sürecini başlatırken diğer taraftan hem savaşkan güç olarak gençlerin tarihî misyonunu ortaya koyması hem de Türkçülük akımının yükselişe geçmesiyle ulus inşasının gençlik üzerinde doğrudan izlenebildiği tarihî bir vakalardır. Bu doğrultuda izcilik gibi gençlik derneklerinden ve bu derneklerin yayın organlarından sıklıkla faydalanmışlardır. Nitekim gençlik örgütlerinin İttihatçılar tarafından oluşturulması ya da onların denetiminde olması devlet- gençlik- beden- eğitim ilişkisinin yoğunlaşmış bir tezahürüdür. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin (İTC) iktidarında okulların siyasal toplumsallaşmayı oluşturmada yetersiz kaldığı noktada tamamlayıcı misyon bir nevi gençlik derneklerine verilmiştir¹⁴.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde gençliği mobilize etmeyi hedefleyen çok sayıda teşkilat ortaya çıkmıştır. Savaş koşullarında gençliğe askeri değerleri aşılama amacının öne çıktığı ama bir yandan kamu sağlığını koruma bir yandan da Türklük bilincini oluşturma gibi amaçlarını da sahiplenen gençlik derneklerinin kurulduğu gözlenmiştir (Demirci, 2003: 62). Zafer Toprak’a göre söz konusu bu dernekler devlete egemen olan “*İttihat Terakki’nin yan örgütleridir*” (Toprak, 1985: 531).

2.1. Türk Ocağı

II. Meşrutiyet döneminde gençlerin örgütlenme faaliyetlerinde, 1908’de kültürel ve bilimsel amaçla kurulan Türk Derneği önemli bir yere sahiptir. 1911’de ise daha sonra yerini Türk Ocağı’na bırakacak olan Türk Yurdu Derneği kurulmuştur¹⁵. Askerî Tıbbiye

¹⁴ İttihat ve Terakki Partisi beden eğitimi ve spor uygulamaları için bkz. Sivaz, 2016.

¹⁵ Bu derneğin milliyetçi söylemlerinin yorumu için bkz. Kurt, 2012.

Mektebi'nin öğrencileri tarafından kuruluş çalışmaları başlatılan Türk Ocağı, gençler arasında Türkçülük akımının yükselişe geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dernek, selefleri gibi siyasal alanın dışında kalıp ulusal ve toplumsal konularda faaliyet göstermeyi amaçlamıştır (Üstel, 2010: 52). Türk Ocağı Nizamnamesi'nin 3. maddesine göre; “*Ocak, siyasetle uğraşmaz; hiçbir Ocaklı, Cemiyeti siyasî emellerine alet edemez*” (Tunaya, 1988: 439).

Derneğin resmî kuruluşu Birinci Balkan Savaşı'na denk düşmektedir. Türk milliyetçiliğinin yükselişe geçmesinde önemli bir yeri olan Balkan Savaşları, Türk Ocağı'nın yürüttüğü siyasette de belirleyici olmuştur. Daha önce kültürel milliyetçilik olarak formüle edilen Türk milliyetçiliği, bu esnada siyasî bir kimliğe bürünmeye başlamıştır (Yolcu, 2014: 110-111). Bu yönelim Türk Ocağı'nda da kendini belli etmiştir. Türk Ocağı'nın amacını açıklayan Türk Ocağı Nizamnamesi'nin 2. maddesindeki, “*Cemiyetin maksadı Akvam-ı İslamiye'nin bir rükn-i mühimi olan Türkler'in, milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır*” (Üstel, 2010: 52) ifadesi, imparatorluğu bütün unsurlarıyla bir arada tutmaya dayanan Osmanlıcılık politikasına riayet edilmediğini göstermektedir. Türk Ocağı'nın 1912'den sonraki deneyimleri gençlik hareketinin dışında olsa da gençlerin bir teşkilat altında toplanması açısından oldukça önemlidir (Üstel, 2009: 263-264).

Osmanlı Devleti'nde Balkan Savaşları sonrası yazılan eserlerde, milliyetçilik vurgulu askerî eğitimin yükselişine dair söylem dikkat çekmektedir¹⁶. Artık “*vatan*”dan kasıt, Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyası ve onun bütün unsurları değil, doğrudan etnik olarak Türkler ve yaklaşık şimdiki Türkiye topraklarıdır. Ayrıca Balkan Savaşları karmaşası ve hemen sonrasında başlayan Cihan Harbi gençlerin askerlikten önce askerî eğitim faaliyetleriyle hazırlanmaları gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Artık millî bilinç etrafında eğitilecek gençler, paramiliter örgütler altında toplanıp izcilik gibi faaliyetlerle askerliğe ısındırılacaktı. İttihat ve Terakki'nin iktidar yıllarına rastlayan bu türden dernekler kitleleri milliyetçilik boyutuyla mobilize etme aracı olarak da kullanılmaktaydı (Yolcu, 2014: 113-114).

İTC yönetimi, paramiliter dernekleri, gençleri sürekli seferberlik psikolojisi içinde tutmak için aktif bir biçimde kullanmıştır. Balkan Savaşları'ndan önce başlayan militarist

¹⁶ Balkan Savaşları ile ilgili farklı bir yorum denemesi için bkz. Balcı Akarlı, 2002: 64-67.

beden eğitimi anlayışı ve izcilik uygulamaları, savaş seferberliğinin aciliyetiyle paramiliter boyut kazanmıştır. Dernekler, devlet merkezli değerlendirmelerin boş bıraktığı alanı doldurarak savaşa yönelik toplumsal hareketlilikte anahtar rol üstlenmişlerdi (Beşikçi, 2009: 91). II. Meşrutiyet'i takiben Türk Gücü, İzçiler Ocağı, Osmanlı Güç ve Genç Dernekleri gibi örgütlenmelerden, “*gürbüz*” Türk gençliğinin Avrupa örnekleri doğrultusunda Anadolu halkını silkeleyip uyandırması beklenmiştir (Yolcu, 2014: 114). Bu paramiliter örgütlenmeler, II. Meşrutiyet ile yükselişe geçen Türkçülük düşüncesinin toplumsal boyutunu simgelemektedir. Bu derneklerin her biri, farklı tonlarda, askere alınmadan önce askerlik bilgileri öğreten yapıları (Toprak, 2013: 199).

2.2. Türk Gücü Cemiyeti

Türk Ocağı, nizamnamesi doğrultusunda 20 yaş ve üzeri gençleri üye olarak kabul etmekteydi. Dolayısıyla 20 yaş altı gençliği kapsamamaktaydı. 20 yaş altının teşkilatlandırılması amacıyla Türk Gücü Cemiyeti, 14 Mart 1913'te kurulmuştur. Tüzüğüne göre dernek, “*milletine candan bağlı*” her gence açıktı ve 15 yaşından aşağı olmamak şartıyla 20 yaşına kadar olan bütün gençleri üyeliğe davet etmekteydi (Yolcu, 2014: 115). Ziya Gökalp'ın dernek için Atilla marşını yazması, dönemin aydınlarının bu tür yapılara verdiği önemi göstermektedir. Tarık Zafer Tunaya'ya göre, Türk Gücü Cemiyeti, İttihat ve Terakki'nin gençlik derneği olarak planlanmıştır (Tunaya, 1988: 458-459). Zafer Toprak da aynı doğrultuda Türk Gücü Cemiyeti'nin İttihatçı çevrelerden destek aldığını belirtmektedir (Toprak, 1979, s. 96). Türk Gücü, Osmanlı Devleti'nin son döneminde gençlerin izcilik öncesi eğitim faaliyetleriyle örgütlü hareket kabiliyetlerini arttırmaktaydı. Aynı zamanda sağlık örgütü olarak koruyucu hekimlik ve çevre sorunları üzerine çalışıyordu. Adından da anlaşılacağı üzere millî kimlik inşasına da katkı sunmaktaydı (Yolcu, 2014: 115).

Dernek, Balkan Savaşlarındaki yenilgi dolayısıyla gençlerin bedenlen gelişmelerini öncelikli hedefi saymaktaydı. Bulgar ordusunun savaştaki başarısı “*Yunak*” teşkilatına dayandırıldığından, ona benzer bir örgütlenme arzulanmıştır¹⁷. Sosyal-Darwinist bir refleksle

¹⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgar topraklarındaki zayıflığı, Bulgarlara nihaî hedeflerine ulaşma fırsatı ve cesareti vermiş, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında özerk bir devlet kurulması için ulusal bilinci uyandırmıştır. Aynı dönemde jimnastik, özellikle jimnastik dernekleri biçiminde yeni başlayan bir Bulgar ulusal kimliğinin inşası ve yayılmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Todor Yonchev gibi Bulgar reformcular ve modernistler jimnastiği kitleleri, özellikle de Bulgar gençleri dönüştürmek için bir platform olarak yaymıştır. 1898'de Bulgar gençlerini ülkenin kurtuluşu için eğitmek amacıyla Bulgar Jimnastik Dernekleri Birliği kurulmuştur. Yunak (kahraman) Birliği olarak da bilinen birlik, Bulgaristan ve Doğu Rumeli'den farklı jimnastik derneklerinden oluşuyordu. Yunak hareketinin Osmanlı İmparatorluğu için zararlı sonuçları olduğu kanıtlanmış

gençlerin hayatta kalmaları ile fiziksel güçleri arasında bir bağlantı kurulmuştur. Zaten derneğin parolası, “*Türk’ün gücü her şeye yeter!*”dir. Bunun için gençleri beden terbiyesi ve izcilikle eğitmeli ve “*millet-i müsellaha*”ya dönüştürmeliydi. “*Merkezi İstanbul’da olmak üzere ‘Türk Gücü’ adıyla ve ‘Türk’ün Gücü Her Şeye Yeter’ şiarıyla bir terbiye-i bedeniyye ve hıfzıssıhha cemiyeti kurulmuştur. Terbiye-i bedeniyyeden maksat Türklerin ahval-i sıhhiyelerini islah ve teşekkülât-ı bedeniyyelerini takviye ve tekâmül ettirerek milleti maişet-i hâzıranın icab ettirdiği ve her türlü mesai ve mübarezata mütehammil ve çevik ve çâlâk kılmaktır. Bunun için makul ve fenni jimnastik ve sporların vâsi mikyasta memlekette neşir ve tamimine çalışılacaktır. Kılavuzluk usulüyle gençler askerliğe hazırlanacaktır. Ve terbiye-i askeriye ile millet yine o silahşör ve o cendi millet haline getirilecektir.*” (*Türk Gücü’nün Umumi Nizamı, Madde: 1*) (Yolcu, 2014: 115-116).

2.3. İzcilik

Beden terbiyesinin ulus inşa sürecinde üstlendiği işlevsel rol devleti yönetenlerin bu faaliyetleri içeren paramiliter örgütlere ilgiyle yaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu örgütlerden biri olan izcilik, çocukları beden ve ruhen geliştirmeyi amaçlayan toplumsal bir hareketti. Temellerini modernite ile birlikte Avrupa’daki toplumsal ve politik değişimlerden alan bu teşkilatın öncülü, İngiltere’de gençliği kontrol altında tutmak ve onların enerjilerinden faydalanmak amacıyla 1880’lerde ortaya çıkmıştı. Fakat asıl olarak Boer Savaşları (1899-1902) sırasında gençliğin seferber edilmesiyle izciliğe doğru ilk adımları İngiliz General Baden Powell attı. İçerdiği pedagojik ve paramiliter öğelerin çağın ihtiyaçlarına uygun olması popülaritesini yaygınlaştırmıştır¹⁸.

Osmanlı Devleti’nin İzci Teşkilatı’nın var oluş nedenlerini, faaliyetlerini Avrupa’da 20. yüzyılın ilk yarısında yaygınlık kazanmış olan benzerleri çerçevesinde incelemek gerekir. Bu dönemde birçok ülkede izciliğin örgütlenerek yaygınlaşması, Osmanlı Devleti’nde de izciliğin örgütlenmesinde etkili olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde kurulan izci dernekleri Müslüman-Türk nüfusun yanı sıra gayrimüslim tebaa arasında da popülerlik ve yaygınlık kazanmıştır¹⁹. Bu dernekler geleceğin disiplinli, itaatkâr, fiziksel açıdan güçlü ve idmanlı, kendine yeten, medenî ve eril yurttaşlarını yetiştirmek amacıyla Osmanlı gençliğini eğitmeye ve seferber etmeye yönelik bir teşkilat vasfıyla faaliyet göstermiştir. İktidarın toplum üzerinde otoritesini

olsa da Osmanlıların bölgedeki otorite ve nüfuz eksikliği ve Rusların Bulgarlara verdiği destek onların eylemlerini kısıtlamayı engellemiştir. Özçakır, 2019: 186-206.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yamak Ateş, 2012.

¹⁹ Osmanlı Rumlarının teşkil ettikleri izci dernekleri için bkz. Özçakır and Başkutlu, 2019, 1299-1311.

tesis etmek için oluşturduğu çeşitli örgütsel yapılanmalar ona daha geniş etkinlik alanları vermiştir. Bu açıdan izciliğe İttihatçıların, bu amacı da göz önünde bulundurarak gençliğin içine nüfuz etmesi şeklinde bakmak mümkündür. İzcilik esasında liberal ve orta sınıf değerleri olarak adlandırılan ölçülü, azimli ve çalışkan olmak gibi değerleri empoze etme amacındayken bu şiarlar Osmanlı Devleti'nde -dönemin savaşlar evresi olması nedeniyle- yerini kahramanlık ve fedakârlık gibi daha çok Alman ve İsveç jimnastiğinin benimsediği militarist değerlere bırakmıştır. Dönemin atmosferinin bu tür yapılanmaların oluşumuna uygun olması, iktidarın toplumsal dokulara nüfuz etmesini kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır. Bu durum, diğer paramiliter gençlik örgütleri için de geçerlidir²⁰.

Osmanlı Devleti'ne Meşrutiyet döneminde gelmiş izcilik, bireysel çabalara dayanarak varlığını sürdürmüştür. Balkan Savaşları'ndan sonra, İTC'nin gençliğin birlik ve beraberlik içinde eğitime düşüncesi somutlaşınca kurumsal bir kimliğe kavuşan teşkilat, Harold Parfitt önderliğinde Harbiye Nezareti bünyesinde teşkil edilmiştir. İzciliğin askeriyeyle bağlanması, bu teşkilatın savaşta ihtiyaç duyulabilecek hazır kuvvetin teminini sağlayan bir örgüt olduğuna işaret ediyordu. Özellikle Cihan Harbi'nin hemen öncesinde Harbiye ve Maarif Nezaretleri, Enver Paşa'nın denetiminde Türklerin gittiği okullarda izci derneği kurmak için çalışmalar başlatmıştır (Gencer, 2003: 89). Fakat sonraki gelişmeler izciliğin Harbiye Nezareti'nin amaçlarını gerçekleştirmede cılız kaldığını ortaya koymuş, izciliği de kapsayan farklı gençlik derneklerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

2.4. Osmanlı Güç Dernekleri

Güç Dernekleri, Osmanlı Devleti'nde gençlik dernekleri açısından önemli bir yere sahiptir. Balkan Savaşları'nın geride bıraktığı yıkım Cihan Harbi'nin yarattığı telaş; izcilik ile başlayan çizgiyi kurumsallaştırıp, yaygınlaştırmakla birlikte, askerî bir çizgiye de kaydirmiştir (Toprak, 1998: 19). Osmanlı Güç Dernekleri, 1914 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Gençleri manen ve madden vatan savunmasına hazırlama, sağlam ve kavî bir vatanperverlik düşüncesini aşılama amacını taşıyan Osmanlı Güç Dernekleri, ihtiyarî ve mecburî olmak üzere iki farklı yapıya dayanmaktaydı. Güç Derneklerinin kuruluşu, resmî okullarda, resmî müesseselerde ve medreselerde zorunluydu. Özel okullar, cemaat mektepleri ve okul dışı kurumlarda ise isteğe bağlı olarak teşkilatlanabilecekti. Gerek ihtiyarî gerekse de mecburî bir şekilde teşkilatlınsın, bu derneğin denetimi Harbiye Nezareti'nde olacaktı (Tunaya, 1988:

²⁰ Geniş bilgi için bkz. Akcan, 2015; Yamak Ateş, 2012.

465). Başka bir deyişle derneğin okullara yönelik kısmı “*Osmanlı Mektep Gücü*”, okulun dışında kalan kısmı ise “*Osmanlı Gücü*” olarak planlanmıştı. Osmanlı Güç Dernekleri’nin teşkilat yapısı en alttaki şubelerinden başlayarak Harbiye Nezareti’ne kadar uzanan hiyerarşik yapıya sahipti. Dernek, askerlik çağına gelmemiş, okul dışındaki gençliği askerliğe özendirilmeye, onlar için askerliği cazip kılmaya dönük birtakım faaliyetler yürütüyordu. Fakat Cihan Harbi öncesi büyük umutlarla teşkilatlanmış Osmanlı Güç Dernekleri, savaş ve seferberlik koşullarının yoğun etkisi altında beklentilere cevap verememiştir. Bu nedenle de yerine daha etkin ve kapsamlı bir teşkilat yapısına sahip Genç Dernekleri kurulmuştur (Toprak, 1979: 96).

2.5. Osmanlı Genç Dernekleri

Paramiliter yapılanmalar konusunda yeterince donanıma sahip olmayan Osmanlılar, dönemin dış politika eğilimleri doğrultusunda dışarıdan uzmanlar temin ediyordu. Cihan Harbi öncesinde İngiltere ile yakınlaşma neticesinde İzciler Ocağı’nın teşkilini İngiliz asıllı Mösyö Harold Parfitt’e yaptıran İttihat ve Terakki Partisi, ardından ibre Almanya’ya dönünce Alman subay Heinrich Leonhard Emanuel von Hoff’u (1868-1941) Osmanlı Genç Dernekleri’ni teşkil etmek için getirtmiştir. Alman subay von Hoff’un çağrılmasında Osmanlı Ordusu’nda 1883’ten beri görevli olup devletin askerî düşüncesinde önemli etki bırakan Mareşal von der Goltz’ün önerisi etkili olmuştur. Heinrich Leonhard Emanuel von Hoff, Osmanlı Devleti’nin genç nüfusunu güçlü, sağlıklı, fikren ve bedenen savaşa güç ve kabiliyetine sahip neferlerden oluşan bir topluluğa dönüştürmek ve gençleri eğiterek orduya dahil olmadıkları halde tıpkı Alman gençleri gibi cephe gerisindeki hizmetleri başarıyla yerine getirerek ordunun başarısına katkıda bulunmak amacıyla hem danışman/eğitmen hem de genel müfettiş olarak görev yapacaktı (Gencer, 2015).

Genç Dernekleri 17 Nisan 1916 tarihinde İstanbul’da kurulmuştur. Mehmet Beşikçi’ye göre, Genç Dernekleri’nin temel amacı genç neslin bedenine ve ruhuna itaat kavramını yerleştirmektir. Merkezî bir yapıda faaliyetlerini yürüten dernek Alman modeli esasına dayanan bir gençlik modeli oluşturmaya çalışmıştı (Beşikçi, 2009: 62). Beşikçi’nin aktardığına göre, “*nizam ve intizama ve emre itaate alışmak*” derneğin gençlere yüklediği temel motivasyondur. Burada bahsedilen itaat kavramı devlete karşı görev bilinciyle, “*gönüllülük*” içeren bir uyum sürecidir. Beşikçi, bu itaat kavramıyla amacın topluma dayanışma ruhunun verilmeye çalışıldığını aktarmaktadır (Beşikçi, 2009: 70). Sadık Sarısan, Genç Dernekleri’nin militer yapısını kabul etmekle birlikte Genç Dernekleri’nde yürütülen

çalışmaların “kesinlikle bir askerlik hizmeti olarak” kabul edilemeyeceğini, Genç Dernekleri’nin askerlik öncesi “bir kurs” niteliği taşıdığını belirtmektedir (Sarısaman, 2000: 467). Sanem Yamak Ateş, Genç Dernekleri’nin daha ziyade “savaşa hazırlamak”, “askere hazırlamak” “cephenin ihtiyaçlarını karşılamak” gibi askeri fonksiyonlarını öne çıkarmıştır (Ateş, 2012: 536).

Erol Akcan ise Osmanlı Genç Dernekleri’nin, Balkan mağlubiyeti sonrası vücut bulan bir düşüncenin savaş içerisindeki tezahürü olduğunu dile getirmiştir. Balkan Savaşları’nda Osmanlı Devleti’nin, bir zamanlar egemenliğinde olan Balkan devletlerinin gerisinde kaldığının elitlerce anlaşıldığını söyleyen Akcan, Osmanlı Devleti’ni yeniden eski gücüne kavuşturmak için bir ulus bilinci düşüncesinin oluşmaya başladığını vurgulamıştır. Akcan, güçlü bir milletin, ruhen, bedenlen, ahlaken ve fikren iyi eğitilmiş genç bir nesille oluşturulabileceğine dikkat çektikten sonra Osmanlı Genç Dernekleri’nin Osmanlı-Alman iş birliğinin bir tezahürü olduğunu belirtmektedir (Akcan, 2015: 304). Genç Dernekleri’nin teşkil edilmesinde askerî kaygıların yanı sıra bedenlen, ruhen ve ahlaken sağlam ve kuvvetli bir nesil yetiştirme amacının da baskın olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, 1911 Trablusgarp Savaşı ile kendisini Balkan ve Cihan Harbi’nin de dâhil olduğu uzun ve çetrefilli bir savaşlar dizisinin içinde bulmuştur. Bu yoğun savaş serisi için insan kaynağının seferberliği büyük önem taşıyordu. Bu açıdan genç neslin savaş koşullarına uygun eğitimi savaşın gidişatını belirleyen unsurlardan biriydi (Beşikçi, 2009: 59). 1913 yılında gerçekleşen Bab-ı Ali baskını sonrası dönemde birtakım yarı resmî paramiliter dernekler kurulmuştur. Önce, 1914 yılının ilk aylarında İzciler Ocağı, daha sonra 1914 yılında Osmanlı Güç Dernekleri, ardından Cihan Harbi’nin en kritik günlerinde 1916 yılında Osmanlı Genç Dernekleri teşkil edilmiştir. Bu üç dernek, vatanseverlik ve milliyetçilik eksenli siyasî söylemleriyle Meşrutiyet yıllarında kamusal alandaki faaliyetleri etkilemiştir. Osmanlı siyasî eliti paramiliter dernekler aracılığıyla, devlet-toplum ilişkisine yönelik organik bir anlayışın egemen hale gelmesini sağlamaya çalışmıştır. Dönemin Osmanlı yöneticileri bu üç derneği açıkça yarı resmî kurumlar olarak görmüş ve yürüttükleri faaliyetler itibarıyla devleti tamamlayıcı bir misyon atfetmişlerdir. Bu derneklerin üçü de yalnızca merkez şubelerinin bulunduğu İstanbul’da değil, imparatorluğun birçok vilayetinde gençlerin militer ve sosyal aktivitelere katılımını mümkün kılan geniş bir zeminin oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur. Osmanlı yöneticileri, gittikçe karmaşıklaşan iç ve dış siyasetin belirleyiciliğinde mümkün olduğu kadar toplumsal grupların vatanseverlik ve milliyetçilik doğrultusunda

politizasyonunu sağlamaya çalışmıştır. Genellikle Harbiye Nezareti'nin yarı resmî uzantıları gibi çalışan bu dernekler gençliğin maddî ve manevî enerjisini millî çıkarlar doğrultusunda yönlendirebilmek için çaba sarf etmişlerdir (Beşikçi, 2009: 49-92).

Sonuç

Gençliğin paramiliter yapılanmalar altında örgütlenmesi, iktidarın gençliği kontrol altında tutması ve denetlemesi açısından da önemlidir. İttihatçıların iktidarında gençlik, siyasî dinamikler, göç, karışıklıklar ve savaşlar çerçevesinde şekillenmiştir. Fakat gözden kaçırılmamalıdır ki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gençlik politikalarına sürekli savaş ve militarizm²¹ bağlamında yaklaşmak, iktidarın gençlik üzerindeki sosyal disiplinizasyon politikalarını gözden kaçırmamıza sebep olabilir²². Gençlik derneklerinin, paramiliter boyutunun olduğu kadar toplumsallaşma boyutunun da olması, tarihsel süreç içinde herkes tarafından kabul edilmiştir. Bununla birlikte bu boyutlardan hangisinin ön planda tutulacağına o günün konjonktürü ve yönetim anlayışı karar vermiştir.

Geç dönem Osmanlı yönetici ve aydınları eğitim ve hukuk alanında yaptıkları düzenlemelerle milli bir bilince sahip nesiller yetiştirmeyi amaçlamıştır. Ulus-devlet modeli çerçevesinde oluşturulan gençlik derneklerine hâkim olan düşünce yapısı bu yöndeydi. İdeal vatandaş, yalnızca politik bakımdan değil beden ve ruhen de yetiştirilmek istenmişti. İttihatçı elitler, genç neslin eğitimi, sadece okul kurumlarıyla sınırlı tutmadı. Özellikle aile kurumunu bir eğitim yuvası olarak yeniden tasarlamak istedi. Anne olarak kadının eğitimine büyük önem vermeye başladılar. Ulusun biyolojik taşıyıcı olarak görülen kadının, çocuğun eğitimindeki öneminin farkında olarak, toplumsal rolü yeniden çizilmeye çalışıldı. Bu bakımdan ideal yurttaşın yetişmesi, çocuk kadar annenin eğitimi de önemli kılınmıştı. Burada da disiplin ve dayanıklılık üzerinden toplumda cinsiyet rolleri tekrar kurgulanıyordu.

Bu çalışma esnasında, iktidarın, modern devlet siyasetinin temel unsurlarından sayılan disiplinize edilmiş insan bedeniyle, her genci çalışkan ve itaatkâr bir siyasî özneye dönüştürmenin çabasında olduğu görülmüştür. Yönetici elitlerin, gençliği, Birinci Balkan Savaşı'nda alınan mağlubiyetten sonra, beden ve ruhen savaş ortamına hazırlamak için

²¹ Murat Belge'ye göre militarizm, sivilleri ve kadınlarıyla toplumun tamamını, çocukluktan başlayarak askerî değerler ve normlar çerçevesinde eğitmek, bu çerçevede davranmaya çağırarak, askerliği askerliğin dışına çıkarmak ve genel bir "yaşam üslubu" haline getirmek demektir. Bunun da anlamı, bunu seçen toplumun, yapmaya kalkıştığı her işi askerî yöntemle yapmaya karar vermiş olmasıdır. Belge, 2011: 150.

²² Sosyal disiplinizasyon olgusunun modern devlet yapılanmaları eşliğinde oluşumunun Mısır üzerinden dikkat çekici bir okuması için bkz. Mitchell, 2001.

Alman modeli eksenli militer formasyonlar ürettiği görülmüştür. Bunda asker-millet düşüncesine taban bulma amacı, Sosyal-Darwinist fikirler, gençlerin ruhen ve bedenen savaşmak için yetersiz donanıma sahip oldukları ve bu sorunu ortadan kaldırmak için beden terbiyesini, izciliği, askerî talimleri esas alan ve vatanperverliği, kahramanlığı ve savaşçı ruhu aşıl原因 bir eğitimin gerekli olduğu yönünde dönemin aydın elitleri tarafından ileri sürülen görüşlerin ve yaklaşmakta olan Cihan Harbi'nin etkili olduğuna kanaat getirilmiştir. İktidarın “*Harb-i Umumi*” esnasında savaşın acil ihtiyaçları doğrultusunda, izcilik hareketinden daha kapsamlı ve etkin bir örgütlenme çabasına giriştiği gözlenirse de, savaş koşullarından kaynaklı örgütlenme ve faaliyet yürütme sıkıntısı nedeniyle istenen düzeyde bir sonuca varılamamıştır.

Batı'da egemen olan milliyetçi gençlik ve sağlık kültürünün geç dönem Osmanlı gençlik politikalarını etkilediği görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde kurulan gençlik derneklerinin militarist yanı onların gençliğin sosyal kültürel eğitimindeki rollerini göz ardı etmeyi gerektirmez. Meseleyi sadece gençleri askerileştirme bağlamında değerlendirmek hatalı ve eksik sonuçlar doğuracaktır. Tek boyutlu yaklaşım her şeyden önce daha geniş bir anlatım kurgusunun kaçırılmasına yol açabilir. Gençlik politikalarının, o dönemin egemen ulus-devlet paradigmasının ihtiyaç duyduğu yeni vatandaş tipi, yani gençliğin sosyalleştirilerek modern yurttaşlar haline getirilip nüfusu ve gündelik hayatı yönetme projesinin bir boyutu olarak okunması daha açıklayıcı bir çerçeve sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarlı, Hülya Balcı (2002). “Ömer Seyfettin'in Gözünden Balkan Savaşı”. *Toplumsal Tarih*, Sayı: 104, Ağustos, s. 64-67.
- Akcan, Erol (2015). *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ateş, Sanem Yamak (2012). *Asker Evlatlar Yetiştirmek: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, Murat (2011). *Militarist Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beşikçi, Mehmet (2009). “Militarizm, Topkekûn Savaş ve Gençliğin Seferber Edilmesi: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda Paramiliter Dernekler”. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı: 248, Bahar, s. 49-92.

- Beşikçi, Mehmet (2013). “Topyekûn Seferberlik ve On Yıllık Harp”. *Osmanlı Askerî Tarihi Yenileşme Dönemi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 205-226.
- Beşikçi, Mehmet (2004). “İktidarın Çelik Sembolleri: I. Dünya Savaşı’nda Donanma Sembolizmi ve Milliyetçi Propaganda”. *Toplumsal Tarih*, Sayı: 127, Haziran, s. 92-95.
- Beşikçi, Mehmet (2013). “Bir Yenilginin Anatomisi: Balkan Harbi’nde Osmanlı Seferberliği”, 1912-1913. *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi İçinde*, Ed.: Kahraman Şakul, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 297-309.
- Tilly, Charles (2000). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Çev.: Kudret Emiroğlu, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Colmar Von Der Goltz (2013), *Millet-i Müselleha (Ordu-Millet)*. Yay. Hazır.: İsmet Sarıbal.
- Cora, Y. Tolga (2013). “Asker Vatandaşlar ve Kahraman Erkekler: Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı Dönemlerinde Beden Terbiyesi Aracılığıyla İdeal Erkekliğin Kurgulanması”. *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklikler*, Ed.: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 45-74.
- Cora, Y. Tolga (2007). *Constructing and Mobilizing the “Nation” through Sports: State, Physical Education and Nationalism under the Young Turk Role (198-1918)*. Master Thesis, Central European University.
- Demirci, Aliyar (2003). “Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları”. *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 2, ss. 55-77.
- Doğan, Atila (2006). *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ergut, Ferdan (2010). *İkinci Meşrutiyet’i Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Foucault, Micheal (2000). *Hapishanenin Doğuşu*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Yayınları.
- Gencer, Mustafa (2003). *Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhu”: 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gencer, Mustafa (2015). "Hoff, Heinrich Leonhard Emanuel von". *1914-18- Online International Encyclopedia Of The First World War*, Erişim Tarihi: 1 Eylül 2015.
- Kadioğlu, Ayşe (1998). Citizenship and individuation in Turkey: the triumph of will over reason. *CEMOTI, Cahiers d'Études sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien*, 26, pp. 23-42.
- Kansu, Aykut (1995). *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaaslan Şanlı, Halise (2012). *Hasan Ali Yücel Konuşmaları*. Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Kurt, Ümit (2012). *Türk'ün Büyük, Biçare Irkı: Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lüküslü, Demet (2013). *Türkiye'de Gençlik Miti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitchell, Timothy (2001). *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*. Çev.: Zeynep Altok. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, Cüneyd (2003). "Sport and Nation Building: Gymnastics and Sport in the Ottoman State and the Committee of Union and Progress 1908-18". *International Journal of the History of Sport*, 20(1), pp. 152-156.
- Özçakır, Sabri and Başkutlu, Salih (2019). The Corps of Rum Scouts of Istanbul According To Ottoman Archival Documents in The Armistice Period (1918-1922). *History Studies International Journal Of History*, 11(4), pp. 1299-1311.
- Özçakır, Sabri (2019). 'Heroes! Bring Happiness to Your Motherland! Long Live the Yunaks': The Bulgarian Yunak Gymnastics Movement in the late Ottoman Period". *The International Journal of the History of Sport*, 36 (2-3), pp. 186-206.
- Özçakır, Sabri ve Yıldırım, İbrahim (2016). "II. Meşrutiyet Dönemi Beden Eğitiminde Çağdaş Dönüşümler (1908-1918)". *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, s. 15-29.
- Sarısamam, Sadık (2000). "Birinci Dünya Savaşı'nda İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri". *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, No:11, s. 439-501.

- Sivaz, Bayram Ali (2016). *İttihat ve Terakki Partisinin Beden Eğitimi ve Spor Politikaları ve Uygulamaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi
- Somer, Murat (2015). *Milada Dönüş*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Toprak, Zafer (2013a). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toprak, Zafer (2013). *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toprak, Zafer (1985). "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Paramiliter Gençlik Örgütleri". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 2*, Yayın Yönetmeni: Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 531-536.
- Toprak, Zafer (1979). "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri". *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşerî Bilimler-Humanities, Vol. 7*, s. 95-113.
- Toprak, Zafer (1998). "Meşrutiyet ve Mütareke Yıllarında Türkiye'de İzcilik". *Toplumsal Tarih*, Sayı: 52, Nisan, s.13-20.
- Tunaya, Tarık Zafer (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler I*, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Ünder, Hasan (2003). Türkiye'de Sosyal Darwinizm Düşüncesi. *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik*, Ed.: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, s.427-437.
- Üstel, Füsun (2010). *Türk Ocakları (1912-1931)*. İletişim Yayınları.
- Üstel, Füsun (2009). "Türk Ocakları". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce IV: Milliyetçilik*, Ed.Murat Gültekingil, Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, Füsun (2009a). "*Makbul Vatandaş*"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yolcu, Serap (2014). *Türkiye'de Bir Politik Özne Olarak Gençliğin İnşası (1930-1946)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Zürcher, Eric Jan (2003). "Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918). (Der.) Eric Jan Zürcher, *Devletin Silâhlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, Çev.: M. Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.87-104.

**TÜKETİCİLERİ HEDİYE SATIN ALMAYA YÖNELTEN
MOTİVASYONLAR²³**(Dr. Öğr. Üyesi Arzu ŞEKER, arzu.seker@batman.edu.tr)*(Doç. Dr. Yavuz CÖMERT, yavuz.comert@inonu.edu.tr)**

DOI: 10.47525/ulasbid.796430

Özet

Hediyeleşmenin toplumsal bir kültür haline geldiği günümüz dünyasında insanlar, pek çok durumda ve pek çok sebeple hediye vermektedirler. Dünyada ve Ülkemizde, bebek doğumları, yıldönümleri, mezuniyet, yılbaşı, anneler günü, sevgililer günü, babalar günü ve daha birçok durumda hediye verilmesi olmazsa olmaz bir hal almıştır. Bunun sonucunda, hediyeleşmeyle ortaya çıkan ekonomik büyüklük, toplam tüketim harcamaları içerisinde çok büyük bir paya sahip olmaktadır. Pazarlama araştırmacıları, tüketicilerin hediye satın alma davranışlarını ve onları motive eden unsurları ayrıca ele alarak incelemektedirler. Ülkemizde bu alanda yapılan çalışmaların yetersiz oluşu nedeniyle öncelikle, hediyelerin hangi motivasyonlarla satın alındığına ilişkin, kapsamlı bir literatür taraması yapılarak hediye ve hediye satın alma motivasyonlarına ilişkin teorik bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın bu alana yönelik daha sonra yapılacak teorik ve ampirik çalışmalara öncülük etmesi ve kaynak oluşturması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hediye, Hediye satın alma, Satın alma motivasyonları,

MOTIVATIONS THAT LEAD CONSUMERS TO GIVE GIFTS**Abstract**

In today's world where gift exchanging has become a social culture, people give gifts in many situations and for many reasons. In the world and in our country, giving gifts in baby births, anniversaries, graduation, New Year's Day, Mother's Day, Valentine's Day, Father's Day and many more has become a must. As a result, the economic size resulting from the gift purchase has a very large share in total consumption expenditures. Marketing researchers also examine consumer gift buying behavior and the factors that motivate them. Due to the insufficient studies in this field in our country, firstly, a comprehensive literature review was made regarding the motivations of the gifts, and a theoretical framework on the motivations of gift and gift purchasing was tried to be established. It is aimed that this study will lead to the theoretical and empirical studies that will be carried out in this field and create resources.

Keywords: Gift, Gift buying, Purchase motivations,

GİRİŞ

Tüketicilerin satın alma davranışları, ihtiyaçlarına ve isteklerine, ürünlerin ve hizmetlerin kalite, fiyat, marka, özellik, reklam ve benzeri gibi tutundurma faaliyetlerine göre farklılıklar gösterebildiği gibi, motivasyonlarına, içinde yaşadıkları çevre faktörlerinin

*Batman Üniversitesi

** İnönü Üniversitesi

Derleme Makalesi. Ss. 22-42

Makale geliş tarihi: 17 Eylül 2020 - Makale kabul tarihi: 18 Ekim 2020

etkisine, kültürüne, dini inançlarına, gelenek ve göreneklerine, kişilik özelliklerine, demografik ve psikolojik yapılarına göre de değişebilmektedir. Tüketicileri, hediye satın almaya iten motivasyonlar geleneksel, kültürel, dini ve kişisel olabildiği gibi özenme, zorunluluk, yükümlülük, fedakârlık, sevgi, aşk ve benzeri gibi daha birçok faktör olabilmektedir. Bir toplumda hediyeleşme, bireylerin birbirleriyle iletişim kurmasının, sosyalleşmelerinin, bir ekonomik değer takasının, karşı tarafa benliğini ifade etmenin, özel duyguları aktarmanın bir parçasıdır. Dolayısıyla hediye verme davranışı, ekonomik sosyal, kültürel, psikolojik bir davranıştır ve kişiye, duruma, motivasyona, maddi olanaklara ve birçok faktöre göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Batıda 1970’li yıllardan beri tüketici araştırmacılarının ilgisini çeken hediye verme davranışları (Belk, 1976), özellikle pazarlama dünyası için tüketici ve tüketicilerin davranışları içerisinde ayrı bir araştırma alanı doğurmasına rağmen, ülkemizde hediye satın alma davranışlarına yönelik yok denecek kadar az çalışma bulunmaktadır. Üstelik kişisel ve ailevi ihtiyaçlar dışında en çok gerçekleştirilen satın almalar, hediye satın alma faaliyetleridir (Larochevd, 2000:500). Hediye satın alma davranışları, diğer satın almalara göre kendine özgü farklılıklar gösterebilmektedir. Hediye satın alınma nedenine ve satın alındığı kişiye göre ayrılan bütçe, harcanan zaman, gösterilen emek ve çaba, bilgi arama, araştırma, hediye sayısı ve sıklığı değişebilmektedir. Bunların dışında, ürün ve hizmetlerde aranan kalite, fiyat, özellik, stil, tasarım, marka, yeni veya benzersizlik, hediye vericisini yansıtan özellikler, çekicilik, alıcıyı yansıtan özellikler ve benzeri gibi etkenler de satın almada davranış farklılıklarına sebep olmaktadır. Nitekim büyük bir endüstri ve perakendeciler için önemli bir gelir kaynağı olan hediye verme, ayrıca önemli bir tüketici davranışı olgusudur. Dolayısıyla, hediye vermenin, ekonomik, sosyal, sembolik, kültürel ve bilişsel yaklaşımlar ve teoriler kullanılarak araştırılması şaşırtıcı değildir (Segev vd, 2013: 436).

1. Hediyeye Kavramsal Bakış

Hediye vermek, bir verici ve alıcı arasında sosyal etkileşim yoluyla, kaynak (eşya, hizmet ya da nakit) aktarımı sağlayan ekonomik ve sosyal davranış biçimidir (Özkan, 2007:467). Bu davranışı bir birey, bir kuruluş veya bir aile üyesi gösterebilir (Sherry,1983:160). Hediyeleşme, hayatın birçok alanında, her yerde, hatta günlük hayatın normal bir özelliği gibi görülen, her biri kendi kültürel, sosyal ve ilişkisel beklentileri olan, resmi, yazılı ve törensel gerçekleşebilen bir olaydır. Bundan ötürü hediye verme, karşılıklı bir iletişim yaratan ve hediye vermeyi gerçekleştiren diğer sembolik eylemlerle beraber oluşturulmuş organize bir durumu ortaya koyar (Robles, 2012:753-754). Bir toplumun genel

tüketim davranışları içerisinde küçük bir evrene sahip olan hediye verme, karmaşık ve değer yüklüdür (Qian vd., 2007: 214). Çünkü hediyeler sosyal ilişkileri, toplumu ve dayanışmayı ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlar (Komter, 2005:17). Hediyeler nesnelere değerini ve kimliğini yansıtırken, yalnızca ekonomik değere sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda nesnelere sosyal ve psikolojik anlamlarında somutlaşan sembolik değere de uzanır (Komter, 2005: 16). Birine bir şey vermek kendinden bir parçasını vermek anlamı taşıdığı gibi hediyeler, maddi niteliklerden çok daha fazlasını sembolize ederler (Mauss, 2002). Hediyeler son derece temsili ve duygusaldır, bu da dil kullanmadan iletişim kurulmasına olanak sağlar (Belk, 1996: 13). Verdiğiniz hediyeğin işlevselliği ve anlamı, sizin ne kadar yaratıcı, ne kadar özenli, ne kadar düşünceli ve duygusal olduğunuzun da bir sembolü olabilir (Belk, 1976:156).

2. Hediye Satın Alma Motivasyonları

Eşsiz bir nesneyi paylaşmak, özür beyan etmek, şükran veya sevgi ifade etmek, bayram, doğum günü, anneler günü, sevgililer günü gibi belirli gün ve olayları onurlandırmak için hediye vermek, gerilen ilişkilerdeki tehdidi bertaraf etmek veya kültürel olarak zorunlu olsa da hediye verme yoluyla duyguları ifade etme gibi bir çok vesile ve motivasyon hediye verme nedenidir (Goodwin vd, 1990: 690).

Murray (1964) motivasyon kavramını, bazı hedefleri gerçekleştirmek için belirli koşullar dizisinde bir kişinin davranışını uyandıran, yönlendiren ve bütünleştiren dâhili bir faktör olarak tanımlamış (Solomon, 1983), bu faktörleri işlevsel fayda sağlamaya yönelik arzuları teşkil eden faydacı motivasyonlar ile duygusal, deneyimsel ve öznel ödüller üzerine kurulmuş olan hedonik motivasyonlar olarak ikiye ayırmıştır (Othman vd., 2005:198). Hediye verme nedenlerinde de bu iki kategorideki motivasyonlara rastlanmaktadır.

Hem çok eski hem de evrensel bir olgu olmasına rağmen, hediye vermenin, vericiler, alıcılar, hediyeler ve koşullara göre çeşitli boyutları mevcuttur. Hediye verenler, bireyler, aile veya kuruluşlar olabilir (örneğin, hayırsever bağışlar), hediye alıcıları ise yine bireyler, aileler veya kuruluşlar olabilir. Hediyeler, parasal (nakit), tebrik kartları ve ambalajlama dâhil olmak üzere satın alınan ürün ve hizmetler, kişisel olarak hazırlanmış nesnelere, kişisel hizmetler, daha önce sahip olunan ürünler ve mülkler, hatta vücut organları ve kan olabilir. Hediye vermenin şekli, durumsal koşulları, motivasyonları, özellikleri farklılıklar gösterebilmektedir. (Belk,1977: 2).

Antropoloji, sosyoloji, ve pazarlama disiplinlerinde hediye verme davranışlarına ilişkin yapılan önemli araştırmaların sonucunda birçok motivasyon karşımıza çıkmıştır. Örneğin, Wolfenbarger (1990), hediye vermeyi kişisel çıkar elde etme (egoistik), saf bir

fedakârlık veya toplum yanlısı davranış gösterme eğilimi ve sosyal normlara uyma gibi motivasyonlara (Sherry, 1983), alıcının zevk ve mutluluğunu en üst düzeye çıkarmak ve alıcıya karşı sevgiyi ifade etmek için hediye vermeye yönelten fedakârlık (alturistik) ile vericilerin kendine hizmet amaçlı, kendi kişisel zevklerini ve tatmin olma duygularını en üst düzeye çıkarmak için hediye vermeleri gibi agonistik motivasyonlara bağlar. Sherry'nin motivasyonlarından farklı olarak Goodwin ve arkadaşları (1990), hediye vermede hâkim olan güdülerin gönüllülük veya zorunluluk gibi motivasyonlar olduğunu savunmuşlardır. Değer verdiği birini eğlendirmek, özür dilemek, endişesini gidermek veya sevgi gösterme ve benzerleri gönüllülük temelli motivasyonlar iken, özel günler, bayramlar, düğünler, yıldönümleri ve doğum günleri gibi alıcıyı memnun etme arzusu ve yükümlüğünden kaynaklananlar ise zorunlu motivasyonlardır (Goodwin vd, 1990: 690-691). Komter ve Vollebergh (1997) çalışmalarında sevgi ve şefkat duygularıyla (gönüllü) motive olup hediye vermenin, yükümlülük duygularıyla hediye vermeden daha yaygın olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca sevgi duygusunun daha çok dost ve arkadaşlara, yükümlülük duygusunun ise daha çok aile üyeleri ve yakın akrabalara hediye vermeyi motive ettiğini saptamışlardır. Verici, bazen bir iyiliğe karşı kendini ahlaken yükümlü hissedebilir ve bu da sosyal ilişkileri sürdürmede hediye vermek için bir motivasyon olabilir (Komter ve Vollebergh (1997:753-755). Cheal (1987), zorunlu değil de gönüllülük duygusuyla hediye vermenin, sevgi ve beğeniyi göstermek amaçlı ve dürtüsel olduğunu belirtir. Larsen ve Watson (2001) ise alıcının, hediyeyi her kullandığında veya hediyeye her baktığında, ona vericiyi hatırlattığını ileri sürmektedir. Komter (2005:45-49) hediyelerin sosyal dayanışmadaki önemine değindiği eserinde, hediye verme motivasyonlarının olumlu hissetmek, ilişkisini kaybetmekten korkmak veya potansiyel bir tehlikeyi ortadan kaldırmak, güvensizliği bertaraf etmek, güç ve prestij ihtiyacı duymak, karşılık vermek, denge (eşitlik) sağlamak, kişisel menfaatleri gözetmek, düşmanlık, nefret duygusuyla küçümsemek veya aşağılamak olduğunu belirtir. Hediye alıp verme deneyimlerinde ritüellerin ve duyguların odağa alındığı, ilişkiyi güçlendirme, doğrulama, derinleştirme gibi olumlu motivasyonlarla beraber az etkilenme, memnuniyetsiz karşılama, ilişkiyi zayıflatma veya bitirme gibi olumsuz ilişkiyel etkilere de sahip olabilmektedir (Ruth vd, 1999:389).

Banks (1979) hediye vermeyi, Mauss'un (1925) literatüre kazandırdığı karşılıklılık, etkileşim ve kimlik oluşumuna (öz benlik) katkı gibi motivasyonlarla beraber ele almış, Belk (1977) ise hediye vermeyi iletişim, sosyo-ekonomik değiş tokuş, toplumsallaşma ve yükümlülük gibi işlevsel motivasyonlarla açıklamaya çalışmıştır. Akrabalık ve arkadaşlık

ilişkileri (Cheal, 1988, Joy, 2001; Komter, 2007; Yan, 1996) örgütler arası ilişkileri (Kreiner ve Schultz, 1993), devletler ve otoriteler arası çeşitli ilişkileri güçlendirmek ve toplumsal dayanışmayı pekiştirmek gibi amaçlar, ilkel toplumlarda olduğu gibi modern toplumlarda da hediyeleşmenin motivasyonlarından (Darr, 2016: 94).

Tüketiciler için hediye verme bu motivasyonlardan bir veya birden fazlasını içerebilir. Tüketiciler bir yıl içinde, dini bayram veya ayın, çeşitli törenler, özel günler veya kendiliğinden (spontane) olmak üzere pek çok hediye verme vesileyle karşılaşılır (Sherry, 1983). Burada insanlar sadece özel bir günü veya etkinliği kutlamak için değil, bazı durumlara desteğini göstermek için hediye verebilir (Othman vd,2005:197). Verici ya kendini mutlu etmek ve çıkar elde etmek için ya da alıcıyı mutlu etmek için hediye vermeye içsel olarak motive olabilir. Tüketicilerin hediye vermedeki tutumu, eşitlik ve denge algısı, gelenekleri, yücelme ve sosyal tanıma/tanınma gibi davranışları kişisel değer sistemini de etkiler (Qian vd., 2007:215).

Sherry (1983), Sherry ve McGrath (1989), Wolfenbarger (1990), Fischer ve Arnold (1990), hediyeye kodlanan sembolik ifadenin, hediye oluşturduğu etkiye bağlı değişkenlerle (çaba, emek, yakınlık, neden, tür, durumsal) etkileşim içinde olunabileceğine yönelmiş ve bu anlamda motivasyonlara açıklık getirmeye çalışmışlardır. Bu motivasyonlar çok yönlü olduklarından, gösterilecek davranışların da türlü türlü ve çelişkili arzuları yansıtabileceğini öngören Wolfenbarger ve Yale, hediye vermede deneyimsel, zorunlu ve pratik tutum olmak üzere üç motivasyon kaynağı önermişlerdir. Hediye vermeye yönelik deneyimsel ve olumlu bir yönelim, vericilerin keyifli bir hediye seçiminde düşünceli davranıp, fazlasıyla çaba harcadığı gerçek hediye verme davranışlarına yol açarken, bunu, alıcılara sevgi ve dostluk göstermenin bir yolu, vericilerin sosyal statüleri ve ilişkilerini temsil ettiği bir motivasyon olarak değerlendirdiler. Başkalarının beklentilerinin yerine getirmek amacıyla hediye vermezlerse suçluluk yaşayabilen, aldıkları bir hediyeye karşılık vermeleri gerektiğini hisseden tüketiciler, zorunluluk motivasyonu ile hediye vermektedirler. Vericilerin genelde hane halkının ihtiyaçlarını gidermek ve yenilenmesini desteklemek amacıyla, özellikle alıcıların ihtiyaç duydukları en yararlı hediyelerin yani alıcılara pratik yardım sağlamak için satın alma davranışı göstermelerine sebep olanın pratik motivasyonlar olduğunun altını çizmişlerdir (Wolfenbarger ve Yale, 1993: 520-521). Bu çalışma kapsamında literatür incelendiğinde karşılaşılan bu motivasyonlardan en önemlilerine temel olarak değinmeye çalışılmıştır.

2.1 Alturizm (Özgecilik/Fedakârlık) ve Agonizm

Auguste Comte'nin "başkaları için yaşama eğilimi ya da isteği" olarak tanımladığı ahlâk kavramına göre, başka insanların mutluluğuna önem vermek tüm davranışın en yüce ilkesidir. Comte'un kanısına göre insanlığın ahlâk ve kültür bakımından gelişmesi için alturizm kaçınılmaz bir ön koşuldur. Ahlâk ve psikoloji her insanın ruhunda alturist (özgeci/fedakâr) ve egoist (bencil) tavırların yan yana bulunduğunu, ilkel insanlarda daha ağır bastığını, bunun özellikle çocuklarda ve ilkel insanlarda belli olduğunu kabul eder (www.reitix.com). Alturizm, kişiye maddi ya da manevi bir yük getirmesine rağmen diğerleri için gönüllü yardımlarda bulunması anlamına geliyor. Bir kişinin yaşamını diğerlerine adanması olarak tanımlanabilir; anne-çocuk ilişkisinde annenin yaptığı fedakârlıklar, altruistik davranış şekline örnek olarak verilebilir (www.alturizm.nedir.org).

Sherry'nin (1983), hediye vermede davranış modelinin karar verme ve satın alma (gebelik) aşamasındaki ve Wolfenbarger'in (1990) hediye verme motivasyonlarından biri olan alturizm, alıcının zevk ve mutluluğunu en üst düzeye çıkarmak ve alıcıya karşı sevgiyi ifade etmek amacıyla hediye vermeye yönelen motivasyondur. Alturistik hediye verme davranışında verici, genellikle normal şartlarda satın almayacağı nesneyi satın alır ve çoğunlukla sürpriz olarak tasarlar. Alıcı da vericinin ayırdığı zaman, gösterdiği çaba ve düşünce açısından fedakârlığını algılar ve böyle hediyelerin sevgiyi gösterme arzusundan geldiğini hisseder. Mesela bir kadın aylarca sınırlı kişisel bütçesinden arttırarak kocasına bir hediye verebilir veya bir koca eşine sürpriz yaparak, çok istediği bir hediyeyi veya deneyimi yaşatabilir. Sevdiğimiz birinin üzüntüsünü hafifletmek, neşelendirmek amacıyla hediye verdiğimizde fedakârca bir davranışta bulunmuş oluruz. Bu fedakârlığımız da benlik seviyemizin daha da yücelmesini sağlayabilir (Wolfenbarger, 1990:700).

Agonistik davranış ise, vericinin bir çeşit kişisel kazanç veya kendisini ödüllendirmeye çalıştığı bir tür motivasyondur (Goodwin vd, 1990; Sherry vd, 1993). Yani vericilerin kendi kişisel zevklerini en üst düzeye çıkarmak amacıyla hediye vermeleridir. Dolayısıyla vericiler kendi menfaatleri, zevkleri ve egoları için hediye vermeye motive olabilirler (Rugimbana vd, 2002: 67). Beatty vd (1991), Wolfenbarger (1990) gibi araştırmacılar gerek alıcıyı mutlu etmenin, gerek bir yükümlülüğü yerine getirmiş olmanın, vericide yarattığı mutluluk ve nihai zevk nedeniyle, tüm hediye verme amaçlarının altında agonistik motivasyonun yattığını ileri sürmektedirler. Ayrıca ekonomistler ve akılcı yaklaşan araştırmacılar sonrasında bir kazanç beklemezsizin hediye veren tüketicilerin, iktisadi teorilerle uyummadığını belirtirler çünkü tüketicileri, verdikleri her kararda kazançlarını

hesaplayan mantıklı düşünürler (ekonomik adam) olarak kabul eder ve alturistik davranışı mantıklı bulmamaktadırlar.

2.2 Karşılıklılık

İnsanlar başkalarına genellikle karşılıklı olarak hediye verirler (Camerer, 1988:180). Mauss (1925), çalışmasında geri kalmış ve arkaik toplumlarda alınan hediyein zorunlu olarak karşılığının verilmesine yol açan hukuk ve çıkar kuralının ne olduğunu yanıtlamaya çalışmıştır. Mauss'a göre armağan, toplumsal ilişkinin üzerinde yükseldiği sonsuz ve değişmez bir ilkeyi simgeler, insani dayanışmanın temelleri, enerjisi ve amaçları üzerine felsefi-siyasal bir düşünce bütünü oluşturarak karşılıklı yükümlülükler ağır basar (İnsel,2003: 14). Mauss, pek çok arkaik toplumda karşılıklı değiş tokuşlar ve sözleşmelerin armağan biçiminde gerçekleştiği, bunun teoride gönüllülük olarak gözükmekle beraber gerçekte karşılıklı bir yükümlülük gereği yapıldığını saptamıştır ve hediyeleşmeyi bir sistem içerisinde yönlendiren motivasyonun karşılıklılık veya borçluluk duygusu olduğunu belirtmiştir. Özellikle de verici ve alıcı dengeli (eşdeğer) bir karşılıklılık kazanma arzusu içerisinde ve herkes aldıklarından fazlasını verir (Mauss 2002; Sherry,1983). Mauss (1966) net bir şekilde karşılıklılığın hediye vermeyi motive ettiğini söylerken, bir başka sosyolog olan Malinowski (1922) de hediyein Trobriand Adalılarının törensel değiş tokuş sistemi olan Kula'da da aynı amaca hizmet ettiği sonucuna varmıştır (Godbout, 2003: 35). Malinowski, Mauss ve Levi'-Strauss gibi sosyolog ve antropologlar, ahlaki yükümlülükler ve sosyal bağların oluşması ile ilgili araştırmalarında karşılıklı hediye vermenin, sosyal uyum ve dayanışmanın arkasındaki önemli mekanizmalardan biri olduğunu saptamışlardır (Komter,2005: 33).

Mauss (2002), İskandinavlar ve başka birçok medeniyette mübadelelerin ve sözleşmelerin hediyeler biçiminde gerçekleştiğini söyler. Bunlar nazari olarak gönüllü ama gerçekte zorunlu olarak verilir ve karşılığında yine hediye alınır (İnsel,2003: 12). Verme yükümlülüğü, ahlaki veya dini gereklilikler, statüyü ve hiyerarşiyi tanıma ve sürdürme ihtiyacı, barışçıl ilişkiler kurma veya ana hatlarıyla koruma ihtiyacı ya da sadece karşılıklı değiş tokuş beklentisine dayanabilir. Tam anlamıyla fedakâr olmayan bu motivasyonlar, bir toplumda kurumsallaşır ve böylece uygun koşullar altında birey, toplumsal olarak karşılık vermek zorunda olduğu bir yükümlülükle karşı karşıya kalır. Verilen hediyeyi kabul etme de benzer şekilde bir zorunluluk olarak kabul edilir ve hediyelerden kaçınma, reddetme nahoş veya düşmanca bir eylem olarak yorumlanır. Ancak Mauss (1954), bir hediyein kabulüyle belirli bir gerilim oluştuğunu varsayar, çünkü kabul, vericiye bağımlılığın örtülü bir şekilde tanınması anlamına gelir. Bu gerginlik daha sonra, geri ödeme yani karşılık vermeyle

azaltılabilir. Görece olarak başarısız ya da layıkıyla karşılık verememe durumunda, benlik saygısının azalması ve statü kaybı ile sonuçlanır. Aynı zamanda yeterli veya aşırı derecede bir geri ödeme ile döngü yeniden başlatılır (Belk, 1976:155). Bir çocuğun küçük bir hediyesi, bir yetişkinin daha pahalı bir hediyesini karşılayabileceği gibi taraflar arasındaki ilişkinin türü, derinliği, yakınlığı ve özellikleri, öz benlik, statü, beklentiler ve kültürel farklılıklar geri ödeme yeterliliğinin alt yapısını oluşturan etmenlerdir.

İnsanlar arasındaki karşılıklı bağımsızlık şartlarındaki meta mübadelesinin aksine armağan mübadelesi, karşılıklı bağımlılık durumunda insanlar arasında bir bağımlılık ve niteliksel bir ilişki kurar (Gregory, 1982:100). Antropologların çoğuna göre toplumda bir hediye alınınca karşılığı verilmelidir yani hediyeler aktif ve döngüsel olmalıdır, nitekim hediyeye uzun süre karşılık verilmezse kötü bir itibar oluşacaktır (Komter, 2005: 7). Hediye karşılık vermeye yönelik baskı, diğer karşılıklı değişim türlerinden daha fazladır. Daha aşağı hissetmekten kaçınmak ve itibarını korumak için alıcı mutlaka karşılık vermelidir (Sherry,1983:159).

Hediye değiş tokuşun ana unsuru ve motivasyonu olan karşılıklılıkta, genellikle ikili değişimlerde resmi yükümlülüklerin dâhil edilmesine gerek yoktur. Ancak gayri resmi bir zorunluluk olarak görülmeli ve bir hediye kabul edildiğinde psikolojik bir borç hissedilmelidir (Belk ve Coon, 1993:394). Hemen hemen herkes, Mauss'un hediyeleşme ile ilgili araştırmalarını incelemeye başladığında karşılık verme zorunluluğunun, hediye ta kendisi olduğu ve tüm o karşılık beklemez görünümün arkasında gizli kalan gerçek doğası olduğunun farkına varmıştır (Godbout, 2003: 141). Evrensel ve ahlaki bir standart olarak nitelendirilen karşılıklılığın, vericiler ve alıcılar arasındaki güven ve taahhütlerin güçlendirilerek, ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olduğu görülür (Komter, 1996: 108). Karşılıklılık ilkesi aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve dayanışmanın temelini oluşturmaya, aile üyeleriyle akrabalık ilişkilerini güvence altına almada fayda sağlar (Shanka ve Handley, 2011:364). Gouldner (1960:176), ahlaki yaptırımlara bir temel oluşturan karşılıklılık normunun, sosyal sistemlerin istikrarı ve devamlılığı için önemli derecede katkı sağladığını ileri sürmekte ve karşılıklılığın, somut bir hediye yerine saygı veya şükran biçiminde de olabildiğini belirtmiştir (Goodwin vd.,1990 :691). Ayrıca Komter (1996: 52), hediye vermede karşılıklılığı en basit haliyle, taraflar arasında fayda sağlanması olarak görmektedir.

Karşılıklılıkta, geri dönüşlerde farklılıklar olabilir, örneğin maddi bir hediyeye maddi olmayan bir geri dönüş ile karşılık verilebilir. Bir hediye anında veya birkaç ay ya da yıllarca sonra karşılık verilebilir. Geri dönüşün orijinal hediye ile eşdeğer olması beklense de

değer her zaman ekonomik koşullar altında ölçülmez (Garner ve Wagner, 1991:369). Karşılıklılık sosyal bir eylemdir ve taraflar arasında ilişki olası, faydaya dayalı karşılıklı bağımlılık ve dengeli (eşdeğer) değişim gibi birbiriyle ilişkili üç yön içerir. Tabiri caizse eli boş birini ziyaret etmek alışılmadık bir durumdur ya da hediye kabul edip karşılıksız bırakmak genel olarak yanlış görülen bir durumdur (Qian vd., 2007:216). İnsanlar her zaman birbirleriyle etkileşim içindedir ve etkileşim hediye vermede de karşılıklılığı doğurabilmektedir. Godbout (2003) hediye bencillikten ibaret sayar ve hediye varlığına inanmayı reddeder. Karşılıksız bir hediye gerçekçi bulmaz ve cömert davranışların, görünüşteki özgeci davranışların aslında kendi yararlarına olduğunu söyler. Çünkü bir hediye uyandırdığı minnet, takdir duygusu ve yarattığı bağ gibi maddi olmayan karşılıkları da vardır (Godbout, 2003: 142-143). Vericinin değerli bir hediyesine alıcının karşılık verme zorunluluğu, ekonomik değiş tokuşun bir formudur (Özkan, 2007:468). Nitekim Montesi de (2015: 7), hediye fedakâr bir eylem olmadığını, insanlar arasında otantik ve egemenliğin olmadığı dengeli bir ilişki kurmak amaçlı olduğunu söylemektedir.

Armağan ilişkisi, alınan ve verilen, karşılıklı yükümlülüklerinin aritmetik olarak bir eşitlik içinde düşünülmediği, katı kurallı ama ucu açık bir ilişki düzenidir. Vermek bir yükümlülüktür ama verilen bedava değildir; armağanın karşılığı vardır. Burada vermek, almak ve tekrar vermek zorunluluğu, toplumsal ilişkide bulunma zorunluluğudur. Bu sadece cömertlik değil, güç, yarışma, diğerine üstün çıkma amaçları da taşıyan, onur ve saygınlık arayışının can verdiği çatışma ve uzlaşmayı, gönüllülük ve zorunluluğu, toplumsal beraberliği ve kişisel stratejiyi birlikte var eder (İnsel,2003: 11). Fakat armağandan söz edildiğinde cömertliğin göz ardı edilmemesi gerektiği, armağana karşılık verilmesinin sadece kılık değiştirmiş bir ticari değiş tokuştan ibaret olmadığını, karşılık vermenin doğal olduğunu, üslup, jest ve niyetin önemli olduğunu söylememiz gerekmektedir (Godbout, 2003: 253-260).

Görünürdeki cömert davranışların aslında kendi yararlarına olduğunu da vurgulayan Godbout (2003: 27) kimsenin kimseye bedava yemek bile vermediğini, hakiki armağanın sadece karşılıksız, parasız verilebileceğini söyler. Karşılıklılığın niteliği ve kapsamı finansal kaynaklar, yaş veya statüye göre farklılık gösterebilmektedir (Belk 1979). Kültürel olarak öngörülen sınırlar dâhilinde hediye karşılıklılık, ilişkilerde riske edilmeyecek dengelerde olmalıdır. Özellikle verici ve alıcıların sosyal konumları ile dengeli olmalıdır; daha fazla, daha az veya çok geç karşılık vermek, bir ilişkiyi çözme noktasına kadar zorlayabilir (Sherry, 1983:158).

Karşılıklılık normunda hediye değer dengesi de farklılıklar gösterebilir, vericinin kendi zevk ve tercihlerine ve beğenilerine uygun bir hediyeyi sevdiği bir alıcıya verdiğinde, dengenin oluşması için alıcıdan da hediyeyi beğenmesi beklenir. Örneğin 12 yaşındaki bir çocuk, annesinin doğum gününde kendisinin futbol sevgisinden ötürü futbol topunu hediye ettiğinde, annesinden bu hediyesini beğenmesini bekler. İnsanlar bazen rahatsız edici şekilde kişisel zevk ve beğenilerinin kabul edilebilirliğini elde etmek için böyle bir denge arayabilmektedirler (Belk,1976:156).

Kişiler arasındaki ilişkiler karşılıklı hediye alışverişiyle kalıcı kılınabilir veya netleşebilir. Doğum günleri gibi eş zamanlı olmayan hediye ilişkilerinde taraflar ilişkinin sürmesini istiyorlarsa, bu karşılıklılık kolayca sağlanabilir. Ancak ilişkilerin daha erken evrelerinde ve hediye verme fırsatının sevgililer günü gibi eşzamanlı gerçekleştiği durumlarda tek taraflı hediye verme riski daha fazladır. Bu risk, aile bağları gibi güçlü ilişkiler ve alıcının yaş, sağlık veya mali kaynaklardan dolayı muaf tutulabildiği durumlar haricinde yaratır ve hediye verme devam etmez (Belk, 1977: 8).

Kültürümüzde de hediye alıp verilirken karşılıklılık ilkesine göre hareket edildiği görülmektedir. Ülkemizin bazı bölgelerinde o bölgenin kültürel özelliklerine paralel olarak evlenme, doğum ya da komşu ve akrabalara hediye vermede buna dikkat edilir. Hediyeyi ilk veren tarafın hediyesine denk gelecek bir hediye alınmasına dikkat edilmeye çalışılır. Hatta bazı yörelerde geline veya damada kimin ne hediye getirdiği sesli olarak duyurulur (Tomak ve Güney, 2014: 27-28). Hemen hemen her toplumda görülen hediyeleşme, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Dinimizde de hediyeleşme çok önemlidir ve insanlar arasındaki sevgi ve dostluğu geliştirdiği, kıskançlık, bencillik ve cimrilik gibi kötü duyguları giderdiği ve rızkın genişletilmesine vesile olduğu belirtilerek hediyeleşme teşvik edilmektedir. Hz. Muhammed kendisine getirilen hediyeleri temiz ve helal olduğu sürece kabul etmiş ve hediyelere yine hediye ile karşılık vermiştir. Bu konuda "Hediyeleşin ki, birbirinizi sevesiniz" buyurmuştur (Buhârî, "Hibe", 7). Böylece karşılıklı hediyeleşmenin önemini vurgulamıştır. Hediyeleşmenin karşılıklı meydana getirdiği sevgi, saygı ve dayanışma çalışma hayatında verimliliği artırır. Verimlilik de kalkınmayı sağlayan bir unsurdur (Kayadibi, 2007: 17).

2.3 Faydacılık ve Hedonizm

Araştırmacıların birçoğuna göre, hediye vermede belirtilecek tek motivasyon kaynağı kişisel menfaattir. Bu alanda çalışma yapan araştırmacılar, kendi çıkarlarını düşünerek hediye verenlerin karşılıklılık yaratma eğilimiyle beraber, durumsal koşullara göre birçok avantajlı

kazanım elde ettiklerini saptamışlardır. Bu çıkarlar ve kazanımlar; servet ve statü oluşturmak, alıcıları hediye ile etkileyerek sempati kazanmak ve iyi niyet elde etmek, (Belshaw 1965; Veblen 1926), değer verilen fakat sıkıntılar içinde olan ilişkileri kurtarmak ve güçlendirmek (Caplow 1982, 1984), çevresel veya toplumsal olarak tanınmayı sağlayıp ilgi çekmek (Kerton 1971), vericinin benliğini alıcının öznesi haline getirmek, hediye aracılığıyla alıcının hayatına girmek, yer edinmek, o yeri genişletmek (Sartre 1943; Belk, 1988) olarak özetlenebilir (Wolfenbarger, 1990:701). Burada gözetilen çıkarların hepsinin temelinde Mauss'un (1954) ilkel toplumlarda hediye verme analizinin merkezi olan alıcıda borçluluk duygusuyla yükümlülük oluşturmak yatmaktadır.

Faydacı yaklaşımın yanı sıra hedonik davranış da hediye satın almada belirgin motivasyonlardan biridir. Workman ve Lee (2011) hedonizmi, zevk, yaşam keyfi ve kişisel tatmini en önemli, öz değerler olarak gören tutumlar diye tanımlar. Eğlence, tatmin ve zevk gibi hedonik değerli alışveriş deneyimlerinde tüketiciler, markalarla daha çok ilgilenip, ürünün işlevsel özellikleri yerine ifade ve sembolik anlamlarına daha çok odaklanıp satın alma eylemini gerçekleştirirler. Hedonizm seviyesi yüksek tüketiciler kişisel kullanımları için lüks marka ve moda ürünleri satın almada daha güçlü bir eğilime sahipken, hediye vermek için lüks ürünler satın almak niyetinin belirgin bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Çünkü lüks ürünleri hediye vermek için satın almak, hedonik tüketicilerin kendine özgü mutluluğunu karşılamayabilir (Chen ve Kim, 2013: 31). Genel olarak diğer ihtiyaçları satın almada olduğu gibi, hediye satın almada da hedonik ve faydacı değer yaratılabilir. Zira değer, hediye verme deneyiminin merkezi bir bileşenidir (Larsen ve Watson, 2001).

2.4 Yükümlülük, Norm, Dayanışma ve Toplumsallaşma

Hediye vermek için güçlü motivasyonlardan biri olan verme yükümlülüğü, toplumsal normların gereklerini yerine getirmektir ve literatürde bu konu Belk (1979), Cheal (1987,1988), Goodwin vd, (1990) ve Mauss (1925,1966) gibi çeşitli disiplinlerden araştırmacılarca incelemiştir. Mauss (2002), hediye vermeyi genelde cömertçe sunulan, beraberlik ve dayanışma davranışının zorunluluk ve ekonomik çıkardan kaynaklandığını belirtir ve karşılıklı yükümlülüğü, verme, kabul etme ve ödeme/karşılık verme yükümlülüğü olmak üzere üç aşamada sunarak bazı farklılıklara rağmen kültürler arasında, bu geleneksel uygulamaların evrensel olduğunu belirtmiştir. Karşılıklılık ile ilişkili olan bu ritüel, zorlayıcı hediye vermenin ikinci şeklidir ve araştırmacılar insanların zorunlu hediye verme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Yükümlülüğün yarattığı mekanizma aslında karşılıklılık normudur (Gouldner 1960) ve karşılıklılık hediye vermede önemli bir unsur olmakla beraber verici, eşdeğer değişim idealine sığınmaktadır (Wolfenbarger, 1990:701). Modern toplumlarda hediye vermek için algılanan yükümlülükler çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Bir iş ortamında, iş arkadaşlarınca kabul görme ve takım oyuncusu olabilme gerekliliği için, bir iş arkadaşının düğününe katkıda bulunulmasının istenmesi durumunda düğün hediyesi satın almak bir yükümlülük yaratabilir. Aileler ve arkadaşlar genelde bayramlarda, özel günlerde veya doğum günlerinde karşılıklı yükümlülüklerin yanı sıra düğünlerde, mezuniyetlerde veya ev eşyası alımında tek taraflı yükümlülüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca Warhaw'un (1980) pahalı ve ucuz hediyelerin satın alınmasında normların etkisini incelediği araştırması, norm ve tutumların uygun olmayan hediye satın alınmalarıyla sonuçlanmasına sebep olduğu, yükümlülükten kaynaklı hediyelerin ise daha düşük çaba ve daha az maliyetle satın alındığını ortaya koymuştur (Goodwin vd.,1990:690-691). Hediyeler ahlaki (manen) açıdan bir borç yaratırlar, verilen ve alınan hediye arasında bir denge sağlamak toplumsal bağlamda bir norm olarak değerlendirilebilirler. Ayrıca sosyal normun gücü nedeniyle hediye verme, hem zengin hem de fakir için olası bir değer biçimidir (Mitrut ve Nordblom, 2009:6-25).

Son yapılan araştırmalarla tüm dünyada ve kültürlerde önemli olan hediye vermenin, çok boyutlu bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır. Türlü motivasyonlarla insanlar, aile üyelerine, yakın akrabalarına, arkadaşlarına, iş arkadaşlarına ve komşularına hediyeler verirler. Ebeveynler çocuklarına sevgi ve ilgi göstermek, kötü durumdaki kişilere merhamet duyguları veya empati nedeniyle yardım etmek isteyebilirler. Bir düğüne kimsenin eli boş gitmemesi, komşuların birbirlerine maddi, manevi yardım etmeleri ve günlük hayatta daha birçok benzeri durumlarda hediye verildiği görülmektedir. Çünkü hediye vermek, genel bir sosyal bir normdur (Mitrut ve Nordblom, 2009:1). Bir topluluğun üyeleri, verdikleri hediyeler aracılığıyla sosyalleşirler ve önemli bir işlev sayılan toplumsallaşma, hediye de ayrıca önemli bir motivasyon kaynağıdır (Belk, 1979:105).

Hediye vermede önemli motivasyonlardan olan sosyal normlar ve yükümlülükler, gelenek ve göreneklerin korunup devam ettirilmesinde, suçluluk duygusuyla hediye verilmesinde, ilişkilerin güçlendirilmesinde, bazı törensel etkinliklerde yaşamsal rol oynamasında ya da gelecekteki bir beklentiye karşın hediye verilmesinde başlıca etkenlerdir (Goodwin vd, 1990; Wolfenbarger, 1990). Örneğin bebek doğumlarında, mezuniyetlerde, kazanılan spor müsabakalarında, emekli olan birine, bir suçluluk duygusunda, aile bağlarını pekiştirmede, sosyal ve toplumsal bağları geliştirmede hediye vermenin bir sosyal norm

olarak gücü ortaya çıkmaktadır (Wolfenbarger, 1990:701). Anadolu'da asker adaylarının veda ziyaretleri sırasında, akrabaları ve sevenleri tarafından kendisine para verilmesi dayanışmanın ve sevginin güzel örnekleridir. Geleneksel kültürümüzde hediye, götürülen eve alçakgönüllülükle, içtenlik ve nezaketle bırakılır. Uzağa gidilip dönüldüğünde yine hediye umut edilir. Doğum, nişan, düğün ve ölüm gibi yaşamsal süreçte karşılaşılabilecek durumlarda dayanışma, gönül yapma ve sevginin güzel örnekleri verilir (Tomak ve Güney, 2014: 27).

Fedakârlık ve karşılıklılık ile ilişkili sosyal normların hediye verme davranışını motive ettiğine dair basit bir model oluşturan Mitrut ve Nordblom (2009:2-3), fedakârlık normunda hediye verme olasılığının ve maddi değerinin, alıcının geliriyle ilişkili olmadığı veya dikkate alınmadığı, karşılıklılık normunun ise genelde orta ve yüksek gelirlilerde gözetilen bir motivasyon olduğu ortaya konulmuştur. Sosyal normlar, hediye ve hediyeğin olumlu karşılanması üzerinde etkilidir ve bir değer yaratır, ayrıca hem karşılıklılık hem de fedakârlık normunun eşzamanlı olarak mevcut olabilmesi de mümkün olabilmektedir.

Sosyal bağlar hediyeler vasıtasıyla oluşur, güçlenir ve sürdürülür, böylelikle hediye değişimi insanların dayanışmasını sağlar. Hediyelerin dayanışmayı arttırdığı gerçeği Mauss (1954) tarafından da tanımlanmıştır (Komter,2005:116). İslam dini de mecburi (zekât, fitre vb) ve ihtiyari müesseselerle toplumdaki yardımlaşmayı sağlamak istemiştir. Muhtaçlara yardım teşvik edilmiş, böylece yardımlaşma şuuru geliştirilmeye çalışılmıştır (Armağan,2009: 82). Toplumun menfaati için gönüllü olarak çalışmak, ihtiyacı olanlara yardım sağlamak, maddi ve manevi yakın çevre ve kişisel ilişkiler içinde olunan insanlara yardımcı olmak, bir sosyal organizasyon için ya da iyi bir neden için gönüllü çalışmak gibi davranışlar dayanışmaya örnek olduğu gibi hediye olarak da kabul edilebilir. Bu anlamda verilen hediyeler daha soyut ve anonim olduğu için karşılıklılık da daha az olacaktır.

2.5 Sosyal Değişim

İnsanlar bireysel varlıklarını yaratırlarken ya da sosyal rollerini zenginleştirirken hediyeği bu rollerinin önemini belirtmek ve vurgulamak için kullanabilir. Hediye vermenin, taraflar arası değişim ilişkisi, hediye ve durumsal içerik olmak üzere üç ana bileşeni vardır (Sherry,1983: 158) Ekonomik değişimden ziyade hediye verme eylemi sosyal bir değişimdir. Antropologlar hediye vermenin toplumsal bir olgu olması nedeniyle ekonomik teorilerin uygulanmasının uygun olmayacağını savunmaktadırlar. Ekonomistler ise tüketici davranışında fayda maksimizasyonu varsayımı uyarınca, tüketiciler, mallar ve hizmetler arasında gelir tahsis ederler ve bütçe kısıtlaması altındadırlar. Ancak hediye vermede amaç

bütçe kısıtlamasına tabi olmaksızın başkalarının memnuniyetini en üst düzeye çıkarmak olduğu için uygulanabilir olduğunu savunmaktadırlar. Uygun çözüm ise sevgi, saygı, statü, kültürel durum gibi sosyal ihtiyaçların doyumu için bunları da içerecek şekilde genişletilebilen hediyeler, gelir ve eğitim gibi içsel faktörler, karşılıklılık normu gibi çevresel faktörler, alıcıların özellikleri ve memnuniyetini sağlama gibi sosyo-ekonomik faktörlerle bir arada sağlanabilir (Wagner ve Garner, 1993: 516).

2.6 İletişim, Öz benlik ve Statü

Verici ve alıcı arasında oluşturduğu sembolik iletişim biçimi belki de hediye vermenin en genel fonksiyonudur. Hediyeler tarafından iletilen mesajların doğası gereği dolaylı olması nedeniyle hediye vermenin iletişim işlevi sembolik olarak görülebilir (Belk,1977: 2). İstikrarlı ve bol miktarda duysal bilgi üreten hediyeler, somut ve maddi doğaları göz önüne alındığında güçlü mesaj taşıyıcıları olabilirler. Sembolik anlamları nedeniyle kişinin kimliğini yansıtarak sevgi, güç veya bağımlılık gibi duyguların ifadesi olarak kişisel ilişkilerin temel boyutlarına hizmet ederler (Komter, 1996: 95- 97). Hediyeler özellikle kişiler arası ilişkilerin güçlendirilmesi ve sürdürülebilirliğini besleyen sembolik bir araç (Komter, 1996: 33), kişisel ilişkilerin bir simgesi ve bir anlamda harekete geçiricisi, ilişkilerin pekiştiricisidir (Özdemir, 2008:468). Kişisel olarak hediye verme davranışı, verici ve alıcının yani her ikisinin de kimliğine ilişkin algılarını yansıtır. Kişilerin öz-kimlikleri somutlaştırılan bir hediyeyle karşı tarafa çarpıcı bir şekilde sunulmasıyla teyit edilebilir. Hediyeler stratejik olarak verilir, alınır veya reddedilir, böylece sembolik olarak kimlik öngörülür (Sherry, 1983:159). Belk (1976, 1979) çalışmalarında, vericinin ideal bir benlik konseptiyle hediye seçimi ve hediye sembolik anlamlandırmasında, gerçek kişisel konseptine ve alıcının algılarına öncelik verdiğini göstermiştir. Hediyeleşme gibi bir sosyal değişim belki de bireyler arası alışverişin en yaygın türüdür ve diğer değişimlerden daha fazla anlam ve fayda içerir (Sherry, 1983:161). Hediyeleşme mezuniyet, anneler günü, bebek, doğum günleri, düğünler, türlü kutlamalar, sevgi gösterimi, pişmanlıklar, yükümlülükler ve önemli olaylarla ilişkili bir sembolik iletişim eylemini barındıran bir süreci ifade eder (Aarty ve Verma, 2014: 1).

Mauss (1954) arkaik toplumlarda hediye vermenin, normalde alıcıya saygı gösterilmesi anlamına geldiğini yaptığı çalışmalarda saptamıştır. Alıcının önemi, şeref, saygınlık, şefkat, hayranlık veya beğeniden kaynaklanıyor olmasına bakılmaksızın, hediye verilmesiyle belirlenir ve teyit edilir. Goffman (1961) bir hediye mesaj iletmek için yeterli olduğunu ve bu nedenle iletilen mesajın seçilen hediye ile alakasız olduğunu vurgulamıştır.

Fakat birçok kültürde seçilen hediye, iletmek istenen mesajı ve anlamını taşımadığını varsaymak yanıltıcı olacaktır (Belk, 1977: 3).

Schwartz'ın (1967) belirttiği gibi hediye seçiminde, vericinin kendi algısı ve alıcının vericiyle ilgili algısı önemlidir, yani bir verici kimliğiyle ilgili izlenimleri alıcıya hediye ile iletebilir. Vericinin kimliğine dayalı bir hediye seçmesi, alıcının beğeneceği bir hediye aramaktan fazlasını gerektirir. Zira birçok kişi kablosuz bir güç matkabı ve gizemli bir romanı eşit derecede beğenebilir, ancak her bir hediye için alıcının çok farklı izlenimleri olabilecektir (Belk, 1977: 3). Yani verici sadece kendi zevklerini taşıyan bir hediye seçimi yapamamaktadır. Bir armağanın alıcıyla iletişim kurduğu mesaj çoğunlukla, "bu, olduğum kişi" (veya muhtemelen "olmalı") iken, hediye vericisiyle iletişim kurduğu mesaj ya iddialı ya da sorgulayıcı olabilir. "Ben cömertim" veya "sanatsalım" gibi pahalı ya da sanatsal bir hediye seçerek alıcıya, kendine özgü bir özelliğini göstermeye ve doğrulamaya çalışabilir. Bu gibi durumlarda, "kesinlikle zekisiniz" veya "ne muhteşem bir zevk" gibi geri bildirimler aranabilmektedir. Hediye verme durumunda, iki taraf da verici ve alıcıdır. Bir hediye verenin başarılı bir iletişim kurmasındaki avantajı, alıcının sabit ve bilinen olmasıdır. Bilinen bir kişinin algılamaları doğru bir şekilde tahmin edilebileceği için, hediye değişimi sürecinde başarılı iletişim için çok büyük bir fırsat vardır (Belk, 1977: 6-7). Segev ve arkadaşları (2013), toplumsal benlik bilinci, kendini izleme ve benlik saygısı gibi kişilik özelliklerinin, hediye verme motivasyonları ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca, olumsuz izlenimden kaçınma duygusuyla hediye verme, alıcıya benzerlik ve alıcının gözündeki izlenimlerini yükseltme taktiklerinin kullanımları da hediye verme motivasyonlarıyla pozitif yönde ilişkilidir.

2.7 Psikolojik Motivasyonlar

Hediye verme eyleminin ekonomik, sosyal ve kültürel işlevlerinin yanında, sosyo-psikolojik olarak da büyük bir payı vardır. Hediye verme sonucunda ortaya çıkan karşılıklı beklenti ve yükümlülükler nedeniyle insanlara ahlaki olarak bağlı olduklarını hissettirir. Verici ile alıcı arasındaki manevi bağın oluşturulması ve bu bağın korunması öncelikli psikolojik işlevler arasındadır. Dolayısıyla hediyeler, verici ve alıcı arasındaki sağladıkları bu bağın niteliğini açıklar. Aynı zamanda vericinin kimliği hakkında bir şeylerin göstergesi olmakla beraber, alıcıyı nasıl algıladığını da ortaya koyar. Hediye vermede sevgi, şükran ve arkadaşlığı ifade arzusundan, bilinçli ya da bilinçsiz başka bir insanı rahatsız etme, hakaret etme ya da istismar etme ihtiyacı ve güvensizlikle ilgili bir takım motivasyonlara kadar peş peşe çeşitli psikolojik nedenler olabilmektedir (Komter, 2005:7-42).

Hediye verme, karmaşık motivasyonları ve sembolizm nedeniyle sosyoloji için olduğu kadar psikoloji için de ilginç bir konudur. Çünkü hediye fiziksel bir nesneden çok daha fazlasıdır (Schwartz, 1967). Meta değişiminin ötesinde sosyal ve psikolojik ihtiyaçlara hizmet eder. Güç ve prestij hediye vermenin arkasındaki itici güçtür (Levi-Strauss,1965) ve alıcının vericiyi algılamadaki sembolüdür. Hediyein temel psikolojik fonksiyonu verici ve alıcı arasında manevi bir bağ oluşturmaktır. Her ne kadar hediye vermenin motivasyonel ve bilişsel kuramları gelişmiş gibi görünüyorsa da psikolojik olarak davranışsal yönlerine pek fazla dikkat edilmemiştir (Heeler vd., 1979:325).

Hediye vermenin bir başka psikolojik işlevi, alıcının olduğu kadar vericiye ait kimliğin ifşa edilmesi ile ilgilidir. Satın aldığımız hediyeler bir yandan alıcıyı nasıl algıladığımızı ve onun zevkini, tercihlerini, ihtiyaçlarını nasıl değerlendirdiğimizi ortaya koyarken, öte yandan kendi kimliğimizi, alıcıya karşı hislerimizi, varlığımızı, kişisel beğenimizi, kültürel değerlerimizi ve finansal kaynaklarımızı da ifşa eder. Ayrıca dostluk, sevgi, saygı, şükran, sadakat ve dayanışmayı ifade eden hediye vermede ana hedef olumlu duygularımızı alıcıya iletme. Bir başkasına karşılık beklemeksizin fedakârca katkıda bulunmak, yardım etmek, ilgilenmek veya bir ilişkiyi kaybetmekten duyulan korkuyla ya da potansiyel bir tehlikeyi ortadan kaldırma dürtüsüyle hediye vermek, psikolojik motivasyonlar nedeniyledir (Komter, 2005: 43-47). Nitekim Sherry (1983:160) hediye vermede davranışların psikolojik açıdan anlaşılabilmesi için tüketicilerin agonistik davranışlarını incelemiş, hediye vermede alıcı ve vericinin motivasyonlarına eğilmiş, niyet, tepki ve statüyü ölçmeyi esas kabul ederek, alıcının keyfini ve memnuniyetini en üst düzeye çıkarmayı arzulayan bir fedakârlık ve vericinin kişisel tatminini en üst düzeye çıkarmaya çalıştığı sonucuna varmıştır.

2.8 Şükran (Minnettarlık)

Bazı insanlar şükran veya minnettarlık gibi duygularını, başkalarından çok daha iyi ve çok daha zarıfçe göstermeyi başarırlar (Komter 2005: 7). Modern toplumlarda hediye vermeyi yorumlamak için yeterli kavramsal çerçeveye sahip olmadığımızı dile getiren Cheal (1988), hediye vermenin sevgi, dostluk ve şükran ifadesini içerdiğini, Çağdaş Batının ahlaki (manevi) ekonomilerinde ilişkilerin bu duygular üzerine kurulduğunu belirtir. Resmi veya gayri resmi ilişkilerimizin olduğu birilerine teşekkür etmek, şükranlarımızı sunmak için hediye vermek en yaygın görülen ritüellerden ve motivasyonlardan biridir.

2.9 Özel Günler ve Özel Duygular

Hediye verme sosyal bağların ve dayanışmanın sürdürülmesinde önemli bir role sahiptir ancak bazı araştırmacılar hediye vermenin farklı yönleri üzerinde odaklanmıştır.

Hediye vermenin ilişkilerdeki sembolik iletişim rolü (Belk, 1979; Sherry, 1983), hediye vermenin erken dönem antropolojik ve sosyolojik çalışmaları kapsamında karşılıklılık normuna odaklanma eğiliminde (Mauss, 1925,1954) olmasına rağmen bazı çalışmalar bu ana görüşten ayrılmıştır. Bu çalışmalarda özellikle agapik aşk paradigması içindeki romantik sevginin ifade edilmesi gibi fedakârlık ışığında hediye verme vurgulanmıştır (Belk, 1979; Belk&Coon, 1993). Bu çalışmalarda çikolata veya gül vermek gibi romantik hareketlerin uzun vadeli bir bağlılık duygusu yarattığı (Belk, 1979), hediye vermenin duygusal açıdan önemli bir eylem olduğu kabul edilmiştir.

Belk'e göre hediye verme, romantik aşkın asil bir şekilde ifadesini içerir ancak para gerektirdiğinden dolayı mükemmel bir hediyenin ruhuna meydan okuyabilir (Belk, 1996). Para, gündelik ekonomik faaliyetlerde yer aldığı ve bu nedenle romantik sevginin doğasındaki tutku ve mantıksızlıktan çok, rasyonellikle ilgilidir (Lindholm,1998) ve romantik sevgiyi ifade etmek için sözlü anlatım yerine somut davranmayı tercih edenler, hediye vermeyi kullanmaktadırlar. Hediye somuttur, kişi romantik sevgisini sözlü söylemek yerine, bu sevgiyi hediyeyle gösterir. Hediye verme kişinin en derin hislerini, gerçek bir şekilde yansıtır ve elbette böyle bir hediye seçimi çaba gerektirir. Hediyeler sevgiyi satın alamazlarsa da kalıcı izlenimler bırakabilir ve ilişkileri güçlendirebilirler (Beichen ve Murshed, 2015: 71).

Bir hediyenin, bir ilişkinin doğasını açıklığa kavuşturma kabiliyeti, seçilen hediyelere bağlıdır. Bir ilişkiyi tanımlayan hediyenin özelliği, vericiye olan maliyetidir. Genel olarak, daha değerli olan kişi, arzulanan ilişkiyi daha değerli yapar. Bununla birlikte bir hediye uygunsuz ya da utanç verici derecede pahalı olabilir. Bir ilişkinin doğasını tanımlamaya yardımcı olabilecek hediyelerin başka bir özelliği, hediyenin hangi derecede samimi olduğudur. Hemen hemen herkes için uygun olan bir hediye yerine, alıcının ihtiyaç ve zevklerine uygun olan bir hediye, samimi bir hediyedir. Hediye ne kadar samimi olursa arzulanan ilişki de o kadar samimi olur, yani maliyet ve sevgi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Örneğin parfüm, iç çamaşırı gibi hediyeler, kolaylıkla alıcıyla olan samimiyet ve yakınlığın göstergesi olarak değerlendirilir (Belk, 1977: 8). Bir hediye zamandan ve paradan soyutlanmış olarak, sevgiyi yeterince ifade eden özel ve benzersiz olabilir (Lowrey, vd., 2004). Kuşkusuz yılbaşı, sevgililer günü, anneler günü, babalar günü ve benzeri gibi özel günler, böylesi hediyeleri sevdiklerimize, aile üyelerine, akraba, dost ve yakın çevremize sunmak için önemli birer motivasyon kaynağı ve gerektirir.

Hediye vermek, verici ve alıcıyı duygusal olarak birleştirmektedir. Yani hediye satın alma davranışı, nihai olarak "duygusal bir tüketim" olarak da değerlendirilebilir. Tüketicinin

satın alma davranışı duyguları tarafından yönlendirildiğinde, alışveriş deneyiminin genel amacı kişinin özel bir duygu yaşamak, bir tecrübeyi geliştirmek veya bir duygusal reaksiyonu derinleştirmek için bir şey satın almasıdır. Başka bir deyişle armağan, bireyler arasındaki duygusal bağlantının güçlendirilmesini sağlayan nihai bir araçtır. (www.unitymarketingonline.com).

Sonuç

Yıl içinde bazı özel günlerde veya yaşanan özel olaylarda hediye vermek, kaçınılmaz bir tüketici davranışı haline gelmiştir. İnsanları hediye vermeye yönelten sebepler ve motivasyonlar elbette özel güne göre, hediye verilecek kişilere, demografik değişkenlere ve daha birçok unsura göre değişebilecektir. Mesela Anneler Gününde, anne ile olan sevgi ve duygu bağının kuvvetinden ötürü çıkar, beklenti veya karşılık beklemezsiniz hediye satın alındığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Genellikle Doğu toplumlarına özgü olan ataya saygı bağlamında değerlendirilebilecek olan bu davranış, annelere gösterilen sevgi, saygı ve vefanın bir ifadesidir. Hediye vermenin bireylerin toplum içerisindeki statüsünü ve öz saygısını betimlemesini sağlayacak önemli bir ritüel olduğu gerçeği de karşımıza çıkmaktadır.

Kılıçer ve arkadaşları (2016), kadınlar ve erkeklerin hediye satın alma davranış ve motivasyonlarının farklılaştığını belirtirken, Wolfenbarger ve Gilly (1991), kadınların somut bir fayda olmaksızın ve bir ihtiyaç gidermeksizin salt bir hediye vermenin taraflar açısından duygu boyutunda faydalı ve gerekliliğine inandıklarını saptamışlardır. Rugimbana vd. (2002), özellikle erkeklerin Sevgililer Gününde, karşı tarafın beklenti içinde olmasından ötürü zorunluluk nedeniyle hediye verdiklerini söylemektedir. Burada karşı cinsle olan özel ilişkilerde söz konusu motivasyonların hediye vermede son derece belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Hediye vermek, insanların yıl boyunca, spesifikten evrensele kadar pek motivasyonla gerçekleştirdiği bir davranıştır. İnsanları hediye satın almaya iten motivasyonlar, bazı demografik özelliklere göre farklılaşabilmektedir. Hediyelik ürünler satan üreticiler ve perakendeciler yıl boyunca hediye talep tabanı ve çarpık satış dağılımı arasında bir denge kurabilmelidir. Bu da stok yönetimi ve pazarlama ile ilgili konuları gündeme getirir. Pazarlamacıların özellikle hediye veren ve alanın davranışlarını ve motivasyonlarını göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Reklam ve iletişim araçlarında potansiyel verici ve alıcılar hedeflenmeli, hediye satın alma ile ilgili faaliyetler, pazarlama ve müşteri hizmetlerine dâhil edilmelidir. Verici ve alıcıların istek, ihtiyaç, beklenti, tercihlerinin detaylı bir şekilde incelenmesi, kaydedilmesi ve analiz edilmesinin, ürün ve pazarlama stratejileri üzerinde önemli bir etkisi olacaktır (Parsons, 2002:247-248). Bu teorik çalışma, Qian vd. (2007)'nin

çalışmasında olduğu gibi pazarlamacıların, tüketicilerin hediye vermeye yönelik motivasyonlarına dayalı olarak pazarlarını, daha iyi bölümlere ayırmalarına ve hedef pazarları için uygun pazarlama stratejileri oluşturmalarına olarak yardımcı olabilecektir. Ancak daha somut veriler için nicel veya nitel çalışmalarla hediye satın almaya yönelik motivasyonların tüketicilere uygulanacak pazarlama plan ve programlarının etkinliğini ve verimini arttıracığı düşünülmektedir. Bunların ışığında bu yönlü yapılacak ampirik çalışmaların işletmelerin hediye ile ilgili pazarlama stratejilerine ve faaliyetlerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aarthy, C. J. & Verma S. (2014). Factors affecting gifting behavior: comparative study of males and females. Hindistan University (<https://www.researchgate.net/publication/266477912>, 15.06.2017).
- Armağan, S. (2009). İslam dininde sosyal güvenliğin temel müesseseleri. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy.14, 2009, s. 67-84.
- Beatty S. E.& Kahle, L. R.& Homer, P. (1991). Personal values and gift-giving behavior: a study across cultures. Journal of Business Research. (22) 149-157.
- Banks, S.K. (1979). Gift-giving: a reviewand an interactive paradigm. in NA - Advances in Consumer Research Volume 06, eds. William L. Wilkie, AnnArbor, MI: Associationfor Consumer Research, p.319-324.
- Beichen L. & Murshed F. (2015). Culture, expressions of romantic love, and gift-giving. Journal of International Business Research. 2015, Vol. 14 Issue 1, p.68-84..
- Belk R. W. (1976). It's the thought that counts: a signed digraph analysis of gift-giving. Journal of Consumer Research. Vol. 3, No. 3 (Dec., 1976), pp. 155-162.
- Belk R.W. (1977). Gift-giving behavior. Part A., Faculty Working Papers, College of Commerce and Business Administration. (University of Illinois at Urbana Champaign).
- Belk R. W. (1979). Gift-giving behavior, Research. in, 2, (ed.) Jagdish Sheth, (Greenwich, CT: JAI Press), 95-126.
- Belk, R.W. & Coon, G.S. (1993). Gift giving as agapic love: an alternative to the exchange paradigm based on dating experiences. Journal of Consumer Research, Cilt. 20, p.393 – 417.
- Belk, R. W. (1996). The meaning of gifts and greeting. Advances. in Consumer Research 23 (1), 13.
- Camerer, C. (1988). Gifts as economic signals and social symbols. The American Journal of Sociology, Vol. 94, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure (1988), p.180-214.

- Cheal, D. (1987). Showing them you love them: gift giving and the dialectic of intimacy. *Sociological Review*, 35(1):150 – 169.
- Cheal, D. (1988). *The gift economy*. London: Routledge.
- Chen J. & Kim S. (2013). A comparison of chinese consumers. intentions to purchase luxury fashion brands for self-use and for gifts. *Journal of International Consumer Marketing*, 25: 1, 29-44.
- Darr, A. (2017). Gift giving in mass consumption markets. *current sociology*. Vol. 65(1) 92 – 112. *International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 26: 2, 154-170.
- Fischer, E. & Arnold, S. J. (1990). More than a labor of love: gender roles and christmas gift shopping. *Journal of Consumer Research*, Vol. 17, No. 3 (Dec., 1990), pp. 333-345.
- Garner T.I & Wagner J. (1991). Economic dimensions of household gift giving. *Journal of Consumer Research*, 18, 368-379.
- Godbout, J. T. (2003). *Armağan dünyası*. (Çev: Dilek Hattatoğlu). (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goodwin C. Smith K. L. & Spiggle, S. (1990). Gift giving: consumer motivation and the gift purchase process. in *NA - Advances in Consumer Research Volume 17*, eds. Marvin E. Goldberg, Gerald Gorn, and Richard W. Pollay, Provo, UT: Association for Consumer Research, P.690-698.
- Gregory, C.A. (1982). *Gifts and commodities*. Academic Press: San Diego.
- Heeler R. & June F., Chike O. & Stanley R. (1979). Gift versus personal use brand selection. in *NA - Advances in Consumer Research Volume 06*, eds. William L. Wilkie, Ann Abor, MI: Association for Consumer Research, p.325-328.
- İnsel, A. (2003). Armağan sorunsalının açtığı ufuk. Jacques T. Godbout. *Armağan Dünyası*. 9-20. (Çev. Dilek Hattatoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayadibi, F. (2007). İslam'da kalkınmanın dinamik güçleri. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, Yıl: 2007, s:1-24.
- Kılıçer, T. & Boyraz, E. & vd., (2016). Kadın, erkek, ya da? hediye satın alma davranışında cinsiyet kimliği rolünün etkisi. *Ege Akademik Bakış*, Sayı:16 (1 Ocak 2016), s. 121-133.
- Komter, A.E. (1996). *The gift: an inter disciplinary perspective*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Komter A.E. & Vollebergh W. (1997). Gift giving and the emotional significance of family and friends. *Journal of Marriage and Family*. Vol. 59, No. 3, p. 747-757.
- Komter, A.E. (2005). *Social solidarity and the gift*. Cambridge University Press. The Edinburgh Building, Cambridge, United Kingdom.
- Laroche, M. & Gad S. & Mark C. & Browne E. (2000). Gender differences in information search strategies for a christmas gift. *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 17 Iss 6 p. 500 – 522.
- Larsen D. & Watson, J.J. (2001). *A guide map to the terrain of gift value*. Psychology & Marketing. - New York, NY: Wiley, ISSN 0742-6046, ZDB-ID 2269338. - Vol. 18.2001, 8, p. 889.
- Montesi C. (2015). Gift enigma in economic theory. <http://www.damianoperlematologia.it/public/Giftenigmaineconomictheory.pdf> (Erişim: 20.06.2017)
- Mauss, M. (1925), 1966). *The gift forms and functions of exchange archaic societies*. Trans. I an Cunnison. London: Cohen & West LTD.
- Mauss, M., (1954), 2002). *The gift; the form and reason for exchange in archaic societies*. 11 New Fetter Lane, London EC4P 4EE.
- Mitrut, A. & Nordblom, K. (2010). Social norms and gift behavior: theory and evidence from romania. *European Economic Review*, 54(8), 998-1015.
- Othman Md. N. & Ong, F. S. & Teng, A.T.M (2005). Occasions and motivations for gift-giving: a comparative study of malay and chinese consumers in urban malaysia. *Asia Pacific Management Review*, (2005), 10 (3).
- Özdemir, N. (2008). Türk hediyeleşme geleneği ve medya. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, Volume 1/4 Summer 2008, s.467-480.

- Özkan Y. (2007). Consumer's behavior of gift giving in westernization process in Turkey. Pakistan Journal of Social Sciences, 4 (3) : 467-473.
- Parsons, A.G. (2002). Brand choice in gift giving: recipient influence. Journal of Product & Brand Management, Vol. 11.
- Robles, J. S. (2012). Troubles with assessments in gifting occasions. Discourse Studies, 14(6), p.753-777.
- Rugimbana, R. & Donahay, B., Neal, C. & Polonsky, M. J. (2002). The role of social power relations in gift giving on valentine's day. Journal of Consumer Behaviour, 3(1), p.63-73.
- Ruth A.J. & Otnes C. & Brunel F.F. (1999). Gift receipt and the reformulation of interpersonal relationships. Journal of Consumer Research. Inc., Vol. 25, March 1999 p.385-402.
- Segev R. & Shoham, A. & Ruvio, A. (2013). Gift-giving among adolescents: exploring motives, the effects of givers' personal characteristics and the use of impression management tactics. Journal of Consumer Marketing, Vol. 30 Iss 5 p. 436 – 449.
- Shanka T. & Handley B. (2011). Gift giving: an exploratory behavioural study. Asia Pacific Journal of Tourism Research. 16: 4, 359-377.
- Sherry J.F Jr. (1983). Gift giving in anthropological perspective. Journal of Consumer Research, Cilt: 10, s.157 - 168.
- Sherry J. F. Jr. & McGrath M. A. (1989). Unpacking the holiday presence: a comparative ethnography of two gift stores. in SV - Interpretive Consumer Research, eds. Elizabeth C. Hirschman, Provo, UT: Association for Consumer Research, P.148-167.
- Sherry J.F. Jr. & McGrath M. A. & Levy, S. J.(1993). The dark side of the gift. Journal of Business Research, Vol 28(3), Nov 1993, p.225-244.
- Tomak, A. & Güney, E. (2014). Kültürel Bir Değer Olarak Hediye Geleneği Ve Ekslibris. International Journal of Ex-libris / Vol.1 / Part 2/ s.25-33. Uluslararası Ekslibris Dergisi / Cilt 1 / Bölüm 2.
- TÜİK, (2018). Raporlar, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim: 07.04.2018).
- Unity Marketing Report. (2017). Gift retailing in 21st century style. <http://unitymarketingonline.com/wp-content/uploads/Gift-Retailing-in-21st-Century-Style-White-Paper1.pdf>, (Erişim: 07.07.2017).
- Qian W. & Razzaque, M.A. & Keng, K.A. (2007). Chinese cultural values and gift giving behavior. Journal of Consumer Marketing, Vol. 24 Issue: 4, pp. 214-228.
- Wagner, J. & Garner, T. (1993). Extrahousehold giving in popular gift categories: a socio economic and demographic analysis. in NA - Advances in Consumer Research Volume 20, eds. Leigh Mc Alister and Michael L. Rothschild, Provo, UT: Association for Consumer Research, p. 515-519.
- Wolfenbarger M.F. (1990). Motivations and symbolism in gift-giving behavior. in NA - Advances in Consumer Research Volume 17, eds. Marvin E. Goldberg, Gerald Gorn, and Richard W. Pollay, Provo, UT: Association for Consumer Research, p.699-706.
- Wolfenbarger M. F. & Gilly M. C. (1991). The relationship of gender to gift-giving attitudes: (or, are men insensitive clods?). in GCB – Gender and Consumer Behavior Volume 1, eds. Dr. Janeen Arnold Costa, Salt Lake City, UT: Association for Consumer Research, p. 223-233.
- Wolfenbarger M.F. & Yale, L.J. (1993). Three motivations for interpersonal gift giving: experiential, obligated and practical motivations. in NA - Advances in Consumer Research Volume 20, eds. Leigh Mc Alister and Michael L. Rothschild, Provo, UT: Association for Consumer Research, p. 520-526.
- <http://www.reitix.com/Makaleler/Alturizm-Nedir/ID=1280> (Erişim:08.08.2017).
- <http://alturizm.nedir.org/> (Erişim:08.08.2017).

**TURİZM SEKTÖRÜNDE DİJİTAL PAZARLAMA: ELAZIĞ İLİ OTELLERİNİN
WEB SİTELERİNİN EYE-TRACKİNG İLE ANALİZİ***(Doç. Dr. Nurcan YÜCEL, nyucel@firat.edu.tr)*(Uzm. Melek İNAN, melekinan39@gmail.com)**

DOI: 10.47525/ulasbid.793683

Öz

Gelişen ve değişen teknoloji günümüzde her alanda etkin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte mobil cihazların ve internetin kullanımının artması tüketicilerin satın alma davranışlarını da değiştirmiştir. Tüketici davranışlarındaki değişiklikler işletmelerin pazarlama anlayışlarını da değiştirmiş ve dijital pazarlama kavramının benimsenmesine neden olmuştur. Bu araştırmanın amacı; dijital pazarlamanın turizm sektöründe etkin bir şekilde kullanılma düzeyinin belirlenmesidir. Bu sebeple, Elazığ ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellerin web sitelerinin görselleri belirlenmiş ve gönüllü katılımcıların belirlenen otel görsellerine ilgi düzeyleri tespit edilmiştir. Araştırmada; nöropazarlama analiz yöntemlerinden Eye Tracking Analiz Yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda gerekli analizler yapılmıştır. Yapılan araştırma kapsamında; Elazığ ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellere ait web sitelerinde genellikle otel isminin ve logosunun olduğu kısmın daha fazla ilgi çektiği görülmüştür. Diğer taraftan, web sayfalarında yer alan Anasayfa, Hakkımızda, Odalarımız, Tesislerimiz, Galeri, Restoranlarımız, Toplantı Odaları, SPA, Rezervasyon, İletişim (Bize Ulaşın) vb. linklerin ise çok fazla dikkat çekmediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Turizm Pazarlaması, Nöropazarlama, Eye-Tracking (Göz İzleme).

**DIGITAL MARKETING IN THE TOURISM SECTOR: ANALYSIS OF THE WEB
SITES OF ELAZIĞ HOTELS BY EYE-TRACKING****Abstract**

Developing and changing technology has started to be used effectively in every field today. With the development of technology, the increase in the use of mobile devices and the internet has also changed the purchasing behavior of consumers. Changes in consumer behavior have changed the marketing understanding of companies and led to the adoption of the digital marketing concept. The aim of this study is; is to determine the level of effective use of digital marketing in the tourism sector. For this reason, the visuals of the web pages of 4 stars and above hotels operating in Elazığ were determined and the interest levels of the volunteer participants in the determined hotel visuals were determined. Eye Tracking analysis method, one of the neuromarketing analysis methods, was used in the study. Necessary analyzes were made in line with the data obtained from the participants. Within the scope of the research; It has been observed that the part with the Hotel name and logo on the web pages of 4-star and above hotels operating in Elazığ province attracts more attention. On the other

* Makale geliş tarihi: 14. Eylül 2020- Makale kabul tarihi: 14. Ekim 2020. Derleme Makale Ss. 44-64

Fırat Üniversitesi
Fırat Üniversitesi

hand, on the web pages, Homepage, About Us, Rooms, Facilities, Gallery, Restaurants, Meeting Rooms, SPA, Reservation, Contact (Contact Us) etc. It has been determined that the links do not attract much attention.

Keywords: Digital Marketing, Tourism Marketing, Neuromarketing, Eye-Tracking.

Giriş

Teknolojik ilerlemelerle birlikte sanayinin gelişmesi “Dijital Çağ” hatta “Dijital Devrim” olarak adlandırılan yeni bir dönemi başlatmıştır. Sanayi ile birlikte bütün sektörleri etkileyen bir değişim ve devrim söz konusu olmuştur. Yeni iş modelleri, değişen sistemler, çalışma yöntemleri, iletişim tekniklerinin değişmesi, yeni iletişim tekniklerinin ortaya çıkması ve bunların çok hızlı bir şekilde anlık olarak gerçekleşmesi turizm sektörüne de yansımıştır. Bunun sonucunda turizm işletmelerinde pazarlamayı etkin ve doğru bir şekilde kullanma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Doğrudan pazarlama kanalı olarak internet kullanımının yaygınlaşmasını ve bireylerin istedikleri zaman gereksinim duydukları bilgiye ulaşmasını sağlayan bu anlayış ve yöntemler, mobil cihazlar sayesinde bireylere konum özgürlüğü getirmiştir. Böylece bireyler, istedikleri anda istedikleri yerde bilgiye ulaşabilir hale gelmişlerdir. Bu hareket ve zaman özgürlüğü, her zaman çevrimiçi olan bir kitle yaratarak, işletmelere potansiyeli yüksek, her an hedef kitlelerine ulaşabilmelerini sağlayacak yepyeni bir pazarlama aracı sunmuştur. Böylece geçmiş dönemdeki geleneksel yaklaşımdan, modern yaklaşımın temel yapısını oluşturan dijital pazarlama yaklaşımına geçiş sağlanmıştır.

Dijital pazarlama, turizm ürünlerinin dağıtımını ve pazarlaması konusunda da önemli değişiklikler yaratmıştır. Rekabetin yoğun olduğu bir sektör olan turizm sektöründeki işletmeler, dijital pazarlama uygulamalarından yararlanarak büyük avantajlara elde etmektedirler. İşletmeler dijital pazarlama uygulamalarıyla, marka bilinirliği, itibar yönetimi ve müşteri kazanımına katılmayan işletmelere oranla daha avantajlı olmaktadır. Hayatta kalmak için dijital evrilmenin kaçınılmaz olduğu bir dönemde; turizm işletmelerinin de hedef kitlelerine dijital fikirler sunmaları, dolayısıyla dijitale uygun ortak bir dil geliştirmeleri önemli hâle gelmektedir.

1. Turizm Pazarlaması

Turizm sektörü son yıllarda ülke ekonomilerinde büyük rol almaya başlamış ve gelişme gösteren bir sektör haline gelmiştir. Sektör ile ülkeye, döviz girdisinin daha hızlı olması, turist alan ülkenin güven arttırması, sıcak para akışının fazlaşması, iş istihdamı sağlanması gibi birçok alanda ülkeye katkı sağlamıştır. Turizm sektörü, bir ülkenin

ekonomisine doğrudan ve dolaylı yoldan birden fazla alanda ön plana çıkmıştır (Tunçalp ve İrge, 2018: 29).

Dünya Turizm Örgütü'nce 1975 yılında Kanada'nın Ottawa kentinde yapılan toplantıda Turizm pazarlaması; bir turizm işletmesinin maksimum kazanç elde etme amacına uygun olarak ve müşteri talebinin özellikleri baz alınarak turistik ürünle ilgili araştırma, tahmin ve seçim yapmayı amaçlayan ve bu konularda alınacak kararlara ilişkin bir yönetim felsefesi şeklinde tanımlanmıştır (Kılıç ve Demir, 2017: 73). Diğer bir tanıma göre turizm pazarlaması; ihtiyaçları karşılayacak turistik ürünlerin oluşturulmasını ve bu ürünler hakkındaki tüm bilgilerin tüketicilere ve turistik ürün alanına gelen tüketicilere ulaştırılmasını içeren sistematik ve uyumlu etkinliklerle tüketici memnuniyetini sağlamak ve gelir elde edilen sistematik ve uyumlu faaliyetler bütünü olmaktadır (Yusufi, 2018: 23).

Bununla birlikte, Turizm Pazarlamasını farklılaştıran unsurlar maddeler halinde özetlenebilmektedir. Bunlar (Hayta, 2008: 34);

- Turizm endüstrisinde hizmet pazarlanır ve hizmetlerin materyal özelliği yoktur.
- Turizm pazarlamasında çevre ve alt yapı sorunları birincil etkenlerdir.
- Deniz, kum ve güneş gibi doğa güzelliklerinin varlığı ve zenginliği pazarlamayı etkiler.
- Turizm pazarlamasında tüketici hizmete sahip olabilmek için üretim yerine gider; endüstri pazarlamasında ise ürünler üreticiden tüketiciye ulaştırılır.
- Turizm pazarlamasında üretim ve tüketim aynı zamanda oluşur. Hizmetler önce satılır, sonra tüketilir.
- Turizm işletmeleri genelde mevsimlik çalışırlar. Turistik hizmetler dayanıklı ve uzun süre yararlanılan hizmetler değildir. Turistik ürünler depolanamaz, stok edilemezler. Bu durum işletmelerin finansal riskini artırır.
- Turizm endüstrisinde marka imajına bağlılık azdır.
- Turizm işletmelerinde oluşan talep günlük, haftalık ve yıllık olarak farklılık gösteren değişken bir taleptir. Talep elastiktir. Talep azaldığı zaman boş kapasite oluşur. Talebin yüksek olduğu durumlarda bile kapasite sınırı aşılamaz.

Ayrıca, turizm pazarlamasının esas hedefi tüketiciyi memnun ve tatmin etmek şeklinde ifade edilmektedir. Turizm pazarlamasında müşteri en önemli konumda olduğundan müşteri memnuniyeti, değeri, sadakati ve bağlılığı yaratmak turizm pazarlamasının kalbini oluşturmaktadır. Turizm pazarlaması turistik anlamda ortaya konulan malların ve hizmetlerin

turiste sunumu, tanıtımı, satışı ve marka bağlılığı oluşturma sürecini kapsamaktadır. Bu hizmetler doğrudan misafire ulaştırılabileceği gibi aracı işletmeler yoluyla da ulaştırılabilmektedir (Çetinkaya, 2018: 25). Bununla birlikte turizm pazarlamasını, turistik hizmet veya ürün ile turizm piyasası oluşturmaktadır. Turistik hizmet üreten işletmeler; konaklama-yiyecek-içecek işletmeleri, seyahat işletmeleri ve acentalar, yan-destek hizmeti sunan diğer işletmeler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Emen, 2019: 68).

Günümüzde pazarlamanın her alanında olduğu gibi turizm alanında da dijital araçların kullanımı ortaya çıkmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda dijital pazarlama kavramı ele alınacak ve dijital pazarlama hakkında bilgi verilecektir.

2. Dijital Pazarlama

1980'lerin başından itibaren sürekli şekil değiştiren ve günümüzde her alanda kendine yer bulan internet ile beraber en çok etkilenen alanlardan biri, pazarlama olarak ifade edilmektedir. Hem masaüstü bilgisayarlar hem de mobil cihazlar üzerinden alışveriş yapılabilen günümüzde, 7'den 70'e herkes çevrimiçi (online) olarak satınalma yapabilmektedir. Bu durumun farkında olan işletmeler diğer bir ifadeyle markalar da tüketiciye birebir ulaştığı bu kanalı her geçen gün daha fazla kullanmak istemektedir. Bu durum herkesin yakından takip etmeye başladığı 'Dijital Pazarlama'nın doğuşunu ve gelişimini hızlandırmış durumdadır (Karabeyoğlu, 2018: 1).

Dijital pazarlama, potansiyel müşterilere ulaşmak, onları müşterilere dönüştürmek ve korumak için dijital teknolojileri kullanarak malların veya hizmetlerin hedefli, ölçülebilir ve etkileşimli pazarlanması için kullanılan genel bir terimdir. Burada ana hedef markaları teşvik etmek, tercihi şekillendirmek ve çeşitli dijital pazarlama teknikleriyle satışı arttırmaktır (Todor, 2016: 52). En genel şekliyle dijital kanalları kullanarak gerçekleştirilen ve tüm pazarlama uygulamalarını dijital ortamda gerçekleştiren pazarlama yöntemi olarak tanımlanabilecek dijital pazarlama, her ne kadar geleneksel pazarlama uygulamalarının dijital kanallar vasıtasıyla gerçekleştirilmesi olarak açıklansa da, geleneksel pazarlama uygulamalarıyla kıyaslandığında oldukça büyük avantajlara sahip görünmektedir. Öncelikli olarak ekonomik anlamda büyük bir finansal fayda sağlayan dijital pazarlama, hedef kitleyle eş zamanlı etkileşim, güncellenebilirlik, yaratıcılık ve yeniliklere açık olma gibi farklılıkları sayesinde rekabetçi özelliklerini ortaya koymaktadır (Bulunmaz, 2016: 357).

Keskin ve Kurtuldu (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin dijital pazarlamaya yatkınlık düzeyleri anket yöntemiyle belirlenmiştir. Öğrencilerin dijital

pazarlama uygulamalarıyla ilgili farkındalık düzeylerinin dijital pazarlamaya yatkınlık düzeylerini etkilediği sonucuna varılmıştır.

Akgün (2018), dijital pazarlamada C Kuşağının dijital ürünleri benimseme düzeyi farklılıklarını yüz yüze anket yöntemiyle tespit etmiştir. Yenilikçiler ile erken benimseyenler kategorisinde yer alan C kuşağı üyelerinin dijital ürünleri benimseme düzeyinin daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur.

Dijital pazarlama faaliyetlerinin ölçülebilir, istatistiğe dayalı ve kontrollü bir şekilde yönetiminin gerçekleştirilebilmesi işletmeler için fırsat oluştururken, aynı zamanda hedeflenen kitleler noktasında internet kullanıcılarının ilgilerine ve eğilimlerine yönelik reklamlar ile karşılaşılıyor olmaları kullanıcılara da yenilikçi bir deneyim sunmaktadır. İnternet ve sosyal mecraların sürekli yenilenen yapısı, çok yaygın ve geniş kullanıcı kitlesi, interaktif etkileşime ortam sağlaması gibi sunmakta olduğu imkânlar sayesinde dijital mecralar günümüz internet kullanıcıları için vazgeçilmez bir iletişim ortamı olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, spesifik hedeflemeler yapabilme imkânı, detaylı bütçe yönetimi, anlık analiz ve karşılaştırma yapabilme, anlık iletişim kurabilme ve benzeri ekstra birçok özellikler ile reklam kampanyalarının yayınlanabilmesi, dijital pazarlama uygulamalarının popülaritesini arttırırken, ürünlerini veya hizmetlerini pazarlayan işletmeler için de pazarlama ve reklam faaliyetlerini hayata geçirdikleri bir mecra haline gelmektedir (Berki, 2019: 137-138).

Dijital pazarlama, temelde dört adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar sırasıyla; elde et, kazan, ölç ve optimize et, sahip çık ve büyüttür. Bu dört yöntem birbirinin devamı niteliğinde olup, dijital pazarlama aracılığıyla müşterisine ulaşmaya çalışan işletmeler için stratejik önem taşımaktadır (Alan, Kabadayı ve Erişke, 2018: 494-495).

3. Nöropazarlama

Nöropazarlama, etkili pazarlama stratejileri yaratmak amacıyla tüketicilerin ürünlere ve markalara verdikleri bilinçaltı tepkileri belirlemek için çeşitli teknolojilerden yararlanan, yeni bir pazarlama dalı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, beynin karar verme aşamasında çalışma biçimini incelemek için ekonomiyi, sinirbilimini ve psikolojiyi bir araya getiren disiplinlerarası genel nöro ekonominin alt alanlarından biri olarak kabul edilmektedir (Kumar, 2015: 525).

Nöropazarlama tüketici davranışı çalışmaları ile nörobilim arasında köprü kuran ve gelişmekte olan bir alandır. Nöropazarlama, tüketicinin yetkinliğine ya da istekliliğine

bakmaksızın doğrudan olarak tüketicinin beynini inceleyen farklı bir yöntem önermektedir (Morin, 2011: 134).

Nöropazarlamanın iki temel varsayımından ilki, tüketicilerin kendilerine anket ya da odak grubu gibi çalışmalarda sorulan sorulara kendi tercihlerini yansıtabilecek biçimde “gerçek” cevapları vermediği, kişilerin beyinlerinde bu gerçekliği gizleyen bilgiler (bilinçaltı bilgiler) bulunduğu şeklinde ifade edilmektedir. Anket vb. doğrudan soru sorma yöntemini kullanmak, kişi çok istese bile gerçeği yansıtamayacağından, nöro-görüntüleme tekniklerinin kişinin tercihleri ve düşünceleri ile ilgili en doğru bilgiyi yansıtacağına inanılmaktadır. Anket vb. yöntemlerle –ambalaj, tasarım, fiyat vb.- tercihlerini kesin olarak belirtemeyen kişilerin bu belirlenemeyen tercihleri nörogörüntüleme teknikleri ile belirlenmekte ve pazarlama profesyonelleri tarafından karşılanırsa, bu şekilde nöropazarlama çalışmalarının yüksek maliyeti göz ardı edilebilmektedir (Ariely ve Berns, 2010: 284).

Nöropazarlama çalışmaları, laboratuvar ortamında denek gruplarının fiziksel tepkilerinin çeşitli teknolojik aletler kullanılarak ölçüldüğü çalışmaları içermektedir. Bu çalışmalarda; Skin Conductance Response (SCR), Galvanic Skin Response (GSR), Pupil Dilation Responce (PDR), Electroencephalographic (EEG) ve Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme (fMRI) tekniği ile tüketicinin beynine girip hangi reklam ögesine hangi tepkileri gösterdiği gözlemlenmekte ve beyin fonksiyonları izlenmektedir (Salman ve Perker, 2017: 37).

Nöro bilimsel ölçüm tekniklerinden en bilineni ve yaygın olanı; elektroensefalografi (EEG), fMRI (fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme) cihazıdır. İnsan beyninin değişik bölgelerinde gözlemlenen elektriklenmeler sayesinde tüketicilerin nelere daha fazla tepki gösterdiği hakkında yorumlar yapılabilmektedir (Ustaahmetoğlu, 2015: 158-159). fMRI, kandaki oksijen seviyesine bağlı olarak, beynin aktif parçalarını bularak davranışın nörobiyolojik korelasyonlarını belirlemeyi amaçlamaktadır (Ruanguttamanun, 2014: 213). fMRI cihazı, vücutta dolaşan kanın hareketlerini izleyerek onun hangi noktalarda yoğunlaştığını ölçmek için kullanılmaktadır. İnsan beynindeki ritmik dalgaları ölçmeye yarayan EEG tekniğinde ise, nöronlar arasındaki elektriksel dalgalanmalar ölçülmektedir (Varinli, 2012: 175-176).

Sık kullanılan diğer teknik; SST, Galvanik Deri Tepkisi (GSR) ve Göz İzleme (Eye-Tracking)’dir. SST, beynin muhtelif alanları arasındaki elektrik potansiyelinin farklarını kaydeden bir cihazdır. Anlık tepki ölçme avantajı bulunan, beynin içindeki elektrik

aktivitesini ölçen ve EEG'nin en ileri versiyonudur. SST, herhangi bir görsel uyarana bakan insanların beyin faaliyetlerini gerçek zamanlı olarak kaydetmek için ideal bir araçtır (Varinli, 2012: 176). GSR tekniğinde, bir nevi yalan makinası diye tabir edilen cihaz ile avuç içi terlemesinin deride oluşturduğu elektriksel direnç ölçülmektedir. PDR ölçümlerinde, göz bebeğinin küçülmesi ve genişlemesi gözlemlenmektedir. Göz izleme tekniğinde ise, katılımcıların görsel uyarının her bir elemanının neresine, ne zaman ve ne kadar süre baktığı, bu süre içerisinde göz bebeğinin büyüklüğünde yaşanan değişimler incelenmektedir (Özdoğan, 2008: 135).

Tablo 1: Turizm Sektöründe Dijital Pazarlama Alanında Yapılan Çalışmalar

Yazar	Ülke/ Şehir	Çalışmanın Adı	Metot	Sonuç
Karamustafa, Biçkes ve Ulama, (2002)	Türkiye	Türkiye'deki Konaklama İşletmelerinin İnternet Web Sitelerini Değerlendirmeye Yönelik Bir Çalışma	Anket Yöntemi	İstatistiksel analizler sonucunda, web sayfalarını işlevsel kılabilecek bilgi ve özelliklere yer verme oranlarının konaklama işletmelerinin türüne, otel işletmelerinin sınıfına ve işletmelerin bütünleşmiş olma durumlarına göre bir takım farklılıklar arz ettiği gözlenmiştir.
Karabağ, Özgen ve Özgen, (2010)	Türkiye	Bir İletişim Aracı Olarak Web Siteleri: Türkiye'deki Otel Web Sitelerinin Etkinliği Üzerine Bir Araştırma	Anket Yöntemi	Elde edilen sonuçlardan hareketle, otel web sitelerinde adres, telefon numarası, e-posta adresi ve otel resimlerinin dışında potansiyel turist dikkatini, otelin bulunduğu yöreye çekebileceği düşünülen çevre, turizm potansiyeli, yöreye ilişkin bilgi vb. gibi birçok konuda hiçbir bilginin olmadığı gözlenmiştir.
Özdipçiner, (2010)	Türkiye	Turizmde Elektronik Pazarlama	Kavramsal İnceleme	Türkiye'nin turizm pazarının Avrupa ağırlıklı olduğu ve onların da teknolojik gelişmeleri yakından takip ettiği düşünülecek olursa, internet üzerinden yapılan pazarlama faaliyetlerinin pazar payımızı koruyabilmek için bile mutlaka takip edilmesi gereken bir strateji olduğu açıktır.
Şanlıöz, Dilek ve Koçak, (2013)	Türkiye	Değişen Dünya, Dönüşen Pazarlama: Türkiye Turizm Sektöründen Öncü Bir Mobil Uygulama Örneği	Doküman İnceleme, Yapılandırılmış Yüz yüze Görüşme	Mobil pazarlama dâhil olmak üzere dijital pazarlama faaliyetlerinin gerektirdiği organizasyon yapısı, bütçe planı, altyapı ve yazılım yatırımlarını yapan ajansın, bu yatırımlardan olumlu getiri elde etmeye başladığı tespit edilmiştir.
Ateş ve Boz, (2015)	Türkiye/ Çanakkale	Konaklama İşletmelerinin Web	İçerik Analizi	Analiz sonucunda elde edilen temel verilere göre, otel işletmelerinin, kendi web sitelerini

		Sitelerinin Değerlendirilmesi: Çanakkale Örneği		oluşturdıkları, ancak web sitelerini yeterince etkin ve etkileşimli olarak kullanmadıkları, gerekli güncellemeleri yapmadıkları belirlenmiştir.
Öksüz ve Altıntaş, (2017)	Türkiye/İstanbul	Sağlık Turizminde Dijital İletişim Kanallarının Kullanımı	İçerik Analizi	Analiz sonuçlarına göre sağlık turizminde bilgi aktarım aracı olarak dijital iletişim kanalları kullanılmaktadır.
Acar, (2017)	Türkiye/Ankara	Turizmde Yeni Trendler-Dijital Turizm ve İnovasyon	İçerik Analizi	Çalışmanın sonuçlarına göre cep telefonlarına yönelik geniş bir uluslararası turizm portalına, alternatif turizm türleri ile ilgili içerik üretilmesine ve turizm için çeşitli uygulamalara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.
Kaur, (2017)	Hindistan	The Importance Of Digital Marketing In The Tourism Industry	Kavramsal İnceleme	Müşterilerin en son teklifler ve en iyi fiyatlar hakkında her türlü bilgiye anında erişebildiği turizm sektöründe dijital pazarlama ihtiyacı hiç olmadığı kadar hissedilmiştir. Günümüzde dijital pazarlama, turizm endüstrisinde var olan her işletmenin başarısında kritik bir rol oynamaktadır.
Kayıkçı ve Bozkurt, (2018)	Türkiye	Dijital Çağda Z ve Alpha Kuşağı, Yapay Zekâ Uygulamaları ve Turizme Yansımaları	Literatür Taraması	Bu çalışma ile teknolojik trendlerin en güçlüsü olan yapay zekâ ve yapay zekâ ürünlerinin, turizm başta olmak üzere birçok sektörü kendi kurallarına göre yeniden şekillendirebileceği ve güçlü değişimlerin yaşanabileceği vurgulanmıştır.
Zeylan ve Öztürk, (2019)	Türkiye	Türkiye'deki Seyahat Acenteleri Açısından Mobil Pazarlamanın Önemi	Literatür Taraması, Örnek Olay İncelemesi	Araştırmanın sonucuna göre Türkiye'deki 6 şirketten sadece 2'sinin son kullanıcıya yönelik, müşteri memnuniyetini ön planda tutan uygulamalar geliştirdiği ancak bunun yeterli olmadığı; acentelerin mobil pazarlamayı doğru ve etkili şekilde kullanmadıkları saptanmıştır.
Bağcı ve İçöz, (2019)	Türkiye	Z ve Alfa Kuşağı İle Dijitalleşen Turizm	Literatür Taraması	Bu çalışmanın sonucunda turizm literatüründe dijitalleşmeye ilişkin yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiş ve bu anlamda çalışmanın ileride yapılacak çalışmalara temel oluşturması amaçlanmıştır.
Maksüdünov, (2019)	Kırgızistan/Bişkek	Otel Web Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi: Bişkek'te Bir Araştırma	İçerik Analizi	Araştırma sonuçlarına göre, otellerin web sitelerinde olması gereken tüm özelliklerin yeterli düzeyde olmadığı ve bu durumun otel türüne göre değişmediği ortaya çıkmıştır.
Myat,	Myanmar/	Myanmar's Tourism	Anket Yöntemi	Analizin sonuçları, konaklama sektörünün gelişmesinde BİT

Sharkasi ve Rajasekera, (2019)	Bagan, Mandalay, Nay Pyi Taw	Sustainability of ICT To Support Hotel Sector For Online Booking and Digital Marketing		kalitesinin önemini açıkça desteklemektedir. Sonuçlar, düşük internet kalitesinin, otellerin müşteri hizmetlerinde üstünlük sağlama kapasitesini ne kadar engellediğini göstermiştir.
Mkwizu, (2019)	Afrika	Digital Marketing and Tourism: Opportunities For Africa	Literatür Taraması, İçerik Analizi	Bu makale, dijital medya, içerik ve mobil reklamcılığın dijital pazarlamadaki trendler arasında olduğunu ve dolayısıyla Afrika'ya bu dijital çağda turistlere cazibe merkezlerini pazarlama fırsatı verdiğini ortaya koymuştur.
Tsourgianis ve Valsamidis, (2019)	Yunanistan	Digital Marketing İn Tourism: Why Greek Tourists Use Digital Marketing Applications Like Airbnb	Anket Yöntemi	Çalışma sonucunda; turistlerin yaşı, cinsiyeti ve eğitim düzeyi ve mesleği, seyahatlerinin amacı ve süresi, tatiller için yıllık harcamaları, tercih edilen konaklama türü ve diğer yolcuların türünün pazarlama uygulamalarının benimsenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Bu, Parkinson ve Thaicson, (2020)	Çin	Digital Content Marketing As A Catalyst For E-WOM İn Food Tourism	Anket Yöntemi	İçerik eğlencesi (CE) ve Bilgilendirici Sosyal Etki (ISI) arasında ve kendini ifade (SE) ile Normatif Sosyal Etki (NSI) arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. İçerik bilgisi (CI) ve sosyal etkileşim (SI) hem NSI hem de ISI ile pozitif olarak ilişkilendirilmiştir. NSI ve ISI, e-WOM'u olumlu etkilemiştir. Sosyal etki, DCM ve e-WOM arasında arabulucu bir rol oynamıştır.
Magano ve Cunha, (2020)	Portekiz	Digital Marketing İmpact On Tourism İn Portugal: A Quantitative Study	Anket Yöntemi	Bu çalışmanın sonuçları, marka değerinin satın alma niyetini artırdığını göstermiştir.
Nuseira ve Aljumahb, (2020)	Birleşik Arap Emirlikleri (UAE)	Digital Marketing Adoption Influenced by Relative Advantage and Competitive Industry: A UAE Tourism Case Study	Yüz yüze Görüşme Yöntemi	Çalışmanın sonuçları, çalışmanın bağımsız yapıları olarak göreceli avantajın dijital pazarlamanın benimsenmesini önemli ölçüde etkilediğini ancak rekabetçi sektörün önemsiz olduğu görüldüğü için dijital pazarlamanın benimsenmesini etkilemediğini göstermiştir.

Turizm sektöründe dijital pazarlama alanında yapılan yerli ve yabancı çalışmalar incelendiğinde, farklı ülkelerde birçok çalışmalar yapıldığı ve son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalarda da artış olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların kavramsal inceleme, literatür

taraması, içerik analizi, anket yöntemi ve yüz yüze görüşme gibi yöntemlerle ele alındığı görülmüştür. İncelenen çalışmalar neticesinde, turizm sektöründe dijital pazarlama alanında Eye-Tracking ile yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu belirlenmiştir.

Bu bilgiler çerçevesinde bu araştırmada; dijital pazarlama alanında turizm sektöründe Eye-Tracking analiz yönteminin kullanılması açısından önemi ortaya konulmuş ve araştırmanın amacı, yöntemi ve önemi aşağıda açıklanmıştır.

4. Araştırmanın Amacı, Yöntemi Ve Önemi

Çalışmada, dijital pazarlamanın turizm sektöründe kullanımındaki etkinlik düzeyini anlamak amacıyla Elazığ ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellerin görsel etki düzeyleri araştırılmıştır. Bu sebeple, Elazığ ilinde faaliyet gösteren; Akgün Hotel, Hilton Hotel, İlbey Hotel, Marathon Hotel, Park Dedeman Hotel, Ramada Hotel, White Line Boutique Hotel, Windy Hill Hotel olmak üzere 8 adet otel ele alınmıştır.

Araştırmada; gönüllü katılımcıların Elazığ ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellerin web sitelerinin görsellerini incelemeleri istenmiştir. Katılımcılar web sitelerini incelerken göz hareketleri, Eye-Tracking (Göz İzleme) analiz yöntemi ile ölçümlenmiş ve katılımcıların video içeriğini izlerken odaklanma sayıları, odaklanma süreleri ve odaklanma bölgeleri tespit edilmiştir. Böylece, 8 adet otelin katılımcılar üzerindeki görsel etkileri noktasında verilerinin analizi yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Araştırma; Fırat Üniversitesi Pazarlama ve Nöropazarlama Araştırma Merkezi (FÜPNAM) kapsamında 18 yaş ve üzeri olmak üzere 30 gönüllü katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenen otellerin web sitelerinin görsellerini izlerken göz hareketleri Eye-Tracking cihazı ile ölçümlenmiş ve çıktıları analiz edilmiştir.

Araştırma öncesinde gönüllü katılımcılara araştırmayı yönlendirmemek adına izleyecekleri görseller hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte, araştırma öncesinde Gönüllü Katılımcı Formu doldurtulmuş ve sadece araştırmanın yöntemi hakkında gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca, araştırma esnasında katılımcıların dikkatini dağıtacak dış etkenler etkisiz bırakılmıştır. Seçilen otel görselleri Lisanslı Tobii Pro Lab. programına yüklenmiştir. Lisanslı Tobii Pro Lab programı; Eye Tracking (Göz İzleme) cihazını çalıştıran ve analiz eden bir programdır.

Görseller yüklendikten sonra gönüllü katılımcılar bilgisayar ekranı karşısına oturtulmuş ve Eye-Tracking cihazı da bilgisayara yerleştirilmiştir. Katılımcının bilgisayar ile

arasındaki olması gereken uygun mesafe (65cm) sağlandıktan sonra gerekli kalibrasyon işlemi yapılmıştır. Uygun kalibrasyon sonucu elde edildikten sonra görseller sırası ile katılımcılara izlettirilmeye başlanmıştır. Görseller arasında beyaz boş sayfa üzerinde (+) işareti olan slaytlar eklenmiştir. Bu boş slaytların eklenmesindeki amaç; katılımcının ekranın ortasına odaklanmasının engellenmesi sağlanarak güvenilir veriler elde edebilmektir. Bununla birlikte, gönüllü katılımcıların görselleri daha iyi incelemeleri ve ekranın bütün bölgelerine bakmaları sağlanmaktadır.

Görseller belirlenirken benzer özelliklere sahip olan görseller seçilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple, görsellerde otel ismi, Logo, Özellikler (Anasayfa, Hakkımızda, Odalarımız, Tesislerimiz, Galeri, Restoranlarımız, Toplantı Odaları, SPA, Rezervasyon, İletişim) vb. linklerin benzer özelliklere sahip olmasına dikkat edilmiştir. Belirlenen 8 adet 4 yıldız ve üzeri otellere ait görseller katılımcılara her biri 5'er saniye olmak üzere izlettirilmiştir. Araştırmada; her bir katılımcı çalışmaya tek tek alınmış ve her bir katılımcının verileri tek tek kayıt edilmiştir. Çalışma bittikten sonra edilen veriler Lisanslı Tobii Pro Lab programından alınmıştır.

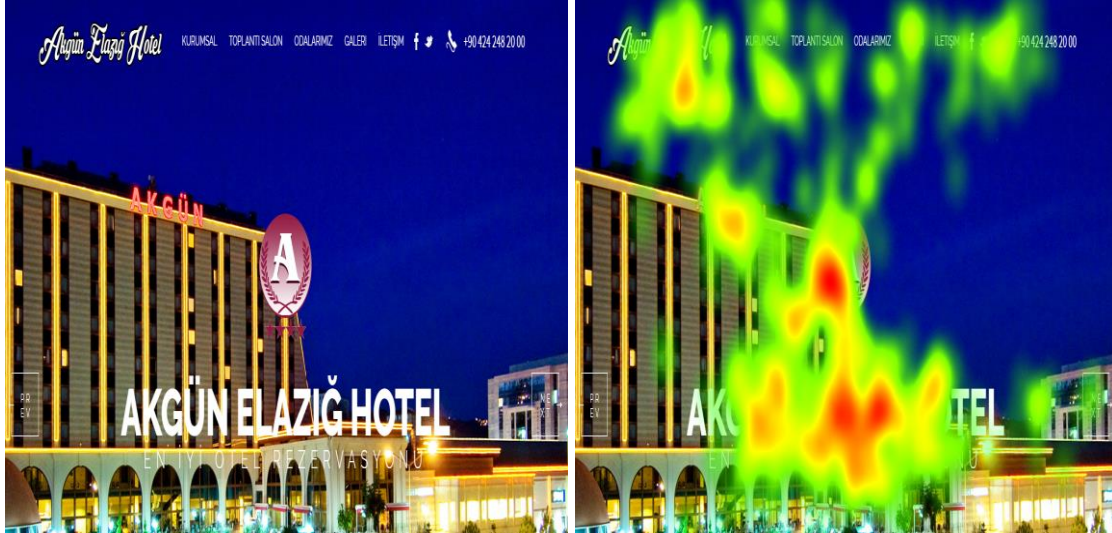
Göz izleme Yöntemi; geleneksel pazarlama araştırmalarının yetersiz kaldığı alanlarda araştırmacıların yardımına yetişmektedir. Göz izleme yöntemi, pazarlama ve reklam araçlarına olan tüketici tepkilerini bilimsel adımlarla inceleme imkânı yaratmaktadır (Maughan vd., 2007: 337). Göz izleme, kullanıcıların nereye, ne kadar süreyle ve kaç kez baktığına, anlık ve geçmiş dikkatinin nerelere yoğunlaştığına, niyetine, zihinsel durumuna ilişkin bilgi sağlamak için kullanılan bir yöntemdir. Bu teknik ya donanımlı bir göz izleme gözlüğü ile ya da göz izleme cihazı adı verilen kullanıcıların göz hareketlerini takip eden bir cihaz vasıtasıyla uygulanmaktadır (Şahan, 2016: 66). Göz izleme teknolojisiyle, pazarlama araştırmalarında katılımcıların araştırmacılara yanlış cevap vermesi veya anketörün katılımcıyı yönlendirmesi, katılımcının araştırmaya katılma konusunda isteksiz olması gibi klasik araştırma yöntemleri sorunlarını en aza hatta sıfıra indirme durumu olanaklı hâle gelebilmektedir (Varinli, 2012: 177).

Ayrıca, Elazığ ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellerin web site görsellerinin etki düzeylerinin belirlenmesi noktasında önem arz edeceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, görsellere gönüllü katılımcıların nasıl tepki verdikleri, bu görsellerin etkili olup olmadığı, heat map (ısı haritası) verileriyle ortaya konulmuştur. Belirlenen 8 adet otelin web

sitelerinin içeriğini izlerken gönüllü katılımcılardan sağlam veriler alabilmek amacıyla Eye Tracking (Göz Takip) Analiz yönteminin kullanılması da önem arz etmektedir.

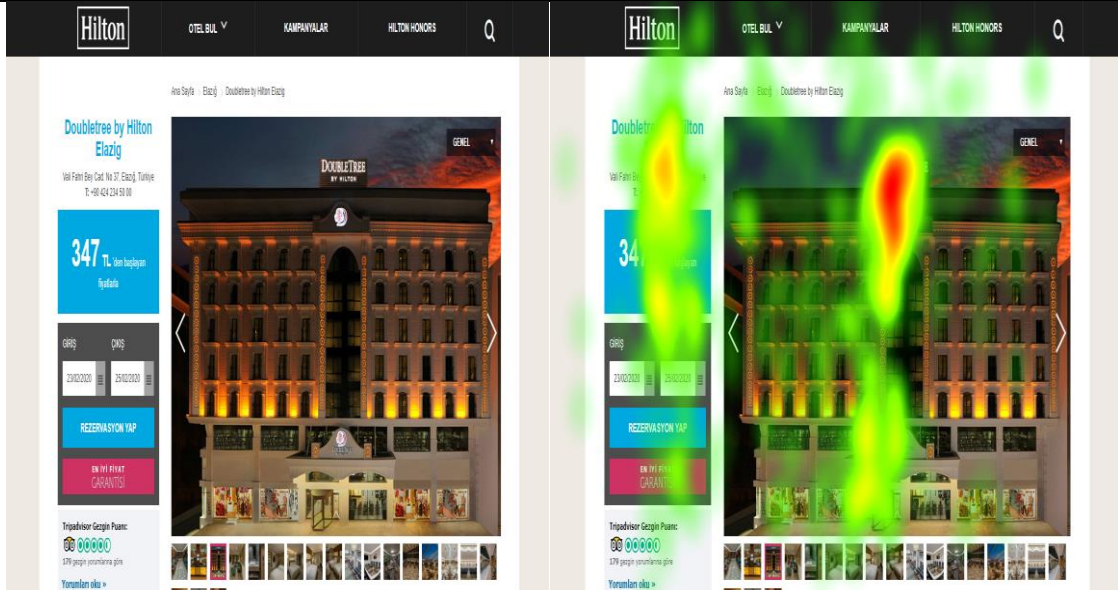
5. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında ele alınan Elazığ ilinde faaliyette bulunan 4 yıldız ve üzeri otellere ait web sitelerinin ekran görüntüsü alınmıştır. Elazığ ilinde faaliyette bulunan; Akgün Hotel, Hilton Hotel, İlbey Hotel, Marathon Hotel, Park Dedeman Hotel, Ramada Hotel, White Line Boutique Hotel, Windy Hill Hotel olmak üzere 8 adet otelin web siteleri, gönüllü katılımcılar tarafından incelenmiştir. Katılımcılardan elde edilen heat map (ısı haritası) verileri aşağıda araştırmanın bulguları kısmında açıklanmıştır.

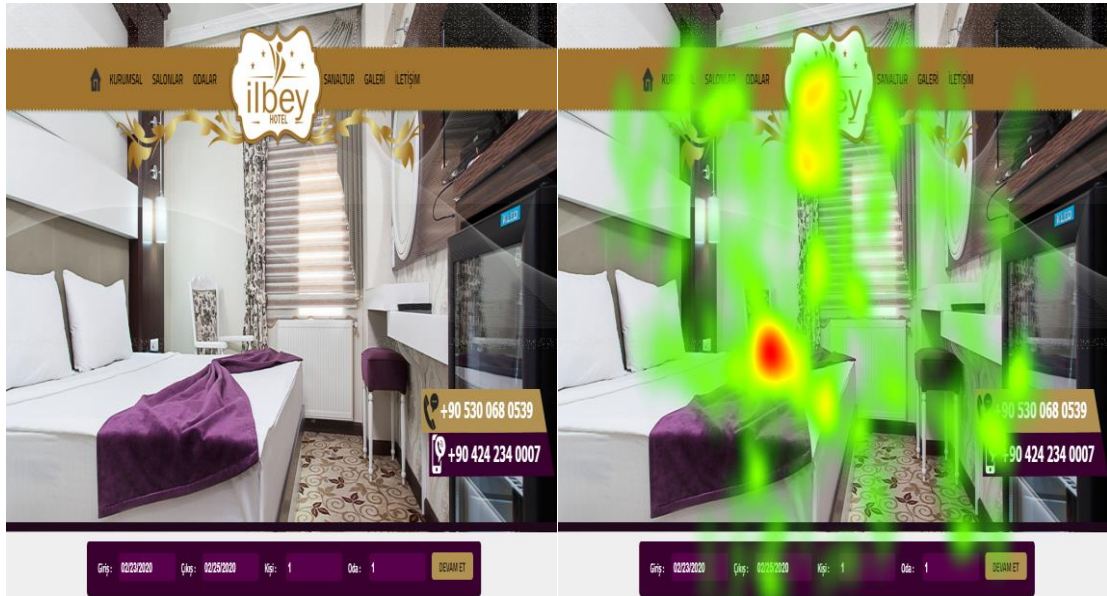
Resim 1-Akgün Elazığ Hotel'e Ait Web Sitesi Görseli ile Isı Haritası Verileri

Akgün Elazığ Hotel'e ait web sitesinin görseli incelendiğinde; gönüllü katılımcıların en fazla "Akgün Elazığ Hotel" yazısı ile logosuna ve daha sonra da "AKGÜN" yazısına sabitlendiği görülmüştür.

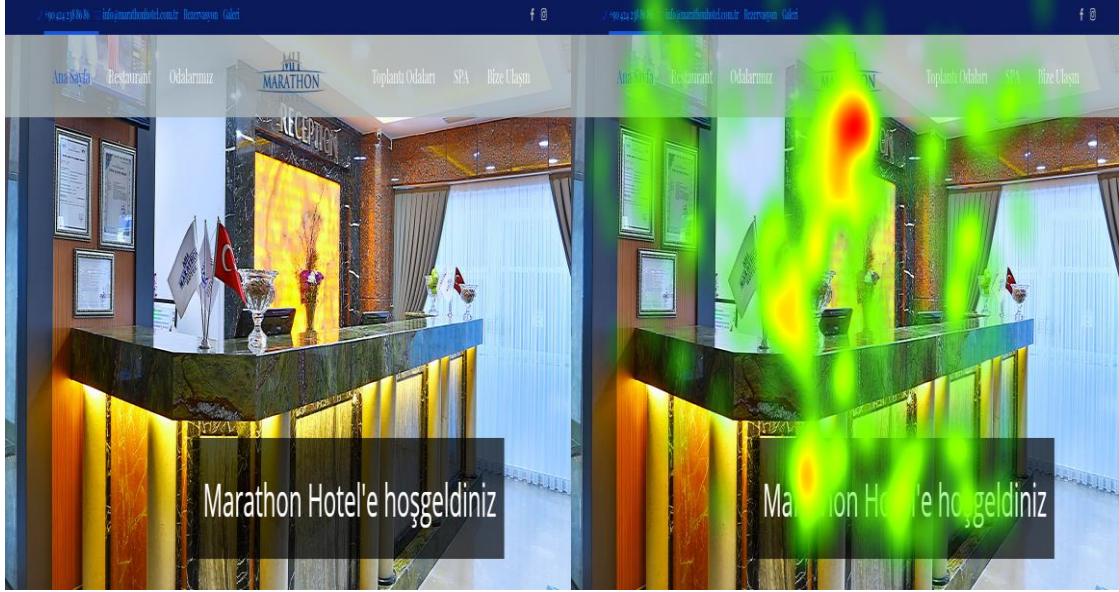
Resim 2-Double Tree By Hilton Hotel'e Ait Web Sitesi Görseli ile Isı Haritası Verileri

Double Tree By Hilton Hotel'e ait web sitesinin görseli incelendiğinde; katılımcıların en fazla "Double Tree By Hilton Hotel" yazısı ile Double Tree By Hilton Hotel'in fiyatının bulunduğu alana sabitlendiği görülmüştür.

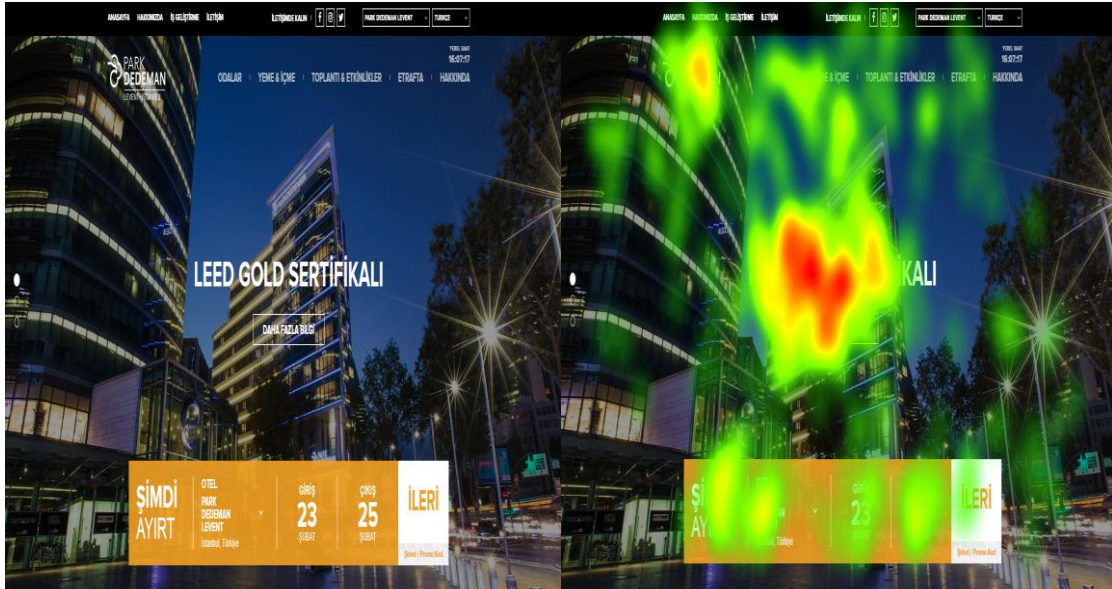
Resim 3-İlbey Hotel'e Ait Web Sitesi Görseli ile Isı Haritası Verileri

İlbey Hotel'e ait web sitesinin görseli incelendiğinde; katılımcıların en fazla "İlbey Hotel" yazısı ile logosuna ve sandalye görseline sabitlendiği belirlenmiştir.

Resim 4-Marathon Hotel'e Ait Web Sitesi Görseli ile Isı Haritası Verileri

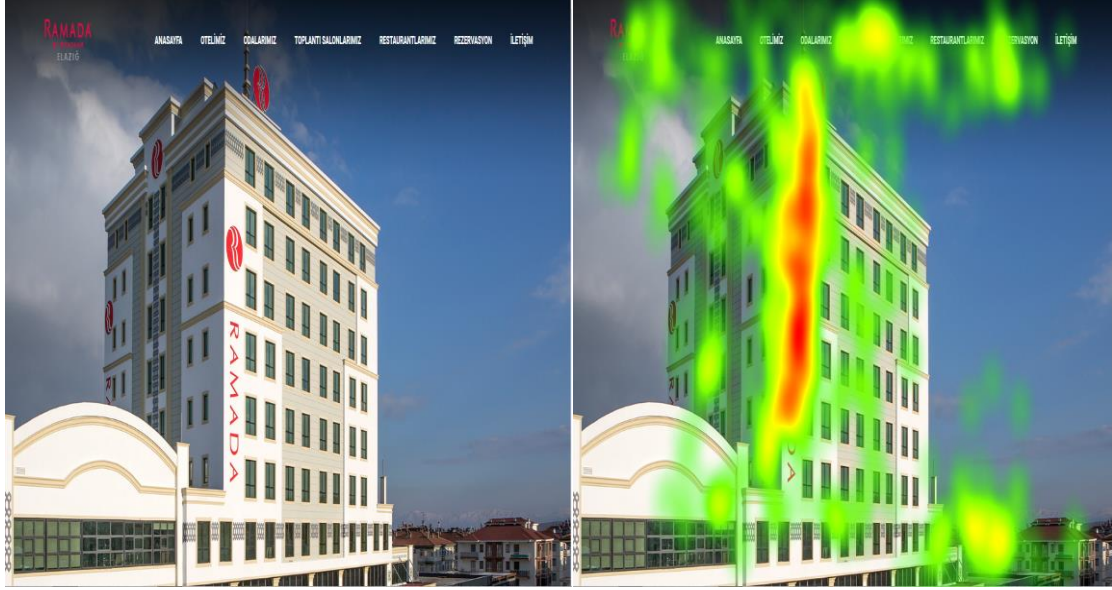
Marathon Hotel'e ait web sitesinin görseli incelendiğinde; katılımcıların en fazla “MH Marathon Hotel” yazısı ile logosuna ve Türk bayrağına sabitlendiği belirlenmiştir. Ayrıca, “Marathon Hotel'e hoşgeldiniz” yazısına da sabitlendikleri görülmüştür.

Resim 5-Park Dedeman Hotel'e Ait Web Sitesi Görseli ile Isı Haritası Verileri

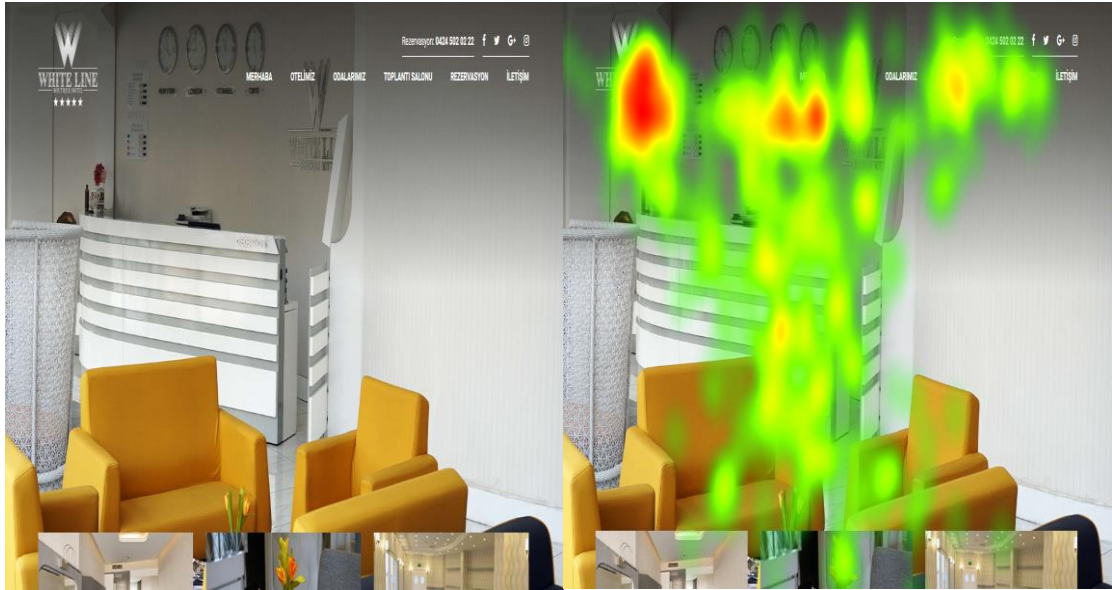
Park Dedeman Hotel'e ait web sitesinin görseli incelendiğinde; katılımcıların en fazla “Park Dedeman Hotel” yazısı ile logosuna ve “Leed Gold Sertifikalı” yazısına sabitlendikleri

görülmüştür. Bununla birlikte, “Şimdi Ayır” olarak ifade edilen rezervasyon kısmını da inceledikleri tespit edilmiştir.

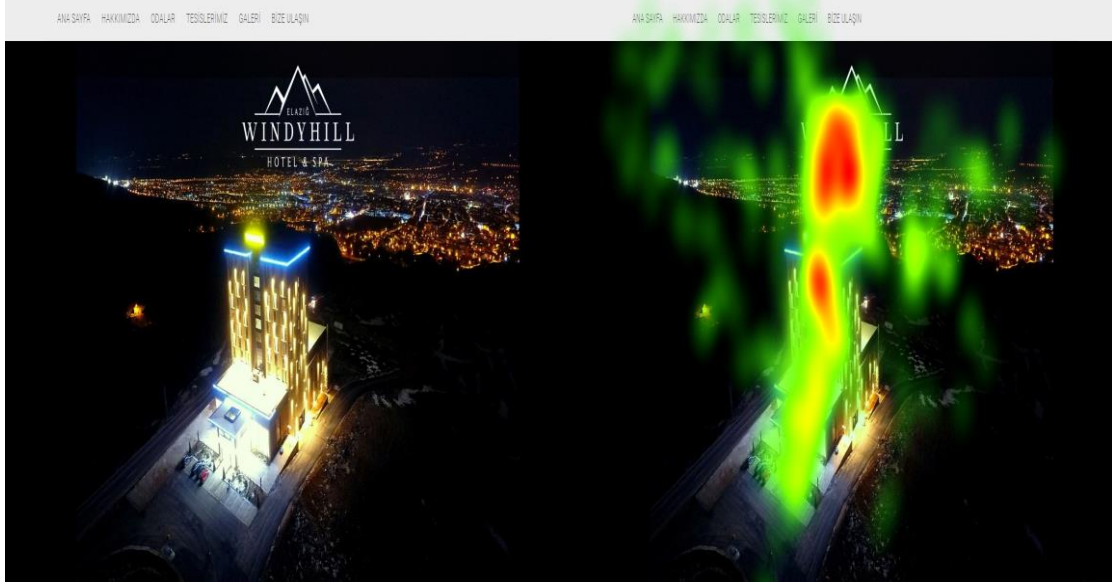
Resim 6-Ramada Hotel'e Ait Web Sitesi Görseli ile Isı Haritası Verileri

Ramada Hotel'e ait web sitesinin görseli incelendiğinde; gönüllü katılımcıların otel görseli üzerinde yukarıdan aşağıya yazılı olan en fazla “RAMADA” yazısı ile logosuna sabitlendikleri görülmüştür. Bununla birlikte, “Toplantı Salonu” ile “Rezervasyon” linklerinin ilgi çektiği ortaya konulmuştur.

Resim 7-White Line Boutique Hotel'e Ait Web Sitesi Görseli ile Isı Haritası Verileri

White Line Boutique Hotel'e ait web sitesinin görseli incelendiğinde; katılımcıların otel görseli üzerinde en fazla "White Line Boutique Hotel" yazısı ile 5 yıldız logosuna sabitlendikleri görülmüştür. Ayrıca, "Merhaba" ile "Toplantı Salonu" linklerinin ilgi çektiği belirlenmiştir. Genel olarak diğer kısımları da inceledikleri tespit edilmiştir.

Resim 8-Windy Hill Hotel'e Ait Web Sitesi Görseli ile Isı Haritası Verileri

Windy Hill Hotel'e ait web sitesinin görseli incelendiğinde; katılımcıların en fazla "Elazığ Windy Hill Hotel & SPA" yazısı ile logosuna sabitlendikleri görülmüştür. Ayrıca, otele ait görseli de inceledikleri ve genel olarak diğer kısımlara da odaklandıkları tespit edilmiştir.

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde Elazığ ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellerin web sitelerinin görsel etki düzeylerine yönelik heat map (ısı haritası) verileri elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler doğrultusunda belirlenen 8 adet otele ait web sitelerinin görsel etki düzeyleri belirlenmiştir. Ancak, otellere ait web sitelerinin daha etkili olması için dikkat çekmesi istenilen kısımların heat map (ısı haritası) verileri doğrultusunda katılımcıların odaklanma noktalarına, odaklanma sürelerine göre yeniden düzenlenmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Sonuç Ve Öneriler

İnternet kullanımının yaygınlaşması ve teknolojik gelişmeler ile birlikte, işletmelerin hedef müşterilerine ulaşma yolları değişmiş ve dijital medya gibi yenilikçi yollar bulmaya yöneltmiştir. Bununla birlikte, teknolojinin ortaya çıkardığı yeni düzenin ve internetin

günümüzde her alanda uygulanmaya başlaması ile işletmeler, hedef kitlelerine ulaşma yöntemlerinde bu yeni sistemin olanaklarından yararlanmaya başlamışlardır. İşletmelerin teknoloji odaklı pazarlama hamlelerine odaklanmaları ve daha fazla tüketiciye ulaşabilmeleri, dijital pazarlama uygulamalarını beraberinde getirmiştir.

Dijital pazarlama, sadece dijital ortamlarda reklam vererek tüketicilerin dikkatini çekmek ya da onların mobil aygıtları üzerinden bilgilendirilmelerine değil, tüketicilerin belirli bir marka, ürün ya da hizmet üzerinde odaklanmasına ve satın alma fikri oluşturulmasına yardımcı olmaktadır (Özer vd., 2018: 494).

Bununla birlikte, günümüzde teknolojinin gelişmesi, rekabetin artması, toplumsal yapının değişmesi, tüketicinin bilinçlenmesi ve pazarlama anlayışının değişmesi tüketici profiline de değişmesine neden olmuştur. Değişen tüketici profili ile beraber tüketicinin tercihleri ve satın alma alışkanlıkları da değişmiştir. Bu değişim, tüketici karar alma sürecinin daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Tüketici tercihlerinin, sadece mantıksal kararlarla yapılmadığı, tüketicinin satın alma kararını verirken, duygusal tepkilerinin de satın alma kararı üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Tüketicinin, sadece mantıksal olarak satın alma kararı vermediği duygusal olarak da karar verebildiği belirlenmiştir. Bu çerçevede tüketicinin değişen tercihlerini tespit edebilmek, duygusal etkileri ve satın alma karar sürecini çözümlmek için nöropazarlama yöntemleri araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Yücel ve Çubuk, 2014: 133-134). Nöropazarlama; beyni inceleyerek tüketici davranışlarını araştırmayı ve anlamayı amaçlayan, gelişmekte olan disiplinler arası bir alan şeklinde ifade edilmiştir (Bercea, 2013: 2).

Bu bilgiler çerçevesinde araştırmada; Elazığ ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellerin görsel etki düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Elazığ ilinde faaliyet gösteren Akgün Hotel, Hilton Hotel, İlbey Hotel, Marathon Hotel, Park Dedeman Hotel, Ramada Hotel, White Line Boutique Hotel, Windy Hill Hotel olmak üzere 8 adet otel ele alınmıştır.

Araştırmada; belirlenen 8 adet otele ait web sitelerinin görselleri gönüllü katılımcılar tarafından izlenmiş ve Eye-Tracking (Göz İzleme) analiz yöntemi kullanılarak Heat Map (ısı haritası) verileri elde edilmiştir. Araştırma; Fırat Üniversitesi Pazarlama ve Nöropazarlama Araştırma Merkezi (FÜPNAM)'nde 18 yaş ve üzeri olmak üzere 30 gönüllü katılımcı ile yapılmıştır.

Yapılan araştırma kapsamında; Elazığ ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellere ait web sitelerinde genellikle otel isminin ve logosunun olduğu kısımların daha fazla ilgi

çektığı görülmüştür. Diğer taraftan, web sayfalarında yer alan Anasayfa, Hakkımızda, Odalarımız, Tesislerimiz, Galeri, Restoranlarımız, Toplantı Odaları, SPA, Rezervasyon, İletişim (Bize Ulaşın) vb. gibi linklerin ise çok fazla dikkat çekmediği belirlenmiştir. Ayrıca, Sosyal Medya Araçları olan Facebook, Twitter, Instagram görselleri ile Otel iletişim numaralarında da sabitlenmenin olmadığı tespit edilmiştir.

Bu bilgiler doğrultusunda web sitesi tasarımlarında renk, yazı stili, sekmelerin yerleşimi vb. temaların önem arz ettiği ve kişilerin işlemlerini gerçekleştirirken kolay, basit ve ilgilerini çeken tasarımlar ile ilgilendikleri tespit edilmiştir. Asıl önemli olan Web sayfalarında yer alan Anasayfa, Hakkımızda, Odalarımız, Tesislerimiz, Galeri, Restoranlarımız, Toplantı Odaları, SPA, Rezervasyon, İletişim (Bize Ulaşın) vb. gibi linkler ile Sosyal Medya Araçlarının ve Otel iletişim numaralarının ilgi çekmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve tasarımların tüketicilerin dikkatini çekecek şekilde olmasının önemi ortaya çıkmıştır. Web sitesi tasarımları yapılırken bu yöndeki eksikliklerin belirlenmesinin ve giderilmesinin gerekliliği bu çalışma ile vurgulanmıştır.

Ayrıca turizm pazarlaması ve dijital pazarlama ile ilgili literatür taraması yapıldığında; nöropazarlama ile birlikte yapılan çalışmaların çok az olduğu görülmüştür. Şahan (2016); turizm pazarlamasında turistlerin demografik özellikleri ve turist tiplerine bağlı olarak web sitesi tasarım özelliklerini ve dolayısıyla da turistik ürünü algılama düzeyi farklılıklarını belirlemiş ve böylece turistik ürün satın alma kararları arasında fark olup olmadığını tespit etmiştir. Araştırmada; web sitesi tasarım özelliklerinin tüketicinin satın alma kararını nasıl etkilediği ve bu tasarım özelliklerinin hangisinin veya hangilerinin etkili olduğu Nörogörüntüleme yöntemlerinden (EEG) ve Göz İzleme tekniği ile belirlenmiştir. Araştırmada; Yurtiçi Otel, Yurtiçi Tur, Yurtdışı Otel, Yurtdışı Tur, Kıbrıs Otelleri, Yurtdışı Gemi Turları, Uçak Biletleri, Otobüs Ulaşım Paketleri, Otel Özellikleri, Tur Seçenekleri linklerine odaklanmanın olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın Şahan (2016)'ın sonuçları ile benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Bu araştırmanın Turizm Pazarlaması-Dijital Pazarlama ile Eye-Tracking (Göz İzleme) Analiz yönteminin birlikte kullanıldığı deneysel bir çalışma olması yönünden literatüre katkı sağlayacağı ve ileride yapılacak olan çalışmalara da fikir verebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte araştırma, farklı Nöropazarlama analiz yöntemleri (EEG, GSR vb.) kullanılarak başka disiplinlerde de uygulanması açısından bundan sonra yapılacak olan çalışmalara rehberlik edebileceği yönüyle önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2017). Turizmde Yeni Trendler-Dijital Turizm ve İnovasyon. *III. Turizm Şurası*, 116-126.
- Akgün, Z. (2018). *Dijital Pazarlamada C Kuşağının Dijital Ürünleri Benimseme Düzeyi Farklılıklarının Belirlenmesine Dair Bir Alan Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Alan, A.K., Kabadayı, E.T. ve Erişke, T. (2018). İletişimin Yeni Yüzü: Dijital Pazarlama ve Sosyal Medya Pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 493-504.
- Ariely, D. ve Berns, G.S. (2010). Neuromarketing: The Hope And Hype of Neuroimaging İn Business. *Nature Reviews Neuroscience*, 11(4), 284-292.
- Ateş, U. ve Boz, M. (2015). Konaklama İşletmelerinin Web Sitelerinin Değerlendirilmesi: Çanakkale Örneği. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1), 63-84.
- Bağcı, E. ve İçöz, O. (2019). Z ve Alfa Kuşağı ile Dijitalleşen Turizm. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 232-256.
- Bercea, M.D. (2013). Anatomy of Methodologies for Measuring Consumer Behavior in Neuromarketing Research. *Proceedings of the LCBR European Marketing Conference*, 1-14.
- Berki, A. (2019). Dijital Pazarlama Uygulamalarının Satış ve Marka Bilinirliğini Arttırmaya Yönelik Etkisinin Değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (5), 136-170.
- Bu, Y., Parkinson, J. ve Thaichon, P. (2020). Digital Content Marketing As A Catalyst For E-WOM İn Food Tourism. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*, 1-12.
- Bulunmaz, B. (2016). Gelişen Teknolojiyle Birlikte Değişen Pazarlama Yöntemleri ve Dijital Pazarlama. *TRT Akademi*, 1(2), 348-365.
- Çetinkaya, E. (2018). *Gelenekselden Dijitale İletişim ve Halkla İlişkiler: Turizm Pazarlamasına Bir Bakış*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Emen, M. (2019). Turizm Pazarlaması ve Yabancı Turistlerin Seyahatlerini Etkileyen Etmenler: İstanbul Örneği. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 66-82.
- Hayta, A.B. (2008). Turizm Pazarlamasında Tüketici Satın Alma Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 31-48.
- Karabağ, S.F., Özgen, H.M. ve Özgen, H. (2010). Bir İletişim Aracı Olarak Web Siteleri: Türkiye'deki Otel Web Sitelerinin Etkinliği Üzerine Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 9(33), 17-32.

- Karabeyoğlu, Y.D. (2018). *Türkiye’de Dijital Pazarlamada Marka ve Tüketici İlişkisinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karamustafa, K., Biçkes, D.M. ve Ulama, Ş. (2002). Türkiye’deki Konaklama İşletmelerinin İnternet Web Sitelerini Değerlendirmeye Yönelik Bir Çalışma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (19), 51-92.
- Kaur, G. (2017). The Importance of Digital Marketing in The Tourism Industry. *International Journal of Research-Granthaalayah*, 5(6), 72-77.
- Kayıkçı, M.Y. ve Bozkurt, A.K. (2018). Dijital Çağda Z ve Alpha Kuşağı, Yapay Zekâ Uygulamaları ve Turizme Yansımaları. *International Congress of Management Economy and Policy* (17-18 Kasım), 54-64.
- Keskin, H.D. ve Kurtuldu, H.S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Pazarlamaya Yatkinlik Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(14), 117-128.
- Kılıç, S. ve Demir, S. (2017). Turizm Pazarlamasında Yerli Turistlerin Turizm Talebini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Sinop İli Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 71-98.
- Kumar, S. (2015). Neuromarketing: The New Science of Advertising. *Universal Journal of Management*, 3(12), 524-531.
- Magano, J. ve Cunha, M.N. (2020). Digital Marketing Impact On Tourism In Portugal: A Quantitative Study. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 9(1), 1-19.
- Maksüdünov, A. (2019). Otel Web Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi: Bişkek’te Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(37), 186-196.
- Maughan, L., Gutnikov, S. ve Stevens, R. (2007). Like More, Look More. Look More, Like More: The Evidence From Eye-Tracking. *Brand Management*, 14(4), 335-342.
- Mkwizu, K.H. (2019). Digital Marketing and Tourism: Opportunities For Africa. *International Hospitality Review*, 34(1), 5-12.
- Morin, C. (2011). Neuromarketing: The New Science of Consumer Behavior. *Society*, 48(2), 131-135.
- Myat, A.A., Sharkasi, N. ve Rajasekera, J. (2019). Myanmar’s Tourism: Sustainability of ICT To Support Hotel Sector For Online Booking and Digital Marketing. *Benchmarking: An International Journal*.

Nuseira, M.T. ve Aljumahb, A. (2020). Digital Marketing Adoption Influenced by Relative Advantage and Competitive Industry: A UAE Tourism Case Study. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 11(2), 617-631.

Öksüz, B. ve Altıntaş, V. (2017). Sağlık Turizminde Dijital İletişim Kanallarının Kullanımı. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(1), 59-75.

Özdipçiner, N.S. (2010). Turizmde Elektronik Pazarlama. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 1(1), 5-22.

Özdoğan, B.F. (2008). Göz İzleme ve Pazarlamada Kullanılması Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 134-147.

Özer, M.B., Tatar, V. ve Esmer, S. (2018). Limanlar İçin Dijital Pazarlamanın Önemi: Hopa Limanı Sosyal Medya Yönetim Analizi. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress. September. 7-8*, 493-510.

Ruanguttamanun, C. (2014). Neuromarketing: I Put Myself Into A fMRI Scanner and Realized That I Love Louis Vuitton Ads. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 148, 211-218.

Salman, G.G. ve Perker, B. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de Nöropazarlama Çalışmalarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 35-57.

Şahan, Y. (2016). *Turizm Pazarlamasında Tüketicilerin Turistik Satın Alma Kararı Üzerinde Etkili Olan Web Sitesi Tasarım Özelliklerinin Nörogörüntüleme Yöntemlerinden Elektroensefalografi (EEG) ve Göz İzleme Yöntemleriyle Belirlenmesine Dair Deneysel Bir Çalışma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Şanlıöz, H.K., Dilek, S.E. ve Koçak, N. (2013). Değişen Dünya, Dönüşen Pazarlama: Türkiye Turizm Sektöründen Öncü Bir Mobil Uygulama Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 250-260.

Todor, R.D. (2016). Blending Traditional and Digital Marketing. *Bulletin of The Transilvania University of Brasov. Series V: Economic Sciences*, 9(1), 51-56.

Tsourgiannis, L. ve Valsamidis, S. (2019). Digital Marketing in Tourism: Why Greek Tourists Use Digital Marketing Applications Like Airbnb. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 13(4), 473-486.

Tunçalp, O. ve İрге, N.T. (2018). Turizm Pazarlamasında Çevrimiçi Sitelerindeki Müşteri Yorumları ve Puanlama Sisteminin Otel Satış Fiyat Tercihlerine Etkisi. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2(2), 28-40.

Ustaahmetoğlu, E. (2015). Nöropazarlama Üzerine Bir Değerlendirme. *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(2), 154-168.

Varinli, İ. (2012). Pazarlamada Yeni Yaklaşımlar. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yusıflı, H. (2018). *Turizm Pazarlamasında Sosyal Medya Uygulamasının Satın Alma Kararına Etkisi: İstanbul İlinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yücel, A. ve Çubuk, F. (2014). Bir Nöropazarlama Araştırmasının Deneysel Yolculuğu ve Araştırmanın İlk İpuçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 133-149.

Zeylan, T. ve Öztürk, G. (2019). Türkiye'deki Seyahat Acenteleri Açısından Mobil Pazarlamanın Önemi. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 73-95.

**SOSYAL GÜVENLİK BAĞLAMINDA EV KADINLARININ SOSYAL GÜVENCESİ:
İSTEĞE BAĞLI SİGORTALILIK****Dr. Yusuf YAMAN***, yyamanankara@gmail.com**DOI: 10.47525/ulasbid.796596****Özet**

Ev kadınları çoğu zaman sosyal güvenceden yoksun şekilde hayatlarını idame ettirmektedir. İsteğe bağlı sigortalılık piyasada fiilen çalışmadan emeklilik yolunu açması bakımından ev kadınları için bir imkân sunmaktadır. Türkiye’de çalışan nüfus içinde kadının çok az yer alması isteğe bağlı sigortalılığı önemli kılmaktadır. Halbuki Türkiye’de isteğe bağlı kapsamındaki sigortalı sayısı, nüfus artışına rağmen, 2008’den itibaren düzenli bir düşüş eğilimindedir. Bu çalışma, söz konusu durumu tespit ederek, buna yol açan nedenler üzerinde durmaktadır. Bu betimsel çalışmada Sosyal Güvenlik Kurumunun her yıl yayınladığı sigortalılara dair istatistiki verilerden hareketle isteğe bağlı sayısı ile sigortalı sayısı arasında 2007 yılından günümüze kadar geçen sürede ortaya çıkan tablodan elde edilen veriler yorumlanmıştır. Sonuç olarak isteğe bağlı sigorta sayısındaki azalmayla, 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı kanunla düzenlenen emeklilik şartları arasında yakın ilişki bulunduğu savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ev Kadını, İsteğe Bağlı Sigortalılık, Sosyal Güvenlik, Sosyal Risk**SOCIAL SECURITY OF HOUSEWIVES IN THE CONTEXT OF SOCIAL
SECURITY: OPTIONAL INSURANCE****Abstract:**

Housewives regularly lead their lives without social security. Optional insurance offers an opportunity for housewives to open the way to retirement without actually working in the market. Very few women who take part in the working population in Turkey makes voluntary insurance important. However, despite the population growing high since 2008, the number of insured under the voluntary insurance in Turkey is growing low. In this descriptive study, based on the statistical data of the insurances published by the Social Security Institution every year, the data obtained from the table between the number of voluntary security and the number of insured persons from 2007 until now is interpreted. As a result, it has been argued that there is a close relationship between the decline in the number of optional insurance and the retirement conditions regulated by Law No. 5510, which entered into force in 2008.

Keywords: Housewife, Optional Insurance, Social Security, Social Risk.**Giriş**

Refah devleti, sosyoekonomik etkenlerin oluşturduğu toplumsal tabakalaşmanın azaltılmasını amaçlamaktadır. Nitekim bu amaç doğrultusunda tüm paydaşlar arasındaki

* Sosyal Güvenlik Kurumu, ORCID: 0000-0002-1480-9025 Derleme Makale. Ss. 65-77
Makale Geliş Tarihi: 17.09.2020 Makale Kabul Tarihi: 12.11.2020

eşitliği destekleyen bir sistem olarak karakterize edilmektedir (Harrington Meyer, 1996: 449). Refah devleti, bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi veren, onları toplumsal tehlikelere karşı koruyan, toplumsal konumları ne olursa olsun tüm vatandaşlarına eğitim, sağlık, barınma gibi sosyal güvenlik alanında belli bir standart getiren devlettir (Şenkal, 2005: 276). Bu kapsamda değerlendirildiğinde refah devletinin en önemli görevleri arasında sosyal güvenlik olanağının tüm paydaşlara eşit olarak dağıtılmasıdır.

Modern dönemde uluslararası bir statüye ulaşan geleneksel dönemden farklı olarak rasyonel bir yapı ihtiva eden sosyal güvenlik kavramı, temelde olası risklere karşı bireyi korumak amacıyla ortaya çıkmıştır (Güvercin, 2004: 90; Güzel, 1999: 6). Sosyal risklerden korunmak veya riskin etkisini en asgari düzeye indirmek bağlamında şekillenen sosyal güvenlik mekanizmasının vazgeçilmez bir boyutu, piyasa hareketlerine ve risklerine karşı bireyi koruyan temel düzeyde bir gelir sağlayabilmesidir. İşsiz kalması ya da çalışırken iş kazası, meslek hastalığı gibi çalışma fonksiyonunu deforme eden, vücut bütünlüğünü bozan olumsuz durumlarda, bireyin toplumsal hayatını sürdürebilmesi, etkin bir sosyal güvenlik sistemiyle yakından ilişkilidir. Kocasından geçimi sağlanan kadının, boşanma durumunda karşı karşıya kalacağı riskler de aynı kapsamda cevabı aranabilecek hususlar arasındadır. Bireylere ve ailelerine hiç değilse asgari bir hayat standardı sunarak onları başkalarına muhtaç olmaktan kurtaracak bir sosyal güvenlik sistemi, bu işleviyle aynı zamanda bireysel özgürlüklerin teminatı durumundadır. Açıktır ki, asgari hayat standardından yoksun olanların, hak özgürlükleri doğrultusunda bir yaşam sürdürmeleri önünde fiili engeller söz konusudur. Ancak pek çok adım atılmış olmasına rağmen, arzulanan amacı gerçekleştirme noktasında, sosyal güvenlik sisteminin halen arzulanan düzeyde olmadığı da bir gerçektir.

Kömür ocaklarında çalışan madencilere ilişkin düzenlemeler, sosyal güvenlik kapsamında hayata geçirilen ilk düzenlemeler arasındadır. İş kazasına uğraması halinde gerekli sağlık imkanından yararlanabilmesi için sigorta sağlık primi kesilmeye başlanmıştır. Bu sigortalılık ile başlayan süreçte riskleri olabildiğince azaltmaya dönük uygulamalar giderek artmış ve emeklilik sistemini içine alacak düzeye varmış, oradan da tüm vatandaşları kapsayacak bir aşamaya gelmiştir. Bu artık devletin ilgilendiği, ilgilenmediği takdirde bizzat vatandaşın talep ettiği bir hak olarak gündemdeki yerini muhafaza eden bir olgu haline gelmiştir. Bir yandan sürdürülebilir bir aktüeryal hesap dengesi, diğer yandan talepleri hayata geçirecek politikalar devletten beklenen vazgeçilmez görevler arasında yerini almıştır. Herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu, devletin bunu sağlayacak şekilde tedbirler

alması gerektiği hususunun bir anayasal yükümlülük (1982 Anayasası, Madde 60) olarak tanımlanması, kadın erkek ayrımı yapmadan sosyal güvenlik hususunda sorunların giderilmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de çalışma hayatında cinsiyet dağılımı bakımından kadınlar aleyhine bariz bir dengesizlik söz konusudur. 14 milyon erkek sigortalıya karşın 6 milyon civarında kadın sigortalının bulunması (SGK, 2020), dengesizliği açıkça göstermektedir. Hiç kuşkusuz bu, toplumsal kültürün şekillendirdiği kadın ve erkek yaklaşımının etkisiyle şekillenmiş bir tablodur (Giddens, 2000: 96-103; Günay ve Bener, 2011: 158). Ailenin, toplumsal çevrenin ve alınan eğitimin şekillendirdiği roller, kadın ve erkek bazında kültürel formlar olarak etkisini göstermektedir. Erkeğin dışarıda, icabında ağır işlerde çalışarak ailenin kazancını sağlaması, kadının ise evde kalarak ev işleri ve bakım rolünü ifa etmesi bu bağlamda hayat bulmaktadır (Günay ve Bener, 2011: 158).

Cinsiyete göre yapılan iş dağılımında kadın evde kalmaktadır. Ve ev işleri yanında çocuk ve yaşlı bireylere bakım hizmetini üstlenmektedir. Bir yandan “ev kadını” vasfını yüklenerek diğer yandan sigortalı çalışabilmek piyasa koşullarında kolay sürdürülebilir bir durum değildir. Bu durumda kadın evde çalıştığı halde, bir sosyal güvenceden yoksun kalmaya devam etmekte, sosyal güvenceden yoksunluk ise onu geleneksel rolüne bağlayan bir paradoks yaratmaktadır. Erkeğe bağımlı halde hayatını idame etmek zorunda bırakılan kadın, sigortalılık hakkından mahrum kaldığı için sosyal güvenlik sistemine dahil olamamaktadır (Günay, vd. 2014: 39).

Eve bağımlı kılınmış kadının sosyal güvenlik problemini çözme noktasında uygulamaya sokulan kayda değer yollardan birisi isteğe bağlı sigortalılıktır. 2020 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’deki çalışmayan kadın sayısının 20 milyona varması meselenin ehemmiyetini ve üzerinde durulması gerektiğini gösterir. Halbuki literatür taramasında ev kadınlarına dair sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Sosyal risklere karşı kadını koruyabilecek olan sosyal güvenlik çatısı altında ev kadınının maaş almasına olanak sağlayan “isteğe bağlı sigortalılık” üzerine yeterince çalışma yoktur. Mevcut çalışmaların yüksek lisans düzeyindeki birkaç çalışma yanı sıra üç tane de akademik makale olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmalardan kimisi daha çok isteğe bağlı sigortalılığın yasal prosedürünü ortaya çıkarma çabasında olmuştur (Bostancı, 2003). Başka bir çalışma ise 2014 yılında kadın akademisyenlerden oluşan bir grup tarafından Karabük ilinde ev kadınlarının sosyal sigortaya

(SSK) bakışı ve memnuniyetini ölçme amacıyla yapılan nicel bir araştırmadır. Bu araştırmada İsteğe Bağlı Sigorta'nın önemi ev kadınları lehine gündeme getirmiştir. Bu çalışmada kadınların sosyal güvenliğin sağlık uygulamalarından memnun kaldığı ancak kendilerine yönelik emeklilik olanaklarını dar tutmasından dolayı sosyal güvenlik kurumu uygulamalarından memnun kalmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır (Günay, vd., 2014: 54). Bir diğer çalışmada ise isteğe bağlı sigortalı olan kız çocuklarının dul ve yetim maaşı almaları halinde adlarına yatan primlerle emekli olup olamayacakları üzerine hukuki bir çalışmadır (Belverenli, 2017).

Bu betimsel çalışmanın amacı, ev kadınlarının sosyal risklere karşı korunmasını içeren emeklilik sistemine dahil olmasını sağlayan isteğe bağlı sigortalılığın önemini vurgulamak ve yaygınlaşmasını engelleyen duruma parmak basmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de sosyal güvenliğin geçmişine dair kısa değiniden sonra, sigortalılığın sağladığı sosyal güvenliğin kapsamı üzerinde durulacak ve devamında isteğe bağlı sigortalılık konusu ele alınacak, Sosyal Güvenlik Kurumunun (SGK) her yıl yayınladığı sigortalılık ve isteğe bağlı sigortalılığa dair istatistiki verilerin yorumlanmasına yer verilecektir. Böylece ev kadınlarının, evle bağlarını koparmadan emekli olma imkânı sağlayan isteğe bağlı sigortalılığa ne derece rağbet gösterdiği ortaya çıkarılacaktır.

1. Türkiye'de Sosyal Sigortaların Gelişimi

Türk sosyal sigorta sisteminin bir ilk örneği Zonguldak'ta bulunan ve 1848 yılında açılan kömür ocaklarında çalışan işçilerin çalışma koşullarını düzeltme ve orada çalışan işçilerin iş kazası ve hastalık hali gibi durumlarda sağlık yardımı almalarını sağlayan bir düzenlemeyi içeren, 1921 yılında yürürlüğe girmiş, 151 sayılı Havza-i Fahmiyye Amele Kanunudur (Tuncay ve Ekmekçi, 2005: 70- 71). Bu kapsamda kurulan birlik günümüze kadar varlığını korumuş ve SGK'ya bağlı bir kuruluş olamaya devam etmiştir. Sosyal sigortalar açısından bölgesel bir boyutu ihtiva eden Amele Birliği Türkiye geneli çalışanlar için uygulanana gelen bir sigortalılık sistemi olmamıştır.

Dünyadaki gelişmeler ışığında özellikle ABD'de 14 Ağustos 1935 tarihinde çıkarılan Sosyal Güvenlik Kanunu (Social Security Act), işçilerin sigortalı olmalarına yönelik, Bismark sonrası ilk yasal düzenlemeyi içermektedir (Talas, 1953; Çubuk, 1986; Tunçomağ, 1990; Çelik, 2002). Bu gelişmelerden sonra Türkiye genelinde geçerli olacak şekilde ilk kanun düzenlemeleri / çalışmaları 1945'te yapılmaya başlanmıştır. İlk dönem sigortalılık daha çok iş

yerinde sigortalının karşılaşacağı iş kazaları ve hastalık durumlarına yönelik iyileştirici destekleri içermektedir (4772 sayılı kanun, 2020). Bu kanun içinde yer alan birçok hüküm günümüzde geçerliliğini korumaktadır.

Sosyal sigortalar zamanla kapsam genişlemesine giderek emeklilik sistemini yürürlüğe sokmuştur. Çalışılan sektöre ve işe göre sigortalılık düşüncesi 1949 yılında başlamıştır. Nitekim kamuda çalışan memurlar için yürürlüğe giren 5434 sayılı Emekli Sandığı kanunu bu düşüncenin bir sonucu olmuştur. Akabinde 1964 yılında özel sektörde çalışan işçilerin sigortalılık haklarını tek çatı altında toplayan 506 sayılı kanun çıkarılmıştır. 1971 yılına gelindiğinde eksik kalan çalışan kesim olan esnaf, sanatkar ve diğer bağımsız çalışanlar için de 1479 sayılı kanun çıkarılarak esnaf bağkuru olarak toplumda isimlendirilen bu sigortalılık ile birlikte Türkiye’de genel geçer olan üç sigortalılık biçimi ortaya çıkmıştır (Akyıldız, 2004: 2).

2. Sigortalılık ve Kazandırdığı Sosyal Güvence

Sigortalılık, kısa veya uzun vadeli sigortaya tabi olarak çalışan bireyi ifade etmektedir. Sigortalı olan birey sağlık ve emeklilik gibi temel kazanımları elde etmektedir. İki tür sigortalılık vardır. Fiili olarak çalışması dolayısıyla zorunlu sigortalı olanlar ile çalışmayanların, primlerini bizzat ödeyerek dahil olduğu isteğe bağlı sigortalılıktır. Genel olarak sigortalılık kapsamına alınanlar, herhangi bir işverenin emrinde hizmet akdiyle çalışanlar, kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanlar, devlet dairelerinde kamu personeli olarak çalışanlar, tarımda tarım işlerinde kendi nam ve hesabına çalışanlar, tarımda çiftlik sahibi adına hizmet akdiyle süresiz çalışanlar ile kendi isteği ile “İsteğe Bağlı Sigorta” primi ödeyenlerdir (SGK 2020).

Son yapılan kanun değişikliği ile Türkiye’de çalışan çalışmayan ayrımı yapmaksızın tüm ülke vatandaşlarını, hatta yabancı uyruklu vatandaşları ve turistleri de kapsayan geniş çaplı bir sosyal güvenlik sistemi kurulmuştur. Kişinin bizzat çalışmasa dahi genel sağlık sistemine dahil olması zorunlu kılınmıştır. Haliyle herkes bir şekilde ya sigortalı olmuş ya da sigortalı yakını (eş ve çocuklar) olacak şekilde genel sağlık sigortası kapsamına alınmıştır.

Çalışan veya isteğe bağlı sigortalılar, uzun vadeli sigorta kollarına tabi olarak prim ödemektedir. Bir işverenin yanında hizmet akdine bağlı olarak çalışanlar (4a kapsamında sigortalı olanlar) ile kendi nam ve hesabına çalışanlar (4b kapsamındaki sigortalılar) tüm sigorta kollarına tabi iken, işçi statüsünde olmayan kamu çalışanları (4c kapsamındaki

sigortalılar) ile İsteğe Bağlı kapsamındaki sigortalılar sadece uzun vadeli sigorta kollarına tabidir.

Kısa vadeli sigorta kolları, bir işyerinde işverene bağlı veya işveren olarak çalışan bireyin işten kaynaklı ve iş dışı hastalık durumlarında çalışmadığı sürelerde ekonomik olarak kendisine maddi desteği içeren sigorta kollarıdır. Bu sigorta kolları işten kaynaklı iş kazası ve meslek hastalığı ile iş dışı etkenlerden kaynaklı Analık ve Hastalık sigortalarını kapsamaktadır.

Uzun vadeli sigorta kolları ise yaşlılık, maluliyet ve ölüm sigortalarını kapsamaktadır. Yaşlılık sigortası, uzun vadeli sigorta koluna tabi olarak çalışanların, öngörülen şartları yerine getirmesi halinde kendisine bağlanan emekli maaşını ifade etmektedir. Geleneksel ilişkilerin hâkim olduğu toplumda aile tarafından yerine getirilen yaşlı bakım hizmeti, modernleşmeyle birlikte farklı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bir yandan toplum ilişkileri çözülürken, diğer yandan bir insanı başka bir insanın vicdanına bırakmak daha çok sorgulanmakta ve kurumsal güvence talebi öne çıkmaktadır. Emeklilik uzun vadeli güvencenin en önemli unsuru olarak her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Geleneksel ilişkiler çerçevesinde bakım hizmeti gören ebeveynlerin emekli olamamaktan kaynaklı pişmanlıklarını yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır. Yaşlılık sigortasıyla kişi, yaşlılık aylığına hak kazanmakta, yaşlılık aylığı için gerekli şartları doldurmadığı takdirde ise “Toptan ödeme” yoluyla ödenmiş primlerini geri alabilmektedir.

Uzun vadeli sigorta kollarının ikinci boyutu maluliyettir. Sigortalının veya işverenin talebi üzerine Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurullarınca usulüne uygun düzenlenecek raporlar ve dayanağı tıbbî belgelerin incelenmesi sonucu, 4a’lı (SSK) ve 4b’li (Bağkur) sigortalılar için çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60 ’ını; 4c’lilerin (Emekli Sandığı) ise çalışma gücünün en az % 60’ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde meslekte kazanma gücünü kaybettiğinin ilgili hastanelerce tespiti halinde malulen emekli olurlar . Malulen emekli olanlar herhangi bir yerde çalışamaz, çalışmalarını halinde ise emekli maaşları kesilir. Diğer emekliler ise maaşları kesilmeden çalışabilme hakkına sahiptir.

Ölüm sigortasıyla, uzun vadeli sigorta kolları kapsamında sigortalının hak sahipleri de sosyal güvenlik kapsamına alınmaktadır. Çalışanın kendisi korunduğu gibi çalışmayan eş, çocuk ve anne babası da korunmaktadır. Öyle ki çalışan sigortalı emekli olduktan sonra ölürse

alıyor olduğu maaşı, eş ve çocuklarına bağlanmaktadır. Eş ve çocuğu yoksa anne veya babasına bağlanmaktadır. Sigortalının ölmesi halinde hak sahiplerine aylık, cenaze yardımı, aylığa hak kazanmış kız çocuklarına evlenme yardımı ödenmektedir. Aylık için gerekli şartları gerçekleştirilmeden ölen sigortalının hak sahiplerine ise ölüm toptan ödemesi yapılmaktadır.

3. İsteğe Bağlı Sigortalılık

Kısa ve/veya uzun vadeli sigorta kolları bakımından adına prim ödenmesi gereken veya kendi adına prim ödemesi gereken kişi sigortalıdır. Bir işverene bağlı veya kendi adına işyeri açıp çalışanlar zorunlu sigortalı kapsamındadır. Bunlar için sigorta bildirimini yapılmadığı takdirde ilgililere idari para cezası kesilmektedir (5510, 2008).

İsteğe bağlı sigortalılık, kişinin bizzat dilekçe müracaatı ile başlayan bir süreçtir. Herhangi bir yerde sigortalı olarak çalışmayanların kendileri adına sigorta primi ödemelerini olanaklı kılan sigortalılıktır. İsteğe bağlı sigortalı olmak isteyen kadın veya erkek bireyin herhangi bir yerde çalışmıyor olması veya zorunlu sigortalılık niteliğini yitirmiş olması gerekmektedir. Aktif olarak çalışmamayı ifade etmektedir (Belverenli, 2017: 178; Bostancı, 2004: 347; Aydemir, 2012: 279-280; Ayhan, 1999: 161).

5510 sayılı Kanununun 50. maddesinde sayıldığı üzere isteğe bağlı sigortalı olmak için T.C. Vatandaşı olmak, 18 yaşını doldurmak, herhangi bir yerde fiili/resmi olarak çalışmamak ve kendi isteğini ifade eden bir dilekçe ile Sosyal Güvenlik Merkezine müracaat etmek yeterli sayılmıştır. Bu şartlar yerine getirildikten sonra resmi olarak sigortalılık başlamakta ve prim yatırıldığı prim kazancı birikmektedir. Sigortalı bildirim yapılan kişi için, prim ödenmediği takdirde kazanılmış bir sigortalılık hakkı gerçekleşmemektedir.

İsteğe bağlı sigortalılığın erkeklere nazaran kadınlar arasında daha yaygın olduğu, SGK İstatistik yıllıklarından derlenen Tablo 1'deki verilerden anlaşılmaktadır. Kadınların erkeklere nazaran çalışma hayatına çok daha az katılmış olması, fiili çalışma bağlamındaki sigortalılık dışında bir yol olması itibarıyla, onların isteğe bağlı sigortalılığa yönelmesini açıklamaktadır. Yalnızca çalışma hayatına daha az katılabilmeleri bakımından değil, erkeklere nazaran çok daha kolay şekilde çalışma hayatının dışına itilmeleri bakımından da isteğe bağlı sigortalılık kadınlar için önem arz etmektedir. Uzun süre zorunlu sigortaya tabi olarak çalıştıktan sonra çocuğu olan ve evde ona bakmaya karar veren veya iş dolayısıyla yurt dışına çıkan eşi ile beraber yurtdışına çıkış yaparak işini bırakan kadının yardımına yine isteğe bağlı sigortalılık

koşmaktadır. Ayrıca ücretli öğretmenlerin ay içinde çalışmaksızın eksik kalan sürelerinin tamamlanması, tarımda kısmi süreli çalışanların eksik kalan sürelerinin tamamlanması, ev işlerinde saatlik çalışanların (Ek-9'a göre çalışan kadınlar) eksik kalan sürelerinin tamamlanması gibi kısmi süreli çalışanların eksik kalan prim sürelerini tamamlaması bakımından da isteğe bağlı sigortalılık önemli bir boşluğu doldurmaktadır (Bostancı, 2004: 260-264).

3.1 Bulgu ve Yorumlar

Sigortalılık bilgileri ile ilgili istatistiki bilgiler SGK tarafından kayıt altına alınmaktadır. İsteğe bağlı sigortalılık sadece uzun vade sigorta kolları ve genel sağlık sigortası primi ödenen bir sigorta koludur. Haliyle emeklilik için başvuru alan bir sigortalılıktır. Türkiye'de 2007 ile 2019 yılları arasında isteğe bağlı sigortalı sayısı yıllar itibariyle Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye Geneli İsteğe Bağlı Sigorta Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	İsteğe Bağlı Sigortaya Tabi Olanlar		
	Kadın	Erkek	Toplam
2007	159.276	109.799	269.075
2008	149.981	106.116	256.097
2009	238.025	150.022	388.047
2010	230.325	144.210	374.535
2011	162.158	108.622	270.780
2012	104.284	91.273	195.557
2013	87.048	79.285	166.333
2014	55.558	60.646	116.204
2015	49.214	55.785	104.999
2016	43.348	49.247	92.595
2017	81.295	65.215	146.510
2018	81.325	70.156	151.481
2019	72.290	57.797	130.087

Kaynak: Sgk İstatistik Yıllıkları,

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari Erişim Tarihi: 10.09.2020

Tablo 1'deki değerler isteğe bağlı sigortalılığın yıllar geçtikçe azaldığını göstermektedir. Karşılaştırma yapabilmek için Türkiye'deki zorunlu sigortalı sayısındaki trende bakmak faydalı olacaktır. Aşağıda Tablo 2'de Türkiye'de sigortalı sayısının yıllar itibariyle arttığı izlenebilmektedir. 2007 yılında toplam 8.505.390 sigortalı varken 2018 yılında bu sayı 14.229.170'e yükselmiştir. Artış neredeyse iki katına yaklaşmıştır.

Tablo 2- Türkiye Geneli Sigorta Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Zorunlu Sigortalı Sayısı (4a, 4b, 4c)

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
2007	2.957.974	11.111.914	14.069.888
2008	3.306.346	11.166.404	14.472.750
2009	3.448.147	11.060.645	14.508.492
2010	3.681.452	12.514.852	16.196.304
2011	3.871.823	12.986.613	16.858.436
2012	4.404.799	13.153.334	17.558.133
2013	4.618.448	13.439.458	18.057.906
2014	5.045.072	13.917.384	18.962.456
2015	5.494.347	14.356.513	19.850.860
2016	5.488.261	13.957.156	19.445.417
2017	5.728.691	14.488.074	20.216.765
2018	5.998.151	14.072.576	20.070.727

Kaynak: SGK Yıllık İstatistikleri,

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari Erişim tarihi: 14.08.2020
(Tablo'daki rakamlar SGK istatistiklerinden tarafımızca derlenmiştir)

Erkek ve kadına biçilen rolün zamanla aynılaşacağı ve erkeğin kadına göre çalışma hayatında daha çok görünme olgusunun, modernleşme ile değişeceği savunulmuştur (Giddens, 2000: 96). Oysa Tablo 2'ye bakıldığında kadın ve erkek sigortalı sayısının yıllara göre artış gösterdiği ancak iki cins arasındaki oransal farkın sürekli benzer kaldığı görülmektedir. Haliyle kadın, çalışma hayatında daha az görünür durumdadır. Bu tablonun ortaya çıkmasında genel itibariyle erkeklerin kadınlara nazaran daha fazla iş hayatına katılmalarının yanı sıra, erkeklerin ağır ve tehlikeli işlerde çalışabilme hususundaki avantajları rol oynamaktadır (Karakaş, 2009).

İlk bakışta, zorunlu sigortalı sayısındaki artış ile isteğe bağlı sigortalı sayısındaki azalış arasında bir ilişki akla gelse de, bu yanıltıcıdır. Toplam 83.154.997 olan Türkiye nüfusunun 41.433.861'i kadındır (TUİK, 2020). Kadın nüfusunun büyük çoğunluğunun çalışmadığı ve ev kadını olarak hayatlarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çalışmayan bu büyük kitlenin sosyal güvenceye kavuşturulması için isteğe bağlı sigortalılık önemli bir fırsat sunabilir.

Buna rağmen, daha çok kadınlar tarafından tercih edilen isteğe bağlı sigortalılığın, ciddi bir azalma trendinde bulunması üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. 2019 yılındaki isteğe bağlı sigortalı sayısı 2007 yılındaki isteğe bağlı sigortalı sayısının yarısından daha azdır. Aradan geçen 12 yıllık süre zarfında toplam nüfustaki artışa rağmen, isteğe bağlı sigortalı sayısı dramatik bir düşüş göstermiştir. Böyle bir düşüşün konjonktürel dalgalanmaların ötesinde, yasal – kurumsal dayanaklarını eğilmek gerekir. Bu noktada yapılan yasal düzenlemelerle tabloda gözlenen eğilim arasındaki ilişki çarpıcıdır.

Düşüşün 2008 yılında başlaması, o yıl itibariyle yürürlüğe giren 5510 sayılı kanuna bakmayı gerekli kılmaktadır. 5510 sayılı kanun daha önce yürürlükte bulunan 506 sayılı, 5434 sayılı ve 1479 sayılı kanunların yerini almıştır. İsteğe bağlı sigortalılık için, halen 5510 sayılı kanunun çizdiği çerçeve esas alınmaktadır. İsteğe bağlı sigortalı olabilmek için 506 sayılı SSK Kanunu'na göre en az 1080 gün, 5434 sayılı Kanun'a göre en az 3600 gün prim ödeme şartı aranmaktaydı. 1479 sayılı Bağkur Kanunu kapsamındaki isteğe bağlı sigortalılık için ise bir süre şartı yoktu (Aydemir, 2012: 281).

5510 sayılı kanunla İsteğe bağlılık tek statüye bağlanarak, bu kapsamda prim ödemek için önceden sigortalı olmak şartı kaldırılmıştır. 5510 sayılı kanunun, daha önceden sigortalı çalışmış olma şartını bütünüyle kaldırması, isteğe bağlı sigortalılık için kolaylaştırıcı bir adımdır. Fakat bu kolaylaştırıcı adıma rağmen, 5510 sayılı kanun genel itibariyle emeklilik şartlarını ağırlaştırıcı bir çerçeve getirmiştir.

Bir kadın, 1999 yılı 9. aydan önce işe girmiş veya 4a kapsamında isteğe bağlı sigortalı olmuş ise 3600 gün prim ödemiş ve 50 yaşına gelmişse emekliliğe hak kazanmaktaydı. Sonrasında ilk defa 1999 yılı 9. Ay İle 2008 yılı 5. Ay arasında sigortalı olan kadın, en erken 58 yaşında ve 4500 prim günü bulunması durumunda emekliliğe kazanabilmekteydi. Son aşamada 5510 sayılı yasa ise, 2008 yılı 5. Aydan sonra sigortalı olan bir kadının emekli olabilmesi için 61 yaşında olması ve 5400 prim gün sayısını doldurması şartı getirilmiştir.

Üstelik düzenlemeler yaş ve gün sayısını arttırmaktan ibaret kalmamış, oranları değiştirmek suretiyle isteğe bağlı sigortalıların ödeyeceği prim miktarı da arttırılmıştır. 01.10.2008 tarihinden önce isteğe bağlı sigortalılar asgari ücretin %25'i oranında prim ödemekteyken, bu tarihten sonraki isteğe bağlı sigortalılar, %20'si uzun vadeli sigorta kollarına (Emeklilik primi) ve %12'si genel sağlık sigortası primi olmak üzere toplam asgari ücretin %32'si oranında prim ödeme yükümlülüğüyle yüz yüze kalmıştır. %7'lik bir prim artışıyla isteğe bağlı sigortalılara fazladan maddi külfet yüklenmiştir (Tezel, 2009).

Böylece, ev kadınının emekliliğini mümkün kılarak, onları sosyal güvenceye kavuşturacak alternatif bir yol olması gereken isteğe bağlı sigortalılığa her geçen gün teveccüh azalmaktadır. Bir yandan emeklilik için gerekli gün sayısı ve yaş şartı, diğer yandan ödenecek prim miktarı arttırılmıştır. Emeklilik için artık daha uzun süre, daha fazla prim ödenmesi gerekmektedir. 2007 yılında asgari ücretin % 25'i oranında prim ödeyen isteğe bağlı sigortalının 5510 sayılı yasa kapsamında prim oranı asgari ücretin % 32'ye çıkarıldığı

için, 2020 yılı 941,76 TL ödemek durumundadır. Yüksek prim, gelirden yoksun ev kadınının bu kapsamda sigortalı olabilmesi için de eşe bağımlı kılmaktadır (Günay, vd. 2014: 41). Kaldı ki bağımlılık meselesi bir tarafa bırakılsa dahi, örneğin eşi asgari ücrete tabi çalışan ev kadınlarının bu bedeli ödemesindeki zorluk aşıkardır (Belverenli, 2016). Türkiye'deki iş piyasasında asgari ücretin yaygın şekilde uygulandığı dikkate alındığında talep edilen primin ödenmesindeki zorluk daha iyi takdir edilecektir. Haliyle her geçen gün isteğe bağlı sigortalı sayısında azalma görülmektedir (Tablo1).

Halbuki isteğe bağlı sigortalılık, ev kadınlarının çoğu zaman ufak tasarruflar yaparak uzun vadede ortaya çıkabilecek sosyal risklere karşı bir nebze olsun korunabilmelerini, sosyal güvenceye kavuşturulmasını mümkün kılan bir alternatiftir (Belverenli, 2017: 192). Fakat görünen o ki, bu alternatif, etkinliğini önemli derecede yitirmiş durumdadır.

Sonuç

Toplumsal cinsiyetin belirleyici bir faktör olduğu Türkiye'de kültürel kodlar kadının yerinin ev olduğu şeklindeki kabul halâ etkisini korumaktadır. İşlevsel bir boyutu olan ailenin, çocuklarına yüklediği anlam bu yönde devşirilmektedir (Giddens, 2000, 98-100; Arslantürk ve Amman, 2014, 300-317, 416). Geleneksel formda varlığını sürdüren kadın, bu durumda erkek tarafından sosyal güvencesi sağlandığı sürece memnuniyetsizlik göstermemektedir, ancak herhangi bir çatışma durumunda ve boşanmaya varan neticeler geliştiğinde, kadının sosyal güvenceden mahrum kalmasıyla bir mağduriyetin yaşanacağı aşıkardır. Kadını daha güçlü kılacak ve sosyal risklere karşı ona güvence sağlayacak sigortalılık ve emeklilik üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir husustur.

İsteğe bağlı sigortalılık, gerek bir süre çalıştıktan sonra işsiz kalan gerekse çalışma imkânı bulamayanlardan kendi istekleri ile uzun vadeli sigorta primleri yatırarak emekli olmalarını sağlayan bir sigortalılıktır. Türkiye'de 2008 yılından itibaren, isteğe bağlı sigortalı sayısında belirgin bir düşüş eğilimi gözlenmektedir. Esasen, isteğe bağlı sigortalılık kapsamına giren nüfustaki artış dikkate alındığında isteğe bağlı sigortalı sayısında periyodik azalma değil yerine artış olması beklenirdi.

Düşüşün 2008 yılında başlaması, o yıl itibariyle yürürlüğe giren 5510 sayılı kanuna getirilen düzenlemelere bakmayı gerekli kılmaktadır. 5510 sayılı kanun, emeklilik koşullarını gün, yaş ve prim itibariyle ağırlaştırılan bir çerçeveye taşımaktadır. Emeklilik için gün sayısının

arttırılması prim ödeme süresini, yaş düzenlemesi emeklilik için bekleme süresini, prim oranındaki artış ise daha fazla miktarda prim ödenmesini gerektirmektedir.

Zaten çalışmama ön koşulunu içerdiği ve bu itibarla gelir noktasında çoğu zaman dezavantajlı konumda bulunanları ilgilendirdiği hatırlanırsa, bahsi geçen koşulların isteğe bağlı sigortalılığa yönelimi düşürmesi doğaldır. Güncel rakamlar esas alındığında, uzun bir sigortalılık süresi boyunca aylık yaklaşık bin TL prim ödemek zorunda olacak kadının bu yükün altından tek başına kalkmasındaki zorluk açıktır. Dahası, Türkiye’de asgari ücretle çalışmanın yaygınlığı dikkate alındığında, kocası çalışan kadının dahi, bunu nasıl karşılayacağı muammadır.

İsteğe bağlı sigortalılık ev kadınları için emekliliğe giden yegane yol olarak görülmektedir. İsteğe bağlı sigortalı olmak isteyen kadının önünde en önemli engel de prim ücretlerinin çok yüksek olmasıdır. Artan primin isteğe bağlı sigortalılık üzerindeki etkisi düşen sigortalılık sayısı ile sabittir. Bir yandan ödenecek primin diğer yandan gün sayısının arttırılması, hedef kitlenin bu emeklilik türünden yararlanabilme imkanlarını iyice daraltmaktadır. Tablonun dikkate alınarak adım atılması gündeme alınmalıdır. Hiç değilse ekonomik durumu zayıf olanlar için daha avantajlı koşullar sunulması gibi alternatifler düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, H. (1999). Dünyada Sosyal Güvenlik Reform Alternatif Reform Arayışları. *DEÜ Dergisi*, 134 (2), 197-214
- Alceylan, Çetin (2007). Sosyal Güvenlik Açıkları ve Düünden Bugüne Sosyal Güvenlik Sistemimiz. *Bütçe Dünyası*, 2 (26): 70-85.
- Arslantürk, Z. (2016). *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot ve Teknikleri*, İstanbul: Çamlıca Yay.
- Arslantürk, Z. ve Amman, T. (2014). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları
- Aydemir, C. ve Adıgüzel, A. (2012). İsteğe Bağlı Sigortalıların Son Durumu. *Mali Çözüm Dergisi*, 110., 279-287
- Aydın, U. (1999). *Sosyal Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Sosyal Sigortalar*, Yayın No: 1117, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ayhan, A. (2018), Sosyal Güvenlik Kavramı Ve Sosyal Güvenlik İlkeleri, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2 (1), 41-55.
- Ayhan, A. (1999). 1479 sayılı Bağ-Kur Kanunu’na Göre İsteğe Bağlı Sigortalılık Meselesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3. 161-166

- Belverenli, D. (2016). *5510 Sayılı Kanun Kapsamında İsteğe Bağlı Sigortalılık*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bornstein, Laura C. (2009). Homemakers and Social Security: Giving Credits Where Credits are Due. *Wisconsin Journal of Law, Gender and Society*, 24, 255-275
- Bostancı, Y. (2004). *Sosyal Güvenlik Hukukunda İsteğe Bağlı Sigortalılık*. İstanbul: Kazancı Yayınları.
- Diamond, Peter A. and Peter R. Orszag (2005), "Saving Social Security", *Journal of Economic Perspective*, 19 (2): 11 – 32.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Günay, G; Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri . *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 153 (153).157-171.
- Gunay, G; Aydın Boylu, A; Bener, O . (2014). Ev Kadınlarının Sosyal Güvenlik Sistemine İlişkin Görüşleri . *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi* , 4 (1) , 35-58
- Harrington Meyer, M. (1996). Making Claims as Workers or Wives: The Distribution of Social Security Benefits. *American Sociological Review*, 61, 449-465
- Naktiyok, Atılhan ve Ömer F. İşcan (2003), "İşgörenlerin Evden Çalışmaya İlişkin Tutumları: Bireysel Özellikler ve İş Sürükleyicileri Açısından Bir Uygulama", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 3(6): 53-72.
- Tezel, A. ve Kurt, R. (2009). *Sosyal Güvenlik Reformu*, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Tuncay, A. C. (2005). Türk Emeklilik Sisteminde Reform Projesinin Değerlendirilmesi. *Çimento İşveren Dergisi*, 19 (2), 4-17
- Tuncay, A. Can (2010). *5510 Sayılı Kanun Açısından Uzun vadeli Sigorta Kolları, Yeni Sosyal Güvenlik Sistemi Değerlendirmeler*, KHÜ- İstanbul: İstanbul Barosu Semineri Yayını.
- Tunçer, P. (2015). *İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku*, Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Tunçomağ, K. (1988). *Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Sosyal Sigorta Sağlık İşlemleri Tüzüğü (1972), *Resmi Gazete*, (22.6.1972). Sayı: 14223.
- 5510 Sayılı Kanun Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2020), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> Erişim Tarihi: 13.09.2020
- 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu (1945) http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/siirt/genel_tanitim Erişim Tarihi: 09.09.2020
- 4772 sayılı Kanun, Resmi Gazete, 07.07.1945, sayı: 6051 <https://resmigazete.gov.tr/arsiv/6051.pdf> Erişim Tarihi: 11.09.2020
- Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 01.08.1961, C. 6, 94. Birleşim. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_/d00/c006/tm_00006094.pdf Erişim Tarihi: 09.09.2020
- Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye Nüfusu <http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=DJZCfc3JmylKd6vR6c1x7XfvT91JFhf3Gsv2y7XqYjyvMn75Ry4D!1304080497> Erişim Tarihi: 12.09.2020

“KARDEŞ” KAVRAMININ ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ: ENGELLİ BİREYLER ÖRNEĞİ

Ali Eren Demir*, demiralieren14@gmail.com

DOI: 10.47525/ulasbid.805574

Özet

Kardeş kavramı, gündelik dilde aile ilişkilerini anlatmaktan öte bir anlamda kullanılmaktadır. Kardeş söylemi, farklı sosyo-ekonomik ve siyasi haklardan tecrit edilmiş veya arka planda bırakılmış dezavantajlı gruplar için kullanımı medyada oldukça yaygındır. Buna örnek olarak kadınlar, işçiler, Suriyeliler ve engelliler gösterilebilir. Bu makalede “Engelli Kardeşlerimiz” söylemi üzerinden kardeş kavramının ötekileştirici anlamı tartışılacaktır. Engelli kardeşlerimiz söylemi, engelli bireylerin haberlerde ve diğer medyatik temsil kategorilerinde “dramatik” ve “elinden tutulması gereken” bir konuma indirgenmesi, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Temel olarak medyada kullanılan “kardeş” söylemi ile üretilen damgalama (stigma), ötekileştirme süreçleri engelli bireyler örneği açıklanmıştır. Haberlerin söylemsel olarak incelenmesi, van Dijk’in temellendirdiği eleştirel söylem analizi ile yapılmıştır. Makalede yüksek tirajlı gazeteler (Sabah, Milliyet, Hürriyet) ve çeşitli yerel gazeteler örneklem olarak seçilmiştir. Bu medya organlarının seçilmesindeki temel sebep ana akım medya sayımlarıdır. Yanı sıra muhalif gazete ve medya yayın organlarına da bakılmıştır. Bu gazetelerde 2015-2018 yılları arasında “engelli kardeşlerimiz” söylemi kullanılarak yayınlanan haberler analiz edilmiştir. Bu inceleme sonucunda eğitim, sağlık, siyaset, sosyal yardımlaşma gibi toplumsal pratikler içerisinde ötekileştirilen engellilerin, medyada söylemsel karşılığının “kardeş” kavramı olduğu görülmüştür. Kardeş kavramı bu bağlamda hem ötekileştirici söylemi besleyen hem de ötekileştirici pratikler ile beslenen bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kardeş, Söylem, Engelli, Eleştirel Söylem Analizi, İdeoloji

**CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF THE CONCEPT OF "SIBLING":
THE SAMPLE OF DISABLED INDIVIDUALS****Abstract**

The concept of sibling is used in everyday language in a way other than describing family relations. The use of sibling discourse for disadvantaged groups who are isolated from different socio-economic and political rights or left behind is quite common in the media. Women, workers, Syrians and disabled people can be shown as examples. In this article, the marginalizing meaning of the concept of sibling will be discussed through the discourse of “Our Disabled Brothers”. The discourse of our disabled brothers and sisters is a situation that is frequently encountered in the news and other media representation categories that reduced individuals with disabilities to a "dramatic" and "must-have" position. Basically, the stigma and marginalization

* Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID: 0000-0003-3812-3519 Derleme Makale Ss. 78-96
Makale Geliş Tarihi: 05.10.2020 Makale Kabul Tarihi: 18.11.2020

processes produced by the discourse of “sibling” used in the media are explained as examples of disabled individuals. Discursive analysis of the news was done with the critical discourse analysis based on van Dijk. High circulation newspapers (Sabah, Milliyet, Hürriyet) and various local newspapers were selected as samples in the article. The main reason for choosing these media outlets is that they are considered mainstream media. Opposition newspapers and media outlets were also examined. The news published in these newspapers between 2015-2018 using the phrase "our disabled brothers" were analyzed. As a result of this examination, it has been seen that the discursive counterpart of the disabled people, who are marginalized in social practices such as education, health, politics and social assistance, is the concept of "brother" in the media. In this context, the concept of sibling emerges as a discourse that both produces the marginalizing discourse and is produced by marginalizing practices.

Keywords: Sibling, Discourse, Disabled, Critical Discourse Analysis, İdeology

Giriş

Medyada, günlük yaşamda sık sık duyduğumuz kardeş söylemi aynı zaman ideolojik bir somutlaşma olarak göze çarpmaktadır. Kardeş söylemi günümüzde sadece aynı ebeveynlere sahip insanlar için kullanılmamaktadır. Gündelik yaşantıda ve medyada kamusallaşmış bir “kardeş” söylemi kullanıldığı görülmektedir. Bireyin günlük yaşamda kullandığı söylemler, ne anlatmak isteği ve karşısındakinin ne anladığıyla ile şekillenir. Kardeş kelimesi, günlük yaşamda herkesin olumlu bir kategoriye koyduğu bir kelimedir. Ancak bu kelimenin altında, tabiri caizse, sahte bir gülümseme yatmaktadır. Kardeş söylemiyle yaratılan olumlu ve dramatik hava, aslında gerçek niyet ve bağlamı örten bir işlev görmektedir.

Bu çalışmada kardeş söyleminin engelli bireyler örneği üzerinden hangi anlamda ve hangi ideolojik süreç ile somutlaştığına dair bir tartışma yürütülecektir. Çalışma, medyada engelli bireylere dair kullanılan kardeş söylemindeki ötekileştirme ve damgalama boyutunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede haberlerde “engelli kardeşlerimiz” söyleminin nasıl kullanıldığı, bu söylemin gündelik ilişkilerde nasıl damgalayıcı bir içerik kazandığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca “engelli kardeşlerimiz” söylemiyle, toplumsal damgalama gibi ötekileştirici unsurların medyada nasıl üretildiği ele alınacaktır. Üretilen ötekileştirici yapı ve söylemlerin açıklanıp analizinin yapılabilmesi için eleştirel söylem analizi tekniği kullanılacaktır.

Eleştirel söylem analizi, dilin ne dediğini açıklamak ve açıklamak için kullanıldığında neyin kastedildiğine dair güçlü bir değerlendirme sağlayan bir tekniktir. Söylem, dil ve iletişim gibi olgular hem toplumu üreten hem de toplumdaki daha geniş süreçler tarafından üretilen söylemlerdir. Bu nedenle daima kendi sosyal bağlamları içinde düşünülmesi gerekmektedir. Söylemler sadece pasif bir şekilde dünya hakkında bilgi vermez, aynı zamanda onu anlamla doldurur, uydurur, perspektifleri şekillendirir. Geniş bir terim olan söylem, insanlar arasındaki iletişimin sağlandığı çeşitli yolları ifade ettiği için bu koşullarda kullanılabilir. Söylem, “gerçeklikle aktif bir ilişki” olarak düşünülebilir. Söylem, bu nedenle bir var olma ve yapma aracıdır ve bu spesifik uygulamanın anlaşılma ve yorumlanma biçimi, çalışmanın diğer üç analitik unsurunun göstergesidir; üretim, biçim ve alım. Bu üçünün yapısı ve ilişkileri ve bunların politik ve kültürel kaygılar yoluyla etkileşimleri, söylemin sayısız sosyal etkisini geliştirir (Fairclough, 2003: 11). Bu sosyal etki, öznenin bu söyleme erişmesine, anlamasına, kullanmasına ve direnmesine bağlıdır. Söylem, tek başına düşünülmemelidir; daha ziyade, söylemler bir metinlerarasılık eyleminde birbirlerini üretir ve yeniden üretilirler. Bu terim, belirli söylemlerin yalnızca ayrı söylemlere atıfta bulunularak anlaşılma biçimiyle ilgilidir. Rus dilbilimci Mikhail Bakhtin (1986) bu durumu 'diyalog' olarak tanımlamıştır: Söylemin sosyal yaşamının bir başka göstergesi olarak örtük veya açık bir şekilde diğer şeylere gönderme yapan dil süreçleri olarak tanımlar. Bakhtin (1986: 121), “yazarın söz üzerinde devredilemez bir hakkı vardır, ancak dinleyicinin de kendi hakları vardır ve yazar gelmeden önce sözde sesleri duyulanların da hakları vardır.” diyerek dilin ve söylemin öznel arası bir diyalog ve süreç olduğunu vurgulamıştır.

Bu bağlamda engelli kardeşlerimiz söyleminin bir örtük anlam taşıdığını ve bir sosyal mesaj içerdiğini açıklanmaya çalışılacaktır. Engelliler toplumsal dışlanma ve ötekileştirmeye maruz kalan sosyal bir gruptur. Bu dışlanma ve ötekileştirme tarihsel bir anlam taşır. Ortaçağda cüzzamlıların adalara kapatılması toplumdaki uzak yerlerde tecrit edilmesi bu durumun tarihsel örneklerinden biridir. Toplum kavramı denilince akla normal bir söylem gelmekte ve bu normal tanımlı sağlıklı ile özdeş tutulmaktadır. Sağlıksız, işsiz, dilenci ve başboşlar modern toplumsal biçimde daha fazla bir ötekileştirme ve tecrit ile yüz yüze gelmişlerdir (Foucault, 2013). Bu tarihsel ve kavramsal bağlama rağmen engellilerin “kardeş” olarak dilde yerinin bulunmasının tek sebebi onların farklılıklarının onları küçük düşürdüğünü söylemek veya örtük bir biçimde ifade etmektir. Ellerinden tutulacak kimseler olarak “kardeşlerimizin”, “bize” ihtiyacı olduğu söylemsel olarak ifade edilmektedir. Oysaki toplum denilen şey “sağlıklı” bireylerden oluşmamaktadır. Engelliler topluma kazandırılacak

“kardeşlerimiz” değil zaten toplumun bir parçasıdır. Topluma kazandırılması gereken şey “ötekilerin”, “kardeş” değil birey olduğunu hatırlatmaktadır.

1. Metodolojik Çerçeve: Eleştirel Söylem Analizi

Dil, ideolojiyi taşıyan genişleyebilen büyüyen bir torbadır bir araçtır. Ancak dili salt bir torba olarak nitelememiz onun amaca uygun hale getirilmesinden kaynaklıdır. Söylem ise, dilin kullanım biçimi olarak tanımlanmaktadır. Söylem yalnızca sosyal dünya hakkında önemli bir şeyi yakalamakla kalmaz, aynı zamanda sosyal fenomenlerin söylemsel olarak nasıl oluşturulduğunu göstermede de önemli bir etik ve politik rol oynar: şeylerin nasıl oldukları gibi olduklarını, farklı olabileceklerini ve dolayısıyla değiştirilebilirler (Dijk, 2015). Dil, bir sistematiği olan bir yapı olarak tek bir bütünden, bireyler onu kendi tercihlerine göre farklı şekilde kullanabilmektedir. Atalarımızın “dilini kemiği yoktur” kavramı tam olarak buraya oturmuştur. İdeoloji ise, gerçekliği kodlama sistemidir. İdeoloji mesajı üretmek için kullanılan semantik sistem olarak da tanımlanabilir. Semantik anlamda, ideoloji belli bir tür mesaj veya bir sınıfın sosyal söylemi olmayıp mesajların organizasyonlarının birçok düzeyinden biridir. Bu yüzden bilimsel söylemler de dâhil, herhangi bir mesajda bulunan bir anlamlandırma düzeyidir.

1960’lı yıllardan başlayarak tanımlanmaya başlanan söylem analizi, disiplinler arası bir çalışma alanı haline gelmiştir. Birçok farklı disiplinin buluştuğu bir içerik arz etmeye başlayan bu yaklaşım, metodolojik bir analiz çerçevesi sunmanın ötesinde, sosyal, kültürel ve siyasal içerik değerlendirmelerini de kapsayarak, başlı başına teorik bir perspektife dönüşmüştür. Söylem çalışmalarının disiplinler arası çatısı; antropoloji, dilbilim, diyalog analizi gibi birçok araştırma alanını içine alarak genişlemiştir. Böylece, söylem analizi disiplinler arası bir özellik kazanmış ve yalnızca kelime sentaksları üzerine bir metot olmanın ötesine geçmiştir. Bu yeni çerçeve içinde söylem çalışmaları; metin, konuşma, iletişimsel eylem, film veya resim gibi farklı alanları kapsamıştır (Dijk, 2015: 3). Eleştirel söylem analizi, bu nedenle, söylemin biçimini, yapısını ve içeriğini, yaratılışında kullanılan gramer ve ifadeden, daha geniş bir kitle tarafından kabul ve yorumlanmasına kadar inceler. Fiillerin, zamirlerin ve isimlerin söylem içinde kullanılması, söylemin içeriğinin ve tonunun değerlendirilmesi kadar bu analizin bir parçasıdır. Metodoloji, basit alıntılardan daha fazlasına dayalı bir değerlendirmeyi kolaylaştırır, ancak söylemin ne yaptığına ve üretiminde, yayılmasında ve tüketiminde ne yapması istendiğine bağlıdır.

1970’li yılların ikinci yarısından başlayarak, söylem çalışmalarının gerek metodolojik çerçevesi gerekse de uygulama sahası çeşitlenmiştir. Bu dönemde güç, iktidar ve tahakküm

kavramlarının yanı sıra, sosyal adaletsizlik, ırk ve sınıf eşitsizlikleri gibi konular üzerinde yoğunlaşmış ve söylem, genellikle metin ve konuşma pratikleri üzerinden incelenmeye başlanmıştır. Söylem kuramının metodolojik ve kavramsal çerçevesinin şekillenmesinde önem arz eden bu süreç, aynı zamanda çağdaş eleştirel söylem kuramlarının temellerinin atıldığı bir döneme denk gelir. Yaklaşım siyasal ve sosyal olanın eleştirel bir kavramsal çerçeveye oturtulmasında öne çıkar. Kültürlerarası iletişim tartışmaları ile eleştirel söylem analizi, söylem ve eylem arasındaki ilişkinin ortaya konmasında önemli bir kurumsal çerçeve olarak kendisini gösterir. Her türden söylemin arka planında var olan güç, iktidar ve hegemonya ilişkilerinin ortaya çıkartılması bu yaklaşımın eleştirel karakterini yansıtır. Disiplinlerarası bir analiz yöntemi olarak eleştirel söylem analizinin kavramsal ve metodolojik çerçevesi, konusu ve belli başlı teorik varsayımları eklektik bir nitelik taşır. Eleştirel söylem analizinin siyasal ve sosyal teorideki yerinin konumlandırılması açısından, söylem çerçevesini belirleyen yapısal ve işlevsel temellerle ilişkisi, anlamın söylem üzerinden sistematikleştirilmesi, söylemin tarihsel olarak konumlandırılması ve çözümlenmesi öncelikle üzerinde durulması gereken konular olarak öne çıkar. Son olarak, söylemsel analizin konusunun ve ilgi alanının belirlenmesi ve eleştirel söylem analizinin pratik uygulaması da söz konusu eklektik bağlamın ortaya konulabilmesi açısından önem taşır (Dijk, 2015: 23).

Gerek yapısal gerekse de fonksiyonel içeriği açısından eleştirel söylem analizi, iktidar, söylem ve eylem arasındaki ilişkinin incelenmesi için başvurulan eleştirel bir metot olarak kullanılmaktadır (Dijk, 2015: 12). Dilin fonksiyonel niteliği, özellikle kimliğin bireysel ve sosyal çerçevesinin şekillenmesinde etkilidir. Bu nedenle, dil aracılığıyla kurulan söylem, dilin konusu olduğu kimliğin işlevsel niteliği ile bağlıdır. Dilin insanlar arasındaki iletişim ve etkileşimdeki rolü evrensel bir fonksiyonu ifade eder (Foucault, 2011: 22). Ancak aynı zamanda dil ve söylem, belirli bir kültürel, sosyal veya siyasal yapının parçasıdır ve temel nitelikleri bu yapı tarafından belirlenir. Bu açıdan, söylem hem yapısal bir niteliğe sahiptir hem de kimlik üzerindeki kurucu rolü nedeniyle fonksiyonel bir içerik taşır. Söylemin yapısal özelliklerinin değerlendirilmesi, eleştirel söylem analizinin öncelikleri arasındadır (Slattery, 2016: 221). Eleştirel söylem analizinin eklektik çerçevesi açısından öne çıkan bir diğer nokta, anlamın söylem üzerinden sistematikleştirilmesidir. Öte yandan, okuyucular ya da dinleyenler pasif değildir. Analiz konusu olan söylem, tarihsel bağlam dikkate alındığı ölçüde eleştirel bir sorgulamanın konusu haline gelebilir (Ritzer, 2018: 322).

Kimlik ve farklılık kavramları, eleştirel söylem analizinin öncelikli gündem maddelerindedir. Kimlik ve farklılık kavramlarının incelenmesinde bu analiz yöntemi

önemli bir referans kaynağıdır. Üst kimliklerin çeşitli söylemler ile anlam üreterek geri kalanları ötekileştirmesi söylemin bir gücüdür. Kimlik ve farklılıkların temel dayanaklarından birisi üretilen söylemlerdir. Bu söylemler ötekinin gizli olarak aşığılamayı içermektedir. Ancak görünürde oldukça masum görünmektedir. Eleştirel söylem analizi, farklı boyutlarda kuramsal ve metodolojik açılımları olan bir araştırma programı olarak ele alınabilir. Eleştirel söylem analizinde araştırmanın konusunun belirlenmesi veya yorumlanmasında araştırmacının kişisel değer ve inançlarından tamamen bağımsız olması mümkün değildir (Dijk, 2015: 314). Bilakis, araştırmayı yönlendiren ve temellendiren, araştırmacının bireysel tercihleri ve geçmişten taşıdığı özellikleridir. Nitel bir araştırma tekniği olarak tarafsızlığın yitirilmesi araştırmanın niteliğini geri atmaktansa daha ön plana çıkarmaktadır. Çünkü yapılan analiz yeni bir bakış açısı kazandırmakta ve görüş alanımızı genişletmektedir. Televizyon, sinema ve yeni medya araçları vasıtasıyla kullanılan bütün kanallar, mesajların aktarılmasında, basit ve kısa metinleri tercih etmekte, görsel materyalleri ön plana çıkarmaktadır (Dijk, 2015: 266). Bu nedenle, eleştirel söylem analizinde görsel malzemelerin analizi de önemli bir araştırma konusu olarak kendini gösterir. Eleştirel söylem analizi, çağdaş sosyal ve kültürel değişimi anlatmaya yönelik çalışmalar açısından önemli bir referans noktası haline gelmiştir.

Söylemin analiz edilmesinde belirginlik kazanan en öncelikli araştırma konusu şüphesiz dildir. Dil, yalnızca kimlik ve farklılığın üzerinden inşa edildiği işlevsel bir araç değil, aynı zamanda modernitenin yapısal nitelikleri arasında öne çıkan bir biçim olarak da tanımlanabilir (Dursun, 2004: 56). Bu nedenle, söylemin incelenmesi, dilin yazılı metinler veya konuşma biçimleri aracılığıyla hangi bağlamsal içerik gözetilerek kullanıldığının çözümlenmesini gerektirir. Dolayısıyla, eleştirel söylem kuramı, sözlü ve görsel metinlerle söylem arasındaki ilişkiye bir önem atfeder (Dijk, 2015: 23). Eleştirel söylem analizi, verileri kesinlikle eleştirel bir duruştan analiz ederek dilbilimsel ve psikososyal yaklaşımları bir adım daha ileri götürür. Bu analizler söylemi- araştırmada oynanan sosyal hikâyeyi inceler ama aynı zamanda belirli bir kişinin neden bu özel masalla ilişkilendirdiğini sorar. Eleştirel söylem analizi, toplumda sunulan baskın ve ikincil söylemleri inceler ve çeşitli sosyal aktörler arasındaki direniş ve söylemlere el koyma kavramlarını araştırır. Bunu yaparken söylem analizi yalnızca sosyal dünya hakkında önemli bir şeyi yakalamakla kalmaz, aynı zamanda sosyal fenomenlerin söylemsel olarak nasıl oluşturulduğunu göstermede de önemli bir etik ve politik rol oynar: şeylerin nasıl oldukları gibi olduklarını, farklı olabileceklerini gösterir.

Kavramsal referanslar bağlamında da eleştirel söylem analizinin temelinde Foucault ve Habermas'ın etkileri görülür. Foucault'nun mikro iktidar yapı ve süreçlerine odaklanan analizi, bu yaklaşımın epistemolojik ve kavramsal çerçevesi açısından belirleyicidir. Foucault ve Habermas'ın etkisiyle, eleştirel söylem analizi; söylem, ideoloji ve güç arasındaki bağlantı üzerinde yoğunlaşır. Eleştirel söylem analizinin ilgi alanı Wodak'a (2015: 22) referansla şu şekilde özetlenebilir: Tahakküm, ideoloji ve gücün hâkim olan tarafından nasıl kullanıldığına dair metinler üzerinde bir iz sürmektedir. Araştırmayı gerçekleştiren araştırmacının alanına ve bakış açısına göre farklılık gösterebilmektedir. Haberin yapısal özelliğini ve ideolojik sunumunun analiz edilmesi ve tartışılması açısından, önem arz eden van Dijk'in (2015) söylem çözümleme yöntemi haber dilinin çözümlenmesine ilişkin kullanılacak analiz yöntemidir. Metni dikkate alarak söylem kurmanın yaslanan bu söylem analizi yöntemi haber metinlerinin anlam inşasının çözümlenmesinde başlıca başvuru ana çalışma yöntemlerinden biridir. 1980 döneminde Avrupa'da haberler üzerinden inşa edilen ırkçılık, ön yargı ve ötekileştirme gibi kavramlar bu kurama dayanan analiz yönteminin temel konularından olmuştur. Dijk (2015) tarafından makro ve mikro yapılar olarak iki ayrılan haber metinlerinde, başlık, sözcük seçimi, iknayı arttıran alıntı, inandırıcılık özelliğini yücelten sayısal veri ve fotoğraf, grafik haberin anlamına ilişkindir.

Makro yapılar, tematik çözümleme ve şematik çözümleme başlıkları ile ele alınır. Tematik çözümleme, haberde özet görevi, üst başlık, alt başlık, spot üzerinden gerçekleşir. Bu durumda hiyerarşi dikkat çekicidir. Ne daha önemli veya ne daha önemsiz mesajını verir. Şematik çözümleme, özelliği ve nesneliliği belirler. Ana tema ve ana temaya ilişkin olayda geçen tanıkların görüşleri önemlidir. Durumsal ve yorumsal bütünlük söz konusudur.

Mikro Yapılar, haberin inandırıcılığına ilişkin retorik öğeler, haberin mikro yapısı olarak değerlendirilir. Haber metinde yer alan sözcük seçimi, diziliş biçimi, cümle yapısı, etkenlik ve edilgenlik fotoğraf, grafik, retorik öğelerdir. Bu yöntemle göre konu başlık ve giriş bölümünde belirgin olarak verilir.

Biz çalışmamızda “kardeş” söyleminin kimler tarafından ne için kullanıldığında dair bir iz sürmeye çalışacağız. Ayrıca bu iz sürme sırasında dilin nasıl kullanıldığına ve söylemin ideoloji oluşturma sırasındaki karşılıklı ilişkisini inceleyeceğiz. Bu çalışmada “kardeş” kavramını bu anlamda gündelik mevcut anlamından öte hangi söylemi üretmek için kullanıldığını aramak için eleştirel söylem analizi kullanılmaktadır. Kardeş söylemi her ne kadar “içten” ve “sıcak” bir sözcük olarak kullanılsa bile temel olarak bir ötekileştirme ve altta görme söylemi içermektedir. Gündelik yaşamda güçsüz olan için sık sık kullanılan

kardeş söylemi alışlagelmiş bir kavram olarak öteki anlamı pek göze çarpmamaktadır. “Bayan kardeşlerimiz”, “hanım kardeşlerimiz”, “işçi kardeşlerimiz” ve “engelli kardeşlerimiz” gibi tanımlamalar nedense hep “öteki”lere yönelik kullanıldığı görülmektedir. Burada çıkarılacak kavramsal harita sadece “engelli”leri ötekileştirmenin söylemsel izlerini aramakla kalamamakta aynı zamanda geri kalan “ötekilerin” toplumsal ötekileştirilme biçimlerine ışık tutmaktadır.

2.Kardeş Söylemi

Kardeş sözcüğünün TDK’de (2015) “aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı” olarak tanımlanmıştır. Aynı anne veya babadan olan bireyler biyolojik ve toplumsal olarak birbiri ile kardeştir. Kardeş sözcüğünün temel anlamı bu olmakla birlikte TDK yan anlamları da şöyle tanımlamıştır: “ünlem adı bilinmeyen kimselere söylenen bir seslenme sözü” ve “aralarında değer verilen ortak bir bağ bulunanlardan her biri”. Günlük yaşamda yabancı olarak tanımlanan insanlar “kardeş” diye çağrılarak, geleneksel bir kelime üzerinden olumlu bir hava yaratılmak suretiyle yabancı ile anlamlı bir iletişim kurulmaya çalışılır. Ancak amaç söz konusu yabancıyla devamlı, sıcak – içten bir “kardeşlik” kurmak değildir. O anda olabildiğince sıcak bir mesaj vererek amaca ulaşmak, amaca ulaştığında ise “kardeşi” tekrar ilk konumuna, yani yabancılar arasına koymak esastır.

Ayrıca belli bir yola birlikte çıkmış, belli bir davada, gayede buluşmuş iki insan birbirine kardeş der. Buradaki kardeş ise cemaat/cemiyetin bir arada durmasını sağlayan bir yapıştırıcı bir sözcüktür. Cemiyette, birbirinden uzak ve yabancı insanlar aynı amaç için çalışırken, ancak ortak bir dil ile birbirleriyle buluşabilirler. Aslında bu insanlar arasında derin duygusal bir “kardeş”lik yoktur. Yarın o amaçtan uzaklaşan insan, birden bir yabancıya hatta belki de düşmana - ihanetçiye dönüşebilir.

Yani duygusal samimi bir kelime gibi görünse de “cemiyet” içi kardeş kelimesi aslında akılcı bir işlevsellik üzerinden pratikleşmekte ve bireyler arasında yapıştırıcı görevi görmektedir. Çünkü kardeş kelimesi, duygusal bir niyetle söylene bile özde bürokratik bir niyet hedeflemektedir.

Kardeş kelimesinin bir diğer anlamı ise “yaşça küçük olan çocuk” anlamında kullanılır. Bu anlamlar aslında öz olarak birbirine oldukça yakındır ancak söylem olarak değerlendirildiğinde anlamlarını açık etmektedirler.

Evin dışındaki ilk kardeşler mahallede karşımıza çıkmaktadır. Edinilen ilk yakın arkadaş, kardeş kategorisine dâhil edilmek istenir ama simgeleştirme kapasitesi yetmeyince, bu

kardeşlik fiziksel olarak gerçekleştirilmeye çalışılır: Kan kardeşlik müessesisi böyle doğar. Yaşla birlikte, bu somut kan kardeşliği yerini simgesel kankalığa bırakır. Keza, çocukluktaki o düşmancıl kardeşlik yaşantısının da yerini tam tersi yüceltilmiş bir güven alır (Gezmiş, 2018).

Bireysel alanda kardeş kelimesini sınıfta, işte, otobüste kullanmaktayız. Oldukça geniş bir anlam alanı olan kardeş kelimesi, söylenme tarzı itibariyle, bütün olumluluğunu yitirebilir. Kavga öncesi söylenecek bir “Kardeş!” sözü kavganın fitiline başlamaya neden olabilir. Çünkü aslında burada kelimeyle “küçük çocuk” anlamı kullanılmıştır.

3. Engellilik Sosyolojisi

Engellilik sosyolojisinin kavramsal haritası, engelliliğin sosyal tarihi, toplumun engelli beden algıları ve bakış açıları gibi birçok konuyu incelemektedir. Engellilik sosyolojisi, toplumsal bir ötekileştirilme ve baskı aracı olarak engellilik tarihinin nasıl ısrarlı bir ayrımcılık, insanlıktan çıkarma ve sömürü cezasını olduğunu açıklamaya çalışmaktadır (Chennat, 2019). Foucault'nun biyo-iktidar (2015), Bourdieu'nun (1986) habitus ve sosyal sermaye gibi kuramlaştırmalarının merceğinden sakatlığın analizinin kısa bir tartışması yapılabilir Bourdieu (1986) sosyal sermaye kuramında, toplumsal yaşamda kullanılan bireysel alışkanlık ve yeteneklerin birer sermaye biçimi olduğunu söylemiştir. Bu sermaye biçimlerinin ekonomik sermaye gibi toplumsal ayrımlara yol açtığını söyleyen Bourdieu örneğin iyi bir Fransızca aksanına sahip olmanın kültürel ve sosyal bir sermaye olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda zihinsel ve fiziksel olarak engelli bireylerin sosyal sermaye biriktirme noktasında zorlanacağını ve bir ayrımın oluşacağını söylemiştir. Foucault ise delilerin yani zihinsel, ruhsal hastaların modern dönemde akıl hastaneleri ile tecridini ve toplumdaki uzaklaştırmalarını anlatmıştır. Engelli bireylerin iktidar tarafından kurulan sağlık söyleminde “ötekiye” yerleştiğini söylemiştir. Foucault (2015: 122) cüzzam ile başlayan ve delilikle devam eden toplumsal bir öteki biçimi olarak sağlıklı olmayan bireylerin tecridini kapitalizm, disipliner toplum, yönetimsellik, nüfus ve biyo iktidar gibi kavramsallaştırmalar ile açıklamıştır.

Engelliliği anlamak için iki farklı model vardır - biyomedikal ve sosyal-sosyolojik model (Chennat, 2019). Biyomedikal modelde, engelliliği anlamak için normal ve anormal kavramı kullanılır ve bu önemlidir. Sosyal modelden farklı olarak biyomedikal model, anormalliğin engelli hastalarla ilgili olduğunu ve onların toplumun anormal bir parçası olduğunu düşünür. Sonuç olarak, onları alışılmadık bir grup olarak dışlama ve ayırma eğiliminde olacaktır (Chennat, 2019). Biyomedikal modelin ana odağı, bozulmadır.

Dolayısıyla, bozulmanın bir anormallik olarak görülmesi, biyomedikal engellilik modelinin tıbbi hastalık modeline dayandığının bir kanıtıdır (Allan, 2010). Ayrıca, biyomedikal model, engelliliğin sakatlıktan kaynaklandığını düşünmektedir. Engellilik ve sakatlık kendi trajedisidir. Bu nedenle, engelle başa çıkmak, bu modelin engelliliği nasıl çözdüğüdür. Engelliler topluma uyum sağlamak için kendilerini değiştirmek zorundadır.

Sosyal model ise engeli olan herkesin normal bir insan gibi davranabileceğini düşünür. Engelliliğin temel nedenleri olarak sosyal engeller ve ayrımcılıktır. Toplumun tasarımı esas olarak normal insanlara yönelik olduğu için, engelliler toplumdaki hizmet ve ekipmanları kullanamamaktadır (Chennat, 2019). Her şeyin “normal”e göre tasarlanması ve düzenlenmesi dolayısıyla onları yardıma muhtaç bireyler haline düşürüyor. Sosyal model bu durumun “normal”, “sağlıklı birey” anlayışından oluşan bir toplumsal yaşamdan çok gerçekten toplumun bütün kesimlerini kaplayan bir sosyal hayat düzenlenmesi ile gerçekleşebileceğini söylemektedir (Chennat, 2019). Biyomedikal yaklaşıma yönelik eleştiriler, engelliğin yalnızca fiziksel veya bilişsel bozukluk olarak tanımlanması ve engelli bireylerin kişisel deneyimleri ve yorumlarını göz ardı etmesi üzerinden yapılmaktadır. Sosyal modele yönelik eleştiriler, engellik sosyolojisi üzerine yapılan çalışmaların çoğunun büyük ölçüde doğrudan engel deneyimi olmayan kişiler tarafından yapılmış olması üzerinedir (Allan, 2010).

4.Engelli Kardeşlerimiz Söyleminin Eleştirel Söylem Analizi

Çalışma kapsamında başvurulan gazeteler, “engelli kardeşlerimiz” söylemini içeren haber içeriklerine başvurmuştur. Engelli bireyler için kullanılan “kardeşlerimiz” söyleminin sistematik çözümlemesi yapılırken başlıklar, haber içerikleri, kullanılan dil ve biçimsel özellikler incelenecektir.

4.1.Başlıklar

Başlıklar ve ilk cümleler haber metninde söylemin vurgulandığı ana yerlerdir (Dijk, 2015). Haber başlığı, eleştirel söylem analizinin ana analiz konularından biridir. İnsanlar yazarın ima ettiği görüşleri bilebilir ve eleştirel söylem analizi ile söylemde anlatılan olayların gerçek durumunu kavrayabilir.

“Engelli kardeşlerimiz için sessiz bir devrim gerçekleştirdik” (*Yeni Şafak*, 2017, 4 Aralık).

“5 bin engelli kardeşimizi 2018’de işe başlatacağız” (*Akşam*, 2017, 4 Aralık).

“Engelli Kardeşlerimiz Başımızın Tacıdır” (*Hürriyet*, 2015, 1 Haziran).

“Aldığımızı Bayrağı Engelli Kardeşlerimiz İçin Daha İleriye Taşıyacağız” (*Milliyet*, 2017, 12 Temmuz).

“Münevver Altın: "Hasta Ve Engelli Kardeşlerimizin Yanındayız" (*Milliyet*, 2018, 25 Temmuz).

“Engellilerin hayal kurmasının önünde engel yok” (*Milliyet*, 2017, 3 Aralık).

“50 binin üzerinde engelli memur kardeşimiz var” (*Milliyet*, 2017, 4 Aralık).

“Engellilere gıda paketi yardımı” (*Sabah*, 2020, 26 Eylül).

“Engelli vatandaşlara tekerlekli sandalye” (*Sabah*, 2020, 6 Eylül).

“Engelli sporcudan rekor” (*Sabah*, 2015, 30 Ekim).

“Engelli kardeşlerin, SGK mücadelesi” (*Evrensel*, 2015, 22 Mart).

Medyada karşımıza çıkan bu haber başlıklarının ortak noktası bir etiketleme ve damgalamadır. Bir birey olarak görülmeyen ve çaresizlik içerisinde gösterilen engellilerin kimlikleri yok sayılmaktadır. Sosyal anlamda damgalayıcı ve ötekileştirici bir anlam taşıyan kardeşimiz söylemiyle, bireyi haber yapan asıl şey göz ardı edilmiş, fiziksel ve zihinsel özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Kişinin zihinsel ve fiziksel “özellikleri”ni, “eksiklik”, “yetersizlik” olarak anlamlandıran başlıklar, her ne kadar “sevgi dolu” imaj çizse de, özü itibarıyla bir ötekileştirme ve damgalama içermektedir. Normal olanı “engelsiz”den ibaret sayan,

Normal olanı “engelsiz”den ibaret sayan “engelli kardeşlerimiz” söylemi, böylece engelli bireyleri anormal olarak damgalayan bir işlev görmektedir. Evrensel gazetesinin atmış olduğu “Engelli kardeşlerin, SGK mücadelesi” (2015) başlıkta bir kurum ile belli sorunlar yaşayan ve çözemeyen iki bireyin “engelli” olduğu söylenerek konu dramatikleştirilmiştir. Devletin bir kurumunda yaşanan bir haksızlığın “normal bir bireye yapılırsa olabilir ancak engelli bir kardeşimizi de böyle bir yaklaşım olabilir mi?” sorgusunu taşıyan bu haberin söylemsel alt yapısı yaşanan haksızlık yerine başlıkta “engelli” vurgusu yapması söylemsel olarak bir ötekileştirme olarak değerlendirilebilir.

“Engelli kardeşlere” yönelik hizmet söylemi, çoğu zaman engelliye “ekonomik bir yük” algısının parçası kılmaktadır. “Engelli kardeşlerimizi işe başlatacağız”, “engelli kardeşlerimiz başımızın tacıdır” gibi söylemlere yansıyan ötekileştirici öz, söylemi tekraren beslemektedir. Başlıkta yer alan “engelli kardeşlerimizi işe başlatacağız” ifadesiyle, engelli bireylerin edilgen ve muhtaç konumu pekiştirilmekte ve sahiplenici bir konuma oturtulmaktadır. Aslında söz konusu hizmet engelli birey için, vatandaş olmaktan kaynaklı bir hak iken, “işe başlatılacak” söylemi kullanılmak suretiyle, bir “elinden tutma”, bahşetme ilişkisinin nesnesi yapılmaktadır.

Kardeş söyleminin, elinden tutulması gereken ve yardıma muhtaçmış gibi gösterilmeye çalışılan bireyler için kullanıldığını, “Bayan Kardeşlerimiz, Kurslar Sayesinde Özgüven Kazanıyor” haber başlığı ile de destekleyebiliriz. Toplumsal cinsiyet algıları üzerinden yardıma muhtaç olarak görülen kadınların “özgüven kazandığı” bir haber aracılığıyla duyurulmaktadır. “Kardeş” söylemi, yine bir ötekileştirme ve damgalama görevi üstlenmiştir.

“Engellileri Topluma Kazandırma Gayreti İçindeyiz” (Milliyet, 2018, 8 Eylül) haberinde ise ötekileştirme ve toplumun dışında gösterme gözümüze açıkça çarpmaktadır. Toplum ile kimin kastedildiği, her ne kadar haber başlığında belirsiz kalsa da, engelliler dışında bir sosyal grubun kastedildiğini anlamak mümkündür. Tanımsal olarak toplumun sağlıklı bireylerden oluştuğunu varsaymak, kapitalizm ve modernitenin “iş gücü” bağlamında esas aldığı sosyal olgulardır (Foucault, 2015). Engelli bireyler toplumun bir parçası olmasına rağmen, toplumun sadece engelsiz bireylerden oluştuğu üzerinden şekillenen ideolojik yaklaşım kendisini göstermektedir.

“Görme engelli arkadaşlarına **“göz kulak”** oldular” (T24, 2018, 3 Nisan).

Bu haber başlığından yansıdığı gibi, engelli bireyleri eksiklik üzerinden resmeden bir ideolojik çerçeve sıklıkla gözlenebilmektedir.

Sonuç olarak haberin en dikkat çekici kısmı olan başlıkta yer verilen “kardeşlerimiz” söylemi, engellileri, bahşedici bir “yüce gönüllülüğün” gölgesine itmektir. “Normal” olan “biz”, yani engelsizler, engellilerin yardımına soyunmuş fedakârlıklarıyla öne çıkarılmaktadır. Başlıkla mesaj verilmekte, haberin geri kalanında ise ötekileştirme ve muhtaç gösterilme hali gittikçe yoğunlaşmaktadır.

4.2.Girişler ve İçerikler

Başlıktaki söylemin temellendirildiği ve metne geçişi sağlandığı haber girişleri, habere konu olan olay, zaman ve taraflar hakkında ifadelerin yer aldığı bölümdür. Çözümleme kapsamında seçilen örnek haber girişleri şöyledir;

“Barış Köprüsü Dernek Başkanı tarafından sosyal medya üzerinden engelli kardeşlerimiz için ihtiyaç duyulan tekerlekli sandalye talebine sessiz kalamazdık” (İlkha, 2018, 23 Ekim).

“İşitme engelli kardeşlerimiz için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İşitme Engelliler Ortaokulu için onay geldiği için ilçemiz ve öğrencilerimiz adına çok mutluyuz” (Milliyet, 2018, 16 Ekim).

“Zihinsel engelli Yağmur'un gelinlik giyme hayali gerçek oldu. Bugünlerin başka engelli kardeşlerimiz tarafından da tekrarlanmasını niyaz ederim.” (Hürriyet, 2018, 6 Ekim).

“Kocamaz: "Engelli kardeşlerimiz Allah'ın, engelsiz kullarına değerli bir emanetidir" (Milliyet, 2018, 9 Ekim).

"Bu yarışmada esas amacımız engelli bireylerimizi evlerinden, sıkıldıkları ortamdan alıp buraya getirmektir. Burada da sevdikleriyle beraber birkaç saat de olsa onları rehabilite etmek istedik" dedi. [...] "Engelsiz Yaşam Vakfı'nın etkinliklerine mümkün olduğunda her zaman katılıyoruz. Bu etkinlik aslında engelli kardeşlerimiz için bir moralidir" ifadelerini kullandı. (Yeni Şafak, 2018, 26 Eylül).

Yeni Şafak gazetesinde bu şekilde verilen haber Sözcü gazetesinde “kardeş” kavramı kullanılmadan verilmiştir. Sözcü’de verilen haberin tam metni şu şekildedir:

“Ünlü isimler engelli çocuklarla boğazda balık tuttu. Engelsiz Yaşam Vakfı'nın organizasyonunda ünlü isimler engelliler ile bir araya gelerek oltayla boğazda balık tutma keyfi yaşadılar. Wilma Elles ilk kez olta atmış...Hayatında ilk kez eline olta aldığını söyleyen Wilma Elles, balık tutmak için oldukça çaba sarf etti. Boğazdan geçerken oltayla balık tutanları hep merak ettiğini belirten oyuncu “Ben şimdi gerçek bir İstanbullu oldum. Boğazda oltayla balık tutmak çok keyifliymiş. Bunu ilk kez yapıyorum. Her İstanbullu bunu mutlaka denemeli” dedi.” (Sözcü, 2018, 26 Eylül).

Bu haberde “engelli bireylerin” mutluluğu aşırı bir biçimde ön plana çıkarılmamıştır. Aksine dünyaca ünlü bir modelin dahi bunu yaparken heyecanlanacağı vurgulanmıştır. Bu açıdan engelliler “en basit zevklerden” bile mahrum kalan bir toplumsal grup olarak gösterilmek yerine normal bir aktivite olarak ünlülerle balık tutması haberde vurgulanmıştır.

“Engelli kardeşlerimiz beyinlerini farklı noktalarda daha rahat kullanıyor, hafızalarına kodlaya biliyorlar. Daha kolay öğrenebiliyorlar. Allah kendilerine her konuda güç ve kuvvet veriyor” (*Hürriyet*, 2019, 19 Temmuz).

“...etkinliğimize zihinsel ve görme engelli kardeşlerimiz de katılarak kitap okuyorlar” (*Hürriyet*, 2018, 30 Eylül).

“Bağcılar Belediyesi olarak engellilere yönelik çalışmaların ve fırsatların başarıya dönüştüğünü ifade eden Çağırıcı, “Onların başarısı diğer engelli kardeşlerimiz için de örnek oldu. Bu başarıdan sonra birçok engellimiz de spora başlamış oldu. Başarılarının devamını diliyorum. Maddi ve manevi her zaman yanlarında olduğumu belirtmek istiyorum” dedi.” (*Sabah*, 2015).

“Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, “Türkiye, özellikle son 13 yıllık sürede, ekonomi, siyaset, yatırımlar ve kalkınmada nasıl sessiz bir devrim gerçekleştirdiyse, engelli kardeşlerimizin meselelerini çözüme kavuşturma hususunda da önemli bir dönüşüme sahne olmuştur” değerlendirmesinde bulundu.” (*Sabah*, 2015, 3 Aralık).

“Engelliler Haftası dolayısıyla ilçemizde yaşayan engelli kardeşlerimiz için küçük de olsa bir destek sağlamak istedik. Kemer Belediyesi olarak elimizden gelenin en iyisini yapmak için her zaman çalışmaya devam edeceğiz.” (*Sabah*, 2015).

Örneklenen bu haberlerde önemli olan noktalardan biri, habere konu bireyi ve olayları farklı açılardan göstermek yerine, sınırlı bir perspektiften sunmaktır. Normal toplumsal beden dışında her şeyi “engelli” gören söylem, haber dilinde “normal” bedensel algının dili olarak yansımıştır.

Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerde “engelli kardeşlerimizin” yardım “çalışmalarına” engelsiz bireyler olarak sessiz kalmadığımız vurgulanmıştır. Engelli bireylerin yardıma muhtaç elinden tutulması gereken bireyler olduğu bir kez daha öne çıkmaktadır. Yine Hürriyet gazetesinde çıkan haberde hem bir engelli hem de bir kadın ötekileştirmesi

mevcuttur. “Yağmur’un gelinlik giyme hayali” başlığıyla verilen metnin girişinde, gelinlik giymeyi kadınların en büyük hayali sayan söylemin bir dışavurumu bulunmaktadır.

Söylemin özünde, engelli olmak ile öylesine büyük bir eksiklik olarak sunulmaktadır ki, “gelinlik giymek”, ancak “hayalle” özdeşleştirilmektedir. Bu “imkansızlık” karşısında geri kalan engelli bireyler, güçsüzlük ve muhtaçlık ekseninde şekillenen bir algıyla baş başa bırakılmaktadır.

Milliyet gazetesinde çıkan haber, yine toplumu engelsiz bireylerden müteşekkil bir yapı olarak sunarken, engellileri ona dahil olmaya çabalayan ancak asla dahil olamayacakları bir ideolojik söylem ekseninde ele almaktadır. “Engelli kişilerin, engelsiz bireylere emanet” olduğu zemininden hareket eden haber, engelli kişileri, kendi başına var olamayacak bir söylemle sunmaktadır. Kendini emanet taşıyabilecek geniş gönüllü olarak gösteren engelsiz bireyler, engelli kişilerin zorluklarını yükleneceklerini ifade etmektedirler. Oysa engelli birey kendi başına bir bireydir. Ellerinde tutma, destek gibi söylemler üzerinden bir dramatizasyon atmosferine hapsedilmesi engelliye ötekileştirici bir yaklaşımdır.

Aşağıda verilen haberde ise İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer’in tweeti direkt olarak alıntılanıyor ve haber içeriğinde “kardeş” kelimesi geçirilmemektedir. Doğrudan alıntılanan içerik ise:

“Kullanımı zorunlu hale gelen maskelerden dolayı işitme engelli kardeşlerimiz iletişim kurmakta zorlanıyor. Bu noktada onlar ve işitme engellilere hizmet üreten bireyler için dudak okumayı kolaylaştıran şeffaf maskeler üretmeye başladık. Biz her konuda Engelsiz İzmir diyoruz!” (Evrensel, 2020, 4 Eylül).

“Mehmet Demir Yılmaz’ın yönetmen koltuğunda oturduğu filmin müziklerini ise Yeni Türkü’nün solisti Derya Köroğlu yaptı. Filmin yönetmeni Yılmaz ile İki İyi Çocuk’u konuştuk.[...] Çocukluğumda, toplumdan izole edilmemiş, bizimle aynı okullara giden, aynı sokaklarda birlikte oynadığımız zihinsel engelli kardeşlerimiz vardı. Önceleri tuhaf gelirdi ama zamanla alıştırdık. Bizden hiçbir farkları yok gibi gelmeye başladılar.” (Atabay, 2018)

Birgün gazetesinde yayımlanan bu röportajın başlığının ise “Hoşgörünün hikâyesi” olması yine engelli bireylerin ötekileştirilmesinin söylemsel karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. “Hoşgörü” söylemi de tıpkı “kardeş” söylemi gibi ötekileştirici bir anlamı olduğu söylenebilir. “Anlayışla karşılayarak hoş görme durumu” (TDK, 2015) olarak tanımlanan hoşgörü söylemsel olarak aslında güçlünün güçsüze karşı uyguladığı bir pratik olarak tanımlanabilir. Güçsüz ve kardeş olarak engellilerin “tuhaflığının”, “bizden farkları

yok”muş gibi yine sağlıklı birey üzerinden tanımlamak ve normalleştirmek yine engelli bireyleri ötekileştirmenin bir şeklidir.

“Konu ile ilgili açıklamada bulunan Avcılar Belediye Başkanı Av. Turan Hançerli, “Kıymetli kardeşlerimiz için bir süredir yeni bir maske üretiyoruz. Bu maske, işitme engelli kardeşlerimin dudak okuyabilecekleri ve daha kolay anlaşabilecekleri bir maske. Bu maskeyi engelli kardeşlerimize ulaştırıyoruz. İşitme engellilere yönelik bu çalışmamızın tüm dünyaya örnek olmasını temenni ederim” dedi. (Birgün, 2020, 22 Mayıs)

Engelli kişileri anlayan ve onların sorununu çözmeyi kendisine amaç edinen engelsiz birey söylemi, ötekileştirici, ideolojik söylemin alt yapısı oluşmaktadır. Habere konu olan olayların söylemsel alt yapısı, eleştirel söylemin odaklandığı noktalardan birisidir. Arka plan sunumlarında, engelli olmanın eksik olmak manasına gelmediğini anlatmak yerine, engelsiz bireyden ibaret toplum yaklaşımı esas alınmaktadır. Haberler genel itibari ile kardeş söylemini işlemekte ve engelli bireyler, sosyal konumları ile haber olmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, “kardeş” söyleminin engelli bireyler üzerinden kullanımı, Türkiye’deki ana akım üç gazetenin haberleri ekseninde incelenmiştir. Engelli bireylere ilişkin ötekileştirici-damgalayıcı algının benimsenmesi, pek çok toplumsal süreci içerisinde barındırmakla beraber, medyatik temsillerle yakından ilişkilidir. “Kardeş” söylemi, “ötekiler” söz konusu olduğunda kendini çok daha bariz bir biçimde göstermektedir. “Bayan, hanım, kadın, işçi, hemşire, köylü, engelli, işsiz, memur” kardeşlerimiz söylemsel olarak hep kulağa daha yakın gelmiştir. Çünkü onlar ötekiler olarak sosyal yaşamı kuran ve yöneten egemen gücün kardeşidir. Egemen güç kimi zaman erkek, kimi zaman sağlıklı bir birey kimi zamanda zenginler olabilmektedir. Sosyal yapının egemen söylem tarafından kurulması, tüm ötekileri bu çizginin zaten en başında dışına atmaktadır. Erkek egemen bir toplumda kadınlara “erkek” tarafından yaratılan bir iş olanağı ancak “hanım kardeşlerimize iş” sloganı ile haber yapılacaktır. Engelliler için de bu durum öyledir. Sosyal, ekonomik ve siyasal platformda pek çok fiili engelle karşı karşıya bırakılmış engelliler, medyadaki temsillerinde, söz konusu dezavantajlı konumlarının yapısal nedenlerine eğilmekten ziyade, “dramatik” ve “elinden tutulması gerekli” bir çerçeveye sıkıştırılmaktadır. Engelli bireylere ilişkin haberlerdeki temel bağlamın “kardeş” olması bir hayli önemlidir. Aslında engelli bireylere yönelik “kardeşimiz” söylemi, ilk bakıştaki olumlu mesajla perdelenmiş bir gerçekliğe tekabül etmektedir. Gazeteler, farklı biçimlerde de olsa, kardeş söylemini, yardıma muhtaç ve mahkûm engelli profiliyle sunmak noktasında benzer bir nitelik arz etmektedirler. “Kardeşimiz” söylemi, bu

yetersizliğin üzerine çekilmiş cila işlevini yüklenmektedir. Sonuç olarak denilebilir ki, “kardeşimiz” söylemi, haber metnindeki ötekileştirici söylemin üzerini örten bir örtüye dönüşmektedir. Engelli bireylerin günlük hayatlarındaki normal temsilleri yerine, yetersizlik üzerinden kurulmuş bir temsilin tercih edilmesi, ötekileştirici anlayışın bir yansımasıdır. Engellileri toplumla bütünleştirmek, her şeyden önce ötekileştirici söylemi bertaraf etmekle ilgilidir. Dramatik örnekler üzerinden, meseleyi “kardeşlerimizin elinden tutmak” gibi ifadelerle hapseden yaklaşım, yapısal temeli göz ardı etmekle kalmıyor, var olanı meşrulaştıran bir rol oynamaktadır. Esasen başka çalışmalarla, “kardeş” söyleminin diğer dezavantajlı gruplar nezdindeki kullanımına eğilmek, derinliklere nüfuz etmiş ötekileştirici söylemin deşifresi için katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akşam. (2017, 4 Aralık). <https://www.aksam.com.tr/siyaset/5-bin-engelli-kardesimizi-c22018de-ise-baslatacagiz-c2/haber-685290>, Erişim: 12 Aralık 2018.

Allan, J. (2010). The Sociology of Disability and the Struggle for Inclusive Education. *British Journal of Sociology of Education*, 31(5), 603.
<https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/2781/1/BJSEPaper%5b1%5d.pdf>.

Atabay, B. (2018). “Hoşgörünün Hikayesi”, *Birgün*. 2 Eylül,
<https://www.birgun.net/haber/hosgorunun-hikayesi-228939>, Erişim: 29 Eylül 2020.

Bakhtin, M. (1986). *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin. University of Texas Press.

Bauman, Z. (2016). *Postmodern Etik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Birgün. (2020, 22 Mayıs). <https://www.birgun.net/haber/avcilar-belediyesi-nin-isitme-engelli-maskesi-dunya-basininda-302623>, Erişim: Erişim: 29 Eylül 2020.

Bourdieu, P. (1986). Forms of Capital (from Handbook of theory and research for the sociology of education, ed. by J. G. Richardson). <https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/Bourdieu1986.pdf>, Erişim: 09 Kasım 2020.

Bourdieu, P. (2015). *Ayırım*. (D. Fırat, Çev.) İstanbul: Heretik Yayıncılık.

Chennat S. (2019) *Sociology of Disability*. In: Chennat S. (eds) *Disability Inclusion and Inclusive Education*. Springer, Singapore.

Devran, Y. (2010). *Haber Söylem İdeoloji*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Dijk, T. v. (2015). *Söylem ve İdeoloji*. İstanbul: Su Yayıncılık.

Dursun, Ç. (2004). *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*. İstanbul: Elips Kitap.

Evrensel. (2015, 22 Mart). <https://www.evrensel.net/haber/108490/engelli-kardeslerin-sgk-mucadelesi>, 28 Eylül 2020.

Evrensel. (2020, 4 Eylül), <https://www.evrensel.net/haber/413237/izmirde-isitme-engelliler-icin-seffaf-maske-uretiliyor>, Erişim: 28 Eylül 2020.

Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. New York and London: Routledge.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge.

Foucault, M. (2009). *Kelimeler ve Şeyler*. İstanbul: İmge Yayıncılık.

Foucault, M. (2011). *Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

Foucault, M. (2013). *Hapishanelerin Doğuşu*. İstanbul: İmge Kitapevi.

Foucault, M. (2015). *Büyük Kapatılma*. İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

Gezmiş, E. O. (2018). *Cinayetin ve yüceltmenin sınırlarında: Kardeşlik*. <http://t24.com.tr/k24/yazi/kardesler,1507>, Erişim: 22 Ekim 2020.

Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2017). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Hürriyet. (2015, 01 Haziran). hurriyet.com.tr. 12 12, 2018 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/engelli-kardeslerimiz-basimizin-tacidir-37120974>, Erişim 12 Haziran 2018.

Hürriyet. (2018, 6 Ekim). <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/balikesir/burhaniye/zihinsel-engelli-yagmurun-gelinlik-giyme-hayal-40978631>, Erişim: 12 Aralık 2018.

Hürriyet. (2018, 30 Eylül). <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/kayseri/kayseride-7den-70e-herkes-kitap-okudu-40972453>, Erişim: 12 Aralık 2018.

Hürriyet. (2019, 19 Temmuz). <https://www.hurriyet.com.tr/gorme-engelli-bakkalin-calisma-azmi-belediye-b-40901809>, Erişim: 12 Aralık 2019.

İlkha. (2018, 23 Ekim). <https://ilkha.com/guncel/engellilere-tekerlekli-sandalye-dagitildi-84941>, Erişim: 12 Aralık 2018.

İnal, A. (1996). *Haber Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

Milliyet. (2017, 4 Aralık). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/bakan-kaya-son-15-yilda-memur-olarak-calisan-engelli-sayisini-tam-9-kat-artirdik-12445571>, Erişim: 12 Aralık 2018.

- Milliyet*. (2017, Aralık 03). <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/basbakan-yildirim-engellilerin-hayal-kurmasinin-onunde-engel-yok-2565906>, Erişim: 1 Ocak 2019.
- Milliyet*. (2017, 12 Temmuz). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/kayseri/baskan-ozkartal-aldigimizi-bayragi-engelli-kardeslerimiz-icin-daha-ileriye-tasiyacagiz-12916373>, Erişim: 1 Ocak 2019.
- Milliyet*. (2018, 16 Ekim). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/sanliurfa/siverekte-isitme-engelli-ogrenciler-icin-okul-yapilacak-13097340>, Erişim: 12 Aralık 2018.
- Milliyet*. (2018, 9 Ekim). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/mercin/2-mercin-uluslararası-engelsiz-sanat-festivali-basliyor-13081905>, Erişim: 12 Aralık 2018.
- Milliyet*. (2018, 8 Eylül). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/erzurum/kelesoglu-engellileri-topluma-kazandirma-gayreti-icindeviz-13021347>, 12 Aralık 2018.
- Milliyet*. (2018, 25 Temmuz). <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/kutahya/munever-altin-hasta-ve-engelli-kardeslerimizin-yanindayiz-12941989>, Erişim: 12 Aralık 2018.
- Ritzer, G. (2018). *Modern Sosyoloji Kuramları*. İstanbul: Deki Basım Yayın.
- Sabah*. (2015, 30 Ekim). <https://www.sabah.com.tr/video/spor/engelli-sporcudan-rekor>, Erişim: 12 Aralık 2018.
- Sabah*. (2015, 3 Aralık). *Sabah*. Aralık 12, 2018 tarihinde [www.sabah.com.tr](https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/12/03/erdogandan-dunya-engelliler-gunu-mesaji): <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/12/03/erdogandan-dunya-engelliler-gunu-mesaji>, Erişim: 12 Aralık 2018.
- Sabah*. (2020, 6 Eylül). <https://www.sabah.com.tr/guney/2020/09/06/engelli-vatandaslara-tekerlekli-sandalye>, Erişim: 9 Kasım 2020.
- Sabah*. (2020, 18 Mayıs). <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2020/05/18/engellilere-gida-paketi-yardimi>, Erişim: 29 Eylül 2020.
- Slattey, M. (2016). *Sosyolojide Temel Fikirler*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Sözcü*. (2018, 26 Eylül). https://www.sozcü.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/unlu-isimler-engelli-cocuklarla-bogazda-balik-tuttu/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber, Erişim: 28 Eylül 2020.
- Şahin, F. (2002, Ekim). Özgürlük ve Medikal Model: Yardım Veren Meslekler İçin Sosyal Hizmet Örneğinde Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 13(2), 7076.
- Şenel, B. (2017). "Biz Büyük Bir Aileyiz": Türkiye'de Devlet Söyleminde 'Makbul' Kadınlık ve Aile. *Mülkiye Dergisi*, 31-69.
- T24. (2018, 3 Nisan). <https://t24.com.tr/haber/gorme-engelli-arkadaslarina-goz-kulak-oldular,596494>, Erişim: 12 Aralık 2018.
- TDK. (2015). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Wodak, R. (2015). *Methods Critical Discourse Studies*. New York: Sage.
- Yeni Şafak*. (2017, 12 Aralık). <https://www.yenisafak.com/gundem/engelli-kardeslerimiz-icin-sessiz-bir-devrim-gerceklestirdik-2894685>, Erişim: 22 Ağustos 2018.
- Yeni Şafak*. (2018, 26 Eylül). <https://www.yenisafak.com/hayat/engelli-bireyler-unlu-isimlerle-birlikte-balik-tuttu-3398081>, Erişim: 12 Aralık 2018.

**ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE YAŞANAN FİZİKSEL İSTİSMAR: NİTEL BİR
ARAŞTIRMA****Öğr. Gör. Dilan MALGAZ GÜÇLÜ ***, dilan.guclu@igdir.edu.tr**Öğr. Gör. Rabia ACEMİOĞLU ****, racemioglu@gmail.com

DOI: 10.47525/ulasbid.807607

Özet

Tarihten bugüne kadar çocuklar her dönemde önem taşımıştır. Çocuklara karşı sergilenen davranışlar zamandan zamana toplumdan topluma farklılık göstermiştir. Tarihten beri çocuklar, iyi muamele gördükleri kadar kötü davranışlara da muhatap olmuşlardır. Bu kötü davranışlardan biri ve yaygın olanı fiziksel istismardır. Bu konu psikolojiden, sosyolojiye, pedagojiden, çocuk gelişimine kadar farklı bilim dallarının ilgisini çekmiştir. Bu makalede erken çocukluk döneminde yaşanan fiziksel istismarın incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çocukların uğradığı fiziksel istismar olgusu ile yaş, cinsiyet, aile içi çocuk sıralaması, ebeveyn eğitim düzeyi değişkenleri bilimsel yöntem ile incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda fiziksel istismara uğrayan çocukların %10.94' ünün 12 yaş grubunu, %10.45'inin ise 5 yaş ve 8 yaş grubunu oluşturdukları belirlenmiştir. Çocukların %0.90'ı ise 17 yaş grubunu oluşturmaktadır. Fiziksel istismara uğrayan çocukların %45.77'sinin ailede ilk çocuk, %27.3'nün ikinci çocuk, %18.4'ünün ise üçüncü çocuk olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi değişkeni kapsamında ise 3, 4, 5, 6 ve 7 yaş grubundaki çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeylerinin birbirine daha yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 7 yaş ve 12 yaş grubundaki çocukların ebeveynleri lisans eğitim düzeyinde yoğunlaşma göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk dönemi, fiziksel istismar, istismar, çocuk.

PHYSICAL ABUSE IN EARLY CHILDHOOD: A QUALITATIVE RESEARCH**Abstract**

From history until today, children have been important in every period. Behaviors towards children have differed from society from time to time. Throughout history, children have been subjected to bad behavior as well as to good treatment. One of these bad behaviors, and the most common, is physical abuse. This subject has attracted the attention of different disciplines from psychology to sociology, pedagogy and child development. In this article, it is aimed to examine physical abuse experienced in early childhood. In this respect, the physical abuse phenomenon suffered by children and age, gender, family ranking of children, parental education level variables were to be examined with a scientific method. As a result of the research, it was determined that 10.944% of the children who were physically abused constitute the 12 age group and 10.45% constitute the age group of 5 and 8, 0.90% of the children constitute the 17 age group. It was observed that 45.77% of the children who physically abused were the first child in the family, 27.3% were the second child and 18.4% were the third child. Within the scope of the education level variable perspective, it was concluded that the education levels of the parents of children in the 3, 4, 5, 6 and 7 age groups were closer to each other. Parents of children in the 7-year-old and 12-year-old age groups have concentrated at the undergraduate level.

Keywords: Early childhood, physical abuse, abuse, child.**Giriş**

* Makalenin bir bölümü 10.09.2020 tarihinde VII. International Eurasian Educational Research Congress'inde bildiriler olarak sunulmuştur.

* Iğdır Üniversitesi Tuzluca Meslek Yüksek Okulu

** Iğdır Üniversitesi Tuzluca Meslek Yüksek Okulu. Araştırma Makalesi. Ss.97-111

Makale Geliş Tarihi : 08.10.2020 Makale Kabul Tarihi: 21.11.2020

Geçmişten günümüze kadar çocukluk, toplumun inançlarına, sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerine göre şekillenen bir kavram olmuştur (Güçlü, 2016: 3). Çocuklara karşı sergilenen davranışlar zamandan zamana toplumdaki farklılıklarla göstermiştir. Eski çağlarda bazı toplumlarda çocukların köle olarak satıldığına, kurban edildiğine rastlanırken; Peru, Meksika ve Çin gibi ülkelerde çocukların nehre atıldıkları, İslamiyet öncesi toplumlarda ise kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü ifade edilmektedir (Pelendecioğlu ve Bulut, 2009: 49). Gelişen medeniyetle birlikte çocuklara verilen değer ve önem de artmıştır. Çocuklara önem verilmesi, onların beden, zihnen, ruhen dinç ve sağlıklı olması toplumların refah düzeyi bakımından da önem taşımaktadır. Çünkü bugünün çocukları yarının büyükleri olacağı için çocukların ruh ve beden sağlığı doğrudan toplum sağlığını etkileyen ve belirleyen bir süreç içermektedir.

Geçmişten günümüze kadar sağlık her zaman önem verilen bir kavram olmuştur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bireyin sağlıklı ve üretken olması kaliteli bir yaşamın temel taşlarından biri sayılmaktadır. Özellikle bireyin aklın, ruhen ve bedenle sağlıklı olması karşılaşılan sorunlar karşısında verilen tepkilerin kararında olması açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin artmasında bireyin sosyal bakımdan iyi gelişmesi ve bu gelişmişliği sürekli kılması önemlidir (Yeşilyurt ve Önel, 2019: 2). Sosyal bakımdan kendisini geliştirmiş olan bir birey yaşamın her alanında yeterli özgüven ve cesarete sahip olabilirken; sosyal bakımdan kendisini geliştirememiş olan bir birey, özgüven kaybı ve korkaklık davranışları sergileyebilir. Ancak korkaklık veya özgüven kaybının yaşandığı durumlar bireyin sadece sosyal anlamda kendisini geliştirmesiyle ilişkili değildir. Çünkü birey sosyal anlamda kendini geliştirirken içinde yaşadığı çevreyle de etkileşim içerisinde olur. Çevre faktörü adı altında yer alan ekonomik yetersizlik, aile, okul, özel hayat, savaş, beslenme vb. gibi birçok etmen de bireyin davranış ve tutumunda farklılıklara yol açabilmektedir. Bireyin davranışında farklılıklara yol açan etkenlerden biri de istismardır. İstismar, anne-babanın veya çocuğun bakımından sorumlu diğer kişilerin giriştiği eylemler sonucunda çocuğun her türlü zarar görmesi olarak tanımlanmaktadır (Önal vd. 2013: 124). İstismar, çocuğun gelişimini engelleyen veya kısıtlayan, ruh dünyasında sarsıntı yaratan olumsuz bir olgudur (Tıraşçı ve Gören, 2007: 70).

İnsanlık tarihi kadar eski olan çocuk istismarı toplumlarda sıkça görülen bir halk sağlığı sorunudur (Acehan vd. 2013: 591). Halk sağlığını sarsan çocuk istismarı, kavramı olarak 1700'lü yıllarda hapse giren bir avukatın, suçlulardan kaçının çocuklara yönelik işlenen suçlardan dolayı orada bulduklarını merak etmesiyle çalışma konusu olmuş ve ilkin

bu olayla gündeme getirilmiştir (Jain, 1999: 576). Çocuk istismarı, çocuk ihmalinden veya çocuğa karşı şiddetten kaynaklanabileceği gibi, çocuğa karşı şiddet ve ihmal de istismar sayılmaktadır. Dolayısıyla bu kavramlar etkileşimli kısır bir döngü içinde yer almaktadır. Ancak ihmal ve istismar kavramları arasındaki temel fark ihmalin edilgen, istismarın ise etken olmasıdır (Yarar ve Yarış, 2011: 179). Etken bir kavram olan istismar, ebeveynlerin çocuklarını terk etmeleri ya da çocuklarına saldırmaları, onlara zarar vermeleri sonucu oluşan kaza dışı bir fenomendir (Berkmen ve Okray, 2015: 242).

Çocuk istismarı cinsel, fiziksel ve duygusal olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Keser, Odabaş ve Elibüyük, 2010: 151). Çocuğun ebeveynleri tarafından veya bakımlarından sorumlu kimselerin istedik eylemleri sonucunda fiziki anlamda zarar görmesi, fiziksel istismar olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan ve Aslan, 2020: 105; Can, 2020: 4). Elle vurma, dövme, sarsma, boğma, yakma, ısırma, itme gibi faktörler fiziksel istismar örnekleri arasında yer almaktadır (Kar ve Dokgöz, 2017: 176).

Birçok ülkede fiziksel istismarla ilgili yapılan çalışmalara rastlanmaktadır. ABD ulusal rakamlarına göre yılda 700.000 ile 1.250.000 çocuğun istismar ve ihmale uğradığı, 3.000.000 çocuğun istismar açısından risk grubunda yer aldığı ve ayrıca bu vakaların %18'nin fiziksel istismar grubunda olduğu belirtilmiştir (Kar ve Dokgöz, 2017: 176). Amerika'da 1.256.600 çocuk ile yapılan başka bir çalışmada ise çocukların %44'nün istismara maruz kaldığı ve bunların %58'sinin fiziksel istismar olduğu belirlenmiştir (Sedlak vd., 2010:7). Türkiye'de çeşitli illerde 7-18 yaş arasındaki 2216 çocuk ile yapılan araştırmada son bir yılda çocukların %43'nün fiziksel istismara, %51'in duygusal istismara, %25'in ihmale ve %3'ün de cinsel istismara uğradığı belirtilmiştir (Erdem, 2019:75).

Fiziksel istismar bireyin iskelet-kas sistemi ve merkezi sinir sistemi olmak üzere diğer sistemlerini de etkilemektedir (Tezel, 2002: 94). Fiziksel istismar bireyin ruh sağlığını etkileyerek travmatik bir yaşam geçirmesine neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra bireyin içe kapanıklık göstermesi, depresyona girmesi, kendini toplumdaki izole etmesi gibi davranışlar sergilemesi fiziksel istismarın ciddi sonuçları arasında yer almaktadır. Çocukluk çağı travmalarının bireyde yol açtığı disosiyatif bozukluk fiziksel istismarın ciddi sonuçlara gebe olduğunu kanıtlar niteliktedir (Zoroğlud., 2001: 76). Bireylerin erken çocukluk dönemlerinde yaşadıkları istismar, yetişkinlik dönemlerinin şekillenmesinde önemli paya sahiptir. Çocukluğun erken dönemlerinde yaşanan istismarın boyutu ise bireyin sosyal yaşamı başta olmak üzere, akademik ve cinsel yaşamını da olumsuz etkileyebilmektedir.

Çocuk bünyesi üzerinde ciddi sonuçlara neden olan fiziksel istismarın gerçekleşmesinde ve önlenmesinde eğitim düzeyi önem taşımaktadır. Bilgi çağında yaşamın önemli parametreleri arasında yer alan eğitim kavramı bireylerin davranışlarının şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu yüzden modern dünya ve yaşamla bağ kurmada önemli bir yere sahip olan eğitimin insanlar üzerindeki şekillendirici etkisi göz ardı edilmemelidir. Eğitilmiş olmak ülkelerin çocuk sağlığı politikalarının gelişmişlik seviyesinin artmasında etken olabilmektedir. Gelişmişlik seviyesi artan ülkelerde hoşgörü, adalet, eşitlik gibi kavramların yanında insan hakları, çocuk hakları gibi konularda daha başarılı politikalar geliştirilmektedir. Eğitimin düşük seviyelerde olduğu gelişmemiş toplumlarda ise pek çok alanda olduğu gibi çocuk hakları alanında da önemli eksiklikler görülmektedir (Zoroğlu vd., 2001: 71). Sonuç olarak Önal ve arkadaşlarının (2013: 124) ifade ettiği gibi, istismar kapsamında tehlikede olan çocuklar arasında eğitim seviyesinin düşük olması eğitim kavramının önemine vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada çocukların maruz kaldığı fiziksel istismar olgusu, farklı değişkenler bakımından incelenecektir. Böylece bu çalışmadan edinilen veriler ile hem fiziksel istismar konusundaki literatüre katkı yapılacak hem de önleyici tedbirler hususunda ufak bir katkısı olabileceği düşünülmektedir.

1. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma metodolojisine uygun olarak desenlenmiştir. Nitel araştırma görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama araçlarının kullanıldığı, karşılıklı etkileşimin, esnekliğin ve ilişkinin öne çıktığı, anlam ve yorumlamaya daha çok imkan veren bir paradigmadır (Balcı, 2018: 37). Araştırma verileri doküman incelemesi tekniği ile elde edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgular hakkında bilgileri içeren kitap, rapor, destan, fotoğraf gibi yazılı veya basılı materyallerin analiz edilmesidir (Sönmez ve Alacapınar, 2018: 108). Bu çerçevede Iğdır ilindeki bir psikiyatri kliniğine gelen danışanların bilgilerini içeren raporlar doküman olarak kullanılmıştır. İstismar konusu hassas içeriğinden dolayı özel izinler gerektirmesinden ötürü veri toplama aracı olarak kullanılan raporlardaki her veri kullanılmamıştır. Aynı şekilde raporlarda yaş, eğitim düzeyi, aile içerisinde kaçınıcı çocuk bulunduğu gibi tanımlayıcı özelliklere verilen cevaplar gönüllük esasına bağlıdır. Bu durum çalışmanın sınırlılıkları arasında sayılabilir. Çalışmanın çalışma grubunu 2016-2019 yılları arasında Iğdır ilindeki bir psikiyatri kliniğine gelen fiziksel istismara uğramış 3- 17 yaş aralığındaki toplam 201 çocuk oluşturmaktadır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel-yorumlayıcı analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel-yorumlayıcı analiz, araştırmacının elde edilen verilerin hepsini değil, onların arasından seçtiklerini belli bir sıraya koyarak yorumladığı analiz türüdür (Sönmez ve Alacapınar, 2018:273). Analizlerde elde edilen verilerin hepsi kullanılmamış, önceden belirlenmiş kategorilere uygun olan veriler alınarak analiz edilmiştir. Analiz edilen veriler, frekans ve yüzde şeklinde tablolar halinde derlenip bulgular kısmında sunulmuştur.

2. Bulgular

2.1. Fiziksel İstismara Uğrayan Çocukların Yaşlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada elde edilen verilere göre fiziksel istismara uğrayan çocukların yaşlarına ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Fiziksel İstismara Uğrayan Çocukların Yaş ve Cinsiyetlerine İlişkin Tablo

Yaş	f	Cinsiyet	f	%
3	20	Kadın	7	9.95
		Erkek	13	
4	5	Kadın	3	2.49
		Erkek	2	
5	21	Kadın	5	10.45
		Erkek	16	
6	18	Kadın	7	8.96
		Erkek	11	
7	18	Kadın	4	8.96
		Erkek	14	
8	21	Kadın	11	10.45
		Erkek	10	
9	13	Kadın	5	6.47
		Erkek	8	
10	18	Kadın	6	8.96
		Erkek	12	
11	20	Kadın	7	9.95
		Erkek	13	
12	22	Kadın	9	10.94
		Erkek	13	
13	12	Kadın	4	5.97
		Erkek	8	
14	4	Kadın	2	1.99
		Erkek	2	
15	4	Kadın	1	1.99
		Erkek	3	
16	3	Kadın	2	1.49
		Erkek	1	
17	2	Kadın	1	0.90
		Erkek	1	
Toplam	201		100	

Tablo 1 incelendiğinde fiziksel istismara uğrayan çocukların %9.95'inin 3 yaş grubunu ve %9.95'inin de 11 yaş grubunu oluşturduğu görülmektedir. Fiziksel istismara uğrayan çocukların %2.49'u 4 yaş grubunu, %10.45'i 5 yaş grubunu, %10.45'i 8 yaş grubunu,

%8.96'sı 6 yaş grubunu,%8.96'sı 7 yaş grubunu ve %8.96'sı da 10 yaş grubunu oluşturmaktadır. Yine çocukların %6.47'sinin 9 yaş grubunu, %9.95'inin 11 yaş grubunu, %10.94'ünün 12 yaş grubunu, % 5.97'sinin 13 yaş grubunu oluşturduğu görülürken; %1.99'unun 14 yaş grubunu ve %1.99'unun da 15 yaş grubunu oluşturduğu, %1.49'unun 16 yaş grubunu oluşturduğu ve %0.90'ının da 17 yaş grubunu oluşturduğu görülmektedir. Tablo 1'deki veriler, en sık fiziksel istismara uğrayan yaş grubunun 12 yaş olduğunu göstermektedir. En az fiziksel istismara uğrayan yaş grubu 17'dir. Ayrıca istismara uğrayan çocukların çoğunluğu erkektir. Yani erkeklerin kızlara oranla daha fazla fiziksel istismara uğradığı görülmektedir.

2.2. Fiziksel İstismara Uğrayan Çocukların Ailede Kaçınıcı Çocuk Olduğuna İlişkin Bulgular

Fiziksel istismara uğrayan çocukların ailede kaçınıcı çocuk olduğuna ilişkin bulgular Tablo 2'de frekans değerleri ile birlikte verilmiştir.

Tablo 2. Fiziksel İstismara Uğrayan Çocukların Ailede Kaçınıcı Çocuk Olduğuna İlişkin Tablo

Yaş	Çocuğun ailede kaçınıcı çocuk olduğu				Toplam
	1.çocuk	2.çocuk	3.çocuk	4.çocuk ve sonrası	
3	15	2	3	--	
4	1	2	1	1	
5	9	6	3	3	
6	8	5	3	2	
7	7	6	3	2	
8	9	5	4	3	
9	7	4	2	--	
10	9	5	2	2	
11	8	6	5	1	
12	8	6	4	4	
13	5	3	3	1	
14	2	1	1	--	
15	2	2	--	--	
16	1	1	1	--	
17	1	1	--	--	
Toplam (f)	92	55	37	17	201
Toplam (%)	45.77	27.36	18.41	8.46	100

Tablo 2 incelendiğinde fiziksel istismara uğrayan çocukların %45.77'sinin ailede ilk çocuk, %27.3'ünün ikinci çocuk, %18.4'ünün üçüncü çocuk ve %8.4'ünün ise dördüncü çocuk ve sonrası kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Ailede ilk çocukların istismara uğrama oranlarının diğer kategorilere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca ailede dördüncü veya daha sonrası kategorisinde yer alan çocukların fiziksel istismara maruz kalma

oranı diğer kategorilere göre daha düşüktür. 13 yaş ve sonrasında da fiziksel istismarın ailenin üçüncü çocuk, dördüncü çocuk ve sonrası olma durumunda azaldığını görülmektedir. Bu doğrultuda ebeveynlerin ilk çocuk ve ikinci çocuğa daha fazla istismar davranışında bulunması; ebeveynlik bilincinin ve davranışının tam anlamıyla yerleşmediğini gösterebilir. Aynı zamanda ebeveynliğe hazır olmama, ilk çocuğa nasıl davranış kazandıracağını bilememe, erken yaşta ebeveyn olma durumlarıyla da ilişkilendirilebilir.

2.3. Fiziksel İstismara Uğrayan Çocukların Ebeveynlerinin Eğitim Düzeyine İlişkin Bulgular

Fiziksel istismara uğrayan çocukların anne-babalarının eğitim düzeyine ilişkin bulgular frekans değeriyle birlikte aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Fiziksel İstismara Uğrayan Çocukların Ebeveynlerinin Eğitim Düzeyine İlişkin Tablo

Yaş	Eğitim Düzeyi	Anne		Baba	
		(f)	%	(f)	%
3	Okur-yazar değil	2	10	1	5
	İlköğretim	4	20	2	10
	Lise	2	10	3	15
	Lisans	1	5	2	10
	Lisansüstü	1	5	2	10
4	Okur-yazar değil	-	-	-	-
	İlköğretim	1	20	-	-
	Lise	1	20	1	20
	Lisans	1	20	1	20
	Lisansüstü	-	-	-	-
5	Okur-yazar değil	1	4.7	-	-
	İlköğretim	3	14.2	2	9.5
	Lise	3	14.2	4	19
	Lisans	3	14.2	2	9.5
	Lisansüstü	1	4.7	2	9.5
6	Okur-yazar değil	1	5.5	-	-
	İlköğretim	2	11.1	2	11.1
	Lise	4	22.2	3	16.6
	Lisans	1	5.5	3	16.6
	Lisansüstü	1	5.5	1	5.5
7	Okur-yazar değil	1	5.5	1	5.5
	İlköğretim	2	11.1	1	5.5
	Lise	2	11.1	3	16.6
	Lisans	4	22.2	3	16.6
	Lisansüstü	-	-	1	5.5
8	Okur-yazar değil	2	9.5	-	-
	İlköğretim	2	9.5	3	14.2
	Lise	3	14.2	4	19
	Lisans	1	4.7	3	14.2
	Lisansüstü	2	9.5	1	4.7
9	Okur-yazar değil	2	15.3	1	7.6
	İlköğretim	1	7.6	1	7.6
	Lise	2	15.3	2	15.3
	Lisans	1	7.6	2	15.3
	Lisansüstü	-	-	1	7.6

10	Okur-yazar değil	2	11.1	1	5.5
	İlköğretim	2	11.1	1	5.5
	Lise	3	16.6	4	22.2
	Lisans	1	5.5	3	16.6
	Lisansüstü	-	-	1	5.5
11	Okur-yazar değil	2	10	1	5
	İlköğretim	2	10	3	15
	Lise	3	15	4	20
	Lisans	1	5	3	15
	Lisansüstü	-	-	1	5
12	Okur-yazar değil	2	9	2	9
	İlköğretim	2	9	2	9
	Lise	2	9	4	18.1
	Lisans	4	18.1	4	18.1
	Lisansüstü	-	-	2	9
13	Okur-yazar değil	2	16.6	-	-
	İlköğretim	2	16.6	1	8.3
	Lise	3	25	1	8.3
	Lisans	1	8.3	1	8.3
	Lisansüstü	-	-	1	8.3
14	Okur-yazar değil	1	25	-	-
	İlköğretim	1	25	-	-
	Lise	-	-	1	25
	Lisans	-	-	1	25
	Lisansüstü	-	-	-	-
15	Okur-yazar değil	1	25	-	-
	İlköğretim	1	25	2	50
	Lise	-	-	1	25
	Lisans	-	-	-	-
	Lisansüstü	-	-	-	-
16	Okur-yazar değil	-	-	-	-
	İlköğretim	1	33.3	-	-
	Lise	-	-	1	33.3
	Lisans	-	-	1	33.3
	Lisansüstü	-	-	-	-
17	Okur-yazar değil	-	-	-	-
	İlköğretim	-	-	2	100
	Lise	-	-	-	-
	Lisans	-	-	-	-
	Lisansüstü	-	-	-	-

Tablo 3 incelendiğinde küçük yaşta (3, 4, 5, 6 ve 7) istismara uğrayan çocukların anne ve babalarının eğitim düzeyinin birbirlerine daha yakın düzeyde olduğu söylenebilir. Çocukların yaşları ilerledikçe farkın görece arttığı ve annenin eğitim düzeyinin babaya nazaran gerilediği söylenebilir. Ayrıca babanın lisans ve lisansüstü eğitiminin anneye göre kısmen daha fazla olduğu, annenin eğitim düzeyinin ise daha çok okuryazar değil, ilköğretim ve lise bölümlerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Yine tablo 3'teki bulgulara göre en çok 7 yaş (%22.2, %16.6) ve 12 yaşında iken (%18.1) fiziksel istismara uğrayan çocukların anne ve baba eğitim düzeyleri lisans düzeyinde yoğunlaşma göstermiştir. Bulgulara genel kapsamda bakıldığında babanın eğitim düzeyinin anneye göre daha yüksek olduğu ancak buna rağmen çocukların fiziksel istismara uğrayabildikleri görülmüştür. Bu durum ebeveynin fiziksel istismarı sıradanlaştırması, libido eğitimi ile bağdaştırması, aynı zamanda ebeveynin eğitim

seviyesi yükseldikçe iş yaşamının getireceği sorumluluklardan mütevellit çocuklarıyla yeteri kadar ilgilenememe faktörü de bu durum ile ilişkilendirilebilir.

3. Tartışma

Makalenin araştırma verileri alan yazında yer alan diğer araştırmalarla mukayese edildiğinde; Oskay'ın şiddetin anne baba ve ergenin tutumuna etkisi konusunda 1978-1979 eğitim öğretim dönemi 10.sınıf öğrencileri ile yaptığı araştırmada; erkeklerin kızlara nazaran anne-babasının kendini dövmesini olağan karşıladıkları belirtilmiştir (Ayan, 2007: 211). Toplumsal cinsiyet rollerinin bu yaklaşımda rolü olduğu düşünülebilir (Çavuşoğlu, 2020: 579). Bu bulgulara paralel olarak, çalışmalarda istismarın çeşidine göre istismar oranlarının cinsiyete ve yaşa göre farklılaştığı görülmektedir. Fiziksel istismarda kız ve erkek çocuklar arasında çarpıcı farkların görülmemesine karşın, ergenlik döneminde kızların erkeklere oranla daha fazla fiziksel istismara uğradığı bazı araştırmalarda saptanmıştır (Gökler ve Taner, 2004: 82). Öğretmenlerin çocuklara yönelik cinsel istismar algılarının incelendiği bir araştırmada ise risk faktörlerinden biri olarak tema cinsiyettir. Bu çerçevede kızların erkeklere oranla cinsel istismara uğrama riskinin daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (Kiye ve Pişkin, 2020: 30). Ancak mevcut çalışmada istismara uğrayan erkeklerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bahsedilen çalışmaların mevcut çalışmayı desteklememesi, çalışmanın yapıldığı dönem ve çalışma grubunun sosyo-kültürel durumu ile ilişkilendirilebilir.

Yine başka bir araştırmada yaş faktörünün ilerlemesiyle fiziksel istismara maruz kalma oranının azaldığı belirtilmiştir (Kaplan, Pelcovitz ve Labruna, 1999: 1218). Elde edilen sonuçlara göre, ergenlik döneminde bireyin sergilediği öfkeli ve saldırgan davranışların ebeveynler tarafından olağan karşılanmadığı ve akabinde ebeveynin bireyin bu davranışlarını değiştirmek adına fiziksel istismara başvurması ile ilişkilendirilebilir.

Alan yazında Pelendecioğlu ve Bulut'un (2009: 52) çalışmasında anne ve babanın ilk veya tek çocuğa daha fazla fiziksel istismarda bulunmasının genç ve tecrübesiz olması, çocuk yetiştirmede bilgi sahibi olmaması ile ilişkilendirilmesi mevcut çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Ayrıca Ayan'ın (2007: 211) yaptığı bir araştırmada ailedeki çocuk sayısının artmasıyla örselenme oranının da arttığı belirtilmiştir. Çalışmalardaki bu bulgular erken yaşta çocuk sahibi olma ve çocuğa fiziksel istismar uygulama oranı arasında doğru orantılı bir ilişki olabileceğini düşündürmektedir.

Eğitim düzeyi fiziksel istismara bakış açısını etkileyen faktörlerden biridir. Annelerin çocuklara fiziksel ve duygusal istismar davranışında bulunmalarını etkileyen faktörler arasında ebeveynlerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü etkilidir (Güler vd., 2002: 129). Bu

bağlamda alan yazında 4-6 yaş aralığındaki çocukların annelerinin istismar potansiyellerinin belirlendiği bir araştırmada, annelerin %32.3'ünün ortaokul mezunu, %30.8'sinin ilkököl mezunu, %20.3'ünün lise mezunu olduğu saptanmıştır (Çapık, Apay, Mermertaş, 2020: 60). Yine yapılan başka bir araştırmada annelerin çocukluk dönemindeki istismar yaşantıları ile çocuklarının yaşadığı istismar arasındaki ilişki farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Bu kapsamdaki değişkenlerden biri olan anne eğitim düzeyine ilişkin bulgular; araştırmaya katılan annelerin %3'ünün okuryazar, %31'inin ilkököl, %19'unun ortaokul, %35'inin lise, %2'sinin yüksekokul ve %11'inin ise üniversite mezunu olduğunu göstermektedir (Eyigün-Kantürk, 2014:63). 477 öğretmen adayının çocukluk dönemindeki istismar yaşantılarının farklı değişkenler açısından incelendiği başka bir araştırmada ise annelerin %56.1'inin, babaların %33.9'unun ilkököl eğitim seviyesinde oldukları belirlenmiştir (Bozgün ve Pekdoğan, 2018: 986).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, çalışma grubuyla yapılmış görüşmeler neticesinde oluşturulmuş yazılı kayıtlar incelenerek çocukların uğradıkları fiziksel istismar, cinsiyet, anne babanın eğitim düzeyi, çocuğun ailede kaçınıcı çocuk olduğu faktörleri açısından yorumlanmıştır. Çalışma grubunun yaş aralığı 3-17 arasındadır. Çalışma grubu 127 erkek ve 74 kadından oluşmaktadır.

Çalışmada fiziksel istismara uğrayan çocukların büyük çoğunluğunun ergenlik döneminde bulunduğu ve ağırlıklı erkeklerden oluştuğu görülmüştür. Bu durum erkek çocuklarla iletişimin kızlara nazaran daha güç olabilmesinden, erkek çocukların kuralları daha fazla ihlal edebilmesinden ve toplumun erkek çocuklarına şiddeti daha olağan karşılayabilmesinden kaynaklı olabilir.

Araştırmada genellikle çocuğun yaşı ilerledikçe uğradığı fiziksel istismar oranının azaldığı gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, ergenlik döneminde bireyin sergilediği öfkeli ve saldırgan davranışların ebeveynler tarafından bazen olağan karşılanmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum, yaş ilerledikçe çocuğun kendisini koruma bilincinin gelişmesinden de kaynaklanabilir.

Veriler ailedeki ilk çocukların fiziksel istismara uğrama oranının, sonrakilere göre daha fazla olduğunu göstermiştir. Bu durum ebeveynlerin çocuk eğitiminde ve yetiştirmede deneyimsiz olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Çalışmada istismara uğrayan çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyinin birbirine yakın olduğu, çocukların yaşları ilerledikçe anne-baba arasındaki eğitim farkının baba lehine arttığı gözlemlenmiştir. Bu durum, eğitim düzeyi daha düşük olan annenin çocukla daha fazla

zaman geçirmesi durumu ile ilişkilendirilebilir. Çalışmanın sonuçlarına göre babanın eğitim düzeyinin anneye göre genellikle daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Bulgulara göre fiziksel istismara uğrayan çocukların farklı yaş gruplarında değişken artış veya azalışlar gösterdiği görülmektedir. Ayrıca ergenlik döneminde olan çocukların fiziksel istismara görece daha fazla maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular ışığında, anne ve babanın eğitim düzeyi ile fiziksel istismar arasında ilişki olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça daha az şiddet davranışına başvurduğu, daha fazla sözlü iletişime başvurdukları söylenebilir. Annenin çalışma yaşamına babadan daha az katılması ve evde çocuklarla daha fazla zaman geçirmesinin, annenin babaya nazaran çocuğa daha fazla fiziksel istismarda bulunmasına yol açtığı söylenebilir. Elde edilen bulgular çerçevesinde, çocukların uğradıkları fiziksel istismarın, ebeveynin eğitim düzeyi, cinsiyet ve çocuğun ailede kaçınıcı çocuk olduğu faktörleri ile ilişkili olduğu doğrulanmış ve alan yazın doğrultusunda desteklenmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak şu öneriler yapılabilir:

- Ebeveynlerin doğumdan önce ve sonra çocukla iletişim ve çocuğa olumlu davranış kazandırma konusunda psiko-eğitimden geçmesi sağlanabilir.
- Fiziksel istismar konusunda ailelerden sonra çocukların yakın temasta olduğu kişiler öğretmenleridir. Bu sebeple öğretmenlere çocuk istismar ve ihmalinin tespitine ve önlenmesine yönelik bilgilendirme amacıyla “Hizmet içi Eğitim Seminerleri” düzenlenebilir.
- Üniversitede eğitim gören öğretmen adaylarının bu konuda daha fazla bilgi sahibi olabilmeleri için ders müfredatına istismar ve ihmal konularıyla ilişkili dersler eklenebilir.
- Çocukların ve ailelerin okulda iletişim halinde bulunduğu diğer grup ise rehber öğretmenlerdir. Dolayısıyla rehber öğretmenler okullarında bulunan istismar grubundaki öğrencileri daha ciddi sonuçlarla karşılaşmadan önceden gözlemleyip, tespit ettikten sonra ebeveynlere yönelik stresle başa çıkma, ev içi disiplin, çocuk yetiştirme, çocuk hakları ve haklarının korunması gibi konularda bilgilendirici toplantılar, seminerler ve çocuğu ve aileyi yakından gözlemlemek amacıyla ev ziyaretleri yapılabilir.
- Fiziksel istismarın çocuklara verdiği zararın öneminin anlaşılabilmesi için medyanın farkındalık oluşturması, toplumun bilinçlenmesi için yarar sağlayabilir.

- Fiziksel istismar ve ihmaline yönelik daha farklı değişkenlerin baz alındığı farklı araştırmalar yapılarak alan yazına katkı arttırılabilir.
- Farklı sosyokültürel ve sosyoekonomik düzeye sahip toplumlarla yapılan çalışmalar istismar ve ihmal konusuna farklı bir ışık tutabilir.

KAYNAKÇA

Acehan, S., Bilen, A., Ay, M.O., Gülen, M., Avcı, A., İçme, F. (2013). Çocuk İstismarı ve İhmalinin Değerlendirilmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 22(4), 591-614.

Ayan, S. (2007). *Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi.

Balcı, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik Ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi.

Berkmen, B., Okray, Z. (2015). Çocuk İstismarı Ölçeği'nin Türkçe'ye Çevirisi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 2(1), 242-254.

Bozgün, K., Pekdoğan, S. (2020). Öğretmen Adaylarının Çocukluk Dönemi İstismar Yaşantılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 982-996.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Can, N. (2020). İstismarı Önlemede Psikolojik Danışmanların Etik, Yasal Sorumlulukları ve Önleyici Rehberlik Çalışmalarına Öneriler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1-24. DOI: 10.30964/auebfd.618883.

Çapık, A., Apay, S.E., Mermertaş, Ü. (2020). 4-6 Yaş Çocuğa Sahip Annelerin İstismar Potansiyellerinin Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 57-63.

Çavuşoğlu, F. (2020). Cinsiyet Gruplarına Göre Çocukluk Çağı Travma Düzeylerinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 571-581.

Erdem, Y. (2019). Çocuk Sağlığında Adli Konular. II. Uluslararası 7. Ulusal Pediatri Hemşireliği Kongresi. 27- 30 Kasım, İzmir.

Erdoğan, Y., Aslan, D. (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 104-132.

Eygün-Kantürk, Y. (2014). Psikolojik Danışmanlık ve Eğitim Merkezlerine Başvuran Çocuklar Ve Annelerinin Çocukluk Dönemi İstismar Yaşantıları, Depresyon Düzeyleri, Kendini

Açma Davranışları ve Annelerin Ebeveynlik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Çalışma. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi.

Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları. *Sosyoloji Dergisi*, 1, 1-22.

Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), 128-134.

Gökler, B., Taner, Y. (2004). Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, (35), 82-86.

Jain, A. M. (1999). Emergency Department Evaluation Of Child Abuse. *Emergency Medicine Clinics of North America*, 17(3), 575-593.

Kaplan, S.J., Pelcovitz, D., Labruna, V. (1999). Çocuk ve ergen taciz ve ihmal araştırması: Son 10 yılın gözden geçirilmesi. Bölüm I: Fiziksel ve duygusal istismar ve ihmal. *Journal-American Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Akademisi*, (38), 1214-1222.

Kar, H., Dokgöz, H. (2017). Çocukta Fiziksel İstismar. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, 3(3), 175-80.

Keser, N., Odabaş, E., Elibüyük, S. (2010). Ana-Babaların Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 4(3), 150-157.

Kiye, S., ve Pişkin, M. (2020). Öğretmenlerin Çocuğa Yönelik İstismar Algılarının İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 20-44.

Önal, S.Ç., Celbiş, O., Özdemir, B., ve Yöndem-Özdemir, M. (2013). Çocuk İstismarı. *Türk Nöroşirurji Dergisi*, 23(2), 124-127.

Pelendecioğlu, B., ve Bulut, S. (2009). Çocuğa yönelik aile içi fiziksel istismar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 50- 62.

Sedlak AJ, Mettenburg J, Basena M, et al. (2010). Fourth National Incidence Study of Child Abuse and Neglect (NIS-4): Report to Congress. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families.

Sönmez, V., Alacapınar, F. (2018). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Tezel, A. (2002). Çocuğa Yönelik Şiddet. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5(1), 93-100.

Tıraşçı, Y., Gören, S. (2007). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1), 70-74.

Uslu, G. (2019). *Çocuk İhmal ve İstismarı Alanında Çalışan Profesyonellerin Sunulan Hizmetlere İlişkin Değerlendirmeleri.*(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi.

Yarar, F., Yarış, F. (2011). Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve İhmaline Yaklaşım. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 15(4), 178-183.

Yeşilyurt, D., Önel, A. (2017). Yaşam Temelli Öğrenme Modeli İle Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerine Sağlıklı Beslenme Farkındalığının Kazandırılması. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-23.

Zoroğlu, S.S., Tüzün, Ü., Şar, V., Öztürk, M., Eröcal-Kora, M., ve Alyanak, B., (2001). Çocukluk Dönemi İstismar Ve İhmalinin Olası Sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(2), 69-78.

DEĞİŞİM SÜRECİNDE SAMANCIOĞLU CÂMİİ HAZİRESİNDEKİ (CUMA OVASI-İZMİR) OSMANLI MEZAR TAŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**Dr. Öğr. Üyesi Refet Yalçın BALATA***, refet.yalcin.balata@hotmail.com

DOI: 10.47525/ulasbid.800024

Özet

Menderes çok eski bir tarihi geçmişe sahiptir. Tarih boyunca birçok orduya savaş öncesi toplanma yeri görevi yapmıştır. Cem Arapça toplanma demektir. Bundan dolayı buraya ‘Cem Ovası’ denmiştir. İzmir’in işgalden kurtulduğu 1922 yılında “Cuma Ovası” adını almıştır. Daha sonra 1988 tarihinde adı Menderes olarak değiştirilmiştir. Günümüzde de bu isimle bilinmektedir. İlçe merkezinde çok sayıda tarihi eser mevcuttur. Genellikle cami kalıntıları göze çarpar. Bunlar arasında yıkıntı halindeki Kasımpaşa Câmii, Cüneyt Bey Câmii ve bu çalışmamızda haziresindeki mezar taşlarını ele aldığımız Samancıoğlu Câmii sayılabilir. En bakımlısı Samancıoğlu Câmii’dir. Câmiler Anadolu sosyal yaşamının önemli bir parçasıdır. Birlikte kılınan namazların, yapılan duaların önemi büyüktür. Câmi hazireleri de bulunduğu yöredeki önemli kişilerin gömüldükleri yer olmaları bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Tarihin birer vesikası olan mezar taşları aynı zamanda toplumsal bellek açısından da önem taşımaktadır. Ancak günümüzde birçok mezar taşı insani ve doğal faktörlere yenik düşmektedir. Bunlardan biri de Samancıoğlu Câmii haziresinde yer alan tarihi Osmanlı mezar taşlarıdır. Çalışmada değişim sürecinde olan toplam 39 mezar taşı incelenmiştir. Mezarların tipi, ölçüleri, cinsi, yazı türü, süsleme özellikleri güncel fotoğraflarıyla birlikte kayıt altına alınmış, ölenlerin cinsiyetleri belirtilmiştir. Değişim sürecindeki bu mezar taşlarının güncel haliyle kayıt altına alınmasının hem yerel tarih hem de toplumsal bellek ve toplumsal tarih araştırmalarına katkısı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Samancıoğlu, Hazire, Mezar taşları, Osmanlı, Menderes.

*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi.

Çalışmaya katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Ertan Daş’a, Araş. Gör. Ender Özbay’a ve Melike Yurdağül’e teşekkür ederim.

Araştırma Makalesi. Ss.112-156

Makale Geliş Tarihi: 25.09.2020 Makale Kabul Tarihi: 25.11.2020

A STUDY ON OTTOMAN GRAVESTONES IN THE GRAVEYARD OF SAMANCIOĞLU MOSQUE IN THE CHANGE PROCESS (CUMA OVASI-SMYRNA)**Abstract**

Menderes has a very old historical background. Throughout history, it has served as a pre-war meeting place for many armies. Cem means gathering in Arabic. For this reason, it was called "Cem Ovası". It was named "Cuma Ovası" in 1922, when Izmir was liberated from occupation. Later, its name was changed to Menderes in 1988. Today it is known by this name. There are many historical monuments in the district center. Mosque ruins are usually noticeable. Among these are Kasımpaşa Mosque in ruins, Cüneyt Bey Mosque and Samancıoğlu Mosque, whose gravestones are discussed in this study. The most well-kept is Samancıoğlu Mosque. Mosques are an important part of Anatolian social life. Prayers performed together are of great importance. The graveyards of the mosque are also of particular importance in that they are the places where important people in the region are buried. Gravestones, which are documents of history, are also important in terms of social memory. However, many gravestones today succumb to human and natural factors. Some of these are historical Ottoman gravestones in the graveyard of Samancıoğlu Mosque. In this study, a total of 39 gravestones in the process of change were examined. The type, size, writing type, ornamentation features of the graves were recorded together with their current photographs, and the gender of the deceased was specified. It is thought that recording these gravestones in the process of change in their current form will contribute to both local history and social memory and social history research.

Keywords: Samancıoğlu, Graveyard, Gravestones, Ottoman, Menderes.

Giriş

Eski dönemlerin en büyük kehanet merkezi olan Klaros'un yanı başında bulunan Menderes Bölgesi tarih boyunca Pers, Yunan, Roma ve Bizans dönemlerinde önemli bir yerleşim alanı ve orduların karargâh kurdukları bir yerd. 1467 tarihli tahrir defterinde adı Cumaovası olarak geçmektedir (Kütükoğlu, 2000: 67). 1890 salnamesinde adı "Cumaâbâd" şeklinde belirtilmektedir (Telci,2003: 12). Daha sonra 1988 tarihinde de adı Menderes şeklinde değiştirilir.

Samancıoğlu Câmii, Türkan Acar tarafından mimari ve süsleme özellikleri açısından değerlendirilmiştir (Acar, 2011). Daha sonra Acar (2019) tarafından aynı mezar taşlarının transkripsiyonu ve bezeme repertuarları değerlendirilmiştir. Söz konusu makalede mezar

taşlarının fotoğrafları küçük ve merak edenin okuması güçtür. Acar bu makalesinde muhtemelen 2011 yılı çalışmasında çekmiş olduğu fotoğrafları kullanmış olsa gerek ki bu gün yazarın makalesinde belirtmiş olduğu 70 adet mezar taşı bulunmamaktadır. Bizim yaptığımız araştırmada 39 adet mezar taşı tespit edilmiştir. Aynı şekilde yazarın makalesinde serpuşlara yer verilmiş olsa da günümüzde hazirede bunlar bulunmamaktadır. Bu da mezar taşlarının hızlı bir değişim geçirdiğini açık biçimde göstermektedir. Daha önce Bergama Müzesi mezar taşları hakkında Ustura ile birlikte (Balata ve Ustura:1990) tarafımızdan yapılmış bir araştırmada da mezar taşlarının gerek doğal gerekse insani faktörler nedeniyle hızlı bir şekilde değişim geçirdikleri görülmüş ve anlaşılmıştır.

Bu araştırmada değişim sürecinde olan Samancıoğlu Câmii haziresinde bulunan, zamanın şartlarına direnerek okunabilecek durumdaki 39 adet Osmanlı mezar taşı okunmuş ve fotoğraflanmıştır. Araştırma kapsamında hazire içindeki 39 mezar taşı olabildiğince teferruatlı şekilde incelenmiştir. Mezarların tipi, ölçüleri, cinsi, yazı türü, cinsiyeti, süsleme özellikleri güncel fotoğraflarıyla birlikte kayıt altına alınmıştır. Metin içinde kullanılan yazı türleri (mezar taşlarında kullanılan yazı türleri için bk., Derman, 1975: 308), mezar taşlarının cinsleri ve boyutları açısından değerlendirilmiştir.

Değişim Sürecindeki Samancıoğlu Câmii Haziresindeki Mezar Taşları

KATALOG

1)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 117cm x 38cm x 5cm,
ayakucu taşı: 40cm x 30cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Rika.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen sivri kemerli başucu taşı. Alınlık kısmı kitabelikten yuvarlak bir kemerle ayrılmıştır.

Foto:1

Kenarları ince şeritli kartuşlarla belirlenmiş, sağa doğru eğimli kabartma tekniği ile yazılmış yedi satırdan meydana gelmektedir. Alınlık kısmındaiki yana doğru sarkan lâle motifi yer almaktadır Ayakucu taşı düzdür. Üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Burada verilen hicrî ve rûmî tarihler birbiriyle eşleşmemektedir.

Kitabe metni:

Hüdâ bâki 4 zi'l-hicce 1339 (9 Ağustos 1921)

Cumaovalı merhum hacı

Mustafa Asım Efendi

Refikası ve Mustafa Şaban

Ağa kerimesi Şefika Hanım

Ruhu için fâtiha

26 Temmuz sene 1337(26 Temmuz 1921)

2)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı:130cm x 33cm x 6cm,
ayakucu taşı: 112cm x 31cm 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Tâlik.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Lâhit türü mezar. Ayakucu taşında alınlık ve kitabelikdekoratif süsleme karakterli bir kemerle ayrılmıştır. Kabartma tekniğiyle yazılmış, ince şeritle çerçevelenmiş dikdörtgen çerçeve (kartuş) içine yerleştirilmiş sekiz satırdan meydana gelmektedir. Tarih kısmında Hicri ve Rumi olarak iki tarih yer almaktadır. Ancak bu tarihler miladi olarak birbiriyle eşleşmemektedir. Sivri kemerli alınlık iki yandan koçboynuzu motifiyle hareketlendirilmiş ve içi lale (lâle) motifleri ile doldurulmuştur. Ayakucu taşı: Bitkiye benzer bir görünümde verilmiş ve içi kandil motifi ile doldurulmuştur (Kalfazade ve Ertuğrul, 1989: 5). Lahit türü bir mezardır.

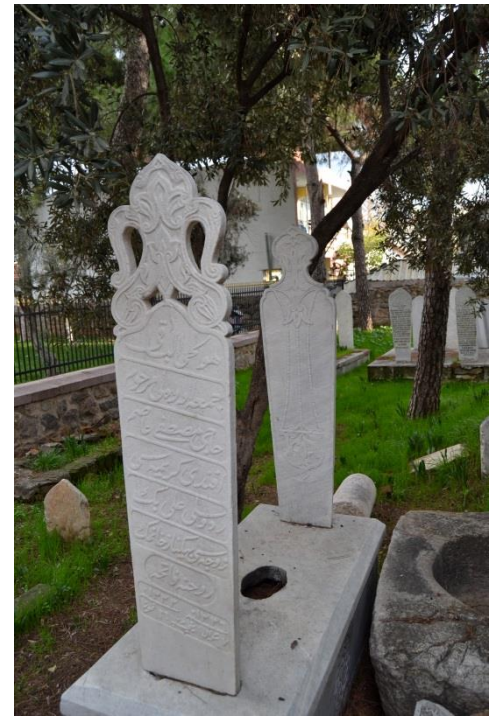

Foto: 2

Kitabe metni:

Huve'l-hayyü'l-bâki

Cumaovalı merhum

Hacı Mustafa Asım

Efendi kerimesi

Rodoslu Ali Bey

Zevcesi Binnaz Hanımın

Ruhuna fâtîha

7 şevval sene 1336 (M.16 Temmuz 1918)

26 Temmuz Pencşenesene 1333 (M. 26 Temmuz
1917, Perşembe).

3)

Tipi: Şâhide

Ölçüleri: Başucu taşı:102cm x 25cm x 4cm,
ayakucu taşı: 102cm x 25cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Rika.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Fes türü başlıklı başucu taşı. Düz çerçevesiz yerleştirilmiş dokuz satırdan meydana gelen bir kitabe ile doldurulmuştur. Tekne şeklindeki ayakucu taşı gibi bunda da hiçbir süsleme yoktur.

Kitabe metni:

Huve'l-bâki

Bir nefestir kişinin ömrü ne mertebe yaşasa

Usul-ü ömre o kadar olmamalı dildâde

Foto: 3

Pençe-yi himmet-i ecelden bulamaz kimse
reha

Her doğan üzölmek için olmalıdır âmâde

Sabık İzmir komodoru

Miralay Fâik Bey

Ruhuna fâtiha

18 Teşrin-i evvel sene 1925.

4)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 126cm x 38cm x 5cm,
ayakucu taşı: 102cm x 32cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Rika.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Üçgen alınlıklı prizmatik bir mezar taşıdır. Gövdenin bir yüzünde, kaidenin iki yüzü yazı için ayrılmış; gövdenin yan yüzünde üzüm salkımı motifi yer almaktadır. Gövdenin ön yüzünde yer alan kitabe metni, oryantalist üslûpta bir sivri atnalı kemer içinde verilmiştir.

Kitabe metni:

Geçme ey zâir

Bu kabre ihtiram et ver

Foto: 4

Selam sahibi etmişti

İnsaniyete çok ihtiram

İsmi Saffet kalbi saf

İdi riyardan hileden

Hüsn-ü ahlakıyla hem kesb

Eylemişti nîk-nâm

Hakperest idi vatanperver

Severdi milleti almadı

Lakin sabıktan meramı üzere kâm

Sekte-yi kalp ile etti ansızın terk-i cihan

Genç iken habka (habken) (حبكا) şeklinde yazılması gerekirken حبقا olarak yazılmış. (Bk.

Redhouse, 1978) felek ömrüne vermiştir hitam

Geldi bir er fevtine olsun dedi tarih-i tam

Saffetine (kırılmış okunamadı) eyle

İlahi (Kırık okunamadı) makam

Hicri 1345

(sol yan)

Nevşehirli zade Saffet Bey

Ruhuna fâtiha

Tarih-i vefatı 8 Haziran 1927.

Yapan İbrahim Ethem İzmir

5)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 158cm, ayakucu taşı:
143cm.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Döner yüzeyli kitabeliği (Çakmak ve Daş, 2013: 241-245)sivri bir kemerle ayrılmış çerçevesiz ince kartuşlar arasına kabartma tekniği ile yerleştirilmiş on satırdan oluşmakta; üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Bâki ancak Allah'tır

Hakperestim arz-ı ihlas istediğim

Dergâh bir

Bir ser nefes ayrılmadım tevhitte

Allah bir

Cumaovalı el-hac

Mustafa Âsım Efendi

Râmğâh-ı(Ârâmğâh. (آرامگاه) (Bk. Steingass,
1998: 32)

maneviyesidir

16 safer sene 1317(16 Haziran 1899)

16 Haziran 1315 (4 Haziran 1315 olmalı)

Foto: 5

6)

Tipi: Şahide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 154cm, ayakucu taşı:
145cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Rika.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Döner yüzeyli. Kitabeliği sivri bir kemerle ayrılmış, çerçevesiz ince kartuşlar arasına kabartma tekniğiyle yerleştirilmiş on bir satır bulunmaktadır. Üzerinde herhangi bir süs yoktur.

Kitabe metni:

Huve'l-hayy

Hacı Mustafa Âsım Efendi

Eyleyip dar-ı bekaya hicret

Bî'l-umum ailesi ahbabı

Oldular gark-ı yeis ü mihnet

Yaşadı sade yirmi bir yıl

Akıbet erdi nida-yırahl

Müddet-i ömrü ile tarihi

Foto: 6

Gitti genç Süleyman Saffet

Ruhuna fâtiha.

Yevm-i cuma sene 1327 (1909)2 Mart sene
1325

7)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 113cm x 28cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Tâlik.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Fes türü başlıklı, çerçevesi ve ince kartuşlar arasında yerleştirilmiş, sağa doğru eğimli kabartma tekniği ile yazılmış sekiz satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe Metni:

Huve'l-bâki sene 1305 (1887)

Bu cihan bağında asla kimse ummasın vefa

Nev-civan ömrüm yetirdim görmedim hiçbir
safa

Genç yaşımda derde düştüm çare yok
dermanıma

Eyledim rihlet cihandan mağfiret kılın hüda

Foto: 7

Koca Veli Ağa'nın oğlu Ahmet Ağa'nın

Hasan Ali Ağa'nın rızaenli'l-lahi ruhuna

fâtiha.

8)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 100cm x 26cm x 6cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı, çerçevesiz, düz, sağa doğru eğimli kabartma tekniğiyle yazılmış beş satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe Metni:

Huve'l-hayy sene 1289 (1872)

Koca Veli

Oğlu

Koca Ahmet

Ruhuna fâtiha.

Foto: 8

9)

Tipi: Şâhide

Ölçüleri: Başucu taşı: 60cm x 26cm x 4cm

Cinsi: Kalker.

Yazı türü: Nesih.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Fes türü başlıklı çerçevesiz, kabartma tekniğiyle yazılmış, düz üç satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-hayy sene 1269 (1852)

Mustafa oğlu (Ölen kişinin adı, fotoğrafta da görülebileceği üzere, yazılı değildir. Kimliği ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır).

Ruhuna.

Foto: 9

10)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 65cm x 30cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Foto:10

Süsleme özellikleri: Fes türü başlıklı, kabartma tekniğiyle yazılmış çerçevesiz, düz, dört satırdan oluşmakta; üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Sene 1300 (1882)

Diloğlu

Ahmet oğlu

Ahmet ruhuna.

11)

Tipi: Şâhide, döner yüzeyle.

Ölçüleri: Başucu taşı: 102cm, ayakucu taşı: 102cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: âlik.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Silindir formundadır. İlk satırı ters yerleştirilmiş bir damla motifi içine yazılan tarihten oluşmaktadır. Çerçevesiz satırlar hafif sağa eğimli kartuşlar arasına yerleştirilmiş, kabartma tekniği ile yazılmış yedi satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Foto: 11

Kitabe metni:

Sene 1320 (1902)

Dört günlük bir kuş idim uçtum

Ölüm ayırdı anam ile babamdan

Müteveffa Hacı Mustafa Âsım Efendi

Hafidi İzmir komodoru bahriye kaimmakamı

Fâik Bey'in mahdumu Mustafa Âsım

Ruhuna fâtiha.

12)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 100cm x 35cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Rika.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Fes türü başlıklı, çerçevesiz, kabartma tekniği ile yazılmış kartuşlar arasında yerleştirilmiş altı satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Hüda bâki 4 Temmuz sene 1334 (4 Temmuz 1918)

Cumaovalı merhum

Foto: 12

Hacı Efendi hafidi

Müezzin-zâde Ali Bey

Mahdumu Ali Kemal Efendi

Ruhu için fâtiha.

13)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 104cm x 31cm x 4cm,
ayakucu taşı: 95cm x 31cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Rika.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Tekne formunda, ay-yıldızlı alınlıklı, kitabeliği ayrılmamış, hafif sağa eğimli kazıma tekniğiyle yazılmış sekiz satırdan oluşmakta; üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Ayakucu taşı da tekne formunda, kazıma tekniği ile bitkisel süslemeli ve çerçeveslidir.

Kitabemetni:

Huve'l-bâki

Çeşm-i ibret-bînî ile zâir nazar kıl makbere

İhtîşam-ı ma-sivaya aldanıp olma sefil

Ya oku bir fatiha şâd et ruh-u mü'mini

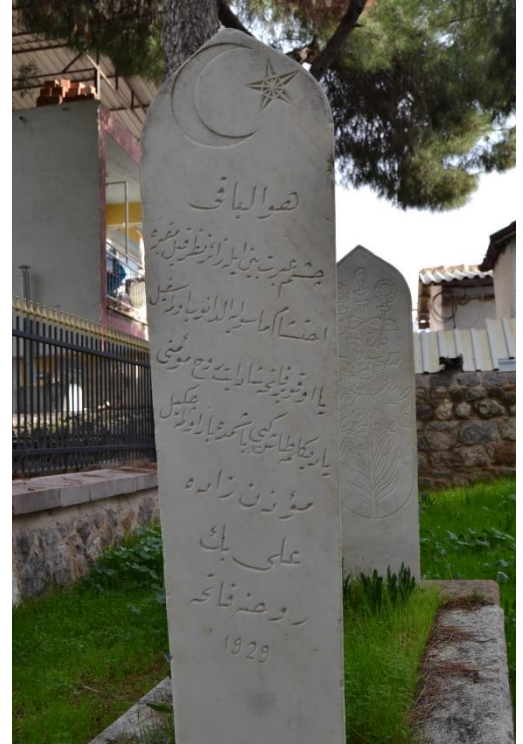

Foto: 13

Ya dikilme taş gibi başımda bâr olma çekil

Müezzin-zâde Ali Bey

Ruhuna fâtiha

1929.

14)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 105cm x 39cm x 6cm,
ayakucu taşı: 81cm x 34cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Bir saksıdan yükselen stilize akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir. Alınlık ve kitabelik bölümleri bir yuvarlak kemerle birbirinden ayrılmıştır. Kabartma tekniği ile yazılmış, sağa doğru eğimli yedi satır, düz silmelerle belirlenmiş kartuşlar içine yerleştirilmiştir.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt sene 1312 (1894)

Ya ilahi gelmişim divanına rahm et bana

Meskenim kıl lütfun ile cenneti ya rab

Çün ecel erişti geldi tar ü mar etti

Foto: 14

Razıyım el-hükmü'l-lah bu imiş emri bana

Balcı oğlu Ali'nin kerimesi Fatma Hanım

Ruhuna fâtiha.

15)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 101cm x 25cm x 7cm,
ayakucu taşı: 94cm x 30cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü:Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı başucu taşı. Kabartma tekniği ile yazılmış, hafif sağa eğimli altı satırdan oluşmakta ve üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Tekne formundaki ayakucu taşı düz ve üzerinde süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-bâki sene 1285(1868)

İlahi ravza-yıcenan

Eyle makamın hemin

Balcı oğlu Ali'nin

Oğlu Mustafa ruhuna

Foto: 15

fâtiha.

16)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 96cm x 27cm x 6cm.

Cinsi: Mermer

Yazı türü: Tâlik.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Fes türü başlıklı, kabartma tekniği ile yazılmış, sağa doğru eğimli, sekiz satır, düz silmelerle belirlenmiş kartuşlar içine yerleştirilmiştir. Üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Kitabe Metni:

Huve'l-baki sene 1214 (1799)

Ah ile zâr kılarım gençliğime doymadım

Hasreten fani cihanda tûl ömür sürmedim

Derdime derman aradım bir ilacın
bulmadım

Takdir-i Mevla böyle imiş ta ezelden bildim

Koca Veli oğlu Ahmet'in

Oğlu Mehmet rızaenli'l-lahi ruhuna

El-fatiha.

Foto: 16

17)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 80cm x 27cm x4cm.

Cinsi: Kalker.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Fes türü başlıklı hafif sağa eğimli kabartma tekniği ile yazılmış dört satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe Metni:

Huve'l-hayy sene 1301(1883)

Menteşeli oğlu

Mehmet'in ruhuna

fâtiha.

Foto: 17

18)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 60cm x 23cm x 7cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı başucu taşı. Kabartma tekniğiyle yazılmış dört satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt sene 1253(1837)

Kara Ahmet oğlu

Mehmet ruhuna

fâtiha.

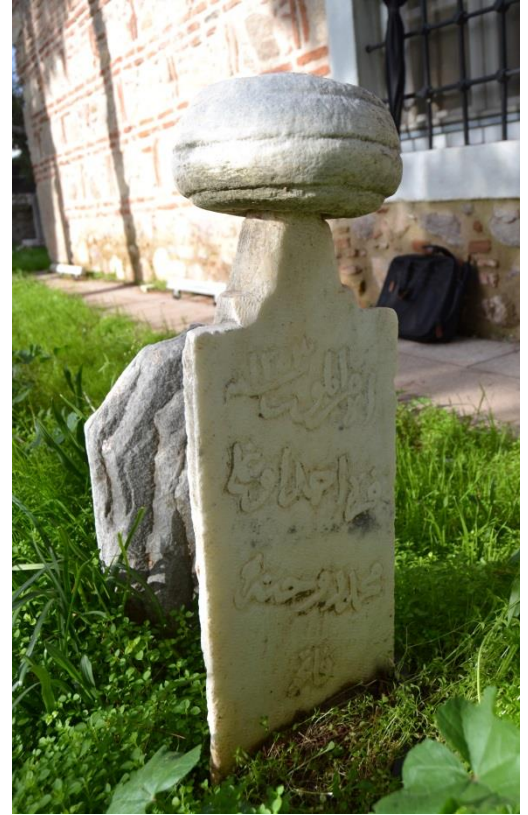

Foto: 18

19)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı:57cm x 23cm x 7cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı başucu taşı. Kitabeliği çerçevesi kabartma tekniğiyle yazılmış dört satır, silmelerle belirlenmiş kartuşlar içine yerleştirilmiştir. Üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-hayy sene (okunmuyor)

Didelü oğlu merhum

Mustafa'nın

Ruhuna fatiha

(tarihsiz)

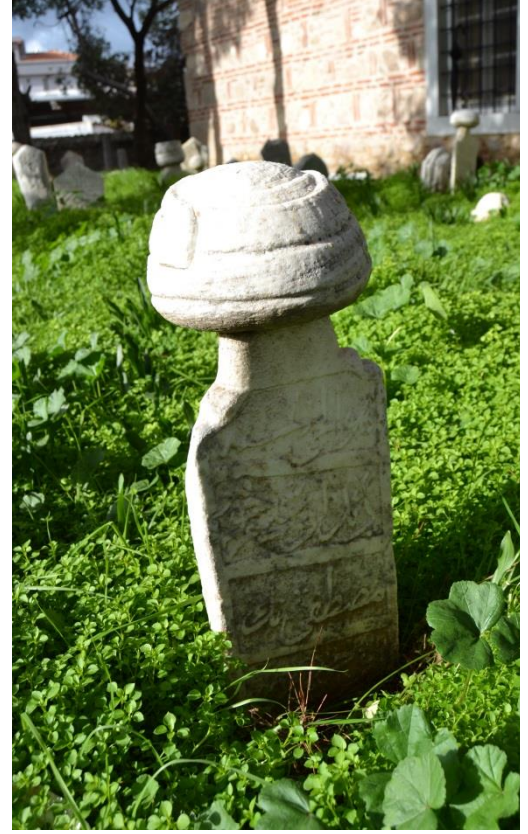

Foto: 19

20)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 60cm x 46cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen başucu taşı. Kitabelik yuvarlak bir kemer ve ona teğet uzanan düz bir şerit ile ayrılmıştır. Alınlık kısmının sol tarafında dilimli kubbeli ve tek minareli bir cami, sağ tarafında bir bina tasviri yer almaktadır. Kitabelikte silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiş kabartma tekniğiyle yazılmış dört satırlık bir kitabe bulunmaktadır.

Foto: 20

Kitabe metni:

Huve'l-muin sene 1254(1838)

Murtaza kızı merhume

Ümmü ruhuna

fâtiha.

21)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 57cm x 40cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti:(Belli değil).

Süsleme özellikleri: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üçgen alınlıklı başucu taşı. Kitabelik, yuvarlak bir kemer ile ve ona teğet düz bir şeritle alınlıktan ayrılmıştır. Alınlık barok karakterli yapraklarla doldurulmuştur. Kitabelik düz yerleştirilmiş ve kabartma tekniği ile yazılmış üç satırdan oluşmaktadır.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt sene 1253(1837)

Kandırmadı şu fenanın

Lezzetine (burada ÷yerine ı harfi kullanılmış)
ihraklaiftirak Doknalı (Dokna Kafkasya'nın
Karaçay bölgesinde bir Çerkez köyü.
www.abhazhaber.com/.../1889-tarihinde-kafkasyadan-karacay-cerkesk-ozerk-bolgesi)

.....

Foto: 21

22)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 48cm x 25cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı başucu taşı. Kitabelik, kabartma tekniğiyle yazılmış, hafif sağa doğru eğimli üç satırdan oluşmakta üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-baki sene 1250(1834)

Kara imamın oğlu

Deveci seyyid.

Foto: 22

23)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 111cm x 27cm x 14cm, ayakucu taşı: 109cm x 36cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Rika.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı

Foto: 23

başucu taşı. Kitabelik kabartma tekniğiyle yazılmış sekiz satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Merhum

ve mağfur

Cumayatalı (Bulgaristan'da Filibe'de Cuma Camii'nin bulunduğu ve halk arasında Cuma Meydanı olarak bilinen yer, www.balturk.org.tr/tag/cumayata)

Cavlak el-hacı

Hüseyin Ağa

Ruhu için

El-fâtiha

Sene 1162(1748).

24)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 52cm x 16cm x 8cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı başucu taşı. Kitabelikkabartma tekniği ile yazılmış altı satırdan oluşmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Merhum

Ve mağfur

Hüseyin Ağa

Ruhu için

Fatiha sene 1166 (1752).

Foto: 24

25)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 48cm x 24cm x 8cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Başucu taşı. (Başlık kısmı kırıktır.) Kitabelik kabartma tekniğiyle yazılmış, silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasında yerleştirilmiş sağa doğru eğimli dört satırdan oluşmakta, herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt

Sarı oğlu

Merhum ve mağfur

Halil ruhuna el-fatiha 5 ş (Şaban) sene 1202
(11 Mayıs 1788).

Foto: 25

26)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 56cm x 22cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti:(Belli değil)

Süsleme özellikleri: Başucu taşı. Tepeliği kırıktır. Kitabelik kabartma tekniğiyle yazılmış ve silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiş altı satırdan oluşmaktadır. Metni oluşturan Arapça ifadeler, Arapça dil kurallarına uyulmadan yazılmıştır.

Kitabe metni:

3 (Teşrinü's-sâni) sene 1261(15 Kasım
1845)

El-abd-i âsi ve't-tevvab-ı ârifi

.....bu dünya fâni

Kalil-i sürur kesr-i gamı

Kalilömrüna fi dâr-ı dünya

Merca'na ile beyti't-turabi

.....

Foto: 26

27)

Tipi: Şâhide.

Başucu taşı:115cm x 40cm x 6cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Alınlığı kaplayan ve bir barok yaprak içinden yükselen stilize akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir.Kitâbelik yuvarlak bir kemerle ayrılmıştır. Bu kısımda sağa doğru eğimli ve kabartma tekniğiyle yazılmış altı satır bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

Huve'l-bâki 12 şevval sene 1285 (26 Ocak 1869)

İlahi ravza-yıcenan

Eyle makamın heman

Hacı menla (**Molla** sözcüğünün eski ve kaba söyleniş şeklidir. Bk. Redhouse, 1978) zevcesi merhume

Emine menla ruhu için

fâtiha.

Foto: 27

28)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 108cm x 28cm x 7cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı ayakucu taşı. Kitabelikte kabartma tekniği yazılı, hafif sağa doğru eğimli, silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiş beş satır bulunmakta, üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-hayy sene 1271 (1854)

İlahi ravza-yıcenan

Eyle makamın emin

Dızman oğlu

Ali oğlu Abdullah

Ruhuna fâtiha.

Foto: 28

29)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 81cm x 26cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı başucu taşı. Kitabelikte kabartma tekniği ile yazılı altı satır silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiştir. Üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-hayy sene 1293 (1876)

İlahi ravza-yıcenan

Sagir İbrahim

Oğlu Ahmet ruhuna

Fatiha.

Foto: 29

30)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 94cm x 33cm x 5cm,
ayakucu taşı: 99cm x 33cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Tâlik.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen, alınlığı bitkisel motiflerle süslü tekne formunda başucu taşı. Kitabelikte yuvarlak bir kemerle ayrılmış ve üzerinde kabartma tekniği ile yazılmış, hafif sağa doğru eğimli ve silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiş altı satır bulunmaktadır.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt Recep sene 1323(1905)

İlahi ravza-yıcenan

Eyle makam-ı cennet heman

Balcı oğlu Mustafa Ağa

Zevcesi Fatma Hanım

Ruhuna fatiha.

Foto: 30

31)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 70cm x 25cm x 6cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen başucu taşı. Alınlığı kaplayan ve bir palmet üzerinden yükselen stilize akant yaprakları iki yanda taşın tepelik formunu belirlemektedir. Kitabelik bölümü alınlıktan yuvarlak bir kemer ile ayrılmıştır. Kitabelikte hafif sağa eğimli dört satır düz ve kartuşsuz olarak yer almaktadır.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt sene 1299(1882)

Ali'nin kerimesi

Fatma ruhuna

fatiha.

Foto: 31

32)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 125cm x 29cm x 11cm, ayakucu taşı: 110cm x 39cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Sarık türü başlıklı ayakucu taşı. Sarık malzeme özelliği bakımından bu taş ile uyumlu değildir. Kitabelikte kabartma tekniği ile yazılı, sağa doğru eğimli ve silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiş altı satır bulunmaktadır.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt

Okuya bir fatiha-yırahmeti'l-âlemîn

Durağı cennet ola fî makam-ı emin

Merhum ve mağfur Ali oğlu

Süleyman Ağa ruhuna fatiha

Sene 1191 (1777).

Foto: 32

33)

Tipi: Şâhide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 97cm x 34cm x 6cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Üçgen formlu alınlıklı başucu taşı. Alınlık dekoratif bir kemerle ikiye bölünmüştür. Alt kısma barok yapraklar, ortaya taç yapraklı bir çiçek, üst kısma yine barok yapraklar yerleştirilmiştir. Taşın gövdesi yaprak motifli bir şerit ile çerçevesiyle çevrilmiştir. Kitabelikte kabartma tekniği ile yazılı, düz kartuşsuz olarak yerleştirilmiş beş satır bulunmaktadır.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt
Merhume ve mağfure
Süleyman Ağa'nın kızı
Gülsüm kadın ruhuna
fatiha sene 1193 (1779).

Foto: 33

34)

Tipi: Şahide

Ölçüleri: Başucu taşı: 70cm x 30cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Üçgen tepelik formunda aşağıdan yukarıya doğru genişleyen başucu taşı. Alınlık kısmında iki yanında tek katlı yapıların olduğu, iki katlı cephe tasarımlı ve çifte minareli bir cami tasviri yer almaktadır. Kitabelik yuvarlak bir kemer ve ona teğet düz bir şerit ile ayrılmıştır. Bu kısımda kabartma tekniği ile yazılmış ve düz kartuşsuz olarak yerleştirilmiş yedi satır yer almaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-muin

Bu merkade her kim ederse dua

Ede mahşerde şefa'at muhibba

Koca Süleyman Ağa'nın

Ehli merhume Ayşe kadın

Ruhuna fatiha

Sene 1333 (1914).

Foto: 34

35)

Tipi: Şahide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 80cm x 30cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen başucu taşı. Alınlık kısmını kaplayan ve bir yarım taç yapraklı çiçek üzerinden yükselen stilize akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir. Kitabelik alınlıktan yuvarlak bir kemer ile ayrılmaktadır. Burada kabartma tekniği ile yazılmış, hafif sağa doğru eğimli ve silmelerle belirlenmiş kartuşlar içerisinde yerleştirilmiş beş satır yer almaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-hayy sene 1275 (1858)

Tosun oğlu

Hasan kerimesi

Emine ruhuna

El-fatiha.

Foto: 35

36)

Tipi: Şahide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 80cm x 30cm x 5cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Sülüs.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen güllü sarıklı başucu taşı. Kitabelik kısmında kabartma tekniği ile yazılmış, silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiş sekiz satır bulunmaktadır. Sarığın arkasından aşağı doğru bir çiçek (gül) motifi sarkmaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-baki sene 1253 (1837)

Beni kıl mağfiret ya rabb-i yezdan

Bi-hakki arş-ı azam nur-u Kuran

Gelip kabrim ziyaret eden ihvan

Ede kabrime bir fatiha ihsan

Doknalı Koca İmam

Merhum Mustafa Efendi

Ruhuna fatiha.

Foto: 36

37)

Tipi: Şahide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 70cm x 30cm x 4cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Tâlik.

Cinsiyeti: Kadın.

Süsleme özellikleri: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen başucu taşı. Alınlık bölümünü kaplayan ve bir saksıda yükselen akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir (İzmir örnekleri için bk., Daş, 2012: 151). Kitabeliği yuvarlak bir kemer alınlıktan ayırmaktadır. Burada kabartma tekniği ile yazılmış, ince silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiş sağa doğru eğimli yedi satırlık bir kitabe yer almaktadır.

Kitabe metni:

Huve'l-baki sene 1292 (1876)

Ah ile zar kılarım gençliğime doyamadım

.....fani cihanda tül ömür sürmedim

Derdime derman aradım bir ilacım

bulmadım

Takdir-i hüda bu imiş ta ezelde bilmedim

Postacı el-hac Halil Ağa kerimesi

Fatma Hanım ruhuna fatiha.

Foto: 37

38)

Tipi: Şahide.

Ölçüleri: Başucu taşı: 107cm x 32cm x 5cm, ayakucu taşı: 98cm x 35cm x 3cm.

Cinsi: Mermer.

Yazı türü: Rika.

Cinsiyeti: Erkek.

Süsleme özellikleri: Fes türü başlıklı başucu taşı. Kitabelik bölümünde hafif sağa doğru eğimli, kabartma tekniği ile yazılmış ve ince silmelerle belirlenmiş kartuşlar arasına yerleştirilmiş yedi satır bulunmaktadır. Ayakucu taşı tekne formunda olup üzerinde herhangi bir süs bulunmamaktadır.

Kitabe metni.

Huve'l-baki sene 1332 (1913)

Ya ilahi gelmişim divanına rahm et bana

Meskenim kıl lütfunla cenneti yar bana

Çün ecel geldi târmâr etti beni

Razıyım el-hükmü'l-lah bu imiş emr-i hüda

Balcızâde merhum Ali Ağa ruhuna fatiha.

Foto: 38

39)

Tipi: Şahide.**Ölçüleri:** Başucu taşı: 42cm x 22cm x 4cm.**Cinsi:** Mermer.**Yazı türü:** Sülüs.**Cinsiyeti:** Kadın.

Süsleme özellikleri: Alınlık bölümünü kaplayan ve palmet benzeri bir yapraktan yükselen akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir. Kitabelik alınlıktan yuvarlak bir kemerle ayrılmıştır. Bu bölümde kabartma tekniği ile yazılı, hafif sağa doğru eğimli, kartuşuz olarak yerleştirilmiş üç satır yer almaktadır.

Kitabe metni:

Ah mine'l-mevt sene 1302 (1884)

Hacı Efendi kerimesi

Havva Hanım ruhuna fâtiha.

Değerlendirme ve Sonuç

Samancıoğlu Câmii haziresinde yaptığımız çalışmalarda üzerinde bir süsleme ya da Arap alfabesiyle yazılmış bir kitabe bulunan çeşitli Osmanlı motifleriyle süslenmiş 39 adet mezar taşının dört tanesi XVII. yüzyıla, on yedi tanesi XVIII. yüzyıla, on altı tanesi XIX. yüzyıla, iki tanesi XX. yüzyıla ait olup bir tanesi ise tarihsizdir. Bunların on üç tanesi kadınlara, yirmi dört tanesi erkeklere aittir. İçlerinde iki tanesinin cinsiyeti, taşın toprak altında kalmış olmasından dolayı tespit edilememiştir. Yöre halkından olmayıp dışarıdan gelmiş olanlara ait beş adet mezar taşı bulunmaktadır. Kişilerin ölüm nedenleri hakkında yalnızca bir tanesinde kalp krizi şeklinde bilgiye rastlanmıştır. Hazirede yalnızca Balcıoğlu ailesine ait dört adet mezar bulunmaktadır.

İki numaralı mezar taşındaki tarihleme bir yanlışlık olduğu kanaatindeyiz. 7 şevval 1336 hicri tarihi, Rûmî 16 Temmuz 1334 tarihine denk gelmektedir oysa taşın üzerindeki tarih 26 Temmuz 1333 şeklinde yazılmıştır. Üç numaralı mezar taşının da tarihleme kısmında ay Rûmî, yıl Milâdî olarak verilerek ilginç bir özellik ortaya çıkmıştır.

Foto:39

Hazirede lâhit türünde bir adet mezar dışında tamamının şâhideli tipte yapıldığı saptanmıştır. Yazı türü olarak sülüs daha çok tercih edilmiştir. Altı tanesi rika, beş tanesi tâlik ve bir tanesi nesih, diğerleri sülüs ile yazılmıştır.

Şâhidelerde, kalker olan iki tanesi dışında, malzeme olarak mermer tercih edilmiştir.

Hazirede cami tasvirli başucu taşı sayısı sadece ikidir. (Bk., No. 20 ve 34). Her ikisi de kadın mezar taşıdır ve 1838 ile 1914 yıllarına aittir. XVIII. ile XX. Yüzyıllara ait cami tasvirli mezar taşlarının Batı Anadolu Bölgesindeki hazire ve mezarlıklarda yaygın olduğu, bu tür tasvirlerin kadın mezar taşlarında tercih edildiği araştırmalarla ortaya konulmaktadır (Daş, 2010: 121; Varol, 2018: 613).

İncelediğimiz mezar taşları süsleme programı açısından ele alındığında; hazirede, bitki desenli bezemeler, mimari tasvir, kandil, ay yıldız gibi çeşitli bezeme tür ve formlarının yanı sıra şâhidelerin silindirik ya da prizmatik şekillerde yapıldığı uygulamalarla, çeşitlilik arz eden bir repertuar sunduğu görülmektedir. Bu öğelerin dökümü Tablo 1’de verilmiştir.

TABLO 1: Süsleme İhtiva Eden Şâhidelerin Dökümü

Yıl	Cinsiyet	Süsleme Öge ve Özellikleri	Kat. No:
1779	Kadın	Alınlık dekoratif bir kemerle ikiye bölünmüştür. Alt kısma barok yapraklar, ortaya taç yapraklı bir çiçek, üst kısma yine barok yapraklar yerleştirilmiştir. Taşın gövdesi yaprak motifli bir şerit ile çerçevelenmiştir.	33
1837	?	Alınlık barok karakterli yapraklarla doldurulmuştur.	21
1837	erkek	Güllü sarıklı başucu taşı.	36
1838	kadın	Alınlık kısmının sol tarafında dilimli kubbeli ve tek minareli bir cami, sağ tarafında bir bina tasviri yer almaktadır.	20
1858	kadın	Alınlık kısmını kaplayan ve bir yarım taç yapraklı çiçek üzerinden yükselen stilize akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir.	35
1869	kadın	Alınlığı kaplayan ve bir barok yaprak içinden yükselen stilize akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir.	27
1876	kadın	Alınlık bölümünü kaplayan ve bir saksıda yükselen akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir.	37

1882	kadın	Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen başucu taşı. Alınlığı kaplayan ve bir palmet üzerinden yükselen stilize akant yaprakları iki yanda taşın tepelik formunu belirlemektedir. Kitabelik bölümü alınlıktan yuvarlak bir kemer ile ayrılmıştır	31
1884	kadın	Alınlık bölümünü kaplayan ve palmet benzeri bir yapraktan yükselen akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir. Kitabelik alınlıktan yuvarlak bir kemerle ayrılmıştır.	39
1894	kadın	Bir saksıdan yükselen stilize akant yaprakları iki yanda tepelik formunu belirlemektedir.	14
1899	erkek	Silindir formundadır	5
1917-18	kadın	Lahit türü mezar. Ayakucu taşında alınlık ve kitabelik dekoratif bir kemerle ayrılmıştır. Alınlık iki yandan koçboynuzları ile hareketlendirilmiş ve içi lale motifleri ile doldurulmuştur. Ayakucu taşı: Bitkisel bir görünümde verilmiş kandil motifi ile doldurulmuştur .	2
1902	erkek	Silindir formundadır...	11
1905	kadın	Alınlığı bitkisel motiflerle süslü tekne formunda başucu taşı.	30
1909	erkek	Silindir formundadır	6
1914	kadın	Alınlık kısmında iki yanında tek katlı yapıların olduğu, iki katlı cephe tasarımlı ve çifte minareli bir cami tasviri yer almaktadır.	34
1921	kadın	Alınlıkta iki yana doğru sarkan lale motifi.	1
1927	erkek	Üçgen alınlıklı prizmatik bir mezar taşıdır. Gövdenin yan yüzünde üzüm salkımı motifi yer almaktadır. Gövdenin ön yüzünde yer alan kitabe metni, oryantalist üslupta bir sivri atnalı kemer içinde verilmiştir.	4
1929	erkek	Ay-yıldızlı alınlık. Ayakucu taşı da kazıma tekniği ile bitkisel süslemeli.	13

KAYNAKÇA

Acar, T. (2011), *Menderes'teki Türk Eserleri*, İzmir: Menderes Belediyesi Kültür

Yayımları.

Acar, T. (2019). Samancıoğlu Camii (İzmir/Menderes) Hazinesindeki Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları. *Electronic Turkish Studies*, 14(3), 977-1022.

Balata, R.Y., Ustura, N. (1990), *Bergama Müzesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, İzmir: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.

Çakmak, E.; Daş. Ş. (2013) Karşıyaka'nın Taş Çiçekleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29(1), 341-354.

Daş, E. (2010), Bozdoğan Mezar Taşları, *Sanat Tarihi Dergisi*, XIX(2), 109-127.

Daş, E. (2012). İzmir'de Taş Çiçekler. *Kemeraltı Hazinesindeki Mezar Taşları*, İzmir: İBBKK, 75.

Derman, U. (1975), Mezar Kitabelerinde Yazı Sanatımız, *Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S.49/328.

Kalfazade, S., Ertuğrul. Ö. (1989), Kandil ve Kandilin Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, C.2, 23-24.

Kütükoğlu, M. S. (2000), *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Redhouse. (1978), Redhouse.T. J. W. (Ed.), *Turkishand English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Steingass, F. (1998), *Persian-English Dictionary*, Beyrut: Typopress

Telci, C., Mert, H.ve Gökçe, T.(2003), *Seydiköy'den Gaziemir'e bir Kentleşme Süreci*, İzmir: Gaziemir Belediyesi Kültür Yay.

Varol, A. H. (2018), Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı Mimari Tasvirli Osmanlı Mezar Taşları,I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi (19-21 Ekim 2018, Kuşadası), Aydın: *Yeni Fikir Dergisi Yayınları ve ADÜ*, 601-622.

İnternet Kaynakları

<http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/TR-77462/menderes.html> (Erişim Tarihi: 01.01.2020).

www.abhazhaber.com/.../1889-tarihinde-kafkasyadan-karacay-cerkesk-ozerk-bolgesi (Erişim Tarihi: 01.01.2020).

www.balturk.org.tr/tag/cumayata (Erişim Tarihi: 01.01.2020).

HASAN ÂLİ YÜCEL'İN "TÜRK EDEBİYATINA TOPLU BİR BAKIŞ" ADLI EDEBİYAT TARİHİ KİTABINDA DİVAN EDEBİYATI VE DİVAN ŞAİRLERİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Dr. Öğr. Üyesi İdris SÖYLEMEZ*, idrisssoylemez@gmail.com

DOI: 10.47525/ulasbid.815265

Özet

Hasan Âli Yücel'e göre edebiyat, gelenek ve değerleri, siyasi veya sosyal hadiseler neticesinde yaşanmış değişimleri anlamak ve takip etme imkânı sunduğundan fazlasıyla önem arz etmektedir. Cemiyetin sosyal, kültürel, dinî ve siyasi öğeleriyle alakalı çok fazla bilgiyi uhdesinde barındıran edebiyat eseri, özelde divan edebiyatı eserleri, toplumsal değerlerin yeniden inşasında referans kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Türk milletine ait milli ve manevî kültürün izlerinin uzağında yeni bir vahada başlayıp olgunlaşan divan edebiyatı milli değil, Arap ve Fars kültürlerinin egemenliğinde varlık bulan, taklidi değerleri ihtiva eden bir edebiyattır. Bu yüzden Türk kültürüne, diline, anane ve örfüne dair uhdesinde oldukça az bilgi ve birikim yer almıştır. Edebiyatın milliliği gün ile dün arasında ilişki kurduğu ölçüde mümkün olabilir. Divan edebiyatı Türk milletinin dününü yok saymış, gün ile dün arasına kalın duvarlar örmüştür.

Hasan Ali Yücel, Türk edebiyatının dönemlere ayırırken edebiyat ve cemiyet arasında var olan ilişkiden hareket etmektedir. Bu dönem edebiyatı içerisinde yer alan Halk ve tasavvuf edebiyatını milli kültürün yansıtıcısı olarak kabul ederken, Arap ve Fars edebiyatının taklidiyle şekillenmiş Divan edebiyatını, milli kültürden uzak bir edebiyat olarak değerlendirmektedir. Hasan Ali Yücel'in "Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış" adlı eseri, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Eserin üçüncü bölümü altmışaltı sayfadan ibaret olup dört alt başlıktan oluşmaktadır. Eserin üçüncü bölümünden hareketle oluşturduğumuz çalışmamız, divan edebiyatı ve divan şairleri ile alakalı olarak Hasan Ali Yücel'in dil ve muhteva üzerinden yapmış olduğu değerlendirmeler çerçevesinde şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Ali Yücel, Edebiyat, Edebiyat Tarihi, Divan Edebiyatı, Kültür

HASAN ALI YÜCEL'S INTERPRETATION OF THE DIWAN LITERATURE AND THE DIWAN POETS IN HIS BOOK "A COLLECTIVE CONSIDERATION OF TURKISH LITERATURE"

Abstract

According to Hasan Ali Yücel's points of view, literature is highly important as it provides an opportunity to understand and track the traditions, values and important changes which are happened through the social and political events. Literary works, especially the literary works of diwan, which contain a lot of information about the social, cultural, religious and political elements of the society, are accepted as reference sources in the reconstruction of social values. The Diwan literature is a literary period that started and matured in a new oasis away from the influences of the national and spiritual culture of the Turkish nation. The Diwan Literature is not a national literature, on the contrary it is a literary period that existed under the influences of Arab and Persian cultures and contains imitative values. For this

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Derleme Makale. Ss. 157-176

Orcid: 0000-0001-9798-4453

Makale Geliş Tarihi : 23.10.2020 Makale Kabul Tarihi: 03.12.2020

reason, it gives a very limited knowledge about Turkish culture, language, tradition and customs. The nationality of literature can be measured by the possibility of an established relationship with the past; the Diwan literature has built thick walls between today and yesterday as a period that ignores the yesterday of the Turkish nation.

As Hasan Ali Yücel divides the Turkish literature into periods, he discusses this divisions through the framework of the relationship between literature and society. While regarding the folk literature and the Sufi literature, which are included in the literature of this period, as the reflector of the national culture, he considers the diwan literature, which has continued for more than six centuries, as an imitation of Arabic and Persian literature and as an outsider type of literature to the national literature and an obstacle between the national period and the current. Hasan Ali Yücel's work *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış (A Collective Consideration of Turkish Literature)* consists of an introduction and three parts. The third part of the work consists of sixty-six pages and four subtitles. Based on the third part of the work, our study has been created within the framework of the evaluations made by Hasan Ali Yücel on language and content of the diwan literature and its poets.

Keywords: Hasan Ali Yücel, Literature, History of Literature, The Diwan Literature, Culture.

Giriş

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin etkili şahsiyetlerinden ve devlet adamlarından olan Hasan Ali Yücel (1897-1961), dönemin eğitim ve kültür hayatının olgunlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Hasan Ali Yücel felsefeci, tarihçi ve şair kimliğiyle tanınmaktadır²⁴. Cumhuriyet ilkelerinin yerleşmeye başladığı ilk dönemde sekiz yıl boyunca Milli Eğitim Bakanlığı görevinde²⁵ bulunan Hasan Ali Yücel, dönemsel ilke ve kaidelerin toplum içinde karşılık bulması maksadıyla fazlaca gayret göstermiştir. Yeni değerlerin gelişmesi ve yerleşmesi hususunda kaleme aldığı makaleleri ve kitaplarıyla kültürel birikimini fazlasıyla ortaya koymuştur. Modern toplumun yeni değerler çerçevesinde kaim olması gerektiği düşüncesinden hareket eden genç Cumhuriyet'in yeni bir gelenek oluşturmaya yönelirken Hasan Ali Yücel de, önceki geleneğin yenisiyle çelişmeyecek unsurlarını da içerek şekilde bir kültür aktarımını sağlamak için edebiyatı önemsemiş, gerek yazdığı, gerekse bakanlığı esnasında batıdan, doğudan ve yerel unsurlardan bir araya getirip çevirttiği²⁶ veya güncelleştirdiği eserleri genç dimağların faydasına sunmuş idealist biridir²⁷. Devletin kuruluş ilkelerine paralel bir anlayış çerçevesinde sosyal, kültürel sahada ve eğitimde izlenecek yolun esaslarını belirleyen bir konumdan hareket etmiş, sosyal değişimleri

²⁴ Ayhan Uçar, "Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı Döneminde Orta Öğretimde Gerçekleştirilen Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Ankara, 2009),12.

²⁵ A. Ferhan Oğuzkan, "Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri", Editör. H. Bahir Sorguç, (Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayınları, 1987), 628.

²⁶ Ali Ekber Polat, "Hasan Ali Yücel Dönemi ve Plastik Sanatlar", (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Edirne 2011), 43.

²⁷ Murat Uraz, Hasan Âli Yücel: Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları, İstanbul: Semih Lütfi Yayınevi, 1938,17.

kendi gerçekliği içerisinde dikkate almış, deđiřimlerin²⁸ kitlelere mal olması için de edebiyat önemli bir alandan yararlanmıřtır²⁹. Yazdığı yazılar ve yaptığı çalışmalarla bir döneme damgasını vuran Hasan Ali Yücel, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde ağdaş düşüncenin oluşmasına önemli katkılar sunmuřtur³⁰. İnsan, kendi derinliklerinden ibarettir anlayışı, Hasan Ali Yücel'i tanımlamak için gayet uygundur³¹. Zira o kuşanmış olduğu aydın, gelişimci ve yenilikçi kişiliğiyle, Batı ve Doğu medeniyetine ait unsurları hayatında ve eserlerinde mezcedebilme başarısı göstermiştir. Bu çerçevede bireyi yeni değerler çerçevesinde eğitmeyi amaçlayan önemli bir kalem sahibi, aydın ve devlet adamıdır. Genç cumhuriyetin yenilikçi anlayışını benimserken ya da benimsetirken, modern hayata uygun bulduğu geleneksel değerlerden de uzak kalmamış, Mevlana ve Mevlevilik esasları üzerine koca bir hayatı inşa etme yoluna gitmiřtir³². Genç cumhuriyetin ilkeleri kadar modern yaşam değerlerine engel teşkil etmeyen dinsel ve geleneksel ilkeleri de nemsemiřtir³³. Farklı kültür sahalarını bir arada mezcedebilme başarısı gösteren Hasan Ali Yücel, yaşadığı dönemde ve sonraki dönemde tam manasıyla anlaşılamamış kişilerdendir. Nitekim Peyami Safa onu "Alaturka davranışlı, doğu zevk ve adetlerine bağlı, dini inançlara sahip bir ruh adamı olarak tanımlar"³⁴. Bu durumda Hasan Ali Yücel, ne Doğulu ne Batılı ne de kendi döneminde etkili olan İşlamlıkla anılacak kadar dini bir figürdür. Bununla beraber, tekke ve zaviyelerin kapatılmış olmasına rağmen, Mevlevi kimliği sahiplenilen bir şahsiyet olarak sosyal yaşamda temeyyüz etmiştir.

Hasan Ali Yücel açısından edebiyat, toplumun beslenme kaynağı olduğu kadar, hareket noktası ve hatta varlık noktasıdır³⁵. Bu kapsamda, varlığını korumak isteyen toplumların ve milletlerin edebi bir duruşa ve dile ihtiyaç duyacağını düşünmüş ve yeni rejimin ilerlemesini sağlayacak bir edebiyatın ve dilin yerleşmesi doğrultusunda çaba sarf

²⁸ ner Yağcı, "Hasan Ali Yüce, İnsan Ve Edebiyat", *Hasan Ali Yücel*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları), 225.

²⁹ ner Yağcı, "Hasan Ali Yüce, İnsan Ve Edebiyat", s.225.

³⁰ Osman Bolulu, "Hasan-li Yücel'in şiirleri ve şairliği", *Hasan Ali Yücel Günleri*, 26-27 Aralık. Ankara: Edebiyatçılar Derneği 1997),126-127.

³¹ Ayrıntılı bilgi için Bakınız. Mehmet Emiralioğlu, *Hasan Ali Yücel*, (Ankara:Emel Yayınları, 1967), 6.

³² Ayhan Uçar, "Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı Döneminde Orta ğretimde Gerçekleştirilen Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi", 19.

³³ Yüksel Bilkay Yasul, "Hasan Ali Yücel'in Din ve Tanrı Anlayışı" (Yüksel Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Kayseri 2019), 25.

³⁴ Peyami Safa, "Hasan Ali Yücel", *Son Havadis*, İstanbul, 11 Mart 1961.

³⁵ Hasan Ali Yücel. *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, (İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932) 5.

etmiştir³⁶. Geçmişte olduğu gibi, yeni dönemde de toplumun edebiyat ve edebiyat eseri ile dönüşebileceği, bu dönüşümün kalıcı bir ruh haline varacağını savunmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı döneminde hazırladığı müfredat programında durumu şu şekilde izah eder: “Edebiyat tedrisatının aslı hedefi millî ve medenî hayatın muhtelif ceplerine makes olan eserlerle talebenin fikrî ve hissî alâkasını temin etmek”tir³⁷. Ona göre edebiyat bir yaşam biçimi olduğu gibi bir düşünce sistemidir. Medeniyet tarihinin önemli bir parçası saydığı edebiyat bilinmeden, Türk kültür hayatının da bilinmeyeceği fikrindedir³⁸. Bu saikle de kişiliğin kurucu ögesi, değerlerin yani milli kimliğin inşacısı konumunda bulunan Türk edebiyatının, sözlü ve yazılı dönemi ile onun devamı niteliğindeki geçiş dönemi edebiyatı eserlerindeki değerlerin Mevlana ve Yunus Emre’nin üzerinden yeniden okunmasını önemsemiştir³⁹.

Tanzimat’tan beri edebiyatın öğreticiliği görüşünü savunmuş aydınların⁴⁰ fikri çerçevesini takip eden Hasan Ali Yücel, modern dönemde bireyi eğitmek için edebiyattan faydalanılabileceğini düşünmüş, edebiyatı, değişimin ve inkılâpların yerleşmesinde bir vasıta olarak görmüştür. Ona göre, öteden beri Türk toplumunun düşünce yapısının şekillenmesinde temel rolü oynayan edebiyat ve edebiyatçı, yeni dönemde de inkılâpların toplumda kalıcı bir değere dönüşmesini sağlayacak yegâne gücü⁴¹.

Edebiyat ile ilgili görüşlerini çeşitli çalışmalarında serdeden Hasan Ali Yücel’e göre, kadimin inşa dönemlerinde önemli bir yere sahip olan divan edebiyatı, halk edebiyatından farklı olarak, miadını doldurmuş, çağdaş zamanın inşasında hiçbir etkiye sahip olmayan, önemli fakat eskimiş bir gelenektir. Bu bakış açısıyla birlikte divan edebiyatını eleştiren Yücel, dönemin şiiri ve şairleri ile alakalı olarak kimi değerlendirmelerde bulunur. Divan edebiyatımızın önemli şairlerine ait birtakım bilgilerini içeren “Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış” kitabında, divan edebiyatının hem olumlu hem olumsuz taraflarını birlikte ele alınır. Yeni bir dönemin temelini atma eğiliminin güçlendiği bir zaman diliminde, devlette önemli bir görev üstlenen Hasan Ali Yücel, toplumsal alanda yeni bir hayat anlayışının temellerini atma düşüncesindeydi. Bu çalışmamızda yaptıkları kadar, söyledikleri ve yazdıklarıyla da döneminde gündem olmuş

³⁶İbrahim Özen, “Hasan Âli Yücel’in Edebiyat Tarihçiliği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, p. 2521-2532, Ankara-Turkey, 2525.

³⁷ Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994),186.

³⁸ İbrahim Özen, “Hasan Âli Yücel’in Edebiyat Tarihçiliği”, 2525.

³⁹ Musa Kaval, Yunus Emre ve Mevlâna’nın Eserlerinde İnsan ve Tekâmülü, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(2013),s.103.

⁴⁰ Mermi Uygur, *İnsan Açısından Edebiyat*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1975), 1-158.

⁴¹ Hasan Ali Yücel, *Edebiyat Tarihimizden*, (İstanbul: İletişim Yayınlar, 1989),221.

Hasan Ali Yücel'in "Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış" kitabından hareketle Divan edebiyatı hakkındaki değerlendirmelerini ele alacağız.

1. Tarihi Süreçte Divan Edebiyatı ve Şairler

Hasan Ali Yücel, divan edebiyatının kaynaklarından, dönemlerinden ve şairlerinden bahsederken meseleyi bir bütün olarak ele alır. Bu durumla alakalı kanaatlerini bu bütün çerçevesinde dile getirmektedir. Bin yıla yakın bir süredir Türk edebiyatı sahasında etkili olan Arap ve Fars edebiyatı ve bağlantıları etrafında olgunlaşıp önemli eserler veren divan edebiyatı, çağın şartları gereği yerini hızlıca Batılılaşma geleneği etrafında sistemleşen modern edebiyata bırakmaktadır. Divan edebiyatı, X. asırdan bugüne belli koşullar ve şartlarda Arap ve Fars edebiyatlarının tesiriyle gelişerek ve farklılaşarak, tekâmülünü XVI. yüzyılda tamamlamış, XVIII. yüzyıldan itibaren de gücünü kaybedip günün koşulları içerisinde yerini XIX yüzyılın ikinci yarısında modern edebiyata bırakırken azda olsa varlığını günümüze kadar sürdürme gelmiştir⁴². Elbette edebiyat da diğer toplumsal değerler gibi birden mükemmel bir hâle vasıl olmadığı gibi toplumun ana arterlerinden birden bire çekilip gitmesi de söz konusu değildir. Bununla beraber bizim toplumumuz açısından modern dönemin başlangıcı olan 1860 tarihinden itibaren geleneğin basit bir kopyası olmaktan başka bir işe yaramayan ve can çekişmekte olan divan edebiyatı ve şairleri, toplumun reel yaşantısından ve gerçeklik değerinden fazlasıyla uzak kalmıştır. Esasen Arap ve Fars dili ile değerlerinin tasallutunda gelişen bir dönemin tamamlayıcısı rolünü oynamış, hem dil hem de içerik olarak milli ve yerli olamamıştır. Divan edebiyatı, topluma dair hiçbir değeri gerçek manasıyla yansıtmayan yapay bir edebiyattır. Halka ait olmayan kimi değerlerin sergilendiği bir müze olarak kabul etmektedir.

Edebiyatı etkili bir güç sahası olarak kabul eden Hasan Ali Yücel, toplumu edebiyatın kurucu gücüyle⁴³ yeniden dizayn etmenin gereğini vurgular. Yücel, toplumların gelişim hallerinin ve düşünce değerlerinin bu edebî eserlerde saklı bir hâlde durduğunu ve eserlerin bu gözle okunması gerektiği kanaatindedir. Bu çerçevede hayatı edebî düşünce parametreleri, yani toplumu yansıtmaya gücüne ve değiştirme gücüne sahip eserle birlikte okuma düşüncesindedir. Bu gerekçeden hareketle Edebiyatı eserden hareketle ele alan Yücel, divan edebiyatına eleştirel yaklaşırsa da, onun önemli taraflarını dile getirmekten ve eserlerine konu

⁴² Ferdi Kiremitçi, XX. Yüzyıl Türk İslam Edebiyatı Tarihi", *Türk İslam Edebiyatı*, Editör. Metin Hakverdioğlu - Aynur Kurt, (İstanbul: Lisan yayıncılık,2019)327.

⁴³ Kani İrfan Karakoç, *Ulus-Devletleşme Süreci Ve Türk Edebiyatı'nın İnşası (1923-1950)*, (Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2012),7.

edinmekten de geri durmaz. Bu edebiyatın zirve noktasını Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılında gören yazar X. yüzyıldan bu yana divan edebiyatının gelişim tarihini bir bütün olarak ele alıp ürünlerini kendi dönemi açısından değerlendirmektedir. Hasan Ali Yücel, Arap ve Fars edebiyatının taklidi olarak başlayan süreçte milli olmayan bir dilin imkânları dâhilinde, süreç içerisinde toplumu farklı boyutuyla yansıtacak çok önemli eserlerin ortaya konduğunu da kabul etmekte ve bu hususta Fuzuli, Baki, Nefi ve Nabi misali büyük ve etkili şairleri örnek göstermektedir. Bununla beraber devletin kaderinden kaçamayan bir edebiyat olarak divan edebiyatının, devletin zayıflamasıyla zayıfladığını ve miadını doldurduğunu dile getirmektedir. Büyük şairlerin elinde aslından, yani Arap ve Fars edebiyatından daha büyük ve etkili bir edebiyata dönüşen Divan edebiyatının, milli değerlerin yansıtamadığından güç kaybettiğini ve yok olup yittiğini ifade etmektedir.

Divan edebiyatını yapay bulan Hasan Ali Yücel, söz konusu eserinde Divan edebiyatını lisan, tarih, içerik ve sanat düşüncesi bakımından eleştiriye tabi tutar. Gittikçe kan kaybeden Divan edebiyatını öteden bugüne halkın sorun ve meselelerini ele alma bakımından fazlasıyla kifayetsiz hatta yetersiz görür. Bu düşünceler çerçevesinde divan edebiyatının düşünce dünyasına eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutan Hasan Ali Yücel'in Divan edebiyatı ile ilgili değerlendirmelerini iki başlık halinde ele almak mümkündür.

1.1. Divan Edebiyatının Dil Hususiyetleriyle Alakalı Değerlendirmeleri

Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet dönemindeki ilk dil çalışmalarına yakından tanıklık etmiş bir aydın ve devlet adamıdır. Kadim gelenekten kopup modern döneme kapı aralayan bir toplumun yeni bir dünyanın eşliğinde bulunduğunu fark etmiş birisi olarak, modern döneme uygun insan yetiştirmek için dili önemli bir araç olarak ele almıştır⁴⁴. Bilgin dili ile halka mahsus konuşma dili arasındaki makasın divan edebiyatı döneminde fazlasıyla halkın aleyhine açıldığını ifade ederek⁴⁵ yeni dönemde ortaya konulan dil anlayışını yani dilin sadeleşme meselesini, halkın dili etrafında ele alır. Divan edebiyatı eserlerinde dönemin şairleri ve nasirleri tarafından kullanılan dili de bu esastan hareketle eleştiriye tabi tutar.

Edebiyatı bir bütün olarak tanımak, anlamak, tanımlamak ve belli bir değer çerçevesinde ele alıp incelemek veya özümsemek, ondan yeni bir değer elde etmek her şeyden önce Türk dilinin dönemlerini ve lehçelerini tanımakla mümkündür⁴⁶ diyen Hasan Ali

⁴⁴ Canan Kerimoğlu, "Hasan Âli Yücel'in Dil Ve Edebiyata Bakışı", *Hasan Âli Yücel*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları), 249.

⁴⁵ Kerimoğlu, "Hasan Âli Yücel'in Dil Ve Edebiyata Bakışı", 251.

⁴⁶ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 98-106.

Yücel, geniş bir coğrafyaya dağılmış Türk milletinin farklı coğrafyalarda farklı dil ve kültürlerden etkileniyor olmasını doğal bir durum saymaktadır. Ona göre, bütün bu etkileşime rağmen, Türk dili, köken ve kalıplaşmış kullanımlar itibariyle hiçbir bozulmaya uğramamıştır⁴⁷. Karşılaşmış oldukları kadim kültürlerin dilleri yerine öz dilleriyle kimi eserler ortaya koyarak halkına hitap eden şairler ve yazarlar, bu yolla dillerini de dillerinin yaslanmış olduğu kadim değerlerini de korumuştur. Moğol baskısı neticesinde sıkıntılı bir süreç yaşayan Türk milleti, Ali Şîr Nevâ'i misali büyük bir âlim ve edibin kaleminden çıkan Türkçe eserlerle dilini ve dolayısıyla manevi birliğini koruyabilmiştir⁴⁸. Bu durumu edebi eser ile dil arasındaki sağlam ilişkinin sonucudur. Tarihin bütün dönemlerinde farklı komşularla birliktelikler kuran Türk milleti diğer alışverişlerin yanı sıra, dil bağlamında kelime alışverişinde bulunurken, hiçbir hal ve durumda kendi dilini terk etmiş değildir. Osmanlı lehçesini bu anlamda Türk dilinin zirve döneminde kullanılan Türkçe olarak kabul eden Hasan Ali Yücel dönemin kimi şairlerini Türkçeyi bu dönemde yabancı etkiye açık hâle getirip Türk diline ait özün yok olmasına sebebiyet verdikleri için eleştirmektedir:

*Âşık Paşa, Şeyhi, Süleyman Çelebi, Sinan Paşa, Baki, Ruhî, Nabi, Nef'i, Nedim, Şeyh Galip gibi büyük şairler yetiştiren bu edebi lehçe, Türkçenin özünü yabancı unsurların yığını altında bırakmıştır. Ümmet devrinin mahsulü olarak kuvvetli olduğu hâlde milli kültür yönünden çok arık kalmıştır.*⁴⁹

Edebiyat tarihimizi, söz konusu kitabında, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası dönemler çerçevesinde⁵⁰ ele alan Hasan Ali Yücel, ilk dönem edebiyatını bütünüyle yerli ve milli olarak kabul etmektedir. Bu ilk dönemi sözlü edebiyat dönemi ve yazılı edebiyat dönemi olarak ikiye ayırmakta, yazılı edebiyat dönemini de kapalı dönem edebiyatı olarak andığı Göktürk edebiyatı ile dış etkilere açık olmakla beraber milli değerini koruduğunu belirttiği Uygur edebiyatı başlıkları altında ele almaktadır⁵¹. Zira bu edebiyatların her biri, farklı konular içerse de, dil tamamıyla halkın konuşup anlaştığı dil olan Türkçedir. Yani dışarıdan alınan kimi konular dahi dilin değerleri çerçevesinde yeniden kurgulanmış ve bu haliyle edebî eserin konusu haline getirilmiştir. Medrese ve dolayısıyla ilim dilinin Arapça, edebiyat dilinin Farsça olması halkın ve kimi âlim ve aydınların Türkçeye ilgisinin zayıflamasına sebebiyet vermemiştir. Geçiş döneminde bu milli ruha sahip şairlerin ortaya koymuş oldukları eserler bu ciheti ile milli dönem olarak addedilen dönemin devamı

⁴⁷ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 103.

⁴⁸ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 104.

⁴⁹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 107.

⁵⁰ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 13-14.

⁵¹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 13.

mahiyetindedir. Durumu Hasan Ali Yücel, bu dönemde yazılan ve İslami dönem Türk edebiyatının ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig üzerinden şöyle dile getirir:

Vezninin aruz olması, müellifinin mesnevi tarzını kabul etmesi, İslam'ın Allah'ı yerine kullandığı Türk Ogan'ın yanında Allah'a sıfat olan Zülcelâl tabiri ve kıyamet, halâyık, arş, hakke'l-yakin, şeriat gibi dini ıstılahları kabul etmesi bu eserde İslam izlerinin varlığını göstermektedir. Buna mukabil, içindeki öz Türkçe kelimelerle Kutadgu Bilig, bir dil haznesidir. Hele Türk yaşayışı ile düşüncesini ve Türk töresini gösteren cihetler yönünden bu eser, yüksek bir kültür abidesidir⁵².

Böylece Kutadgu Bilig ve daha sonrasında yazılan Atabetü'l-Hakayık ve Divan-ı Hikmet, Türklerin Arap ve Fars edebiyatının etkisiyle divan edebiyatı tarzında kaleme aldıkları öncü eserler olmakla beraber, Türk edebiyatının öteden beri milli kimliğe ve dile dair sağladıkları önemli bilgilerden hareketle yüksek bir kabule erişmişlerdir. Durumu Hasan Ali Yücel şöyle dile getirir:

Yalnız şunu unutmamalıdır ki içinde İslami tesirler görülmekle beraber saydığımız bu eserleri Divan edebiyatının tesis etmiş ve kendi yolunda mükemmelleşmiş bulunduğu devirdeki eserlerle kıyas edilirse Türk dilinin özlülüğü bakımından çok temiz ve çok Türkçedirler. Eğer dilce bu eserlerin sahiplerinde görülen dikkat, Divan edebiyatının sonraki mensuplarında bu kadarcık olsun var olsaydı mana yönünden kaybeden milli edebiyatımız hiç olmazsa şekilce asliliğini muhafaza edebilirdi.⁵³

Hasan Ali Yücel, edebiyat tarihi konulu bu çalışmasında ilk dönemde klasik edebiyatın verileriyle ortaya konan ilk eserleri dil bakımından mukayeseli olarak ele almaktadır. Bu kapsamda, Kutadgu Bilig, Divan-ı Lüğati't-Türk ve Divan-ı Hikmet'i daha sonraki dönemlerde kaleme alınmış olan divan edebiyatı eserleriyle içerik, biçim ve dil hususiyetleri bakımından karşılaştırarak divan edebiyatı şairlerini, mana ve şekil bakımından Türk edebiyatını terk etmekle eleştirmektedir.

Türkler İslam medeniyetiyle VIII. asırdan itibaren, önce Müslüman Araplar ve kendilerinden bir müddet önce Müslüman olan Farslar ve onların gelenekleri üzerinden tanıştılar. Kadim dönemden bu yana tanıştıkları Farsları ve Fars kültürünü yakından tanıyan Türklerin, İslam medeniyeti ile kurmuş oldukları bağ tamamıyla Farslar üzerinden sağlanmıştı⁵⁴. Kimi direnmelere rağmen İslamî kültürü benimseme uğraşında olan Türkler, Araplardan ziyade kültürel değerlerin transferi hususunda Farslarla diyalog halinde

⁵² Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 108.

⁵³ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 114.

⁵⁴ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 142.

olmuşlardır. Bu durumda dil, dış baskıların etki sahasına açık hâle getirilmiştir⁵⁵. Yücel, edebî eserin dil ve muhteva itibarıyla dış etkiye açık hâle gelmesini taklitçilik olarak ifade eder ve tenkitlerini bunun üzerine inşa eder:

Onun içindir ki İslamlaşmış İran edebiyatında dil ve düşünüş bakımından milliliğini kaybetmiş neler varsa, onların hepsini söyleyiş tarzı ile nazım ölçüsü ve şekiller ile hatta zevk ve duyuşlar ile Farsçayı taklit eden Divan edebiyatımızda da buluruz⁵⁶.

İslami geleneğin etkisiyle Arapça ve Farsçanın tesirinde kalan klasik edebiyat, yeni ve sunî bir dil üreterek halkın konuştuğu Türkçeden kopmuştur. Divan edebiyatı şair ve yazarları, İslam dininin etkisiyle Arapların ve Farsların meydana getirdiği ortak edebiyata yönelmiş ve kendi kadim edebî geleneklerini dil esasları bakımından terk ederek milli olan dönem ile bağlarını yitiren bir edebiyat üretmişlerdir:

Divan edebiyatı, Türkçenin her üç edebî lehçesinde (Çağatay, Osmanlı, Azeri } dil yönünden özlülüğünü çok kaybetmiştir. Eski Uygur edebiyatında en mücerret mefhumları söyleyecek Türkçe kelimeler varken, yalnız İslamlığın Arap'ta ve Fars'ta yarattığı ortak edebiyata uymak zoru ile onları bırakmış, Arap ve Fars dilinden kelime almak göreneğine uymuşuz. Divan edebiyatçıları en basit düşünceleri bile olmak, etmek, eylemek, kılmak gibi yardımcı fiillerin yanına Arapça ve Farsça sözler getirerek anlatıyorlardı. Fevt olmak, feryat etmek, sebat eylemek, perişan kılmak gibi binlerce mürekkep fiiller böylece köksüz olarak, boş yere dilimize girdiler. Bu etti, eylediler de olmasaydı, birçok şairin şiirlerini, birçok yazıcıların nesirlerini Farsça sanmakta haksız sayılmayacaktık⁵⁷.

Bugün için eğer Türk edebiyatı, dünya edebiyatı sahasında önemli bir yere sahip değilse Fars edebiyatının gölgesinde kalan bir edebiyat ise şüphesiz bunun müsebbibleri ilk dönemden itibaren Türkçenin yetersizliğini dile getirip eserlerini Arapça ve Farsçanın etkisinde dile getiren şairler ve yazarlardır⁵⁸. Şiir yazma hususunda dilin yetersizliğini merkeze alan kimi şairler, manayı Türkçenin imkânları dâhilinde Yunus tarzında dile getirmeye gayret gösterebilirlerdi, bugün Türk edebiyatının bir başka merhalede etkili olacağı gerçeğini dile getiren Yücel, durumu şöyle delillendirme yoluna gitmektedir:

Âşık Paşa, Fuzuli ve başka birçok Divan edebiyatı şairi, Türkçeyi kaba ve işlenmemiş bulduklarını daima açıkça ve bazen da acıyarak yazmışlardır. Hâlbuki açık Türkçe ile söyledikleri zaman, onun gizlice var olan inceliğini meydana çıkarmış bulunuyorlardı. Milli

⁵⁵ Agâh Sırrı. Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. 3.Baskı, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1972)413.

⁵⁶ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 116.

⁵⁷ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 148.

⁵⁸ Nesrin Feyzioğlu, "*Garib-Name Üzerinde Bir İnceleme*", (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Erzurum 1996), 126.

dilde zevkleri o kadar bozulmuştu ki böylece kendi kendilerini yalancı çıkarmış olduklarının bile farkına varamıyorlardı. Eğer tuttukları yolun sapağını görüp de emeklerini doğru yana çevirebilmiş olsalardı ana dilimiz, yavaş ve emniyetli yürüyen bir tekâmülle kendi yatağında akan bir ırmak gibi etrafından su ala ala verimli ve diri bir hâle gelmiş bulunurdu. Başka bir bakımdan divan edebiyatının dilce özünü kaybetmesi, bir Klasik Türk Edebiyatı'nın var olmasına da engel olmuştur⁵⁹.

Meseleyi daha da derinleştirerek farklı veçheleriyle ele alan Hasan Ali Yücel, İslam medeniyeti sahasına giren Türklerin, geçmiş gelenekten getirdikleri kimi değerleri, dönemdeki Arap ve Fars edebiyatının tesiriyle terk ettiği düşüncesindedir. Bu terketme, köksüz bir edebi döneme yol açmıştır. Buna bağlı olarak şairler ve yazarlar, Türk edebiyatına ve elbette dilin güçlenerek yaşayabilmesine olumsuz etkide bulunarak ciddi zararlar vermiş, böylece edebiyatlarının, dünya edebiyatları içerisinde klasik olarak kabul edilmesinin önündeki en önemli engeli teşkil etmişlerdir:

Onun içindir ki Divan edebiyatı, bazılarının sandığı gibi Türkçeye, onu incelterek ve zenginleştirerek bir şey kazandırmamış, belki kazandırmış gibi görünen noktalarda ona birçok şeyler kaybettirmiştir. Bu yüzden divan edebiyatı klasik bir edebiyat olamamış, dünya edebiyatları içinde mühim bir yer alamamıştır⁶⁰.

X. asırdan itibaren şairleri dil ve mana değerleri itibarıyla kadim Türk geleneğinden kopmakla eleştiren Yücel, bir önceki dil dünyasından kopuk eserler veren şairleri, bu sebepten ötürü kendilerinden sonraki döneme de örneklik teşkil etmedikleri için⁶¹ klasik edebiyat dünyasına ait kabul etmez. Kadim dil havzasından çeşitli nedenlerle kopmuş divan edebiyatının, halkın dil ve muhayyilesinden de fersah fersah uzaklaştığı için asla kalıcı olmayacağını vurgulayan Yücel, gelenekten kopukluğu ya da geleneğe yaslanmama meselesini divan edebiyatı sahasında eserler ortaya koyan şairlerin bu millete ve dolayısıyla milli kültüre yapmış oldukları kötülük çerçevesinde ele almaktadır:

Dilde özlülüğün bozulması, divan edebiyatının halka yayılmasına da engel olduğu için köksüz bir ağaç gibi kalmış, dışından görülen kocamanlığa karşı millet vicdanında derin bir iz bırakmadan yıkılıp gitmiştir. Divan edebiyatının özsüzlüğüne, asırlarca yaşamış bir cemiyet müessesesinin cemaat vicdanında ufak bir acı bile bırakmayarak çökmesinden daha canlı bir delil bulunamaz. Milattan dokuz asır önceye ait olduğu hâlde bir Odise veya İlyada, Şeyh Galib'in daha dün yazılmış sayılacak kadar yeni olan Hüsn ve Aşk'ından çok yaşıyor, daha

⁵⁹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 148.

⁶⁰ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 149.

⁶¹ Şükran, Yurdakul. "Hasan-Âli Yücel'in Edebiyat Tarihçiliği", *Hasan Ali Yücel Günleri*, 26-27 Aralık. (Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 1997),101.

pek çok da yaşayacak. Bu neticeleri görüp atalarımızın ne kadar yanlış bir yolda yürüdüklerini anlamamak, anlayıp da acımamak ve kızmamak mümkün müdür?⁶².

Eserin millilik vasfını belirleyen temel noktalardan birinin dil olduğunu dile getiren Yücel, dili önemli bir araç görmekle beraber, esasen insanın kadim tarihi ve genel insanlık mirası ile kurmuş olduğu ortak değerleri yansıtan eserlerin milli dil ile ortaya konulmasını önemsemektedir. Bu anlayışa bağlı olarak Farsça yazılmasına rağmen Mevlana'nın Mesnevi'sini Türk ve milli kabul eder⁶³. Zira bu kıymetli eser kadim olan ile yeni olanın arasında insanlığın ortak değerleriyle önemli bir kompozisyon oluşturma becerisi göstermiş ve Anadolu'da neşet eden kadim Türk kültür ruhunu yansıtan bir eser olabilmıştır.

Divan edebiyatı sahasında kimi şairlerin nesir eserlerle tanındığı bilinmektedir. Bununla beraber edebi metni dil esası üzerinden değerlendiren Yücel, ilk dönemde ortaya konan nesir eserlerinin sade bir dil ile kurulduğunu ve bozulmadığını daha sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerin ise ağır ve ağdalı bir dil ile yazıldığı ve öz Türkçeden uzaklaşıldığı için bozulduğunu ve mesele edebî bir eser inşa etmek ise ilk dönem şair, yazar ve düşünürlerinin bunu başarabildiklerini ifade eder:

*Divan edebiyatında nesrin, nazıma göre daha geç bozulduğu görülür. Mesela Kutadgu Bilig'in önsözündeki açık ve güzel Türkçe nesirden Fuzuli'nin Hadikatü's-süeda'sındaki maharetli, Farsça ve Arapçalı nesre gelebilmek için beş asır geçmiştir. XV. asırdan evvelki tefsir tercümelerinde, fıkıh kitaplarında, pek çoğunu bugün unutmuş olduğumuz birçok öz Türkçe kelimelere ve cümle şekillerine rast geliriz.*⁶⁴

Halkın dili ile âlimin dili arasında meydana gelen derin farklılıktan hareketle dil hususunda eleştirilerini sürdüren Yücel, sanatlı bir söyleyişi benimseyen, adeta eserlerini kelime oyunları ve bolca sıfatla anlaşılmaz kılan dönemin nasirlerine edebiyat anlayışı hususunda geriliğinden bahisle dili kullanma esasları çerçevesinde sert eleştiriler yöneltmektedir:

*Türk dilini berbat eden, Türk düşüncesini dışı ile içi arasında hiçbir münasebet kalınmayacak şekle sokan bu kelimeci edipler, divan edebiyatının nesirde üstatları sayılmıştır. Nergisi'nin beş nesir hikâyeden mürekkep (Hamse) si, Veysi'nin (Siyer) iyle (Habname) si XIX. asra kadar divan edebiyatının şaheserlerinden addolunmuştur. O devrin edebiyat anlayışındaki geriliği bu takdirlerden de anlamak mümkündür.*⁶⁵

⁶² Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 150.

⁶³ Şinasi Özdenoğlu, *Edebiyatımızın Beş Ana Meselesi*, (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 1949), 76.

⁶⁴ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 134.

⁶⁵ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 134.

Kullanılan dile ve ortaya konan edebî anlayışa bağlı olarak yazılan kimi eserlere ve yazarlara eleştiriler sunsa da aynı dönemde yazılan, Türk dilinin söyleyiş biçimini, değerini ve dil dünyasını Arapça ve Farsça kelimelere rağmen koruyan şair ve yazarları ise övmekten de geri durmaz:

Kırık cümleleri, Arap ve Fars kelimelerini çok kullanmakla beraber ifadesinin canlılığı ve açıklığı ile eski Türkçe nesirdeki yumuşaklık ve elastikliği bize duyuran Sinan Paşa, denilebilir ki Divan edebiyatının bu yolda tek kalmış bir şahsiyetidir.⁶⁶

1.2 Divan Edebiyatı Muhtevası Bakımından Değerlendirmeler

Muhteva bakımından yeni bir alanın değerlerini eserlerine taşıyan Farslar, nazım şekilleri ve nazım ölçüsü bakımından da Arap edebiyatına ait kimi edebî özellik ve düşünceleri edebiyat sahasında değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu durumu yakından müşahade eden Türk şair ve aydınları yeni medeniyet sahasında vuku bulan duruma bigâne kalmamak maksadıyla, Araplardan Farslara geçmiş değerleri olduğu gibi benimsemiş ve bu çerçevede bin yıla yakın bir zaman diliminde sayısız eserler ortaya koymuşlardır. Bu durumda Türk mütefekkirlerinin kendi kültürüne yakınlık hissettiren kimi özellikleri daha rahat şekilde benimsediklerini ifade eden Hasan Ali Yücel, söz konusu eserinde Fars ve Türk edebiyatı kullanılan aruz'u, vezin konusundan hareketle ele alır. Ve kadim edebiyat geleneğimizde kullanılan hece veznine uygunluk arz eden vezinlerin Farsların etkisiyle kullanıldığı hususunda olumlu bir bakış açısına sahiptir:

Bunun için eski düzeni milli nazım ölçümüze benzeyen Fars şiirine uydurulmuş olan aruz vezni, doğrudan doğruya Arap'ın kullandığı aruzdan bize daha mülayim geldi. Divan edebiyatında kullanılan aruz, işte bu aruzdur.⁶⁷

Fars edebiyatının etkisinde gelişim imkânı bulan ve bin yıla yakın bir süre devam eden divan edebiyatında çok fazla kullanılmış olan ve İran edebiyatından edebiyatımıza geçen mesnevi nazım şeklinde yazılan eserler orijinal olmaktan bir hayli uzaktır. Hatta bu eserlerin büyük bir kısmı Farsçadan tercüme veya iktibas yoluyla alınmış ve edebiyatımıza kazandırılmıştır. Dil ve muhteva bakımından da bizim kültür havzamızdan kopuk ve dolayısıyla orijinal olmayan eserlerdir:

Bunların mühim bir kısmı ile burada zikretmediğimiz daha birçok mesneviler vardır ki hemen hepsi Fars edebiyatından ya tercüme, ya iktibas sureti ile vücuda getirilmişlerdir.⁶⁸

⁶⁶ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 135.

⁶⁷ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 117.

⁶⁸ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 135.

Yücel'e göre, İran ve Arap edebiyatını taklit eden kendi içerisinde orijinal bir değer üretmeyen bir edebiyat olması ve nazirecilik çerçevesinde eserlerin hep birbirinin benzeri olması divan edebiyatının yaşamasının önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. Zira Fars edebiyatının basit bir taklidi olup Türk milletinin kültürel değerlerine ait herhangi bir bilgiye ve değere sahip olmayan, gerçeği ele alıp işlemekten uzak, soyut esaslar üzerine kurulu bulunan bir edebiyat olduğu düşüncesindedir:

Bunun neticesi, taklitçilik olmuştur. Tezkereleri dolduran birçok şair, hep birbirlerine nazire söylemişlerdir. Birbirlerinden ayrılıkları, seslerindeki incelik ve kalınlıktan ibaret kalmış arılar gibi asırlarca aynı nağmeyi vızıldayıp durmuşlardır. Bu hükümde ne kadar haklı olduğumuz, bir nazire mecmuasını alıp bakmakla pek kolay görülebilir. Bu derece hayattan uzak kalmış bir edebiyatın yaşayamamasından daha tabii ne olabilirdi.⁶⁹

Bununla beraber Fuzuli ve Şeyh Galib misali kimi şairler, divan edebiyatında sıkça ele alınan konulardan “Leyla vü Mecnun” konulu ya da aşk konulu mesnevileri orijinal bir değer çerçevesinde yeniden yazan şairlerden ise övgü ile bahsetmektedir:

Fakat Divan edebiyatımızda Leyla ve Mecnun'un en değerli yazıcılar bunlar arasına koymadığınız Fuzuli ile Şeyh Galib'tir. Gerek dış, gerek iç bakımından Fuzuli'nin (Leyla ve Mecnun'u) ile bu hikâyenin tam sembolik bir hâle getirilmiş şekli olan (Hüsn ve Aşk'ı), kendi neveleri arasında birer sanat şah eseridir.⁷⁰

Divan edebiyatı, İslami dönem Türk edebiyatı içerisinde şekillenmiş, İslam dininin temel kaynaklarından Kur'an-ı Kerim ve hadisten ile bu iki kıymetli kaynağın anlaşılması ve pratize edilmesine odaklanan tefsir, kelam gibi değerlerle bütünleşerek yeni bir zaviyede olgunlaşmıştır. Tarihsel süreçte etkili olan mistisizm ya da İslami dönemdeki adıyla tasavvuf en önemli beslenme kaynaklarından biri olmuştur. Bununla beraber Yücel, şairlerinde tasavvufu anlatan şairlerle şairlerinde tasavvufi remz ve kavramları konu edinen şairleri birbirinden ayırmaktadır. Hasan Ali Yücel, birinci grupta saydığı tasavvuf edebiyatı veya tekke edebiyatı şairlerini, dili kullanma ve halk edebiyatında etkin bir değere sahip Yunus misali söylemeyi önemsemelerinden dolayı yerli ve milli olarak kabul etmektedir. İkinci mektebi yani divan edebiyatı şairlerini ise tasavvuf dünyasına ait kimi remz ve alametleri hakiki hâlin inşasından farklı bir nedenle hokkabazlık yapmak amacıyla kullandıklarını, kelime ve kavramları esas anlamlarından kopararak edebî bir hâlin inşa edildiğinden bahisle dönemin edebiyatını ve şairlerini eleştirmektedir:

⁶⁹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 128.

⁷⁰ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 130.

Eserlerinde felsefe olarak sofilik görünen Baki, Nef'i, Nabi mizaç bakımından asla derviş meşrep değildiler. Baki; âlim bir medrese mensubu; Nef'i, biraz önce söylediğimiz gibi icabında başkalarının zayıf ve kötü taraflarına hücum eden bir hicivci; Nabi, sofî: bir ahlak ve kâinat telakkisini eserlerinde tekrar ettiği hâlde derviş sayılamayacak bir şair idi. Bunun içindir ki bu türlü şairler tasavvuf fikirlerine samimi olarak bağlanmadıklarından sun'i kalmışlardır. Divan edebiyatında bol bol rast geldiğimiz (bezm, dest, pir-i mugan, harabat, zencir, zülf, gül, bülbül) gibi remz olarak kullanılan sofiye tabir ve istihlaları divan şairlerinin ancak kelime hokkabazlığı etmek için kullandıkları birer aletten başka bir şey değildir. Bilhassa on yedinci asrın ikinci yarısından sonra yetişen şairlerde tasavvufun, insan iradesini ehemmiyetsiz gören ve varlıkta şairliği pek amiyane bir şekilde kabul eden düşünüş tarzı tam bir (Kendini severlik: Egoizme)e varmış; iyilikle kötülüğü birbirinden ayırmayacak kadar ahlak bakımından bozulmuş, "Şarap iç, güzel sev, bir günlük ömrünü hoş geçir." öğütler ile hülasa edilecek bir derekeye düşürülmüştü⁷¹.

Hasan Ali Yücel, divan edebiyatı ve edebiyatçılarının yetiştikleri ve eğitim aldıkları yerleri, Arap ve Fars ilim geleneği çerçevesinde dönemin koşulları içerisinde önemli bir yere ve etkiye sahip olan medrese ve çevresi olarak göstermektedir:

*Divan edebiyatının kurulup sürdüğü devirler tam bir ümmet devri olduğu için o çağlarda yaşayanların ilim kaynağı, İslamlığın temellerini bir sistem haline getiren medrese olmuştur.*⁷²

Kadim geleneğin eğitiminde önemli bir yere sahip olan medreselerde takip edilen eğitim esas ve usullerinin, Yunan Felsefesi etkisindeki skolastik felsefe ile birlikte halk arasında etkili olan tasavvufî değer sisteminin, reel olmayan bir anlayışa kapı araladıklarını dile getirmektedir. Dönemin şair ve yazarlarının halkın gerçek yaşamından hareketle herhangi somut bir konuyu anlatma yoluna yönelmedikleri ve ancak soyut bir değer çerçevesinde hayatı anlamlandırma gayretine girdiklerini, eserlerinin bu yüzden halk nezdinde gerekli karşılığı bulmadığını dile getirmektedir:

Bu edebiyat en köklü vasfı ile kelimecidir. Orta çağlarda Eflatun'un fikirler nazariyesi ile Pisagor'un adet nazariyesi, bütün varlığı fikirler ve adetlerle izah etmekte umumi bir telakki olmuştur. Divan edebiyatının yaşadığı devirlerde gerek dinden, gerek medresenin skolastik dediğimiz felsefesinden ve gerek tasavvuf yolundan gelen meşhumlar ve tabirler hakiki hayat ve varlıklarla şairlerin alakalarını kestirmiş, onlara kelimelerden kurulmuş bir uydurma âlem yarattırıştır. Mesela göz, kirpik, kaş onların hayalinde tig, şimşir hançer, tir, keman, nirvek, nize, nişter kelimeleri haline geçmiştir. Bunlarla hemen şu terkipler yapılmıştır: Tigzen, şimşirgüdaz, hançerbekef, tirendaz, kemankeş, niivekefken, nizebaz, nişterkeş gibi. Bu hal

⁷¹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 142.

⁷² Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 144.

*divan şairlerini tabiatan ve tabiiikten uzaklaştırmış; uydurmacı, mübalağacı ve teferruatçı yapmıştır. Derinlik mefhumundan mahrum eski minyatürler gibi en ince teferruat dolu, fakat umumi görünüşünde tamamı ile sun'i kalmıştır*⁷³.

Yukarıda ortaya koyduğu değerlendirmeyi sürdüren Yücel, Osmanlı eğitim sistemine ve genel itibariyle İslam medeniyet sahasına damga vurmuş medreseler ve bunların eğitim programları doğrultusunda yetişen âlimlerin ortaya koyduğu, o günkü çevrelerde fazlasıyla ehemmiyet gören, Osmanlı dönemi Anadolu ve Balkan havalisinin İslamlaşmasında önemli rol oynamış kimi eserlerin, hakikati anlatmaktan bir hayli uzak ve hatta hakikat dışı bilgiler içermesi üzerinde de durmaktadır:

*(Muhammediye) gibi halka yayılmış eserlerde görülen bu hurafelerle dolu telakkilerden başka, medresenin eski Yunandan aldığı kâinat telakkisi vardır ki bütün divan edebiyatına müessir olması bakımından burada ondan da kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.*⁷⁴

Divan edebiyatı ile alakalı değerlendirmelerine bu edebiyatın temel beslenme kaynaklarından hareketle devam eden Yücel, divan edebiyatının klasik olup olmaması meselesi üzerinde durmakta ve divan edebiyatı sahasında ortaya konan eserlerin yeni medeniyet ile eski medeniyet arasında vuku bulan kopukluğunun nedenini din olarak göstermektedir. Onun bakış açısıyla edebiyat, dinlerin muayyen naslarını ele almaktan, öğreticilik vasıflarını önemsemekten beri olmalıdır. Geçmişte Türk milletinin varlık meselesinde önemli bir yere sahip olan, milli kimliği inşa edici kültür ile bugün de dünyanın evrensel mirasına kapı aralayacak değerlere yer vermesi gereken bir disiplin olarak edebiyatı tarif eden yazar, değerlendirmesini bu esaslar üzerinde dile getirmektedir:

*Bu noktayı çok iyi anlamalıyız. Bir edebiyat müessesesinin klasik olabilmesi için o edebiyatın kendinden önceki edebiyatlardan biriyle tekâmül bağı bulunması, milli veya âlemşümül bir kıymet alması ve kendinden sonraki edebiyat müesseseleri için dış ve iç bakımından bir örnek olabilmesi gerektir. Bundan başka klasik denilebilecek edebiyatların belli kaideler ortaya koymaya ve onların içinde yaratıcılığa imkân vermesi de şarttır. Bunun için belli başlı dinlerin muayyen naslarından kurtulması ve layık olması bir zarurettir. Rönesansını yapmamış bir cemiyette ise hayatta ve edebiyatta layıklık mümkün olamadığına göre divan edebiyatının layık ve klasik olabilmesi hatırdan bile geçemez*⁷⁵.

⁷³ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 152.

⁷⁴ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 145.

⁷⁵ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 149.

Edebiyat ve sanata milliyetçi bir açıdan⁷⁶ yaklaşan Yücel, son bin yılda Anadolu sahasında etkili olan edebiyatı bu bakımdan fazlasıyla eleştirir. Zira ona göre milli edebiyat halkı anlatan edebiyattır. Okunduğu zaman o milletin bir ferдинin duygularını, düşüncelerini besleyen gerçeklerin anlatılması yeterlidir⁷⁷. Bu çerçevede divan edebiyatını milli bir edebiyat olmamakla ve başka milletlerin etkisinde gelişmiş bir edebiyat olmakla eleştiren Yücel, bu edebiyatın dünü, bugünü ve yarını içinde saklamadığından dolayı milli bir edebiyat olamayacağını ifade eder⁷⁸. Zira bu edebiyatta baskın bir yere sahip olan ümmet anlayışı milli olan bütün değerleri ketm etmiş ve hatta yok etmiştir. Öyle ki biçim bakımından Fars edebiyatının etki sahasında olsa bile içerik bakımından milli olabileceken, bunu önemsemeyen bir edebiyat olarak halktan uzak kalmış ve belli bir sınıfın edebiyatı olagelmıştır:

*Nasıl milli olabilirdi ki Ümmet kültürü, onda millet mefhumunu yutup eritmiştir. Divan edebiyatı, ortak İslam medeniyetinin şekillerini alıp içini kendi milletin eski çağları ve yeni yaşayışları ile dolduracak yerde, hikâye mevzularını bile yabancı ellerde olup biten maceralardan seçmiş bulunuyor.*⁷⁹

Divan edebiyatını reel yaşamdan kopuk bir edebiyat olarak görmektedir. Bin yıldan fazlaca bir zaman diliminde etkili olsa da halkın yaşamına dair değerleri reel çerçevede ele almamakla suçlamaktadır. Yerel ve kadim kültüre ait kahramanlara yer verilmediği üzerinde duran Yücel, özellikle mesnevîde ele alınan konular gibi, kahramanların da yabancı olduğu hususunu eleştirmekte, divan edebiyatını ve şairlerini kendi kültür havzalarından fazlasıyla uzak kalmakla itham etmektedir:

*Onun içindir ki divan edebiyatının başlıca eserleriyle bugün bir insanın ruhunu terbiye etmeğe imkân yoktur. En kuvvetli âşık tipi, her iki manasında, Mecnundur. Belli başlı bir kahraman tipi gösterilemez. Halk edebiyatımızı dolduran birçok kahraman tipleri divan edebiyatı için beğenilir bir mevzu olamamıştır. Efrasiyap, Turanlı bir kahraman olarak divan edebiyatı şairlerinin eserlerinde değil, Firdevsi'nin Şehname'sinde yaşar. Teferruata ait güzelliklerini belki bugün bile sevmemiz mümkün olan divan edebiyatı ne milli, ne beşeri kültür itibarı ile hiçbir suretle bizi doyuramaz*⁸⁰.

Yücel, halk arasında yaygınlık kazanmış, sürekli bir hâlde okunan eserlerin dahi halkın milli değerleriyle alakalı en ufak bir şeyden bahsetmediğini, kadim bir geleneğe sahip

⁷⁶ Ali Dündar. "Hasan Ali Yücel'de Dil ve Düşünce". *Hasan Ali Yücel'e Armağan*. Editör. Ali Coşturoğlu, Mehmet Emirlioğlu, (Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları, 1997),116.

⁷⁷ Özdenoğlu, *Edebiyatımızın Beş Ana Meselesi* 76.

⁷⁸ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 150.

⁷⁹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 150.

⁸⁰ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 151

Türklerin kültür hazinelerini okuyucuya aktarmak, onları milli bir şuur kazandırmak namına hiçbir şey yapmadıklarını ısrarla dile getirir:

Bunun için, Divan edebiyatının kendi güzellik bakımınca en yüksek addedilen eserleri de halka yayılamamıştır. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'si, Fuzuli'nin Hadikatüs-sü'eda'sı gibi halkça tanınmış ve okunmuş eserlerde halka kendi benliğini, milli ananelerini tanıtacak, andıracak, milli şuurunu uyandıracak tek bir söz yoktur.⁸¹

Halk edebiyatının halkın ruhundan doğan ve halkın ruhunu gösteren⁸² bir edebiyat olması hasebiyle milli bir nitelik taşıdığını ifade eden Yücel, divan edebiyatının “tabiatan ve tabiilikten uzaklaşmış, uydurmacı, mübalağacı ve teferruatçı şairlere sahip ölü bir edebiyat olduğunu ifade eder⁸³. Arap ve Fars edebiyatı ve din çerçevesinde meydana getirilmiş, kendi gelenek ve değerlerinden meseleler ihtiva eden divan edebiyatını, yüzlerce yıllık süreçte Türk devletlerinin içerisinde etkili olmuş, Türk şairleri tarafından taklit edilmiş dar ve sığ bir konu dağarcığına sahip gayrı milli bir edebiyat olarak değerlendirmektedir:

Milli kültüre yararı dokunmayan Divan edebiyatı beşeri kıymeti itibariyle de çekilen emeğe uygun bir değer taşıyor. İnsanı görüş ve gösterişte, beşer tabiatını canlı bir noktadan yakalayıp anlatacağına, dış tasvirleri ve kelime oyuncakları yaparak teferruatla uğraşmıştır. Eski Yunan edebiyatının bugün bile yaşayan ve bilhassa XV. asırdan sonra bütün medeni milletler edebiyatına örnek olan eserlerindeki ölmeyen taraf, türlü çağlar ve devirler üstünde, insanlığın değişmeyen ruhi' zaaf ve kuvvetlerini sevgide, öçte, kıskançlıkta, işte ve kahramanlıkta gösterebilmiş olmasıdır. Divan edebiyatında bu cihet pek zayıftır. Kendi milletinin olmayan ve 20-25'i geçmeyen sayılı mevzular içerisine kapanıp kalması ve yaratıcı kudretini ancak bu mevzuların tebliğ ve ifadesinde gösterebilmesi böyle beşeri bir kıymet almaktan divan edebiyatını tamamı ile mahrum etmiştir.⁸⁴

Sonuç

Edebiyat bir milletin en önemli değeri, halkın en önemli kazanımı, geleceğin inşasında en önemli silahıdır. Kadim bir geleneğin sürdürücüsü olan Türkler, İslam öncesi dönemde milli şuur ve ruhun özelliklerini uhdesinde barındıran güçlü bir sözlü ve yazılı edebiyat meydana getirebilmişlerdir. Bununla beraber İslam dini ve Müslüman halklar olan Arap ve Farslarla tanışınca İslam dinin değer ve anlayışının yanı sıra bu iki kadim ve güçlü olan

⁸¹ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 151.

⁸² Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 25.

⁸³ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 150-153.

⁸⁴ Yücel, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, 151.

sahanın varlığının nişanesi kültürlerini de almış ve uzun yıllar boyunca kendilerine mal etmişlerdir. Kadim ve güçlü geleneklere karşı durabilecekleri milli ve manevi şuurunu bir kenara bırakan Türk şair ve yazarlar, bu yenedünya içerisinde ciddi ve nitelikli eserler meydana getirirler de çok azı milli ve manevi döneme ait değerleri uhdesinde barındırmıştır.

Edebiyat, bir milletin başlangıç döneminden günümüze şairler ve yazarlar tarafından ortaya konulmuş olan müktesebata ait zengin verileri, sonraki neslin varlık değerinde etkili bir kaynak meydana getirmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu sahada ortaya konulan müktesebatın yazar ve eser arasında var olan ilişkiyi ortaya koyma konusu da modern dönemde ilgili çalışmaların farklı bir bakış açısıyla ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple edebî eserin, bizatihi kendisi tarihin konusu olduğu gibi tarihin inşasında da önemli bir kaynak olmuştur. Dönemi ve halkın değerleriyle yaşam biçimlerini ele alıp işleyen ve bu değerler çerçevesinde halka yol gösteren edip ve eserleri dikkatle analiz etme gereği duyulmuştur. Bu amaçla modern dönemin yeni veriler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi ve yeni bir dil ile dönem eserinin inşasına eğilmek maksadıyla Hasan Ali Yücel gibi önemli bir entelektüel tarafından “Türk Edebiyatına Toplu Bakış” adlı eser meydana getirilmiştir. Söz konusu eserinde, milletin tarih boyunca meydana getirmiş olduğu müktesebatı tarihin şahitliğinde olumlu ve olumsuz yönleriyle bir araya getirip değerlendirmektedir.

Bu havzanın kaynakları etrafında meydana getirilen divan edebiyatı, İslam medeniyeti verileri ile Arap ve Fars geleneklerini ele alıp işlemekten ötürü milli şuura yaslanmış olan ve onuncu asra kadar etkisini devam ettirmiş olan sözlü ve yazılı edebiyat dönemi ile arasına duvarlar örmüş bir başka ifade ile kadim anlayışa sırtını dönmüştür. Genç Cumhuriyetin önemli devlet adamı ve düşünce adamlarından olan Hasan Ali Yücel, “Türk Edebiyatına Toplu Bakış” adlı çalışmasında ilgili değerler etrafında oluşup bin yıl gibi bir süreç boyunca varlığını sürdüren divan edebiyatı geleneğini zihin, siyaset, dil ve muhteva bağlamında eleştirmiştir. Aynı saha içerisinde önemli eserler ortaya koyan Türk milletinin tarihi değerini, milli şuur esaslarını ve kültürünü eserlerin konusu ve işletim esası haline getiren Ali Şir Nevâî, Mevlana ve Yunus Emre’yi ise örnek alınmaları hususunda farklı bir kefiye koymuştur. Çalışmanın genelinde divan edebiyatını ve ilk dönemden itibaren etkili çalışmalar ve eserler ortaya koyan şair ve yazarları eleştirmekten geri kalmayan yazar, kimi yerlerde ise dönem ve şairlerle alakalı olarak “Sinan Paşa ve Tazarrunâme” örneğinde olduğu üzere olumlu görüşler serdetmektedir.

KAYNAKÇA

- Bolulu, Osman. "Hasan-Âli Yücel'in Şiirleri ve Şairliği", *Hasan Ali Yücel Günleri*, 26-27 Aralık. Ankara: Edebiyatçılar Derneği 1997, 126-127.
- Dündar, Ali. "Hasan Ali Yücel'de Dil ve Düşünce". *Hasan Ali Yücel'e Armağan*. Editör. Ali Coşturoğlu, Mehmet Emiralioğlu, (Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları, 1997), 116.
- Emiralioğlu, Mehmet. *Hasan Âli Yücel*, Ankara: Emel Yayınları, 1967.
- Feyzioğlu, Nesrin. "Garib-Name Üzerinde Bir İnceleme", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Erzurum 1996.
- Karakoç, Kani İrfan. "Ulus-Devletleşme Süreci Ve Türk Edebiyatı'nın İnşası (1923-1950)", Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2012.
- Kaval, Musa. Yunus Emre ve Mevlâna'nın Eserlerinde İnsan ve Tekâmülü, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2013), 101-122.
- Kerimoğlu, Canan. "Hasan Âli Yücel'in Dil Ve Edebiyata Bakışı", *Hasan Âli Yücel*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kiremitçi, Ferdi. XX. Yüzyıl Türk İslam Edebiyatı Tarihi", *Türk İslam Edebiyatı*, Editör. Metin Hakverdioğlu - Aynur Kurt, İstanbul: Lisan yayıncılık,2019.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. 3.Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1972.
- Oğuzkan, A. Ferhan. "Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri", Editör. H. Bahir Sorguç, Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayınları, 1987.
- Özdenoğlu, Şinasi. *Edebiyatımızın Beş Ana Meselesi*, İstanbul: İnkilap Kitabevi,1949.
- Özen, İbrahim. "Hasan Âli Yücel'in Edebiyat Tarihçiliği", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, p. 2521-2532, Ankara-Turkey, 2521-2532.
- Polat, Ali Ekber. "Hasan Ali Yücel Dönemi ve Plastik Sanatlar", Yüksek Lisan Tezi, Trakya Üniversitesi Edirne 2011.
- Safa, Peyami. "Hasan Âli Yücel", Son Havadis, İstanbul, 11 Mart 1961.
- Uçar, Ayhan. "Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı Döneminde Orta Öğretimde Gerçekleştirilen Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi", Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi Ankara, 2009.
- Uraz, Murat Hasan. *Âli Yücel: Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları*, İstanbul: Semih Lütüf Yayinevi, 1938.
- Uygur, Mermi. *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Yayınları. 1975.

Yağcı, Öner. “Hasan Ali Yüce, İnsan Ve Edebiyat”, *Hasan Âli Yücel*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yasul, Yüksel Bilkay “*Hasan Ali Yücel’in Din ve Tanrı Anlayışı*” Yüksek Lisan Tezi, Erciyes Üniversitesi Kayseri 2019.

Yurdakul. Şükran, “Hasan-Âli Yücel’in Edebiyat Tarihçiliği”, *Hasan Ali Yücel Günleri*, 26-27 Aralık. Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 1997),101.

Yücel, Hasan Ali. *Türkiye’de Orta Öğretim*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.

Yücel, Hasan Ali. *Edebiyat Tarihimizden*, İstanbul: İletişim Yayınlar, 1989.

Yücel, Hasan Âli. *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932.

ARŞİV BELGELERİYLE MIZIKA-İ HÜMÂYÛN'DA KLARNET VE TÜRK KLARNET İCRÂCILARI

Arş. Gör. Muhammed Gani ŞAHİNOĞLU*, muhammedganisahinoglu@gmail.com

DOI: 10.47525/ulasbid.822246

Özet

Müzik tarihine ilişkin çalışmalar, müziğin bugününü ve geleceğini besler. Türk müziği tarihi söz konusu olduğunda ise 1928 Harf İnkılabı'ndan önceki tüm yazınsal literatüre hâkim olmak Osmanlı Türkçesi'ni bilmeye bağlıdır.

Türk müziğine Mızıka-i Hümâyûn'la girerek birçok Türk icrâcı tarafından kullanılan klarnet çalgısının müzik eğitim ve icrâ tarihimizdeki yerini en açık ve doğru şekilde tespit etmek de Osmanlı belgelerini okuyup değerlendirmekle mümkün olacaktır.

Bu çalışma; klarnetin Türk müziği icrâsına, eğitimine ve icrâ ortamlarına girişini arşiv belgelerine dayanarak ilk defa ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca bu çalışma sayesinde Türk müziği açısından klarnet icrâsının ilk temsilcileriyle ilgili belgeler müzik bilimine kazandırılmış, böylece sosyal ve idârî erkin bu çalgıya verdiği önem ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın amacı; klarnetin Türk müziği icrâsı ve eğitimine girişini ve kabul edilme sürecini arşiv belgeleriyle müşahhas olarak ortaya koymaktır.

Türk müziği tarihi evreninden klarnet çalgısının Türk müziğindeki yerini örneklem olarak alan bu çalışmada kaynak tarama, arşiv tarama ve çeviri gibi nitel yöntemler kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk Müziği, İcrâ Tarihi, Klarnet, Mızıka-i Hümâyûn, Türk Klarnet İcrâcıları

CLARINET AND TURKISH CLARINET PERFORMERS IN MIZIKA-İ HÜMÂYÛN WITH ARCHIVE DOCUMENTS

Abstract

Studies about the history of music feed the present and future of music. For the history of Turkish music, having a command of all the literature before the 1928-Literacy Revolution depends on knowing Ottoman Turkish.

To clearly and accurately determine the place in our musical education and performance history of the clarinet instrument used by many Turkish performers by entering Turkish music with Mızıka-i Hümâyûn will be possible by reading and evaluating Ottoman documents.

This study is important in that it reveals the introduction of the clarinet to Turkish music performance, education and performance environments, based on archive documents for the first time. In addition, thanks to this study, documents related to the first representatives of the clarinet performance in terms of Turkish music were brought to musicology, thus the importance given to this instrument by social and administrative power was revealed.

The aim of the study is to concretely reveal the introduction of the clarinet to Turkish music performance and education and its acceptance process, with archive documents.

* Ardahan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi. Derleme Makale: 177-193.
Makale Geliş Tarihi: 05.11.2020 Makale Kabul Tarihi: 08.12.2020

In this study, which takes the place of the clarinet instrument in Turkish music as a sample from the history of Turkish music were used qualitative methods such as source scanning, archive scanning and translation.

Keywords: Turkish Music, History of Performance, Clarinet, Mızıka-i Hümâyûn, Turkish Clarinet Performers

Giriş

Müzik tarihi çerçevesinde müzik eğitimi ve/veya çalgı icrâsına ilişkin bilgilere ulaşmak, 1928 yılında gerçekleştirilen Harf Devrimi'yle alfabenin değişmesine bağlı olarak Osmanlı belgelerinin doğru okunmasını ve değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu suretle müzikoloji çalışmalarında Osmanlıca bilgisinin önemi ortaya çıkmaktadır.

“Mûsikî tarihine dâir yazılı kültürel (...) evreni; mûsikîye dâir risâle, edvâr, cönk, divân vb. gibi yazma eserler, matbû kitap ve gazeteler, tutulan şahsî notlar, mektuplar, hâtırâtlar, çeşitli faaliyetlere ilişkin kitapçık ve afişler, ayrıca diplomatik ve bürokratik yazışmalar gibi büyük bir müdevvenât ifâde eder. Bununla birlikte Osmanlı Kültür ve Medeniyeti'ne âit kaynakların okunması da ayrı bir uzmanlık ve gayretle mümkün olabilmektedir. (...) 13. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başına kadar üç kıtada hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı Devleti ve onun kültür ve medeniyetinin yazılı unsuru olan diplomatik, bürokratik, edebî vb. belgeleri veya diğer ifâdeyle yazılı kaynakları, Osmanlı Kültür ve Medeniyet Tarihi'nin herhangi bir alt dalıyla meşgul olan bilim insanları tarafından hakkıyla okunabilmeli ve değerlendirilmelidir. Nitekim sanat, mûsikî, edebiyat gibi kültürel alanlarda da bürokratik ve diplomatik anlamda birçok belgeyle karşılaşılabilir. Öte yandan Osmanlı arşivleri, çeşitli ihtisas kütüphanelerinin arşivleri, bazı resmî, gayri resmî veya şahsî koleksiyonlarda bulunan Osmanlı Türkçesi ile yazılı olan çok sayıda belge; kültür, sanat ve mûsikî tarihimizi çeşitli yönlerden aydınlatacak niteliktedir. (...) Bu belge ve eserlerde bestekâr, hânende, sâzende vb. gibi birçok mûsikîşinâsın idâreden -saray ve diğer devlet teşkilâtından talebi, kendilerine verilen emir, cezâ, nişân ve pâyeler, çeşitli mevkilere tâyinleri veya azilleri (çıkarmalar) yer alabilir. Ayrıca bu mûsikîşinâsın birbirlerine yazdığı mektuplar veya kendilerince kaleme aldıkları anılar da mûsikî tarihi açısından önem arz eder. Bu tür kaynaklar vasıtasıyla birçok mûsikîşinâsın gördüğü tahsil, icrâ ettiği saz, bestelediği eserler ve tahsil gördüğü hocaları hakkında az veya çok bilgiye ulaşılabilmektedir” (Gençoğlu, 2020: 3-4)

Köklü bir müzik geleneğine sahip olan ve bünyesinde hep Doğu kültürünü barındırmış olan Osmanlı'da 18. yy'da askerî yenilgiler ve devlet sisteminin çözülmeye başlamasıyla birlikte çeşitli alanlarda ıslahat fikirleri ortaya çıkmıştır. Bu fikirlerden hareketle yoğun bir batılılaşma süreci başlamıştır. Osmanlı Devleti ile Batı devletleri arasında yaşanan ticari, siyasi ve kültürel ilişkilerin müziğe de yansımaları doğal bir olgu olarak tezahür eder.

Türk müziği ve Batı müziği arasındaki yoğun ilişkiler 18.yy ile 19.yy'larda görülse de ilk temas 1543 yılında Osmanlı ile Fransa arasında imzalanan dostluk antlaşmasının bir sonucu olarak Kral I. François'in Kanuni Sultan Süleyman'a teşekkür maksadıyla İstanbul'a gönderdiği orkestrayla gerçekleşmiştir (Say, 1998: 47).

Bu süreç içerisinde Lale devri ile birlikte Osmanlıda bulunan aydın olarak tarif edilen kişilerin Batı kültürünün üstünlüğüne dair inançlarının müşahhas bir şekilde nüks etmesiyle müzik de payını almıştır. Akabinde ilk opera dinleyen padişah olup aynı zamanda bir besteci olan III.

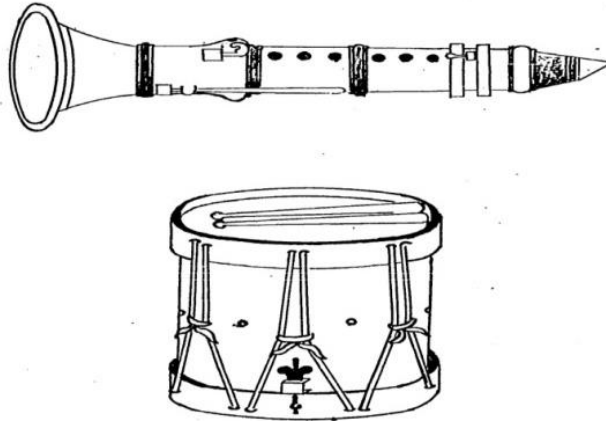
Selim'in, 1797 yılında bir opera konseri için batılı müzisyenleri İstanbul'a getirtmesi, sultânın batı müziği beğenisinin de bir ölçüde var olduğunu destekler niteliktedir (Altar, 1989, s.257).

Osmanlı'da 19.yy ile birlikte batılılaşmanın önemli bir göstergesi; II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Mehterhane'nin kapatılması (1826) ile yerine kurulan ordu için yeni bir askerî müzik kurumuna ihtiyaç duyulmasıdır. Süreç içerisinde yapılan ıslahatlardan biri de Mehterhane'nin kapatılıp, Osmanlı müzik geleneğinde batı tarzında kurulan ilk müzik okulu olarak tarihe geçecek olan Mızıkâ-i Hümayûn adındaki müzik okulunun açılması olmuştur (Akkaş, 2015: 7-8).

Mızıkâ-i Hümayûn'da Klarnet ve Eğitimi

Geleneksel Türk askerî müziğini temsil eden Mehterhâne'nin çağdaşlaştırılması gerekçesiyle kaldırılıp yerine Mızıkâ-i Hümayûn adıyla bir askerî bando takımı kurulmasıyla Türk askerî müziğinin temsili; zurna, nakkare, davul, kös gibi geleneksel sazlardan alınıp klarnet, flüt, trampet gibi Batı çalgılarına bırakılmıştır.

Aşağıda, hicrî 29.12.1242, mîlâdî 24.07.1827 tarihli arşiv belgesinde; artık Türk askerî müziğinin esâsını teşkil eden bando takımlarında kullanılacak olan bazı çalgıların resimleri görülmektedir. (Bkz. Belge 1)

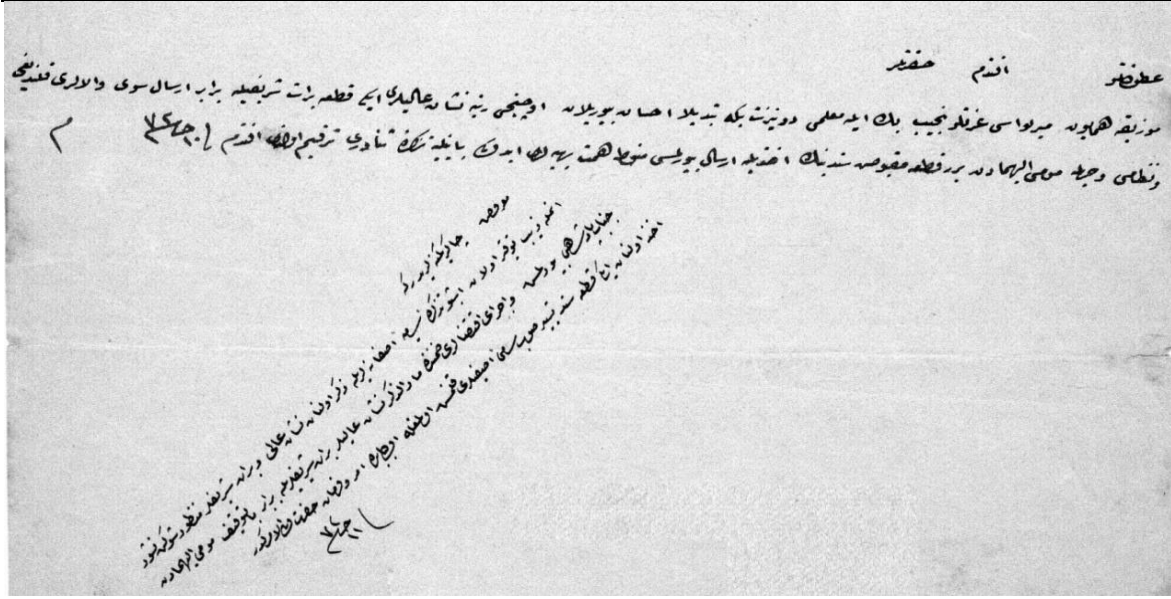

Belge 1: Mansure askerleri mızıkâ takımlarına yeniden kabul edilen klarnet ve trampetlerin, güzelce bir tarzda resimleri (BOA: HAT.296.17610)

Mehterhane'nin yerine kurulan Mızıkâ-i Hümayûn, bünyesinde Osmanlı Saray Bاندosu, Saray Orkestrası ve Türk Müziği Bölümleri ile bu bölümlere sanatçı ve hoca yetiştiren, sonradan kurulan Mızıkâ-i Hümayûn Mektebi'ni de bünyesinde toplayan, saray içinde hizmet veren bir teşkilat olmuştur. Başlangıcında yabancı kişilerin çoğunlukta olduğu Mızıkâ-i Hümayûn kadrosu Abdülhamid döneminde yetişen hoca ve sanatçılarla desteklenerek Türkler'in çoğunlukta olduğu bir kuruluş haline gelmiştir. Buradaki sanatçılar birçok görevde çalışabilen askerî rütbe taşıyan, üniforma giyen ve kılıç kuşanan kişiler olmuşlardır (Ergin,1999:12-15).

Aşağıda, Mızıkâ-i Hümayûn'da görev yapan eğitimci ve müzisyenlerin aldığı çeşitli rütbe, nişan vb. pâyelere dâir Osmanlı belgeleri verilmiştir.

Aşağıdaki belge, Mızıkâ-i Hümayûn'un idârecilerinden Donizetti Paşa'ya verilen bir rütbeyi bildirir Osmanlı belgesidir. (Bkz. Belge 2)

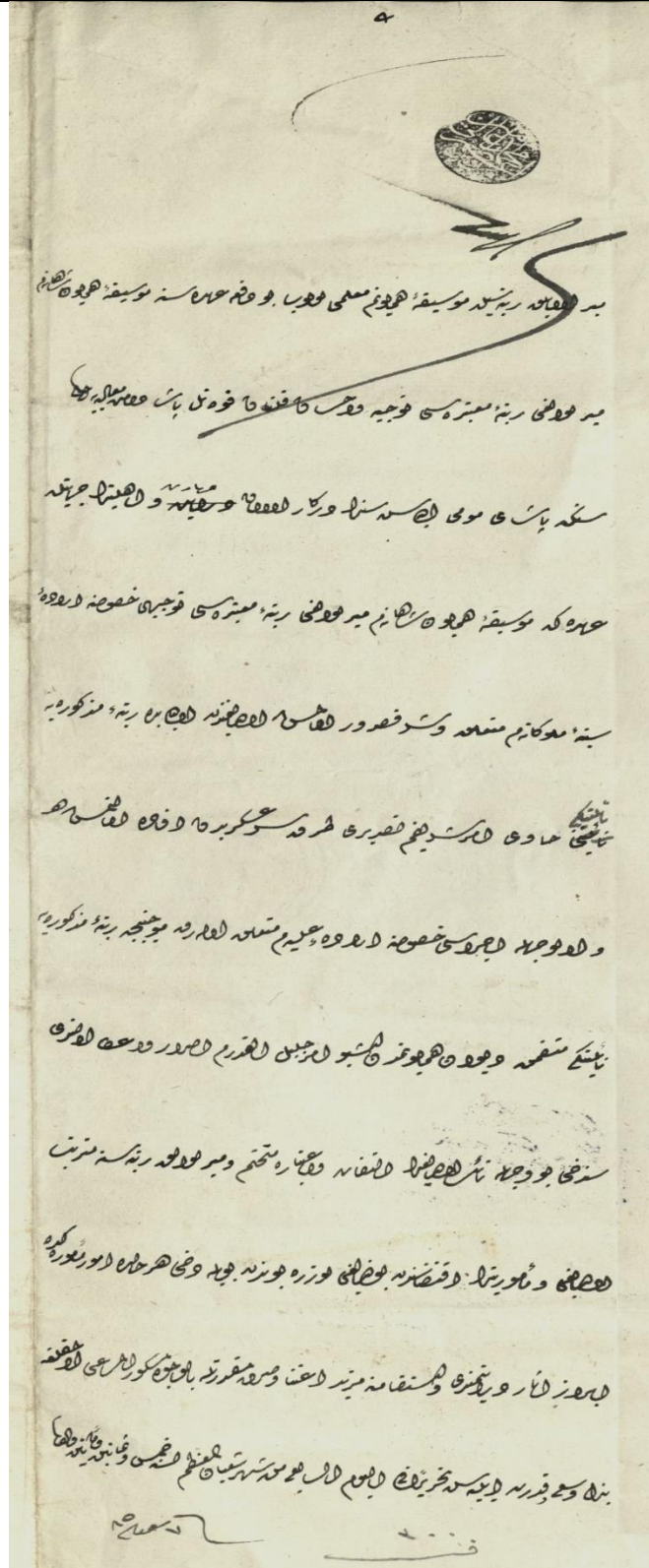

Belge 2: Mızıka-i Hümayûn Mirlivasi Necib ile Muallimi Donizetti Bey'e ihsân buyurulan üçüncü rütbe nişân-ı âlî ile iki berât-ı şerifin takdimi (BOA; I.DH.336.22071)

“Atûfetlü efendim hazretleri

Mızıka-i Hümayûn mirlivasi izzetlu Necib Bey ile muallimi Donizetti Bey'e tebdilen ihsân buyurulan üçüncü rütbe nişân-ı âlîleri, iki kıta berât-ı şerifile irsâl sûy-i vâlâları kılındığı ve nizâmî vechle mümâileyhâdan birer kıta makbuz senedinin ... irsâl buyurulmuş menût-i himmet-i behiyyeleri idüğü ... tezkire-i senâveri terkîm olundu efendim. Fî 10 Ca (Cemâziye'levvel) sene (12)72”

Aşağıda, Mızıka-i Hümayûn'un idâreci hocalarından Guatelli Paşa'ya verilen mirlivalık rütbesine ilişkin bir Osmanlı belgesi görülmektedir. (Bkz. Belge 3)

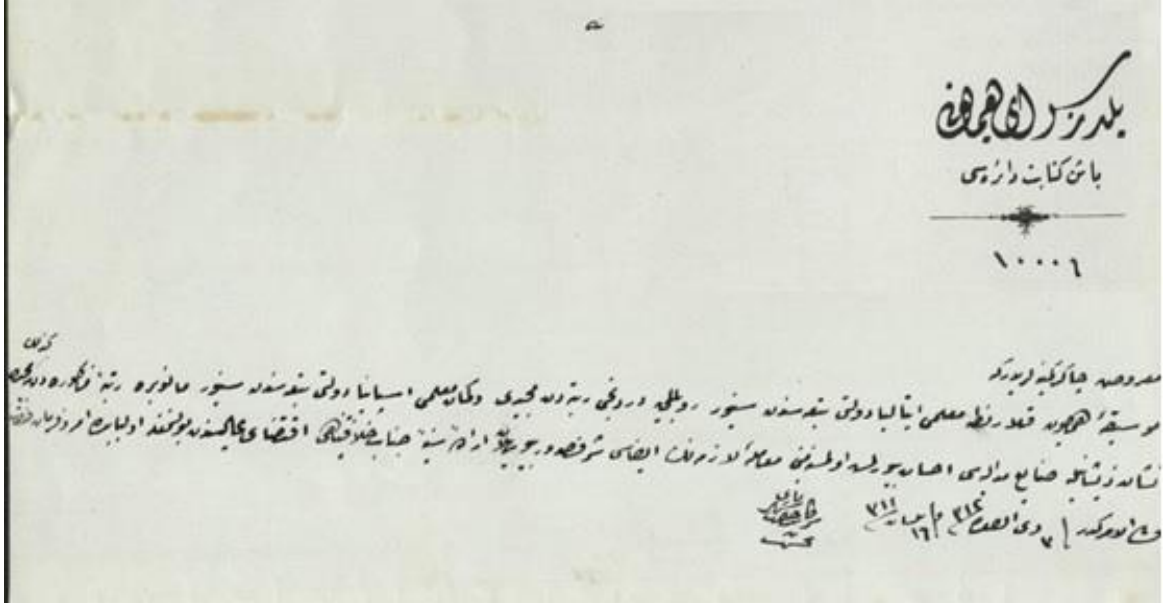

Belge 3: Mızıka-i Hümâyûn Muallimi Guatelli Paşa'ya mirlivalık rütbesi tevcihi. (BOA: C.SM.147.7373)

“Mirlivalık rütbesiyle Mızıka-i Hümâyûn muallimi olub bu defa uhdesine Mızıka-i Hümâyûn-i şâhânem mirlivalığı rütbe-i muteberesi tevcih ve ihsân kılınan Guatelli Paşa dâmet-i maâlihu dahi ... paşa-yı mümâileyh ... derkâr olan mahâret ve ehliyyet cihetiyle uhde ... Mızıka-i Hümâyûn-i

şâhânem mirlivalığı rütbe-i muteberesi tevcihi hususuna irâde-i seniyye-i mâlûkânem müteallik ve şeref-südûr olmuş olduğundan ol bâbda rütbe-i mezkûreye nâiliyetini hâvî emr-i şerîfim tasdiri taraf-ı ser-askerîden ifâde olunmuşdur ve ol vecihle icrâsı hususuna irâde-i aliyyem müteallik olarak mücebince rütbe-i mezkûreye nâiliyetini mutazammın divân-ı hümâyûnumdan işbu emr-i celilü'l kadrîm ısdâr ve itâ olundu. (...)"

Aşağıdaki belge ise Mızıka-i Hümâyûn klarnet hocalarından İtalyan Sinyor Robelli'ye verilen bir rütbeyi belgelemektedir. (Bkz. Belge 4)

Belge 4: Mızıka-i Hümâyûn klarnet muallimi İtalya Devleti tebasından Sinyor Robelli'ye dördüncü rütbeden Mecidi ve keman muallimi İspanya Devleti tebasından Sinyor Manober'e rütbe-i mezkûreden mecidi nişân-ı zîşânıyla sanâyî madalyası ihsânı. (BOA: İ.TAL.79.36)

“Mârûz-ı çâker-i keminelidir ki

Mızıka-i Hümâyûn klarnet muallimi İtalya devleti tebasından Sinyör Robelli dördüncü rütbeden mecidi ve keman muallimi İspanya devleti tebasından Sinyör Manober'e rütbe-i mezkûreden kezâlik mecidi nişân-ı zîşânıyla sanâyî madalyası ihsân buyurulmuş olmasına mebnî muamele-i lâzımenin ibkâsı şeref südür buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî iktizâ-ı âlisinden bulunmağla ol babda emr-u fermân hazret-i veliyyu'l emrindir. Fî 3 Zilkâde sene 312 ve Fî 16 Nisan sene (1)311”

II. Mahmud, Enderun ağalarından Nokta Mehmed Efendi'nin idaresinde bir ekibi bu göreve atamış ve III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid'i kurmak için gelen Fransız subaylarından borazan ve trampet öğrenmiş olan Vaybelim Ahmed ile Trampetçi Ahmed Usta'ya bandodan ayrılan Enderun ağalarını öğretmenlik yapmak üzere görevlendirmiştir. (Sevengil, 1959: 55)

Bu çalışmalar sonuç vermeyince takımının şefliğine İstanbul'daki azınlık tebdadan Mr. Manguel getirilmişse de çok kısa zamanda bu kişinin yeni bir oluşumu gerçekleştirmekte güçlük çekeceği anlaşıldığından başka arayışlara girişilmiştir. Elçilikler vasıtasıyla yapılan araştırmalar neticesinde o dönem bando müziğinde en iyi durumda olduğu düşünülen İtalya'dan Giuseppe Donizetti 17 Eylül 1828'de İstanbul'a getirilmiştir (Gazimihal, 2019: 53).

Çok geniş yetkilerle donatıldığı anlaşılan Giuseppe Donizetti 1828'den 1856'ya kadar yirmi sekiz yıl süren çalışmalarıyla Mızıka-i Hümâyûn'un gerçek kurucusu olmuştur. II. Mahmut ve

Abdülmeccid dönemlerinde yirmi sekiz yıl görev yapan ve her iki padişah için birer marş da besteleyip şöhrete ulaşan Giuseppe Donizetti; 12 Şubat 1856'da İstanbul'da ölene dek görevinin başında olmuş, bandosu, orkestrası, operası, korosu, enstrümantal ya da sözlü ürünleriyle Batı mûsikîsinin sınırlı bir çerçevede içinde tanınma, öğrenilme ve icra edilmesini sağlamıştır (Gazimihal, 2019: 54)

Donizetti, ünlü İtalyan bestecisi Gaetano Donizetti'nin ağabeyiydi. İyi bir eğitim almıştı. Bu birikimiyle hem bandoyu kurup geliştirdi, hem de eser üretti. Eserlerinde Batılı müziğinin kuramını Türk makamlarıyla birleştirmeye çalıştı. Bunlardan II. Mahmut için yazdığı, "Mahmudiye Marşı" ve Abdülmeccid için yazdığı "Mecidiye Marşı" ona ün kattı. Donizetti halkın müzik zevkini düşünerek Türk Müziği makamlarıyla çok sesli eserler vermeye dikkat etmiş, öğrencilerini de bu şekilde marşlar ve şarkılar beslemeleri için yönlendirmiştir. Donizetti, çalışkanlığı ve üretkenliğiyle askerî bandoyu kısa sürede armoni orkestrasına çevirmekle kalmadı, çok sayıda öğrenci yetiştirdi (Kaygısız, 2000: 164).

Donizetti'nin 1857 yılında ölümünden sonra yine İtalyan olan Callisto Guatelli Mızıkai Hümâyûn Kumandanı olmuştur. Naum Tiyatrosu'nda temsiller veren bir İtalyan opera takımının çok genç orkestra şefi iken, 1857 yılında kendisini seyreden Abdülmeccid tarafından gösterişli orkestra yönetimi beğenilmiş "Usta-i Evvel" ve Kaymakam rütbeleriyle sarayda göreve başlatılmıştır. Guatelli, Türk Müziğini öğrenmiş, bu tarzda besteler yapmıştır. Çünkü o da Batı müziğinin ancak bu şekilde Türk toplumuna sevdirebilir kabul ettirileceğine inanmıştır (Ergin, 1999: 12-13).

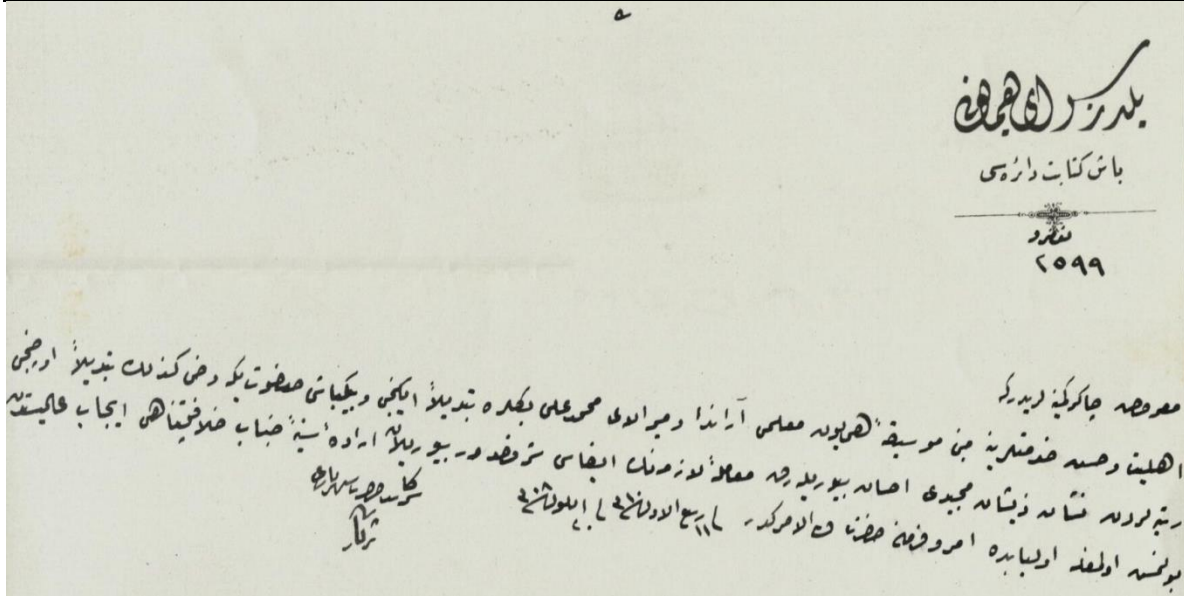
Yetiştirdiği talebeleri Mehmed Ali Bey, Saffet Bey, Zati Bey, Pazı Osman Bey ve Faik Beyleri de Çok Sesli Türk Müziği tarzında besteler yapmaya teşvik etmiştir.

Guatelli'nin ölümünden sonra Aranda (Paşa), Mızıkai Hümâyûn'un başına getirilmiştir (Kaygısız, 2000: 164). Donizetti ile birlikte sarayda İtalyan Müzik Ekolü yerleşmiş, bu durum 1880 yılında Mızıkai Hümâyûn'a giren Paris Konservatuvarı piyano bölümü mezunu İspanyol Aranda ile değişerek yerini Fransız Ekolüne bırakmıştır (Ergin, 1999: 12).

1880 yılında saraya piyanist olarak giren İspanyol müzisyen Aranda, Senfoni Orkestrası'nı kurma çalışması ve piyanistliğiyle bilinir. İyi bir eğitim almış olan Aranda, 1908'e kadar görevinin başında kalmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra bütün yabancı müzisyenlerle birlikte ülkesine gönderilmiştir. Bu tarihten sonra yerli şeflerle çalgıcılar ve besteciler öne çıkmıştır. Orkestranın başına Zati Bey (Arca), yardımcılığına da Saffet ve Zeki Bey getirilmişlerdir (Kaygısız, 2000: 164-165).

Aranda Paşa ilk defa olarak saksafonlar getirterek şimdiki bandonun kadrosunu tasarladı. Saffet, Zeki ve arkadaşları arasında modern müzik alâkasını uyandırarak cümlesine oda mûsikîsini tanıttı. (Gazimihal, 2019: 95)

Aşağıdaki belge, Mızıkai Hümâyûn hocası Aranda (Paşa), Miralay Mehmed Ali Bey ve Binbaşı Safvet Beyler'e verilen rütbeyle ilişkindir. (Bkz. Belge 5)

Belge 5: Mızıka-i Hümâyûn Muallimi Aranda ve Miralay Mehmed Ali ve Binbaşı Safvet Beylere tebdilen nişan itası. (BOA: İ.TAL.5.2)

“Mârûz-ı çâker-i kemineleridir ki

Ehliyet ve hüsn-ü hizmetlerine mebnî Mızıka-i Hümâyûn muallimi Aranda ve Miralay Mehmed Ali Beylere tebdilen ikinci ve binbaşı Safvet Bey’e dahi kezâlik tebdilen üçüncü rütbelerden nişân-ı zîşân-ı mecidî ihsân buyurularak muamele-i lâzîmenin ibkâsı şeref sūdûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî îcâb-ı âlisinden bulunmuş olmağla ol babda emr-u fermân hazret-i veliyyu’l emrindir. Fî 11 Rebû’levvel sene 310, Fî 20 Eylül sene 308”

Mızıka-i Hümâyûn’da Yetişen Türk Klarnet İcrâcıları

Mızıka-i Hümâyûn adlı askerî mûsikî teşkilâtının olgunlaşması ve gelişmesi için başta İtalya ve Fransa gibi ülkelerden getirilen hoca, idâreci ve sanatçıların saray çevresinde mûsikî ile ilgilenen istidâdlı kimseleri bir araya getirip onları eğitmesi; batı çalgılarını mahâretle icrâ eden birçok Türk müzisyenin yetişmesini sağlamıştır.

Guatelli Paşa ve daha sonra Aranda Paşa’nın yetiştirdiği Mehmed Ali Bey, Safvet Bey, Zâtî Bey, Veli Bey gibi birçok sanatkar Türk eğitimci, bu yabancı hocalardan sonra Mızıka-i Hümâyûn’un idâresini ve eğitim faaliyetlerini çeşitli derecede rütbelere de alarak başarıyla devam ettirmişlerdir.

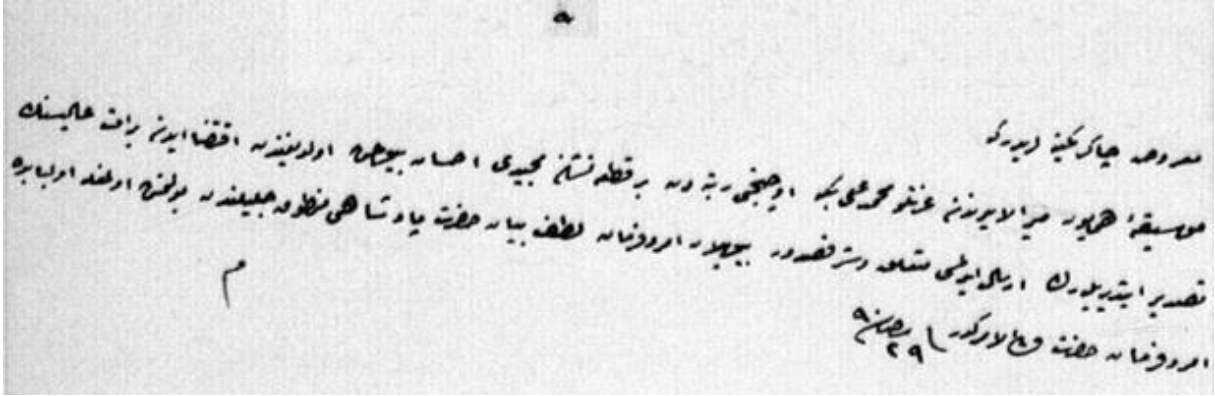
Bunlardan Mehmed Ali Bey ile başlayan ve Zâtî Bey, Veli Kanık, Hüseyin İhsan Küncer gibi Mızıka-i Hümâyûn’da yetişip bu kurumda görev yapmış müzisyen eğitimcilerle devam eden kadro, Mızıka-i Hümâyûn’da vücut bulan Türk klarnet okulunu birçok müzik kurumuyla Cumhuriyet Dönemi’ne taşımış, ülkemizin bugünkü Batı Müziği varlığının; bilgi, icrâ kudreti ve metodunun temellerini atmışlardır. Söz konusu kurumlar Mûsikî Muallim Mektebi, sonradan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası’na dönüştürülen Riyâset-i Cumhur Mûsikî Heyeti ve Cumhurbaşkanlığı Armoni Mızıkası gibi Batı Müziği ekseninde icrâ ve eğitim faaliyeti yapan resmî kurumlardır.

Mehmed Ali Bey (1840-1895)

Çengelköylü Mustafa Bey'in oğlu olan Mehmed Ali Bey, 1840 yılında İstanbul'da doğdu. 1856'da Mızıkâ-i Hümayûn'a girdi. 1875'de miralay rütbesine kadar ulaştı. İzmir ve Plevne Marşları'nın bestecisidir. Guatelli'den armoni öğrendi ve yardımcısı oldu. Bundan başka Mızıkâ-i Hümayûn'un esas kolu olan bandonu şefliğini de yapması dolayısıyla ilk Türk bando şefi sayılabilir. Şimdiki Türk klarnet okulunun kurucusu olarak kabul edilir. Kendisine halef olarak Zâtî Bey'i bırakmıştır. İyi bir klarnetçiler nesli bırakan Mehmed Ali Bey 1895'de ölmüştür. Mezarı Karacaahmet'tedir. (Gazimihal, 2019: 93)

Mehmed Ali Bey'in Türk askerî bandosundaki görevi boyunca gösterdiği üstün hizmetler devlet ricâline dâimâ takdir görmüş ve kendisine mükâfât olarak çeşitli rütbe, nişân ve madalyalar verilmiştir.

Aşağıdaki belge; bugünkü albay rütbesine karşılık gelen miralay rütbesindeki Mehmed Ali Bey'e verilen hicrî 29.07.1290 (m. 22.09.1873) tarihli bir nişânı belgelemektedir. (Bkz. Belge 6)

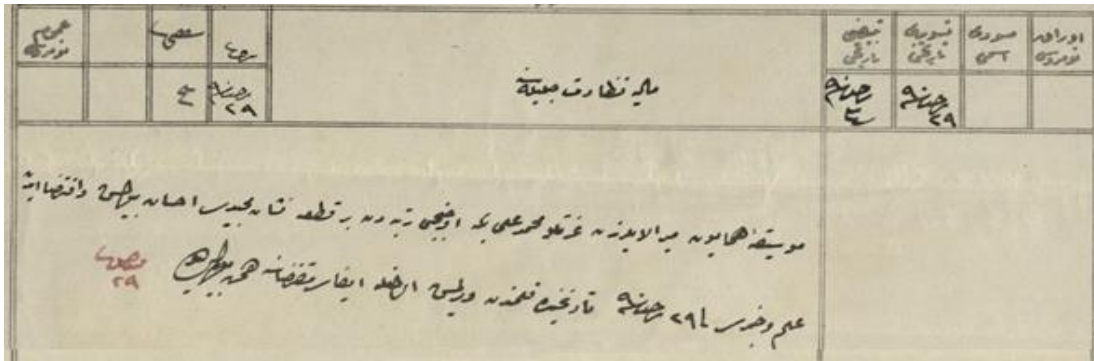

Belge 6: Mızıkâ-i Hümayûn miralaylarından Mehmed Ali Bey'e nişân itası. (BOA: İ.DH.673.46904)

“Mârûz-i çâker-i kemîneleridir ki

Mızıkâ-i Hümayûn miralaylarından izzetlü Mehmed Ali Bey'e üçüncü rütbeden bir kıta' nişân-ı mecidî ihsân buyurulmuş olduğundan iktizâ eden berât-ı âlîsinden tasdir etdirilerek irsâl edilmesi müteallik ve şerefsüdûr buyurulan emr-u fermân lütf-i beyân hazret-i pâdişâhî-i mantuk-i celîlesinden bulunmuş olmağla ol babda emr-u ferman hazret-i veliyyu'l emrindir. Fî 29 Receb sene (12)90”

Aşağıda, miralay Mehmed Ali Bey'e verilen bir kıdemi ifâde eden nişânın gereğinin yapılmasına ilişkin bir belge görülmektedir. (Bkz. Belge 7)

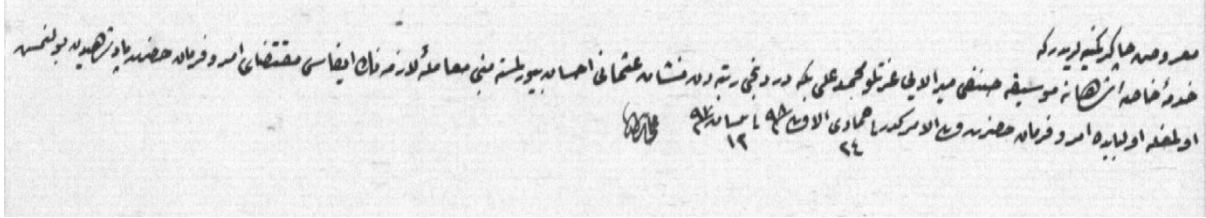

Belge 7: Mızıkâ-i Hümayûn miralaylarından Mehmed Ali Bey'e nişân verildiği. (BOA: A3MKT.MHM.464.74)

“Mâlîye Nezâret-i Celîlesi’ne

Mızıkâ-i Hümâyûn miralaylarından izzetlü Mehmed Ali Bey’e üçüncü rütbeden bir kıta’ nişân-ı mecidî ihsân buyurulmuş ve iktizâ eden ilmuhaberi fî 29 Receb sene 90 tarihinde kaleminden verilmiş olmağla ifâ-yı muktezâsına himmet buyurulsun.”

Aşağıda, miralay Mehmed Ali Bey’e verilen bir nişâna dâir hicrî 24.05.1298 (milâdî 25.04.1881) tarihli başka bir belge görülmektedir (Bkz. Belge 8).

Belge 8: Hademe-i Hassa Musika Sınıfı Miralayı Mehmed Ali Bey’e nişân ihsânı (BOA: İ.DH.827.66614)

“Mârûz-i çâker-i kemîneleridir ki

Hademe-i hassa-i şâhâne musika sınıfı miralay izzetlü Mehmed Ali Bey’e dördüncü rütbeden nişân-ı Osmânî ihsân buyurulmasına mebnî muamele-i lâzımenin ibkâsı muktezâı emr-u fermân hazret-i pâdişâhîden bulunmuş olmağla ol babda emr-u ferman hazret-i veliyyu’l emrindir. Fî 24 Cemâde’levvel sene 98, Fî 12 Nisan (12)97”

Mehmed Ali Bey, Guatelli’nin en yetkin devrinde yetiştirdiği Safvet Bey, flütçü Haydar, Müezzinbaşı Rıfat beyler ile Pazı Osman Ağa gibi birtakım üstün müzisyenler içerisinde seçkinlik göstermiş kıdemli bir sanatkâr olarak klarnet icrâsı ve eğitimciliğiyle saray orkestrasını ihyâ etmiş, Zâtî Bey gibi virtüöz bir bestecinin yetişmesi ve hizmette bulunmasını sağlamıştır. (Gazimihal, 2019: 93)

Mehmed Zâtî (Arca) Bey (1864-1943)

1864 yılında İstanbul’un Beyazıt semtinde doğan Mehmed Zâtî Bey, Sırmakeş Hüsnü Efendi’nin oğludur. 1873’de Mızıkâ-i Hümâyûn’a girmiş, evvelâ Pascualli’den keman eğitimi alarak başlamış, istediği ilerlemeyi kaydedemeyince flüt sınıfına geçmiştir. Bu alanda dört beş yıl çalıştıktan sonra Miralay Mehmed Ali Bey’in teşvikiyle klarnet sınıfına geçen Zâtî Bey, azimle çalışarak ilerleme gösterdi ve üstün bir klarnetist oldu. Guatelli Paşa’dan armoni, Aranda Paşa’dan piyano dersleri alarak kendini yetiştirdi. Miralaylığa kadar yükselen Zâtî Bey, 1924 yılında emekliye ayrıldı. Mızıkâ-i Hümâyûn’un günümüze kadar devam eden kendine özgü yumuşak klarnet sesini Zâtî Bey’in oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca Mehmed Ali Bey’le birlikte Türk klarnet okulunun kurucularından biridir. (Gazimihal, 2019: 129)

Mehmed Zâtî Bey’in eğitimliğinin yanında yaptığı müzik yayınları, eğitim müziği tarihi açısından mühim olmakla birlikte Cumhuriyet Dönemi’ndeki müzik eğitimi kurumlarının sistemli ve metoda dayalı bir disiplin kazanmasına altyapı olmuştur.

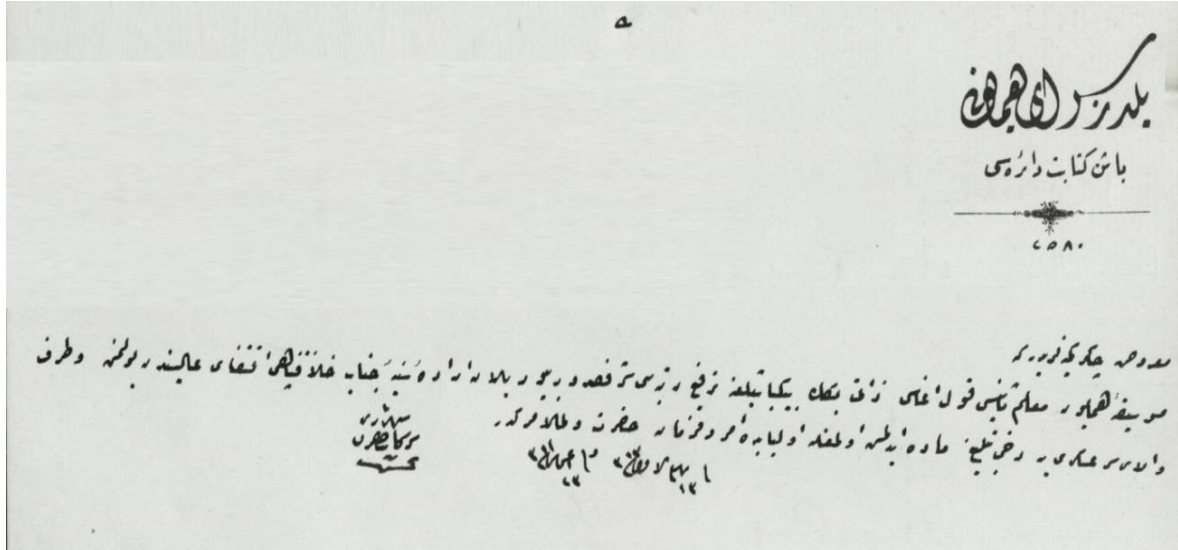
Zâtî Arca’nın Kütüphâne-i Mûsikî serisi altında; Nazariyat-ı Mûsikî (1899), Talim-i Kıraat-i Mûsikî (1900) ve Tedrisât-i Mûsikî (1913) adlı eserleri, Cumhuriyet öncesi müzik kitaplarının en önemlilerindedir. (Aksu, 2013: 711)

Halil Bedîf Yönetken’in, Hayat Mecmuâsı’nda Zâtî Bey’le ilgili yazdığı makalesindeki şu iki anekdot, Zâtî Bey’in klarnetteki virtüözitesinin ne derecede olduğunu göstermesi bakımından önemlidir: 1) Sultan Hamit, Paris sefiri Esad Paşa’dan mabeyn için iyi bir piyano muallimi istiyor.

Onlar da d'Aranda'yı gönderiyorlar. Zâtî Bey o zaman çavuştu ve si bemol klarnet çalardı. Bir gün bir fırsatla d'Aranda Paşa'ya kendisini dinletiyor, d'Aranda hayretle gözlerini açıyor ve Zâtî Bey'e soruyor: Rütbeniz nedir, maaşınız ne kadardır? Zâtî Bey rütbesinin çavuş ve maaşının yüz kırk gurusu olduğunu söyleyince d'Aranda afallıyor ve hemen gidip meseleyi mabeyncilere açıyor: Zâtî isminde bir klarnetçinizi dinledim, sanatında şâyân-ı hayrettir. Kendisi zâbıt değilmiş, yüz kırk gurusu maaşı varmış, bu nasıl iştir? Emin olunuz ki bu adam herhangi bir Avrupa tiyatrosunda birinci klarnet çalabilir. İstanbul'a geldiğim zaman böyle kuvvetli bir klarnetiste rast geleceğimi ümit etmezdim. 2) Oskar isminde bir Fransız oyuncu herhangi bir sebeple saraydan çıkıyor. Amerika'ya giderek orada Sultan Hamit aleyhine neşriyâta bulunuyor. Propagandası meyânında şu sözler mevzumuzla alâkadârdır: Sarayda vazifesi perde indirip kaldırmaktan ibaret olan bir tiyatro perdecisi vardır ki rütbesi miralaydır (albay). Sonra orkestrada dünyanın en büyük orkestralarında birinci klarnet çalabilir bir artist var ki rütbesi çavuştur. (Yönetken, 1927: 234-235)

Tiyatro sanatıyla da ilgilenmiş olan Zâtî Bey'in çok yönlülüğü, bando teşkilâtına hizmetleri, klarnet icrâsındaki mahâreti ve sanattaki başarıları padişâhın takdirine mazhar olmuş ve böylece sürekli terfî, nişân ve madalyalarla mükâfatlandırılmıştır.

Aşağıda Zâtî Bey'in kolağası iken binbaşılığa terfiini gösteren hicrî 13.03.1313 (milâdî 03.09.1895) tarihli bir belge görülmektedir. (Bzk. Belge 9)

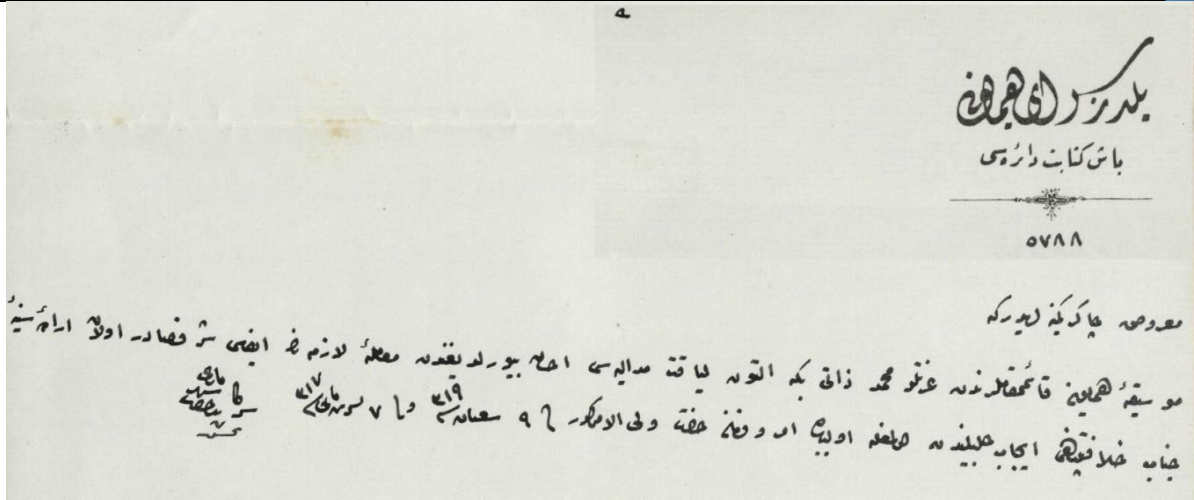

Belge 9: Mızıka-i Hümayûn Muallim-i Sanisi Kolağası Zâtî Bey'in rütbesinin binbaşılığa terfii (BOA: İ.TAL.84.48)

“Mârûz-ı çâker-i kemineleridir ki

Mızıka-i Hümayûn muallim-i sânisî kolağası Zâtî Bey'in binbaşılığa terfî-i rütbesi şeref südür buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî iktizâ-ı âlisinden bulunmuş ve taraf-ı vâlâ-ı ser askeriye dahi tebliğ madde edilmiş olmağla ol babda emr-u fermân hazret-i veliyyu'l emrindir. Fî 13 Rebîu'levvel sene (1)313 ve Fî 23 Ağustos sene (1)311”

Aşağıdaki hicrî 09.08.1319 (milâdî 21.11.1901) tarihli Osmanlı arşivi belgesi, Mehmed Zâtî Bey'in altın liyâkât madalyası ile taltif edildiğini gösterir niteliktedir. (Bzk. Belge 10)

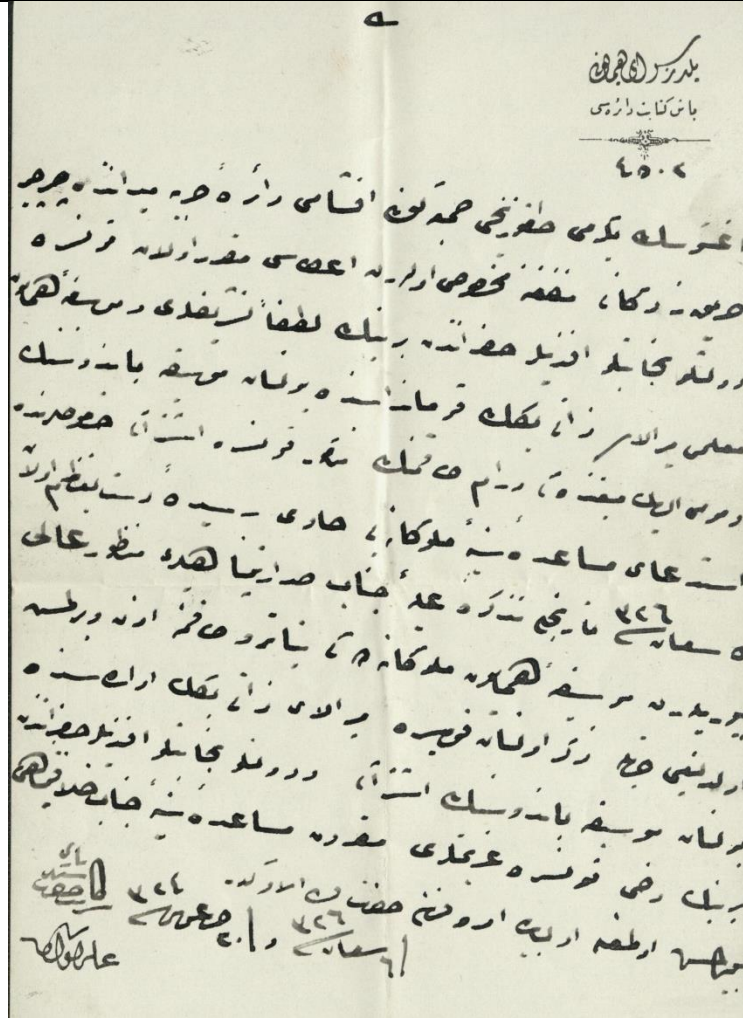

Belge 10: Mızıka-i Hümayûn kaymakamlarından Mehmed Zati Bey'e altın Liyakat Madalyası ihsanı (BOA: İ.TAL.265.37)

“Mârûz-ı çâker-i kemineleridir ki

Mızıka-i Hümayûn kaymakamlarından İzzetlu Mehmed Zati Bey'e altın Liyakat Madalyası ihsan buyurulduğundan muamele-i lâzimenin ibkâsı şeref sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî icâb-ı celîlinden olmağla ol babda emr-u fermân hazret-i veliyyu'l emrindir. Fî 9 Şa'ban sene (1)319 ve Fî 7 Teşrîn-i Sâni sene (1)317”

Aşağıda, Mehmed Zati Bey'in yönettiği bandonun verdiği konsere bir şehzâdenin katılımına pâdişâh tarafından izin verildiğine dâir hicrî 06.08.1326 (mîlâdî 03.09.1908) tarihli bir Osmanlı arşivi belgesi verilmiştir. (Bkz. Belge 11)

Belge 11: Harbiye meydanında verilecek konsere Miralay Zati Bey'in idaresinde bulunan musika bandosunun iştirakiyle şehzadelerden birinin dahi azimetine padişahın izin verdiği (BOA: İ.HUS.169.11)

“Ağustos’un yirmi dokuzuncu Cuma günü akşamı dâire-i Harbiye Meydanı’nda mahsus olarak itâsı mukarrer olan konsere devletlü necâbetlü efendiler huzûrâtından birinin lütfе-i teşrifleri ve Mızıka-i Hümâyûn muallimi miralay Zâtî Bey’in kumandasında bulunan musika bandosunun ve mümâileyhin ... merâsim takımının mezkûr konsere iştirâkı hususlarında istidâ-ı müsâade-i seniyye-i mâlûkâneyi hâvî reside-i dest-i tâzim olan 5 Şaban sene 326 tarihli tezkire-i aliyye-i cenâb-ı sadâretpenâhîleri manzûr-ı âlî buyurularak Musika-i Hümâyûn-ı mâlûkânedeki tiyatro takımına izin verilmiş olduğu cihetle zikr olunan konsere Miralay Zâtî Bey’in idâresinde bulunan mûsikî bandosunun iştirâkı devletlü necâbetlü efendiler huzûrâtından birinin dahi konsere azîmetleri ... müsâade-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî bulunmuş olmağla ol babda emr-u fermân hazret-i veliyyu’l emrindir.

Fî 6 Şaban sene (1)326 ve Fî 20 Ağustos (1)324”

Veli (Kanık) Bey (1885-1953)

1881 yılında İzmir’de doğan Veli Bey klarnet virtüözü olup Musiki Muallim Mektebi’nin kurucuları ve ilk idârecilerindendir. Şâir Orhan Veli Kanık’ın babasıdır.

Yedi yaşındayken girdiği İzmir Sanayi Mektebi'nden mezun olduktan sonra mi bemol klarnetle okul bandosunda çalmaya devam etti. Daha sonra Mızıkâ-i Hümâyûn'a kaydoldu. Bu kurumun o dönemki hocalarından Zâtî Bey, onun yeteneğini keşfetmiş, bilhassa ilgilenmiş ve onu si bemol klarnette yetiştirmeye başlamıştır. Veli Bey iki yıl eğitimden sonra solist Kara Ahmet Bey yerine solo klarnet çalmaya başladı. Safvet ve Zâtî Beyler mızıkadan ayrılınca bandonun birinci öğretmeni (muallim-i evvel) Zeki Bey ve ikinci öğretmeni (muallim-i sâni) Veli Bey olmuşlardı. Klarnet alanında hocası Zâtî Bey'den ilham almışsa da bando yönetimi ve tekniği bakımından Saffet (Atabinen) Bey'i örnek edinmiştir. Millî Mücâdele yıllarından sonra mızıkânın Ankara'ya nakli üzerine açılan Mûsikî Muallim Mektebi'nde teori ve armoni hocalığı yaptı. Klarnet solisti ve hocası olarak uzun yıllar çok değerli hizmetlerde bulunan Veli Kanık'ın klarnet ve saksafon alanında Mahmut Ziyâ Nuray, Hüseyin İhsan Küncer, İhsan Mazhar Alanson, Tahir Aymeriç, Fehmi Yener, Burhan Dinçer, Rauf Öktem, Nihat Esengin, İlhâmî Bayri, İbrahim Özgür gibi yetiştirdiği birçok sanatçı vardır. (Gazimihal, 2019: 155-156)

1934 yılında yarbay rütbesiyle emekliye ayrılan Veli Kanık, Riyâset-i Cumhuri Mûsikî Heyeti'ndeki şeflik görevini, klarnet alanındaki virtüözitesini naklettiği öğrencisi İhsan Küncer'e vermiş ve ayrıca onun albay olmasını da sağlamıştır.

Aşağıdaki belge, Veli Bey'in Cumhurbaşkanlığı Bandoşu şefliğinden emekliye ayrıldığına dâir dönemin cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk imzalı 13.06.1934 tarihli belgedir. (Bkz. Belge 12)

T. C.
M. M. V.
Zat İşleri Dairesi
Ş. Ev. Me.
Sayı 62741

Ankara
/ / 93

Leffi

Kit'ası : **Rs. C. Bando Şefi**
Rütbesi : **2. Sınıf Muzika muallimi**
İsmi : **Veli. B.**
Babası ismi : **Fehmi. B.**
Memleketi : **İzmir**
Dosya No. : **313-I**
Doğum tarihi : **1297**

I — Yokarda kit'ası ve künyesi yazılı zatın 1683 No. lu tekaüt kanununun (3) maddesinin (B) fıkrasına tefiikan ve ihtiyat sınıfına nakil edilmek üzere tekaüde sevki tensip edilmiştir.

II — İşbu kararname ahkâmının icrasına M. M. V. me'murdur.

13 Haziran 1934

Reisicumhur

M. M. V.
Başvekil

Gazi M. Kemal

Belge 12: Cumhurbaşkanlığı Bando Şefi İzmirli Veli Bey'in emekliye sevki (BCA: 30-11-1-0 / 87 - 17 - 7)

Kanık, Ankara ve İstanbul Radyoları'nda da idârecilik ve teknik uzmanlık gibi çeşitli hizmetlerde bulunmuştur.

Aşağıdaki belge, Veli Kanık'ın Ankara Radyosu'ndaki hizmeti için dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kendisine verilen aylığa ilişkin 25.03.1939 tarihli belgedir. (Bkz. Belge 13)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı:
2
10652

Kararname

Ankara Radyosunun fennî ve idarî işlerine bakmak, bando ve müzik neşriyatını idare etmek hususundaki ihtisasına binaen Ankara Radyosunda çalıştırılan Riyaseticümhur Bando Şefi Veli Kanıkın vazifesi ve muayyen çalışma saatleri dışında göreceği bu iş için ayda (250) lira ücret verilmesi; Nafia Vekilliğinin 8/3/939 tarih ve 1265 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Mâliye Vekilliğinin 23/3/939 tarih ve 1326/1733 sayılı mutaleanesi üzerine 1452 sayılı Teadül Kenununun 15 inci maddesine tevfiaken İcra Vekilleri Heyetince 25/3/939 tarihinde onanmıştır.

25/3/939

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.
B. R. Çaydaru

Ad. V.
T. Z. Çaydaru

M. M. V.
M. M. V.

Da. V.
Fayık Özyıldırım

Ha. V.
H. V.

Ma. V.
M. V.

Mf. V.
M. V.

Na. V.
N. V.

İk. V.
İ. V.

S. İ. M. V.
S. İ. M. V.

G. İ. V.
G. İ. V.

Zr. V.
Z. V.

Belge 13: Cumhurbaşkanlığı Bando Şefi Veli Kanık'a ek görev olarak Ankara Radyosu'nda gördüğü işler için ayda 250 lira ücret verilmesi (BCA: 30-18-1-2 / 86 - 26 - 6)

Hüseyin İhsan Küncer (1900-1963)

Türk klarnet virtüözü ve orkestra şefi olan İhsan Küncer, 1900 yılında İstanbul'da doğdu. Klarnet eğitimini Veli Kanık'tan, teori ve piyano eğitimini ise Saffet (Atabinen) Bey'den alan Küncer, müzik hayatına, filarmoni orkestrası ve armoni müzikalarında solist düzeyindeki icrâlarla ve ayrıca Müzikî Muallim Mektebi'nde piyano dersleri vererek devam etmiştir. Albaylık

dercesinden emekli olan Künçer, emekliliğinden sonra da Polis Mızıkası'nda eğitimci olarak hizmet vermiştir.

Künçer, Üsküdar Ravza-i Terakki Rüştüyesi'nde okumuş ve sonrasında 1912 ve 1913 yılları arasında Mızika-i Hümayûn'a katılmıştır. Eğitimine evvelâ keman ile başlamasına rağmen klarnet ile devam etmiştir. İhsan Künçer, Cumhuriyet Dönemi'nin başındaki Armoni şefi olarak öncülüğü elde tutmuştur. (Erdoğan, 2017: 33-34)

Türk İstiklal Marşı'nın da bando düzenlemesini yapan Künçer, 21 Ekim 1963'de ölmüştür.

Sonuç

Türk müziği tarihi araştırmaları sayesinde müziğimizin gerek teknik gerekse kültürel boyutlarını somut bir biçimde ortaya koymak mümkün olmaktadır. Bu alanda araştırmacıyı hâkim kılan en önemli araç şüphesiz Osmanlı Türkçesi bilgisidir. Nitekim Harf Devrimi'nden önceki tüm metinler bu yazı disiplini ile incelenebilmektedir. Türk müziğinin çok çeşitli yönlerine ilişkin eser ve belgelere birçok arşiv aracılığıyla ulaşılabilmektedir. Dolayısıyla Türk müziği tarihi kaynaklarını tespit etmek, bunlara ulaşmak ve bu alanda değerlendirmeler yapmak için bütünsel bir bilgi, kültür ve deneyime sahip olmak gerekir.

Bu bağlamda klarnetin eğitim müfredatına ve icrâ ortamlarına dahil olması müzikologlar için ilgi çekici bir husustur. Mehterhane yerine Mızika-i Hümayûn'un getirilmesi ile müzik eğitiminin temeli batı sistemine dayandırılmıştır. Eğitimde yöntem arayışı Avrupa'dan çeşitli hocaların getirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle Mızika-i Hümayûn'da yetişen, Cumhuriyet dönemine alt yapı oluşturan ve günümüz eğitiminin yöntem anlayışını belirleyen teorisyenler ve icrâcılar batı menşeli bir eğitimden geçmişlerdir. Bu bakımdan ilk Türk klarnet icrâcıları olan Mehmet Ali Bey, Zati Arca, Veli Kanık ve İhsan Künçer günümüz klarnet eğitiminin temellerini atmışlardır.

Arşiv belgelerine dayalı bu çalışmada tüm bu hususlar ortaya konulmuş olup; klarnetin Türk müziği icrâsındaki yeri ve önemi belgelerle somutlaştırılmıştır.

KAYNAKÇA

Akkaş, S. (2015). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları, İstanbul: Son Çağ Yayınları.

Aksu, C. (2013). "İlk Mûsikî Ders Programları ve Zâtî Bey'in Talim-i Kıraat-ı Mûsikî İsimli Eserinin Analizi", *Turkish Studies*, 8/3, 705-718

Altar, M.C. (1989). Opera Tarihi, Cilt IV, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BOA: HAT.296.17610

BOA; IDH.336.22071

BOA: C.SM.147.7373

BOA: İ.TAL.79.36

BOA: İ.TAL.5.2

BOA: İ.DH.673.46904

BOA: A}MKT.MHM.464.74

BOA: İ.DH.827.66614

BOA: İ.TAL.84.48

BOA: İ.TAL.265.37

BOA: İ.HUS.169.11

BCA: 30-11-1-0 / 87 - 17 - 7

BCA: 30-18-1-2 / 86 - 26 - 6

Erdoğan, S. (2017). *Tarihsel Süreç İçerisinde Bando ve Orkestralarda Klarnetin Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Ergin, N. (1999). *Yıldız Sarayında Müzik "Abdülhamid II Dönemi"*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Gazimihal, M.R. (2019). *Türk Askerî Muzıkları Tarihi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Gençoğlu, M. S. H. (2020). *Osmanlı Belgelerinde Türk Mûsikîsi*, Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Kaygısız, M. (2000). *Türkler'de Müzik*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Say, A. (Ed.). (1998). *Türkiye'nin Müzik Atlası*. İstanbul: Borusan Kültür ve Sanat Yayınları.

Sevengil, R.A. (1959). *Opera Sanatı İle İlk Temaslar*. İstanbul: Maarif Basımevi.

Yönetken, H. B. (1927). "Mûsikîşinâslarımız: Klârnetist Zâtî Bey". *Hayat Mecmuası*, 1(12), 234-235.

UNEMPLOYMENT INSURANCE APPLICATION: COMPARATIVE EXAMPLES OF TURKEY AND GERMANY**Doç. Dr. Özgür SARI***, sosyologozgur@gmail.com**DOI:** 10.47525/ulasbid.815680**Abstract**

After the 1980s, with the domination of neo-liberal policies and global capitalism, the decline of the social state and the widespread use of flexible working conditions made unemployment chronic and weakened the safeguards in business life. One of the various social policies implemented in combating unemployment is unemployment insurance. Since 1999, the unemployment insurance is being implemented in Turkey, it is considered in this study. It has been compared with the unemployment insurance application of Germany, which is one of the few examples in the world in social policy implementation and is seen as the castle of the social state. Beside the process of Turkey's application for EU, unemployment insurance application of Turkey and Germany, which is the leading locomotive economy of the EU was analysed around the differences between them.

Keywords: Unemployment, Unemployment Insurance, Social Policy**İŞSİZLİK SİGORTASI UYGULAMASI: KARŞILAŞTIRMALI TÜRKİYE VE ALMANYA ÖRNEKLERİ****Özet**

1980'ler sonrasında neo liberal politikaların ve küresel kapitalizmin egemen olması ile sosyal devletin düşüşe geçmesi ve esnek çalışma koşullarının yaygınlaşması, işsizliği kronik hale getirmiş ve iş yaşamındaki güvenceleri örselemiştir. İşsizlikle mücadele konusunda uygulanmakta olan çeşitli sosyal politikalardan bir tanesi de işsizlik sigortası uygulamasıdır. 1999 yılından itibaren Türkiye'de uygulanmakta olan işsizlik sigortası, bu çalışmada ele alınmıştır. Sosyal politika uygulamada dünyanın sayılı örneklerinden olan ve sosyal devletin kalesi olarak görülen Almanya'nın işsizlik sigortası uygulaması ile karşılaştırılmıştır. AB üyelik süreci yaşayan Türkiye'nin işsizlik sigortası uygulaması ile AB'nin lokomotif ve lideri olan Almanya'nın işsizlik sigortası uygulaması arasındaki farklar analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, İşsizlik Sigortası, Sosyal Politika

* Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi. Derleme Makale. Ss. 194-203
Makale Geliş Tarihi: 23.10.2020 Makale Kabul Tarihi: 09.12.2020

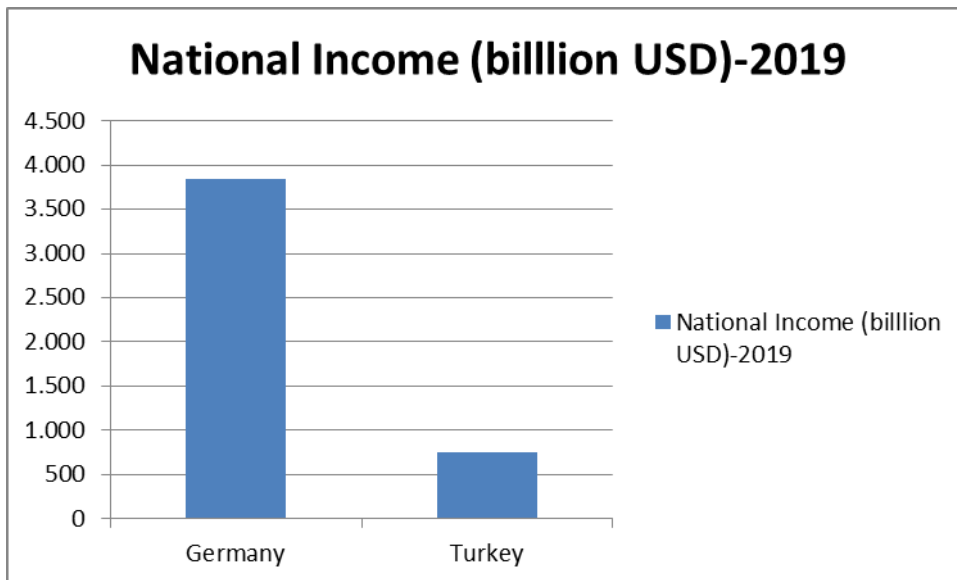
Introduction: Unemployment as the Risk of the Millennium

Today, the biggest risk for the salaried working people in the labour market is unemployment. After the 1980s, flexible and insecure working conditions brought about by global capitalism and neo-liberal policies enabled unemployment to be seen in all segments and professions. Today, unemployment is a risk in all sectors. Even shrinking of public sectors and declining of social states led to flexible and insecure work of public sector employees. Even civil servants working in the public sector shifting to contractual and performance-based working life shows how widespread the risk of unemployment and insecurity has become.

Unemployment does not only have negative effects at the individual level, it is also a major disadvantage for national economies. High unemployment rates indicate that a significant portion of the population does not contribute to the national economy. This situation indicates that the national economy is in low productivity. A population that consumes instead of producing, lives dependent and does not pay taxes is a disadvantage for countries.

This study emphasizes on a comparison of two countries, Turkey and Germany, in regards to unemployment insurance policies by looking at the procedures and legality on unemployment insurance. The reason for choosing Germany is that Germany is one of the locomotive countries of the social welfare states and as leading country of the EU. Turkey, as a candidate for EU membership, has too many lessons to learn from the Germany case.

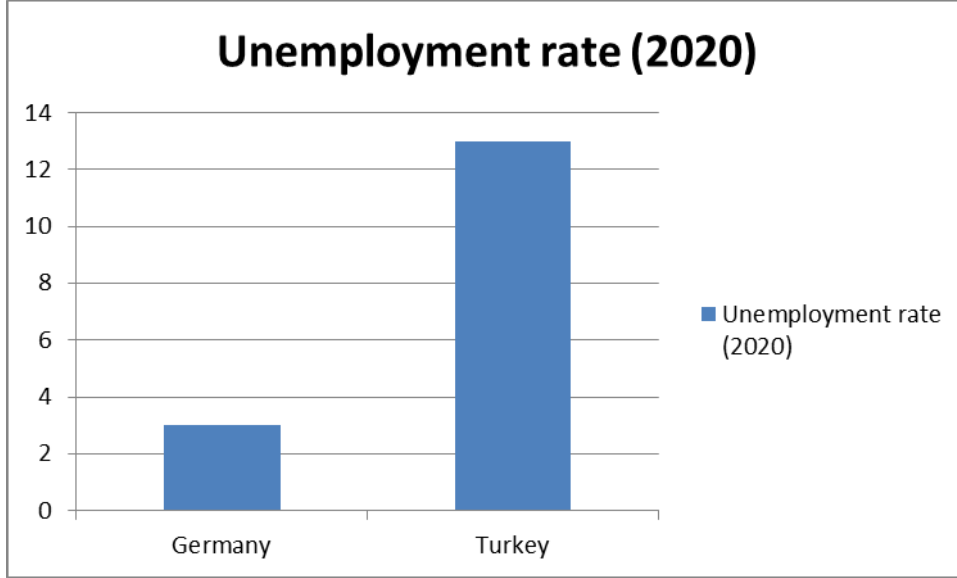
In this study, the method of description was used as a method. Thought literature review and statistical data analysis, Germany and Turkey has been described and compared as cases.

Ref: <https://data.worldbank.org/indicator/> , 10.10.2020.

The main limitation of the study is the huge gap in between the development levels of Germany and Turkey. Germany as one the most developed industrial countries of the world, has a great national

income and budget to supply the welfare state expenditures and unemployment insurance compared to the lower income level of Turkey. Germany has 3845 billion USD GDP while Turkey has only 754 billion USD in 2019. According to unemployment rate, again Germany has advantaged position with 3% rate compared to Turkey's 13% unemployment rate in 2020.

Ref: <https://data.worldbank.org/indicator/> , 10.10.2020.

The definition of unemployment is basically the fact that the person does not find a job despite seeking a job at the current wage in the market, although s/he has the will and ability to work (Taş, 2016: 29). On the other hand, the state statistics agency TÜİK gives a time interval in the definition of unemployment. It defines people who are able to start work within fifteen days but have not worked for three months as unemployed. This definition shows unemployment rates well below the reality. It is always claimed that low unemployment rates do not reflect the truth. As can be understood from this definition, desperate masses and chronically unemployed people who are looking for a job for a long time and are tired of looking for a job were not included in the group.

Unfortunately, these general definitions of unemployment do not provide a detailed explanation. For this reason, it will be more useful to look at the types of unemployment. Seasonal unemployment is one of the most common types of unemployment. It is mostly seen in tourism, agriculture and construction sectors. These sectors produce goods and services depending on the season. Working life is also seasonal in these sectors. In emerging economies such as Turkey these three sectors are the dominant sectors, therefore seasonal unemployment is common (Zaim, 1997: 179).

Periods of depression and stagnation experienced in national economies cause unemployment that will last for a long time. This type of unemployment is called cyclical unemployment. Recession leads to a lack of demand. Production decreases and firms fire workers (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008: 48). In such cases, national economic reform packages are implemented. Turkey has also been a time when cyclical unemployment. Unemployment rates started to increase in times of economic recession. There have been such periods in their past in their developed countries today. During the

protracted First World War and the Second World War, Germany's cyclical unemployment rates were high.

Structural unemployment occurs as a result of the structural transformations experienced in national economies. As unemployment in shrinking sectors shifts to emerging and expanding sectors, unemployment decreases. For example, in the transition from agricultural societies to industrial societies, unemployment arises due to increasing mechanization in agriculture (Oktay, 2002: 191). Unemployed people emerging in the agricultural sector migrate to cities and start working in factories. As a result, unemployment decreases. In the 1950s, the structural transformation of agriculture in Turkey, particularly in mechanization and the tractor into a field with a critical mass remained unemployed in rural areas. The unemployed in rural areas migrated to the cities and decreased as they started to work in the industrial sector that emerged in the cities. In some countries, this unemployment became permanent when other sectors did not develop with the mechanization in agriculture. The same situation has led to the emergence of unemployment with the decline of the industry and the domination of technology and especially robots in the industry. Switching from labor-intensive production to technology-intensive production has also created the type of unemployment called technological unemployment (Unay, 1996: 210). Developed countries have been able to develop different sectors in parallel with the technological transformation in the industry. With the development of the finance and services sectors, they were able to reduce unemployment. In countries that do not manage transformation well, no new jobs have been created for the unemployed. In this case, there is a brain drain from developing countries to developed countries. Transition from labour intensive mass production (fordit and toyotist) to flexible, technology intensive, just in time production style created another type of structural unemployment, that is youth unemployment in Germany. To decrease the youth unemployment, the governments applied structural change programs and policies in German vocational training system (Kohlrausch, 2012: 8).

Wages are also low in economies with low productivity. Low wage and chronicity of unemployment is destroying job seeking prospects. For this reason, there are thousands or even millions of people who do not apply to employment agencies and do not enter the job search process. The unemployment of these people is called hidden unemployment. If we take into account these masses that are normally not included in the statistical data, unemployment rates are even higher. Hidden unemployment has become the most important problem of developing and undeveloped countries (Koray, 2000: 142-143).

Lastly, informal economy in Turkey leads unregistered employment; therefore, the labourers in informal economy cannot make use of unemployment insurance and other policies against unemployment (Saraç, 2012: 100).

Unemployment is a very broad concept in itself and shows different structural features from country to country, from economy to economy. It is therefore important to address different types of unemployment. In addition, it is necessary to examine each country with its own dynamics. Because every country and national economy has its own historical processes and economic conditions.

Policies to Combat Unemployment and Unemployment Insurance

The serious unemployment after the 1929 Great Depression and its deep shaking in global economies revealed that an effective fight against unemployment was urgently necessary. The Second World War, after the 1929 Great Depression, had a devastating effect on the global economy. The social welfare states that emerged afterwards implemented social policies in all areas. Social policies started to come into play in the fight against unemployment. Europe has become the most important center in this field. In this study, Germany as the precursor country from the European continent, which is the homeland of social welfare states and social policies, has been discussed. The comparison with Germany, Turkey clarifies us two points. The neo-liberal policies and the global capital of a developing country such as Turkey and open the devastating effects of the social welfare state like Germany is seen as a fortress and social policies, it is important to compare countries applying the most effective manner. It shows that the social welfare state model is still the most effective method in combating unemployment. Second, see what applications you need to do in front of Turkey to become a member of the European Union will be enlightening.

However, the German economy is heavily depends on global economy, since the major economic activities are based on export oriented industries. Therefore, the purchasing power of the World economy effects directly the German economy. When there are economic crisis in partner countries, the export revenues of Germany declines and the unemployment rate may increase easily (Silvia, 2002: 18-19).

Policies to combat unemployment are divided into two as active and passive employment policies. Active employment policies include wage and employment subsidies, monetary and fiscal policies, vocational training programs. Passive employment policies are unemployment insurance and unemployment allowance.

The most important employment subsidy is government subsidies. Governments provide financial support for the private sector to employ more workers. There are a variety of employment subsidies, from tax deductions to payment of insurance premiums. However, the private sector in developing countries is not strong. There are no big capital owners. In this case, the state itself becomes a source of employment. Many workers are recruited in the public sector. Unemployment is largely reduced by employment in the public sector. This is not an advantageous policy in the long run. It causes an increase in public expenditures, an increase in budget deficit and inefficiency in the public sector (Biçerli, 2004: 90).

The most important goals of monetary and fiscal policies are to provide price stability and to achieve economic growth. Price stability and economic growth lead to the opening of new business areas. As a result, unemployment decreases. Increase in public expenditures, expansionary monetary policies and tax cuts cause capital to shift to more investments. New investments mean new business fields. Such policies have started to be implemented especially after the Second World War. In this process, also called the social welfare state period, the social welfare states of both the USA and Europe have created business areas by increasing public expenditures and investments. These policies have been implemented effectively in Turkey during the same period (Taş & Özcan, 2015: 165). In the 1960s and 1970s were the years when these policies are

effectively implemented in Turkey. However, in the global capitalist order after the 1980s, neo-liberal policies came into play. The social state has shrunk and public investment has declined. In this case, unemployment started to increase.

Another active policy is vocational training programs. Rickety even if it is implemented in Turkey. In Turkey, local governments (municipalities) and private sector (private courses), universities and central government (Ministry of Education and TEO) which is provided by vocational training are available. There is no comprehensive and holistic policy for vocational education and training of the young workforce to the needs of the industry and changing technology. Germany stands out as the country that best implements vocational training policy. Especially as a result of the collapse of the Eastern Block and the unification of East Germany and West Germany, youth unemployment increased. To solve this, a holistic and inclusive vocational education policy has been implemented throughout the country (Biçerli, 2004: 152-168). It is necessary to determine the direction in which the industry, agriculture and services sectors will move. For this reason, the public and private sectors should act jointly. It should also encourage universities to implement training programs for these labor force needs. Coordination between institutions is essential.

Unemployment benefits and insurance come to the fore as passive employment policy. It is a type of insurance that aims to compensate partially or temporarily the income losses of dependent employees who are terminated for various reasons against their will. This type of insurance is a type of insurance that participation is mandatory and is regulated by the state (Andaç, 2010: 57).

The first applications of unemployment insurance were seen in England and Sweden. Aid was given to those who were unemployed by the aid funds established by the trade unions. Later, state-assisted unemployment insurance was implemented in England in 1911. Unfortunately, Turkey has started too late in the unemployment insurance application. With the Unemployment Insurance Law numbered 4447 in 1999, it was put into practice in 2000. The fact that unemployment insurances are made by the state in the world has made the practice more widespread and healthier. It differs from other types of insurance in that it is compulsory to pay premium for the continuity of the fund, it is under state guarantee and it is a compulsory insurance type (Andaç, 2010: 58).

The Unemployment Insurance in Turkey

It is known that the first unemployment insurance application was implemented by the state in England in 1911. After 90 years, this practice has been realized in Turkey. With the Unemployment Insurance Law No. 4447, which entered into force in 1999, the first premiums started to be paid in 2000. Among OECD countries, the unemployment insurance scheme has been the latest country to Turkey.

Article 46 of this law states who will benefit from unemployment insurance. According to this, workers working within the scope of Social Insurance and General Health Insurance Law No.5510 and Social Insurance Law No.506, paid and permanent domestic workers, public and private sector employees in forest and agricultural enterprises, all fine arts workers, based on reciprocity as foreigners working in Turkey can benefit from unemployment insurance. It is clear that its scope is quite wide (statik.iskur.gov.tr 10.10.2020).

In addition, apart from unemployment benefits, sickness and maternity insurance premiums are paid within the scope of the law. Again, within the scope of this law, services such as finding a new job and providing vocational courses are also available. Before the termination of the service contract, at least 600 days of insurance premium must be paid in the last three years. It is essential to have worked for the last 120 days before the service contract expires. The unemployed person must apply within 30 days after the end of the service contract. It is required to have worked for 120 days. In some cases, missing days are not counted. The days when a person who cannot go to work due to economic crisis, illness, strike, natural disaster, lockout, detention are not considered absent. (statik.iskur.gov.tr 10.10.2020).

Within the scope of unemployment insurance, a salary between a minimum of 40% and a maximum of 80% of the gross minimum wage is attached. The duration of the salary is also determined by the premium period paid. 6 months if the premium was paid between 600 days and 900 days, 8 months if the premium was paid between 900 days and 1080 days, 10 months if the premium was paid in full, 10 months unemployment pension is paid (statik.iskur.gov.tr 10.10.2020).

Unemployment salaries of those who reject the job found by the employment institution without stating a valid reason, those who do not attend the vocational course recommended by the employment institution, those who enroll in the course but do not attend, are cut off. In addition, unemployment salaries of those who receive a salary elsewhere while receiving unemployment benefits are also cut. In addition to this, those who do not provide the information and documents requested by the institution on time are also paid unemployment benefits (statik.iskur.gov.tr 10.10.2020).

The most important source of income of the unemployment insurance fund is premium payments. Premium payments are mandatory. Deductions are made from the very beginning without paying the salary. 1% of the gross salary is deducted from the worker and 2% from the employer. In addition, the state contributes 1%. The fund also has incomes such as delay increase, interest and penalty received from employees and employers. Despite this, if the fund still runs a deficit, it is financially supported by money transferred from the central budget. As it can be understood from here, the most important guarantees are that premium payments are compulsory and they are state-run insurance (statik.iskur.gov.tr 10.10.2020).

The Unemployment Insurance in Germany

Unemployment insurance practice in Germany is legally based on the German Social Law Book numbered 2 and 3. There are two types of unemployment insurance under unemployment insurance. The first type of unemployment insurance (Arbeitslosengeld) is the payment made by calculating the insurance premiums paid by a worker. The second type of unemployment pension is the state aid payments to the victims, who have insufficient premiums. (Hartz IV) (www.calisma.de, 10.10.2020).

The unemployment rate in Germany sharply increased just after the 1990s because of the Unification of East and West Germany. The lower productivity of East German economy brought unemployed masses to the West economy. Therefore, the fast and effective unemployment policies

applied after the unification to eliminate the increased structural unemployment (Berthold and Fehn, 2003: 5).

In the first type of unemployment benefit, people who have left their job and are registered with the Employment Agency (Arbeitsagentur) benefit from unemployment insurance. They must have worked for at least twelve months and paid a premium in the last two years of their working life. Those under 65 years of age benefit. They receive an unemployment pension between 60% and 67% of their net income in the last twelve months. The duration of unemployment salary varies according to the age and working time of the person. Unemployment benefits can be obtained for at least six months and at most 24 months. They can also earn 15 hours per week and up to 165 euros per week during the period of unemployment benefit (www.calisma.de, 10.10.2020).

The second type of unemployment pension is the payments made by the state to individuals who have not paid sufficient premiums and are in need of assistance. Unemployed people between the ages of 15 and 65 who have no disability to work can benefit from this assistance. Individuals who do not have sufficient assets and are unable to take care of themselves or their families benefit from this right. A salary between EUR 359 and EUR 215 per person is attached to all family members, although it varies according to the age, marital status and the number of children in the household. In addition, additional payments are made in cases of pregnancy, widowhood and physical and mental disability (www.calisma.de, 10.10.2020).

The German system is also not rely on the declaration of the workers and worked, look at the declaration of the employer as in Turkey, it is understood that the grievances of the workers instead of calculating the number of primary and disclosure principles. It also allows those who receive unemployment benefits to have assets up to a certain amount or to do additional work during periods of unemployment benefit up to a certain limit.

Conclusion: The Comparison of Turkey and Germany

Unemployment benefits in Turkey's salary is less than the unemployment rate in Germany in both quantity. In addition, Turkey is longer than the duration of unemployment benefits in Germany. This is due to the very front of Turkey in terms of Germany's national income. As it is known, unemployment insurances are insurances supported by state budgets. The size of the German state budget allows for a higher amount of unemployment pension in Germany and in a longer period of time. Amounts and durations of unemployment benefits also reflect the development levels of countries. Turkey is the country that pays at least among OECD countries of unemployment benefits.

Germany is also in a more advantageous position in terms of the proportion of the unemployed benefiting from unemployment benefits. In Turkey, only the unemployed can benefit from unemployment benefit up to 10%, only a proportion of the total unemployed of the first type of unemployment benefits in Germany exceeds 40% (Çelik, 2018: 32-33). This is the most important cause of the condition is prevalent in the informal economy in Turkey. A significant portion of the employees in Turkey are working in precarious jobs and the uninsured. Since the premiums of those employed in the informal economy are lacking, most of them cannot benefit from unemployment

salary. The number of days worked and other conditions can also be taken into consideration before the premium amount deposited in the German system. Turkey is heavily dependent on the number of premium payment system. As the state's resources are scarce, the unemployment insurance fund is based on premium revenues.

Thirdly, unemployment insurance payments are given more difficult in Turkey. Because the employer must also make a statement in order to pay the unemployed person. Unemployed people who cannot get paid while waiting for the declaration of the employer also cannot protect their rights against false or false statements of the employer. When the employer reports that the employee resigns, the person who is unemployed cannot receive unemployment pension. As a result of the application made to the labor court, the cases take a long time. Finally, the periods of unemployment benefits are also behind Germany. (Çelik, 2018: 35).

References

Andaç, F. (2010), *İşsizlik Sigortası*, Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Eğitim Yayınları.

Berthold, N., Fehn, R. (February 2003), *Unemployment in Germany: Reasons and Remedies*, working paper no: 871, CESifo, Germany.

Biçerli M.K. (2004), *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çelik, S. (2018), *Türkiye ile Almanya'nın Karşılaştırmalı İşsizlik Sigortası Uygulaması*, Ankara: TODAİE, unpublished thesis.

Kohlrausch, B. (November 2012), *Youth Unemployment in Germany-Skill Biased Patterns of Labor Market Integration*, Germany: Frederich Ebert Stiftung Paper.

Koray, M. (2000), *Sosyal Politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Oktay, E. (2002), *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Saraç, T.B. (2012), "Kayıtdışı Ekonomi ve İşsizlik İlişkisi, Türkiye Örneği", *Sosyoekonomi*, 18(18), 81-104.

Silvia, S.J. (April 2002), "The Fall and Rise of Unemployment in Germany: Is the Red-Green Government Responsible?", *German Politics*, 11(1), 1-22.

Taş, H.Y.; Özcan, S. (2015), *Yenilikçi ve Sosyal Yönleri ile Avrupa Birliği ve Türkiye'de*

KOBİler, Bursa: Ekin Yayınları.

Taş, H.Y. (2016), “Avrupa Birliği ve Türkiye’de İşsizlik Sigortasının Ekonomik Açıdan Karşılaştırılması”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 26-55.

Unay, C. (1996), *Makro Ekonomi*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Uyar Bozdağlıoğlu, E.G. (2008), “Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (20), 45-65.

Zaim, S. (1997), *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

<https://statik.iskur.gov.tr/tr/kurumumuz/mevzuat/kanun11tr.htm> Access date: 10.10.2020

http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=25&Itemid=19
Access date: 10.10.2020.

<https://data.worldbank.org/indicator/> Access date: 10.10.2020.

TÜRK MÜZİĞİ'NDE VİYOLONSEL EKOLLERİ**Öğr. Gör. Turgay AKDAĞOĞLU***, turgayakdagoglu@ardahan.edu.tr**DOI:** 10.47525/ulasbid.821676**Özet**

Bu çalışma; Türk müziği icrâsında viyolonsel çalgısının kullanımının farklı ekollere bağlı olduğunu vurgulamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma; Türk müziği tarihi açısından çok önemli bir geçmişi olmamasına rağmen birkaç icrâ ekolü oluşturacak kadar rağbet gören ve üzerinde durulan viyolonsel çalgısının Türk müziği icrâcılığındaki varlığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Çalışmada kaynak tarama, analiz ve karşılaştırma gibi nitel yöntemler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türk müziği viyolonsel icrâcılığında bugüne dek açıkça irdelenmemiş olan viyolonsel ekollerinin ayırıcı özellikleri tespit edilmiş ve ekollerin günümüzdeki etkisi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk müziği icrâsı, Türk müziğinde viyolonsel, çalgı ekolleri, viyolonsel icrâcıları.

VIOLONCELLO SCHOOLS IN TURKISH MUSIC**Abstract**

This study has been prepared in order to emphasize that the use of cello instrument in Turkish music depends on different schools. The study is important in terms of revealing the presence of the cello instrument, which is so popular and emphasized to form a few performance schools, in the performance of Turkish music, although it does not have a great history in terms of Turkish music history. In the study, it were used qualitative methods such as source scanning, analysis and comparison. As a result of the study, the distinctive features of the violoncello schools which have not been explicitly examined in Turkish music violoncello performance have been determined and the effect of the violoncello schools for today has been revealed.

Keywords: Turkish music performance, Violoncello in Turkish music, Instrument schools, Violoncello performers.

* Ardahan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Makale Geliş Tarihi: 05.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 11.12.2020

Giriş

Türk müziği icrâsı, bu müziğe özgü yapısal unsurlar ve icrâyı etkileyen biçimsel özellikler itibarıyla kapsamlı bir eğitimi gerektiren sürece dayalı bir konudur.

Türk müziğine II. Mahmut'un Mızıka-i Hümayûn'u kurmasıyla giren viyolonsel çalgısı, Türk müziği icrâcılığına sonradan girmesine rağmen oldukça beğenilmiş ve çeşitli usta icrâcıların etrafında gelişen icrâ özellikleri itibarıyla birkaç Türk müziği viyolonsel ekolü doğmuştur.

Öncelikle Tanbûrî Cemil Bey'in viyolonseli, saz takımlarında kullanmasıyla Türk müziği icrâsına doğrudan giren bu çalgı, Cemil Bey tarafından ustalıklı icrâ edilmiş ve bu virtüöz tarafından belirgin bir tavır kazandırılmıştır.

Daha sonra Avrupa'da eğitim alarak Batı temeli ve metodolojisi edinen Şerif Muhittin Targan ve Mesut Cemil gibi müzisyenlerin icrâ özellikleri de kendi içinde ayrı bir ekol oluşturmuştur.

Tüm bu Türk Müziği viyolonsel ekollerinin ayırıcı özelliklerinin yay kullanımı, makam kullanımı ve motif geliştirme anlayışı çerçevesinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Türk Müziği'nde saz icrâsı tarihini ortaya koymak için çalgı bilimi tarihini (organoloji) irdelemek gerekir. Çalgıların gelişimi ise tarih öncesi çağlara, yani yazının kullanılmadığı dönemlere kadar dayanmaktadır.

İlk başlarda haberleşme, işaret belirtme gibi çeşitli ihtiyaçları karşılamak için kamış, tahta vb. malzemeden yapılmış tek sese sahip basit bir şekilde üretilen araçlar zamanla etkileyici doğa ve hayvan seslerinin taklidine dayanarak inançsal ritüellerde kullanılmış, medeniyetlerin gelişimine bağlı olarak da insânî duyguları bir ölçüde ifade edecek nitelikte belli ses aralığına sahip çalgılar olarak ortaya çıkmışlardır. Buna paralel olarak birçok Türk müziği çalgısının kökeni, en eski tarihsel dönemlere uzanmaktadır.

Medeniyetlerin gelişmesi ve etkileşimin artması birçok farklı çalgının icâd edilmesini ve müzikal algının güçlenmesini sağlamıştır. İşte bu gelişim ve değişim aşamaları, özellikleri itibarıyla birbirinden kesin çizgilerle ayrılarak müziğin tarihsel dönemlerini meydana getirmiştir.

Gerek Batı müziği gerekse Türk müziğinin ses ve çalgı icrâcılığı, birtakım keskin özelliklerle birbirinden ayrılarak farklı dönemler meydana getirmiştir. Bu bağlamda, icrâ özellikleri, makamsal (modal) kullanımlar, çalgı türleri ve üslûp gibi temel konular, müzikal dönemlerin özgünlüğünü belirlemektedir. Bu gelişim ve değişime dayalı süreç, günümüzün müzikal varlığını ve

yeterliliğini meydana getirmekle birlikte sürecin belli bir kontrol mekanizmasıyla işlerliği de müziğin çağdaşlık ve gelişmişlik seviyesini ortaya koymaktadır.

Türk Müziği'nde Çalgı İcrâsı

Türk müziğinin en eski çalgıları olarak kabul edilen kopuz ve ıklığ, el veya yay vasıtasıyla icrâ edilmiştir.

Önen bu konuda (1993: 8); “arşeyle çalınan yaylı sazlar çok eski zamanlarda görülmüş, ilk örnekleri Uzak Doğu ve Hindistan’da ortaya çıkmıştır. Avrupa’ya ise Arap kavimlerinin, çingenerin ve Müsevîler’in göçleriyle gelmiştir” şeklinde bilgi vermektedir.

Çetik’in düşünceleri ise (2017: 50); “gıcek, kabak kemane, hegit, çağana, kemeçe, rebab Türkler tarafından yüzyıllarca kullanılan yaylı çalgılardır. Türklerin Anadolu’ya girişi ile beraber ıklığ ve türevleri bu coğrafyada varlıklarını çeşitli şekillerde sürdürmüşlerdir” şeklindedir.

Çeşitli gelişim dönemleri ve kültürel etkileşimler itibarıyla Türk müziği icrâsında kullanılan çalgılar da çeşitlilik kazanmış, bazı çalgılar rağbet görmezken, bazıları beğenilmiş ve kullanılmıştır. Bu çalgıların başlıcaları klarnet ile keman ailesidir. Keman, viyola, viyolonsel ve kontrbas çalgılarından oluşan keman ailesinin özellikle üç üyesi Türk müziği icrâsında XVII. yüzyıldan beri kullanılmışsa da ses özelliğine ihtiyaç duyulmaması, Türk müziği icrâsına çok uygun olmaması vb. sebeplerle kontrbas çalgısı nispeten rağbet görmemiş, bu çalgıya ancak çeşitli özel Türk Müziği topluluklarında ve popüler müzik guruplarında yer verilmiştir.

Öte yandan keman ailesinin diğer üç üyesi keman, viyola ve viyolonsel öylesine rağbet görmüştür ki yüzyıllarca kullanılmış olan rebab, klasik kemeçe gibi geleneksel Türk müziği çalgılarını dahi unutturmuş ya da revaçtan düşürmüştür. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Türk müziğinde kullanılmaya başlanan viyolonsel çalgısı da aynı şekilde ülkemizde hâlen icrâ edilmektedir.

İlk viyolonsel resmi 1535’de Guadenzio Ferrari’nin bir duvar freskinde görüldü. O zamanlar viyolonsel ismi “bassa di viola da braccio” idi. “Violon” sözcüğüne ilk defa 1523 yılında Savoy sarayı kayıtlarında rastlanır. (...) Violin gurubu alto (viola), tenor ve artık son şeklini almış olan violoncellodan oluşuyordu. İlk violoncello (viyolonsel) sözcüğü 1665’de Guido Arresi’nin Venedik’de yayınladığı “Viyolonsel İçin İkili veya Üçlü Sonat” adlı eserinde geçmektedir. Bu arada viyolonsel in basse de violon, bassus, violoncino, viulunzeel gibi birçok ismi vardı. (Önen, 1993: 10-11)

Türk müziğine viyolonsel in veya daha genel anlamda keman ailesinin girişi bahsinde, Türklerin benzer yaylı çalgıları icrâ ve icrâ etmelerinden yola çıkmak gerekir. Aksi takdirde keman

ailesinin tarihini bu çalgıların bugünkü biçimini alma sürecine, yani en fazla XVI. yüzyıla dayandırmak gibi sığ bir tarihsel görüşe sahip olunacaktır.

Türk müziği'nin tarihsel gelişim süreci içerisinde ıklğ, yaylı kopuz, gıcak, rebap, kemâne, sinekemanı (viola d'amore), klasik kemençe ve keman gibi yaylı sazların Türk müziği icrâsında kullanıldıkları bilinmektedir. Kemanın XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Türk müziği'ne girişinden sonra rağbet gören bir diğer yaylı çalgı da viyolonseldir. Viyolonsel, 19. yüzyılın ilk yarısında, Tanzimat dönemindeki yenileşme hareketleri sonucu Mehterhâne'nin yerine kurulan Mızıka-yı Hümâyûn'da kullanılmak üzere keman gibi Avrupa'dan getirtilerek Osmanlı sarayına girmiştir. Viyolonsel'in Türk müziği'nde pest ses rengine sahip sazlara öteden beri gereksinim duyulması nedeniyle kabul edildiği düşünülebilir. Viyolonsel de tıpkı keman gibi perdesiz, yay aracılığıyla icrâ edilen ve Türk müziği'ne özgü perdeleri seslendirebilme özelliğine sahip bir saz oluşu nedeniyle 20. yüzyıldan itibaren Türk müziği icrâcıları tarafından da çok tutulmuş ve benimsenmiştir. (İlgar, 2018: 1)

II. Mahmut döneminde Osmanlıda başlayan batılılaşma hareketleriyle birlikte Yeniçeri Ocakları kapatılmış (1826), Mehter yerine, ilk bando ve aynı zamanda bir müzik okulu olan Mızıka-ı Hümâyûn kurulmuştur. Avrupa'dan getirtilen yeni sazlar bando birliğinin envanterine girmiş, Mehter takımlarında yetişmiş yetenekli müzisyenler bandoya alınmış ve bu sazlar öğretilmeye başlanmıştır. Mızıka-ı Hümâyûn'un yanı sıra Harem'deki kadınlardan oluşan bir orkestra da kurulmuştur. Bu orkestralarda kemanın yanı sıra, viyolonsel ve kontrbas gibi çalgılar da kullanılmaya başlanmıştır (Cemil, 2002; 95).

Mızıka-i Hümâyûn'da yetişen ve/veya görev yapan viyolonsel icrâcılarının çoğu zaman isimlerine bazen de hayatına dâir bilgilere ya Osmanlı belgelerinde ya bazı biyografik yazılarda ya da çeşitli hâtıratlarda rastlanmaktadır.

Nitekim Mızıka-i Hümâyûn'da görev yapan bir viyolonselci olan Binbaşı Cemil Bey hakkında bilgiye, Kânî İrtem'in bir yazısından ulaşılmaktadır. Buna göre, Abdülhamit bazı akşamlar çalgı çaldırıp eğlenirdi. Keman türünden âletler ile piyanodan oluşan kuartetleri pek severdi. Bu itibarla Abdülhamit'in hizmetine tahsis edilmiş gâyet nitelikli bir müzik heyeti vardı. Bu özel müzik heyetinde Dussap Paşa şef ve piyanist idi, viyolonselci Binbaşı Cemil Bey de viyolonsel çalardı. Bu heyet, padişah istedikçe huzurda çalardı. (İrtem, Taha Toros Arşivi; No: 583479)

Resim 1: Viyolonselist Binbaşı Cemil Bey (Tahat Toros Arşivi, No: 583679)

Mızıka-i Hümâyûn'da yetişen diğer bir viyolonsel icrâcısı da Edip Bey'dir. Onun hakkında Mahmut Râgıp Bey bilgi vermektedir.

Resim 2: Viyolonselist Edip Sait Bey (Taha Toros Arşivi, No: 528260)

Memleketimiz, vefât etmiş meşhûr Cemil Ârif'den başka birkaç kudretli genç viyolonselci daha yetiştirmiştir. Hayatta olan sanatçılarımızın en kuvvetlisi de şüphesiz Edip Bey'dir. 1905 senesinde İstanbul'da doğan Edip Sait Bey, kendi gibi müzisyen olan Ali Sait Bey'in oğludur. Fatih Rüştiyesi'ni bitirip 12 yaşında iken babasız kalan Edip'i 14 Teşrin-i Sani 1334'de Mızıka-i Hümâyûn'a yazdırdılar. Yeteneği hemen fark edildi, viyolonsele ayrıldı. İlk viyolonsel derslerini bir sene süreyle Turyânî isimindeki bir Rum'dan, sonra bir buçuk sene süreyle Corpi isimindeki bir İtalyan sanatçıdan aldı. Üç sene hocasız çalıştıktan sonra ise Turiani adındaki diğer bir İtalyan hocadan yararlandı. En esaslı eğitimini, Rus göçmenleri ile şehrimize gelen Strevosky isimindeki bir hocadan aldı. İcrâsındaki dolgun ve tatlı tonun bir kıvam meselesi olduğunu ve bunu tarif etmeye,

sonuçta anlamaya imkan olmadığını söylemektedir. Ona göre bu bir geliş ve oluş meselesidir. (Mahmut Râgıp, Taha Toros Arşivi; No: 528260)

Bilhassa Mızıkâ-ı Hümayun'un kurulmasından sonra Batı bestecilerinin eserleri öğretilirken ayrıca Türk müziği eserlerinin çok sesli düzenlemeleri yapılarak orkestralarda ve bandolarda icra edilmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra, uzun seslere sahip, mikrotonal sesleri de icrâ edebilen, bas karakterli yaylı Batı müziği sazları da Türk müziği sazları içerisine dâhil olmuştur. Bu sazların, Türk müziği sazları içerisinde kullanılmasında Tanburi Cemil Bey'in de katkıları vardır. Tanburi Cemil Bey birçok saz üzerindeki icra kabiliyetini viyolonselde de göstermiştir. (Kılıç ve Sümbüllü, 2018; 12)

XIX. yüzyıldan itibaren Türk müziği'nde kullanılan viyolonsel, zaman içinde Türk müziği icralarında sıkça görülmesine rağmen, Türk müziği adına kurumsal bir öğretime 1936 Ankara Devlet Konservatuvarında kompozisyon bölümünde yer verilmiştir. 1976 yılında İstanbul'da açılan Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda, Ardından 1990 yılında Ege Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda Türk müziği viyolonsel eğitimi başlamıştır. (Çetik, 2017: 51)

Türk müziği otoriteleri ve icracıları viyolonsel artık bir Türk müziği sazı olduğunu, diğer sazlar gibi icralarda aktif roller alabileceğini hatta solo Türk müziği icraları yapabileceğini savunmaktadırlar. (Özalp, 2000; 78)

Öte yandan Türk müziği icrâsının özgün karakteristikleri vardır. İcrâcının özgürlüğünü ve yaratıcılığını sınırsız kılan bu icrâ anlayışı, notanın Türk müziği icrâ geleneğinde esas bağlayıcılık teşkil etmemesinin bir tezahürü olsa da zamanla usta icrâcının kendi hünerini göstermesinin bir yolu olmuştur.

Türk Mûsikîsi geleneğinde XX. yüzyıla kadar nota kullanılmadığı için hafızada bulunan eser her seferinde farklı bir şekilde icrâ ediliyordu. Bestelenmiş olan bir eser üzerinde icrâcının o andaki duygularını yansıtabilmesi, emprovize (doğaçlama) küçük ilâveleri yapabilmesi hem çeşitlilik hem de icrâda bağımsızlık açısından avantaj getirmiştir. Eserlerin aynı icrâcı tarafından değişik zamanlarda farklı şekillerde icrâ edilmesi, o eserin yeniden doğması gibidir. Mûsikîmizde esas olan nota değil, icrâdır. Batı Mûsikîsi'nde nota üzerinde yazılarak kullanılan süslemelerin çoğunun Türk Mûsikîsi'nde irticâlen (doğaçlama) yapıldığı görülmüştür. (Yahya, 1993: 131)

Torun'un bu konudaki fikri (Torun, 2000: 318); “solo veya birkaç enstrüman ile yapılan icrada, enstrümanın cinsi ve icracının anlayışına göre çok daha serbest ilaveler, bazen tersine özetlemeler yapılabilir” şeklindedir.

İcrâda notanın dışına çıkma serbestisi Türk müziği icrâ geleneğinin icrâcıya sağladığı bir özgürlük olsa da gelişigüzel süslemelerle icrâ niteliğinin bozulmaması için bunun sınırının aşılması, ustaların sürekli dinlenerek müzik kültürünün edinilmesi, icrâcının geleneksel ve modern anlayışlara hâkim olacak şekilde iyi bir eğitimden geçmesi gerekir.

Türk Müziği'nde Ekol Anlayışı

Ekol sözcüğü: “Bir bilim ve sanat alanında özgün niteliklere sahip yöntem ve akım” olarak tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda bir sanat alanında belli bir ekolün varlığından söz edebilmek için; o ekol kendine özgü bir icrâ, anlayış, ifâde ediş vb özellikler çerçevesinde şekillenmekle beraber belirli sanatçılar tarafından kabul edilmiş ve benimsenmiş olmalı, takip edilmelidir.

Ekol; bir ülkedeki sanatçıların aynı yöntem ve anlayış doğrultusunda oluşturdukları okuldur ve bu okulların anlayışı ülkelerin sanat anlayışlarına göre farklılık gösterdiği için sonrasında her ülke kendi ekolünü (okulunu) kurmuştur. Kurdukları bu okullarla ülkeler, hem kendi yöntem ve anlayışlarını hem de ulusal müzik kültürlerini sonraki nesillere aktarabilmişlerdir. En çok bilinen ekoller başlıca; Rus, Alman, İtalyan ve Fransız ekolleridir (Akın-Şişman, 2018, 367).

Tüm sanat dallarında olduğu gibi, müzikte de belirli okullar mevcuttur. Bu okullar öncelikle var oldukları topraklarda barınmış, usta-çırak ilişkisi sonucunda geliştirilerek gelenek ve bilgi aktarımı yoluyla kuşaktan kuşağa devam ettirilmiştir. Önceleri sadece usta-çırak ilişkisi ile bilgi aktarma geleneği, sonradan bir sistem ve anlayış çerçevesinde devam ettirilmiş; bu sayede bir düzen dahilinde gerçekleşen usta-çırak ilişkisi “Ulusal Okul” oluşumunu meydana getirmiştir. Bu okulun farklı anlayışlarını benimseyen temsilcileri de, kendi ekollerini oluşturarak ‘Ulusal Okul’larının gelişmesine ve ilerlemesine katkıda bulunmuştur (Ulucan Weinstein, 2011; 1).

Aydar çalgı ekolü hakkında bilgi vermiş ve şunları ifade etmiştir (2001: 1): “Bir çalgının çalınmasında ve öğretilmesinde kullanılan özgün yol ve yöntem” anlamına gelmektedir. Bu yöntemlerin bulunması ve olgunlaşması yüzyıllar almıştır. Çalgının geçirdiği evrimler ve yeni teknik buluşların eklenmesiyle günün beğeni öğelerinden de etkilenecek gelişim sürdürülmüştür.

Bu bağlamda, Türk müziğinde icracılığına dair her çalgı için kendine özgü icrâ özellikler meydana geldiğinden Türk müziğinde ekol kavramından söz etmek mümkündür.

Bununla birlikte müzikte icrâ ekolü kavramından söz edebilmek için bir icrâcının bir çalgıdaki özgün icrâ özellikleri yeterli değildir. O icrânın birçok icrâcı tarafından beğenilip kabul edilerek takip edilmiş olması gerekmektedir. Bu bakımdan her nitelikli icrâcı bir ekol meydana getirmiş olmaz. Nitekim Türk müziği icracılığında birçok büyük müzisyenlerin varlığına rağmen, bunların ancak bir kısmı belirgin şekilde takip edilmiş ve dolayısıyla icrâları sistematik bir metot düzeyine varabilmiştir.

Behar’a göre (Behar, 2012: 12); “Türk Makam Müziği öğretiminde kullanılan meşk yöntemi de bir nevi sözlü aktarım aracı olarak görülebilir. Dört buçuk yüzyıllık Osmanlı/Türk musiki geleneğinde meşk sayısız müzisyen kuşakları tarafından bir öğretim yöntemi olarak benimsenmekle kalmamış, aynı zamanda ses ve saz eserleri repertuarının da yüzyıllar boyu kulaktan kulağa intikalini sağlamıştır”.

Bu bağlamda udda Nevres Bey, Yorgo Bacanos ekolünden, kemanda Sadi Işıl原因, Nubar Tekyay ekolünden bahsedilebileceği gibi Türk müziği viyolonsel icrâsında belli ekoller tespit etmek mümkündür.

Viyolonselin Türk müziği'ndeki icra anlayışının ve örneklerinin ilk olarak XX. yüzyılın başında Tanbûrî Cemil Bey tarafından ortaya konulduğu ve kendisinden sonra da oğlu Mesud Cemil tarafından daha farklı bir tavır anlayışı doğrultusunda sürdürüldüğü ifade edilebilir. Türk müziği viyolonsel icracılığına babası Tanbûrî Cemil Bey'in yaptığı başlangıçtan sonra dâhil olan Mesud Cemil, iyi bir Batı müziği eğitimi almış yetenekli ve yenilikçi bir viyolonselci olarak bugüne dek adından ve sanatından söz ettirmeyi başarmıştır. Mesud Cemil'in bu anlamdaki bir özelliği de viyolonseli Batı müziği icra anlayışı ve tekniğiyle öğrenmiş ilk Türk müziği viyolonsel icracısı olmasıdır. Sanatçının viyolonsel taksimlerinde hissedilen Batı müziği icra etkileri de bundandır. (İlgar, 2017; 760-761)

Dünyada viyolonsel icrasında yay tekniklerinde etkisi olan birçok ekolden söz etmek mümkündür. Tarihsel süreç içerisinde viyolonsel yay tekniklerinde baskın olan ekoller olarak İtalyan, Fransız, Alman, Belçika, Rus ve Macar ekollerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu ekollerin tarihsel ve küresel etkilerini anlamak önemlidir. Viyolonsel yay tekniklerinde değişik ekollerin arasındaki başlıca farklar, esneklik ve sabitlik unsurları üzerinde olduğu görülmektedir. (Araboğlu, 2011; 42-43)

Öte yandan Türk müziğinde bilhassa keman, viyola ve viyolonsel çalgısında yay teknikleri bakımından iki ekolün varlığından söz edilebilir. Bu iki ekolleşme keman, viyola ve viyolonsel icrâcılığında da ayrı ayrı biçimlenmiştir. Nubar Tekyay'ın öncülük ettiği birinci ekol yayı kısa çekiş-itiş şeklinde kullanırken Sadi Işıl原因'ın temsil ettiği ikinci ekol yayı kaldırmadan sonuna kadar kısım kısım çekerek veya iterek kullanmıştır.

Yayı küçük çekiş-itişlerle kullanan birinci ekol yayın genellikle ucu olmak üzere bir kısmını kullanan, Tanbûrî Cemil Bey'in bol mızrap kullanan icrâ biçiminin kemana ve viyolaya yansımış şekli gibidir. Bu ekolün birçok takipçisi olmuştur ki bugün İstanbul Radyosu keman sanatçısı Kemal Caba bu ekole uygun olarak yay kullanmaktadır.

Sadi Işıl原因'ın temsil ettiği ekol; uzun yay kullanarak, tek bir yay çekiş veya itişinde birkaç notayı icrâ etmeye dayanan, bir telde yapılan icrâ sırasında yayı diğer tele de sürterek dem ses alan çift kirişli taksim tavrının tezâhürü şeklindeki icrâ anlayışını ifade eder.

Özgen'e göre (2001: 54); "Sadi Işıl原因, kemanda eski ekolün içinde kendine mahsus bir yer almıştır. Tiz perdelerdeki rahatlığı yanında uzun ve bağlı yayları ile tanınmıştır".

Bu keman icrâsının, hatta daha spesifik ifadeyle yay icrâsının takipçilerinden biri İstanbul Radyosu keman sanatçılarından merhûm Câvit Deringöl'dür.

Türk Müziği'nde Ekol Oluşturan Viyolonsel İcrâcıları

Türk müziği icrâ geleneğinin meşk sistemine dayalı olması notanın itibar ve rağbet görmemesi sonucunu doğurmuş ve aynı zamanda her usta icrâcıya özgünlük kazandırmıştır. Öyle ki bir icrâcının farklı zamanlarda yaptığı iki icrânın bile birbirinden ayrı özellikler içermesi, bir müzikal zenginlik anlamına gelmektedir. Yine de temel yapı itibarıyla belli özellikler etrafında hareket eden bu icrâ biçimleri, bir çalgı ustasından ders alan öğrencileri tarafından taklit ve takip edilmekte, bu silsile devam ederek bir icrâ şeklinin ekolünü meydana getirmektedir.

Viyolonselin Türk müziği'ne girişi 1826 yılında II. Mahmut'un Mızıkâ-i Hümâyûn'u kurması ve Batı müziği sazlarının getirilmesi ile dolaylı olarak başlamış olsa da Tanbûrî Cemil Bey'in bu çalgıyı ilk defa saz takımlarında kullanması ile viyolonselin Türk müziği icrâsında yaygınlaşması ve bir Türk müziği çalgısı olarak kabul edilmesinin yolu açılmıştır. Çetik'in verdiği bilgiler şöyledir (2017: 52): "Tanburi Cemil Bey ile başlayan Türk müziği viyolonsel icracıları içerisinde en tanınanları, Ş. Muhiddin Targan, Mesut Cemil, Vecdi Seyhun, Tarık Kip, İsmail Akdeniz, Hüsnü Özenen, Serdar Gökmen, Sermet Kutlu, Metin Uğur, Uğur Işık, Dilek Zertunç, Özer Arkun olarak sayılabilir".

Türk müziği yaylı çalgılarının icrâsında belirgin şekilde görülen yay çekiş-itiş âdeti bir icrâ tavrı hâline gelmiş ve şüphesiz bu, viyolonsel için de geçerli olmuştur.

Tanbûrî Cemil Bey (1871-1916)

Tanburi Cemil Bey İstanbul'da Molla Gürânî semtinde doğdu. Babası eski İşkodra vali muavini ve Beyoğlu Ceza Mahkemesi üyelerinden Mehmed Tefvik Bey, annesi Zihniyâr Hanım'dır. Doğumuyla ilgili olarak oğlu Mesut Cemil 1873 yılını, İbnülemin ve Rauf Yektâ 9 Mayıs 1871 tarihini vermekte, Başbakanlık sicil defterlerindeki hal tercümesinde ise 17 Eylül 1872 tarihi görülmektedir. (Özcan, 1993: 326)

Tanbur sazında Türk müziği tarihinin en büyük virtüözü olarak ifade edilmektedir. Tanbur, klasik kemençe, lavta ve viyolonseli ustalıklarla icra ettiği bilinen Tanburi Cemil Bey, aynı zamanda iyi bir bestekârdır. Eserlerindeki modern tarzı ile Türk müziği saz icrasına değişik bir yorum getirmiş, icracılığın kalitesine büyük katkıları olmuştur. Viyolonseli Türk müziği saz takımlarında ilk olarak kullanan Tanburi Cemil Bey, bu girişimi ile viyolonselin Türk müziği temsilinde çok önemli bir isim olmuştur. Cemil Bey'in, Türk müziği icralarında bas ses eksikliği nedeniyle viyolonseli saz takımlarına aldığı ifade edilmektedir. Tanburi Cemil Bey'in günümüze ulaşmış dokuz farklı makamda viyolonsel taksimi kaydı mevcuttur. Tanburi Cemil Bey 1916 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. (Arapgirlioğlu ve Değirmencioğlu, 2011: 209)

Resim 6: Tanbûrî Cemil Bey'in bir fotoğrafı

Klasik ekolün aksine tanbura bol mızraplı icrâyı getiren Tanbûrî Cemil Bey, küçük motifler kullanan, makamın seyir özelliklerini göstermenin ötesinde kısa doğaçlama ifâdelerle icrâyı özgünleştiren, yayı sık sık çekip iterek güçlü vuruşları artırmak suretiyle dikkati icrâda toplayan bu icrâ tavrını viyolonsel icrâsında kullanarak yeni bir ekol meydana getirmiştir. (Kalan Müzik, 2016) Bu ekolün takipçisi olarak Ankara Radyosu viyolonsel icrâcılarında İsmail Akdeniz ve Ahmet Dinleyen kabul edilebilir. (Klasik Mûsikî, 2014; TSM ve Taksimler, 2017)

Cemil Bey, viyolonseli herhangi bir eser icrâsında veya eşlikte kullanmadığı gibi Batı Mûsikîsi de çalmamış, taksimler yapmıştır. Batı müziğini çağrıştıran motiflere de itibar etmemiştir. Kemeçedeki uslûbunu aynen viyolonsele tatbik etmiştir. (...) Kemeçe gibi küçük ve kıvrak bir çalgıda yapılabilen müzik hareketlerinin viyolonselde yapılması bir hayli güçtür. (Özgen, 2001: 72)

Türk müziğine ilişkin en eski viyolonsel ses kaydı Tanburi Cemil Bey'e aittir. Daha sonra, Şerif Muhiddin Targan ve Mesut Cemil'in viyolonseli kullanması, viyolonselin Türk sazlarında bulunmayan bas ses ihtiyacını karşıladığı düşüncesini doğurmuş ve Türk müziği'nde viyolonsel kullanımının artmasını sağlamıştır. Türk müziğinde viyolonsel icracılarının artması, Türk müziğine has viyolonsel tekniklerinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. (Çetik, 2017: 56)

Resim 7: Cemil Bey'in viyolonsel ile Ressam Ali Rıza Bey tarafından yapılan bir resmi (Taha Toros Arşivi, No: 583648)

Bilindiği üzere Cemil Bey, birçok enstrümanı solist derecesinde icra etmiş, enstrümanlara kazandırdığı teknikler ve icra yorumları ile oluşturduğu tavrında ayırt edici özelliğini kazanmıştır. Bunların yanı sıra eserlerindeki bir diğer ayırt edici unsur, onun çok yönlü müzik alanlarına olan ilgisinin yansımaları olmuştur. Bestecinin taksimlerinde çeşitli müzik türlerinin yansımaları görülmekte ve bu yansımalar zaman deneyimini etkilediği düşünülmektedir. Bestecinin Bestenigâr ve Muhayyer taksimlerinde, baştan sona açılan, genişleyen bir yapı görülmektedir. Bu taksimlerin orta bölümlerinde, makamsal geçki kullandığı ve değişime sebep olan ve geçkinin meydana geldiği bölümlerde birbiri ile benzer motifik genişleme yöntemleri sergilediği tespit edilmiştir. Bunların aksine Hüseyini ve Uşşak taksimlerinde ise bestecinin daha statik bir hat kullandığı gözlemlenmiştir. Hüseyini taksiminde, Dügâh ve Hüseyini perdeleri arasında gidip gelen eksen değişimi, Uşşak taksiminde ise Neva ve Dügâh perdeleri arasında sıklıkla gerçekleştirdiği eksen değişimlerini sergilemiştir. Bunlara ek olarak düz bir hatta ilerleyen taksimlerinde değişimi farklı unsurlar ile sergilediği gözlemlenmiştir. Hüseyini ve Uşşak taksimlerinde, makamsal dizinin kullanım alanında görülmeyen ancak viyolonsel sağladığı ses genişliği sayesinde, oktav atlamalarını kullanmıştır (Hatipoğlu, 2016: 61-62).

Resim 8: Cemil Bey'in Bestenigâr Makamındaki Viyolonsel Taksiminin Notasının Bir Bölümü (Öztürk, 2009: 94)

Yukarıda notasının bir kısmı verilen Cemil Bey'in Bestenigâr makamındaki taksiminde icrânın kesik yaylarla icrâ sırasında sık sık yayın kaldırıldığı, puandorg (uzatmalı durgu) işaretinin genellikle suslar üzerinde olduğu, notalar üzerine yazılanların bile sessiz durgu şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu icrânın özelliği olarak; sadece sağ (yay kullanan) el ile değil sol el kullanılarak da melodiyi oluşturan motiflerin kesildiği görülmektedir.

Şerif Muhittin Targan (1892-1967)

İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in neslinden Mekke Emiri Ali Haydar Paşa'nın oğlu olan, icrâsındaki virtüöziteyle dünya çapında şöhret kazanmış ud virtüözü Şerif Muhittin Targan, aynı zamanda bir viyolonsel virtüözüydü.

Resim 9: Şerif Muhittin Targan Udu ve Viyolonseli İle (Taha Toros Arşivi, No: 562743)

21 Ocak 1892'de İstanbul'un Çamlıca semtinde doğdu. Üniversite yıllarına kadar özel dersler alarak öğrenimini sürdürdü. Bir dönem Amerika'ya gitti (1924) ve orada sekiz yıl kaldı. Amerika'dan döndükten iki yıl sonra Irak Hükümeti'nin davetiyle Bağdat'a gitti (1934) ve burada Doğu ve Batı mûsikisi bölümlerinin yer aldığı Bağdat Konservatuarı'nı kurarak yönetimini üstlendi, orada ud ve viyolonsel dersleri verdi. 1948'de İstanbul'a döndü ve Hüseyin Sadettin Arel'in istifasıyla boşalan İstanbul Belediye Konservatuarı ilmî kurul başkanlığına getirildiyse de 1951'de yine sağlık sebebiyle bu görevinden istifa etti. 8 Nisan 1950'de ses sanatkârı Safiye Ayla ile evlendi. Muhittin Targan, 13 Eylül 1967 tarihinde vefat etti. Ağabeyi Şerif Abdülmecit Targan da (ö. 1965) kemanî, viyolonselist ve piyanisttir. Türk mûsikisinin Batılı anlamda yetiştirdiği en büyük ud virtüözü kabul edilen Targan'ın mûsiki kabiliyeti ailesi tarafından küçük yaşlarda farkedildi. Kendi ifadesine göre mûsikiye ciddi olarak 1906 yılında amcası Ali Câbir Paşa'nın önerisiyle Beyoğlu'nda Mösyö Riki'den aldığı viyolonsel dersleriyle başlamış, bu dersleri daha sonra Klevder ve Eringer Triyanon'la devam ettirmiştir. Nasor adlı bir hocadan solfej, İskori adlı bir müzisyenden viyolonsel, armoni ve piyano dersleri almış, İskori'nin 31 Mart olayları üzerine ortadan kaybolmasıyla kendi kendine eğitimini sürdürmüştür. Bu arada Ali Rifat Bey'den (Çağatay) Türk mûsikisi klasiklerinden önemli fasıllar, Rauf Yektâ Bey'den nazariyat, Zekâizâde Hâfız Ahmet Efendi'den (Irsoy) makam ve usul öğrenmiştir. Şerif Muhittin'in Amerika'daki ilk dört yılı sanatını ilerletme ve kendine bir çevre oluşturma gayretiyle geçmiş, bu sırada Verdi Vasyer (veya Bedriş Vaşka) adlı müzisyenden aldığı viyolonsel dersleriyle kendini yetiştirmiştir. 13 Aralık 1928'de New York'un ünlü müzikholü Town

Hall'de verdiği ud ve viyolonsel resitali müzik eleştirmenlerinin beğenisini kazanmış, daha sonra Boston, Detroit gibi pek çok şehirdeki resitaleri önemli birer sanat olayı şeklinde değerlendirilmiştir. Amerika dönüşü ilk konserini 4 Aralık 1934'te Beyoğlu'nda Fransız Tiyatrosu'nda veren Şerif Muhittin, eşi Safiye Ayla ile bazı hayır kurumları yararına verdiği konserler dışında sazıyla hiçbir toplu müzik icrasında yer almamış ve hiçbir sanatkâra eşlik etmemiştir. Dönemin en önemli viyola ustası Gaspar Cassado'nun çok takdir ettiği bir sanatkâr olmuş, viyolonselde gösterdiği başarı göstermiştir. Türk müzikisi eserlerini Batı'ya da dinletebilmek için çok sesli armoniden ziyade kontrpuana dayanan, fakat aynı zamanda millî karakterini kaybetmeyen bir müzikinin meydana getirilmesinin gerektiğini ifade etmiştir (Özcan, 2011: 18-19).

Resim 10: Şerif Muhittin Targan Viyolonseli İle (Taha Toros Arşivi, No: 562743)

Şerif Muhittin Targan'ın viyolonsel icrâcılığında Batı müziği tekniğinin izleri belirgindir. Yay çekişleri muntazam ve metoda dayalıdır. Cemil Bey'in icrâsındaki sık sık yay çekiş-itişin aksine tek bir yay çekiş veya itişinde birkaç notayı icrâ edecek şekilde belli bir düzene bağlıdır.

Resim 11: Şerif Muhittin Targan'ın Bestenigar Makamındaki Viyolonsel Taksiminin Notası (Öztürk, 2009: 118)

Yukarıda notası verilen Bestenigar makamındaki viyolonsel taksimi, makamın temel seyrini kullanarak yapılan kısa bir taksim olmasına rağmen notada puandorglu (uzatmalı durgu) notaların dikkat çekecek kadar fazla kullanılmış olması, yayın tümünün kullanıldığını ve muntazam şekilde çekildiğini göstermektedir.

Bu bakımdan Türk müziği viyolonsel icracılığının Batı müziğiyle etkileşimini ifade eden, düzenli yay hareketleri ile sol ve sağ el tekniği kullanarak makamsal özelliklerin belirgin olarak duyurulması şeklinde bir ekol meydana getirilmiştir ki Şerif Muhittin Targan'ın öncülük ettiği bu viyolonsel ekolünün başlıca temsilcisi, öğrencisi olan Mesut Cemil Bey'dir. Metoda bağlı olması bakımından günümüzdeki viyolonsel eğitiminin ve icracılığının temeli büyük ölçüde bu ekole dayanır.

Mesut Cemil Bey (1902-1963)

Tanbûrî Cemil Bey'in oğlu olan Mesut Cemil Bey sadece tanburdaki virtüözitesi ile değil viyolonsel icrâsındaki üstünlüğü ile de büyük bir müzisyendir.

Resim 12: Mesut Cemil Bey Viyolonsel İcrâ Ederken

İstanbul'da doğan Mesut Cemil Bey "Tel" soyadını almışsa da fazla kullanmamıştır. Kemeçe, keman ve tanbur eğitimiyle başlayan Mesut Cemil Bey, viyolonsel ve keman dersleri alarak Batı musikisi öğrenimini sürdürmüş, Şerif Muhittin Targan'ın viyolonsel icrasını dinledikten sonra da viyolonsel üzerindeki çalışmalarına ağırlık vermiştir. 1921 yılında Almanya'ya giderek Hugo Becker'den üç yıl süreyle viyolonsel dersleri almıştır. Tanburi Cemil Bey'den sonra, viyolonselin Türk müziği temsilinin devamında ikinci önemli isim Mesut Cemil olmuştur. Türk müziği saz topluluklarında viyolonseli her zaman kullanan, zaman zaman da bu topluluklara kendisi viyolonsel icracısı olarak katılan Mesut Cemil, viyolonselin babasıyla başlayan Türk müziği temsili görevini başarıyla sürdürmüş, müzik hayatı boyunca yaptığı icralarla viyolonseli bir Türk müziği saza gibi dinleyicilere benimsetmiştir. İcralarda, verdiği uzun dem sesleri ile saz müziği icrasına zengin bir karakter kazandırmış, adeta bir gerilim, bir heyecan getirmiştir. 31 Eylül 1963 tarihinde İstanbul'da ölmüştür. (Arapgirlioğlu ve Değirmencioğlu, 2011: 210)

Hakkı Derman'ın ifâdesiyle Şerif Muhiddin Targan, zeki ve yetenekli bir öğrenci olan Mesud Cemil'e viyolonsel icrâsına yönelik bildiği her şeyi öğretmiştir.

Mesut Cemil Bey, virtüöz Kadı Fuad Efendi ve Refik Fersan'dan tanbur çalıştı. Refik Talat'dan (Alpman) nazariyat çalışmalarını sürdürdü ve Hamparsum notasını öğrendi; bir taraftan da viyolonist İzzet Nezih ile Batı müziğini ilerletti. Yenikapı ve Galata melevihânelerine devam ederek Mehmet Emin Dede (Yazıcı), Rauf Yektâ Bey, Zekâizâde Hâfız Ahmet Irsoy ve neyzen Hilmi Dede gibi ustadlarla tanıştı. Mehmet Suphi'den (Ezgi) klasik tambur öğrendi. Şerif Abdülmecid Efendi ve Karl Berger'den keman dersleri aldı. Şerif Mehmet Muhittin Targan ile tanışmasının ardından ondan düzenli biçimde viyolonsel eğitimi gördü. Stern Konservatuvarı ve Mûsiki Akademisi'nde Batı müziği nazariyatı ve armoni eğitimi aldı ve Hugo Berger'den viyolonseli ilerletti. Mesut Cemil, Türk

ve Batı mûsikisindeki geniş bilgisi, mûsiki hocalığı, koro yöneticiliği, saz icracılığı, idareciliği ve program yapıcılığı, dili kullanmadaki ustalığı ve yazarlığı ile son dönem sanatkârları arasında farklı bir yere sahiptir (Özcan, 2011: 392-393).

Aksoy'a göre (2004); "Mesud Cemil'in viyolonsel taksimleri oldukça kaliteli ve niteliklidir. Kendi yaşadığı dönemde çok az icrâcının çaldığı viyolonsel in Türk Müziği'nde nasıl kullanılması gerektiğini çok güzel örnekler vererek göstermiştir".

Mesud Cemil'in Rast taksimi icrasında ağırlıklı olarak viyolonselde legato (bağlı) yay tekniğini kullanmakla birlikte detache (ayrı) yay tekniğinin ise kalış seslerinde ve vurgu yapılmak istenen perdelerin icrasında kullanıldığı görülmektedir. Mesud Cemil Rast taksimde çarpma, mordent, grupetto, trill, glissando ve vibrato gibi süsleme teknikleri kullanmıştır. Rast taksimde kullanılan tüm bu süsleme tekniklerinin ezginin icrasını renklendirmek ve onu müziksel açıdan zenginleştirmek amacıyla yapıldıkları görülmüştür. Bununla birlikte, mordent, grupetto, glissando ve vibrato süslemelerinin taksimde gerek ezgi yapılandırılmasını, gerekse viyolonsel in Türk müziğindeki icra üslûbunu desteklemek amacıyla kullanıldıkları sonucuna varılmıştır. Mesud Cemil'in viyolonsel icra tavrına göre mordent, vibrato, trill ve grupetto süslemelerinin taksimde Batı müziği tekniğiyle yapıldıkları, ancak bu süsleme tekniklerinin Türk müziğinin icra anlayışıyla da uyumlu olacak şekilde kullanıldıkları görülmektedir. Mesud Cemil'in müzik cümleleriyle birlikte oluşturduğu taksim formunun klasik üslûba uymadığı, kendi icra tavrına özgü ve daha serbest bir yapıda olduğu söylenebilir. Mesud Cemil'in Rast taksimde müziksel ifade unsuru olarak nüansları (müziksel dinamikler) kullandığı, mezzo forte, mezzo piano, forte, piano, crescendo ve diminuendo olarak adlandırılan Batı müziği ifade terimlerini taksimin ezgisel yapısına ve Türk müziğinin icra üslûbuna göre uyguladığı tespit edilebilir. Mesud Cemil'in bu taksim bünyesinde sergilediği viyolonsel icra tavrında, nüanslar konusunda Batı müziğindeki müziksel dinamizm anlayışının temel alındığı açıktır. (İlgar, 2017; 801-802).

Resim 13: Mesud Cemil Bey'in Rast Makamındaki Viyolonsel Taksiminin Notası (Öztürk, 2009: 117).

Mesud Cemil Bey'in icrâ ettiği 1 dakika 46 saniye süren Rast makamındaki viyolonsel taksiminin notasında puandorglu notaların ve uzun, bağlı ve vibratolu notaların kullanılmış olduğu görülmektedir ki yayın tümünü kullanan, tek yayda birkaç nota icrâ eden Batı temelli ekolün özelliklerini yansıtmaktadır.

İhsan Özgen, Yücebıyık'a verdiği röportajında Mesud Cemil'in viyolonsel icrâcılığını şöyle değerlendirmiştir:

Bilindiği gibi Mesud Cemil Bey'in babası Tanbûrî Cemil Bey de aynı zamanda iyi bir viyolonsel ustasıydı. Bu sebeple daha temelden Mesud Cemil, babasının stilinden etkilendi ve ondan edindiği izlenimler kendi stilini oluşturdu. Yurt dışında çok iyi bir Batı müziği ve viyolonsel eğitimi aldı. Oda

müziği topluluklarında çalabilecek seviyede iyi bir çellist oldu. Özellikle sonoritesi (çıkardığı ses tınısının güzelliği, güçlülüğü, parlaklığı) açısından eşsiz bir müzisyendir. Bu özellik onun Batı müziği çevrelerinde de kabul edilen bir yönüydü. (...) Çarpmalar, vibratolar, yay teknikleri, diğer yaylı çalgılardakine (yaylı tanbur, kemençe vs.) benzer şekiller kullanmıştır. Viyolonsel kendi müzik dünyasına adapte etmiştir. Mesut Cemil bir eseri çalarken ya da hânendeye eşlik ederken (...) melodiyi baştan sona çalmıyor. (...) Müzik cümlelerinin uygun yerlerinde uygun bazı pedal sesleri ile fon yapıyor. Gerideki bas sesi eksikliğini dolduruyor. (...) Böylece küçük bir polifoni, perspektif yaratıyor eserin içinde. Zaman zaman yayı bırakıyor elinden, pizzicatolarla melodiyi çalıyor. Bazen melodiyi de bırakıyor, usul çalıyor (velveleleriyle), âdetâ sazını bir ritm âleti gibi kullanıyor. Bu Türk müziği'nde olmayan bir şey. Arada tempolar tutuyor. (...) Onda taksimden kompozisyona bir geçiş görüyoruz. (...) Taksim formunu giriş, gelişme, sonuç gibi bölümleri dikkate almadan kendine has üslupla çalıyor. Taksim içindeki ritmik ve melodik dağılımı değiştiriyor. (Yücebiyık, 1992: 50-51)

Mesut Cemil Bey, viyolonsel hocası Şerif Muhittin Targan'ın ekolünün devamı kabul edilebileceği gibi bu itibarla günümüzdeki viyolonsel eğitiminin ve icracılığının da öncülerindendir.

Türk Müsîkîsi radyo icrâcılığında viyolonsel önemi onun zamanında artmıştır. Kendisi viyolonseli Türk müziği yayınlarında çaldığı gibi Vecdi Seyhun, Hadiye Ötügen ve Hüsnü Özenen gibi başka viyolonselistlerin de icrâ etmesine vesile olmuştur. (...) Babası Tanbûrî Cemil'in taksimlerine benzer melodiler kullanmışsa da geniş ve devamlı vibratoları, akorlar ve pedallar, geniş ses alanı ile babasından farklı bir etki yaratmıştır. Melodik yapılarında düşünmeye vakit ayırır. (Özgen, 2001: 75)

Mesut Cemil Bey'in tüm bu icrâ özelliklerinin temelinin, yay kullanımındaki muntazamlığa, yayın tümünü kullanmaya ve nota değerleriyle yay çekiş-itiş düzeninin örtüşmesine dayalı metodik icrâ anlayışına bağlı olduğu açıktır.

Günümüzde Türk Müziği Viyolonsel İcrâcılığı

Türk müziği viyolonsel icrâsı, gerek radyo ve diğer koroların viyolonsel rağbeti gerekse bu çalgının lise ve üniversite düzeyi müzik eğitiminde kullanılması ile günümüze dek devam etmiştir. Bugün hemen hemen her konservatuarda viyolonsel çalgısının eğitimi bilimsel metodlarla verilmektedir. Bu itibarla birçok viyolonselist yetişmekte, bu icrâcılar gerek birçok resmî ve gayri resmî icrâ korosunda gerekse akademik ortamda bilimsel ve sanatsal faaliyetler yapmaktadırlar.

Günümüzde radyo vb. müzik topluluklarında viyolonsel icrâcılığıyla tanınan ve/veya akademik olarak eğitim veren ülkemizin önde gelen viyolonsel icrâcıları; Uğur Işık (1964-), Emrullah Şengüller (1967-), Dilek Zertunç (1969), Özer Arkun (1973-), Özgür Özgüler (1979-), Ahmet Dinleyen vb. icrâcılardır.

Teknik olarak Şerif Muhittin Targan'la başlayan ve Mesut Cemil Bey'le devam eden, temelde Batı tekniğine dayanan ve makamsal icrânın muntazam yay hareketlerine, sağ ve sol el

teknîğine bağlı olarak yapılan günümüz viyolonsel icrâsı; makamın kullanılışı açısından şüphesiz Tanbûrî Cemil Bey'in icrâsının etkisindedir.

Sonuç

Türk müziği icrâsı, Türk kültür ve medeniyetinin gelişimine bağlı olarak birtakım evreler geçirmiş ve genel müzik anlayışındaki keskin değişimler müziğin dönemlerini oluşturmuştur.

Bununla birlikte uzun bir kültürel süreçte meydana gelen teorik ve icrâî özellikler meşk yoluyla nesilden nesile ulaştırılmış ve çeşitli ekolleri meydana getirmiştir.

Müzik icrâ tarihinde yüzyıllardan bu yana birçok çalgı kullanılmış, bunların bazıları günümüze kadar ulaşırken bazısı unutulmuş, bazısı ise yerlerini yeni çalgılara bırakmıştır.

Türk müziğinde yaylı çalgıların kullanılması da tıpkı bu şekilde yaklaşık bin yıllık bir sürece dayanmasına rağmen (Ögel, 2000; 270-315) ıklığ, yaylı kopuz, rebab gibi yaylı sazlar genel icrâda tercih edilmez olmuş, ancak Tarihi Türk Müzik Topluluğu gibi bazı özel korolarda kullanılmışlardır.

Batı müziği ile etkileşim sürecinde müzikal perspektifimize dahil olan keman, viyola ve viyolonsel gibi çalgılar özellikle II. Mahmut'un geleneksel mehteri kaldırıp yerine Mızıkâ-i Hümayûn'u kurmasıyla müziğimize kurumsal anlamda girerek dolaylı bir etkiye bulunmuştur. Zamanla Türk müziği topluluklarında da kullanılmaya başlanan viyolonsel toplum tarafından beğenilip tercih edilmeye başlanmıştır.

Aynı zamanda klasik anlamda bir viyolonsel üstadı da olan Tanbûrî Cemil Bey'in viyolonseli saz heyetlerinde kullanması ile Türk müziği viyolonsel icrâcılığı doğrudan doğruya başlamıştır.

Tanbur icrâsında bol mızrap ile kesik motifler kullanması, makamsal özellikleri (güçlü, asma karar perdeleri vs.) doğrudan göstermeyip doğaçlamaya dayalı olarak müzikal ifadeler geliştirmesi Cemil Bey'in viyolonsel icrâsında da aynen görülmektedir. Muntazam olmayan şekilde yay kullanması, sık sık yay çekip-itmesi, yayı kaldırması, ezgiyi doğaçlama anlayışı gereği kesik kesik icrâ etmesi; onun Batı müziği icrâ özelliklerini esas almadığını göstermekle birlikte özgün icrâsına, vurgu sağlama ve sık vurgu değişiklikleriyle icrâyı dikkat çekici kılma gibi özellikler kazandırmaktadır. Bu icrâ biçimi başka birçok müzisyen tarafından takip edilmiş ve bir icrâ ekolü niteliğini almıştır. Öyle ki Cemil Bey'in bu icrâ biçimi, Nubar Tekyay'ın keman icrâsında veya Yorgo Bacanos'un ud icrâsında açıkça görülmekteyken, bu anlayış viyolonsel çalgısında İsmail Akdeniz gibi günümüze yakın icrâcıları dahi etkilemiştir.

Cemil Bey'in müzikteki çok yönlülüğü ve icrâcılığında etkilenen, Avrupa'da da eğitim almış olan Şerif Muhittin Targan ise metodik icrâsının uzantısı olarak muntazam yay kullanımı ve makamsal özellikleri belirgin motiflerle göstermesi ile ayrı bir ekol oluşturmuştur. Mesut Cemil Bey'in, kendisinden etkilenerek ders almasıyla belki oluşturduğu ekolün ilk takipçisini yetiştirmiştir.

Bu viyolonsel icrâ ekolü; yayın tümünü kullanarak, belli nota değerini yayın çekiş ve itişiyile düzenli şekilde örtüştürerek ve makamsal özellikleri belli bir sırayla icrâ ederek kendi içinde bir Türk müziği icrâ ve eğitim metodu meydana getirmiştir.

Cumhuriyet'ten sonra müzik eğitim kurumlarına dahil edilmeye çalışılan metoda bağlı eğitimin yürütülmesinde, bu ekolün faydası ve rolü büyüktür. Hâlen ülkemizdeki konservatuarlarda yürütülen viyolonsel eğitimine ilişkin çalışmalarda, bizden daha önce metotlaşmaya geçen Batı eğitim metodu temel alınmakta, viyolonsel icrâsı eğitimi de Batı temeline dayanarak yürütülmektedir.

Öte yandan günümüzde viyolonsel, TRT ve Kültür Bakanlığı'na bağlı çeşitli müzik korolarında icrâ edilmektedir. Ayrıca özel müzik topluluklarında ve piyasa müziğinin her türünde beğenilerek kullanılmaktadır. Popüler müzikte viyolonsel sesinin beğenilmesi ve çalgının estetiği sayesinde birçok duo ve trio şeklinde popüler müzik gurupları görsel ve işitsel medyada rağbet görmektedir. Bugün viyolonsel, gerek popüler şarkıcıların konserlerinde gerekse çeşitli dinî ve tarihî müzik guruplarının icrâlarında en çok tercih edilen çalgılardandır.

Şerif Muhittin Targan ve Mesut Cemil'in öncülük ettiği temelde Batı tekniğine ve eğitim metoduna dayalı olan ekol, genel olarak Türk müziği viyolonsel icrâcılığında ve eğitiminde esas alınabilir olsa da geleneksel müziğimizin unutulmaması ve gelişmesi, icrâcılığın bir kültür ve sanatsal özgünlük faaliyeti olması bakımından Tanbûrî Cemil Bey gibi geleneksel icrânın emsâlsiz üstâdlarını devamlı dinlemek, onların icrâ ve makam kullanımını örnek almak, bu icrâları notaya alarak derinden irdelemek ve bu suretle müzik kültürümüzü sağlamlaştırmak üzere hareket etmek gerekir.

KAYNAKLAR

Akın-Şişman, Özlem (2018), "Dünyadaki Önemli Keman Ekolleri ve Türkiye'de

Uygulanan Ekoller", *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14 (4), 361-375.

Araboğlu, Tanju (2011), "Viyolonselde Yayın ve Ekollerin Tarihsel Gelişimi", *Trakya*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (2), 37-48.

Arapgirlioğlu, Hasan ve Değirmencioğlu Levent (2011), “Türk Müziğinin Temsilinde 10

Önemli Viyolonsel İcracısı”, *Müzikte Temsil & Müziksel Temsil II. Sempozyumu Bildirileri*, 1 (2), 209-215.

Aydar, Serdar Çetin (2002), *Evrensel Viyola Eğitiminin Türkiye Boyutu İçinde Ulusal Ekol*

Yaratma Araştırması, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

Behar, Cem (2012), *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cemil, Mesut (2004), *Mesut Cemil: Tanbur ve Viyolonsel Taksimleri*, Saz Eserleri, Koro

Eserleri ve 1932 Şark Musikisi Kongresi Kayıtları-Arşiv Serisi [CD], (Albüm Notlarını Hazırlayan: Bülent Aksoy), İstanbul: Kalan Müzik.

Çetik, Özcan (2017), *Viyolonselın Türk Müziği ’ndeki Gelişim Sürecinin İncelenmesi*,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi SBE.

Dökümcü, Mert (2019), Müzikte Dönemler, <https://musiconline.com.tr/muzikte-donemler/>,

Erişim: 11.06.2020.

Hatipoğlu, Zeynep Ayşe (2016), *Tanburi Cemil Bey Viyolonsel Taksimlerinde Zaman*,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İTÜ SBE.

İlgar, Koray (2017), “Mesut Cemil’in Rast Makamındaki Viyolonsel Taksimının Analizi”,

İdil Dergisi, 6 (30), 757-807.

İlgar, Koray (2018), *Türk Müziği ’nde Viyolonsel İcrâcılığında Mesut Cemil*,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

İrtem, Süleyman Kânî (Tarihsiz), *Saray ve Bâbüâlinin İç Yüzü*, Taha Toros Arşivi, No:

583479.

Kalan Müzik (2016), Tanbûrî Cemil Bey, Viyolonsel İle Bestenigâr Taksim,

<https://www.youtube.com/watch?v=i14d5L0cLIU>, Erişim: 12.06.2020.

Kılıç, Adem ve Sümbüllü, H. Tahsin (2018), “Türk Müziği Viyolonsel Eğitimine Yönelik

Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 41, 11-34.

Klasik Mûsikî (2014), İsmail Akdeniz ve Tefik Soyata Hüzzam Saz Semâi,

<https://www.youtube.com/watch?v=bjbh8WjNOD8>, Erişim: 12.06.2020.

Mahmut Râgıp (Tarihsiz), Sanatkârlarımızı Tanıyalım: Viyolonselist Edip Bey, Taha Toros

Arşivi, No: 528260.

Mesut Cemil (2002), *Tanburi Cemil Bey'in Hayatı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- Ögel, Bahâeddin (2000), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt 9, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önen, Emel Âsuman (1993), *Viyolonsel Yapımcıları ve Viyolonselin Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Araştırma Çalışması, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi FBE.
- Özalp, M. Nazmi (2000), *Türk Musikisi Tarihi*, 1, İstanbul: MEB Yayınları.
- Özcan, Nuri (1993), “Cemil Bey: Tanbûrî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, 7, (326-327), İstanbul: TDV Yayınları.
- Özcan, Nuri (2011), “Şerif Mehmet Muhittin Targan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, 40, (18-19), İstanbul: TDV Yayınları.
- Özcan, Nuri (2011), “Mesut Cemil Tel”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, 40, (392-393), İstanbul: TDV Yayınları.
- Özçelik, Sâdık, (2001), “On İki Ton Besteleme Tekniği”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (3), 173-186.
- Özgen, Neva (2001), *20. Yüzyılda Klasik Türk Müziği Enstrümanları ve İcracıları Hakkında Genel Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İTÜ SBE.
- Özgüler, Özgür (2007), *Türk Müziği 'nde Viyolonsel*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi SBE.
- Torun, Mutlu (2000), *Ud Metodu*, İstanbul: Çağlar Yayınları.
- TSM ve Taksimler (2017), Ahmet Dinleyen: Hicaz Viyolonsel Taksimi, <https://www.youtube.com/watch?v=mVb9o1zbfOY>, Erişim:12.06.2020.
- Tutu, S. Bahadır (2001), *Türk Müziği 'nde Viyolonsel Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi SBE.
- Ulucan Weinstein, Sevil (2011), *Türk Keman Okulunun Oluşumu*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- Uslu, Recep (2015), “Türk Müziği Tarihinde Yeni Bir Dönemlendirme Önerisi”, *Medeniyet Sanat Dergisi*, 1 (2), 91-109.
- Yahya, Gülçin (1993), *Türk Saz Mûsikisinde İcrâ-Nota Farklılığı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi FBE.
- Yücebıyık, A. (1992) *Mesud Cemil'in Hayatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İTÜ SBE.

**TÜRKİYE’DE CARİ AÇIĞIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
(2006-2019)*****Hatice Berrin ÖZKAYA****, berrin-28@hotmail.com**Dr. Öğr. Üyesi Emek Aslı CİNEL*****, emekasli@yahoo.com**DOI : 10.47525/ulasbid.824524****Özet**

Türkiye ekonomisini yakından ilgilendiren cari işlemler açığı ekonominin önemli faktörlerinden ve ekonomik krizlerin meydana gelmesine neden olan göstergelerden biridir. Türkiye’de cari işlemler açığına neden olan faktörler arasında ekonomik büyüme, tasarruf ve yatırımlar, enerjide dışa bağımlılık, dış ticaret açığı, döviz kuru, bütçe açıkları, dış borç stoku, işsizlik oranı, Türk Lirasının aşırı değerlenmesi gibi birçok etken sayılabilmektedir.

Cari işlemler hesabı açık verdiğinde ülke, yurtdışından kazandığı paradan daha fazlasını, yurtdışına göndermiş demektir. Dolayısıyla yaratılan açık, dışarıdan borçlanarak ya da yurtiçi varlıkların satılması kanalıyla kapanmaktadır. Bunun tersi durumda da, yani cari işlemler hesabı fazla verdiğinde yurt içi yerleşiklerce yurtdışına sermaye transferi gerçekleştirilmektedir. Sonuç olarak cari işlemler hesabı, yurtdışı yerleşiklere karşı olan toplam yükümlülüklerdeki veya yurtdışı yerleşik bir ülkede bulunan varlıklardaki değişimi göstermektedir.

Bu çalışmanın amacını, Türkiye’de 2006-2019 döneminde cari açık ve ekonomik büyümede meydana gelen değişimleri incelemek, cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmek oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda TÜİK, Merkez Bankası, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden yararlanılarak cari işlemler dengesizliği yaratan unsurlar tespit edilmiştir. Türkiye’de cari işlemler açığının süreklilik kazanmasına yol açan faktörlere yönelik çözüm yolları ortaya konulmuştur. Türkiye ekonomisinde büyüme arttıkça cari açığın da artmakta olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cari İşlemler Açığı, Ekonomik Büyüme, Dış Ticaret Açığı.

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Emek Aslı Cinel’in danışmanlığında Hatice Berrin ÖZKAYA tarafından hazırlanan “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri (2006-2016)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Derleme Makale. Ss.227-261

** Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

*** Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0002-4201-2427

Makale Geliş Tarihi: 11.11.2020 Makale Kabul Tarihi: 13.12.2020

EFFECTS ON ECONOMIC GROWTH OF CURRENT DEFICIT IN TURKEY**(2006-2019)****Abstract**

The current account deficit of the major factors are closely related to Turkey's economy and open economy is one of the indicators of the economic crisis that caused to occur. Current account deficit in Turkey among the factors that led to open economic growth, savings and investments, foreign dependence on energy, foreign trade deficit, exchange rate, budget deficit, outstanding external debt, unemployment rate, many factors can be considered as overvaluation of the Turkish lira.

When the current account has a deficit, it means that the country has sent more money abroad than it has earned from abroad. Therefore, the created deficit is closed by borrowing from outside or by selling domestic assets. In the opposite case, that is, when the current account gives a surplus, residents make capital transfers abroad. As a result, the current account shows the change in total liabilities to non-residents or assets located in a foreign country.

The purpose of the study, the current account deficit in Turkey during the period 2006-2019 and to examine the changes occurring in the economic growth, create to identify the relationship between the current account deficit and economic growth. In line with this purpose, factors creating current account imbalances were determined by using data from TUIK, Central Bank, Ministry of Treasury and Finance and Strategy and Budget Directorate. Solutions to the current account for the factors that led to the winning continuity of the deficit in Turkey has been demonstrated. Turkey's economy growth by increasing current account deficit has been concluded that there is also increasing.

Keywords: Current Account Deficit, Economic Growth, Foreign Trade Deficit.

Giriş

Cari işlemler açığı, ödemeler bilançosunda yer alan mal, hizmet dış satımından ve karşılıksız transferlerden elde edilen döviz gelirlerinin aynı zamanda mal, hizmet, dışalım ve tek yanlı transferler için yapılan döviz giderleri kalemlerinden oluşmaktadır. Sermaye hesabı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişki mevcuttur. Eğer bir ülke de cari işlemler dengesinde açık varsa, bu açık ilk olarak sermaye girişleriyle kapatılmaktadır. Ancak bir ülkenin cari açığının yüksek seviyelerde olması o ülkenin oluşan bu açığı borçlanarak kapatma yoluna gitmesine neden olmaktadır. Bu durum da ülkenin borçlarının artmasına ve bankalardan talep edilen kredi olanaklarının da azalmasına sebep olmaktadır.

Cari işlemler açığı, ülkenin net dış yükümlülüklerinde artışa yol açmaktadır. Bu noktada net dış yükümlülük (borç) pozisyonunda ortaya çıkan artışları önleyen ve düzgün bir intibak sağlayan güçlerin bulunup bulunmadığı ya da net dış varlık pozisyonunun artmaya devam etme eğilimi gösterip göstermediği önem arz etmektedir. Türkiye’de cari işlemler dengesini etkileyen unsurlar arasında ekonomik büyüme, tasarruf ve yatırımlar, enerjide dışa bağımlılık, dış ticaret açığı, döviz kuru, bütçe açıkları, dış borç stoku, işsizlik oranı, Türk Lirasının aşırı değerlenmesi gibi birçok etken sayılabilmektedir. Cari açık %5’in üzerine çıktığında ekonomik krizin yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

Türkiye’de cari işlemler açığı en önemli makroekonomik göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Geçmişten günümüze kadar Türkiye ekonomisinde cari açık sorunu sürekli olarak devam etme eğilimi göstermiştir. Cari açık, gelişmekte olan ülke ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de kriz göstergelerinden biri haline gelmiştir.

Ekonomik büyüme üretilen mal ve hizmet alanında ortaya çıkan devamlı artış göstergesidir. Ekonomik büyümenin kaynakları olarak sermaye, doğal kaynaklar, nüfus, işgücü ve teknoloji ifade edilmektedir. Buna göre ekonomik büyüme birçok faktörle ilişkili olmaktadır. Ekonomik büyümeyi ve büyümede sürekliliği sağlayabilmek için, sermaye kapasitesini artırmaya dayalı yatırımlar yapmak, teknoloji alanında geliştirilen araçlardan faydalanmak ve üretim faktörlerinin miktarını arttırmak zorunlu bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi esas alan çalışmalar incelendiğinde ekonomik büyümede meydana gelen artışların ekonominin yapısal durumu ile alakalı olarak, cari açığı artırdığı ya da azalttığı sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte cari açık ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin söz konusu olmadığını ifade eden çalışmalar da mevcuttur. Bu sonuçlar cari açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ülke ekonomilerinin yapısal durumuna bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Çalışmada cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğü araştırılmış, çalışma literatür taramasıyla desteklenmiştir. Bu bağlamda TÜİK, Merkez Bankası, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden yararlanılarak cari işlemler dengesizliği yaratan unsurlar tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de cari açık ve ekonomik büyüme arasında ilişkinin olup olmadığı konusunda yapılan araştırmaların çoğunda büyümenin cari açığı etkilediği sonucuna varıldığı gözlenmiştir. Çalışmada cari işlemler açığının sürdürülebilirlik kriterlerine yer verilmiş, Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlerin cari işlemler açığına ve

ekonomik büyümeye olan etkilerine ayrıntılı olarak değinilmiş, cari açığı önlemeye yönelik olarak alınması gereken önlemlere ve uygulanması gereken ekonomi politikalarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Konusu ve Yöntem

Araştırmanın konusunu, Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2006-2019 dönemi için TÜİK, Merkez Bankası, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden yararlanılarak inceleme oluşturmaktadır.

Bu kapsamda öncelikli olarak araştırmaya katkı sunması için, iktisat literatüründe yer alan Türkiye ekonomisinde cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan çalışmalara yer verilmiş, literatür taraması yapılmıştır.

İkinci aşamada ise; Türkiye ekonomisinde 2006-2019 döneminde cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki yıllara bağlı olarak araştırılmıştır. Türkiye ekonomisinde cari açık ile ilişkili temel makroekonomik göstergelere de yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ve Türkiye’de cari açık sorunsalına değinilmiştir. Sürdürülebilir bir cari açık ve ekonomik büyümenin mevcut olup olmadığı konusu tartışılmıştır.

Üçüncü aşamada, Türkiye ekonomisinde cari açığa neden olan faktörler araştırılmış, cari işlemler dengesi sorununa yönelik çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Bu bağlamda uygulanması gereken ekonomi politikaları ile alınması zorunlu tedbirlere yer verilmiş, Türkiye ekonomisinde büyüme artarken cari açığın da artmasının altında yatan ana faktörler incelenmiştir.

1. Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Literatür Taraması

Literatürde cari işlemler açığı ve ekonomik büyüme üzerinde incelenen çok sayıda çalışma mevcut olup çalışmaların büyük bir kısmı bu ilişkinin nedenselliği üzerine odaklanmaktadır.

1.1. Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Literatür Taraması

Kasman ve diğerleri (2005), Türkiye için 1984:1-2004:3 dönemini veri alarak, cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Hata Düzeltme Modelini (ECM) ve Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testini (ARDL) kullanarak incelemiştir. Sonuçta, cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve büyüme oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Her ne kadar katsayılar, reel döviz kurunun ve ekonomik büyümenin cari işlemler açığı üzerinde etkili olduğunu belirtse de, reel döviz kurunun cari işlemler açığı üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Tarı ve Kumcu (2005), 1983-2003 döneminde Türkiye için büyüme ile makroekonomik istikrarsızlık göstergeleri olan; kısa vadeli sermaye hareketleri, cari açıklar, kamu açıkları, reel faiz ve enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuç olarak büyüme ile cari açık arasında istikrarsızlığın olduğu tespit edilmiş, cari açık ile büyüme oranı arasında negatif bir ilişkinin var olduğu belirtilmiştir.

Erbaykal (2007), Türkiye'nin 1987:01-2006:03 dönemi için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), reel efektif döviz kuru ve cari işlemler dengesini Toda ve Yamamoto nedensellik analizini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ve döviz kurunun cari açığı tetiklemekte olduğu ancak cari açık ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tunalı (2007), çalışmasında Türkiye'de 1980-2006 dönemi için cari işlemler açığına yol açan faktörleri araştırmış olup, Türkiye ekonomisinde uzun dönemde cari işlemler açığına neden olan faktörlerin ekonomik büyüme, Türk lirasının değerlendirilmesi ve sermaye girişleri olduğunu belirtmiştir.

Peker ve Hotunluoğlu (2009), Türkiye'de 1992:01-2007:12 dönemi için yaptıkları çalışmada VAR yöntemini kullanarak, cari işlemler açığının nedenlerini araştırmışlardır. Araştırma sonucuna göre, Türkiye'de cari açığın temel belirleyicileri reel döviz kuru ve reel faiz oranıdır. Ulusal gelirin cari açık üzerinde yarattığı etkinin düşük olduğu görülmektedir.

Telatar ve Terzi (2009), Türkiye'de 1991:4-2005:4 dönemini kapsayan çalışmalarında, ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik ve VAR analizini kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru tek yönlü ve negatif nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.

Kostakoğlu ve Dibo (2011), Türkiye'de 1991:Q1-2010:Q2 dönemi için cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi ve VAR yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Cari açık ve büyüme arasında negatif ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Sekmen ve Çalışır (2011), Türkiye ekonomisinde 1998-2009 dönemi için cari işlemler dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL ve Sınır Testi kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda kısa dönemde ekonomik büyüme ile cari işlem açığı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş, uzun dönemde ise ilişkinin olmadığı belirlenmiştir.

Yanar ve Kerimoğlu (2011), Türkiye'de 1975-2009 dönemi için enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisini Johansen Eşbütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modelinden

yararlanarak araştırmışlardır. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ile cari açık arasında uzun dönemli, çift yönlü ve zayıf bir ilişkinin mevcut olduğu ortaya çıkmıştır.

Yılmaz ve Akıncı (2011), Türkiye ekonomisi için 1980–2010 dönemine ait ekonomik büyüme ve cari işlem dengesi ilişkisini ADF Birim Kök, Johansen Eş bütünleşme ve Granger Nedensellik Testlerini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Çiftçi (2013), Türkiye için 2001:1-2012:3 dönemine ait üç aylık veriler kullanarak, cari işlemler açığı, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Eş bütünleşme ve Granger Nedensellik Testleriyle analiz etmiştir. Sonuç olarak cari açık, GSYİH ve reel döviz kuru arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, GSYİH'dan cari açığa doğru ise herhangi bir ilişkinin olmadığı belirtilmiştir.

Uysal ve diğerleri (2015), çalışmalarında Türkiye'de 1980-2012 dönemi için VAR, Johansen Eş bütünleşme, Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayrıştırmasından yararlanmışlardır. Büyüme, enerji tüketimi ve cari açık arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin söz konusu olduğunu belirtmişlerdir.

Yurdakul ve Uçar (2015), Türkiye için 1999: 01-2014: 02 dönemine ait Granger Nedensellik ve VAR analizini kullanarak cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda göre cari açık ve ekonomik büyüme arasında ilişki söz konusu değildir.

Arvas ve Torusdağ (2016), Türkiye'de 1987-2015 dönemi için ithalat ve ihracatın büyüme üzerindeki etkisini yıllık veriler kullanarak EKK yöntemiyle ele almışlardır. Çalışmada büyüme ve ithalat arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu yani, ekonomik büyümenin ithalata bağlı olarak arttığı, ihracatın ise büyümeye katkısının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Erdoğan ve Acet (2016), Türkiye'de 2003:Q1-2015:Q4 dönemi cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi nedensellik ve VAR analizini kullanarak araştırmışlardır. Sonuç olarak, cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu tespit etmişlerdir.

Göçer ve Gerede (2016), Türkiye'de 2000:Q1-2014:Q4 dönemi için cari açık, ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi simetrik ve asimetric nedensellik testlerini kullanarak incelemiştir. Araştırma sonucunda pozitif büyüme şoklarından pozitif cari açık şoklarına doğru tek yönlü ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.

Kaygısız ve diğerleri (2016), Türkiye’de 1980-2014 dönemi için cari denge, tasarruflar, yatırımlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi yıllık veriler kullanarak araştırmışlardır. Araştırmada, Phillips Peron Birim Kök, Granger Nedensellik Testi ve Toda-Yamamoto analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda büyüme, tasarruf ve yatırımlardan cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Şit ve Alancıoğlu (2016), Türkiye için 1980–2014 dönemine ait GSYİH ve cari işlemler dengesini VAR analizini kullanarak incelemişlerdir. Sonuç olarak, cari işlemler dengesi ve GSYİH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca cari açığın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği ve ekonomik büyümenin de cari açıkta artışa neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Yüksel (2016), Türkiye’de 1994-2014 dönemi için cari açığa etki eden 15 değişkeni üç aylık verilerle MARS yöntemini kullanarak araştırmıştır. Çalışma sonucunda bir önceki döneme ait cari işlemler açığı, büyüme oranındaki artış ve faiz oranlarındaki düşüşün Türkiye’deki cari açığın belirleyicileri olduğu saptanmıştır.

Duman (2017), Türkiye’de 2003-2017 dönemi için ekonomik büyüme ve cari denge (Cari Denge/GSYİH) ilişkisini VAR, Granger Nedensellik, Etki-Tepki ve Varyans Ayırıştırması kullanarak analiz etmiştir. Sonuç olarak, ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi görülmüştür. Ekonomik büyümedeki bir birimlik şok cari açığı yükseltirken, cari dengedeki bir birimlik şok ekonomik büyümeyi etkilememektedir. Yani ekonomik büyüme, cari dengede bozulmalara neden olmaktadır.

Ersungur ve diğerleri (2017), Türkiye’de 1998-2014 dönemi için cari denge, GSYİH ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi çeyrek dönem verileriyle incelemişlerdir. Çalışmada ADF ve PP Birim Kök, Johansen Eş-Bütünleşme ve VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) testleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiş, cari denge ve GSYİH arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu belirlenmiştir.

İslatince (2017), Türkiye’deki ekonomik büyüme, cari açık ve döviz kurları ile bireysel krediler arasındaki ilişkiyi 2003:Q4-2016:Q4 dönemi için üçer aylık veriler kullanarak incelemiştir. Çalışmada ARDL testinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda kısa ve uzun dönemde değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönem toplam kredi hacminin %1 artması, büyüme oranını %0,09 oranında artırırken, cari açık artışları büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Uçak (2017), çalışmasında Türkiye’de 1980-2015 dönemini ele almış, yıllık verilerle ekonomik büyüme ve cari denge (cari denge/GSYİH) ilişkisini VAR, Granger Nedensellik Testi, Etki-Tepki ve Varyans Ayırıştırması analizini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, reel GSYİH’den cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

Efeoğlu ve Pehlivan (2018), Türkiye’de 1987-2016 dönemi için enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişki Johansen Eşbütünleşme, Etki-Tepki Analizi, Granger ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testlerini kullanarak araştırmışlardır. Sonuç olarak, GSYİH’den cari açığa doğru tek yönlü nedenselliğin, cari açıktan GSYİH’ya doğru ise bir nedenselliğin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Literatür Taraması Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuçlar
Kasman ve diğerleri (2005)	Türkiye	1984:1-2004:3	Sınır Testi, ARDL, ECM	Büyüme ile cari açık arasında uzun dönemli ilişki vardır.
Tarı ve Kumcu (2005)	Türkiye	1983-2003	Korelasyon Testi	Büyüme ve cari açık arasında negatif ilişki söz konusudur.
Erbaykal (2007)	Türkiye	1987:01-2006:03	Toda ve Yamamoto Nedensellik Testleri	Ekonomik büyüme cari açığın nedeni olmaktadır. Cari açıktan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi yoktur.
Tunalı (2007)	Türkiye	1980-2006	Klasik Doğrusal Çoklu Regresyon Modeli, VAR Modeli	Cari işlemler açığının nedeni ekonomik büyümedir.

Peker ve Hotunluoğlu (2009)	Türkiye	1992: 01-2007-12	VAR Modeli	Ekonomik büyümedeki artış cari işlemler açığını artırmaktadır.
Telatar ve Terzi (2009)	Türkiye	1991:4-2005:4	Granger Nedensellik Testi, VAR Modeli	Ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru tek yönlü ve negatif bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.
Kostakoğlu ve Dibo (2011)	Türkiye	1991:Q1-2010:Q2	Granger Nedensellik Testi, VAR Modeli	Cari açık ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki vardır.
Sekmen ve Çalışır (2011)	Türkiye	1998–2009	ARDL, Sınır Testi	Kısa dönemde ekonomik büyüme ile cari işlem açığı arasında pozitif ilişki vardır. Uzun dönemde ise ilişki yoktur.
Yanar ve Kerimoğlu (2011)	Türkiye	1975-2009	Johansen Eş bütünleşme Testi, VECM	Ekonomik büyüme ile cari açık arasında nedensellik ilişkisi çift yönlü ve zayıftır.
Yılmaz ve Akıncı (2011)	Türkiye	1980–2010	ADF Birim Kök Testi, Johansen Eş bütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru tek yönlü ilişki vardır.

Çiftçi (2013)	Türkiye	2001:1-2012:3	VAR Modeli, Johansen Eş bütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyüme ve cari açık arasında uzun dönemli ilişki mevcutken, ekonomik büyümeden cari açığa doğru ilişki söz konusu değildir.
Uysal ve diğerleri (2015)	Türkiye	1980-2012	VAR, Johansen Eş Bütünleşme Testi, Etki-Tepki ve Varyans Ayırıştırması	Cari açık ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişki söz konusudur.
Yurdakul ve Uçar (2015)	Türkiye	1999: 01-2014:02	Granger Nedensellik Testi, VAR Modeli	Cari işlemler açığı ve ekonomik büyüme arasında ilişki yoktur.
Arvas ve Tosunoğlu (2016)	Türkiye	1987-2015	EKK Yöntemi	Büyüme ve ithalat arasında pozitif yönlü ilişki vardır. İhracatın büyümeye katkısı yoktur.
Erdoğan ve Acet (2016)	Türkiye	2003: Q1-2015: Q4	Nedensellik Testi, VAR Modeli	Ekonomik büyüme ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisi vardır.
Göçer ve Gerede (2016)	Türkiye	2000: Q1-2014: Q4	Simetrik ve Asimetrik Nedensellik	Pozitif büyüme şoklarından pozitif cari açık şoklarına doğru tek yönlü ilişki vardır.

Kaygısız ve diğerleri (2016)	Türkiye	1980-2014	Phillips Peron Birim Kök Testi, Toda-Yamamoto ve Granger Nedensellik Testleri	Büyüme ve cari denge arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Şit ve Alancıoğlu (2016)	Türkiye	1980-2014	VAR Modeli, Granger Nedensellik ve Etki-Tepki Testleri	Cari açık ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ilişki vardır.
Yüksel (2016)	Türkiye	1994-2014	MARS Yöntemi	Ekonomik büyüme cari açığın belirleyicilerindedir.
Duman (2017)	Türkiye	2003-2017	VAR, Granger Nedensellik ve Etki Tepki Testleri, Varyans Ayrıştırması	Ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Ersungur ve diğerleri (2017)	Türkiye	1998-2014	Johansen Eşbütünleşme, ADF Birim Kök, PP Birim Kök Testleri VECM	Cari denge ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik vardır.
İslatince (2017)	Türkiye	2003: Q4-2016: Q4	ARDL	Kısa ve uzun dönemde cari açık ve ekonomik büyüme anlamlıdır.

Uçak (2017)	Türkiye	1980-2015	VAR, Granger Nedensellik, Etki Tepki, Varyans Ayrıştırması Testleri	Ekonomik büyümeden cari dengeye doğru tek tarafli nedensellik ilişkisi vardır.
Efeoğlu ve Pehlivan (2018)	Türkiye	1987-2016	Johansen Eşbütüleşme Testi, Etki Tepki Analizi, Granger ve Toda- Yamamoto Nedensellik Testleri	Ekonomik büyümeden cari açığa doğru tek yönlü nedensellik vardır.

2. 2006-2019 Dönemi Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

2001 krizinin ardından uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Türkiye ekonomisinin söz konusu ekonomik problemler karşısında güçlü durabilmesi amacıyla geliştirilmiş ve başarılı olmuştur. Buna rağmen program Türkiye’nin küresel finansal krize karşı dayanıklılığını arttırmada yetersiz olmuştur. Program sonrasında büyüme, enflasyon ve faiz oranlarında iyileşme sağlamış olsa da cari açık ve istihdam açısından belirgin bir kötüleşme gözlenmiştir (Koç ve Bakırtaş, 2016: 256).

Ülkemizde ekonomik büyümenin iyileşme sağladığı yıllarda cari açığın artış gösterdiği, ekonomik büyümenin düştüğü yıllarda ya da kriz yıllarında ise cari açıkta bir küçülmenin olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme oranının arttığı dönemlerde ithalat rakamlarının da artmış olması büyümenin ithalata dayalı olduğunu göstermekte ve cari açık artmaktadır (Erdoğan ve Acet, 2016: 540-541). Bu durumda Türkiye'nin cari açık sorunu, ekonomik büyüme sorunu olurken; cari açığın finansman sorunu da ekonomik büyümenin finansmanı sorunu olduğu anlamına gelmektedir (Keskin, 2017: 91). Cari açık sorunu, 2001 krizinden sonra meydana gelen yeni bir ekonomik kriz

olan 2008 küresel ekonomik kriz ile birlikte azalma göstermiştir. Bu sonuç dış açık probleminin büyüme ve üretim ile doğrudan ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan Türkiye ekonomisinin gelecekte aynı problemle karşılaşabileceğini göstermektedir (Yaşar, 2013: 87).

Küresel krizin etkisi ülkeden ülkeye hızla yayılma göstermiştir. 2008 küresel ekonomik krizin etkileri ilk olarak finansal piyasalardaki fiyatlar üzerinde hissedilmiştir. Daha sonra ise ülkeden ülkeye yayılan ekonomik durgunluk halini almıştır. Krizin etkisiyle finansal kriz nedeniyle, fon akımları daralarak uluslararası ticaretin ve ülke içi talebin küçülmesine neden olmuştur. Merkez ülkelerden yayılan dalgaların, gelişmekte olan ülkelere yayılması ise zamanla olmuştur (TEPAV, 2008: 1).

Küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi ilk olarak finansal piyasalarda görülmüştür. Kriz daha sonra reel ekonomi üzerinde kendini göstermiştir. Küresel finansal krizin Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler, çoğu gelişmekte olan ülkede yarattığı etkiler gibi oldukça olumsuz sonuçların doğmasına neden olmuştur. Özellikle 2008 ve 2009'un son dönemlerinde ortaya çıkan finansal krizle birlikte üretim ve milli gelir sürekli olarak azalırken, işsizlik oranı artarak yüksek düzeylere çıkmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011: 130).

2008 ve sonrasında Amerika, Japonya ve İngiltere merkez bankaları, ekonomide yaşanan durgunluğu azaltabilmek için parasal genişleme yoluna gitmişlerdir. Faiz oranlarının düşük düzeylerde seyretmesi, birçok ülkenin finansman alanında açılmasına katkı sağlamıştır. Türkiye'de özel kesim, 2010 ve 2011 döneminde borçlanarak finansman imkânlarından faydalanmış ve finansal girişlerin hız kazanmasına sebep olmuştur (Bahçekapılı, 2015: 118).

Tablo 2: Cari Açık, Ekonomik Büyüme, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı, Kamu Borç Stoku ve Özel Borç Stoku Arasındaki İlişki (2006-2019)

Yıl	Cari Açık (Milyon Dolar)	Ekonomik Büyüme (%)	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Kamu Borç Stoku (Milyon Dolar)	Özel Borç Stoku (Milyon Dolar)

2006	-31.168	6,9	9,7	9,9	87.265	120.738
2007	-37.779	4,7	8,4	9,2	89.326	160.599
2008	-39.425	0,7	10,1	10,0	92.400	188.432
2009	-11.358	-4,8	6,5	13,1	96.676	172.077
2010	-44.616	9,2	6,4	11,1	100.674	191.019
2011	-74.402	8,8	10,5	9,1	105.164	200.136
2012	-47.963	2,1	6,2	8,4	113.395	228.537
2013	-63.642	4,2	7,4	9,0	124.170	268.219
2014	-43.644	3,0	8,2	10,0	123.751	281.268
2015	-32.109	4,0	7,7	10,3	117.966	281.493
2016	-33.137	4,5	7,8	9,4	124.093	284.103
2017	-46.592	7,3	11,92	10,9	136.847	316.514

2018	-28.261	2,6	20,30	11,0	139.925	298.048
2019	1.674	6,4	11,84	13,7	154.846	273.736

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine ve Maliye Bakanlığı.

Tablo 2’de 2006-2019 dönemi için Türkiye ekonomisinde yaşanan cari açık, ekonomik büyüme, enflasyon oranı, işsizlik oranı, kamu borç stoku ve özel borç stoku gibi makroekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler gösterilmektedir. 2001 yılında yaşanan krizin etkisiyle Türkiye ekonomisinde daralma görülmüştür. Enflasyon oranındaki artışlar gibi birçok makroekonomik göstergeler de kritik sınırlar aşılmıştır. Ekonomide yaşanan bu olumsuzlukları önleyebilmek için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı faaliyete geçirilmiştir. Bu programın etkisiyle 2001 krizi sonrasında makroekonomik göstergelerde olumlu değişiklikler görülmüştür. Kriz sonrasında 2002 yılından itibaren ekonomik büyüme oranı yüksek seviyelerde devam etmiştir. Ancak büyüme oranında yaşanan bu yükseliş dünya çapında tüm ülkeleri etkileyen 2008 küresel ekonomik krizi sebebiyle sona ermiştir.

Cari işlemler açığı ile büyüme arasındaki ilişkinin temel kaynağı, milli gelir düzeyinde oluşan yükselmelerin iç talepte meydana getirdiği artışlardır. Bu sebepten dolayı iç talepte oluşan artışlar, ithalatı artırmakta, buna bağlı olarak dış ticaret dengesinde yaşanan problemlerde cari açığın yaşanmasına neden olmaktadır. Cari açığın büyümesi ve sürdürülebilir bir cari açığın oluşması için Türkiye’de tasarrufların artırılması, üretime ve ihracata bağlı bir ekonomik modelin var olması gerekmektedir (Şit ve Alancioğlu, 2016: 20).

Bir ülkenin kazandığı döviz gelirleriyle harcadığı döviz giderleri arasındaki fark olan cari işlemler açığı 2001 krizinde 3.390 milyon dolar olarak gerçekleşirken, bu oran yıllara bağlı olarak giderek artmış ve 2017 yılında 46.592 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Cari açığın çok arttığı 2010 sonrası dönemde bir yandan dış konjonktürün küçülmesi bir yandan da Türkiye’nin cari açığı düşürmeye yönelik politikalar uygulaması cari açığı azaltıcı yönde etkide bulunmuştur (Duman, 2017: 14).

Türkiye ekonomisinin başlıca sorunu sermaye de yaşanan yetersizliklerdir. Buna göre dış bağımlılık oranı yüksek olmakta ve dış borçlanma oranı devamlı olarak artış göstermektedir. Dış borçlanma cari işlemler açıklarının finansmanında önemli etken olmakta, cari açıkların sürekliliği uluslararası yatırımcılar üzerinde negatif etkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Dış finansman şartları içinde bir değişiklik yoluna gidilmesi cari açığın finansmanını olumsuz yönde etkileyerek

krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta Türkiye ekonomisinde cari açık miktarının yüksek olmasından çok sıcak paraya bağlı olan yapısıdır. Bu yapı nedeniyle, Türkiye'nin büyüme sürecinde dış borçlar içinde yüksek cari işlemler açıklarının sürdürülebilmesi olanaksızdır (Şahin, 2011: 54).

Büyüme oranı, ekonomide belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin miktar artışı göstermekte ve milli gelirdeki artış oranıyla reel veya nominal olarak ölçülmektedir (Kaygısız ve diğerleri, 2016: 281). Türkiye'de 2006 yılında hedeflenen büyüme hızı %5 iken büyüme oranı %6,9 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılında büyüme oranındaki hedef %5 iken hedeflenenin aksine büyüme oranı %4,7 düzeyine gerilemiştir. Türkiye ekonomisi 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle en düşük büyüme seviyesini yaşayarak %0,7 düzeyinde büyüme gerçekleştirmiştir.

Türkiye'de 2006–2018 döneminde cari işlemler hesabı sürekli açık vermiş ve büyüme oranı 2008 küresel ekonomik kriz ve kriz sonrası yıllarda negatif seviyelerde olmuştur. 2006–2016 döneminde büyüme oranı 2010 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış ve %9,2 olmuştur. Bunun temel nedeni, büyüme oranında yaşanan bu artışların tüketim harcamalarını arttırması ve tasarrufları azaltmasıdır. Bu durum cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açmıştır. Özellikle 2006-2017 döneminde büyüme oranı ile cari işlemler açığı arasındaki pozitif ilişki artarak sürmüştür ve cari işlemler açıkları ciddi düzeylere ulaşmıştır (Yediparmak, 2014: 97).

Dalgalı bir seyir izleyen büyüme oranı, yüksek cari açıklara rağmen düşük oranlarda kalmıştır. 2011'de cari açığın 74.402 milyon dolara ulaşması üretim, gelir ve büyüme oranı üzerinde önemli bir etki yaratmış, ekonomik büyüme %8,8 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılından sonra 2012'de %2,1, 2013'de %4,1 ve 2014'de %2,9, 2015'de %4 ve 2016'da %4,5 seviyelerine kadar gerilemiştir. 2017 yılında büyüme %7,3 seviyesine yükselmiş, 2018 yılında dünya genelinde hâkim olan ekonomik durgunluğa bağlı olarak büyüme %2,6 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu durumun başlıca nedeni olarak, tasarrufların istenilen seviyede olmaması, yatırımların dış kaynak yardımıyla giderilmeye çalışılması ve dışa bağımlı ekonomik yapı gösterilmektedir. Büyüme oranlarında oluşan bu düşüş sonuç olarak üretim yetersizliğine bağlı işsizliğin de meydana gelmesine neden olmakta, sürdürülebilir büyüme gerçekleşmemektedir.

Enflasyon oranı, Türkiye'de oldukça uzun bir süreç içerisinde kayıt dışılığın en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Aynı zamanda ekonomik istikrarı bozmuş ve uzun bir dönem %50 seviyelerinde seyretmiştir. Daha sonra 2002 yılından itibaren alınan tedbirler sonucunda önemli ölçüde düşürülmüştür (Acar, 2013: 19).

İstikrarlı bir şekilde büyümeyi hedef alan Türkiye ekonomisi 2006 yılında enflasyon oranını %5 olarak belirlemiştir. Ancak beklenen hedefin aksine 2006 yılında enflasyon oranı %9,7 seviyelerine yükselmiştir. Bu durumun sebebi olarak petrol ithalatındaki yaşanan pahalılık ve devletin merkez bankası ile uyum içinde olması gerektiği açıkça gösterilmiştir (Tokgöz, 2009: 332). 2007 yılında enflasyon hedefi %4 iken hedeflenenin aksine enflasyon oranı iki katını da aşarak %8,4 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılında %8,4 olarak gerçekleşen enflasyon oranı 2008 yılında yine yükselme göstermiş ve 2003 yılında olduğu gibi yeniden çift haneli rakamlara ulaşarak %10,1 düzeyine çıkmıştır.

Ekonomide büyüme düzeyinde gerileme yaşanırken, enflasyon oranının hızlanma göstermesi özellikle gıda malları, enerji ve bazı hizmetlerin fiyatlarında artışlar ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu artışların nedeni olarak TL’de yaşanan değer kayıplarının olduğu görülmüştür (Tokgöz, 2009: 352). Enflasyon 2008 yılı sonrasında 2011 yılı hariç %10 seviyesinin altında seyretmiştir. 2017 yılında tekrar yükselme eğilimine girerek %11,92 seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılında enflasyon oranı %20,30’a yükselerek rekor düzeye ulaşmıştır. 2019 yılında enflasyon %11,84 olmuştur. Ekonomik istikrarın sağlanması açısından enflasyonun sahip olduğu önem oldukça önemli bir hal almıştır (Acar, 2013: 19).

İşsizlik olgusu, tüm dünya ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de önemli sorunlardan biridir. Büyüme ve enflasyon oranında sağlanan iyileşme işsizlik oranında sağlanamamıştır. İşsizlik oranı 2006 yılında %9,9 ve 2007’de %9,2 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz ile birlikte işsizlik oranı yüksek seviyelere çıkmıştır. İşsizlik oranı 2008 yılında %10 seviyelere ulaşmıştır. Krizin işsizlik oranı üzerinde yarattığı etkiler devam ederek 2009’da %13,1, 2010’da %11,1 seviyelerine kadar yükselmiştir. İşsizlik oranı üzerinde yaşanan bu durumun önüne geçebilmek için ülkemizde işsizliği düşürmeye yönelik politikalar devreye girmiştir. Uygulanan politikalar kapsamında işsizlik oranı tek haneli rakamlara düşürülerek 2011’de %9,1, 2012’de %8,4, 2013’te %9 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Ancak ekonomide mevcut dalgalanmalar sonucunda işsizlik oranı %10 seviyelerinde seyretmeye devam etmiştir. 2014’te %10,0, 2015’te %10,3 düzeyinde olan işsizlik oranı 2016’da %10 dolaylarının altına düşerek %9,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2019 yılında işsizlik %13,7 seviyesine ulaşmış olup, işsizlik düzeyinin bu oranın oldukça üstünde olduğu bilinmektedir. Tablodan da açıkça görüldüğü gibi Türkiye’de işsizlik oranı dalgalı bir seyir izlemeye devam etmekte ve ekonominin temel sorunlarından biri olmaya devam etmektedir.

Türkiye’de kamu ve özel borç stokları uzun yıllardır ekonomiyi meşgul eden makroekonomik sorunlardan biridir. Türkiye’de kamu ve özel borç stokları 2006-2016 dönemi itibariyle incelendiğinde sürekli artarak devam etmektedir. 2006 yılında kamu borç stoku 87.265 milyon dolar ve özel borç stoku 120.738 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bir sonraki yıl bu değerler sırasıyla 89.326 milyon dolar ve 160.599 milyon dolar artış göstermiştir. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ülke ekonomilerini etkilemesiyle birlikte Türkiye’de krizin yıpratıcı etkileri borç stokları üzerinde de görülmüştür. Krizin etkisiyle kamu borç stoku hızla yükselerek 92.400 milyon dolara ve özel borç stoku da 188.432 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2008 ekonomik krizinin ardından 2016 yılına kadar geçen süreç içerisinde Türkiye ekonomisinde kamu ve özel borç stoklarını incelediğimizde borçlanmanın her yıl artarak devam ettiği görülmektedir.

2006 yılı itibariyle özel sektörün dış borçlanmaya yönelmesiyle birlikte kamu sektörünün borçlanma düzeyi daha az artarak devam etmiştir. 2016 yılına kadar incelendiğinde dış borç stoku içinde kamunun payının daha az ve özel sektörün payının daha fazla olduğu görülmüştür. Türkiye’de kamu ve özel borç stoklarının makul bir seviyede tutulabilmesi, istikrarlı bir düzeye getirilebilmesi veya borçlanmanın en aza indirilebilmesi için cari açıkları borçlar ile kapatma yoluna gidilmemesi ve doğru politikaların yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Aksi takdirde ülkede yeni krizlerin yaşanmasının önüne geçilemeyecektir.

3. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye’de Cari Açık

Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği; cari işlemler açıklarının nedeni, sonuçları ve finansman şekli gibi bir kaç etkenin altında ifade edilmektedir. Bu açıdan cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği tek bir model ya da tek bir ölçüt çerçevesinde değerlendirilmemelidir (Tunalı, 2008: 170). Cari açığın sürdürülebilirliği konusu üzerine önemli kriterler geliştirilmiştir. Buna göre cari işlemler açığının sürdürülebilirlik kriterleri, Cari Açık/GSYİH, Yatırım/Tasarruf Oranı, sermaye hareketlerinin yapısı, Dış Borç/GSYİH, İhracat/GSYİH, reel döviz kurunun değerlendirilmesi, politik istikrarsızlıklar ve belirsizlikler ve ekonomik büyüme olarak sıralanmaktadır.

Cari Açık/GSYİH oranı kısa vadeli sermaye hareketlerindeki değişkenliğin yansımalarını taşımakta ve krizlerin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dornbusch ve Fischer (1990)’a göre bu oran %4’ü bulursa, kriz riski yüksek olmaktadır. Ancak farklı görüşlere göre %4 gibi eşik oranlara bakmak cari açığın sürdürülebilir olması konusunda yeterli ölçüt olarak kabul edilmemektedir (Öztürk, 2013: 58). Cari işlemler açığı yatırım ve tasarruf oranlarına bakılarak incelendiğinde cari açık veren ülkenin gelirinden fazla harcama yaptığı ve cari fazla veren ülkenin

ise harcamalarından fazla gelir elde ettiği gözlenmektedir. Sermayenin reel getirisinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde cari açıklarla karşılaşmaktadır. Cari fazla veren ülkeler harcamalarından fazla olarak elde ettikleri gelirlerini borç olarak diğer ülkelere verebilmektedir. Eğer verilen bu borç yeterli getiriye sağlayacak yatırım alanları için kullanılmışsa cari açığın sürdürülebilirliği için bir sorun olmamaktadır. Cari açık verip bu açığı borçlanma yoluyla kapatmayı uygun gören ülke, bu borçları yatırım amaçlı kullanır ve sermayenin reel getirisi borçlanmanın maliyetinden yüksek olur ise cari açık sürdürülebilir nitelikte olmaktadır (Avcı, 2015: 24).

Cari açığın sürdürülebilirliği kriterleri arasında yer alan sermaye hareketlerinin yapısı önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı sermaye şeklinde olan yatırımlar cari işlemler dengesini olumlu yönde etkilemekte ve ekonomik büyümeye de katkı sağlamaktadır. Ancak sermaye hareketleri kısa vadeli olduğunda ülke dış şoklara açık hale gelmekte ve cari açığın sürdürülebilirliği zorlaşmaktadır. Finansal krizleri uyaran ani sermaye çıkışları ülkede kırılganlık oluşturarak ülkeyi krizlere açık hale getirmektedir. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımlar daha az riskli olmaktadır (İlhan, 2017: 32).

Ülkelerin dış borç yükümlülüğünün GSYİH'ya oranında bir değişiklik oluşmaması halinde cari işlemler açığının sürdürülebilir biçimde olduğu ifade edilmektedir (Ayla ve Küçükkale, 2017: 1033). Dış borç stokunun GSYİH içerisindeki payı, ulusal ekonominin kredibilitésinin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dünya Bankası ve IMF'nin kriterlerine göre dış borç stokunun GSYİH'ya oranı %30 ile %50 arasında bir değerde ise o ülke orta düzey borçlu, %50'nin üzerinde bir değer ise aşırı borçlu konumda olmaktadır. Buna göre, 2006-2019 döneminde Türkiye ekonomisinin dış borç stokunun milli gelir içerisindeki payının %35-%56 arasında değerler aldığı görülmektedir. Ancak son yıllarda brüt dış borç stokunun GSYİH içerisindeki payının %50'nin üzerinde bir değer olması ülkemizi aşırı borçlu konumda göstermektedir (Genç ve diğerleri, 2017: 107).

Cari Açık/GSYİH oranının %4-%5'lik eşik değerleri cari açığın sürdürülebilirliği için oldukça önemlidir (Kaya, 2016: 84). Ekonomi literatüründe cari açığın GSYİH'ya olan oranının %5'i aşması en önemli kriz göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ekonomide cari açığın kontrol altında sürdürülebilir bir seviyeye çekilmesi bir ülkenin ekonomik istikrarı için çok önemli bir unsurdur. Cari açığın kontrol altında ve sürdürülebilir bir düzeye çekilmesi için öncelikle cari açığa neden olan faktörler saptanmalıdır. Cari açığa neden olan en önemli faktörler; ekonomik büyüme, yatırımlar, kamu harcamaları, döviz kuru/reel efektif döviz kuru, ticaret hadleri, ticari

açıklık, finansal açıklık, finansal gelişme, finansal derinlik, dış borç stoku, kamu bütçe dengesi, özel tasarruf, net dış transfer ödemeleri, uluslararası borçlanmaların net faiz ödemeleri, yurtiçi faiz ve yurtiçi reel faiz oranı, dünya faiz oranı, petrol fiyatları ve kredi hacminde oluşan genişlemeler olarak belirtilmektedir (Kılıç, 2015: 407-408).

İhracat/GSYİH oranının düşük olması cari açığın sürdürülebilirliği bakımından problem oluşturabilirken, aynı zamanda bir ülkenin dış borcunu düşürmesi ve dış borcunu karşılayabilmesi için döviz kaynağı olarak ticareti yapılan malların üretime uygun olması gerektiğini ifade etmektedir. Borç finansmanı, toplam ihracat gelirlerinin ortalama olarak küçük bir bölümünü karşılayacağı için yüksek ihracat sektörü ülkelerin dış borçlarını daha kolay temin ettikleri ifade edilmektedir. Aynı zamanda, dışa açık bir ekonomide, borçların geri ödenmemesinin yarattığı dış ticaret dengesizlikleri daha fazla maliyetli olmaktadır. Sonuçta, diğer faktörler sabit iken yabancı yatırımcılar bu ülkeyi düşük riskli göreceklelerinden sermaye girişlerinin bir anda tersine dönme ihtimali de düşmektedir. Dış ticaretin mal bileşimi, kırılğanlığın ciddi bir göstergesi olup mal fiyatlarının dalgalanması dar ihracat tabanlı ülkeler için dış ticaret hadlerinde daha önemli etkiye neden olmaktadır. Dış ticaret hadlerinin dalgalanması ekonominin cari işlemler açığını sürdürebilme gücünü olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996: 11).

Ülkenin reel döviz kuru kesin eşik değerinin ötesinde aşırı değerlendirildiğinde veya geçmiş yılların ortalamasını aştığında, bu durum cari işlemler hesabı ile bağdaştırılmış demektir ve bu şekilde bir cari işlemler hesabının sürdürülemez olduğu öngörülmektedir. Bunu ifade ederken cari işlemler hesabına yansıyan, “iyi” ve “kötü” reel döviz kuru artışını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Enflasyon ataleti ile birleşen sabit döviz kuru rejiminden kaynaklanan reel değer kazanımı, dış dengesizliği gidermede yararlı olmamaktadır. Diğer taraftan, doğrudan dış yatırım akışıyla sonuçlanan stabilizasyon politikası ve diğer sermaye akımları, döviz kuru değerlenmelerine yol açabilmektedir (Ağaslan, 2008: 62).

Politik istikrarın olmaması, aynı zamanda ekonomide de bir belirsizlik ortamına yol açmakta ve sermaye akımlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu durum cari açığın finansmanını olumsuz yönde etkilemektedir (Yücel, 2010: 40). Cari işlemler dengesi hızlı ekonomik büyümeden ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda GSYİH’ daki hızlı artış, uzun vadede yatırımları yükselteceğinden cari açıkların sürdürülebilir olduğu düşünülebilmektedir (Polat, 2008: 54). Diğer bir ifadeyle, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişki talep kaynaklı olmaktadır. Ekonomik büyümenin arttığı dönemlerde gelir artışlarının yaşanmasıyla birlikte iç talepte yükselme oluşmaktadır. İç talepteki artış ithalatı yükselterek cari işlemler dengesini açık verme şeklinde etkilemektedir. Ayrıca

dış ticarete konu olan malların üretiminin ithalata bağımlı olması da önem teşkil etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler içinde, petrol ihraç eden ülkeler hariç olmak üzere, ara mal, yatırım malları ve enerji sektöründe dışa bağımlılık oldukça yüksek düzeydedir. Büyümenin yaşandığı dönemlerde talebi karşılamak için üretim hacminin artırılması ön plana çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde üretim oranının artırılması ithalata dayalı olmakta ve üretilen malların ticari önemi yoksa cari açık artmaktadır (Boya, 2013: 21).

Tablo 3: Kriz Yıllarındaki İhracat, İthalat, Cari Açık, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Oranları

Yıl	İhracat (Milyon Dolar)	İhracat Değişim (%)	İthalat (Milyon Dolar)	İthalat Değişim (%)	Cari Açık (Milyon Dolar)	Enflasyon Oranı (%)	Ekonomik Büyüme Oranı (%)
1993	15,345	4,3	29,428	28,7	-6.433	60,3	8,0
1994	18,105	18,0	22,270	-20,9	2.631	149,6	-5,5
1999	26,587	-1,4	40,671	-11,4	-1.344	62,9	-4,3
2000	27,774	4,5	54,503	34,0	-9.819	39,0	6,8
2001	31,334	12,8	41,399	-24,0	3.390	68,5	-5,7
2007	107,271	25,4	170,062	21,8	-37.779	8,4	4,7
2008	132,027	23,1	201,963	18,8	-39.425	10,1	0,7

Kaynak: TÜİK ve TCMB.

Tablo 3'te Türkiye'nin kriz dönemlerindeki makroekonomik göstergelerine ait veriler yer almaktadır. Tablo incelediğinde Türkiye'de ağırlıklı olarak bütçe açıkları nedeniyle ortaya çıkan 1994 krizinin, ekonomiyi diğer tüm krizler gibi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomide yakaladığı istikrar 1993 yılına kadar devam etmiştir. 1993 yılına kadar yüksek büyüme oranları kaydedilmiş ancak krizin etkisiyle birlikte 1994 yılında büyümede gerilemeler yaşanmıştır. 1993 yılında büyüme oranı %8 iken 1994 yılında yaşanan krizin yıpratıcı etkileri ya da ekonomi üzerinde yarattığı durgunluk nedeniyle büyüme oranı küçülerek %5,5 seviyelerine gerilemiştir. Piyasalarda yaşanan dengesizlikler nedeniyle bir önceki yıl %60,3 olan enflasyon oranı krizin etkisiyle iki katına çıkarak 1994 yılında %149,6 oranıyla en yüksek değere ulaşmıştır. 1993 yılında %4,3 ve %28,7 seviyelerinde ihracat ve ithalat değişim oranları görülmüştür. 1994 yılında ihracat %18 oranında büyüme gösterirken, ithalat bir önceki yıla göre %20 azalmıştır. Cari dengenin ise bir önceki yıla göre fazla verdiği görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde 2000 yılında krizi tetikleyen temel faktör likidite krizi olmuştur. Türkiye'de 1999 yılında ekonomide yaşanan olumsuzluklar sebebiyle 1999 yılının sonlarına doğru enflasyonu düşürme programı uygulamaya konulmuştur. 1999 yılında %4,3 düzeyine gerileyen büyüme, programın uygulamaya konulmasıyla talebin canlanmasına yol açmış, 2000 yılında %6,8 seviyesine ulaşmıştır. 1999 yılında %62,9 seviyesinde olan enflasyon oranı 2000 yılında %39 düzeyine gerilemiştir. Enflasyonu düşürme programının uygulamaya konulmasıyla iç talepte yaşanan canlanmalar ihracatı da bir önceki yıla göre %4,5 oranında artmıştır. Diğer taraftan ithalat seviyesi de bir önceki yıla göre %34 oranında artmıştır. İthalattaki artışlar ihracattaki artışlara bağlı olarak artmış bu durum cari açığı yükseltmiştir. 1999 yılında 1.344 milyon dolar seviyesinde olan cari açık 2000 yılında 9.819 milyon dolar olarak gerçekleşerek oldukça yüksek düzeyde bir artış göstermiştir.

2000 yılında yaşanan ekonomik krizden dolayı dış ülkeler tarafından ülkemize karşı güvensizlik oluşmuştur. 2000 yılı sonunda yaşanan likidite krizinin yarattığı olumsuzluklar 2001 yılında da etkilerini sürdürmüştür. 2001 yılında yaşanan siyasi gerginlik sonucunda piyasalarda dalgalanmalar yaşanmaya başlamıştır. 2001 krizi hızla etkisini göstermeye başlayarak gecelik faizler yükselmiş, döviz rezervleri düşmüş ve Türk lirasında değer kayıpları görülmüştür. 21 Şubat günü kur dalgalanmaya bırakılarak enflasyonu düşürme programı son bulmuştur. Dalgalı kur sistemine geçilmesiyle birlikte binlerce insan işsiz kalmış ve birçok iş yerleri kapatılmıştır. Yaşanan bu olumsuzluklar sonucunda ekonomi %5,7 oranında küçülmüş ve enflasyon %68,5'e yükselmiştir. Büyüme oranında yaşanan daralmalar beraberinde cari açıkları getirerek 2001 yılında cari açık

düzeinin 3.390 milyon dolar olarak gerçekleşmesine yol açmıştır. 2001 krizi ihracat üzerinde olumlu etki yaratmıştır. 2000 yılında %4,5 olan ihracat değişim oranı, 2001 yılında %12,8 olarak gerçekleşmiştir. İthalat düzeyi de bir önceki yıla oranla %24 azalma göstermiştir. Kriz ile birlikte işsizlik oranı da artmıştır. 2001 krizinden en çok etkilenen bankalar olmuştur. Bankaların verimliliklerinde ve etkinliklerinde gerilemeler tespit edilmiştir. Yaşanan tüm bu olumsuz durumlar karşısında ülkede kısa süre içerisinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adında bir program uygulamaya konulmuştur. Bu programın yarattığı etkiler kısa sürede olumlu yönde devam etmiş ve ülkede ekonomik istikrar oluşmuştur. Dolar ile faiz düşmüş, borsa da hareketlenmeler yaşanmış, ihracatta artma, ithalatta daralma yaşanırken, cari açıkta ise azalmalar görülmüştür.

2008 yılında Amerika'da meydana gelen küresel ekonomik kriz dünya genelindeki ülke ekonomilerini etkilemiştir. Amerika'da başlayan bu krizin Avrupa birliği ülkelerinde yarattığı etki ağır olmuştur. Bazı ülkelerin ekonomilerinde şoklar ortaya çıkarken bazı ülke ekonomileri iflasa sürüklenmiştir. Avrupa birliği ülkelerinde yaşanan bu olumsuz durumlar Türkiye ile arasındaki ilişkileri de kötü etkilemiştir. Yapılan ticari ilişkiler sekmeye uğramış, bunun bir sonucu olarak 2008 yılında cari açık bir önceki yıla göre artmıştır. Krizin yarattığı etkiler sonucunda ülkelere yapılan ihracatın 2008 yılında bir önceki yıla göre %23,1 düzeyinde azalması ekonomide %0,7 oranında küçülme yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomide yaşanan bu daralma ülkede istihdamın azalmasına ve işsizliğin artmasına neden olurken krizin sancısı etkilerin derinleşmesine yol açmıştır. Aynı zamanda büyüme oranında yaşanan gerileme sonucunda fiyatlarda düşmelerin olması enflasyonunda düşmesine neden olmuştur. 2008 küresel ekonomik krizinin yarattığı etkilerden biri de dış ticaret kanalında olmuş, ithalat bir önceki yıla oranla % 18,8 oranında azalarak dış ticarete daralmalar yaşanmıştır.

4. Türkiye Ekonomisinde Cari Açığa Neden Olan Faktörler

Türkiye ekonomisi 2000'li yıllardan bu yana cari açık sorunu ile karşı karşıyadır. Türkiye'de cari açığa neden olan faktörler içerisinde ilk olarak dış ticaret açığı gelmektedir. Türkiye'de geçmiş dönemlerde yerli ürünler ile üretim sağlanmaya çalışılmış olsa da başarılı olunamamıştır. 1980 yılında yurt dışında ticaretin yapılması kararı görüşülmüştür. Fakat alınan bu kararın yasal anlamda bir düzenlemesi olmamasından dolayı dış ticaret açığı meydana gelmiştir. Türkiye'de dış ticaret açığı her geçen yıl artarak devam etme eğilimi göstermiştir. Alınan kararın yasal düzenlemesi olmamasından dolayı ortaya çıkan bu açıklar cari açığa neden olmuştur.

Cari açığa neden olan bir başka önemli faktör de enerjide dışa bağılılığın yüksek olmasıdır. Türkiye'nin doğal gaz ve petrol ihtiyacının artmış olmasından dolayı enerji alanında dışarıya bağımlılık ön plana çıkmıştır. İthalat kanalıyla enerji gereksinimin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Enerji fiyatlarının aşırı yüksek olmasına rağmen ithalata devam edilmesi cari açığı daha da artmıştır.

Dış borç stokundaki artışlar, cari açığa neden olan faktörlerden bir diğeridir. Ülkede iç borçlanmanın yetersiz kalmasından dolayı yeni kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu kaynaklar dış borçlanma yoluyla sağlanmaktadır. Her geçen yıl cari açığın artarak devam etmesi beraberinde dış borç stokunun da yükselmesine neden olmaktadır.

Tasarruftaki yetersizlikler de cari açığa neden olan faktörler içerisinde yer almaktadır. Ülke ekonomisinde tasarruf yapma eğilimi ekonomik hedefler arasında yer almakta ancak tasarruf oranındaki yetersizlikler cari açığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Buna göre tasarruf ve yatırım dengesinin sağlanamamasından yani yatırımların tasarruflardan yüksek olmasından dolayı tasarruflarda açık oluşmaktadır. Aynı zamanda bir yandan tasarrufların azalması bir yandan yatırımların artmasıyla birlikte tüketim harcamalarında daha ucuz mal ithalatı ön plana çıkmakta ve cari açık artışına neden olmaktadır.

Cari açığa neden olan faktörlerde bütçe açıklarının etkisi önemlidir. Bütçe dengesi, herhangi bir ülkede bütçede oluşan gelir ve giderin birbirine eşit olmasına dayanmaktadır. Bütçe açığı ise giderin gelirden fazla olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre ülkede devlet harcamalarının, elde edilen vergilerin üzerinde olması bütçe açığını yaratmaktadır. Bütçe açığının oluşması faiz oranlarını artırarak yerli paranın değerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum ihracatın azalmasına yani ihracatın daha pahalı olmasına ve ithalatın artarak daha avantajlı hale gelmesine neden olmakta, böylece cari açık oluşmaktadır.

Cari açığı etkileyen bir diğer faktör reel döviz kurudur. Ülkemizde kur, düşük seviyelerde seyretmektedir. Kurun düşük düzeyde olması ülkeye sıcak para girişinden kaynaklanmaktadır. Bu durum sonucu hammadde ihtiyacı yurt dışından alınarak karşılanmak zorunda kalınmaktadır. Hammaddenin ithalat içindeki payı yüksek olmasından dolayı hammadde ihtiyacının fazla olması ve bu ihtiyacın dışarıdan karşılanması cari açığı meydana getirmektedir. Ham madde, teknoloji, doğal gaz ve petrol ihtiyaçları yurt dışından ithal edilerek karşılanmaktadır. Ancak hammaddenin ithalat içindeki payı diğer ihtiyaçlara göre daha fazla olmaktadır. Hammaddenin dışarıdan temin edilmesi cari açığı diğer faktörlere göre daha fazla etkilemektedir. Aynı zamanda Türkiye ekonomisinde kurun düşük seviyelerde olması Türk Lirasının aşırı değerlenmesine ve cari açık

artışlarına neden olmaktadır. Ülkede Türk lirasının aşırı değerlenmesi sonucunda dış ticaret açıkları artmaktadır. Bu durum aynı zamanda yapılacak yatırımlara engel teşkil etmekte, ithalatı tetiklemekte ve krizlerin yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

İşsizlik oranı, Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. İşsizlik oranındaki artış her geçen gün artarak devam etmekte, birçok vatandaş işlerinden çıkarılmak zorunda bırakılmaktadır. Ekonomi her ne kadar hızlı büyüme konjonktürü içinde olsa da istihdam yaratılamamakta ve işsizlikte hedeflenen rakamlara ulaşılamamaktadır. Yani, istihdamsız büyüme gerçekleşmektedir. Yapısal reformlar ve esnek işgücü piyasaları uygulamaları sonucunda %10'ların üzerinde olan işsizlik, reel kazançlarda azalmalar ve kayıt-dışı istihdam olarak ortaya çıkmaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2006: 20-21).

Türkiye ekonomisinde büyüme artışlarının yüksek olduğu dönemlerde aynı zamanda cari açığında yüksek seviyede olması dikkat çeken konular arasında yer almaktadır. Bir ülkede hızlı büyüme yaşanırken cari açık verilmesi daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülen bir durumdur. Türkiye'de büyüme artışlarının yüksek olduğu dönemlerde hammaddenin ve enerji ihtiyacının dışarıdan karşılanması cari açık artışını tetiklemektedir.

Tablo 4: 2006-2019 Yılları Arasında Türkiye'de Cari Açığa Neden Olan Faktörler

Yıllar	Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)	Enerji İthalatı (Milyon Dolar)	Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)	Kamu Tasarruf/ GSYİH Oranı (%)	Özel Tasarruf/ GSYİH Oranı (%)	Toplam Yurtiçi Tasarruf Oranı (%)	Kamu Yatırım/ GSYİH Oranı (%)	Özel Yatırım GSYİH Oranı (%)	Sabit Sermaye Yatırımları/ GSYİH Oranı (%)	Bütçe Dengesi (Bin TL)	Reel Döviz Kuru
2006	-54.041	28.859	208.007	4,0	20,0	24,0	3,6	25,1	28,7	-6.537.373	111,2
2007	-62.791	33.883	249.931	2,3	21,0	23,3	3,7	24,4	28,1	-15.403.797	119,1

2008	-69.936	48.281	280.866	1,6	22,3	24,0	3,9	22,9	26,8	-19,028,647	118,4
2009	-38.786	29.905	268.867	-0,8	22,2	21,4	3,9	18,5	22,4	-53,987,078	110,3
2010	-71.661	38.496	291.760	1,5	19,8	21,3	4,1	20,8	4,9	-42,140,068	120,7
2011	-105.935	54.116	305.384	3,4	19,0	22,5	3,8	24,2	28,1	-20,485,329	106,4
2012	-84.083	60.115	342.154	2,6	20,1	22,8	3,8	23,5	27,3	-30,412,349	109,2
2013	-99.859	55.916	392.677	2,9	20,2	23,2	4,3	24,2	28,5	-19,932,921	107,5
2014	-84.567	54.889	405.732	2,7	21,8	24,4	3,9	25,0	28,9	-23,305,763	102,3
2015	-63.395	37.843	400.332	3,6	21,1	24,8	4,1	25,6	29,7	-25,185,380	98,9
2016	-56.089	27.162	409.251	2,7	21,7	24,5	4,1	25,3	29,3	-32,853,910	98,8
2017	-76.807	37.204	456.4	2,0	23,0	25,0	4,2	26,4	30,0	-49,299.964	86,37
2018	-55.123	43.5	443.7	1,2	24,7	25,9	4,1	26,8	30,6	-72.573.023	76,45
2019	-29.513	41.184	436.9	0,7	24,7	25,4	2,7	25,8	28,5	-126.161.691	76,28

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Türkiye ekonomisinde 2006-2019 döneminde cari açığa yol açan temel faktörlerinin gösterildiği Tablo 4'e bakıldığında öncelikli olarak dış ticaret açığı dikkat çekmektedir. Türkiye'de dış ticaret açığının sürekli olarak arttığı ve 2011 yılında en yüksek değere ulaştığı görülmektedir.

Enerji alanında oluşan ihtiyaçların ithal edilerek karşılanmasından dolayı bu kaynakların dış ticaretinden kaynaklanan sürekli açık meydana gelmektedir. Dış ticaret açığının %50'den fazlası enerji kaynaklarının ithalatından meydana gelmekte olup bu durum ekonominin kırılganlık düzeyinin artmasına neden olmaktadır.

Cari açığın oluşmasındaki en önemli unsurlardan biri yüksek oranlı enerji ithalatıdır. Enerji fiyatlarında yaşanan artışlarla birlikte cari açık artmaktadır. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarındaki ihtiyaçların fazla olması ve bu kaynakların fazla tüketilmesi ithalatın artmasına yol açmaktadır. Petrol fiyatlarında düşüşlerin yaşanması cari açık üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Türkiye'de alternatif enerji kaynakları üzerine gelişmelerin yaşanması da enerji alanında bir nebze olsun dışa bağımlılığın azalmasını sağlamaktadır.

Türkiye'de borçlanmaların yüksek seviyelerde seyretmesi cari açığı tetikleyen bir diğer unsur olmaktadır. Dış borç stoku verileri borçlanmanın sürekli olarak arttığını göstermektedir. Dışarıya olan bağımlılığın derinleşmesi ve ekonomideki gidişatın kötüleşmesi dış borç oranında sürekli artışların yaşanmasına yol açmaktadır.

2006-2019 döneminde tasarruf ve yatırım oranları karşılaştırıldığında, tasarruf oranlarında azalmaların olduğu görülmektedir. Bu durum tasarrufun yatırımların altında seyretmesine ve tasarruf açığının meydana gelmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda tasarrufların azalması, ithal mal tüketimini artırmakta ve cari açığı oluşturmaktadır. Cari açığı tetikleyen bir diğer unsur olan bütçe açığı, 2008 yılında yaşanan küresel kriz nedeniyle artış göstermiştir. Krizin etkisi 2009 yılında da devam etmiş ve bütçe açığı -53.987.078 bin TL olarak kaydedilmiştir. Daha sonraki yıllarda krizin etkisinin azalmasıyla birlikte 2010 yılı sonrasında oluşan açığı azaltmak için uygulanan politikalar ile açık az da olsa düşürülmüştür.

Türkiye ekonomisinde 2006-2008 döneminde kur oranları yükselme eğilimine girmiştir. 2008 yılında krizin etkisiyle birlikte kurda düşüşler görülürken, 2009 yılında da bu düşüşler devam etmiştir. TL'nin değerlenmesi sonucunda ihracat ve ithalat düzeylerinde daralmalar görülmüştür. Küresel krizin etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte 2012 yılında kur tekrar yükselişe geçerek, TL' de değer kayıpları oluşmuştur. Böylece ihracatta artışlar ithalatta düşüşler meydana gelmiştir. 2012 yılı sonrası dönemlerde ise kur tekrar düşme eğilimine geçerek ihracatta azalmalar kaydedilmiştir.

5. Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Dengesi Sorununa Yönelik Çözüm Yolları

Cari işlemler açığı, Türkiye ekonomisinin temel ekonomik sorunlarından biri olmuştur. Yaşanan küresel krizin etkisiyle cari açık artmış, büyüme azalmış ve ekonomiye olan güven azalmıştır. Türkiye ekonomisinde cari açığı sona erdirmek ya da azaltmak amacıyla ilk olarak açığın nereden ve nasıl kaynaklandığı üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir. Konuya ilişkin stratejik planlar yapıldığı sürece açığın verdiği olumsuz sürecin önüne geçilebilecektir. Bu bağlamda ilk olarak yerli üretim teşvik edilerek ihracatın artırılmasına yönelik ekonomi programları uygulanmalı, bu şekilde ihracat artarken ithalatta artırılmalıdır. İhracatın artması sonucunda katma değeri yüksek olan mallar üretilmeli ve devlet AR-GE faaliyetlerini desteklemelidir. Böylece ihracat ve ithalat arasında denge kurularak oluşan açık kapatılmalıdır.

Enerjide dışa bağımlılık oranını azaltmak için mevcut enerji kaynaklarından en etkin şekilde faydalanılmalıdır. Petrol ve doğal gazda hızlı çözüm önerileri üretilerek önemli adımların öne açılmasıdır. Enerji de ithalatın önüne geçildiği takdirde cari açık yerine cari fazla verme durumu söz konusu olacaktır. Aksi düşünüldüğünde enerjideki dışa bağımlılık devam ettiği sürece her yıl bir önceki yıldan daha fazla cari açık verme olasılığı artacak ve ülke ekonomisinde yeni krizlerin meydana gelmesi söz konusu olacaktır. Ülkemizin enerji ihtiyacını karşılayacak ve dışa bağımlılığı düşürecek enerji projeleri üretilmelidir. Enerjide dışa bağımlılık maddi anlamda da tehlike oluşturduğundan hedeflenen projeler hayata geçirilmelidir.

Cari açığı önlemenin en etkin yollarından biri de tasarruflardaki yetersizliklere son vermek ve buna rağmen yine ortaya çıkabilecek olumsuzlukları denetim altına almaktır. Tasarruflarda oluşan yetersizliklerin önüne geçebilmek için alınan önlemler arasında dış borçlanma yoluna gidilmesi ve yabancı sermayeyi ülkemize teşvik ettirmek yer almaktadır. Dış borçlanma yolunun alınan önlemler içerisinde yer almasının sebebi yabancı sermayeyi ülkemize çekememekten kaynaklanmaktadır. Bu durumda tasarruf ve yatırım arasında oluşan fark ortadan kalkmakta tasarruflarda oluşan yetersizlik azalmaktadır. Aynı zamanda cari açığın ortaya çıkması engellenmektedir. Dış borç stoku azaltılmalıdır. Ülkede mevcut kaynakların yeterli düzeyde kullanılmasına yönelik tedbirler alınmalıdır. Borçlanmadan kaynaklanan faiz oranları düşürülmeli, cari açık azaltılmalıdır (Yeldan, 2004: 8).

Türkiye ekonomisinde cari açığın artmasına neden olan bütçe açıklarını azaltmak için devlet harcamalarının vergilerden fazla olmaması sağlanmalıdır. Bütçe açığının giderilebilmesi ve borçlanmanın da azaltılması üzerine teşvikler yapılarak cari açık düşürülmelidir. Diğer taraftan döviz kurunun cari açığı etkilemesini önlemeye yönelik tedbirler alınmalıdır. Cari açıkta artışları

minimize etmek için dış borçlanmanın azaltılması üzerinde durulmalıdır. Bu durum devam ettiği sürece ülke parası değerini yitirmeye başlayacaktır. Ham maddeye duyulan ihtiyaçları dışarıdan temin etmek yerine ülke içinde üretimin teşvik edilmesi için çalışmalar yürütülmelidir. Bu durumda kaynak ihtiyacı dışarıya bağlı olarak gerçekleşmemiş olacaktır.

Türkiye ekonomisinde cari açığı azaltmak için alınması gerekli olan önlemlerden biri de işsizlik oranının azaltılmasıdır. Türkiye ekonomisinin kırılgan bir yapıda olması ülkenin krizlerle karşı karşıya kalmasına neden olmakta, işsizlik oranlarında ani artışları meydana getirmekte ve cari açığın artması kaçınılmaz olmaktadır. Tüm bunların önüne geçebilmek için devlet uzun vadeli planlamalar yapmalıdır. Kaynak ihtiyaçlarının dışarıdan karşılanması sağlanarak, cari açığın oluşması engellenmelidir. Bu şekilde hem krizler hem de ekonomik göstergelerdeki olumsuzluklar engellenmelidir. Türkiye ekonomisi büyürken cari açık da büyümektedir. Cari açıktaki bu artışı azaltmak için uzun vadeli hedefler konularak büyümenin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Büyüme için hedeflenen yatırımlar yurt içi tasarruflara dayalı gerçekleştirilmelidir. Bireyler tasarruf yapmaya yönelmeli, tasarruflar artırılmalıdır.

Türk Lirasının aşırı değerlenmesi, Türkiye ekonomisinde cari açık artışlarının nedenleri arasında gösterilen bir diğer husustur. Türk Lirasının aşırı değerlenmesinin önüne geçebilmek için uygun politikalar yürütülmeli ve ekonomide düzelmelerin yaşanması için hedefler belirlenmelidir. Yerli üretim ve yatırımlar teşvik edilmeli ithalat engellenmelidir.

Türkiye ekonomisinde cari açık önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Cari açık birçok makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta, ekonominin kırılganlık düzeyini artırmaktadır. Olumsuz süreçten çıkabilmek cari açık vermek yerine cari fazla vermek, makroekonomik göstergelerdeki olumsuz süreci atlatabilmek ve ekonomide büyüme için uzun vadeli hale getirebilmek için emek veren ve üreten sektörlerin önünün açılmasına yönelik destekler verilmelidir. Yurtiçi yatırımların yapılmasına yönelik teşvik politikaları yürütülerek yurt içi tüketim artırılmalı, ithal tüketim engellenmeli, böylece dışa bağımlılık azaltılmalıdır.

Sonuç

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de cari açık önemli ekonomik sorunlardan biri olmuştur. Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı dış borçlanma cari açığı tetiklemekte, dışa bağımlı ekonomik yapı ithalat artışına yol açmakta ve cari işlemler açığı artmaktadır. Yatırım ve tasarruf dengesizliği cari açığı artıran faktörlerden bir diğeri olmaktadır. Yatırımların tasarruflardan yüksek olması tasarruf açığına neden olmakta ve artan cari açık

Türkiye'nin dış ülkelerle olan rekabet gücünü azaltmaktadır. Türkiye ekonomisinde tasarruf yetersizliği, TL'de yaşanan değer artışları, enflasyon, işsizlik, enerjide dışa bağımlılık, döviz kuru gibi etkenler cari açığın oluşmasında temel belirleyici faktörler olarak görülmektedir.

Türkiye'de cari açık sorunu uzun yıllardır ekonominin temel makroekonomik problemlerinden biri olmuş, yarattığı etkiler nedeniyle çok sayıda ekonomik krizin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla diğer makroekonomik göstergelerle olan ilişkisi ve kriz tetikleyicisi olması sebebiyle cari açık, küresel ekonomide en ciddi parametrelerden biri olarak görülmektedir. Krizlerin önüne geçilebilmesi amacıyla istikrar programları uygulamaya konulmuştur. Bu istikrar programları uygulandıktan sonra ülke ekonomisinin temel makroekonomik göstergelerinde düzelmeler yaşanmıştır. Faiz oranlarında düşmeler, enflasyon oranlarında azalmalar, taleplerde hareketlenmeler başlamıştır. Ancak cari açıktaki artışların önüne geçilememiştir. Ekonomideki düzensiz işleyişin devam etmesiyle birlikte uygulamaya konulan programların önemi azalmış, yeni krizlerin başlaması engellenememiştir.

Türkiye ekonomisinin büyümeyle alakalı genel görüntüsü; dış kaynak girişiyle büyüme gösteren, dış kaynak çıkışıyla büyüme hızı düşen bir ekonomi biçimindedir. Bu durumun dış ticaret hacmini de artırmakta olduğu gözlenmektedir. Türkiye uzun yıllardır cari açıkla ilgili bir kısır döngüye girmiştir. Dış ticaret arttıkça, dış açık da artmakta, artan dış açık da cari açığı tetiklemektedir. Cari açığın finansmanı da devamlı olarak sıcak para ya da doğrudan yabancı sermaye girişiyle olmaktadır. Bu şekilde Türkiye ekonomisi uzun yıllardır bağımlı, riskli ve kırılgan bir yapıya sahip olmaktadır. Bu bağlamda dünya ekonomisiyle sağlıklı ve güçlü şekilde entegre olunamadığı gözlenmektedir. Yükselmekte olan dış ticaret hacmi işçi ücretleri baskılanarak, ithalata dayalı ihracat yapısıyla gerçekleştirilmektedir.

Cari açık dünya ekonomilerinin üzerinde dikkatle durdukları önemli ekonomik göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Cari açıktaki meydana gelen sorunlar ekonomik istikrarsızlığın temel nedenidir ve ekonominin birçok alanında önemli kırılganlığın yaşanmasına neden olmaktadır. Türkiye ekonomisinde istikrarın sağlanabilmesi için cari açık sorunun en aza indirilmesi gerekmektedir. Sorunun giderilebilmesi için büyümenin istikrarlı ve sürdürülebilir olmasına yönelik önlemlerin alınması zorunlu olmaktadır. Bu bağlamda uygulanması zorunlu olan ekonomi politikalarının ivedilikle yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Geçmiş yıllardaki krize açık yapının farklılaşmadığı göz önüne alınarak, büyüme politikalarında köklü nitelikte kabul edilecek değişimin sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Covid-19 salgının ekonomi üzerinde yaratmış olduğu tahribat ile birlikte olumsuz dış konjonktürün de etkisi dikkate alındığında Türkiye

ekonomisinin yeni bir krize girmesi mümkün görünmektedir. Cari açık yıllara bağlı biçimde ağırlıklı olarak devamlı artış gösterme eğilimiyle ekonomide kısa vadede büyük sorun yaratabilecek risk unsuru görünümündedir.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2013). "Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)". *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2), 15-32.
- Ağaslan, E. (2008). *Türkiye'de Cari Açıkların Boyutları ve Sürdürülebilirliği*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Arvas, M. ve Torusdağ, M. (2016). İthalat ve İhracatın Ekonomik Büyüme üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-18.
- Avcı, S. B. (2015). *Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye Örneği*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, Eskişehir.
- Ayla, D. ve Küçükale, Y. (2017). Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Bir Derleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 1025-1041.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler Topluluğu (2006). *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset*. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Ankara 2006.
- Bahçekapılı, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde 2011 Sonrası Sınırlı Büyümenin Nedenleri Üzerine Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 111-124.
- Boya, N. (2013). *Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Doğrusal Olmayan Bir Yaklaşım*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çiftçi, N. (2013). Türkiye'de Cari Açık Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 129-142.

- Dornbusch, R. ve Fischer, F. (1990). *Macroeconomics*, McGraw-Hill, International Editions.
- Duman, Y. (2017). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(4), 12-28.
- Efeoğlu, R. ve Pehlivan, C. (2018). Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Cari Açığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Politik Ekonomik Kuram*, 2(1), 103-123.
- Erbaykal, E. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 81-88.
- Erdoğan, S. ve Acet, H. (2016). Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2003-2015). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(51), 539-548.
- Ersungur, Ş. M., Doru, Ö. ve Aslan, M. B. (2017). Türkiye’de GSYH ve Döviz Kuru Hareketlerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi: Var Analizi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(3), 451-462.
- Genç Yılmaz S., Yardımcı, M. E. ve Göçer, K. (2018). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Sürdürülebilirliği (2002-2016). Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç, Kerem Çolak (Ed.), *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları* içinde (82-118), Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Göçer, İ. ve Gerede C. (2016). Cari Açık-Ekonomik Büyüme-Enflasyon ve İşsizlik Açmazında Türkiye: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(5), 35-46.
- İlhan, N. (2017). *Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği ve Büyüme ile İlişkisi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- İslatince, H. (2017). Türkiye’de Ekonomik Büyüme İle Bireysel Krediler Cari Açık ve Döviz Kuru Arasındaki İlişkilerin ARDL Yöntemiyle Analizi. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2), 337-348.
- Kasman, A., Turgutlu, E. ve Konyali, G. (2005). Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL’nin mi Sonucudur?. *İktisadi İşletme ve Finans*, 20(233), 88-98.
- Kaygısız Durgun A., Kaya Göze, D. ve Kösekahyaoğlu, L. (2016). Türkiye’de Tasarruf,

- Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 273-300.
- Keskin, A. (2017). Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Açığın Finansman Yapısı: 1989- 2015 Dönemi Analizi. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(3), 9-125.
- Kılıç, C. (2015). Tüketici Kredileri ve Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 407-420.
- Koç, S. ve Bakırtaş, İ. (2016). Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Kointegrasyon Testlerinden Bulgular. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 252-277.
- Kostakoğlu, S. F. ve Dibo, M. (2011). Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin VAR Yöntemi ile Analizi. *Anadolu International Conference in Economics II, June 15-17, 2011*.
- Kutlu, H. A. ve Demirci, N. S. (2011). Küresel Finansal Krizi (2007 - ?) Ortaya Çıkarıcı Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum. *Muhasebe ve Finans Dergisi*, 52, 121-136.
- Milesi-Ferretti, G. M. ve Razin, A. (1996). Sustainability Of Persistent Current Account Deficits. *National Bureau Economic Research, Working Paper*, 5467, 1-31.
- Öztürk, G. (2013). *2000 Yılı Sonrası Türkiye’nin Cari Açık Sorunu*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Peker, O. ve Hotunluoğlu, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 221-237.
- Polat, G. (2008). *Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Sekmen, F. ve Çalışır, M. (2011). Is There a Trade-Off Between Current Account Deficits and Economic Growth? The Case of Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 62, 166-172.
- Şahin, B. E. (2011). Türkiye’nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 47-56.
- Şit, M. ve Alancıoğlu, E. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Var Analizi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 3(5), 5-23.
- Tarı, R. ve Kumcu, F. S. (2005). Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003

- Dönemi). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 156-179.
- Telatar, O. M. ve Terzi, H. (2009). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 119-134.
- TEPAV (2008). *Küresel Krizden Çıkış Arayışları: G-20 Zirvesinde Türkiye Ne Yapmalı?*. Ankara, 1-5.
- Tokgöz, E. (2009). *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*. (9.Baskı), Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tunalı, Ç. B. (2007). Türkiye Cari İşlemleri Dengesi Sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 151-175.
- Tunalı, Ç. B. (2008). Türkiye’de Cari İşlemler Açıklarının Sürdürülebilirliği, *İ.Ü. Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, 163-177.
- TÜİK (2020). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, Erişim Tarihi: 27.10.2020.
- Uçak, S. (2017). Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 108-140.
- Uysal, D., Yılmaz, K. Ç. ve Taş, T. (2015). Enerji İthalatı ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 63-78.
- Yanar, R. ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 3(2), 191-201.
- Yaşar, L. (2013). *Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Etkileri:1980-2011 Dönemi*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı/İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Yediparmak, G. (2014). *Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (2003-2012)*. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yeldan, E. (2004). Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi. *Çalışma ve Toplum*, 1(1), 1-30.
- Yılmaz, Ö. ve Akıncı, M. (2011). İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 363-377.

- Yurdakul, F. ve Uçar, B. (2015). The Relationship Between Current Deficit and Economic Growth: An Empirical Study on Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 26, 101-108.
- Yüksel, S. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri MARS Yöntemi ile Bir İnceleme. *Bankacılar Dergisi*, 96, 102-121.

DİVAN ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER İLE “KENDİDEN GEÇMEK” DEYİMİ

Dr. Mustafa Yunus GÜMÜŞ*, mygumus@hotmail.com

DOI: 10.47525/ulasbid.823888

Özet

Dilimizin önemli öğelerinden biri olan deyimler, günlük hayatımızda duygu ve düşüncelerimizi doğru bir şekilde ifade etmemize katkıda bulunur. Az sözle çok şey ifade etmede bir enstrüman gibi kullanılan deyimler, bu özelliğinden dolayı divan şairlerince sıkça tercih edilmiştir. Deyimler, kullanıldığı cümleyi sadece anlam olarak değil ahenk yönünden de etkilemiştir. Ölçü, kafiye, seci, yineleme gibi birçok şiirsel özelliği içinde barındıran deyimler, yüzyıllar boyunca akıllardan çıkmamış ve halk tarafından benimsenmiştir. “Kendi” dönüşlülük zamirinden türetilen “kendiden geçmek” deyimini, birden çok anlama gelecek şekilde kullanılmış, kullanıldığı şiirlerin anlam dünyasına katkıda bulunduğu ve ahengini etkilediği görülmüştür. Çalışmamızda “kendiden geçmek” deyimini, divan şiirinden örnekler ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Divan şiiri, deyim, kendinden geçmek.

THE IDIOM OF “PASSING BY ONESELF” WITH EXAMPLES FROM DIVAN POETRY

Abstract

Idioms, one of the important elements of our language, contribute to the correct expression of our feelings and thoughts in our daily life. The idioms used as an instrument in expressing a lot with little words were frequently preferred by divan poets because of this feature. Idioms affected the sentence used not only in terms of meaning but also in terms of harmony. Idioms that contain many poetic features such as measure, rhyme, seci (Inner rhyme), repetition have not come out of mind for centuries and have been adopted by the public. The phrase “pass by oneself” derived from the reflexive pronoun “itself” has been used to mean more than one meaning, and it has been observed that the poems it is used contribute to the world of meaning and affect its harmony. In our study, we will try to explain the phrase “passing by oneself” with examples from divan poetry.

Keywords: Turkish language, Divan poetry, idiom, pass by oneself.

* ORCID: 0000-0003-2432-2955. İnönü Üniversitesi. Derleme Makale: Ss. 262-274.
Makale Geliş Tarihi: 10.11.2020 Makale Kabul Tarihi: 16.12.2020

Giriş

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık; temeli bilinmeyen dönemlerde atılmış gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir”(Ergin, 1998:3). Tanımdan da anlaşılacağı üzere dil, geçmişten bugüne değin sürekli gelişmiş, aktif bir sosyal kurumdur. Milletlerin birliğini ve bütünlüğünü sağlama konusunda etkin bir miras hüviyetinde bulunan dil, millî kültürün taşıyıcısıdır. İnsanlar arasında iletişim kurmanın temel dinamiği olan dil, doğal bir vasıta ve kendi doğası içinde gelişir. Bundan dolayı insanlar dile dışarıdan müdahale etmemeli, dilin doğasını bozmamalıdır. Dinamik bir yapıya sahip olduğu için dillerin, buldukları zaman, mekân ve milletlere bağlı olarak değişimleri ve gelişimleri süreğendir(Ergin, 1998:3-5).

Milletlerin olumlu ya da olumsuz deneyimleri, yaşam tarzları, davranışları dil ile kalıcı hâle gelir. “Toplumun hiçbir alanı dilden bağımsız değildir. İnsanın varlığı dil ile mümkün olduğu gibi, toplumların varlığı da ancak dil ile mümkün olmaktadır. Dil yoksa toplum da yoktur. Dil, bir toplumun kültür kimliğidir”(Ünalın, 2005:14). “Toplumun edebiyatı, sanatı, felsefesi, tekniği ile bütün kültürü, düşünceleri, töre ve gelenekleri dil ile bir bağlılık içindedirler. Töre ve geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılması ancak bir bildirme ile olabilir. Bunu da ancak dil başarır”(Akarsu, 1998:88-89).

Sosyal bir varlık olan dil, insanların duygu ve düşüncelerini diğer insanlara aktarmaları için kullandıkları bir araçtır. İnsanlar duygu ve düşüncelerini doğru ve güzel bir şekilde ifade etmek için dile ait öğelerden faydalanırlar. Atasözü, deyim, ikileme, özdeyiş ve kalıp sözler dile ait kalıplaşmış unsurlardır. Az sözle çok şey anlatmak için kullanılan bu kalıplaşmış ifadeler; iletişim sürecini daha etkili bir hâle dönüştürmek, anlatılmak isteneni daha güzel ifade etmek, verilmek istenen mesajları daha etkili kılmak için kullanılır. Aynı kültürü paylaşan insanların vakıf olduğu bu ifadeler, cümleyi etkili kılmakla birlikte konuşmanın ahengini de güzelleştirir.

Dil unsurlarından biri olan deyimler, mecazlı söz öbekleri içinde önemli bir yere sahiptir ve milletlerin tecrübeleri sonucu ortaya çıkardıkları ifadelerdendir. Yerinde kullanılan bir deyim, konuşan bireyin konuşmasında akıcılığı sağladığı gibi konuşmasının içeriğini de olumlu yönde etkiler. Sözler arasındaki uyum, anlam birliği ve üslup güzelliği metinlerin veya konuşmacıya ait sözlerin etki gücünü de arttıracaktır.

Şair ve yazarlar, mensup oldukları milletlerin sosyokültürel hayatları ile iç içe oldukları ölçüde başarılı olurlar. Onlar yazdıkları eserlerde, hayatı ne kadar yansıtabilirlerse okuyucu tarafından o kadar benimsenir. Bu durum, onların başarılı bir sanatçı olduklarını gösterdiği gibi yaşadıkları dönemin sosyal, kültürel ve edebî durumunu göstermesi açısından da önemlidir. Bundan dolayı bazı divan şairleri yaşadıkları sosyal çevredeki mahalli öğeleri şiirlerinde oldukça sık kullanmıştır. Bu örnekler sayesinde halktan uzak, yüksek zümre edebiyatı olarak eleştirilen divan edebiyatının, mahalli unsurları dışlamayan yapısı ortaya çıkarılmaktadır.

1. Deyim

Deyim ile ilgili sözlükler, ansiklopediler, dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüklerinde birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımların birçoğu aynı anlama gelecek şeyleri ifade etmiştir. Hatiboğlu (1982:194) deyimini “anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır.” şeklinde tanımlarken Ömer Asım Aksoy (1988:52) “Bir kavramı, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlarda dikkat çeken bir özellikte deyimlerin gerçek anlamının dışında kullanılmasıyla birlikte anlatımı daha etkili ve güzel kılması ve toplum tarafından benimsenmesidir (Akalin, 2011:517; Vardar, 1998:74; Hengirmen, 1999:116).

Deyimlerin oluşmasında insanların günlük hayatlarındaki davranışlar, yaptıkları meslekler, inanışları ve geleneklerinin etkisi önemlidir. İnanç ve geleneklerine bağlı olan Türklerin hayatında deyimler, önemli bir yer kaplar (Yeşil, 2014:127). Milletlerin geçmişlerinde yaşadıkları olumlu ve olumsuz tecrübeler, onların şimdiki ve gelecekteki durumlarını doğrudan etkiler. Bu etkilere göre milletler kendi geleneklerini, toplumsal tepkilerini, davranışlarını belirlerler. Aynı şekilde milletlerin geleneklerinin oluşmasında halkın inanışlarının etkisi göz ardı edilemez. Halk inançlarını sadece ilahî bir dinin hüküm ve öğretileri olarak değerlendirmemek gerekir (Yeşil, 2014:128). Toplumdan topluma değişmekle birlikte halk inançları, “...eski dinlerden aktarılanlarla resmî dinin inançlarının türlü nedenlerle geniş halk yığınları arasında çeşitlenerek aldığı yeni durum ve inanış şekilleri”dir (Irmak, 2018:191). Toplumların yaşantılarında en az din kadar etkili olan bu inançların, deyimlerin oluşmasında etkili olduğu görülmektedir.

Divan şiirinde deyim kullanma geleneğinin yeri farklıdır ve şairler tarafından deyim kullanımına oldukça önem verilir. 15. yüzyıldan itibaren divan şairleri deyimleri çokça kullanmaya başlamıştır. Divan şiirinin önemli şairlerinden olan Necati Bey bu geleneğin en başarılı temsilcisi olarak gösterilirken onun takipçileri olan şairlerin şiirlerinde deyimlere daha fazla yer verdikleri

görülmektedir. Yani 15-19. yüzyıllar arasındaki divan şairlerinin birçoğu deyimlerden daha çok faydalanmışlardır (Kaya, 2011:14-15).

2. “Kendiden Geçmek” Deyimi

Dönüşlülük zamirleri, anlam yönüyle asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahiptir. Günümüz Türkiye Türkçesinde dönüşlülük zamiri “kendi”dir. Kendi zamiri, yapılan işte bir başkasının etkisi olmadığını göstermek için kullanılır(Güven, 2015:345).

Oğuzca bir unsur olan “kendi” zamiri, Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçelerinde“kentü/kendü” biçiminde kullanılmıştır.

Yılan kendü eğrisin bilmes, tewi boynın eğri tér. “*Yılan kendi eğrisini bilmez, deve boynun eğri der.*”(Atalay, 1985:I/127)

Ol kendü aydı“*O, kendi söyledi.*”(Atalay, 1985:I/419).

Oğrağım kendü yırak

Bulmadı meni karak. “*Öz uğrağım irak. Beni gözleri tutsak etti.*”(Atalay, 1985:III/29).

Köktürk yazıtlarında da “kentü” dönüşlülük zamiri kullanılmıştır:

Tokuz oguz bodun kentü bodunum erti. “*Dokuz Oğuz halkı kendi halkım idi.*”

Küregüñin üçün igidmi bilge kaganıñın ermiş barmış edgü ilinge kentü yañıltıg. “*İtaatsizliğin yüzünden, besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin.*”(Şen, 2010:59-60).

Aynı şekilde Kutadgu Bilig’de de kendi dönüşlülük zamiri “kendü” şeklinde 5 yerde geçmektedir:

Ağın kendü berklig tili sözlemez

Bilgisiz tili ol sözün kizlemez¹(Kaçalın, 2008:58).

Bu küçkey kişi kendü beglik yémez

Bu küçkey küçini bodun kötrümez²(Kaçalın, 2008:112).

¹ Dilsizin dili konuşmaz, bilgisizin dili de sözünü saklayamaz.

²Zalim adam üzün müddet beyliğe sahip olamaz; zalimin zulmüne halk uzun müddet dayanamaz.

Yawuz ögdi bulsa idi ked bolur

Kedig ögse kendü kaçan kin kalur³(Kaçalın, 2008:130).

Bu kul kendü erksiz tapuğçı bolur

Tapuğ kılmasa begde berge bulur⁴(Kaçalın, 2008:159).

Kimiñ aslı edgü kılınçı oñay

İsiz aslıña kendü kılkı tanuk⁵(Kaçalın, 2008:300).

“kendi(n)den geçmek” deyimi oluşturulurken dönüşlülük zamiri “kendi”ye ayrılma eki olan –den getirilmiştir. –den hâl eki, ismin kendisinden uzaklaşma ifade eden fiiller ile münasebetini gösterir. Ayrıca bu ek ismi fiile bağlar(Ergin, 1998:228). “kendiden” kelimesine “geçmek” yardımcı fiili getirilerek deyimsele ifade oluşmuştur. Türkiye Türkçesi sözlüklerinde “kendinden geçmek” olarak geçen bu deyim, divan şiirinde “kendiden geçmek” şeklindedir. “kendinden geçmek” deyiminin Türkçe sözlüklerde anlamları şu şekildedir:

“1. Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak. 2. Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak. 3. uykuya dalmak, uyuyakalmak.”(Akalin, 2011:1387).

“1. Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak. 2. Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak.”(Şentürk, 1999:233).

“Kendinden geçmek” ifadesinin bir diğer anlamı da bireyin sevdiği insan veya değerler uğruna kendi canından vazgeçmesidir. Büyük bir bağlılık ve sevginin tezahürü olan bu davranış, âşıkların sevgilileri için hiç düşünmeksizin sergileyecekleri bir tavidir. Divan şiirinde âşığın konumu ve durumu biraz sıkıntılıdır. Şairlerin ona yüklediği misyon, sevgilinin yapacağı her türlü davranışa kayıtsız şartsız boyun eğmektir. Ahmet Hamdi sevgili, âşık ve rakip arasındaki ilişkiyi şu şekilde anlatmaktadır:

“İşte edebiyatımızın aşk etrafındaki hayalleri bu sistemi bize verir. Sevgilinin bütün davranışları hükümdarın davranışlarıdır. Sevmez, bir nevi tabii vergi gibi sevmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lütuf eder. Hatta hükümdar gibi ihsanları vardır. Yine onun gibi isterse,

³Kötü insan övmekle çok iyi olur; iyiyi översen, bu ondan hiç geri kalır mı?

⁴ Kul kendi ihtiyarı dışında hizmet eder; işi görmezse, beyden dayak yer.

⁵Kiminin aslı iyi ise, onun hareketi aslına uygun olur; kötüünün aslına onun kendi tavır ve hareketi delildir.

bu lütfu ve ihsanı esirger. Hatta cevreder, işkence eder, öldürür. Kıskanılır, fakat kıskanmaz. Bir saray, bir yığın mabeyinci, gözde veya gözde olmağa namzetlerle doludur. Sevgilinin etrafında da rakipler vardır. Âşık, tıpkı bir saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele halindedir. Hülâsa saray nasıl mutlak ve keyfî irade, hatta kapris ise, sevgili de öylece naza giden hür iradedir. Peyzajda, güneş sisteminde, kozmik hadiselerde benzerlerini gördüğümüz bu aşk istiaresi tabiatıyla duyuş ve duygulanma tarzlarını da tayin edecektir. Eski şiirimizde aşk, sosyal rejimin ferdî hayata aksi olan bir kulluktur.” (Tanpınar, 1997:6).

Âşığın kendinden geçmesi, âşık ve sevgili arasındaki ilişkide âşığa yüklenen misyon olarak görülse de bu davranış şekli, bireyin yaşamını kökten değiştirecek mahiyette olduğu için önemlidir. Her ne kadar “kendinden geçmek” deyiminin anlamları bilinçsizlikle ilintili olsa da aşkı söz konusu olduğunda âşık bile isteye ve sorgulamaksızın kendinden vazgeçer. İşte divan şiirindeki âşığın tavrı, duruşu budur. Yani âşık, kendinden vazgeçerken herhangi bir coşku, duygu patlaması yaşamaz. Çünkü onun hayatının neredeyse tamamını kuşatan sevgili için takınacağı tutumda bir duygu aşırılığı aramak mantıksızlıktır.

3. Divan Şiirinde “kendiden geçmek” Deyimi ile İlgili Örnekler

Kendini kaybetmek, bayılmak gibi anlamlara gelen “kendinden geçmek” deyiminin, divan şairleri tarafından daha geniş anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu deyime verilen anlamlar şunlardır:

3.1. Kendini kaybetmek

“Kendiden geçmek”deyimi için kullanılan ilk anlam “kendini kaybetmek”tir. Aşağıdaki beytinde İhyâ, sabırsız ve kararsız olarak nitelendirdiği kalemin, aşk hikâyesini yazarken kendinden geçtiğini ifade eder. Aşkın hikâyesini anlatan şair, durmaksızın yazdığını, yazarken kendini kaybettiğini ifade etmek için bu deyimi kullanmıştır:

Kıssa-i aşkımı destimde yazarken İhyâ

Kendiden hâme-i bî-sabr ü karârım geçiyor (İhyâ, G. 91/7)

Sevgilinin güzelliği, âşıkların kendilerinden geçmelerine neden olan bir başka durumdur. Üsküplü İshak, sevgilinin güzelliğinin sadece âşıkları değil melekleri bile etkilediğini, onun güzelliğini gören meleklerin onu gördükleri anda kendilerini kaybedeceklerini ifade etmiştir:

Seni bu hüsn ile görse firişte

Geçerdi kendüden evvel görüştü (Ü. İshak, G. 247/1)

3.2. Korkudan bayılmak

Sevgilinin kirpikleri, şekil itibariyle oka teşbih edilir. Sevgilinin yan bakışı ve kirpiklerin birlikte hareket etmesi, sevgiliye bakmaya yeltenen âşığın kendinden geçmesine yani korkup bayılmasına neden olur. Âşığın cesareti, sevgilinin karşı hamlede bulunmasına kadar sürer. Her ne kadar âşık, sevgilinin takındığı tutuma alışkın olsa da sevgilinin heybeti ve otoritesi karşısında kendini kaybeder:

İderken tîr-i müjgânuñ gibi hükmin revân hançer

Görüp şemşîr-i gamzeñ kendüden geçdi hemân hançer (**Bâkî, G. 155/1**)

3.3. Deli divane olmak

Sâkî ve meyhane müdavimi âşık arasındaki münasebeti yansıtan bu kıt'ada "kendiden geçmek" deyimi, deli divane olmak anlamında kullanılmıştır. Sâkî-i devrân, tamlamasında geçen devrân kelimesi dünya anlamında kullanıldığı gibi sâkînin dönüp dolaşması anlamına gelecek şekilde değerlendirilebilir. Sâkî, şarap takdim ederken belirli ritüelleri uygular. Döne döne şarap sunan sâkînin kadehinden içenler, bu şarabı büyük bir teslimiyet ve aşk ile içmişlerdir. Fakat sâkînin içinde bulunduğu psikolojik durum sarhoşlara özgüdür: öfke, kırgınlık, hışım. Bununla birlikte onun şarabını aşk ile yudumlayan âşıklar, sâkîyi çıplak ve elinde bıçakla görünce kendilerinden geçmişlerdir. Çünkü sâkî, kendinden beklenmedik bir davranışta bulunmuş ve meyhane müdavimlerinin akıllarını yitirmesine neden olmuştur.

Gazablanmış gibi ol sâkî-i devrânı mest gördük

Ecel câmin yanına yaklaşan hep ışık ile içdi

Hemân ol hancerin destinde uryân gördüğü demde

İtirüp aklını bî-çâre âşık kendüden geçdi (**Rezmî, Kıt'a 12**)

Baharın gelişiyle birlikte tabiattaki hareketlilik insanlara da sirayet eder. Kapalı ortamlardan dışarı çıkan insanlar, doğadaki değişime ayak uydurarak canlanmaya başlar. Bununla birlikte bahar mevsiminin gelişi ile akıl sağlığı yerinde olmayan insanların da davranışlarında farklılıklar gözlemlenir. Durgun ve kendi hâlinde olan kişiler bile bahar ile birlikte daha hareketli, deli dolu davranırlar. İşte âşığın sevgili karşısındaki durumu da böyledir. Baharın gelişi ile yaşanan değişiklikler, âşığın sevgiliyi gördüğü zaman yaşadıkları aynıdır. Aşkı uğruna divane olmuş âşık, sevgili ile karşılaştığı zaman coşkunluğu, deliliği artar. Öyle ki âşık bu divaneliğiyle kendini kaybeder, ne yaptığını bilmez hâle gelir. Âşık için bu durum kaçınılmazdır.

Görse yüzün Behiştî geçer kendüden hemân

Âşık cünûna düşmese olmaz bahârda (**Behiştî, G. 490/5**)

3.4. Kendi varlığından sıyrılmak/benliği terk etmek

Aşk ile bağlanan, aşka tutulan her kim olursa olsun benliğinden sıyrılır, kendi olmaktan vazgeçer. Âşıkları anlamayan insanlar, onların yaşadıkları bu durumu anlamakta güçlük çekerler. Oysa aşk meydanında aşkın şarabını içmekte imtina etmeyen nice sarhoşlar vardır. Yani aşka müptela olanlar, kendi benliklerinden sıyrılırlar.

Mahabbet şerbetin her kim içerse kendüden geçer

Şarâb-ı ‘aşkı nûş ider mestânımız eksik degül (**Ü. Sinân, G. 97/4**)

Aşağıdaki beyitte geçen “kendiden geçmek” ifadesi, benlikten sıyrılmak anlamı ile kullanılmıştır. Şair, vahdet sırlarının yurduna varmak isteyenlerin bu yolculuğa tek başına çıkmalarının ve aşk yolunun müdavimi âşıkların kendilerinden geçmelerinin gereğini ifade eder.

Kendüden geçmek gerek sâlik tarîk-ı ‘ışkda

Sırr-ı vahdet kûyına irmez kişi hem-râh ile (**Ü. İshak, G. 276/5**)

“Mûtû kable ente mût” hadisi, insanın nefsî arzularından arınıp dünyalık isteklerinden vazgeçmesi anlamına gelmekte ve tasavvufta aşk hadisi olarak kabul edilmektedir. Sevgiliye kavuşmak isteyen âşık, bu aşk hadisini, şarap kadehi gibi cazip kılmalıdır. Onun cazibesine dayanamayıp içenler, sarhoş olup kendilerini kaybetmelidir. Bu beyitte geçen “kendinden geçmek” deyişi, kendi varlığından sıyrılmak, benliği terk etmek anlamındadır:

Gel hadîs-i ‘ışkı⁶ rengîn eyle câm-ı mey gibi

Ey Behiştî kendüden geçsün içen peymâneni (**Behiştî, G. 490/5**)

Sevgilinin ağzı yerine kullanılan gonca, çiçeğin açılmamış tomurcuk hâlidir (Pala, 2004, s.168). Gonca, gül bahçesinde şirin ağızlı sevgiliyi görünce onun güzelliği karşısında hayrete düşer ve şaşkınlıktan ağzı açık kalır. Sevgilinin güzelliğini temaşa etmesiyle birlikte tomurcuk hâliinden çıkıp çiçeğe dönüşen gonca, kendi öz benliğinden sıyrılır:

Seni bu hüsn ile gülşende ey şîrîn-dehen gördi

Agız açup kalup hayretle geçdi kendüden gonca (**Nev’î, G. 430/2**)

⁶ "Ölmeden önce ölünüz." anlamına gelen “Mûtû kable ente mût”, tasavvufta aşk hadisi olarak kabul edilir(Pala, 1998:298).

Aşk, hüznün ve ıstıraplar ile doludur. Âşığın mutlu olma ihtimali çok düşük olduğu gibi ıstırap çekmesi de bir bakıma onun görevi görülmektedir. Aslında şair, kendi gönlünden geçen güzel temennilerini dile getirmiştir. Yoksa o, âşığın misyonunu herkesten daha iyi bilmektedir. Çünkü âşık için aşk, hüznündür. Hayret meclisi, âşıkların meclisidir. O mekânın asıl sahipleri olan âşıklar, aşkın verdiği bütün hüzne rağmen aşk ile kendilerinden geçerler:

Kaçan kim câm-ı 'ışka gussa zehri katıla ey dil

Geçerler kendüden anı içenler bezm-i hayretde (**Sun'î, G. 155/3**)

Yine hayret kavramının kullanıldığı bu beyitte gönül, şaşkınlığı yüzünden ayaklar altına düşüp kendini kaybetmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere hayret kavramı aşk ile açıklanabilir. Gönlü, bu şekilde ayaklara düşürüp kendini kaybetmesine neden olan aşktır:

Olup pâ-mâl-i hayret kendüden geçmiş dil-i şeydâ

Semend-i nâza binmiş korkaram ol bî-amân geçmiş (**T. Kânî, G. 92/2**)

3.5. Canını hiçe saymak

Kendinden geçmek deyiminin bir diğer anlamı da canını hiçe saymaktır. Aşağıdaki beyitte Hayretî, gayret şarabı içen gazilerin kendinden geçmiş sarhoşlar gibi canlarını umursamadan savaştıklarından bahseder:

Nûş idüp hum-hâne-i şâhîde gayret bâdesin

Kendüden geçmiş birer mestânelerdür gâzîler (**Hayretî, G. 75/3**)

3.6. Ters çevirmek/terk etmek

Kâmî'ye ait bir muammada geçen "kendinden geçmek" deymi, muamma çözümünden yola çıkarak, bir kelimenin bazı harflerini terk etmek anlamına gelmektedir. Başı dönmek anlamına da gelen bu deyim, ilgili olduğu kelimelerin ters çevrileceğine işarettir. Muammalar ile ilgili çalışmasında Arslan, bu beyit ile ilgili şunları söyler: "*Meh yani ay kelimesinin bir söylenişi de "mâh"dır. "Mâh" kelimesinin sondaki "he" harfi terk edilince "mim+elif" kalır, bunu ters çevirdiğimizde "elif+mim" olur. "Hurşîd" kelimesinin Arapçası "şems"tir. Yine muammâ çözümünde "şems" kelimesinin sembolü "sîn (sin+ye+nun)" harfidir. "Sîn" harfi de kendinden geçince yani başındaki "sin" harfini terk edince "ye+nun" kalır. Daha önce bulduğumuz harfleri daha sonra bulduklarımıza ekliyoruz "elif+mim+ye+nun" = EMÎN ismi ortaya çıkıyor.*"(2019:114-115).

Ruh-ı pür-tâb-ı yâr idince zuhûr

Kendüden geçdiler meh u hûrşîd (**Kâmî, Muamma 12**)

3.7. Sarhoş olup sızmak

Divan şiirinde şarap oldukça fazla kullanılan bir içecektir. Sarhoş edici özelliği ön planda olan bu içecek, âşığın dertlerini unutturup farklı hayallere dalmasını sağladığı için önemlidir. Fakat şarap sarhoşu olan kişi, aklî melekelerini yeterince kullanamaz. Bundan dolayı sarhoş olmayan insanların dikkatlerini çeker. Aşağıdaki beyitte görüleceği üzere çaresiz âşığın tavırları, meyhanenin en önemli ögesi olan sâkînin dikkatinden kaçmaz. Sâkî, şarap dağıtan kişi olsa da sarhoş olmadığı için mekânda ortaya çıkan her türlü değişikliği fark eder. Âşıktaki ortaya çıkan değişikliği şarap sarhoşluğuna bağlayan sâkîyi uyaran şair, âşığın kendini kaybetmesinin altında sevgiliyi görmüş olmasının yattığını söyler. Burada da görüldüğü gibi “kendinden geçmek” deyimini sarhoşluk sonucunda ortaya çıkan bir kendini kaybetmişliği karşılar. Yani kendinden geçmek eylemi, şarap içenlerin bir süre sonra sarhoş olup sızmasına benzetilmiştir:

Mest-i mey sanma seni gördüğü demde sakî

Kendüden hayret ile ‘âşık-ı bîçâre geçer (**Mekkî, G. 26/2**)

Meclisin kendine özgü kuralları bulunmaktadır. Bu kurallardan biri de meclise zamanında katılmaktır. Bu kurallara uymakla mükellef meclis ehli, meclise geç katılan sevgiliden rahatsızlık duymaktadır. Sevgilinin toyluğu ve gençliği, meclise geç katılmasına rağmen sevgilinin hemen sarhoş olup kendinden geçmesine, sızmasına neden olur. Bir yandan sevgiliyi eleştiren meclis ehli, diğer yandan onun genç ve acemi olmasını hatırlatarak suçunu önemsizleştirir. Sevgilinin bu kadar çabuk sarhoş olup sızmasının nedeni, meclisin kurallarını bilmemesi ve tecrübesizliği olarak gösterilmiştir:

Şükûfe meclisine geç gelüp durur gerçi

Velîkin kendüden iy sâki tîz geçer gül-i sürh (**M. Enverî, G. 30/3**)

Zahitler, meşrep itibarıyla dünyevi arzularından uzak durmayı tercih ederler ve bundan dolayı rintler ile büyük bir mücadele içindedirler. Fakat arzuların bereketinin bütün insanlara bulaşması/geçmesi, zahitleri de etkilemiş ve onlar da kendi katı kurallarından vazgeçmişlerdir. Arzuların bereketinin bulaştığı/geçtiği zahitler, nefislerinin arzularına dayanamamış ve sarhoş olup çimenlik bir mekânda sızmışlardır. Zahitlerin sarhoş olup sızması, şairi oldukça mutlu etmiştir:

Zihî sirâyet-i feyz-i hevâ ki seyr etdüm

Çemende mest yatur kendiden geçüp zühhâd (S. Câzim, K. 1/7)

Sevgili, sarhoş bir hâlde kendinden geçmiş olmasına rağmen şarap kadehinden ayrılamaz. Güler yüzlü bir şekilde şarap kadehinden bir yudum daha alır. Sevgili kendinden geçse de şaraptan geçmez:

Kendüden mest geçerken o gül-i handânım

Bir tebessüm kodu zîr-i leb-i câm-ı müle karz (Ş. Gâlib, G. 144/2)

3.8. Bayılmak/uyuklamak

Naz sarhoşu olan sevgili, süzgün süzgün bakmaktadır. Gözleri kapandı kapanacak bir durumda olduğu için sevgiliyi görenler onun uyukladığını ya da bayıldığını düşünmektedir. Sevgilinin bilinci yerinde olmadığı için âşığın onunla ilgili hayallerini gerçekleştirme fırsatı doğmuştur. Kendinden geçmiş sevgiliyi öpmek de kucaklamak da kolay bir hâl gelmiştir. Divan şiirinde otorite konumunda olan sevgilinin içinde bulunduğu durum, âşık için bir fırsat olarak görülmektedir. Zaten âşığın sevgili ile alakalı arzularını gerçekleştirebilmesinin tek yolu sevgilinin kendinden geçmesidir. İşte bu durum, her ne kadar sevgili için sıkıntılı bir durum olsa da âşığın muradına kavuşması adına umut vericidir:

Kendüden geçmiş yatur ol şûh mest-i nâz olup

Bûse-çîn olmaksı kasduñ turma vakt u hînidür (M. Pertev, G. 168/4)

3.9. Kontrolü kaybetmek

Sevgilinin güzellik unsurları, âşık için oldukça önem arz eder. Bundan dolayı sevgilinin güzelliğinin birer parçası olan bu unsurları gören âşiklar farklı bir hüviyete bürünürler. Sevgilinin boyunu, zülfünü, böğrünü gördüklerinde bu güzellik karşısında kendilerine hâkim olamaz ve otoritelerini kaybederler. Divan şiiri geleneğine göre âşıktan kendini uzak tutan sevgilinin her hâli, âşık için eşsizdir ve etkisinin sınırı yoktur. Sevgilinin güzelliğinin sevdalıları, dışarıdan görünen güzellik unsurları olan boy ve zülfe karşı meylederken şair biraz daha ileriye gider ve sevgilinin kıyafetleriyle gizlediği böğrüne hayran olduğunu ifade eder. Fakat burada dikkat çeken bir durum vardır ki sevgilinin yokluğunda ıstırap çeken âşık, sevgilinin varlığı karşısında bütün kontrolünü kaybetmektedir.

Kendüden geçdi biri kaddin biri zülfin görüp

Ben o kassâb oğlunun pehlûsının hayrânıyam (M. Enverî, G. 171/2)

Sonuç

Divan şairleri şiirlerinde deyimler kullanarak hem söylemek istediklerini az sözle ifade etmişler hem de şiirlerine farklı bir güzellik ve ahenk katmışlardır. Makalemizin konusu olan “kendiden/kendüden geçmek” deyimini birçok şair tarafından birden çok anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu durum Türkçenin söz ve ifade zenginliğini göstermesi açısından önemlidir. Çalışmamızda da görüleceği üzere “Kendiden geçmek” deyimini, muhatap olduğu kişiyi merkeze almış ve onun üzerinden yeni anlamlar yüklenmiştir. Bu anlam zenginliğini göz önünde bulundurduğumuzda divan şiirini daha iyi anlamak ve yorumlamak için incelediğimiz metinleri daha geniş bir bakış açısıyla ele almamız ve onları bir bütün olarak değerlendirmemiz gerektiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Akalın, Şükrü Halûk, (2011), Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akarsu, Bedia, (1998), Dil-Kültür Bağlantısı, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım, (1988), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İstanbul: İnkılap.
- Arslan, Mehmet, (2019), “Divan Edebiyatında Muamma, Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri”, Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, Üzeyir, (2019), “Kef Geçmek Deyimi Üzerine”, Kriter, s. 154-172.
- Atalay, Besim, (1985), Dîvânü Lugati't Türk Tercümesi I-II-III, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aydemir, Yaşar, Behiştî Divanı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 25.09.2020).
- Bektaş, Ekrem, (2007), Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Divânı, Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- Bilgin, Azmi, (2000), Ümmî Sinan Divanı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, Muharrem, (1998), Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak.
- Erzen, Mehmet Halil, (2012), İhyâ Dîvânı ve Tahlîli: İnceleme-Tahlîl-Tenkitli Metin, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Doktora Tezi, Van.
- Gürbüz, Mehmet, (2005), Rezmî Divanı, (İnceleme-Metin-İndeks), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güven, Meriç, (2015), “Türkçede Kendi Zamiri ve Kendi Zamiri İle Oluşmuş Kelime Öbeklerinin Kuruluş Biçimi”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8(4), s. 341-356.
- Hatiboğlu, Vecihe, (1982), Türkçenin Sözdizimi, Ankara: DTCF Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet, (1999), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Engin Yayınları.
- Irmak, Yılmaz, (2018), “Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları”, Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 17, s. 191-222.
- Kaçalın, Mustafa S. (2008), Kutadgu Bilig – Metin, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kalkışım, Muhsin, (2013), Şeyh Gâlib Dîvânı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karapanlı, Gürcan, (2005), Şeyhülislam Muhammed Mekkî Divanı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaya, Bayram Ali, (2011), “Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 6, 11-54.
- Kurnaz, Cemal ve Tatcı, Mustafa, (2001), Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı, MEB, Ankara.
- Küçük, Sabahattin, (2011), Bâkî Dîvânı, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Pala, İskender, (1998), Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Ötügen.

- Özbek, Ahmet, (2000), Câzim Divanı (Edisyon Kritik-İnceleme), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Şen, Oya, (2010), Göktürk Yazıtlarının Kelime Varlığı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şentürk, Nazmi, (1999), Atasözleri Deyimler Özdeyişler, İstanbul: Mutlu.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, (1997), 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan.
- Tulum, Mertol ve Tanyeri, M. Ali, (1977), Nev'î Divanı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ünalın, Şükrü, (2005), Dil ve Kültür, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Üsküplü İshâk Çelebi, (1990), Dîvan Tenkidli Basım, Nşr: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Vardar, Berke, (1998), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Abc Kitabevi.
- Yakar, Halil İbrahim, (2002), Gelibolulu Sun'î Dîvânı ve tahlili, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yazar, İlyas, (2006), Tokatlı Kânî Dîvânı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Yeşil, Yılmaz, (2014), "Bir Gelenek, Bir Deyim: Mürekkep Yalamak", Türkbilig, 28, s. 127-132.
- Yıldırım, Ali, (2009), Kâmî Dîvânı (Edirneli Efendi Çelebi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni, MEB Yayınları, Ankara.

**ÇALIŞANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE SOSYAL BAĞLILIK
DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ**

Arş. Gör. Dr. Murat BAŞ*, murat.bas@erzincan.edu.tr

DOI: 10.47525/ulasbid.823840

Özet

Bu çalışmada çalışanların demografik faktör özelliklerinin sosyal bağlılık davranışı üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Erzincan ilinde faaliyet yürüten bir hizmet işletmesinde görev yapan 142 çalışana ulaşılarak anketlerin cevaplandırılması sağlanmıştır. Çalışmada öncelikle sosyal bağlılık davranışı ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında SPSS 17 paket programı kullanılarak çalışanların demografik değişkenleri ile sosyal bağlılık davranışları ilişkilendirilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, Independent Sample T Testi ve One-Way Anova Testi kullanılmıştır. Araştırmanın analiz kısmında katılımcıların demografik özelliklerine göre çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan analizlerden elde edilen sonuca göre; demografik faktörler açısından sosyal bağlılık davranışı kadın çalışanlarda erkek çalışanlara göre daha yüksektir. Çalışanların sosyal bağlılığının yüksek olması, çalışanların yaptığı işe ve işletmeye karşı verimliliğini ve performansını olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Araştırmada elde edilen diğer bir sonuç ise, 45 yaş ve üzeri yaş grubundaki çalışanların sosyal bağlılık davranışı, diğer yaş gruplarındaki çalışanlara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç çalışanların yaşları ilerledikçe sosyal bağlılık davranışlarının arttığını göstermektedir. Ayrıca araştırmada çalışanların diğer demografik özellikler olan; medeni durum, eğitim seviyesi ve çalışma süresi açısından sosyal bağlılık davranışını etkileyen anlamlı farklılıklar bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağlılık, Sosyal Bağlılık, Demografik Özellikler.**DETERMINING THE SOCIAL COMMITMENT LEVEL ACCORDING TO THE
DEMOGRAPHIC FEATURES OF THE EMPLOYEES****Abstract**

In this study, it was aimed to determine the effects of demographic factor characteristics of employees on social connectedness behavior. In this direction, it was ensured that the questionnaires were answered by reaching 142 employees working in a service business. In the study firstly, literature review social connectedness behavior was conducted. In the application part of the study, the

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-9479-4571
Derleme Makale. Ss. 275-288
Makale Geliş Tarihi: 10.12.2020 Makale Kabul Tarihi: 16.12.2020

demographic variables of the employees and their social connectedness behaviors were associated using the SPSS 17 package program. Independent Sample T Test and One-Way Anova Test were used to evaluate the data obtained in the study. In the analysis part of the study, various results were obtained according to the demographic characteristics of the participants. According to the results obtained from the analysis made; Interm of demographic factors, social connectedness behavior is higher in female employees compared to male employees. It is thought that the high social commitment of the employees can positively affect the productivity and performance of the employees against their work and business. Another result obtained in the study is that the social connectedness behavior of the employees in the age group 45 and over is higher than the employees in other age groups. His result shows that social connectedness behaviors of employees increase as they get older. In addition, other demographic characteristics of the employees in the study; It was found that there were no significant differences affecting social connectedness behavior in terms of marital status, education level and working time.

Keywords: connectedness, Socially connectedness, Demographic Features.

Giriş

İşletmeler sürekli değişimin bulunduğu bir ortamda faaliyet göstermek durumundadırlar. Yaşamakta olan hızlı ve sürekli değişim aşamalarından en çok etkilenenler bir işletmenin iç çevresini oluşturan çalışanlardır. İşletmelerin değişime uyum sağlayabilmeleri ve amaçlar doğrultusunda belirlenen stratejilerin yerine getirilebilmesi için çalışanlar anahtar konumundadırlar. Sahip olunan insan kaynakları rekabet edilebilirlik açısından da en önemli kaynaktır. Örgütler, günümüzün değişen koşullarında, yoğun rekabet ortamında devamlılıklarını sürdürebilmek için örgütsel yapılarını anlamak, insan unsuruna gereken önemi vermek ve çalışanlarının memnuniyetlerini arttırmak durumundadırlar. Sosyal sistem olan örgütler içerisinde sosyal bağlar temel öge durumundadır. Sosyal bağlılık davranışı, bireyin duygusal ve sosyal ilişkilerinin çeşitlilikleri içinde kendisini bu ilişkilerde “anamlı bir parça” şeklinde hissetmesinin öznel farkındalığını (Lee ve Robbins, 1998: 338) ve eş, arkadaş, akran gibi tüm diğer bireylerle kurulan ilişkilerdeki davranış ve tutumlarını içermektedir (Lee ve Robbins, 1995: 233). Sosyal bağlılık gerek yeni bir çevre gerekse yeni bir kültüre uyum sürecinde etkili bir değişkendir (Duru ve Poyrazlı, 2007: 100).

1. Kavramsal Çerçeve

1.1.Sosyal Bağlılık

Çoğu araştırmacının ifade ettiği gibi sosyal bağlılık (social connectedness), bireylerin toplumsal anlamda var olmalarını kendilerini tanımlamalarını ve sosyalleşmelerini sağlamakta olan bir kavramdır. En genel tanımı ile sosyal bağlılık bireylerin gönüllü bir biçimde diğerlerine, gruplara, toplumlara karşı bağlılık hissetmelerine ve bireylerin sosyal dünya ile yakın ilişkilerde olma konularındaki subjektif farkındalıklarıdır (Sarıçam ve Deveci, 2017:369). Sosyal bağlılık Kohut'un benlik psikolojisi perspektifinden bağlılık duygusunun gelişiminin son basamağı olarak kavramsallaştırılmaktadır (Lee ve Robbins, 1995: 233, Lee ve Robbins, 1998: 239). Lee ve arkadaşlarına (2001: 311) göre yüksek sosyal bağlılık duygusu geliştirmiş olan kişiler yeni bir çevre ile daha kolay bütünleşebilmekte, kişilerarası farklılıklara saygı gösterebilmekte, sosyal ilişkilerinde daha toleranslı olabilmekte ve aidiyet ihtiyaçlarını karşılayabilecek yaşantılardaki dışlanmalara daha fazla dayanabilmekte, bu durumları tolere edebilmektedirler. Bireyleri motive eden duygular, öznel yargılar ve keyif arayışıdır (Özkan-Pir, 2019: 841). Baumeister&Leary, (1995: 499); Hagerty vd., (2002: 794) kişilerin ilişkilerinin anlamlı, uzun süreli ve olumlu olabilmesinin ve yaşam kalitelerinin artabilmesinin sosyal bağlılık üzerine temellendiğini vurgulamışlardır. Townsedn ve McWhirter (2005: 193) ise sosyal bağlılık kavramının yapısının insan ilişkilerinin hem genişliğini (miktarını) hem de derinliğini (kalitesini) yansıttığını vurgulamaktadırlar.

Sosyal bağlılık kişileri, toplumsal yaşamda varlığını sürdürmesi için gerekli olan rolleri yerine getirmeye güdüleyen esas bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Geist, 2008: 133). Bu temelde işletme içerisinde iyi ilişkilerin ve sağlıklı iletişimin kurulması ile iş görenler arasındaki manevi bağlar güçlenecek ve uyumu sağlanacaktır. Yöneticilerin kendileri ile iş görenler arasındaki bağları ve uyumu güçlendirmek amacıyla informal iletişime gereken önemi vermeleri gerekmektedir (Yılmaz ve Kumkale, 2020: 54). Nitekim işletmelerde olumlu algılar sosyal bağlılığı güçlendirirken, olumsuz algılar sosyal bağlılığı zayıflatmaktadır. Bu bağlamda Lee vd., (2008: 415) bireyin ilişkilerini yakın, güvenilir ve içten olarak algılamasının sosyal bağlılık duygusunu güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Öte yandan bireyin sahip olduğu ilişkilere karşı olumsuz algıları, sosyal bağlılık duygusunun zayıflamasına neden olmaktadır. Bolat (2020: 390) tarafından yapılan bir araştırmada çalışanlara saygı gösteren, adil ve olumlu davranan, duygusal ve sosyal destek veren yöneticilerin bulunduğu kurumlarda; ayrıca çalışma koşulları açısından maddi imkânların rahat sunulabildiği örgütlerde, çalışanların, iş dışında veya iş esnasında yaşanan zor olayları, travmatik durumları daha etkin biçiminde yönetebildikleri, başa çıkabilme becerilerinin daha gelişkin olduğu, ruhsal gelişim ve kişilerarası ilişkiler bakımından olumlu gelişmeler gösterebildikleri tespit

edilmiştir. Cansaran ve Yılmaz'da (2018: 178) yöneticilerin ve çalışanların işletmelerde kişilerarası ilişkilerin öneminin yadsınamayacağını etik liderlik davranışlarının kişilerarası ilişkileri güçlendirdiğini vurgulamışlardır.

Savcı (2017) bir çalışmada, sosyal bağlılık algıları ve arkadaşlar ile güçlü ilişkiler sergileyen kişilerin anksiyete düzeyinin düşük olduğu sonucuna varmıştır. Farklı çalışmalarda da sosyal bağlılığın iyimserlik ve iyimserlik aracılığı ile psikolojik dayanıklılık (Başak ve Can 2018); öznel iyi oluş (Hill, 2006; Lee vd., 2008; Yoon vd., 2012), yaşam doyumu (Duru, 2007); kişisel sağlık durumları (Hill, 2006) ile pozitif yönde yalnızlık algısı (Burant, 2006; Cheung vd., 2016; Collishaw vd., 2016; Goel vd., 2014; Duru, 2008), stres (Burant, 2006; Goel vd., 2014), kaygı (Lee ve Robbins, 1998), ile negatif yönde ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Lee ve arkadaşları da (2001) sosyal bağlılığı düşük olan bireylerin kişilerarası uyumsuz davranışlar sergilediklerini, bunun yüzden bu tip bireylerin psikolojik stres düzeylerinin arttığını bulmuşlardır.

İlgili literatür incelendiğinde sosyal bağlılık konusunun psikoloji alanında araştırma konusu yapılışı görülmektedir. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda sosyal bağlılık; teknolojik bağımlılık ve sosyal medya bağımlılığı (Savcı ve Aysan, 2017), sosyal kaygı ve saldırganlık (Kurtayılmaz vd., 2016), sosyal destek (Duru, 2008; Traş ve Güngör, 2011), psikolojik sağlamlılık, psikolojik istismar ve aidiyet (Arslan, 2015), iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık (Ergün ve Can, 2018), yaşam doyumu (Kara vd., 2018) konuları ile ilişkilendirilmiştir. Örgütsel davranış bağlamında çalışanların sosyal bağlılığının daha iyi anlaşılması ve örgüt içindeki rolünün belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın hem işveren-işçi ilişkilerinin daha nitelikli olmasına hem de literatüre ufak bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, çalışanların sosyal bağlılık algısının bazı demografik faktörlere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Farklılıklar var ise hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığının belirlenmesidir.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Erzincan ilindeki tüm iş görenlerden meydana gelirken örneklem Erzincan ilinde bulunan bir çağrı merkezinde çalışan 142 iş görenden oluşturmaktadır. Çalışmada kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Dağıtılan toplam 200 anketten 142 adet geri dönmüş ve çalışma kapsamına alınmıştır. Araştırmada kullanılan veriler 2019 yılının aralık ayında elde edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Cinsiyet değişkeni ile sosyal bağlılık arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Medeni durum değişkeni ile sosyal bağlılık arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Yaş değişkeni ile sosyal bağlılık arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₄: Eğitim değişkeni ile sosyal bağlılık arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₅: Çalışma süresi ile sosyal bağlılık arasında anlamlı bir farklılık vardır.

2.4. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Analiz Yöntemi

Araştırma verileri anket tekniği ile elde edilmiştir. Veri elde etmede kullanılan anket; sosyal bağlılık, örgütsel güven ve iş doyumunu olmak üzere 5'li Likertten oluşan 3 ölçekten oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde demografik verilere yönelik ifadeler bulunmakta olup demografik veriler kapsamında; cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim ve çalışma süresi incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan Sosyal Bağlılık Ölçeği, Lee ve Robbins (1995) tarafından kişilerin sosyal bağlılık duygularını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekteki her bir maddede sosyal ilişkilerle ilgili düşünce ve duyguları belirten bir durum sunulmakta ve kişilerden bu durumu ne sıklıkla yaşadıklarını değerlendirmeleri istenmektedir (Lee ve Robbins, 1995). Orijinal geçerlik, güvenilirlik çalışmasında Sosyal Bağlılık Ölçeği'nin iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.91$, iki hafta arayla test-tekrar test güvenilirliği .96 olarak bulunmuştur. Ölçek Türkçe'ye Duru (2007) tarafından uyarlanmış, iç tutarlılık $\alpha=.90$, dört hafta arayla test-tekrar test güvenilirliği .90 olarak bulunmuştur.

Çalışmada iş görenlere ilişkin sosyo-demografik değişkenler yüzde ve frekans analizlerine tabi tutulmuştur. Demografik değişkenlere ait farklılıklar t-testi ve Anova analizleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler normal dağılım göstermektedir. Veri setinin analiz edilip yorumlanması için SPSS paket programı kullanılmıştır.

Cronbach's Alpha değeri faktör altındaki soruların toplamdaki güvenilirlik seviyesini göstermektedir. Cronbach's Alpha değerinin 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir. Ancak, soru sayısı az olduğunda bu sınır 0,60 değeri ve üstü olarak kabul edilebilir. Tablo 1'de araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Ölçeğin Güvenilirlik Analizi

	Madde	Cronbach's Alpha
o	Sosyal bağlılık ölçeği	8 ,813

Sosyal bağıllık ölçeğine ait Cronbach's Alpha değeri; 0,813'tür. Cronbach Alpha değerine göre ölçeğin güvenilir olduğu söylenilebilir.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

Çalışmadaki katılımcıların sosyo-demografik bilgileri Tablo 2'de verilmektedir:

Tablo 2. Çalışanların Demografik Dağılımları

	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	93	63,7
Erkek	53	36,3
Medeni Durum		
Evli	54	37,0
Bekar	92	63,0
Yaş		
18-30	96	65,8
31-45	38	26,0
46 ve üzeri	12	8,2
Eğitim Durumu		
İlköğretim	10	6,8
Lise	39	26,7
Ön lisans	64	43,8
Lisans ve üzeri	33	22,6
Çalışma Süresi		
1ay-1yıl	52	35,6
1-5yıl	60	41,1
5-10yıl	24	16,4
10yıl ve üzeri	10	6,8
Toplam	146	100,0

Tablo 1 incelendiğinde; çalışanların %36,7'si kadın %36,3'ü erkektir. %37'si evli iken %63'ü bekar; %65,8'i 18-30 yaş aralığında, %26'sı 31-45 yaş aralığında ve %8,2'si 46 yaş ve üzerinde; %6,8'i ilköğretim, %26,7'si lise, %43,8'i ön lisans ve %22,6'sı lisans ve üzeri bir eğitime sahiptir.

Gerçekleştirilen *t*-testi ve varyans analizleri açısından demografik faktörler ile katılımcıların sosyal bağıllık düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

3.2. Katılımcıların Cinsiyeti ve Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin T- Testi Bulguları

Araştırmada cinsiyet ile sosyal bağlılık davranışı arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu anlamak amaçlardan biridir. Buna ilişkin T-Testi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3. Çalışanların Cinsiyetleri ile Sosyal Bağlılık Düzeylerine İlişkin T-Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	X	T	Sig. (p)
Sosyal Bağlılık	Kadın	93	26,7634	3,962	000
	Erkek	53	22,6604		

Tablo 3 incelendiğinde; cinsiyet ile sosyal bağlılık arasında %95 güven düzeyinde anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir ($p<0,05$). Ortalamalara göre kadın çalışanların erkek çalışanlara göre sosyal bağlılıkları daha yüksektir.

3.3. Katılımcıların Medeni Durum İle Sosyal Bağlılık Düzeylerine İlişkin T-Testi Bulguları

Aşağıda katılımcıların medeni durumları ile sosyal bağlılık davranışlarına ilişkin t-testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Çalışanların Medeni Durumları ile Sosyal Bağlılık Düzeylerine İlişkin T-Testi Sonuçları

Değişken	Medeni Durum	N	X	T	Sig. (p)
Sosyal Bağlılık	Bekâr	92	25,8261	1,383	0,169
	Evli	54	24,3333		

Bu sonuçlar incelendiğinde; medeni durum ile sosyal bağlılık arasında %95 güven düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

3.4. Katılımcıların Yaşları İle Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin Anova Testi Bulguları

Yaş ile sosyal bağlılık davranışı arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu anlamak da bu araştırmanın amaçlarından bir diğeridir. Buna ilişkin Anova test sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. Çalışanların Yaşları ile Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin Anova Sonuçları

Değişken	Yaş	Ortalama (X)	F değeri	Sig. (p)
Sosyal Bağlılık	18-30	25,0833		

31-45	23,7895	7,554	0,001
46 ve üzeri	31,5000		

Bu sonuçlar incelendiğinde; yaş ile sosyal bağlılık arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Anlamlı farklılıkların hangi gruptan kaynaklandığını anlamak için Tukey testi sonuçlarının daha detaylı bilgi vereceği düşünüldüğünden aşağıda Tukey test sonuçları incelenmiştir.

3.5. Katılımcıların Yaş ve Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin Tukey Testi Bulguları

Datalara ilişkin Tukey test bulguları aşağıdaki gibidir:

Tablo 6: Yaş ve Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin Tukey Testi Sonucu

Sosyal Bağlılık			
TukeyHSD ^{a,b}			
Subsetforalpha = 0.05			
Yaş	N	1	2
31-45	38	23,7895	
18-30	96	25,0833	
46 ve üzeri	12		31,5000
Sig.		,730	1,000

Tukey testi sonuçlarına bakıldığında 45 yaş ve üzerinde yaş grubunda bulunan çalışanların sosyal bağlılıkları diğer yaş grubundaki çalışanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

3.6. Katılımcıların Eğitim Düzeyleri İle Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin Anova Testi Bulguları

Eğitim ile sosyal bağlılık davranışı arasındaki ilişki durumunu gösteren veriler Tablo 7’de sunulmuştur.

Araştırma amaçlarından biri olan eğitim düzeyinin sosyal bağlılık davranışına olan etkisini anlamak için Anova testinden yararlanılmıştır. Buna ilişkin Anova test sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 7. Eğitim Düzeyi ile Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin Anova Sonuçları

Değişken	Eğitim	Ortalama (X)	F değeri	Sig. (p)
Sosyal Bağlılık	İlköğretim	24,1000		
	Lise	25,8717	0,241	
	Ön lisans	25,1875	0,868	
	Lisans ve üzeri	25,0909		

Tablo 7'deki sonuçlar incelendiğinde; eğitim ile sosyal bağlılık arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

3.7. Katılımcıların Çalışma Süresi İle Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin Anova Testi Bulguları

Araştırma amaçlarından bir diğeri de çalışma süresinin sosyal bağlılık davranışına olan etkisini anlamaktır. Buna ilişkin Anova test sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. Çalışma Süresi ile Sosyal Bağlılık Davranışlarına İlişkin Anova Sonuçları

Değişken	Çalışma Süresi	Ortalama (X)	F değeri	Sig. (p)
Sosyal Bağlılık	1ay-1yıl	24,6154		
	1-5yıl	24,9333	1,124	
	5-10yıl	27,3333	0,342	
	10yıl ve üzeri	25,8000		

Tablo 8'in sonuçları incelendiğinde; çalışma süresi ile sosyal bağlılık arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Sonuç

Araştırma sonuçlarına göre kadın çalışanların erkek çalışanlara göre sosyal bağlılıkları daha yüksektir. 45 yaş ve üzeri yaş grubunda bulunan çalışanların sosyal bağlılıkları diğer yaş grubundaki çalışanlara göre daha yüksektir. Sosyal bağlılık ile medeni durum, eğitim seviyesi ve çalışma süresi arasında anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır. Bu durumda H_1 ve H_3 kabul edilirken H_2 , H_4 ve H_5 reddedilmektedir.

Sosyal bağlılık (social connectedness) aidiyet-bağlılık duygusunun gelişiminin son basamağıdır ve duygusal yakınlığın derecesinin bilişsel manada temsili olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bağlılık, bireyin sosyal ilişkilerinin değişkenliği içinde kendisini bu ilişkilerin "anamlı bir

parçası” olarak hissedebilmesinin öznel farkındalığını içermektedir. Yüksek sosyal bağlılık duygusuna sahip olan bireyler yeni sosyal ortamlara daha rahat katılabilirken, düşük sosyal bağlılık duygusuna sahip bireyler; duygularını ve ihtiyaçlarını yönetemeyebilir, depresyon, kaygı ve düşük öz saygı yaşayabilirler. (Lee ve Robbins, 1995; Lee ve Robbins, 1998).

Sosyal bağlılık, bireyin diğer bireylerle ilişkide bulunması ve toplumsal yaşamda insanlar arasında yer tutabilmesi için diğer insanlarla etkileşim ve iletişim içinde olmasıdır (Adler, 2012: 251). İş yaşamında ve örgüt hayatında iş görenlerin ailelerinden daha fazla mesai arkadaşlarıyla vakit geçirmesi, onların çevresindeki insanlara karşı ait olma ve kabul görme (Maslow, 1943: 32) ihtiyacını karşılamada en önemli etkidir. Gününün büyük bir bölümünü beraber geçirdiği çalışma arkadaşlarıyla hem hüznünü hem de sevincini paylaşabilmesi onun hem psikolojik hem de fizyolojik açıdan gereksinim duyduğu bir ihtiyacdır. Dolayısıyla sosyal bağlılık hem doğuştan gelen temel bir gereksinim hem de, dışlanmak veya yalnız kalmak duygusundan kaçınılan reel bir durumdur (Baumeister ve Leary, 1995: 498). Çalışanların iş yaşamında arkadaşları ve çevresiyle iletişiminin olmaması veya sosyal bağlılığının olmaması örgüte olan bağlılığını ve performansını da olumsuz etkileyebilmektedir. Çevresiyle sosyal bağları kuvvetli olan bireylerin uyum sorunlarının azaldığı görülmüştür (Duru, 2008: 17).

Araştırmada çalışanların demografik özelliklerinin sosyal bağlılık üzerindeki etkisinde, cinsiyet değişkeni yönünden farklılıkların olup olmadığı incelenmiştir. Analiz sonucunda kadın çalışanların erkek çalışanlara oranla daha fazla sosyal bağlılık davranışı gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç kadınların toplum içinde davranışlarının erkeklere oranla iletişime daha açık olduklarını göstermektedir. Kadınların duygusal davranma, empati ve yardımlaşma duygularının erkeklere göre daha gelişkin olduğu söylenebilir. Ayrıca sosyal bağlılık davranışı ve cinsiyet ilişkisinde kadınların yardıma ihtiyaç duyduğunda erkeklere oranla iletişime daha açık olması veya çevresindeki bireylere yardımda bulunmada erkeklere göre daha duyarlı olmalarıyla da ilgili bir konu gibi görünmektedir (Addis ve Mahalik, 2003: 7). Aynı zamanda erkeklerin yaratılış ve yapı olarak ilişkilerinde daha sert ve katı olması, olaylar karşısında saldırgan davranışlar sergileyebilmeleri de sosyal bağlılık davranışında kadınlardan daha az sosyal bağlılık göstermesine örnek verilebilir. Kadınların hem normal yaşamda hem de iş hayatında daha sakin, rekabeti çok benimsemeyen, yardımlaşma duygusuna daha çok sahip olabilmesi de sosyal bağlılık düzeylerinin erkeklerden daha fazla olmasında rol oynamış olabilir. Dünyada ve ülkemizde kadınların iş bulabilme olasılığı erkeklerden daha düşük olduğu için, kadınların buldukları işte örgüte bağlılığının erkeklere oranla daha fazla olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Küçüközkan, 2015; Durna ve Eren, 2005; Albayrak, 2007). Kadınların çalıştığı örgütü duygusal olarak sahiplenmesi, iş arkadaşları ve

yöneticileriyle olumlu ilişkilerde bulunması da sosyal bağlılık düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırmada elde edilen diğer bir sonuç yaş ile sosyal bağlılık düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmuş olmasıdır. Buna göre 45 yaş ve üstü çalışanların sosyal bağlılık düzeyi diğer yaş guruplarına oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların yaş ilerledikçe kendinden küçüklere rehberlik etmesi, bilgi paylaşımında bulunması, tecrübelerini aktarması ve yol göstermesi sosyal bağlılık davranışına pozitif anlamda katkı sağlayacağı şüphesizdir. İş yaşamında yaşı büyük olanların daha küçük yaş guruplarındaki bireylere abi ve ablalık rolleri de sosyal bağlılık düzeyini artıran davranışlar içinde sayılabilir. Çalışma yaşamındaki yaşı ilerlemiş bireylerin genç bireylere nispeten rekabet ve hırs gibi davranışlarda daha az bulunması da sosyal bağlılık düzeyinin artmasına yardımcı olabilmektedir. Ayrıca 45 yaş ve üstü çalışanların emeklilik bakımından emekliliklerinin yakın olması, yaşı ilerlediği için iş bulamama korkusu, yaşlı çalışanların işletmelerde yalnız kalma, dışlanma veya ötekileştirilme duyguları ile karşı karşıya kalmamak gibi faktörler sosyal bağlılık düzeyini etkileyebilmektedir. Sonuç olarak 45 yaş ve üstü çalışanların hem kişisel olarak, hem çevresel olarak hem de ileriye dönük olarak sosyal bağlılık düzeyi diğer yaş guruplarına oranla pozitif ve anlamlı düzeydedir denilebilir.

Son olarak araştırmada sosyal bağlılık ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Sosyal bağlılık ile çalışma süresi arasında da anlamlı bir fark bulunamamıştır. Aynı zamanda medeni durumda da anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Eğitim seviyesinin yüksek ya da düşük olması veya çalışma süresinin az ya da çok olması ya da kişilerin evli ve bekâr olması sosyal bağlılığa olumlu ya da olumsuz herhangi bir etki göstermemektedir.

connectedness

KAYNAKÇA

Addis, M. E.,&Mahalik, J. R. (2003). Men, Masculinity, Andthecontexts of Help Seeking.

American Psychologist, 58(1), 5-14.

Adler, A. (2012). *Yaşamın Anlam ve Amacı*. (Çev: K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.

Albayrak, E. G. (2007). *Kariyer Yönetimi ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.

Arslan, G. (2015). Psikolojik İstismar, Psikolojik Sağlık, Sosyal Bağlılık ve Aidiyet

Duygusu Arasındaki İlişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(36), 47-58.

Başak, E. B.,& Can, G. (2018). The Relationships Between Self-Compassion, Social-

- Connectedness, Optimism and Psychological Resilience Among Low-Income University Students. *Ilkogretim Online*, 17(2). 768-785.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: Desire For inter Personal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-520.
- Bolat, T., Bolat, O. İ., & Taştan, S. (2020). Örgütsel Destek, Sosyal Bağlılık Ve Dünyaya İlişkin Varsayımların Travma Sonrası Büyüme Üzerindeki Etkisinde Acının Dönüştürücü Gücünün Rolü: Pozitif Psikoloji Bağlamında Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 361-402.
- Burant, C. J. (2006). *Optimism /Pessimism as a Mediator of Social Structural Disparities Effects on Physical Health and Psychological well-being: a Longitudinal study of Hospitalized Elders*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Case Western Reserve University, Cleveland.
- Cansaran, D., & Yılmaz, F. (2018). Etik Liderlik Davranışının Kişilerarası İlişki Boyutları Üzerine Etkileri: Göynücek İlçesi Kamu Kurumlarında Bir Uygulama. *Verimlilik Dergisi*, (2), 163-181.
- Capon, A. G. - Blakely, E. J. (2008). Check List for Healthy and Sustainable Communities. *Journal of Green Building*, 3, 41-45.
- Cheung, W., Sedikides, C. & Wildschut, T. (2016). Induced Nostalgia Increases Optimism (via Social Connectedness and Self-esteem) among individual shigh, but not low, in trait nostalgia. *Personality and Individual Differences*, 90, 283–288.
- Collishaw, S., Gardner, F., Aber, J. L. & Cluver, L (2016). Predictors of Mental Health Resilience in Children Who Have Been Parentally Bereaved by AIDS in Urban South Africa. *Journal of Abnormal Children Psychology*, 44(4), 719-730.
- Coyle-Shapiro, J. A., & Conway, N. (2005). Exchange Relationships: Examining Psychological Contracts And Perceived Organizational Support. *Journal of applied psychology*, 90(4), 774-781.
- Durna, U., ve Eren, V. (2005). Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (2), 210-219.
- Duru, E. (2007). Sosyal Bağlılık Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26(2), 1-18.
- Duru, E. (2008). Yalnızlığı Yordamada Sosyal Destek Ve Sosyal Bağlılığın Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 15-24.
- Duru, E. ve Poyrazlı, S. (2007). Personality Dimensions, Psychosocial-Demographic Variables

- and English Language Competency in Predicting Level of Acculturatives Tress Among Turkish İnternational Students in the U.S., *International Journal of Stress Management*, 14(1), 99-110.
- Ergün-Başak, B., & Can, G. (2018). Düşük Gelirli Ailelerden Gelen Üniversite Öğrencilerinin Öz-duyarlılık, Sosyal Bağlılık ve iyimserlik Düzeyleri ile Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Elementary Education Online*, 17(2).
- Geist, R. A. (2008). Connectedness, Permeable, Boundaries, and the Development of the Self. *International Journal of Psychoanalytic Self Psychology*, 3(2), 129-152.
- Goel, K. S., Amatya, K., Jones, R. T. & Ollendick, T. H. (2014). Child and Adoles Centre Siliency Following a Residential Fire: the Role of Social Support and Ethnicity. *Journal of child and family studies*, 23(3), 537-547.
- Hagerty, B. M., Williams, R. A., & Oue, H. (2002). Childhood Antecedents of Adult Sense of Belonging. *Journal of Clinical Psychology*, 58(7), 793-801.
- Hill, L.H. (2006). Sense of Belonging as Connectedness, American Indian World View, and Mental Health. *Archives of Psychiatric Nursing*, 20(5), 210-216.
- Kara, F. M., Gürbüz, B., Kılıç, S. K., & Erman, Ö., (2018). Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Serbest Zaman Sıkılma Algısı, Yaşam Doyumu Ve Sosyal Bağlılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, 6(12), 342-357.
- Kurtyılmaz, Y., Can, G., & Ceyhan, A. A. (2017). Üniversite Öğrencilerinin İlişkisel Saldırganlık İle Benlik Saygısı, Sosyal Bağlılık Ve Sosyal Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(47), 33-52.
- Küçüközkan, Y. (2015). Örgütsel Bağlılık ile Cinsiyet Arasındaki İlişki: Hastanelerde Çalışan Sağlık Personeli Üzerinde Bir Araştırma, *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, Güz 2015, 1 (1).
- Lee, R. M. ve Robbins (1995). Measuring Belonging Ness: The Social Connectedness and the Social Assurance Scales, *Journal of Counseling Psychology*, 42(2), 232-241.
- Lee, R. M. ve Robbins, S. B. (1998). The Relationship Between Social Connectedness and Anxiety, Self- esteem, and Social İdentity. *Journal of Counseling Psychology*, 45, 338-345.
- Lee, R. M., Dean, B. L., & Jung, K. R. (2008). Social Connectedness, Extra Version and Subjective Well-Being: Testing a Mediation Model. *Personality and Individual Differences*, 45(5), 414-419.
- Lee, R., Draper, M. and Lee, S. (2001). Social Connectedness, Dysfunctional Inter Personal

- Behaviours, and Psychological Distress: Testing a Mediator Model. *Journal of Counseling Psychology*, 48(3), 310-318.
- Lee, R., Keough, K. and Sexton, J. (2002). Social Connectedness, Social Appraisal and perceived stress in College Women and Men. *Journal of Counseling and Development*, 80(3), 355-361.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370- 396.
- Özkan Pir, E. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Hedonistik Eğilimleri Ve Duyusal İstikrarlılıklarının Alışveriş Bağımlılıklarına Etkisinde Finansal Öz Yetkinliklerinin Rolü . *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19) , 815-851 . DOI: 10.26466/opus.588082
- Sarıçam, H.,& Deveci (2017). Revize Edilmiş Sosyal Bağlılık Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri. 1. *Uluslararası Sosyal, Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi*, Yayınlanmış Bildiri Özeti, <https://www.researchgate.net/publication/322007929>
- Savcı, M. (2017). *Ergenlerin Sosyal Zekâ, Sosyal Kaygı, Akran İlişkileri, İnternet Bağımlılığı Ve Sosyal Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkiler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Savcı, M.,& Aysan, F. (2017). Teknolojik Bağımlılıklar Ve Sosyal Bağlılık: İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Dijital Oyun Bağımlılığı Ve Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Bağlılığı Yordayıcı Etkisi. *Düşüne Adam*, 30(3), 202-216.
- Townsend, K. C.,& McWhirter, B. T. (2005). Connectedness: A Review of the Literature With İmplications for Counseling, Assessment, and Research. *Journal of Counseling & Development*, 83(2), 191-201.
- Traş, Z. & Güngör, H. C. (2011). Avrupa Ülkelerinden Gelen Türk Asıllı Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek Ve Sosyal Bağlılıkları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 261-271.
- Yeh, C. J.,& Inose, M. (2003). English Fluency, Social Support Satisfaction, and Social Connectedness as Predictors of Acculturative Stress. *Counseling Psychology Quarterly*, 16(1), 15–28.
- Fatma, Y.,& Kumkale, İ. (2020). İşletmelerde Sosyal ve İnfornel İlişkiler. Babacan, H. (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanından Akademik Çalışmalar içinde* (s.35-56). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yoon, E., Hacker, J., Hewitt, A., Abrams, M., & Cleary, S. (2012). Social Connectedness, Discrimination and Social Status as Mediators of Acculturation / Enculturation and Well-being. *Journal of Counseling Psychology*, 59(1), 86-96.

**HALKLA İLİŞKİLER ALANINDAKİ DOKTORA TEZLERİNDE YENİ MEDYA
OLGUSU: NİTEL BİR VERİ ANALİZİ****Öğr. Gör. Hıdır POLAT***, hidirpolatt@gmail.com

DOI: 10.47525/ulasbid.823915

Özet

Araştırmanın amacı halkla ilişkiler alanında hazırlanmış doktora tezlerinin yeni medya olgusuna yaklaşımını irdelemek ve halkla ilişkiler sürecinin gelişimine katkı sağlayacak bilgiyi üretebilmektir. Araştırmanın evreni halkla ilişkiler alanında yazılmış doktora tezleridir. Araştırmanın çalışma grubu halkla ilişkiler ve yeni medya ilişkisini ele alan doktora tezlerinden oluşmaktadır. Bu kapsamda YOK Tez merkezinde yapılan araştırmada 14 doktora tezinin olduğu görülmüştür. Tezlerden biri izinli olmadığı için, ikisi de araştırmaya uygun formatta olmadığı için çalışma grubundan çıkarılmıştır. Bu bağlamda nitel veri toplama tekniklerinden doküman incelemesine göre 11 adet tez değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin incelenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde MAXQDA 2020 paket programından yararlanılmıştır. Tezler kapsamında 13 farklı başlıkta kodlama gerçekleştirilmiştir. Kodlamalar biçimsel ve içeriksel olmak üzere iki ana kategori altında toplanmıştır. Araştırma neticesinde yeni medya ve halkla ilişkiler ilişkisini ele alan tez miktarının yetersiz kaldığı, tezlerin genellikle İstanbul merkezli üniversiteler bünyesinde çalışıldığı görülmüştür. Tezlerde kurumların ve halkla ilişkiler uygulayıcılarının yeni medyanın önemine dikkat çekmelerine rağmen yeni medyayı etkin kullanmadıkları ortak sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni medya, Halkla ilişkiler, Doktora tezi, İçerik analizi, Maxqda**THE NEW MEDIA PHENOMENON IN DOCTORAL THESES IN THE FIELD OF PUBLIC
RELATIONS: A QUALITATIVE DATA ANALYSIS****Abstract**

The aim of the research is to examine the approach of doctoral dissertations prepared in the field of public relations to the phenomenon of new media and to produce information that will contribute to the development of the public relations process. The study group of the research consists of doctoral dissertations dealing with public relations and new media relations. In this context, it was seen that there were 14 doctoral dissertations in the research in the YOK Thesis Center. Since one of the theses was not permitted, two of them were removed from the study group because they were not in the appropriate format. According to document analysis, one of the qualitative data collection techniques, 11 theses were evaluated. Content analysis technique was used to analyze the data obtained. MAXQDA 2020 package program was used in content analysis. Theses were coded under 13 different titles. The encodings are grouped under two main categories, formal and

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Artova Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü,
ORCID: 0000-0002-7839-4666. Derleme Makale. Ss. 289-
Makale Geliş Tarihi: 10.11.2020 Makale Kabul Tarihi: 18.12.2020

contextual. As a result of the research, it was observed that the amount of theses dealing with the relationship between new media and public relations was insufficient, and theses were generally studied within Istanbul-based universities. In the theses, it has been concluded that institutions and public relations practitioners do not use the new media effectively, although they draw attention to the importance of new media.

Keywords: New media, public relations, doctoral thesis, content analysis, Maxqda

Giriş

Halkla İlişkiler'in Türkiye'de akademik alan içerisinde kendisine yer bulması 1966 yılına denk gelmektedir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basın Yayın Yüksekokulu bünyesinde 3. ve 4. sınıflarda uzmanlık bölümü olarak ilk defa konumlandırılan halkla ilişkiler, sonraki yıllarda farklı üniversitelerde kendisine yer bulmaya başlamıştır. Fakat 1990'lara kadar birkaç marjinal alandan biri olarak tanımlandığı için akademik araştırmalara fazla konu olmadığı ileri sürülmektedir. 1992 yılından itibaren Gazetecilik Yüksekokullarının isimlerinin İletişim Fakülteleri olarak değiştirilmesi (Okay, 2008: 6) dönüm noktası olarak tanımlanabilir. Öyle ki iletişim fakülteleri bölümleri anabilim dallarında 1993 yılından sonra lisansüstü eğitime başlamıştır (Tokgöz, 2003: 26). Bu zamana kadar bilimsel çalışmalar, ders notu şeklinde hazırlanmış kitaplardan, yabancı kaynak çevirilerinden oluşmaktadır. Hatta alanda yetişmiş akademik kadro eksikliği sebebiyle alana yakın disiplinlerden bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Bir dönem yetişmiş akademik kadro ihtiyacını karşılamak için yurtdışına lisansüstü (yüksek lisans, doktora) eğitime öğrencilerin gönderildiği bilinmektedir (Çetin, vd. 2016: 244). Ve nihayetinde iletişim fakültesi bölümlerine bağlı anabilim dallarında başlayan yüksek lisans ve doktora eğitimleri ile gerek akademik kadroların üretilmesinde gerekse akademik çalışmalarda büyük aşama kaydedilmiştir. Çünkü lisansüstü eğitim sürecinde özellikle doktora tezleri bilimsel alanda gerçekleştirilen üst düzey araştırmaları kapsamaktadır. Bir taraftan alandaki bilgi birikimin değerlendirilmesi sağlanırken diğer taraftan alana yeni bir bilgi ekleyerek ya da yaklaşım getirerek bilimsel bilginin sürekliliğine katkı sağlamaktadır (Yaşın, vd., 2017: 455). Hall (1991: 520-523) bir disiplinin akademik önemini lisansüstü çalışmalar neticesinde ortaya çıktığını belirtmektedir.

Okay ve Okay'a (2008: 7) göre, doktora tezlerinde bulunması gereken üç özellik vardır. Bunlar: "bilime yenilik getirmesi, yeni bir bilimsel yöntem geliştirmesi ve bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamasıdır". Halkla ilişkiler de örgütleri değişen dünya düzenine uyum sağlama sürecine hazırlamada stratejik rolünü yerine getirirken sürekli bilme ihtiyacı duymaktadır. Akademik alanda gerçekleştirilen araştırmalardan hareketle yeni bilgilerin üretilmesi halkla

ilişkilerin bilme ihtiyacının giderilmesine katkı sağlamaktadır. Hâlbuki benzer alanda yapılan ve farklı araştırma problemlerini ele alan çalışmaların, yeni araştırmalar kapsamında bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi alanın gelişimi açısından önemlidir. Fakat bu alandaki çalışmaların beklentilerin altında kaldığı görülmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilmiş çalışmalar şunlardır:

Xifra, J. ve Castillo, A. tarafından 2006 yılında gerçekleştirilen “Forty Years of Doctoral Public Relations Research in Spain: A Quantitative Study of Dissertation Contribution to Theory Development” isimli çalışmada İspanya üniversitelerinde 1965-2004 yılları arasında halkla ilişkiler alanında gerçekleştirilen doktora tezleri ele alınarak, tezlerin halkla ilişkiler alanında teori geliştirmeye katkıları incelenmiştir.

Aydemir Okay ve Ayla Okay tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen “Undergraduate and Graduate Public Relations Education in Turkey: A Quantitative Study of Dissertations Contributions to Public Relations Field” isimli araştırma Türkiye’de gerçekleştirilmiş 673 adet yüksek lisans ve doktora tezini kapsamaktadır. Araştırmanın amacı tezlerin teori geliştirme sürecine katkılarını incelemektir.

Muharrem Çetin, Cem Yaşın ve Büşra Sönmez tarafından 2016 yılında gerçekleştirilen “Türkiye’de Halkla İlişkiler Alanındaki Doktora Tezleri Üzerinden Alanda Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi” isimli araştırma kapsamında 2015 yılında gerçekleştirilmiş doktora tezleri ele alınmıştır. Araştırma ile “halkla ilişkilerin dünyadaki akademik tartışmalar içindeki yeri” belirlenmeye çalışılmıştır

Murat Seyfi tarafından 2016 yılında gerçekleştirilen “A Content Analysis of Turkish Doctoral Dissertations in Public Relations” isimli çalışmada halkla ilişkiler alanında 2010-2015 yılları arasında yazılmış 110 doktora tezi incelenmiştir. Araştırmada üretilen tezlerin yeni teori üretimine olan katkıları ele alınmıştır.

Cem Yaşın, Muharrem Çetin ve Büşra Sönmez tarafından 2017 yılında gerçekleştirilen “Halkla İlişkiler Alanındaki Doktora Tezleri Üzerinden Türkiye ve ABD’de Bilimsel Bilginin Gelişiminin Analizi” isimli çalışmada 2016 yılında Türkiye ve ABD’de halkla ilişkiler alanında yazılmış doktora tezleri ele alınmıştır. Araştırmada” tezlerde kullanılan bilgi birikiminin özelliğinin” ortaya konması amaçlanmıştır.

Başak Solmaz, Yunus Ergen ve Önur Alkan tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen “Halkla İlişkiler Alanındaki Doktora Tezleri Üzerinden Türkiye ve ABD’de Bilimsel Bilginin Gelişiminin Analizi” isimli çalışma kapsamında 2008-2017 yılları arasında halkla ilişkiler alanında

gerçekleştirilmiş doktora tezleri analiz edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, tezlerin alana katkısını değerlendirmektir.

Özellikle bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte yeni medya olgusu büyük önem kazanmışken, bu olgunun halkla ilişkiler sürecindeki ağırlığını ortaya koymak halkla ilişkiler disiplinin geleceği açısından önemlidir. Bu tarz araştırmalar, yeni medya ve araçlarının halkla ilişkiler etkinlikleri kapsamındaki kullanımlarında yol gösterici olacaktır. Dolayısıyla araştırmanın amacı, halkla ilişkiler alanında hazırlanmış doktora tezlerinin yeni medya olgusuna yaklaşımını irdelemek ve halkla ilişkiler sürecinin gelişimine katkı sağlayacak bilgiyi üretebilmektir.

1. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın evreni halkla ilişkiler disiplinde yazılmış doktora tezlerinden oluşmaktadır. Araştırma problemi doğrultusunda evren içerisinde halkla ilişkiler disiplini çerçevesinde yeni medya ve araçlarının ele alındığı doktora tezleri araştırmaya dahil edilmiştir. Doktora tezlerine Yükseköğretim Kurumu'nun tezlere ulaşabilmek için oluşturduğu "ulusal tez merkezi" resmi web sayfası kullanılarak erişilmiştir. Arama neticesinde halkla ilişkiler kapsamında gerçekleştirilmiş 174 adet doktora tezi olduğu görülmüştür. 174 adet tez içerisinde gerçekleştirilen taramalarda "halkla ilişkiler- yeni medya", "halkla ilişkiler-internet", "halkla ilişkiler-sosyal medya", "halkla ilişkiler-dijitalleşme" konularını ele alan doktora tezleri çalışma grubuna dahil edilmiştir. Tezler biçimsel ve içeriksel olmak üzere temel iki kategoride ele alınarak analiz edilmiştir. Tarama sonrasında Tablo 1'de verilen doktora tezleri elde edilmiştir.

Tablo 1: Tarama yöntemi neticesinde belirlenen doktora tezleri listesi

No	Tez Adı	Yılı	İzin Durumu	Analize Uygunluk
1	Halkla ilişkilerde yeni teknolojiler ve internet kullanıcıları	2003	İzinsiz	Uygun değil
2	Halkla ilişkiler ortamı olarak internetin kullanımı: Üç büyük şirket ve üç halkla ilişkiler firması örneğinde görsel kimlik göstergeleri açısından ağ sitesi incelemesi	2004	İzinli	Uygun Değil
3	İnternetin halkla ilişkiler aracı olarak kullanılması: Açıköğretim sistemine yönelik bir model önerisi	2006	İzinli	Uygun
4	Yeni medya teknolojileri ve halkla ilişkiler	2008	İzinli	Uygun
5	Yeni medya ve halkla ilişkilerde dönüşüm: Farklı kurumsal yapılarda halkla ilişkiler algısı ve sosyal	2012	İzinli	Uygun

6	Pazarlama halkla ilişkilerinde sosyal medya uygulamaları	2012	İzinli	Uygun
7	Sanal ortamda halkla ilişkiler yönetiminin insan kaynakları seçim, yerleştirme ve geliştirme süreçlerine etkisi	2013	İzinli	Uygun Değil
8	Halkla ilişkilerde hipergerçeklik ve internet ilişkisi: Sosyal medya üzerine bir araştırma	2014	İzinli	Uygun
9	Spor kulüplerinde halkla ilişkiler: Stratejik kurumsal iletişim aracı olarak yeni medya	2015	İzinli	Uygun
10	Yeni medya ve sanal ortamda halkla ilişkiler uygulamaları: İtibar yönetimi ve tüketici ilişkileri çerçevesinde bir inceleme	2015	İzinli	Uygun
11	GSM markalarının sosyal medya kullanımlarının halkla ilişkilerin çift yönlü simetrik modeline göre twitter üzerinden analizi	2016	İzinli	Uygun
12	Sosyal medyanın telekomünikasyon sektörü halkla ilişkiler birimlerinde kullanımının önemi Vataniye ve Cevval şirketlerinin sosyal medya profil analizi	2017	İzinli	Uygun
13	Halkla ilişkilerde diyalogsal iletişim: Yeni medya üzerinden bir değerlendirme	2018	İzinli	Uygun
14	Halkla ilişkiler uygulamalarında dijital medyanın kullanımı: Sosyal medya bağımlılığının, fomo ve kompulsif çevrimiçi satın almada aracılık rolü	2020	İzinli	Uygun

Doktora tezleri içerisinde içeriğini görmemize izin verilmeyen tezler ile resim formatlı yüklenmiş doktora tezleri (analiz programına uygun değildir) inceleme dışında bırakılmıştır. Neticede 11 adet doktora tezi bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Nitel veri tekniklerinden biri olan doküman analizi ile tezler incelenmiştir.

Nitel araştırma sürecinde gözlem, görüşme ve doküman incelemeleri etkin veri toplama teknikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Creswell, 2013: 190). Doküman incelemesi nitel araştırmalarda gözlem ve görüşmelerin mümkün olmadığı süreçlerde yazılı ve görsel materyallerin araştırma sürecinde dahil edilmesi sürecinde kullanılan tekniklerden biri olmaktadır. Doküman incelemesi, araştırılan olgu ya da olaylarla alakalı bilgileri içeren materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189).

Çalışma grubunda yer alan tezler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, metinlerden yinelenebilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniği olarak

tanımlamaktadır. Bir araştırma tekniği olarak, araştırmacının “belirli fenomenler hakkındaki anlayışını artırır ve pratik eylemler hakkında bilgi verir (Krippendorff, 2004: 18). İçerik analiziyle “verileri tanımlamaya, verilerin içindeki saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya” çalışılmaktadır. Bu sebeple araştırma dokümanlarında bulunan veriler belirli kavramlar/temalar çerçevesinde kodlanarak, anlamlı bir çıktı elde etmek amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242). İçerik analizi sürecinde nitel veri analizi programı olarak bilinen MAXQDA 2020 paket programı kullanılmıştır.

MAXQDA, kalitatif ve karma yöntemler kapsamında kullanılan etkin analiz programlarının başında gelmektedir. Windows ve Mac özellikli bilgisayarlarda aynı özellikleri sunması, kullanım avantajlarını arttırmaktadır. Program kapsamında yapılacak araştırmaların yelpazesi oldukça geniştir. Program, “temellendirilmiş teori, literatür incelemeleri, keşif pazar araştırması, nitel metin analizleri ve karma yöntem yaklaşımları dahil her tür nitel araştırma” için kullanılmaktadır (MAXQDA). Araştırmacılara nitel verileri sistematik olarak değerlendirme ve yorumlama imkanı sunarak, teorileri test etmelerine ve teori geliştirmelerine uygun zemini hazırlamaktadır (Creswell, 2013: 203).

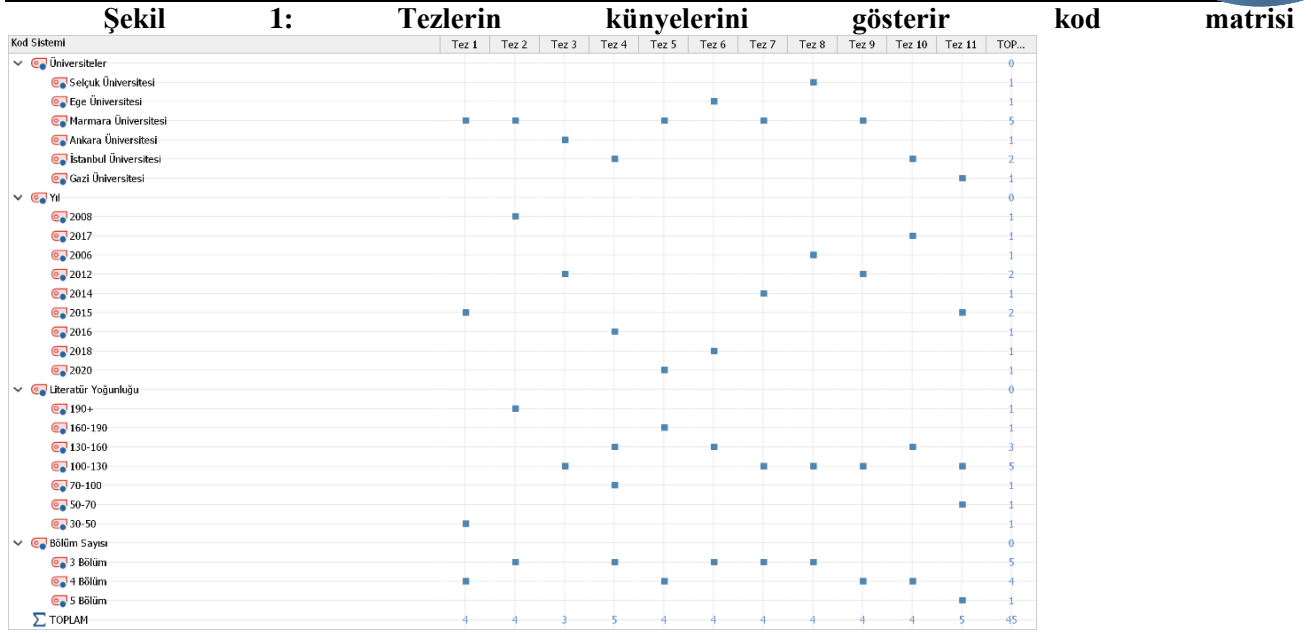
2. Bulgular

Tezlere ilişkin gerçekleştirilen içerik analizinde kodlamalar, biçimsel ve içeriksel olmak üzere iki temel kategori altında gerçekleştirilmiştir. Kategorilerde şu alt kodlamalara yer verilmiştir.

- Biçimsel kategori altında;
 - Üniversite, yıl, bölüm ağırlığı, literatür yoğunluğu, sözcük frekansları, başlık vurgusu, içerik konuları ve araştırma yöntemleri kodlanmıştır.
- İçeriksel kategori altında;
 - Tez içeriklerinde yeni medya, sosyal medya, halkla ilişkiler bağlantısını ele alan satır, paragraflar incelenmiştir. Kodlamalar yeni medyanın zararları, faydaları, avantajları ve halkla ilişkiler sürecindeki kullanımları (araştırma sonuçları) alt kodlarından oluşmaktadır.

2.1. Biçimsel Kodlamalara İlişkin Bulgular

Bu kategoride çalışma grubu içerisinde yer alan tezlerin künyesini gösterir analizler gerçekleştirilmiştir. Programda 7 temel kod başlığı bulunmaktadır. Bunlar; üniversiteler, yıl, bölüm sayısı, literatür yoğunluğu, başlık vurgusu, yöntemi ve içerik konularıdır.

Tezlerin İstanbul merkezli üniversitelerde ağırlıklı olduğu gözlemlenmektedir. Marmara Üniversitesi 5 adet, İstanbul Üniversitesi 2 adet, Selçuk Üniversitesi 1 adet, Ankara Üniversitesi 1 adet, Gazi Üniversitesi 1 adet, Ege Üniversitesi 1 adet olacak şekilde bir dağılım olduğu görülmektedir. Dolayısıyla halkla ilişkiler ile yeni medya olgusunu ele alan tezlerde Marmara Üniversitesi'nin ağırlığı söz konusudur. Tezlerin tarihsel dağılımlarına bakıldığında 2008-2020 yılları arasında olduğu ve ağırlıklı olarak 2012 ve 2015 yıllarında gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Tezlerin ağırlıklı olarak 3 ve 4 bölümden oluşturuldukları ve literatür yoğunluklarının (100-130, 130-160 sayfa) yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Üniversite değişkenine göre yıl, literatür yoğunluğu ve bölüm dağılımları

	Ankara Üniversitesi	Ege Üniversitesi	Gazi Üniversitesi	İstanbul Üniversitesi	Marmara Üniversitesi	Selçuk Üniversitesi
Yıl						
2006	0	0	0	0	0	1
2008	0	0	0	0	1	0
2012	1	0	0	0	1	0
2014	0	0	0	0	1	0
2015	0	0	1	0	1	0
2016	0	0	0	1	0	0
2017	0	0	0	1	0	0

2018	0	1	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	1	0
Literatür						
Yoğunluğu (syf)						
190+	0	0	0	0	1	0
160-190	0	0	0	0	1	0
130-160	0	1	0	2	0	0
100-130	1	0	1	0	2	1
70-100	0	0	0	0	0	0
50-70	0	0	0	0	0	0
30-50	0	0	0	0	1	0
Bölüm Sayısı						
3 Bölüm	1	1	0	1	2	1
4 Bölüm	0	0	0	1	3	0
5 Bölüm	0	0	1	0	0	0

Üniversiteleri değişken olarak tanımladığımızda Tablo 2’de görüldüğü gibi gerek literatür yoğunluklarının gerekse bölüm sayısı miktarının İstanbul merkezli üniversitelerde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Tezlerde geçen en sık 20 kelimenin frekansları

Sözcük	Frekans	Belgeler
iletişim	7503	11
ilişki	7329	11
medya	6977	11
kurum	5557	11
kitle	3046	11
internet	1841	11
içerik	1566	11

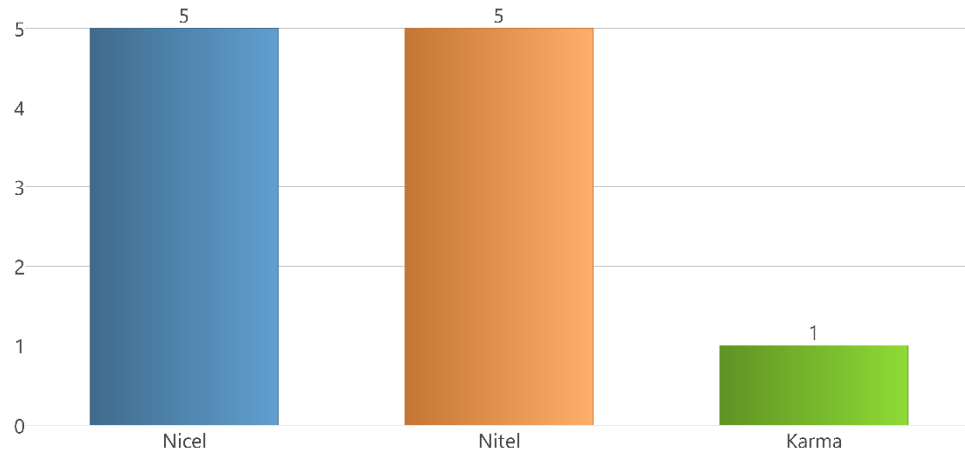
Kelime bulutunda kelimelerin ağırlıklarına göre kelime kalınlıkları değişmektedir. Kelime bulutu Tablo 3'teki çıkarsamayı desteklemekle birlikte daha da ayrıntılandırmaktadır. Yeni medyanın halkla ilişkiler aracı olarak kullanılmasının kurumsal imaj, itibar ve pazarlama sürecinde etkisi bulunduğu çıkarılmaktadır. Bunun yanı sıra yeni medya araçlarından en çok sosyal ağların (facebook, twitter) kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 3: Başlık ve içerik vurgularına ilişkin kodlarının dağılımlarını gösterir kod matrisi

Kod Sistemi	Tez 1	Tez 2	Tez 3	Tez 4	Tez 5	Tez 6	Tez 7	Tez 8	Tez 9	Tez 10	Tez 11	TOP...
Başlık Vurgusu												0
Stratejik İletişim aracı olarak yeni medya	■											1
Halkla İlişkiler Uygulamalarında Dijital Me					■							1
Halkla İlişkiler ve İnternet İlişkisi							■	■				2
Halkla İlişkiler ve Sosyal Medya							■			■		2
Yeni Medya ve Halkla İlişkiler		■	■								■	4
Halkla İlişkiler-Sosyal Medya ve Simetrik İ				■								1
İçerik Konuları												0
KİA Tarihsel Gelişimi		■										1
Pazarlama ve Sosyal Medya									■			1
Halkla ilişkiler ve pazarlama ilişkisi									■			1
Halkla İlişkilerde Hipergerçeklik							■					1
Halkla İlişkiler Genel Bakış	■					■		■				3
Dijital Medya Satın Alma Süreci					■							1
İnternet Bağımlılığı					■							1
Medya ve Halkla İlişkiler					■							1
Halkla İlişkilerin Geleneksel-Dijital Medya					■							1
Halkla İlişkiler ve Yeni Medya	■	■	■			■	■	■	■	■		10
Halkla İlişkiler ve Simetrik İletişim				■								1
Sosyal Medya ve Simetrik İletişim				■								1
Çevrimiçi İtibar Yönetimi											■	1
İtibar ve İtibar Yönetimi											■	1
TOPLAM	3	3	4	3	5	3	4	3	3	2	3	36

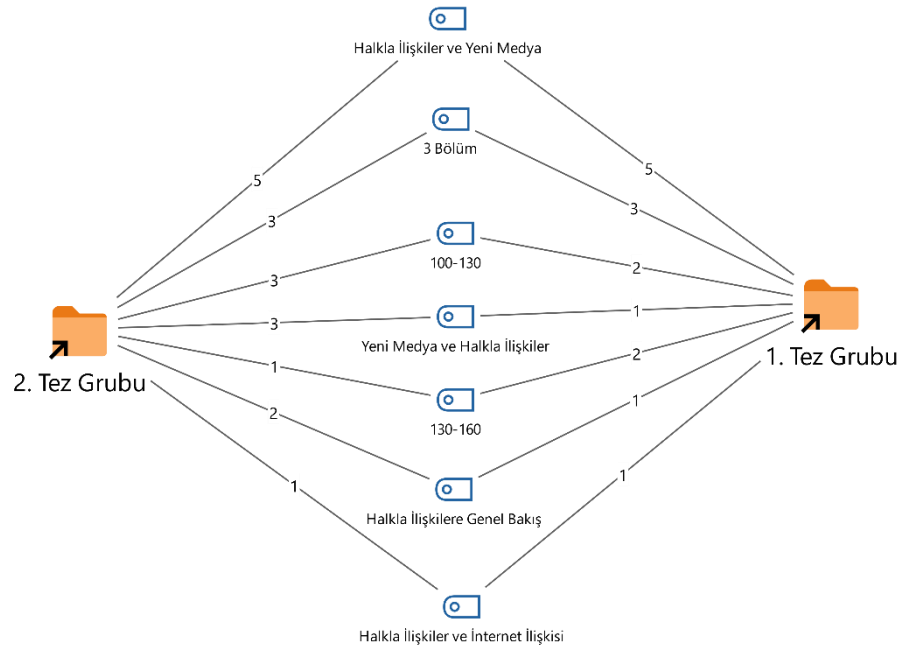
Kod matrisi incelendiğinde tezlerin başlık vurgularında, halkla ilişkilerin yeni medya, internet ve sosyal medya ile ilişkisine vurgu yaptığı görülmektedir. Bölüm içerikleri kapsamında bakıldığında ise büyük çoğunlukla “halkla ilişkiler ve yeni medya” kapsamında oluşturulduğu ve başlıkla tutarlılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. İçeriklerde halkla ilişkilerin, sosyal medya ve internet ile ilişkisini ele alan spesifik başlıklara doğrudan vurgu yapmak yerine, yeni medya şeklinde çatı kavram üzerinden bölüm akışının sağlandığı görülmektedir.

Şekil 4: Tezlerde kullanılan yöntemlere ilişkin kodların dağılımı

Tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerine ilişkin gerçekleştirilen kodlamalara göre, nicel ve nitel yöntemlerin benzer ağırlıklarda (5'er tezde) kullanıldığı; nicel ve nitel araştırmaların birlikte ele alındığı karma araştırma yönteminin ise sadece 1 tezde kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 5: Biçimsel kodlamaların tezler kapsamında karşılaştırması

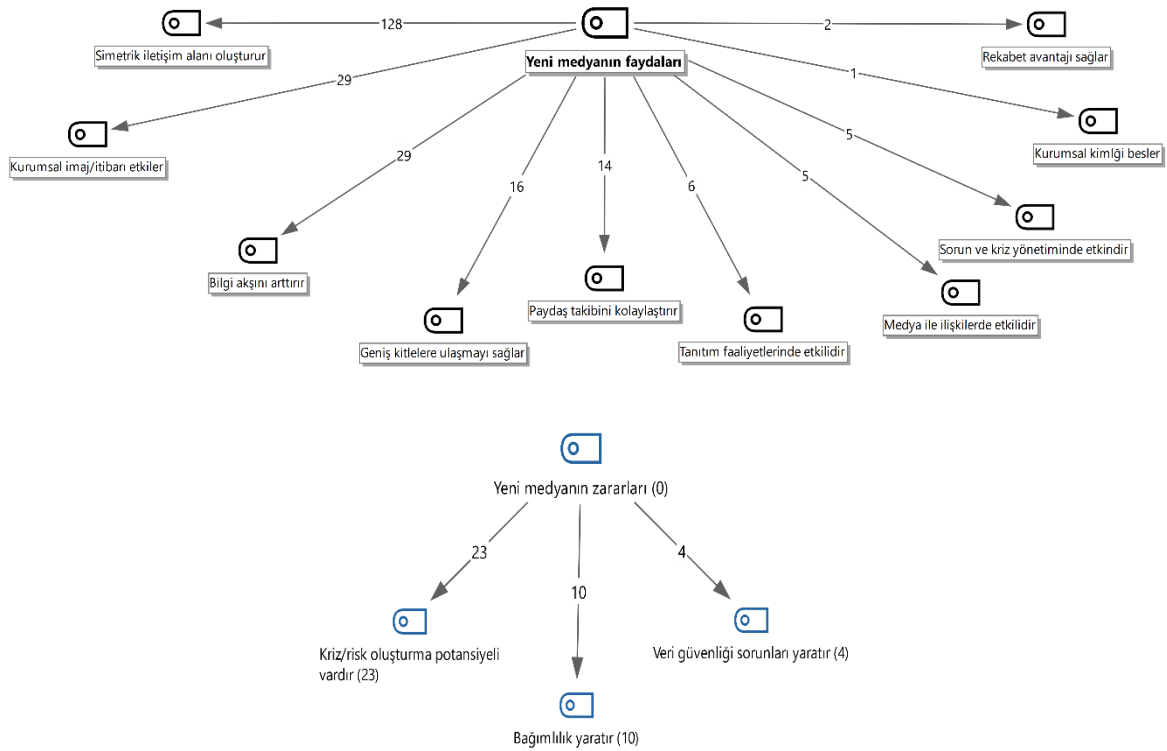

Karşılaştırmalı analizde bütün tezleri karşılaştırabilmek için tezler kendi içinde iki gruba ayrılmıştır. Birinci grupta İstanbul merkezli üniversitelerde gerçekleştirilen tezler yer alırken, diğer tezler ikinci grup altında toplanmıştır. Tezleri biçimsel kodlamalar kapsamında karşılaştırdığımızda Şekil 4'te de görüldüğü gibi başlık vurguları genellikle “yeni medya ve halkla ilişkiler” şeklinde belirlendiği, içerik akışının da bununla doğru orantılı olarak “Halkla ilişkiler ve Yeni Medya” ve “Halkla İlişkilere Genel Bakış” şeklinde düzenlendiği görülmektedir. Genel olarak 3 bölümden oluşmasına rağmen literatür yoğunluklarının (100-130, 130-160 sayfa) oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. İçeriksel Kodlamalara İlişkin Bulgular

Halkla İlişkiler disiplini kapsamında gerçekleştirilen doktora tezlerinde yeni medya ilişkisinin ele alındığı araştırmaların içeriklerindeki vurgular oldukça önemlidir. Bu kapsamdaki analizler sözlük oluşturularak, sözlükte belirtilen kelime ya da kelime gruplarına (yeni medya, sosyal medya, halkla ilişkiler vb.) ilişkin arama sonuçları üzerinden gerçekleştirilen kodlamalardan oluşmaktadır. Sözlüksel aramalarda aranan sözlük kelimeleri, cümle ve paragraflarıyla birlikte getirilmektedir. Dolayısıyla kelime ya da kelime grubu, bağlamı içinde ele alınmıştır. Her sonuç tek tek incelenerek, yeni medyanın yararları, zararları, özellikleri, kullanıcılara sağladığı faydalar ve halkla ilişkiler sürecindeki kullanımları (araştırma sonuçları) ismiyle oluşturulmuş kod kategorilerine dağıtmıştır.

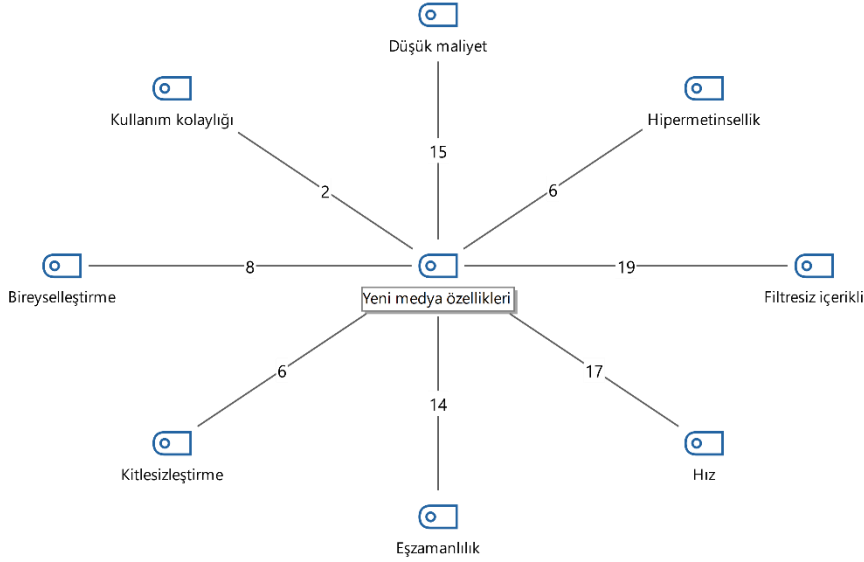
Şekil 6: Yeni medyanın fayda ve zararlarını gösterir hiyerarşik kod-alt kod modeli

Yeni medyanın faydaları kodunda yer alan alt kodlar, yeni medyanın kurumlara faydalarını kategorileştirmektedir. Şekil 5'e göre yeni medya, kurumlara simetrik bir iletişim imkânı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra geniş kitlelere ulaşmak, bilgi akışını arttırmak, imaj ve itibarı desteklemek vb. çok sayıda fayda sağlayacak imkânlar sunmaktadır. Fakat zararlarını ele alan kod-alt kodlarına bakıldığında dikkat çeken husus, kriz/risk oluşturma potansiyeli kodudur. Fayda-zarar kodları birlikte ele alındığında söylenebilir ki, yeni medya kurumlara büyük fırsatlar sunmaktadır;

fakat etkili kullanılmadığı takdirde kriz yaratma potansiyeli yüksek olması sebebiyle kurumsal itibarı tehlikeye sokmaktadır. Veri güvenliği, yeni medya sürecinde son zamanlarda sık tartışılan bir konu olmasına rağmen tezlerde yeterli vurgulamaya sahip değildir.

Şekil 7: Yeni medya özelliklerini gösterir kod teori modeli

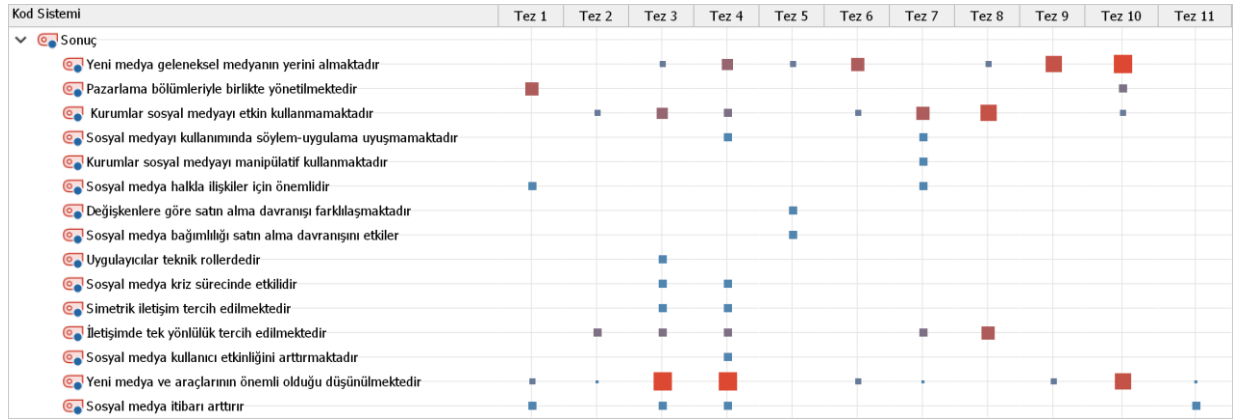

Tezlerde yeni medyanın özelliklerine ilişkin de birçok ipucu yer almaktadır. İfadelerin kodlanmasıyla elde edilen sonuca (Şekil 6) bakıldığında yeni medyanın sıklıkla vurgulanan en temel özelliklerinin filtresiz içerikli olması, hızı, maliyet düşüklüğü ve eş zamanlılığıdır. Bildiği üzere yeni medya sürecinde kullanıcılar istedikleri içerikleri oluşturmakta ve oluşturulan içerikler üzerinde değişiklikler sağlayabilmektedir. Fakat geleneksel medya süreci göz önüne alındığında eşik bekçilerinin varlığının ortadan kaldırılması yeni medyanın en temel özellikleri arasında gösterilmektedir. Ayrıca gerek iletişim sürecinde gerek bilginin paylaşılması sürecinde sahip olduğu hız da sıklıkla vurgulanmıştır. Maliyet kavramı da en sık vurgulanan özellikler arasındadır. Çünkü geleneksel medya sürecinde yüksek bütçeler ayrılarak gerçekleştirilen faaliyetler yeni medya sürecinde bir hayli azalmıştır. Ve kullanıcılara zaman ve mekan bağımsızlığı yaratmış olması da en belirgin özellikleri arasında gösterilmektedir.

Şekil 8: Yeni medyanın kullanıcılara sağladığı avantajlara ilişkin kod-alt kod hiyerarşi modeli

Hiyerarşik-kod alt modelinde bütün alt kodların gösterimi sağlanmamış, en çok çıkan 3 sonuca ilişkin kod-alt kodları ve örnek ifadeler Şekil 8’de görülmektedir. Yeni medya ve araçlarına ve halkla ilişkiler etkinliği kapsamında kullanımlarına ilişkin ulaşılan sonuçlar bir hayli önemlidir. Şekil 8’de görülmektedir ki kurumlar ve halkla ilişkiler uygulayıcılarının yeni medya ve araçlarının önemine ilişkin farkındalıkları yüksek olmasına rağmen; kullanım etkinlikleri düşüktür. Ve yeni medya araçlarının geleneksel medya araçlarının yerini alacağına ilişkin yüksek bir inanç söz konusudur.

Şekil 10: Sonuçların tezlerle göre dağılımını gösterir kod matrisi

Kod matrisi incelendiğinde “yeni medya ve araçlarının önemli olduğuna” ilişkin bulguların Tez 3, Tez 4 ve Tez 10’da ağırlıklı olmak üzere neredeyse bütün tezlerde ileri sürüldüğü görülmektedir. Keza aynı şekilde “yeni medya geleneksel medyanın yerini almaktadır” sonucuna ilişkinde benzer bir durum söz konusudur. Neredeyse bütün tezlerde benzer bir sonuç vurgusu varken, Tez 10, Tez 9, Tez 6 ve Tez 4’te bu sonuç daha ağırlıklıdır. Bu iki temel sonuç birlikte ele alındığında yeni medya ve araçlarının etkin kullanıldığına ilişkin bir sonuç beklenirken, tam tersi bir tablonun olması oldukça çarpıcıdır. Şekil 9’da görüldüğü üzere “kurumlar sosyal medyayı etkin kullanmamaktadır” sonucu 7 tezde görülmektedir. Bu tezler içerisinde özellikle Tez 8, Tez 7 ve Tez 3’te daha da ağırlıklıdır. Hatta “sosyal medya itibarı arttırır” sonucunun da 4 tezde ileri sürüldüğü göz önünde tutulursa yeni medya ve araçlarının etkin kullanılmadığına ilişkin bulgular etkisini daha da arttırmaktadır.

Tablo 4: Araştırma yöntemi değişkenine göre tezlerdeki sonuçların dağılımı

Sonuç	Karma	Nicel	Nitel
Yeni medya geleneksel medyanın yerini almaktadır	1	3	2
Pazarlama bölümleriyle birlikte yönetilmektedir	1	0	1

Kurumlar sosyal medyayı etkin kullanmamaktadır	1	1	3
Sosyal medyayı kullanımında söylem-uygulama uyuşmamaktadır	0	1	0
Kurumlar sosyal medyayı manipülatif kullanmaktadır	0	0	0
Sosyal medya halkla ilişkiler için önemlidir	0	0	1
Değişkenlere göre satın alma davranışı farklılaşmaktadır	0	1	0
Sosyal medya bağımlılığı satın alma davranışını etkiler	0	1	0
Uygulayıcılar teknik rollerdedir	0	0	1
Sosyal medya kriz sürecinde etkilidir	0	1	1
Simetrik iletişim tercih edilmektedir	0	1	1
İletişimde tek yönlülük tercih edilmektedir	0	1	3
Sosyal medya kullanıcı etkinliğini arttırmaktadır	0	1	0
Yeni medya ve araçlarının önemli olduğu düşünülmektedir	1	3	3
Sosyal medya itibarı arttırır	0	2	2

Tezlerde ortaya çıkan sonuçların araştırma yöntemi değişkenine göre dağılımları incelendiğinde, “yeni medya ve araçlarını tek yönlü ve etkin kullanmadıklarına” ilişkin araştırma sonuçlarının nitel araştırma yöntemini benimseyen tezlerde yüksek olduğu görülmektedir. “Kurumların ve uygulayıcıların yeni medya ve araçlarına önem atfetmelerine” ilişkin sonucun nitel, nicel ve karma araştırma yöntemlerini kullanan araştırmalarda en fazla vurgulanan sonuç olması önemlidir. Aynı şekilde nicel ve nitel araştırma yöntemleri benimsenen 4 araştırmada da “sosyal medyanın itibar sürecine katkısının” olduğu ileri sürülmektedir. Bu vurgu halkla ilişkiler süreci açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Halkla ilişkiler disiplini sektör uygulamalarında birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadır. Sorunların aşılması sürecinde uygulayıcılara yol gösterecek ışık ise bilimsel alanda gerçekleştirilen araştırmalardır. Bir taraftan halkla ilişkiler uygulayıcıları hem rol sürecinde, hem de faaliyetlerinin etkinliğini ölçmede problem yaşarken; diğer taraftan sürekli gelişim ivmesini arttıran bir dijitalleşme olgusu ile karşı karşıya kalmaktadır. İçinde buldukları süreç ve problemlerin varlığı halkla ilişkiler uygulayıcılarının bilgi ihtiyacını bir hayli arttırmaktadır. Bilginin üretim sürecinde

temel misyon ise üniversitelerdedir. Özellikle üniversiteler bünyesinde gerçekleştirilen lisansüstü araştırmalar – temelde doktora araştırmaları- disiplinin ihtiyaç duyduğu kritik bilginin üretilmesinin odağında yer almaktadır. Bu sebeptir ki yenedünya düzeninde bilgi iletişim teknolojilerinde değişim ve dönüşümlerin halkla ilişkiler disiplinine ve mesleğine etkileri doktora araştırma tezlerine konu olmaktadır. Fakat bu süreçte birçok soru işareti ortaya çıkmaktadır.

- Araştırmalarda yeni medya olgusu nasıl ele alınmıştır?
- Halkla ilişkiler uygulayıcıları yeni medyayı nasıl kullanmıştır?

Sorulara üretilecek cevaplar gerek halkla ilişkilerin akademik alandaki gelişimine gerekse mesleki gelişimine katkı sağlayacak bilgileri üretecektir. Unutulmaması gereken bu soruların cevaplarının tek bir bilimsel araştırmada saklı olmadığıdır. Çok sayıda çalışılmış tezlerde ve araştırmalarda satır ve paragraf aralarında saklı olan bu bilgilerin ortaya çıkarılması ve bütüncül bir resim elde edilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle oluşturulan bu araştırmada da birçok farklı ve çarpıcı sonuç ortaya çıkmıştır. Bunlar:

1. Halkla ilişkiler ile yeni medya olgusunu ele alan doktora tezleri belirli illerde (İstanbul yoğunluklu) bulunan üniversitelerde yoğunlukla ele alınmıştır. Sayısal olarak bakıldığında beklenilenin altında kaldığı söylenebilir. Yeni medya olgusunun halkla ilişkiler disiplinine ve mesleğine etkisi sınırlı alanlarda değildir. Bu da göstermektedir ki daha çok araştırmaya konu olması gerekmektedir.

2. Doktora tezleri çoğunlukla 3 ya da 4 bölümden oluşurken, araştırma kısmı kapsam dışında tutulduğunda literatür yoğunluklarının 100-130 ya da 130-160 sayfa aralıklarında olması dikkat çekmektedir. Bu durum tezlerde literatür yoğunluklarının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Öyle ki içerik kalitesinden ziyade belirli bir sayfa standardına endekslenmiş gibi bir izlenim oluşturmaktadır. Ve kavramsal çerçevesinde ele alınan konular incelendiğinde benzer içeriklerin yer alması bir tekrar döngüsü yaratmaktadır.

3. Araştırma yöntemleri açısından bakıldığında nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin aynı sayılarda (5 tezde) kullanıldıkları; nicel ve nitel araştırmaların birlikte kullanıldığı karma yöntemin ise 1 tezde kullanıldığı görülmektedir. Karma yöntemler çevremizdeki olayların karmaşık ve çok boyutluluğu sebebiyle araştırmalarda tercih edilmektedir. Olayları doğru analiz edebilmek için karmaşık yapılarına çoklu yöntemlerle eğilerek bütüncül ve zengin bir bakış açısı oluşturulmalıdır. Ayrıca karma yöntemlerde verilerin birbirini teyit imkanının olması araştırma sonuçlarına duyulan güvenilirliği arttırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 322-323). Tezlere bu açıdan bakıldığında araştırmacıların kendilerini belirli araştırma yöntemleri ile sınırlandırdıkları izlenimi oluşmaktadır.

4. İçeriksel kategorilerde yapılan kodlamalarda da görülmektedir ki yeni medyanın birçok özelliği ve yararı vardır. Etkin ve doğru kullanıldığı takdirde kurumlara iletişim sürecini etkinleştirmede, bilgi paylaşımını arttırmada, kurumsal imaj ve itibarı beslemede, geniş hedef kitle gruplarına ulaşmada vb. çok sayıda fayda sağlamaktadır. Ama diğer taraftan kullanım biçimine göre tehditleri ve krizleri de bünyesinde barındıran bir yapısı olduğunun da altı çizilmektedir. İki ucu keskin bıçak olan bu araçların kullanımlarına ilişkin verilen uyarılar oldukça önemlidir.

5. Yeni medyanın kullanıcıların geleneksel medya karşısındaki pasif konumlarını yıkarak onlara aktif roller vermeleri de tezlerde en çok vurgulanan hususlar arasında yer almaktadır. Hatta zaman ve mekandan bağımsız bir şekilde bireyselliğin beslendiği bir zeminde filtresiz içeriklerin oluşturulmasına izin veren özelliği ile kullanıcılara güç vermektedir. Bu durum halkla ilişkiler uygulayıcılarının dikkatleri yöneltmesi gerektiği husustur. Kriz ve risk potansiyelinin varlığı ile birlikte düşünüldüğünde daha da önemli bir hale gelmektedir.

6. Tezlerdeki en önemli çıktılar ise tezlerde vurgulanan sonuçlardır. Ortaya çıkan tablo ise kurumların ve halkla ilişkiler uygulayıcılarının bildikleri ile yaptıkları arasındaki tutarsızlıktır. Bir taraftan yeni medya ve araçlarının önemli olduğuna ilişkin yaygın bir vurgu söz konusuysa diğer taraftan kullanımlarında geleneksel anlayıştan sıyrılmamaları halkla ilişkiler açısından oldukça tehlikeli bir tabloyu gözler önüne sermektedir.

Günümüzün kilit kavramı iletişimdir. İletişimin bu kadar önem kazandığı bir süreçte, iletişim uzmanları olarak tanımlanan halkla ilişkiler uygulayıcıları dijital dünyanın gelişim ve dönüşümüne kendilerini uyumlu hale getirmelidir. Ancak bu şekilde kendisinden beklenenlerin üstesinden gelerek, hak ettiği saygıyı elde edebilirler. Bunun içinde gelişmeleri yakından takip ederken, gelişmelerin yansımalarını da ele alan bilimsel çalışmaları atlamamalıdır. Üniversiteler bünyesinde gerçekleştirilen lisansüstü çalışmalar – özellikle de doktora çalışmaları- başta olmak üzere, bilimsel kitap ve makaleler, derlemeler vb. bilimsel çıktılar yakından takip ederek son gelişmelere hazırlıklı olmalı ve kendini güncel tutmalıdır. Bilimsel çalışmalarda araştırma problemleri özgün bir karakter taşıdığı için bir olgunun başka bir olguya olan etkisini farklı açılardan ele almaktadır. Dolayısıyla araştırmaların sonuçları disiplinin ve mesleğin gelişimi açısından önemlidir. Bu sebeptendir ki araştırma problemlerini farklılaştırmak, alanda kullanılacak yeni teorilerin gelişimine katkı sağlayacak çalışmalar yapmak ve bilginin çeşitliliğini arttırmak önemlidir.

KAYNAKÇA

- Çetin, M., Yaşın, C. ve Sönem, B. (2016). "Türkiye'de Halkla İlişkiler Alanındaki Doktora Tezleri Üzerinden Alanda Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 43, 242-264.
- Creswell, J. (2013). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, (Çev.: Selçuk Beşir Demir), Eğiten Kitap, Ankara.
- Creswell, J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev.: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Hall, C. M. (1991). "Tourism as the Subject of Post-Graduate Dissertations in Australia", *Annals of Tourism Research*, 18(3), 520-523.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis An Introduction to Its Methodology*, Sage Publications, USA.
- MAXQDA. Maxqda Nedir? , <https://www.maxqda.com/what-is-maxqda>, Erişim Tarihi: 03.11.2020,
- Okay, A. ve Okay, A. (2008). "Undergraduate and Graduate Public Relations Education in Turkey: A Quantitative Study of Dissertations Contributions to Public Relations Field", *Selçuk İletişim*, 5(2), 5-14.
- Seyfi, M. (2016). "A Content Analysis of Turkish Doctoral Dissertations in Public Relations", *Akademia*, 4(4), 56-62.
- Solmaz, B. Ergen, Y. ve Alkan, Ö. (2018). "Halkla İlişkiler Alanındaki Doktora Tezleri Üzerinden Türkiye ve ABD'de Bilimsel Bilginin Gelişiminin Analizi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 236-248.
- Tokgöz, O. (2003). "Türkiye'de İletişim Eğitimi; Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi", *Kültür ve İletişim*, 6(2), 7-32.
- Xifra, J. ve Castillo, A. (2006). "Forty Years of Doctoral Public Relations Research in Spain: A Quantitative Study of Dissertation Contribution to Theory Development", *Public Relations Review*, 32(3), 302-308.
- Yaşın, C., Çetin, M. ve Sönmez, B. (2017). "Halkla İlişkiler Alanındaki Doktora Tezleri Üzerinden Türkiye ve ABD'de Bilimsel Bilginin Gelişiminin Analizi", *Selçuk İletişim*, 10(1), 454-480.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

PAULO FREIRE'DE BANKACI EĞİTİM MODELİNE KARŞI PROBLEM TANIMLAYICI EĞİTİM MODELİ**Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KANTARCI BİNGÖL***, z.kantarci@alparslan.edu.tr**Özkan AYBAR****, aybarozkan65@gmail.com**DOI: ulasbid.824150****Özet**

Brezilyalı filozof ve eğitim bilimci Paulo Freire (1921-1997), *Ezilenlerin Pedagojisi* adlı eserinde bir yandan geleneksel eğitim sistemini eleştirirken diğer yandan da yeni bir eğitim modeli önermektedir. Freire'ye göre anlatıya dayalı geleneksel eğitim anlayışlarında öğretmen, anlatan bir özne; öğrenciler de, onu sabırla dinleyenler olarak yer alır. Öğretmen, gerçeklikten uzak ve öğrencilerin varoluşsal deneyimlerine yabancı açıklamalarla zihinleri doldurur; öğrenciler ise bu açıklamaları ezberler. Freire'nin tabiriyle öğrenciler, öğretmen tarafından doldurulması gereken bidonlar ya da kaplar gibidir. Bu bidonlar ya da kaplar öğretmen tarafından ne kadar iyi doldurulursa öğretmenin niteliği bir o kadar artar. Böyle bir eğitimde öğretmen yatırımcı, öğrenciler de yatırım nesnelere. İşte bu karakterinden dolayı Freire geleneksel eğitim anlayışlarını bankacı eğitim modeli olarak nitelendirir ve bu eğitim anlayışının karşısına problem tanımlayıcı eğitim modelini koyar. Problem tanımlayıcı eğitim modelinde öğretmen öğrencilerin arkadaşıdır. Birlikte araştırır, birlikte öğrenirler. Problem tanımlayıcı eğitim modeli bireysel farklılıkların ön planda olduğu ve hiçbir öğrencinin etnik, ekonomik, dini ve ırksal farklılıklarından dolayı hor görülmediği bir eğitim anlayışıdır. Böyle bir eğitim anlayışında hedeflenen şey; sözcükleri ve dünyayı okuyabilen, eleştirel ve özgür bir şekilde düşünen, düşündüğünü eyleme döken bireyler yetiştirmektir. Bu çalışmada da Freire'nin eleştirilerinin hedefindeki "bankacı eğitim modeli" olarak nitelendirdiği geleneksel eğitim anlayışlarına karşı bir öneri olarak sunduğu "problem tanımlayıcı eğitim modeli" incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Paulo Freire, Bankacı Eğitim Modeli, Problem Tanımlayıcı Eğitim Modeli, Praksis, Diyalog.

THE PROBLEM-POSING EDUCATION MODEL AGAINST THE BANKING MODEL OF EDUCATION IN PAULO FREIRE**Abstract**

The Brazilian philosopher and educational scientist Paulo Freire (1921-1997), in his *Pedagogy of the Oppressed*, criticized the traditional education system while proposing a new educational model. According to Freire, in the traditional education approaches based on narrative, the teacher is a narrator and the students take place as the listeners patiently. The teacher fills the minds with explanations that are unrealistic and alien to the students' existential experiences; the students memorize these explanations. In Freire's words, students are like bins or containers that must be filled by the teacher. The better these bins or containers are filled by the teacher, the higher the quality of the teacher. In such an education, the teacher is the investor and the students are the objects of investment. Because of this character, Freire defined traditional education approaches as a banking model of education and put the problem-posing education model in front of this education approach. In the problem-posing education model, the teacher is the friend of the students. They research and learn together. The problem-posing education model is an understanding of education where individual differences are at the forefront and no student is despised due to their ethnic, economic, religious and racial differences. What is aimed in such an educational approach; to raise individuals who can read words and the world, think critically and freely, and put what they think into action. Also in this study, "the problem-posing education model" proposed by Freire as a proposal against the traditional education approaches, which he called the "banking model of education", will be examined.

Keywords: Paulo Freire, Banking Model of Education, Problem-Posing Education Model. Praxis, Dialogue.

* Muş Alpaslan Üniversitesi Felsefe Bölümü

** Muş Alpaslan Üniversitesi Yüksek Lisans. Derleme Makale. Ss. 307-323.

Makale Geliş Tarihi: 10.11.2020 Makale Kabul Tarihi: 24.12.2020

Giriş

Paulo Freire, 1921 yılında Brezilya'nın Recife kentinde orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluğu ve gençliği yoksulluk ve sefalet içerisinde geçmiştir. Çünkü I. Dünya Savaşının getirmiş olduğu tahribat sonucunda birçok ülke yoksullukla mücadele içerisinde girmiş ve sonrasında dünyayı etkisi altına alan 1921 krizi ile var olan kötü gidişat daha kötüye gitmeye başlamıştır. Brezilya da bu kötü gidişattan nasibini alan ülkeler arasında olmuştur. Freire'nin eğitim ile ilgili görüşleri daha bu dönemlerde oluşmaya başlamıştır. Onun yaşantısında bir yandan yoksulluk bir yandan bu yoksullukla mücadele etmek için çalışan ve emeği sömürülen insanlar vardı. Freire, o zamanların verdiği zorluk ve sıkıntılı süreci atlatmanın tek yolunun eğitim olduğu kanısına varmıştı. Ama bu o kadarda kolay olacak bir şey değildi; insanlar hayatta kalmak için ekmek parası kazanma mücadelesine girişmişti, bu mücadele beraberinde ezme ve ezilme durumunu ortaya çıkarmıştı. Tarih boyunca insanlar arasında sürekli hiyerarşik bir yapı mevcut olmuştur. Antik dönemlerde efendi-köle ilişkisi, daha sonraki feodal dönemde ise toprak sahibi-maraba ilişkisi, sanayi devrimiyle birlikte burjuva-proletarya ilişkisi ve postmodern dönemde ise serbest ekonomi piyasası ile patron-çalışan ilişkisi gibi çeşitli hiyerarşik yapılar karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar farklı dönemlerde ve farklı isimlerle karşımıza çıksa da temeldeki düşünce her zaman aynı olmuştur. Bir yanda sürekli gücü elinde bulundurmaya isteyenlerin mücadelesini veren ve bu mücadele sonucunda karşısındakini ezen kişiler, diğer yanda ise özgürlüğünden, emek gücünden ve karakterinden ödün vermiş olan ezilenler bulunmaktadır. Bu iki yapı tarih boyunca farklı şekillerde de olsa her zaman aynı düşünce çerçevesinde bir mücadeleye girişmişlerdir. Bir tarafta var olan gücünü koruma uğruna her türlü baskıyı ve şiddeti mubah görüp, karşısındakini ezen sermaye sahibi olan kişiler, diğer tarafta ise; her türlü sömürden kurtulup özgürlük mücadelesi veren ezilmiş olan işçi veya maraba sınıfı vardır. Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır (Karaboğa, 2011: 25).

Freire bu durumu insanlaşma ve insandışılaşma kavramlarıyla açıklar. Ona göre; insanlaşma insanın yetisidir. İnsanlaşma; adaletsizlik, sömürü, baskı ve ezenlerin şiddetiyle engellenir; ezilenlerin özgürlük ve adalet özlemiyle, kaybettikleri insanlığı yeniden kazanma mücadelesiyle olumlanır (Freire, 2019a: 62). İnsandışılaşma; ezen kesimin ezilen kesimi baskı, şiddet ve

özgürlüğüne el koymasıyla oluşan bir durumdur. İnsanlaşma insanın bir özelliğidir; fakat ezilen ezenin buyruklarına boyun eğdiği zaman emeğine, özgürlüğüne ve kişisel farklılıklarına yabancılaştığı zaman insandılaşmış olur. Verilen buyrukları yerine getirmekle mükellef olur. Bundan kurtulmanın tek yolu ve çaresi bilinçlenmek ve bu bilinçlenmeyi eyleme dökmektir. Freire, toplumsal yaşamın hedefinin dünyanın insanileştirilmesi olduğunu ileri sürmektedir. Bununla da herkesin kendisini etkileyen toplumsal güçlerin bilincine vardığı, bu güçler üzerine düşündüğü ve dünyayı dönüştürmeye muktedir olduğu bir süreci kastetmektedir. Kişinin bilincinin ve ideolojisinin yapısını belirleyen, onun toplumsal dünyası ve çevresidir. Bu belirlenim bilgisine ve bilincine sahip olmadan insanileşme imkânsızdır (Spring, 2014: 59). Bu mücadelenin anlam taşıması için ezilenler, (insanlığı yaratmanın bir yolu olan) insanlıklarını yeniden kazanma peşinde, misilleme olarak ezenlerinin ezenleri haline gelmemelidirler; hem ezilenlerin hem de ezenlerin insanlığını yeniden sağlayanlar olmalıdırlar. O halde, ezilenlerin büyük insani ve tarihi görevi şudur: Kendilerini ve aynı zamanda da ezenlerini özgürleştirmek (Karaboğa, 2011: 25). Oysa özgürlük mücadelesine girişmeyen çok insan vardır. Freire özgürlük mücadelesine girişmeyen, egemen yapıya uyum sağlamış, bu yapıya teslim olmuş ezilenlerin yaşama durumunu sessizlik kültürü olarak adlandırmıştır. Sessizlik kültürü, sınır durumundan kurtulamama sonucu bireyin sürü haline gelmesini ifade etmiştir. Sessizlik kültürü içinde yaşayan insanlar, dünyalarını değiştirmek için eylemde bulunmazlar. Dolayısıyla *praksisten* yoksun bir toplumsal yapı oluştururlar. Sessizlik kültürü içinde yaşayan insanların, özgürleşmeye neden olacak güçlü bir enerjileri ve yerine getirmek istedikleri bir arzuları yoktur. Onlar evcilleşmiş halde, kendilerine sunulanı olduğu gibi kabul eder, ezenlerin çıkarlarına hizmet eden düzeni açık seçik göremez ve sürüvari bir toplumsal yaşam sürerler. Bu insanlar, içinde buldukları durumu dillendirecek bir sese kulak vermedikleri gibi, kendi vicdanlarının sesini dinlemeyi de reddederler. Bu kültür içinde yaşayan insanlar, sömürünün ürünü olan çektikleri çilelerin sebeplerini ya kendilerinde bulurlar ya da doğaüstü güçlere atfederler. Örneğin; köylüler açlığı ya kendi yetersizliklerine ya da tanrıların öfkesine bağlayarak açıklamaya çalışırlar. Oysa açlık ne kendi yetersizliklerinin ne de tanrıların cezalandırmasının sonucudur. Bu durum, ezilenlerin dünyalarını dönüştürecek bir bilinçten yoksun olmalarının/bırakılmalarının sonucudur (Yılmaz, 2016: 304). Bu yüzdendir ki dünyayı değiştirmenin ve dönüştürmenin tek yolu bilinçlenmek ve bilinçlenmeyle birlikte eylemde bulunmaktır. Freire'ye göre; eğitimin özündeki amaç, öğrenenlerde topluma ilişkin eleştirel bir anlayış ve toplumu dönüştürme yönündeki kendi kapasitelerinin ayırında oluş olarak özetlenebilecek olan bilinçlenme(*conscientização*)ya da bu bilincin gelişmesine aracı olmaktadır. Bu bilincin gelişmesi, insanları insandılaştıran toplumsal yapıları değiştirerek ve yeni bir toplumu

kurarak kendilerini özgürleştiren insanların gerçekleşmesi olasılığının yolunu açacaktır. Böylece Freire, eğitimi bir bilinçlenmeye yardım süreci olarak kabul etmekte ve bu amaçla uyumlu uygulamaları araştırmaktadır (Ayhan, 1995: 200).

a) Bilinçlenme (Conscientizaçao): Freire'ye göre bilinçlenme; bilinçliliğe gelmenin derinleşmesidir. Bilinçliliğe gelme durumu oluşmaksızın bilinçlenme yoktur. İster Brezilya köylüleri İspanyol asıllı Amerikalılar ve Afrikalılar, ister dünyanın her hangi bir yerindeki üniversiteliler ile bilinçlendirici bir duruş içinde çalışmak gerekmektedir. Öldüğü söylenen ancak daha canlanan ideolojiler tarafından gizlenen gerçekleri ortaya çıkarmak için kendi evrensel doğrularından hiç şüphe duymayan dar kafalılar gibi küstahlaşmadan, güçlükle ve alçak gönüllülükle bilinçlenme aranmalıdır (Mayo, 2011: 87). Bilinçlenme, ezilenlerin uğradığı baskı ve şiddete karşı dile gelmeyi ifade eder. Yani artık haksızlığa ve ezilmeye karşı bir başkaldırı niteliğindedir. Her türlü sömürü sisteminde sömürülen, hakları gasp edilip ezilenlerin sözlerini söyleyebilmeleri için geri almaları gereken hak, bu haktır. Kendileri olma hakkı, kaderin yönünü ellerine alma hakkıdır (Freire, 2019a: 26). Egemen güçler, sürekli ezilenin bu hakkını bastırmak ve ortadan kaldırmak için sürekli mücadele halindedir. Dile el koyma yöntemi işe yaramadığında, egemen güçler daha sert tedbirlere başvururlar. Arizona'da Tucson Devlet okullarının bir yetkilisinin Freire'nin *Ezilenlerin Pedagojisi*'nin okullarda okunmasını yasaklaması örneğinde olduğu gibi; Arizona eğitim bakanlığı müfettişi "çocuklara ezildiklerini öğretmemeliyiz" diyordu (Freire, 2019a: 27). Okullar ya da egemen güçler tarafından nasıl ezildiklerini öğrenme ve bu ezilmişliğe son verme düşüncesine kapılma durumuna Freire bilinçlenme adını vermektedir. Bilinçlenme, egemen güçlerin en son isteyecekleri şeydir. Çünkü otoritesini sarsmaya giden yolun temel ayağı bilinçlenmedir, ezilenlerin bilinçlenmemesi için egemen güçler sürekli bir çaba ve mücadele içerisinde. İnsanlar kendilerini, nesneleştirdikleri dünyadan ve kendi etkinliklerinden ayırarak, karar verici duruma gelmekte ve böylelikle kendilerini sınırlayan durumları aşabilme yetisine sahip olmaktadır. İnsan mücadelesi, bu "sınır durumu"nu aşması ve özgürleşmesinin önünde engel olarak duran verili olanı edilgen bir şekilde kabul etmek yerine, onu yadsıyan sınır eylemler aracılığıyla olmalıdır. Yani, verili konumda olan "sınır durumun" aşılması, bu durumun tarihsel olarak içinde yer aldığı somut gerçeklik üzerinde, eleştirel bilinçle etkinlikte bulunarak başarılı olur (Yılmaz, 2016: 302). İnsanlar, içine hapsediği demir kafesten çıkmak için, demir kafesin kilidini kırması gerekir, eleştirel bilinç insandaki o kilidi kırabilme yetisidir.

b) Praksis (Eylemde Bulunmak): Egemen güç, sürekli emeğini ve özgürlüğünü sömürdüğü kişileri kendi himayesinde tutmak için sahte bir dayanışma içerisine girer. Sahte

yardımsızlık tavırlarla ezilenlere yaklaşır, fakat en ufak bir tepkiyle karşılaştığı zaman, o sahte yardımsızlığın yerini şiddet ve baskı alacaktır. Çünkü gerçek iyilik ve yardımsızlık baskı altında tutmakla, emeğini ve özgürlüğünü sömürmekle olacak bir şey değildir. Gerçek yardımsızlık ezilenlerle bir olup onlarla diyaloga girip özgürlük mücadelesinde birlikte eylemde bulunmaktır. Freire'ye göre; gerçek yüce gönüllülük, sahte yardımsızlığı besleyen nedenleri yok etme mücadelesinin ta kendisidir (Freire, 2019a: 63). Bu mücadele aslında sancılı bir süreçten geçmektedir. Freire'nin deyimi ile özgürleşme bir doğumdur, hem de acılı bir doğumdur (Freire, 2019a: 67). Ezilenler için özgürleşme bir *praksistir*; insanların üzerinde yaşadıkları dünyayı dönüştürmek için düşünmesi ve eyleme geçmesidir. (Yılmaz, 2016: 300). Özgürleşme, bireyin kendisini daha iyi hissetmek için geldiği noktada gerçekleşen psikolojik bir değişim değildir. Freire'nin bahsettiği özgürleşme, başka insanlarla iktidara dair bir bilinç süreci içinde birlikte çalışma ve bağlanmayı içeren sosyal bir dinamiktir (Kincheloe, 2018: 132). Bu süreçte ezilenler, bir yandan korkularına yenik düşüp kendi kendilerini bastırıp, kendilerine yabancılaşabilir. Diğer yandan da ezilenler sürekli ezenler gibi olma isteğini içinde barındırır. Örneğin bir fabrika işçisi, patronun yerinde olmak ister, hemen hemen herkesin isteği ya da hayali bu yöndedir. Bu yüzden işçiler eyleme geçtikten sonra özgürlük mücadelesinde zaferle çıkıp birer ezen statüsüne geçebilir. Bu durumun yaşanmasının önüne geçebilmek için bilinçlenmek gerekmektedir. Ezilenlerin görevi, kendileriyle gerçek dayanışma gösterenlerle birlikte, kendilerini özgürleştirmek için mücadele etmek zorunda olduklarının bilincine sahip olmaktır. Ezilenler, mücadele *praksisi* aracılığıyla ezilme gerçeğini eleştirel olarak kavrayabilmelidirler. Baskının esaretinden kurtulmak için onun içinden ayağa kalkmak ve ona karşı çıkılması gerekmektedir. Bu ancak *praksis* yoluyla yapılabilir; dönüştürmek amacıyla dünya üzerinde düşünmek ve eylemde bulunmak icap etmektedir(Freire, 2019a: 69-70). *Praksis*, teori ile pratiğin diyalektik olarak birbirlerini etkiledikleri, dünyanın dönüştürülmesini sağlayan bilinçli eylemin ifadesidir (Yılmaz, 2016: 302). Freire'de *praksis* süreci içinde eylem ile derinlemesine düşünmeyi birbirinden ayırmak mümkün değildir. Aksi takdirde böyle bir şeyin olması ya akılsız eylemcilik/ lafazanlık ya da boş kuramsallaştırmadan ibarettir. (Mayo, 2011: 86).

Freire için eleştirel bir bilincin ortaya çıkmasında ve bilincinde olduğu şeyi eyleme dökme pratiği eğitim sayesinde kazanılabilecek bir durumdur. Fakat bu, geleneksel eğitim sistemi içinde gerçekleştirilebilecek bir durum değildir. Öncelikle Freire'nin bankacı eğitim modeli olarak nitelendirdiği geleneksel eğitiminin reddini gerekmektedir. Onun yerine insanlar bilinçli varlıklar olarak görülerek insanların bilgi hesabına yatırım yapmayı öngören eğitim idealine karşı

insanların dünyayla ilişkilerindeki problemleri tanımlamalarının pratiği geçirilmelidir. Bu da iletişimi hayata geçiren problem tanımlayıcı eğitim modeli sayesinde mümkün görünmektedir (Freire 2019: 95-98).

1. Bankacı Eğitim Modeli

Antik Yunan'da Sokrates ve Platon'la başlayıp 20. yüzyılın ortalarında J. Dewey'e kadar uzanacak şekilde düşünce tarihinde kendilerine bir yer edinen filozoflar tarafından icra edilen klasik şekliyle eğitim felsefesi, geleneksel eğitim anlayışlarını oluştururlar. Geleneksel eğitim anlayışları kaynağında sistem ya da içerik olarak felsefe telakkisi bulunduğu için –izmler yaklaşımı olarak bilinir. İdealizm, pragmatizm, realizm, natüralizm, egzistansiyalizm benzeri genel felsefi sistem ya da akımların eğitim alanındaki yansımalarından ortaya çıkmıştır. Klasik eğitim felsefesi, eğitim sürecinin ne şekilde olması, nasıl bir yetiştirilmesi, öğrenciye hangi bilgi, beceri ve değerlerin aktarılması gerektiğini bildirme iddiası taşıdıkları için normatif ve preskriptif bir anlayışı ifade eder (Cevzici, 2019: 22-23). Bu eğitim anlayışlarında öğretmen otoriter bir yapıdadır. Yani öğretmen bildiklerini aktarır, öğrenci ise öğretmenin aktardıklarını alır ezberler iyi ezberlemişse iyi öğrenci, iyi ezberlememişse de zayıf öğrencidir. Yani bu eğitim anlayışlarında öğrencinin zihin yapısı, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurulmaz, herkes aynı kefededir. Öğretmen, müfredatta belirlenen konuları öğrencilere aktarır, öğrenciler bu aktarılanları not eder veya etmez, öğretmen aktardıklarının öğrenilip öğrenilmediğini sınavla test eder. Bu test sonucunda iyi ve zayıf öğrenci belirlenir. Oysa eğitim öğretmenin mevcut bilgi birikimini aktarması ve öğrencilerin onları ezberlemesi, öğretmen sorduğunda yanıtlamaya çalışması, öğretmenin öğrencilerden aldığı cevaplara bakarak öğrencileri sınıflandırması gibi bir nitelik taşımamalıdır. Eğitim, öğrencilerin yaşam deneyimlerinden hareket etmeli, yaşarken karşılaştıkları somut problemleri ele almalı, yaşam içindeki durumlarını tüm çıplığıyla kendilerine göstermeli ve öğrencilere eleştirel bir bakış açısı ve yaratıcılık kazandırarak onlara kendi gerçekliklerini görmelerini sağlamalıdır. İşte bu düşüncüyü destekler mahiyette Freire için öğretmek birtakım içerikleri aktarmak ve öğretmemek de öğretmen tarafından aktarılan içerikleri genel hatlarıyla ezberlemek olmamalıdır. Öğretmek ve öğrenmek, öğretmenin bir şeyin anlaşılması sürecini başlatan metodolojik eleştirel çalışmaları ve öğrencilerin de aynı derecede eleştirel idrakleri ile birlikte yürümek zorundadır (Freire, 2019b: 158).

Freire geleneksel eğitim anlayışlarının anlatı üzerine temellendiğini düşünür. Bu ilişki, anlatan bir özne olan öğretmen ve sabırla dinleyen öğrencilerden oluşmaktadır. Anlatılan şeyler; gerek değerler olsun gerekse gerçeklerin deneysel boyutları olsun anlatma sürecinde cansızlaşma

ve tartışma eğilimindedir. (Kaya ve Altan, 2019: 69). Çünkü her anlatımda öğretmen anlatan bir özne ve öğrenciler onu sabırla dinleyenler olarak yer alır. Öğretmen gerçeklikten koparılmış ve öğrencilerin varoluşsal deneyimlerine yabancı açıklamalarla zihinleri doldurur, öğrenciler ise bu açıklamaları ezberlemekle mükelleftir. Öğrencilerin idrak etmeleri değil; ezberlemeleri istenir. Böyle bir eğitimde Freire öğrencileri öğretmen tarafından doldurulması gereken bidonlara ya da kaplara benzetmektedir. Öğretmen kapları ne kadar iyi doldurursa o kadar iyi bir öğretmen olur. Bu bir tasarruf yatırımdır. Freire öğretmenleri yatırımcı, öğrenciler de yatırım nesnelere olarak görmektedir. Öğretmen iletişim kurmak yerine tahviller çıkarır ve öğrencilerin sabırla aldığı, ezberlediği ve tekrarladığı yatırımlar yapar. Bu, öğrencilere tanınan hareket alanının, yatırılanı kabul ve tasnif edip yıkmaktan ibarettir. Bu yüzden mevcut eğitim anlayışını bankacı eğitim modeli olarak niteler (Freire, 2019a: 90). Bu tarz bir eğitimde bilgi her şeyi bilen öğretmenler tarafından hiçbir şey bilmeyen olarak görülen öğrencilere bir armağandır. Öğretmen ister gerçek bilgiler, ister yanlış, isterse de yanlış bilgi versin, öğrenci bu bilgileri hiç sorgulamadan doğru kabul etmek durumundadır. Öğretmen aktarıyorsa, bu bilgi kesin doğru ve faydalıdır. O hemen alınıp hayata uygulanmalıdır. Bu yüzden öğrenciler verilenleri yaşarlar, kendi hür iradesiyle değil, öğretmenin iradesiyle yaşarlar. Bu eğitim anlayışında öğrencinin zihni adeta *tabula rasa* (boş levha) olarak görülür. Her şeyi bilen öğretmendir, öğrenci hiçbir şey bilmeyen, öğretmene muhtaç bir konumdadır.

Bankacı eğitim modeli öğrenciyi bilinçlenmeye ve dünyayı değiştirmeye sevk edecek bir anlayışı içermemekle birlikte sadece var olan bilgileri aktarmaktadır. Örneğin; “İki kere iki dört eder.” veya “Türkiye’nin başkenti Ankara’dır.” ya da “Türkiye’nin en büyük gölü Van Gölü’dür.” gibi bilgiler öğrencilere sunularak öğrencilerden bunları ezberlenmesi istenmektedir. Bu durumda sorgulanacak, eleştirilecek ya da öğrenciyi sorgulamaya itecek bir bilgi bulunmamaktadır. Genel olarak kabul görmüş bilgiler, öğrencilere aktarılmakta, öğrencide bunlara inanmakta ve hayatına uygulamaktadır. Burada öğrenciler mevcut bilgiyi bir yerde tutan çok iyi arşivleyiciler ve koleksiyonculardır. Bu eğitim anlayışında; öğretmen öğretir ve öğrencilere öğretilir; öğretmen düşünür ve öğrenciler hakkında düşünülür; öğretmen eylemde bulunur ve öğrenciler öğretmenin eylemi aracılığıyla eylemde buldukları yanılmasına sahip olurlar ve öğretmen öğrenme sürecinin öznesi, öğrenciler ise nesnesidirler (Spring, 2014: 64). Bankacı eğitim modeli, bireyi istedik yönde değiştirme çabasıdır. Freire’nin dediği gibi eğitim politik bir araçtır (Cevizci, 2019: 219). Yani egemen güçler, kendi ideolojilerini, dünya görüşlerini veya halka dayatmak istediklerini eğitim yoluyla yapar ya da benimsettirirler. Mesela sermayeyi elinde bulunduran

egemenler, sürekli mesleki okullar üzerinde yoğunlaşırlar, oradaki öğrencilere maddi destek sağlarlar ve kendilerine bağımlı hale getirirler. İktidardaki siyasi güçler ise, benimsedikleri siyasi görüşü okul müfredatlarında gizli müfredat olarak okutmaktan çekinmezler. Tarih göstermiştir ki egemen eğitim sistemi hükümetlerin gücü olagelmıştır. Söz gelimi sömürge toplumlarında seçkinler ile proletaryanın çocuklarını birbirinden ayıran ikili okul sistemi, seçkinlerin ayrıcalıklarının ileri sürülmesinde, gücün denetlenmesinde ve yerli halkların köleleştirilmesinde temel rol oynamıştır. Benzer şekilde feodal sistem ele alındığında eğitim sisteminin büyük toprak sahipliklerinin sürmesi ve gücün tek bir elde tutulması için tasarlandığı görülmektedir. Ayrıca kapitalist ve neoliberal sistemin egemen burjuva ideolojisini yeniden üreten bir eğitim kurmayı amaçlaması, bir mutabakata varılmasını sağlaması ve mali piyasaların üretimi ve tüketim ihtiyaçlarını karşılaması da bu duruma örnektir. (Vittoria, 2017: 93). Ulus-devlet anlayışıyla toplum olarak kendini yeniden üretmesi için başvurduğu hem ideolojik, hem kültürel hem de bilim(sel) aracı olarak da eğitim sisteminin çekirdeği olan müfredat baz alınır. Müfredat, ulus-devlet olarak toplumun sürdürülebilirliğinde eğitsel standart oluşturur; oluşan standartlar sınırlayıcıdır, bazı değerleri meşru kılarken bazılarını ise eğitimin sınırları dışına iter (Yakut Özek, 2019: 1547).

Freire’de eğitim politik bir araçtır. Eğitimin politik olması olumsuz bir şey olarak kabul edilmemesi gerekir. Ona göre eğitim, bireysel açıdan ele alındığında özgürlük için bir araç olmak durumundadır ve bireylerin özgürleşmeleri amacına hizmet etmektedir (Cevizci, 2019: 219) Freire, eğitimin, bireyin özgürlüğünü kazanması için bir araç olduğunu, bankacı eğitim modeline karşı sunduğu problem tanımlayıcı eğitim modelinde ele almıştır. Bankacı eğitim anlayışında, öğrenciler dünyayı sorgulamak yerine, ona uyum sağlamaya teşvik edilmektedir. Öğrenciler kendilerine dayatılan rolü ne kadar kabullenirlerse, dünyayı kabule o kadar yatkın olurlar. Bu nedenle bu eğitim süreci bir ehlileştirme sürecidir. Bankacı eğitim modeli yaşam severliği değil ölüm severliği teşvik etmektedir. Ölüm sever kişiler, mekanik şeyleri severler. Bu tür insanlarda canlı şeyleri cansız şeylere dönüştürme dürtüsü vardır. Deneyimden çok anılar, var olmaktan çok sahip olmak önem taşımaktadır. Denetime tutkundurlar ve denetlerken yaşamı öldürürler (Gökçe, 2012: 137). Oysa Freire “*Beni okulda sevinç için mücadele etmeye hazırlayan ve cesaretlendiren, hayattaki mutsuzluğun nedenlerinin üzerinin örtmeksizin yaşama sevincine teslim olmaktır.*” (Freire, 2019c: 111) derken ölümü yadsımadan ya da yaşamı mitleştirmeden kendimizi tamamen yaşama vermeyi, gönüllü bir şekilde yaşama teslim olmayı önemsemektedir.

Freire, bankacı eğitim anlayışı yoluyla, sadece bir şeylere cila çekildiğini, potansiyelini her koşul altında hayata geçirebilecek genç insanlar üzerinden yerleşik düzenin her yönden işine yarayan efsaneler üretildiğini savunmaktadır. Bu sistemde en iyi durumda, toplumun baskıcı koşulları değiştirilmeden, ezilenlerin bilinçleri değiştirilmektedir. O, bankacı eğitim anlayışının ezilenlerin itaatkârlığına ve yabancılaşmasına katkıda bulunduğu kanaatindedir. Böyle bir eğitim anlayışı öğrencinin olduğu kadar öğretmenin yaratıcılığını da deformasyona uğratmaktadır. Çünkü klasik eğitim anlayışları mekanik, statik ve natüralist bir bilinç görüşüne ve pozitivist bir metodolojiye dayanmaktadır. Bu anlayışın düşünmeyi, eylemi denetlemeye çalışmasının, insanları dünyaya uymaya yöneltmesinin ve yaratıcılığı öldürmesinin nedeni budur (Cevizci, 2019: 224). Bankacı eğitim anlayışı yoksullara ve ezilenlere sorunun kendilerinde olduğunu söylemektedir. Bu sorunu ortadan kaldıracak bir model sunmaktadır ve bu modele bürünen yoksullar kendilerine ve çevresine yabancılaşır. Fakat daha büyük bir problemin içerisine girdiğinin farkında bile değildirlir.

Bankacı eğitim modelinde bilgi, kendilerini bilen sayanların, yine onlar tarafından hiçbir şey bilmediği düşünülen öğrenciye verdiği bir armağan olarak düşünülmektedir. Oysa bilgi, değişen tarihsel şartlara bağlı olarak oluşturulan aktif bir sürecin ürünüdür. Buna bağlı olarak öğrenciler, bilgiyi pasif bir şekilde olduğu gibi alan bireyler değil, onu aktif bir biçimde oluşturanlardır. Dolayısıyla bilgi, buluş ve yeniden buluş yoluyla, durmak bilmeyen, sürekli, umut dolu araştırmalarla peşinden koşulması gereken bir yapıya sahiptir. Freire'ye göre başkalarını mutlak bilgisiz sayıp kendini üstün görme anlayışı baskı ideolojisinin karakteristik özelliğidir. Öğrenciler kendilerine yüklenen malzemeyi istiflemekle ne kadar çok meşgul olurlarsa, dünyayı dönüştürme gücünden ve eleştirel bilinçten de o kadar uzaklaşırlar. Öğrencilerin yaratıcı gücünü asgariye indiren bankacı eğitim modeli, dünyanın dönüştürülmesini istemeyen ezenlerin çıkarına hizmet etmekte ve böylece de egemenliğin pratiği haline gelmektedir. Toplumsal kalıplara uygun davranış örüntüleri sergileyecek kişilerin yetiştirilmesi, ezenlerin çıkarlarını sürdürmelerini sağlamaktadır (Yılmaz, 2016: 305). Bankacı eğitim modeli öğrencilerin dinlemesine dayalı ders saatleri, okuma ödevleri, bilgi değerlendirme yöntemleri, öğretmen ile ders alan arasındaki mesafe, sınır geçme kıstasına dayanmaktadır. Bu konfeksiyon yaklaşımdaki her şey, düşünmeyi engellemeye yaramaktadır. Banka memuru eğitimci, aşırı şişirilmiş rolünün kendine hiçbir gerçek güvence sağlamadığını, ötekiler ile dayanışma içinde yaşama arayışına girmek zorunda olduğunu anlamaz. Bankacı eğitim bilginin öğretmen tarafından bir ihsan olarak öğrenciye sunulduğu öğretmen merkezli bir yöntemdir. Başkalarını mutlak bilgisiz saymak-baskı ideolojisi için

karakteristiktir bu- eğitim ile bilginin araştırma süreçleri olduğunun inkâr edilmesidir. Öğretmen kendisini öğrencilerine, onların zorunlu karşıtı olarak sunmaktadır; öğrencilerinin cehaletini mutlak sayarak kendi varlığını gerekçelendirmektedir. Hegel'in köle-efendi diyalektiğindeki köle misali yabancılaşmış olan öğrenciler, kendi cehaletlerini öğretmenin varlığının gerekçesi olarak kabul ederler; fakat kölenin tersine öğrenciler, öğretmeni eğittiklerini hiçbir zaman keşfedemezler. Bankacı eğitim modeline karşılık olarak Freire geleneksel öğretmeni bir özne ya da değer olarak tanımlamakta, öğrencilere bilgiyi nesne veya öğrenciyi pasif bir izleyici olarak sağlayan biri gibi görmektedir. Freire'in amacı ise öğrenenleri özne veya aktif bir temsilci olarak kendi kaderini kendi elinde tutan yapmaktır (Yıldırım, 2010: 55).

Freire'de eğitim, öğretmen-öğrenci çelişkisine dayanmaktadır. Özgürlükçü bir eğitim bu çelişkinin aşılmasını sağlamalıdır. Bu da ancak her iki tarafta aynı anda öğrenciler ve öğretmenler olması halinde çözüme kavuşturabilir. Fakat Freire'nin bankacı eğitim modelinde böyle bir çözüme yer yoktur. Aksine öğretmen-öğrenci çelişkisi sürdürülmeye devam ettirilmektedir. Bankacı eğitim modelinin öğretmen-öğrenci çelişkisini alevlendiren davranış ve uygulamaları şöyledir:

- a) “Öğretmen öğretir ve öğrenciler ders alır
- b) Öğretmen her şeyi bilir, öğrenciler hiçbir şey bilmez.
- c) Öğretmen düşünür, öğrenciler hakkında düşünülür.
- d) Öğretmen konuşur, öğrenciler uslu uslu dinler.
- e) Öğretmen disipline eder, öğrenciler disipline sokulur.
- f) Öğretmen seçer ve seçimini uygular, öğrenciler buna uyar.
- g) Öğretmen yapar, öğrenciler öğretmenin eylemi yoluyla yapma yanılısamasındadır.
- h) Öğretmen müfredatı seçer ve öğrenciler buna uyar.
- i) Öğretmen bilginin otoritesini, kendi mesleki otoritesiyle karıştırır ve bu otoriteyi öğrencilerinin özgürlüğünün karşıtı olarak öne sürer.
- j) Öğretmen öğrenme sürecinin öznesidir, öğrenciler ise sadece nesnedir”(Freire, 2019a: 91).

Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*'nde de ortaya koyduğu gibi hayatı boyunca her koşulda ezilmişlerin yanında olup, onların sesi olmuştur. Bu ezilmişliği ortadan kaldıracabilecek yegâne şeyin eğitim olduğunun farkındaydı. Bu nedenle bankacı eğitim modelinin doğurduğu problemleri ortadan kaldırmak, öğretmenin ve öğrencinin din, dil ve etnik köken gözetmeksizin eşit şekilde

eğitime dâhil olduğu ve özgür bir ortamın olduğu problem tanımlayıcı eğitim modelini ortaya koymuştur.

2. Problem Tanımlayıcı Eğitim Modeli

Freire, bankacı eğitim modelinin düşünsel ve fiziksel olarak açtığı yaraları veya doğurduğu problemleri iyileştirme çabasındadır. Bu yüzden problem tanımlayıcı eğitim modeli, Freire'nin bankacı eğitim modeline karşı sunmuş olduğu bir çözüm önerisi niteliğindedir. Problem tanımlayıcı eğitim modeli, daha demokratik ve özgür bir ortamda eğitimin gerçekleşmesini sağlama gayretinde iken bankacı eğitim modeli daha çok otoriter bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır. Problem tanımlayıcı eğitim modelinde, özgürlük, sorgulama, eleştirel bilinç, diyalog ve *praksis* ön plandadır. Bu eğitim modeli, ezenlerin buyruklarından kurtulmak için özgürlük mücadelesi verenlerindir. Özgürleşmeye gerçekten bağlananlar, bankacı eğitim kavramını her yanıyla reddetmeli, onun yerine insanları bilinçli varlıklar; bilinci de, dünyaya yöneltilmiş bilinç olarak kavramalıdır. İnsanların bilgi hesabına yatırım yapmayı öngören eğiticilik idealine son vermeli ve bunun yerine, insanların dünyayla ilişkilerindeki problemleri tanımlamalarının pratiğini geçirmelidirler. Bilincin özüne-amaçlılık-denk düşen problem tanımlayıcı eğitim modeli, bildirileri reddeder ve nihayetinde iletişimi hayata geçirmektedir. Problem tanımlayıcı eğitim modelinin temelini diyalog oluşturur ve dolayısıyla bankacı eğitim modelinde olduğu gibi öğretmenin konuşup öğrencinin dinlediği şeklinde bir anlayış söz konusu değildir. Diyalog aracılığıyla, “öğrencilerin öğretmeni” ve “öğretmenin öğrencileri” ortadan kalkar ve onun yerine “öğrenci-öğretmen” ve “öğretmen-öğrenciler” şeklinde yeni bir terim doğar. Öğretmen artık sadece öğreten değil, öğrencilerle diyalogu içinde kendisine de öğretilen biridir; öğrenciler ise kendilerine öğretilirken kendileri de öğreten kişilerdir. Böylece öğretmen ve öğrenciler, içinde herkesin büyüdüğü bir sürecin sorumluları haline gelirler (Freire, 2019a: 98). Freire, *Kültür İşçileri Olarak Öğretmenler* adlı eserinde bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Öğrencilerin bazen neredeyse bakir olan meraklarının aktığı mecralar, öğretmenler tarafından daha önce hiç fark edilmemiş fikirlere ve sorulara gebe. Fakat şimdi öğretmen, bir zihin bürokrati olarak değil, -bilinçli, duyarlı ve duygusal bedeninin öğrencilerin kestirimlerine, yaratıcılıklarına ve eleştirilerine açık olmasını sağlayan merakının önündeki mecraları yeniden oluşturarak öğretirken, öğretmen süreci içinde zengin bir öğrenme uğraşına sahip olur. Öğretmenler ilk olarak öğretmeyi öğrenirler, ama öğretmeyi, öğretilirken yenede öğrenilen bir şeyi öğretirken öğrenirler” (Freire, 2019c: 70).

Problem tanımlayıcı eğitim modelinde öğretmen bilgiyi aktaran, öğrenciyi bunu öğrenmeye zorlayan bir otorite olmaktan ziyade bir yol gösterici durumundadır. Zaten Freire için öğrencisine kulağını tıkayan otoriter bir öğretmen, kendini bu yaratıcı serüvene yani öğrencinin bilme sürecinin

öznesi olduğunu keşfettiği eşsiz güzellikteki bu anın bir parçası olmaya da kapatmış olur. Bu nedenle eleştirel eğitimde öğretmenin, öğrencinin bilen bir özne olarak sorumluluğunun ele alma yönündeki meşru çabasını benimsemesi gerekir (Freire, 2019b: 164). Öğretmen öğretmelidir. Bunu yapması zorunludur. Ama öğretmek demek bilgi aktarımı yapmak demek olmamalıdır. Freire’de bir eyleme öğretme eylemi denebilmesi için öğrencilerin kendilerine öğretilen bilgiyi üreten kişiler haline geldikleri, içeriği ya da bilinebilir nesneyi kavrama eyleminden önce ya da onunla eş zamanlı olarak gerçekleşmesi gerekmektedir (Freire, 2019c: 175).

Freire’ye göre; eleştirel bir eğitimci tarafından kışkırtıldıklarında öğrenciler, özgürlüklerinin daha derin bir boyutunun tam olarak üstesinden gelinebilecek olan engellerin algılanmasında yattığını anlamaya başlarlar. Sonra giderek daha ve daha eleştirel olma sürecinde, öğrenciler katıldıkları toplumsal uygulamadaki bilinçlerinin oluşturucu gücünü yadsımanın olanaksız olduğunu keşfetmektedirler. Öte yandan, öğrenciler bilinçleri aracılığıyla, toplumsal gerçekliklerinin yapıcısı olmadıkları zamanda bile, bütüncü gerçekliği aştıklarını ve onu sorguladıklarını algılamaktadırlar. Davranışa ilişkin bu farklılık, kişiyi daha ve daha çok eleştirel olmaya yöneltir; yani, öğrenciler dünyaya ilişkin bilinci neyin ve nasıl oluşturduğunu kavramaları açısından eleştirel bir duruş alır (Freire ve Macedo, 1998: 95).

Bankacı eğitim modelinde insanların yoksul ve bilgisiz oldukları kendilerine mal edilirdi, bilgisiz ve yoksul olmalarının tek sorumlusu kendileriydi. Ama Freire, bu durumu diyalog yoluyla çözüme yoluna gitmiştir. Köylüler, açlığa kendi yetersizliklerinin yol açtığını ya da açlığın tanrıların öfkesini gösterdiğini düşünürlerdi. Freire’nin eğitim sürecinde sorunlu durumlar hakkındaki diyalogu başlangıçta bu tür açıklamalara başvurma eğiliminde olabilir; fakat diyalogun hedefinin bir parçası, bu bilinç seviyesinin ötesine gitmeye yardım etmek olacaktır (Spring, 2014: 70). Bankacı eğitim modeli sürekliliği vurgular ve gericedir; buna karşın problem tanımlayıcı eğitim ise terbiyeli bir bugünü de, önceden belirlenmiş bir yarını da kabul etmez köklerini dinamik bugünden almakta ve devrimci hale gelmektedir. Bankacı yöntem insanların içinde buldukları konumu kadenci algılamalarını doğrudan veya dolaylı olarak pekiştirirken, sorun tanımlayıcı yöntem bu durumu, insanlara bir sorun olarak sunmaktadır. Bankacı kuram ve uygulama, hareketsizleştirici ve sabitleyici bir güç olduğundan insanları tarihsel varlıklar olarak kabul etmezken, sorun tanımlayıcı kuram ve uygulama insanın tarihselliğini başlangıç noktası olarak almaktadır (Yıldırım, 2010: 56).

Diyalog yoluyla aslında problemin kendilerinde olmadığını farkına varan ezilen kesim, daha sonra topluma hükmeden sınıfa karşı baskı ve eleştiri yöneltmeye başlar. Egemen güç, daha

önce hiç karşılaşmadığı bu türden bir baskı karşısında hemen yatıştırma yoluna gitmeye karar verip, belli başlı değişikliklere ve politik ya da ekonomik ayrıcalıklara gidecektir. Bu tavizler, bilinçlenmiş ezilen kesimi daha da cesaretlendirecektir ve bu baskı ezilen kesimin zafer kazanmasıyla son bulacaktır. Problem tanımlayıcı eğitim modeli ve temelinde bulundurduğu diyalog, ezilmiş halkları özgürlüğe ve iyi planlanırsa olumlu bir devrime götüreceği aşikârdır. Freire, *Yüreğin Pedagojisi* adlı eserinde otoriter rejimlerin merakın düşmanı olduğunu söylemekte ve böyle rejimlerin merak gösterdikleri için yurttaşlarını cezalandırdıklarını belirtmektedir. Ona göre otoriter güç, meraklı ya da sorgulayıcı değil, gözetleyicidir. Buna karşın diyalog merak ve huzursuzluk doludur. Diyaloga giren özneler arasında karşılıklı saygıyla doludur. Olgunluğu, bir macera ruhunu, sorgulamada güveni ve cevaplar bulmada ciddiyeti gerektirir. Böyle bir ortamda sorgulayan özne sorgulayıcı olmanın nedenini bilir. Başka bir ifadeyle diyalog yolu konuşmada sadece sormuş olmak için ya da sadece uyanık görünmek için soru sorulmaz. Zira diyalog, eleştirel bir tutum anlamına gelir (Freire, 2019d: 99-100).

Freire'ye göre, problem tanımlayıcı eğitim modelinde bilgi öğretmenin mülkiyetinde olan bir şey olmaktan ziyade, öğretmenle öğrenci arasındaki diyalogun ortak ürünü olması gerekmektedir. Öğrenci diyalog sürecinde dünyayı nasıl algıladığını, deneyimlerini nasıl anlamlandıracağını öğrenmelidir (Cevizci, 2019: 226). Freire, “Brezilya, Şili ve Peru’nun yoksul ve mülksüzleştirilmiş tarım işçilerine ve ailelerine okuma-yazma öğretirken farklı bir yol izlemektedir. Öncelikle, eğitim için gidilecek bölgenin insanların yaşayışları ve kültürleri üzerine geniş çaplı bir araştırma yapmaktadır. Bizzat okuma-yazma öğrenecek insanların da katıldığı ve onlarla aynı ortamları paylaşarak yürütülen bu araştırma sürecinin hedefi, Freire’nin tabiriyle, o bölgedeki sessizlik kültürünü inşa eden faktörleri ve insan ilişkilerine dair yaşamsal sorunları, sonradan konuşturılmak üzere belirlemektir. Seçilen konular, her zaman için başlıca çelişkili durumları açığa çıkarmaya ve soru sordurmaya dönük olmalıdırlar. Bu sürecin sonrasında, eğitimcinin görevi, ortaya çıkarılan konuları daha önce kendilerinden edindiği insanlara yeniden sunmaktır ve bunu da ders biçiminde değil bir problem olarak yeniden sunmaktır” (Karaboğa, 2011: 27). Bu yöntemi Freire problem tanımlayıcı kodlar denen çeşitli film, poster, grafik ve fotoğraflarla göstermeye çalışmıştır. Problem tanımlayıcı eğitim modeli, bilgidен değil, somut problemler içeren durumlardan, öğrenenin içinde bulunduğu yaşam durumlarından yola çıkmaktadır. Bu tür bir eğitim, problemleri ortaya koyarak, öğrencinin hayat içindeki durumunu gözler önüne sermekte ve *praxis* yoluyla bu durumları dönüştürmeye çalışmaktadır (Cevizci, 2019: 227). Bu eğitim modeli genel itibarıyla öğrenciyi sorgulamaya ve eleştirel bir bilincin oluşmasına sevk etmektedir. Öğrenci

edindiği bilgiyi eleştiri süzgecinden geçirip daha sonra “neden” sorusunu sorup öğrenme yoluna gittiği için ezen sınıfın çıkarına hizmet etmemekte ve hatta onlara bir tehdit oluşturmaya başlamaktadır. Problem tanımlayıcı eğitim modeli, insanların dünyayı nesneleştirmelerini ve onu eleştirel bir bakışla değerlendirip değiştirmek için eylemde bulunmalarını sağlayacak bir yapıya sahiptir. Bu eğitim modelinde öğrenciler, kendi kişiliklerinin farkına varır ve eleştirel düşünebilme becerisi edinirler. Öğretmen bilgiyi depolama yoluyla değil, öğrencinin eleştirel yeteneklerine odaklanarak öğrenmesini sağlar. Öğretmen sorular sorarak, konuları problem haline getirerek öğrencilerin düşünebilme yeteneklerini geliştirir. Oluşturulan demokratik ortamda, özgür eylemleriyle kendini, içinde bulunduğu dünyayı, eleştirel bir bakışla değerlendiren öğrenciler, dünyanın durağan değil, zaman içinde değişen bir gerçeklik olduğunu algırlar (Yılmaz, 2016: 306). Bankacı eğitim modelinde, öğrenciler idrak edip buluş yoluna gitmezler, öğretmen onların yerine idrak edip, buluşu gerçekleştirir, öğrenciler ise sorgusuz bir şekilde alıp ezberler. Problem tanımlayıcı eğitim modelinde ise öğretmen ve öğrenci birlikte buluş yoluna giderler, öğretmen ortam hazırlayıcıdır, öğrenci ise kâşif durumundadır. Problem tanımlayıcı eğitim modelinde öğrenci artık bir sorun üzerine görüş belirtir, diyalog ile soruna çözüm arar. Öğrenciler artık pasif alıcılar değiller, eğitimde aktif rol alırlar. Öğretmen ortaya bir problem atar öğrenciler ise eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısıyla görüşlerini belirtirler, her iki taraf da aktif şekilde bir görüş belirtme yoluna gider. Burada doğru ya da yanlış görüş yoktur, çünkü herkes probleme farklı bir çözüm getirme yoluna gider. Bu sistemde çoğulcu ve özgür bir yapı egemendir. Bankacı eğitim modelinin gerçekliği mitleştirerek insanların dünyada var olma yolunu açıklayan belirli olguları gizlemeye kalktığı yerde problem tanımlayıcı eğitim modeli mitleştirmeyi bozmayı görev edinmektedir. Bankacı eğitim modeli diyaloga direnirken problem tanımlayıcı eğitim modeli diyalogu, gerçekliği deşifre eden idrak edimi için olmazsa olmaz koşul saymaktadır. Bankacı eğitim modeli için öğrenciler yardım edilmesi gereken öznelendir; problem tanımlayıcı eğitim modeli ile öğrencileri eleştirel düşünürler haline getirmek amaçlanmaktadır. Bankacı eğitim modeli yaratıcılığı köreltmekte, dünyadan koparmak suretiyle bilincin amaçlılığını evcilleştirmekte ve böylece insanların daha yetkinleşme şeklindeki ontolojik ve tarihsel yetisini yadsımaktadır. Hâlbuki problem tanımlayıcı eğitim modeli yaratıcılığa dayanmakta, gerçek düşüncüyü ve gerçeklik üzerinde eylemde bulunmayı teşvik etmekte ve böylece de insanın, sadece sorgulayıcı ve yaratıcı dönüşüme katıldığı zaman özgün bir varlık olma yetisine karşılık vermektedir (Freire, 2019a: 102). Görüldüğü üzere Freire'nin savunuculuğunu yaptığı bilinçlendirme, özgürleştirme ve insanileştirme amaçlarını taşıyan problem tanımlayıcı eğitim modeli ile baskıcı ve otoriter nitelikli eğitim anlayışları tam bir karşıtlık içindedir. Freire'nin otoriter eğitim anlayışlarını nitelediği bankacı eğitim modeline karşı

öne sürdüğü problem tanımlayıcı eğitim modeli insanların kendilerini, içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı anlamalarını sağladığı, aynı zamanda onların eleştirel ve yaratıcı tepkilerini göstermelerine fırsat tanıdığı özgürleştirici bir eğitimidir. Eleştirel bir eğitim sayesinde dünyanın daha insani bir görünüme sahip olacağını düşünen Freire için problem tanımlayıcı eğitim modeli sayesinde insanlar kendilerini etkileyen ve kendilerine şekil veren dış güçlerin bilince erişerek hem kendilerini hem de toplumu ve dünyayı değiştirme gücüne muktedir olmaktadır. Bu eğitim anlayışı ile Freire, baskıcı ve otoriter eğitimin olumsuz etkilerinden insanları kurtarmayı hedeflemektedir. Çünkü insanları nesneleştiren ve pasifleştiren geleneksel eğitim anlayışlarına karşı problem tanımlayıcı eğitim modeli insanın aktif ve etkin bir özne haline dönüşmesine yardım etmektedir. Bunun için eğitim, mevcut bilgi birikiminin aktarılmasına değil; eleştirel ve yaratıcı bir kavrayışın oluşturulmasına dayanmaktadır. Böyle bir eğitimde öğretmen artık bilginin aktarıcısı değildir. Bilakis öğretmen, öğrenci ile ortak bir araştırma içerisindedir, öğrenciye yol gösteren, ona rehberlik edendir. Öğretmenin amacı öğrencileri düşünen öznelere dönüştürmektir. Bunu yapabilmeyi yegâne aracı diyalogdur. Diyalog, özgürleştirici eğitimin temelidir. Öğretmen ve öğrencilerin karşılaşması olan diyalog düşünce ve eylemlerin dönüştürücü gücü, dünyanın insanileştirilmesinin en önemli faktördür. Çünkü diyalog süreci öğrencilere kendilerini ve dünyayı nasıl algıladıklarını, deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını göstermektedir. Bu süreçte gerçekliğin statik değil de dinamik bir süreç olduğunun farkına varan öğrenciler daha farklı bir şekilde anlamayı ve anlamlandırmayı öğrenmekte ve eleştirel bir bilince ulaşmaktadırlar. Bu bilinç ve ona dayanan eylemleri sayesinde de hem kendilerini hem de yaşadıkları toplumu ve dünyayı dönüştürme yoluna doğru ilerlemektedirler.

Sonuç

Bu çalışmada Freire'nin bankacı eğitim modeli olarak adlandırdığı geleneksel eğitim anlayışlarına ve onun yapı taşlarını oluşturan düşüncelere karşı ciddi eleştiriler yönelttiğini görmekteyiz. Freire, geleneksel eğitim anlayışlarının felsefi dayanakları ve ulaştığı sonuçlarla eğitimi işin içinden çıkılmaz bir hale sürüklediğinin farkındadır. O, mevcut anlayışların eksiklerini gidermek, yanlışlıklarını düzeltmek ya da iyileştirmeye çalışmak yerine yapılması gerekenin eğitimde karışıklık yaratan anlayışları iyiden iyiye eleştirmek ve yepyeni bir eğitim anlayışı geliştirmek olduğunu düşünmektedir. Bu noktada Freire çözüm önerisi olarak problem tanımlayıcı eğitim modelini işaret etmektedir.

Freire'nin eleştirilerinin temelinde geleneksel eğitimin teori ve pratik arasında açtığı derin uçurum yer almaktadır. Buna karşılık Freire teori ve pratiği bir arada düşünmeyi vurgulamakta ve *praksis*in önemine dikkatleri çekmektedir. Freire *Ezilenlerin Pedagojisi* adlı eserinde ezilenlerin, ezenler tarafından nasıl ezildiklerini ve bu ezilmeden onların nasıl kurtulmaları gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Bu eserde, ilk olarak ezilenlerin, ezildikleri dünyayı deşifre etmeleri ve praksis aracılığıyla dünyanın dönüştürülmesine kendilerini adamaları gerektiğini belirten Freire, daha sonra tüm insanların sürekli özgürleştiği bir pedagoji sayesinde devrim gibi bir dönüşümle yeni bir düzenin ortaya çıkmasından bahsetmektedir. Onun bu tavrı, eğitimde bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Çünkü O, eğitim ile eleştirel bir bilinç oluşturmayı, insanileşmiş ve özgürleşmiş bir dünya kurmayı amaçlamıştır. Onun eleştirilerinin hedefindeki bankacı eğitim modelinde bireyin kendini ve dünyayı değiştirecek bir bilinç düzeyine ulaştırmak yerine statükoyu koruma ve egemen sınıfın oluşturduğu yapıya birer eleman kazandırma yer almaktadır. Yani bankacı eğitim modeli ulus-devlet için iyi bir yurttaş, sermaye kuruluşları için iyi bir işçi, politik hareketler içinde iyi bir destekçi yetiştirme çabasıdır. Bunun için yaşamdan kopuk bilgileri zihinlere doldurmakta, sorgulayıcı olmaktansa uyum sağlamayı ve kabullenmeyi özendirirken, meraklı ve yaratıcı olmaktansa ehil olmayı teşvik etmektedir. Freire ise insanların kendilik bilinci geliştirmelerini, içinde buldukları sosyal duruma eleştirel bakış açısıyla yaklaşımlarını ve yaşadıkları toplumu değiştirmelerini istemektedir. İnsanın kendisini, toplumunu ve dünyasını tanımasına, dönüştürmesine hizmet edecek olan eleştirel bilinç ancak problem tanımlayıcı eğitim modeli ile gelişir. Bankacı eğitim modeli yaratıcılığı felce uğrattırırken problem tanımlayıcı eğitim modeli yaratıcılığı esas alır ve gerçeklik üzerinde eylemde bulunmayı teşvik eder. Bu eğitim modelinin temelini diyalog oluşturur. Diyalog gerçekliğin deşifresinin olmazsa olmaz koşulu olarak sadece bu eğitim modelinde karşımıza çıkar. Sözdən öte bir anlam taşıyan diyalogda düşünme ve eylem etkileşim halindedir. Diyalog, üzerinde yaşanılan dünyayı dönüştürmek için düşünme ve eylemin harekete geçmesini ifade etmektedir. Freire, eğitim anlayışında diyalogun önemine dikkatleri çekerken buna karşın diyalogun işlevselliğini net bir biçimde göstermemiştir. Düşüncelerinde diyalogun etkili bir biçimde nasıl uygulanabileceği açık değildir.

Freire, okuma-yazma faaliyetleri ile *praksis* kavramını hayata geçirmeye ve pedagojisini uygulamaya çalışmıştır. Okuma-yazma faaliyetleri ile teorinin pratiğe yansımaları söz konusudur. Yaşadığı müddetçe düşüncelerini hayata geçirmeye çalışsa da düşünceleri tam anlamıyla uygulama alanı bulamamıştır (Mesela okuma-yazma yönteminin, okuma-yazmaya yeni başlayan çocuklardan ziyade yetişkinlere yönelik olması gibi). Fakat Freire düşünceleriyle birçok insanı eğitim üzerine

yeniden bir düşünmeye sevk etmiştir. O, günümüzde de eğitim ile ilgili sorunları sistematik tartışmaya açan ve radikal değişimlerden yana tavır takınan *eleştirel pedagojinin* öncü isimlerinden biridir.

Kaynakça

- Ayhan, S. (1995). *Paulo Freire: Yaşamı, Eğitim Felsefesi ve Uygulaması Üzerine*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 28(2), 193-205.
- Cevizci, A. (2019). *Eğitim Felsefesi* (7 b.). İstanbul: Say Yayınları.
- Freire, P., & Macedo, D. (1998). *Okuryazarlık "Dünyayı ve Sözcükleri Okuma"*. (S. Ayhan, Çev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Freire, P. (2019a). *Ezilenlerin Pedagojisi* (19 b.). (D. Hattatoğlu, & E. Özbek, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (2019b). *Özgürlüğün Pedagojisi Etik, Demokrasi ve Medeni Cesaret*. (G. Kurt Gevinç, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Freire, P. (2019c). *Kültür İşçileri Olarak Öğretmenler Öğretmeye Cesaret Edenlere Mektuplar*. (Ç. Sümer, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Freire, P. (2019d). *Yüreğin Pedagojisi* (Ö. Orhangazi, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gökçe, A. T. (2012). Eğitimde Radikal Düşünürler ve Görüşleri, N. Gökalp & S. Çelik (Eds.) *Eğitim Felsefesi* içinde (ss. 135-148). İstanbul: Lisans Yayınları.
- Karaboğa, K. (2011). Yaşamdan Oyuna, Oyundan Yaşama Ezilenlerin Pedagojisi ve Tiyatrosu. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 0(2), 23-36.
- Kaya, H. E., & Altan, B. (2019). Paulo Freire'nin Pedagojisi Temelinde Yetişkin Engelli Bireylerin Eğitimi: Bağcılar Belediyesi Engelliler Sarayı Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(7), 64-82.
- Kincheloe, J. L. (2018). *Eleştirel Pedagoji*. (K. İnal, Çev.) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Mayo, P. (2011). *Gramsci, Freire ve Yetişkin Eğitimi*. (A. Duman, Çev.) Ankara: Ütopya Eğitim Dizisi.
- Spring, J. (2014). *Özgür Eğitim*. (A. Ekmekçi, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Vittoria, P. (2017). *Paulo Freire "Diyaloğun Pedagojisine Giden Yol"*. (Y. Tezgiden Cakacak, & E. Cakacak, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Yakut Özek, B. (2019). Eleştirel Kuram (Frankfurt Okulu) Bağlamında İdeoloji ve Eğitim İlişkisinin Çözümlemesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 1535-1557.
- Yıldırım, A. (2010). *Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışları Üzerine*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yılmaz, Z. (2016). Paulo Freire'nin Felsefesinde Özgürleşmenin Aracı Olarak Eğitim. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 299-313.

GRUP İLETİŞİMİ TEMELİNDE ÖNYARGI, AÇI SADAKATI, KUTUPLARDA DÜŞÜNMEK, AYRIMCILIK VE SOSYAL MEDYADA LİNÇ: FAZIL SAY ÖRNEĞİ**Dr. Öğr. Üyesi Işıl HORZUM*, isilhorzum@gmail.com****DOI: ulasbid.823962****Özet**

Bireylerin empati ile yaklaşmak yerine, kendisine yapılmasından üzüntü duyacağı davranışları başkasına yapmaktan tereddüt duymayı incelemeye değerdir. İnsanın bir gruba ait olduğunda güvende hissetme eğilimi olduğu bilgisine dayandırılan bu çalışmanın amacı, grup değerlerine aykırı kabul edilen tavırları saldırgan ifadelerle eleştirme durumunu sorgulamaktır. Bunun için öncelikle grup iletişiminin doğası, saldırganlık ve linç kavramları açıklanmış, medeni insanın benimsemesi gereken iletişim yaklaşımları ve şartları ele alınmıştır. Araştırma, belirlenen bazı iletişim kavramları ışığında yapılmıştır. Dünyaca ünlü Türk Müzisyen-Besteci ve Piyanist Fazıl Say, 2013 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı işaret eden bazı eleştirel açıklamalarda bulunmuştur. Medyada gündem olan gerginliğe rağmen Cumhurbaşkanı 2018 Ağustos'unda annesini kaybeden Say'ı taziye için aramıştır. Bu olumlu yaklaşıma Say, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı Ocak 2019'da Truva Sonatı Prömiyeri'ne davet etmek suretiyle olumlu geribildirimde bulunmuş, Cumhurbaşkanı konsere katılmıştır. Tüm bu gelişmeler, müzisyenin sevenlerinden bir kısmınca tepkilere yol açmıştır. Araştırmanın evreni, Sanatçı Fazıl Say'ın tüm sosyal medya hesaplarında farklı tarihlerde yaptığı paylaşımlar altına yapılan yorumlardır. Örneklem ise Say'ın Twitter ve Instagram hesaplarından Truva Sonatı Prömiyerini duyuran 19 Ocak 2019 tarihli paylaşımı altına yapılan yorumlardır. Yorumlar üslubuna göre tasniflenmiş, içerik çözümlemesi tekniğine göre incelenmiş ve kategorileştirilmiştir. Daha sonra içerik analizinde temel alınan kavramlara göre verilerin söylembilimsel analizi yapılmıştır. İncelenen yorumların büyük oranda olumlu olduğu bulunmuştur. Olumsuz yorumların büyük çoğunluğunun “kutuplarda düşünmek”, yarısının ise aynı anda “genelleme ve stereotiplere göre yargılama, basmakalıp yargı/kalıplaşmış düşünce ve açığı sadakati” anlamları taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Grup iletişimi, önyargı, ayrımcılık, linç, empati, saygı.

PREJUDGEMENT, ANGLE FIDELITY, POLARIZATION, DISCRIMINATION AND LYNCH ON SOCIAL MEDIA ON THE BASE OF GROUP COMMUNICATION: FAZIL SAY SAMPLE**Abstract**

It is worth to analyze why people suddenly insult someone they loved instead of developing empathy. This study is based on the knowledge that humans are inclined to feel safe when they belong to a group. It is aimed to question the circumstances of criticizing someone by offensive expressions only due to their attitudes which are conceived opposite to group virtues. For this cause, firstly concepts such as the nature of group communication, offensiveness, lynch are explained, then the communication approaches which should be interiorized by civilized human are discussed. Study is set on these communication concepts. The world famous musician-composer and pianist Fazıl Say declared some critical comments against President Recep Tayyip Erdoğan in 2013. The two had a stressful relationship till The President called Say to convey his condolences in August 2018. Since Say reciprocated Erdoğan with a positive feedback by inviting him to his concert The Troy Sonata Premier in January 2019 and The President attended the concert, many of musicians' fans reacted against Say via social media comments. The research population of this study is all the comments under the posts of Fazıl Say in several years. Sample is the comments on 19th January 2019, under Say's post on Twitter and Instagram about the concert. Comments are classified according to their wording and categorised by content analysis. Then the data has been analyzed by discourse analysis relying on the concepts determined by content analysis. It is found that the majority of the comments are positive. Most of the negative comments featured “thinking in poles”. Half of the comments are featuring “generalisation, judgements according to stereotypes and angle fidelity”.

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
Makale Geliş Tarihi: 10.11.2020

Derleme Makalesi. Ss. 324-342.
Makale Kabul Tarihi: 24.12.2020

Keywords: Group communication, prejudgement, discrimination, lynch, empathy, respect.

1. Giriş

Asya ve Avrupa arasında köprü olmuş, onlarca farklı kültürün kaynaşmasına, yüzyıllarca barış içinde bir arada yaşamasına ev sahipliği yapmış ve halen yapmakta olan bu topraklarda zaman zaman yaşanan ayrımcı ve düşmanca söylemler üzücüdür. Etnik köken, inanç gibi özellikler bakımından farklı gruplarla toplumun her alanında barış, memnuniyet, saygı, hoşgörü ve huzur içinde iletişim kurulabilirken birdenbire alevlenen saldırgan iletişim örnekleri ve çatışmacı olaylar iletişim alanında işlenmesi gereken önemli konulardandır.

Medeniyet kavramı şehir anlamına gelen “medine” kelimesinden türemiştir; yerleşme düzeni oluşturma, yönetim ve sosyal alanda kurallara göre yaşamayı anlatmaktadır. Zanaatın, sanatın, düşüncenin, kurumların gelişmesi ve bir yaşam kültürü oluşturabilmek, medeni olmak anlamına gelir. Hukuksal çerçevede hak ve sorumluluklara tabi olmak ve özgür yaşamak, aynı zamanda başkalarının hak ve özgürlüklerine duyarlı olmak, medeni olmak demektir. Bu oluşum, düzen, adalet, bilme ve anlama, sanat ve ticaret gibi alanlarda en üst düzey zengin ve geniş kültürel varlığı yani yaşam biçimini kast etmektedir (Taşdelen, 2014:8). Demek ki medeniyet, bazı sosyal yaşam kuralları belirlemektedir. O halde medeni toplumda bireylerin, sosyal alanda birbirleriyle bu kurallar dâhilinde iletişim sürdürmesi beklenir. İletişim kurarken diğerlerine duyarlı olmanın yolunun empatiden geçtiği hesaba katılmalıdır. Fazıl Say Türkiye'nin dünyaca ünlü çağdaş bir müzisyenidir. Say hayranlarının medeniyetin değerlerinden olan sanata ilgi duymalarına dayanarak çağdaş medeni kurallara riayet etmesi beklenebilir. Dolayısıyla Say'a daha önceden sevgi ve saygı duyup bu olaydan sonra saygısını yitirdiğini ifade edenlerin yorumları, tutarlılık açısından incelemeye değer bulunmuştur.

Çalışmanın temel sorunu, medeni insanın, diğerlerine saygı gösterme, başkalarıyla empati kurabilme, iletişim engellerine takılmadan iletişim kurabilme durumunu ele almaktır. Modern bir sanatçıyı takip eden kitlenin iletişim içinde ne kadar medeni olabildiklerine ışık tutmak istenmektedir. İnsanın en medeni tavırları sergilemesinin şartlarını anlamaya çalışmak; bireylerin birbirlerine empati ile yaklaşarak kendisine yapılmasından huzursuzluk, rahatsızlık, elem ve güvensizlik duyacağı olumsuz hisleri başkasında yaratmaya dair tereddüt duymayışının nedenlerine dair ipuçları yakalamak gayesi güdülmüştür. Çalışma, grup iletişimi, önyargı, genelleme, ayrımcılık, nefret, acımasızlık, suçlayıcı iletişim, saldırganlık, linç, empati, saygı kavramları üzerinden yürütülmüştür. Çalışmanın amacı, Fazıl Say'ın Recep Tayyip Erdoğan'ı Truva Sonatı Konserine daveti ve konserde kendisiyle diyalogları sonrasında sosyal medyada yapılan yorumları iletişim üslubu açısından analiz etmektir.

Makale, Fazıl Say'ın 9 yıl önce Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hakkında hukuki zemine taşınan mesajlarını destekleyen cephenin, yakın geçmişte tam tersine olumsuz tepkiler vermesine odaklanmaktadır. 9 yıl önceki gelişmeyi destekleyenlerin daha sonra olumsuz tepkiler vermesine yol açan, yıllar süren iletişimsizliğin ardından devlet adamı ve sanatçı arasında gelişen uzlaşmacı diyaloglardır. Bu gelişme, bir kesim tarafından insanlık adına medeni ve olumlu bir adım olarak görülürken, diğer tarafta Say'ı sosyal medyada linç etmeye kadar varan tepkilere de yol açmıştır. Araştırmanın evreni Piyanist Fazıl Say'ın yıllar içinde sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları altına yapılan yorumlardır. Sanatçının konser sonrası Instagram ve Twitter paylaşımları altındaki yorumlar ise örneklemi oluşturmaktadır. Bu yorumlarda geçen bazı kavramlar içerik analizi yöntemi ile kategorileştirilmiş, elde edilen bulgular söylem analizi ile ele alınmıştır.

Bundan önce, nefret söyleminin temelindeki güdüyü anlayabilmek için grup iletişimindeki önyargı, genelleme, ayrımcılık, nefret, acımasızlık, suçlayıcı iletişim, saldırgan söylem, sosyal medyada linç, empati ve saygı kavramlarının açıklanması gereği duyulmuştur.

2. Grup İletişimi ve İletişim Engelleri

İletişim alanında sıkça duyulan genelleme, ayrımcılık, basmakalıp düşünce/önyargı, nefret ve ayrımcılık, saldırganlık, linç gibi kavramların yanı sıra grup iletişiminde davranış tetikleyici bir bilinç düzeyi olan kimliksizleşme; ayrıca iletişim engelleri kavramları açıklanacaktır.

2.1. Grup İletişimi

İnsan tek başına değil de diğerleriyle etkileşim halindeyken davranış bilimlerinin inceleme konusudur. Zira toplum içindeyken tutum ve davranışları gözlemlenebilir ve etki yaratır. Birçok tanımda grup kavramı, ortak amaç, değer ve normlar benimseyerek kendini ait hissetme koşullarıyla açıklanır. Ne var ki, yabancı kişilerle tesadüfen aynı mekânda bulunmak veya aynı ortam paylaşılmasa dahi taraftarlık, beğeni, destekleme gibi zihinsel duruşlara sahip olmak da grubun varlığından söz ettirebilir. Kağıtçıbaşı (1977) grubu “etkileşim halinde bulunan birden fazla insan” olarak tanımlar. Turner ve Tajvel (1982) Toplumsal Özdeşlik Modelinde toplumsal bir grubu, “ortak bir toplumsal özdeşliği paylaşan veya kendilerini aynı toplumsal kategorinin üyeleri olarak algılayan iki ya da daha fazla birey” olarak tanımlar (akt. Mutlu, 2008:119-120). Bu açıdan grup üyelerinin fiziksel olarak aynı ortamda bulunmaları, birbirlerini tanımaları ve grubun belirli yapıya sahip olması şart değildir. Üyelerin birbiriyle herhangi bir ortak nedenden ötürü özdeşlik kurması söz konusudur. Toplumsal özdeşlik süreçlerinde bu gelişigüzel oluşan grupların herhangi bir konuya tepki vermeleri ve kanılarını kitle iletişim araçlarında paylaşması mümkündür. Grup üyeleri algılanan normları kendilerine atfeder. Atfetme söz konusu olduğu için bu algılar gerçekte örtüşmeyebilir. Bu çalışmada, etkileşimli kitle iletişim araçlarından biri olan sosyal medyada birbiriyle yazılı mesajlarla ulaşan kişiler bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Gerbner'in (1967) “gönderiler aracılığıyla kurulan sosyal etkileşim” diye tanımladığı iletişim (akt. McQuail ve Windahl, 1997:15), sosyal yaşamda güven veya güvensizlik duyguları oluşturacak ve yaşatacak güçtedir. Güvende hissetmek için benzer tutumlardaki bireylerin oluşturduğu gruba dahil olma eğilimi söz konusudur. Diğerlerinin fikrini umursamaz görünenler, içine doğdukları grupları reddedenler, yasalara aykırı olanlar bile kendi seçimleriyle girdikleri ve benimsedikleri gruptan saygı beklerler (Burnett, 2018:192). O halde insan varlığını diğerlerinin kabulüne borçludur. “İki insan birbirinin farkına varınca iletişim başlar. İnsan, varlığının yargılanmadan, olduğu gibi kabul edilmesini ister; umursanmak ister, takdir görmek ister” (Cüceloğlu, 2001:125,190).

Bireyin kendisine dair bilinçli algısı olarak tasvir edilen benlik (Özen ve Gülaçtı:2010), bağlı bulunduğu grupların ve içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimsemekle varlık bulur (Ergin ve Yıldız:2010) ve başkalarının görmesine muhtaçtır. Bir insanın benliğini oluşturanın genler mi, çevre mi olduğu tartışmasında Burnett (2018:193), genlerin etkisini yadsımaz ise de toplumun diğer üyelerinin bilginin kaynaklarından birisi olduğunu vurgular. Diğer insanların yorumları, tepkileri, muameleleri, inançları ve önerileri, beyni doğrudan biçimlendiren bir güce sahiptir. Özdeğer, özsaygı, motivasyon, hırs gibi benliğe ait pek çok boyut başkalarının düşünceleri ve kişiye olan davranışları ile biçimlenir. İnsanların kiminle sosyalleşip, kimi kayıracağına, kime karşı psikolojik mücadele vereceğine karar vermede, ait olunan grubun normları ve değerleri etkilidir.

Le Bon (1912) bir organizmadaki hücreler nasıl bir araya gelerek tek bir varlık oluşturmuşsa, psikolojik kitle de bir an için birbiriyle kaynaşmış aynı türden (heterojen) öğelerin oluşturduğu geçici bir varlıktır der. (akt. Freud, 2017:12). Grubun yönlendirmesiyle birey, kişisel kimliğini kaybedip anonim olarak hareket edebilmektedir. Grup tek bir organizma ve beyin gibi davranır; sosyal konuların tek bir biçimde, tek akıldan çıkmış gibi yorumlanmasını ister, üyelerini ya da üye gördüklerini düzene sokma eğilimindedir (Atkinson ve diğ., 1995:769).

Freud (2017) Kitle Psikolojisi kitabında yalıtık halde belirli duygu, düşünce ve davranışları ile tanınan bireyin, nasıl olur da topluluk içine karıştığı vakit umulmadık tavırlar takındığını sorgulamaktadır. Kitlenin insanda ruhsal bir değişim sağlayışının iç yüzünü merak eder. Le Bon'un "Kitleler Psikolojisi"ni tartışır ve tek başına olan birey ile kitle içindeki birey arasındaki ayrımın nedenlerini bulmanın güçlüğüne dile getirir. Toplumun bireyleri arasındaki ilişkiyi özel koşullar altında ayrı bir içgüdüye bağlar: sürü içgüdü, grup düşüncesi. İnsanların grup içinde alternatif düşünmekten ziyade, fikir birliğine varma güdüsüne kapılmalarına "grup düşüncesi" denir (Plotnik, 2009:598). Grup düşüncesi, farklı bakış açılarını yontarak benzeştirdiği için dünyayı dar bir açıdan görmeye zorlar.

Muzaffer Sherif (1935)'in Otokinetik Etki, Solomon Asch'in Uyma, Stanley Milgram'ın İtaat Deneyleri çoğunluğun fikrinin bireysel fikirlerin üzerinde baskılayıcı etki yarattığına dair sosyal uyma örnekleridir (akt. Kağıtçıbaşı:54-62). Bu deneylerin sonuçlarından bir konu hakkında belirli bir yönde düşüncesi olan bireylerin, grubun ortak görüşüne uymak için fikrini değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bir deneyde gönüllü katılımcılar, küçük bir ortak özelliğe dayanarak yakın hissettikleriyle gruplaşmış ve yanlı davranmıştır (Gerrig ve Zimbardo, 2013:529). California Berkeley Üniversitesinde yapılan bir araştırmada otoriter kişilik yapısındaki bireylerin üst statüdeki bireylere itaat etme, astlarına baskı kurma, kendi grupları lehine, karşı gruplar aleyhine önyargılar taşıma eğiliminde olduğu bulunmuştur. Bu kişiler hatalı bakış açılarını kabul etmemiş, önyargılı davranışlarını karşı gruba yansıtma savunması içine girmişlerdir. Başka bir araştırmada, haklarında bilgi verilen çalışma arkadaşlarını seçerken katılımcıların ırka değil de ortak tutumlara göre tercihte bulunduğu dikkat çeker (akt. Sdorow, 1998:611). Demek oluyor ki, tercihe bağlı gruplaşmada benzer yaşam şekilleri, 'ırk' gibi ortak özelliklerin önüne geçebilmektedir. Ülkemizde, tanıdık olmayan insanlara öldüresiye saldırgan eylemlerde bulunmaya karşın, sırf kendi grubundan olduğu için bir bireyin (aile, akraba, mahalleli, köylü, hemşeri, tuttuğu futbol takımı taraftarı vb.) korkunç cürümlerini bile örtbas etmeye çalışma, bu duruma örnek teşkil edebilecek yaygın gözlemlenen durumlardır.

Kendi tercihi ile katıldığı grup tarafından sevilme ve beğenilmek dürtüsü türlü davranışlara sürüklenmesine karşın, hasbelkader içine doğduğu veya kendisini sahiplenmiş bir grubun beklentilerine aykırı davranmak, kişiyi sosyal onayı kaybetme, yalnız kalma, dışlanma ve hatta canının tehdit edilmesi gibi risklerle baş başa bırakır (İnceoğlu, 2004: 41-56, 148; Zencirkıran, 2017:43-246). Özellikle etnik köken, ırk, dil, din gibi ortak unsurların bir araya getirdiği gruplarda kurallar oldukça katıdır. Birey kendi isteğiyle gruptan ayrılamaz; grup dışına atılması ise suç işlemeyi gerektirir (Güngör, 2011a:174; Güngör, 2011b:278). Bazı deneylerde bireylerin, kendilerini anonim hissettiklerinde, grubun çıkarları için, uyma davranışı göstermeyeninin canını acıtmakta istekli olduğunu göstermiştir (Plotnik, 2009:597; Atkinson, 1995:747). Görülmektedir ki, ister doğuştan kazanılan grup üyeliği isterse gönüllü benimsenen olsun grup, bireysel fikirleri eritmekte ve tek tip düşünce tarzını dayatmaktadır. Üstelik grubun benimsediği kurallar muğlaktır. Gruba uymayan davranışların neler olduğuna kimler karar vermektedir?

Toplumun tek bir norm dizisi yoktur; bireylerin aynı anda farklı kategorilerde gruplara üye olması da birbiriyle çatışan baskılara yol açar (Atkinson ve diğ., 1995:769). Birey herhangi bir konu ya da olay karşısındaki tutumunu, "içine doğduğu grubun dini özelliklerine göre mi belirleyecek, yoksa kendi emeği ile geldiği mesleki çevresinin genel görüşüne göre mi belirleyecek" çıkmazı vardır. Ve yahut erdem olarak gördüğü hakkın, doğrunun, adil olanın yanında yer alma gibi değerlere istinaden kendi hür iradesiyle, belki de üyesi olduğu grubun çıkarlarına ters bir tepki geliştirebilecek midir? Cüceloğlu'nun (2001:52) vurguladığı gibi sağlıklı olan, ait olma ve birey olma arasında denge kurmaktır.

Bu çalışmadaki grup kavramıyla, fiziksel ortamda bir arada bulunarak üyesi bulunulan gruplar değil, bireyleri tanınmasa, çok uzakta olsa dahi benzer ideolojileri, kültürleri, kimlikleri gibi benzer karakteristiklerinden ve ortak paylaşımlarından ötürü ait hissedilen muhtelif gruplar kast edilmektedir.

Bunlar, takım taraftarları, siyasi parti üyeleri, dernek üyeleri, kurum çalışanları, aynı sanatçıyı sevenler gibi gruplar olabilir.

2.2. Genelleme, Önyargı, Kimliksizleşme, Nefret ve Ayrımcılık

İnsan zihni, yaşadığı toplum ve bağlı bulunduğu grup tarafından önceden kodlanmış görünüş, tavır vb. göstergelerin kaynak sağladığı dogmatik veriler ölçüsünde bir fikir üretir, ayırt edici tasniflemeler yapar. Varsayılan Kişilik Teorisi de görünen özelliklerden hareketle insanları, aile ve toplum tarafından oluşturulmuş zihinsel şemalar dâhilinde kalıplara sokmayı kast eder. Bu şekilde anlık değerlendirmelerle insanların karakter gibi henüz keşfedilmemiş yönlerine dair farazi yüklemelerde bulunmak, iletişimde engel teşkil eder. Bu engel *özellik atfetme* olarak adlandırılır (Gürüz ve Eğinli, 2014:291-292). Aynı özelliklerin bütün grup üyelerine atandığı bu genellemelere *stereotip* denir (Gerrig ve Zimbardo, 2013:529). İlk kez görülen kişi, çoğunlukla tanımak için emek verme gereği duyulmadan bilinçaltındaki eski kayıtlara göre değerlendirilir. İlk izlenimin eski zihinsel kayıtlardaki şemalara göre değerlendirilmesi, *dilsiz bilgilenme* (*halo etkisi*) yaratır. Dogmatik bilgilere dayandırıldığı için, stereotipler ve ilk izlenim, önyargı içerir (Plotnik, 2009:584; Smith ve diğ., 2012:646-651).

Bu açıklamalar ışığında bağlı bulunduğu ya da bağlı olduğu zannedilen gruptan dolayı bir insana karşı takınılan olumlu ya da olumsuz tutum, önyargı olarak görülebilir. Önyargılar, basmakalıp düşüncelerden türeyen çoğu zaman haksız yargılardır. Clinard, (1968) önyargıyı, “azınlık gruplara karşı çeşitli olumsuz davranış şekilleri” olarak tarif ederken, Green ve Seher (2003:511) “geleneksel olarak, bazı gruplar hakkında yanlış, basite indirgenmiş, aşırı genelleştirilmiş veya bilinçsiz inançlara dayandırılan düşmanlık” olarak tanımlarlar. Kendimize benzemeyen insanlara karşı kötü duygular ve düşünceler beslerken, kendimize benzeyen insanların erdemlerini abartma yönünde olumlu önyargılarımız vardır (Macionis, 2013:360; Giddens, 2008: 534; Sdorow, 1998:17). “Ahlakımızın doğuştan mı geldiği” sorusuna yanıt arayan Yale Üniversitesi akademisyenleri (Hamlin ve diğ.,2007), yaptıkları ardışık deneyler ile ilginç sonuçlar elde etmiştir. Henüz konuşmayı, kendi kendine yemek yemeği beceremeyen 3 ile 6 aylık bebeklerin katılımcı olduğu deney, bebeklerin dahi adalet duygusuna sahip olduğunu, üstelik kötü davranışlar sergileyenlerin cezalandırılmasından zevk aldığını ortaya koymuştur. En ilginç olan sonuçlardan biri, insanoğlunun kendi ayakları üzerinde durmadığı zamanlarda bile kraker şekli gibi keyfi ve önemsiz konularda kendisine benzeyenlere sempati ve yakınlık duyduğu, kendine benzemeyenlerin ise suçu olmasa dahi kötü muamele görmesinden hoşnut olduğudur.

Önyargı, yaygın şekilde insan kategorileri hakkında katı ve adil olmayan genellemelerden beslenir; belirli bir sosyal sınıf, cinsiyet, cinsel eğilim, yaş, siyasi işbirliği ve fiziksel engellilik, ırk ya da etnisitedeki insanları hedef alır. Gasset'in (2016) dediği gibi “kitle, kendinden olmayan her şeye derin nefret duygusu besler”. Kitle, kendinden olmayana karşı dogmatik verilere dayalı önyargılarını eyleme dökmeye başlarsa, ayrımcılık yapar. Ayrımcılık, “bir birey ya da gruba karşı eşit muamele göstermemek” olarak tanımlanır (Clinard, 1968:649). Önyargı, tutumları kasteder, ancak ayrımcılık bir eylem meselesidir, diğer gruba karşı davranışları ifade eder. Hatalı ve katı genellemelere dayanan antipati olarak da bilinen önyargı, dile getirilmek suretiyle, bütün olarak bir gruba ya da sırf bir grubun üyesi diye bir bireye yöneltilecek ayrımcılığa dönüşür (Macionis, 2013:365; Giddens, 2008:539; Green ve Seher, 2003:510). Bazı insanların önyargıları, ayrımcılık gösterme fırsatı bulamadığından ve yahut diğerlerinin kendisine tepki vereceğini bildiğinden dolayı gizli kalır (Clinard, 1968:670).

Kültürel ayrımcılık, etnisiteye dair niteliklerin ya da yaşam biçimlerinin alay konusu edilmesidir; sinsi bir psikolojik şiddet içerir. Farklı gruplar arasında görünmez, katı sınırlar oluşturur; duvarlar örür, barış ve uyum içinde yaşamayı güçleştirir (Yılmaz, 2007:12-13). “Bizdensin, bizden değilsin” muamelesinin de kültürel ayrımcılık olduğu düşünülebilir. Bir kişiyi benzer görüşler yansıtırken aynı gruptan sayanların, başka bir konuda başka bir tavır takındığında aynı kişiyi dışlamaları medeni sayılabilir mi?

Sorumluluğun Dağılımı Teorisi'ne göre insanlar başkalarının huzurunda daha az sorumlu hissetmektedir. İnsan kendini ne kadar gizli veya erişilemez hissederse sorumlu hissetme ihtimali o kadar düşer (Plotnik, 2009:597; Smith ve diğ., 2012:611). Topluluğun gücünü arkasına alarak cesurca ve rahat hareket etme ise başka bir davranış boyutudur, *sosyal kolaylaştırma* diye anılır. Ayrıca araştırmacılar kalabalıkta bulunmanın sağladığı gizliliğin, suçluluk ve farkındalığı azalttığı; böylece özdenetimin zayıflayarak spor karşılaşmalarındaki holigan davranışları örneğine benzer kontrolsüz öfke patlamaları, saldırganlık türünde antisosyal girişimlerde bulunmanın kolaylaştığı sonuçlarına varmıştır (Sdorow, 1998:629-630).

Festinger (1952), kendi başıyken duygu, düşünce ve algılarının farkında olan insanın farkındalığının kalabalıkta iken azalmasını "*kimliksizleşme*" olarak adlandırır. Kalabalığın yönlendirmesi basit refleks tepkileri kolaylaştırırken yeni, sıra dışı veya karmaşık tepkiler oluşturmak bilinçli bir çaba gerektirir (akt. Arkonaç, 2016:270). Birbirini tanımayan geniş kitlelerin oluşturduğu internet ortamı da düzensiz bir kalabalıktır. Kalabalığın içinde bulunmak kişinin kimliğini gizlediği için (kimliksizleştirme) ve de kalabalığın gücüyle kişiler, mantık dışı veya antisosyal davranışlarda bulunabilmekte, hele de kişi internete gerçek kimliğiyle erişmiyorsa, utanma, çekinme, rezil olma gibi kaygılar gütmekten klavye üzerinden başkalarını yargılayabilmektedir.

Buna göre insanlar; toplum içinde medeni davranma normuna karşı gelmiş olmamak için temeldeki tepkisel, saldırgan ve bencil doğalarını pek göstermezler. Bu bastırılan özellikler kalabalıkta açığa çıkar. Buna aracı olan mekanizma ise kimliksizleşmedir. Kimliksizleşme kavramı, kimlik kaybı veya eksikliği fikri üzerine kurulmuştur. Kimliksizleşme ile ilgili çalışmalardan ilki ve sık sık referans olarak gösterileni Festinger, Pepitone ve Newcomb'un 1952'de birlikte yürüttükleri çalışmadır. Denekler birbirlerini birer birey olarak görmekten uzaklaştıkça ve tanınmaları güçleştikçe ebeveynleri hakkındaki tartışmaya katkıları daha cüretkar ve meydan okuyucu bir kılığa bürünmüştür. Singer ve arkadaşlarını

Gasset (2016:17) kalabalığı kütle terimiyle açıklar. Ona göre toplumu oluşturan dinamiklerden biri *azınlık*, diğeri ise *kütledir*. Azınlık, özel vasıflara haiz fertlerden oluşmuş gruplardır. Kütle, alelade insan kalabalığıdır. Onun anlatımıyla; günümüzde birdenbire karşımıza çıkan kütle, birbiriyle ortak özelliği ve ülküsü olmayan insan yığınlarıdır. Rasgele, anlık, keyfiyete göre hareket ederler, öngörülemezdirler. Bu yığınlar önceleri bir kırdı, köyde, kasabada veya büyük şehrin bir mahallesinde bir yere ait imişlerdir. Yığınlar kendi kalabalığı içinde kimliksizleşmiştir. Gasset bu yığınları, sonradan görme az bir bilgiyle toplumun ön saflarına yerleştiklerini iddia ederek eleştirir ve her konuda ahkâm kesmekle suçlar. Kütle, özellikle cep telefonu ile üst mevkilere bile sataşabilme yetisini elde edince iyice şırmarmıştır.

"Kütle, ağırlığı altındaki ferdi, yetenekli, seçkin olan her şeyi ezer. Herkes gibi olmayan, herkes gibi düşünmeyen herhangi bir insan ortadan kaldırılma rizikosunu göze alıyor demektir... Herkes denilince ise kütle akla gelir. İşte, özelliklerindeki vahşiliğin hiçbir şekilde gizlenmeksizin anlatıldığı çağımızın dehşet saçıcı gerçeği budur" (Gasset, 2016:22).

Görüldüğü gibi kütle olarak adlandırılan bu insan yığınları tek bir bilinç gibi etki gösterir. Varlıklarının onaylanması, beğeni alması uğruna, fütursuzca dikkat çekme çabası içindedirler. Önyargılarının cenderesine düşen kurbanları ezmek için pusuya yatmış avcılar gibi beklemektedirler. Belki de ortak noktaları sadece "ben de varım ve ahkâm kesebiliyorum!" iddiaları içinde vahşileşmeleridir. Bu vahşileşme karşı tarafı yok etmek isteyen noktaya gelebilir. Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi* kitabında, kütle içerisindeki duyguların çığırtağınların kışkırtmaları sonucu alevlenip kitleyi hızla etkisi altına alarak linç eylemlerine götürecektik kadar göz karartıcı şekilde bireyden bireye bulaştığını anlatır (Le Bon, 2014). Fromm'un (2008:12) dediği gibi, "insanlar, kendileri için zararlı olsa bile, onlara söylenenlerden kolaylıkla

etkilenirler; yıkımdan başka bir şey getirmeyen savaşlarda önderlerini körü körüne izlerler; belirli bir inançla söylenen, kaba kuvvetle desteklenen her şeye inanırlar”.

2.3. Saldırganlık ve Linc

İnsan, sosyal olduğu kadar antisosyal bir varlıktır. Antisosyalliğinin en uç yansıması sözel veya fiziksel olarak gösterilebilen saldırganlıktır. Bir grup teori, saldırganlığı fizyolojik kabul ederken, diğer bir grup ise bir deneyim ürünü sayar. İlk kuramlar saldırganlığın içgüdüsel yani öğrenilmeyen bir eğilim olduğunu iddia etmiştir. 1. Dünya Savaşı'nı gözlemleyen Freud insan saldırganlığına Thanatos (Yunanca “ölüm”) diye adlandırdığı bir içgüdü'nün sebep olduğu iddiasında bulunmuştur. Freud'a göre Thanatos saldırgan bir enerji biriktirir ve bu enerji katarsis olarak adlandırdığı bir süreç içinde periyodik olarak serbest bırakılmalıdır, böylelikle aşırı bir şiddet patlaması önlenmiş olur (akt. Sdorow, 1998:626). Belki de tüm çalışmanın merak konusu olan medeniyetler kurmuş, etik kurallar koymuş, erdemli yaşamı seçmiş insan ırkının üyelerine yakışmayacak saldırgan tutumların en temel nedeni Freud'un bu açıklamalarıdır: İnsanoğlu saldırgan bir içgüdüye sahiptir ve bunun periyodik olarak daha az zararlı biçimlerde boşaltılması gerekmektedir. Sosyal medyada tanımadığı insanlara saldırgan yorumlar yapma bu sağaltım için biçilmiş kaftandır. Birey aslında başka bir şeye duyduğu ve bastırdığı öfkeyi yön değiştirme savunma mekanizmasına kapılarak internet ortamında rastladığı bir paylaşım altına saldırgan yorumlar yazarak mı sağaltmaktadır?

Saldırganlığın biyolojik kökenleri incelendiğinde genlerle aktarılan bir yönü olduğu görülür ve insan doğasının bir parçası olduğu yadsınamaz. Limbik sistem, amigdala ve hipotalamus gibi bazı beyin bölgelerinin saldırganlık üzerinde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Ön beyin lobundaki bazı anomaliler ile saldırganlık arasında ilişki tespit edilmiştir. Şiddet suçu işleyenlerin testosteron hormonları diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur, ancak saldırganlığın aynı zamanda ebeveynleri model alarak öğrenilen bir şey olduğunu gösteren araştırma sonuçları vardır. Bir saldırganlık modeline göre, medya ürünlerine maruz kalma sonucunda dünyanın ancak saldırganlık yoluyla baş edilecek tehlikeli bir yer olduğu algısı yaratılmaktadır. Saldırganlığın amaca ulaşmanın engellenmesi durumlarında ortaya çıktığını iddia eden görüşlere göre ise hayal kırıklığı duygusu saldırganlık düzeyini artırır. Ayrıca muğlak durumların provakasyon olarak algılanıp saldırgan tepkiler verilme olasılığı yüksektir (Sdorow, 1998:627-628; Gerrig ve Zimbardo, 2013:529-538). İnsanın her daim sosyal çevresini model aldığına dair bir görüş de mevcuttur. Sosyal psikologlar Tanya Chartrand ve John Bargh (1999) etkileşime geçilen insanları bilinç dışı olarak taklit etmeyi *bukalemun etkisi* şeklinde tabir etmişler ve bunun sosyal uyum açısından gerekliliğini vurgulamışlardır (akt. Gerrig ve Zimbardo, 2013:536).

Hayvanlar aleminde türler arasında avcısına karşı hayatta kalma amaçlı, aynı tür içinde ise çıkar çatışması (yiyecek, su vb. paylaşımı) ve sürü liderliği gibi meselelerde saldırganlık gözlemlenir. İnsanların çatışmasının ve saldırgan davranışlar sergilemesinin altında çıkar ilişkileri ve bazen de sebepsiz alınganlıklar yer almaktadır. Saldırganlığı kıskırtan ve insanlarla hayvanlar arasında ortak en temel olgulardan biri kişisel alandır. Hayvanlar avlanmak ve üremek için bir bölge belirler. Benzer şekilde insanlar da arazileri mülk edinir ve tanımadıkları kişilerle aralarında ancak belirli bir mesafe olursa güvende hissederler. Bu alan tehdit edildiğinde saldırgan tepkiler vuku bulur. Bu mahrem alan, kültürden kültüre değişebilmektedir (Gleitman, 1983:263-268).

Saldırganlık, ilkel benlik 'id'den beslenen bir dürtü olarak kabul edilmektedir. Freud'un id, ego ve süperegoyu anlattığı Yapısal Kişilik Kuramı'na değinmek gerekir. Freud'a göre ego, id ile süperegoyu arasında denge sağlar. Üç benlik boyutu da insan ve hayvanlarda mevcuttur. Buna göre, bir kişide id baskın ise aşırı bencil, sadece kendi kişisel hırslarını tatmin etmeyi düşünen, saldırgan, hazlarına hizmet etmek için her türlü yolu mübah görecektir bir kişilik yapısı görülür (Arı ve diğ., 1998:21-22). Esasında kişiler id, ego ve süperegoyu hangi benlik boyutunu dinleyeceğine kendi iradesiyle karar verebilirler. Eğer tehdit anında, hayati tehlike kaygısı söz konusu iken id seviyesine

inmenin normalliği kabul edilecekse, Frankl'ın (2009) övdüğü, aşırı stres altında bile başkalarına zarar vermemeyi hesap edebilen özgecil benlikleri nereye koymak lazımdır?

Basmakalıp yargı, kalıp yargı olarak da anılan önyargının (Gürüz ve Eğinli, 2014:284; Giddens, 2008:538), özellikle ilk etkileşimde, bireyler hakkında kolay karar vermeyi sağladığı zannedilir; ancak olumsuz, yanlış ve hatta acımasız yaklaşımlar ve tutumlar sergilemeye götürme ihtimali yüksektir. Gruplaşmalardan beslenir. Kişinin mensubu olduğu grup her zaman haklı, zıt gördüğü düşman bildiği grup ve üyeleri her zaman haksızdır ve saldırılmayı hak ederler. İnsanlar, anın kızgınlığıyla dürtüsel saldırganlık eyleminde bulunabildiği gibi, belirli bir amaç için planlı bir şekilde araçsal saldırganlık eyleminde de bulunabilirler (Gerrig ve Zimbardo, 2013:529).

Kitlelerin bireysel sorumluluk hissetmeden saldırgan girişimlerde bulunmasına linç denir; çoğunluğu ve doğruyu/haklıyı temsil ettiği iddiasıyla bir kişi ya da grubu hukuk dışı bir biçimde şiddet uygulayarak cezalandırmadır. Kitle deyince, kalabalık, grup, halk, topluluk gibi terimler akla gelmelidir (Yılmaz, 2012:1,24). Linç, toplumun suçun cezasını hukuka bırakmadan, savcı ve hâkimlerin rolüne bürünüp suçlu buldukları bir kişiyi hedef göstererek yargılaması ve infaz etmesidir. Hatta linç edenler, suçlu bulunan kişinin adil bir hukuki yargılamayı hak etmediğine inanmaktan güç alırlar (Düzgün ve Özkan, 2017:47).

Türkiye'de linç ya da nefret eylemlerini kapsayan bir yasa bulunmamaktadır, bu konularda yapılan araştırmalar da yetersiz olarak yorumlanmaktadır (Kut ve diğ., 2014:162; Yılmaz, 2012:2,22). Linç, suç sayılmasa bile “medeniyet kaybı” olarak tasvir edilir (Bora, 2018:15-18) ve bu tasvir, son kertede yargısız infaz içermesi ve bu infazın korkunç bir acımasızlık içinde cereyan etmesi nedeniyle çok haklıdır.

Linç kavramının toplumsal hayattaki eylemsel yönü bu çalışma dışındadır. Bu çalışma sosyal medya üzerinde yapılan yorumlara dayandırıldığından linç kavramı, bir insanı söylem ile dışlama, suçlu ilan etme, ötekileştirme, en uç noktada fiziki şiddetle tehdit etme anlamlarında ele alınmıştır. Üstelik sokakta cereyan eden fiili linç, gücünü kitlenin anonimliğinde silikleşen kimlikler ve mesuliyet dağılmasından alırken sosyal medyada tersine kimlik açık olmasına rağmen, alenen dışlama, yargılama, suçlama, ağır eleştiri ve hakaret, küçük düşürücü imalar gibi ifadelerle hayat bulmaktadır. Bazı hesapların sanal olması kimliksizleşme durumundan güç alındığını düşündürebilir. Peki kimliği açık olan hesaplardan yapılan ağır eleştirel, nefretle suçlayıcı ve yargılayıcı yorumlar cesaretini nereden almaktadır? Muhatabın yüzünü görmeden, sosyal medyada ağır yorumlar yazan insanlar, suçladıkları kişi ile karşı karşıya kalsa mahçup olurlar mı? Bu soruların cevabını aramak başka bir araştırma konusu olabilir.

Geleneksel anlamıyla 'linç'te fiziki ortamda bir araya gelen ve saldırganlık gösteren, şiddet kullanan bir kitle varken, sosyal medyada fiziksel yakınlık söz konusu olmadığından saldırganlık sözel boyutta vuku bulur (Han, 2016:9). Sosyal saldırganlık kötü dedikodular, sözlü kışkırtma, arabozuculuk, itham, hakaret vb. şekillerde kendini gösterir (Gerrig ve Zimbardo, 2013:536). Turan (2017), sosyal linç konulu çalışmasında sosyal medyadaki linç fenomenini “bu dünyaya şahitlik eden izleyicilerin arasında ortak olarak beliren iyiye ve güzele dair estetik bir yargı” şeklinde tarif ettiği 'sağduyu'nun yoksunluğuna bağlar.

Linçin toplumsal bulaşma (histerik bulaşma) hali sosyal medyada da etkili olabilir; yani kişi, diğerlerinin yaptığı yanlış bir eylemi hiç düşünmeden ve ani olarak benimseyebilmektedir (Düzgün ve Özkan, 2017:48). Linçin, bireyi başkalarının telkininde bırakma yönü, sosyal medyada toplumun hâlihazırda cepheleşmiş olduğu grubun tarafını tutma şeklinde cereyan etmektedir. Sosyal medyada linç, kamusal alanda fiili gerçekleşen linçten farklı olarak birbiriyle aynı ortamda bulunmayan, birbirini tanımayan kitleler tarafından gerçekleştirilir. Bu kitle, anlık olarak o internet sayfasını gören, farklı meslek gruplarında, farklı şehir ve kültürlerden gelen, farklı yaşta ve farklı eğitim düzeyinde kullanıcılarıdır. Sanal ortamda kimi açık kimliğiyle kimi ise sahte hesaplarla var olmaktadır.

Burada kemikleşmiş toplumsal düşünce kalıplarının da kişilerin taraf tutmasında etken olduğu varsayılabilir. Zira bireyler, herhangi bir olayı yorumlarken, doğduğu andan beri öğretilen toplumsal değerlerin etkisinde kalmaktadır. Çok farklı dinsel, etnik, cinsel çeşitliliklerin olduğu toplumlarda gerilim yaşanmadan hoşgörüyü dayalı bir birlikteliğin sürdürülüyor olması kültürel göreliliğin kabullenilmesine bağlıdır (Zencirkıran, 2017:16-17). Bu çalışmada sorgulanan da, medeni bir değer sayılan “diğerlerini sayma ve gözetme” kriteri çerçevesinde hoşgörüyü dayalı kültürel göreliliğin ne kadar kabul edilip yaşatıldığıdır.

2.4. Diğer İletişim Engelleri: Kutuplarda Düşünmek, Açı Sadakati, Suçlamak

Genellemeler, önyargıya götürür. Önyargılar dışlama, ayrımcılık, saldırganlık gibi davranışlara zemin oluşturur. Bir iletişim engeli olan önyargının yanında, çalışmaya konu olan yorumların içinde barındırdığı bazı iletişim engellerine de kısaca değinmek gerekirse; suçlayıcı iletişim kimseye bir katkı sağlamayacak, yalnızca duyguları incitecek ve tarafları anlamaya kapatacaktır. Kutuplarda düşünen bireyler dış dünyayı zıt kutuplar arasında algırlar, doğru-yanlış, iyi-kötü, başarılı-başarısız gibi sınıflandırmaların dışında bir gerçeği kabul etmezler (Gürüz ve Eğinli, 2014:283-313). Açı sadakati de benzer şekilde kendi bakış açısını tek doğru zannettir. Açı sadakati olan kişilerin kendi doğruları mutlak ve sabittir, eleştiriye ve değişime açık değildir. Oysa iletişim becerisi farklı açıları hesaba katabilme esnekliği gerektirir. Meseleleri tek bir açının doğruluğuna sadakat göstererek değerlendirmek, iletişimsizliğe yol açar (Özer, 1995;Gürüz ve Eğinli, 2014:283-313).

3. Empati ve Saygı

Empati, öz bilinçli bir duygudur; genel anlamıyla bireyin diğerlerinin duygularını anlayabilmek için, kendini onların içinde bulunduğu durumda hayal etmesi veya söz konusu yaşantı kendi başına gelmiş gibi acı, üzüntü hissetmesidir (Zencirkıran, 2017:267). Başkasının açısından bakıp onun dünyasını anlamaya çalışan kişi, karşındakini yargılamadan, aşağılamadan, suçlamadan sağlıklı ilişkiler kurabilir. Aslında empati kurmak zor değildir, kişinin iç iletişim kurması yeterlidir. “Ben onun yerinde olsam böyle bir durumda ne yapardım? Aynı durumda ben nasıl hisseder, nasıl tepki verirdim?” tarzında sorularla, benzer durumda muhtemel hislerini tasavvur etmesi kişinin diğerlerini anlamasına yardımcı olacaktır. İnsan duyguları evrensel olduğuna göre empati, farklı ve başka kültürden olan insanları da anlamayı ve onlarla iyi geçinmeyi sağlar (Kaya, 2016:35). Farklı ırktan insanlara antipati duymak ırkçı bir tutumun yansımasıdır; çatışmalara hatta şiddete zemin hazırlar (İnceoğlu, 2004:13-16). Önceki kısımlarda bahsedilen deneye göre bize benzeyenlere yakınlık duymak, bizimle basit zevkler konusunda bile farklılık arz edenlerin cezalandırmasını isteyecek kadar nefret büyütme doğuştan getirdiğimiz özelliklerdendir. Bu garez duygusu, büyüdükçe hem okulda hem de sosyal ortamda eğitim sayesinde törpülenir, birey olgunlaşır ve empati duygusu gelişir (Hamlin ve diğ., 2007).

Baron-Cohen, (2018:18-19) *Kötülüğün Anatomisi* adlı kitabında, empati yoksunluğunun nedenlerini soruşturur. Şiddetli kırgınlık, intikam arzusu, kör nefret gibi yıpratıcı duygulara bağlı olarak empati erozyonu ortaya çıktığı sonucuna varır. Açıklamalarına göre empati, bazı zamanlarda herkesçe devreden çıkarılabilen bir yetenektir. Öyle bir anda insan sadece “ben” kaygısı güder, diğerini şeyleştirir. O esnada insanlarla ve hayvanlarla sadece duygusuz bir eşya gibi ilişki kurar. Diğer insanlara nesne muamelesi yapmak, başka bir insana gösterilebilecek en kötü davranışlardan biridir; onların varlığını yok saymak, özelliklerini, düşünce ve duygularını görmezden gelmektir. Empatinin varlığı ve yokluğu genetik faktörler, sonradan geçirilen kazalarda beynin bazı bölgelerinin yara alması gibi nedenlere bağlanmakla beraber, tam anlamıyla neden kaynaklandığına dair bilim dünyasında henüz net ve tutarlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Saygı, diğer canlıların varlığını olağan karşılamak, yaşamlarını sürdürme haklarının bilincinde olmaktır. Varoluşçu psikolojiye göre sosyal varlık olan insanın en temel gereksinimlerinden olarak gösterilen saygı, Fromm'un (2004:37,39) deyişiyle “insanın kendine özgü bireyselliğini algılamaktır.” Saygı, insanları

oldukları gibi kabul ederek önemsemektir. Karşıdaki kişinin bağımsız bir birey olarak düşünce ve duygularını ifade etmede özgür olduğunu kabul etmektir. Saygı, insanların seçimlerini, davranışlarını kendi bakış açımızın mutlak doğru olduğu kibriyle yargılamamaktır. Din, dil ırk, statü, ekonomik gelir, cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş vb. özellikleri gözetmeksizin herkese adil yaklaşmak ve hoşgörülü bir bakış açısıyla iletişim kurmayı gerektirir (Kaya, 2016:33). Kant'a göre (1995) saygı, “insana saygıdır. Bir kişi, en sıradan insanda bile bir dürüstlük olduğunu fark ederse, istese de istemese de o dürüst kişiye saygı duymaktan kendini alamaz” (akt. Ürek, 2007:193).

Baron-Cohen, (2018:18-19) *Kötülüğün Anatomisi* adlı kitabında, empati yoksunluğunun nedenlerine dair araştırmalarını anlatır. Şiddetli kırgınlık, intikam arzusu, kör nefret gibi yıpratıcı duygulara bağlı olarak empati erozyonu ortaya çıktığını savunur. Açıklamalarına göre empati, bazı zamanlarda herkesçe devreden çıkarılabilen bir yetenektir. Öyle bir anda insan sadece “ben” kaygısı güder, diğerini şeyleştirir. O esnada insanlarla ve haycanlarla sadece duygusuz bir eşya gibi ilişki kurar. Diğer insanlara nesne muamelesi yapmak, başka bir insana gösterilebilecek en kötü davranışlardan biridir; onların varlığını yok saymak, özelliklerini, düşünce ve duygularını görmezden gelmektir. Empatinin varlığı ve yokluğu genetik faktörler, sonradan geçirilen kazalarda beyin bazı bölgelerinin yara alması gibi nedenlere bağlanmakla beraber, tam anlamıyla neden kaynaklandığına dair bilim dünyasında henüz net ve tutarlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Frankl (2009) *İnsanın Anlam Arayışı* kitabında toplama kampı deneyimlerini anlatırken gruplar arasındaki sınırın belirsizliğini vurgular. Gardiyanları şeytan, tutukluları melek diye addetmek yanlış olacaktır, çünkü gardiyanlar (ss subayları) arasında tutuklulara kendi parasıyla ilaç alanlar olduğu gibi, tutuklu olup mağdur olması beklenirken kapolar (koşuş sorumlusu) seçilip kendi arkadaşlarına sadistçe eziyet etme fırsatları yaratanlar da vardır. Frankl tecrübeleri sonunda insan ırkını ikiye ayırmıştır: soylu insan ırkı ve soysuz insan ırkı.

“İnsan böylesine korkunç ruhsal ve fiziksel stres koşulları altında bile ruhsal özgürlüğünü ve zihinsel bağımsızlığını az da olsa koruyabilmektedir... İnsan ruhsal ve tinsel olarak ne olacağına, karar verebilmektedir. İnsan, bir toplama kampında bile onurunu koruyabilir... Yaşam yiğitçe, onurlu ve özgecil olabilir” (Frankl, 2009:81).

4. Yöntem

Bu çalışmada, “nitel araştırmacılar tarafından kullanılan yöntemlerin, belli bir sosyal olgu hakkında salt nicel metodoloji ile çalışılarak ulaşılabilecek bir anlayışa nazaran çok daha 'derin' bir kavrayış sağlayabilecekleri hakkındaki yaygın inanç” (Silverman, 2018:32) benimsenmiştir. Çalışma, nitel bir araştırmadır. Temel nitel araştırma yöntemlerinden *yapılandırmacı* modeldedir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri de söylem analizidir. Bu çalışmada söylem analizi yönteminden faydalanılmıştır. Söylem analizi, dili yorumlama etkinliği olan Hermeneutik felsefi yaklaşımından beslenen, görüşme, metin, konuşmalar gibi dilin kullanım biçimlerini analiz etmeye odaklanan çok türlü sosyal bilim araştırmalarını kapsar. Kişinin dili kullanma biçimi öznel, kastettiği anlamlar göndermeler içerir ve yoruma açıktır (Silverman, 2018:32-439; Çelik ve Ekşi, 2008:104-105); bu göndermelerin anlamı bağlam ile açığa çıkacaktır. Bağlam, sözel ifadelerin (söylem) konuyla ilişkisi üzerine açığa çıkan anlamdır, öznel bir yorumlama pratiğidir (van Dijk, 2010:14). İncelenen kullanıcı yorumlarında insanların kendi algı dünyalarını yaratmak için günlük olaylarda dili kullanma biçimlerine odaklanılacaktır.

Analizler, yapılan yorumların ideolojik kaygı barındırması, cümle içinde nedensel bağlar, zıtlık, örnekleme kullanımı gibi şematik boyutun unsurları ile mikro yapıda geçen cümle yapıları ve retorik çözümleme gibi sentaktik boyutun unsurları dikkate alınarak yapılmıştır. Van Dijk'in (1985) güç, egemenlik, hegemonya, ideoloji, sınıf, cinsiyet, ırk, ayrımcılık, çıkarlar, yeniden üretim,

kurumlar, toplumsal yapı ya da toplumsal düzen gibi nosyonları merkez alması bakımından da Eleştirel Söylem Analizi, örneklemdaki yorumların değerlendirilmesi için uygun bir zemin sağlamıştır. Buradan hareketle, daha önce Erdoğan'a karşı ağır eleştirel söylemleri nedeniyle hukuki sorun yaşadığında Fazıl Say'ı destekleyenlerin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı davet ettiği Truva Sonatı Konseri sonrasında cepheleşme içine girip girmedikleri meselesi de çalışmada anlaşılacak istenen konulardandır.

Araştırmanın evreni Piyanist Fazıl Say'ın yıllar içinde sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları altına yapılan yorumlardır. Örneklem ise Say'ın Twitter ve Instagram hesaplarından Truva Sonatı Prömiyerini duyuran 19 Ocak 2019 tarihli paylaşımı altına yapılan yorumlardır. Bu veriler içerik analizi yöntemine göre incelenerek kategorize edilmiştir. Daha sonra bu verilerden bazıları amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiş ve içerik analizinde belirlenen kavramlar temelinde söylembilimsel olarak analiz edilmiştir.

Linç kavramının toplumsal hayattaki eylemsel yönü bu çalışma dışındadır. Bu çalışma sosyal medya üzerinde yapılan yorumlara dayandırıldığından linç kavramı çirkin bir medeniyet kaybı, bir insanı söylem ile dışlama, suçlu ilan etme, ötekileştirme, en uç noktada fiziki şiddetle tehdit etme anlamlarında ele alınmıştır. Üstelik sokakta cereyan eden fiili linç, gücünü kitlenin anonimliğinde silikleşen kimlikler ve mesuliyet dağılmasından alırken sosyal medyada tam tersi bir durum söz konusudur. Kimlik açık olmasına rağmen, alenen dışlama, yargılama, suçlama, ağır eleştiri ve hakaret, küçük düşürücü imalar gibi ifadeler linç sayılır. Bazı hesapların sanal olması *kimliksizleşme* durumundan güç alındığını düşündürebilir. Peki kimliği açık olan hesaplardan yapılan ağır eleştirel, nefretle suçlayıcı ve yargılayıcı yorumlar cesaretini nereden almaktadır? Sosyal medyada kimliksizleşmenin rehabetine kapılan yorumcular, aşağılayıcı biçimde yargıladıkları veya suçladıkları kişi ile karşı karşıya kalsalar süperegonun etkisiyle geri adım atarlar mı? Bu sorular başka bir araştırma ile cevaplandırılabilir.

Seçilen örneklemin bağlamındaki olaylarla ilgili kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Alternatif Bilişim Derneği'nin "İnternet Ortamında Nefret Söyleminin Varlığı," başlıklı yazısında (www.nefretsoylemi.org), dünyaca ünlü Türk müzisyen Fazıl Say'ın Twitter üzerinden paylaştığı Ömer Hayyam rubaisinde dini değerleri alenen aşağılamak iddiasıyla suçlu bulunmasının, nefret söylemiyle mücadele için oluşturulmuş bir yasa maddesi olarak yorumlanan TCK 216'nın amacının zıttı olarak düşünce özgürlüğünü kısıtlamak için kullanılmasına bir örnek olarak kayıtlara geçtiği yorumu yapılır. Bu kararın ardından mevzu kapsamında nefret söylemi üzerinden ülkenin ikiye bölündüğü, konunun sosyal medyada yoğun biçimde tartışıldığı ve Say'ı destekleyenler ile ona karşı olanlar arasında kutuplaşmaya dayalı nefret söylemleri ürettiği belirtilmiştir.

O günlerdeki bir haberde (www.bbc.com/turkce/haberler, 2013) Müzisyen Fazıl Say'ın Hayyam twitinden 10 ay hapis cezası aldığı duyurulmuştur. Say, karar ertesi açıklamasında "Mahkeme sonucu çıkan karar için yurdum adına çok üzgünüm. İfade özgürlüğü açısından hayal kırıklığına uğradım. Hiçbir suçum olmamasına rağmen ceza almış bulunmam şahsımdan çok, Türkiye'deki ifade ve inanç özgürlüğü adına kaygı vericidir" diyerek suçlamayı haksız bulur. Ülkemizin dünyaca ünlü piyanist ve bestecisine, Avrupa Birliği'nden hakkındaki karardan endişe duydukları ve ifade özgürlüğüne tam saygı gösterilmesi gerektiği yönünde destek gelir. Sevim Dağdelen, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a gönderdiği mektupta "Böyle bir dava sanatsal özgürlüğe bir darbe olduğu gibi Fazıl Say şahsında aynı zamanda insanlık kültürüne bir darbeyi teşkil etmektedir" yazar. Duruşmalar sırasında, Say'ın avukatı Meltem Akyol Say'ın twitinin yalnızca takipçileri tarafından görülebildiği için "sohbet" niteliğinde olduğunu savunur. Bu gelişmelerden başka, Say'ın bir televizyon programına çıkıp Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan korkmadığını beyan etmesi, "İran mollalarının eline mi düşeceğiz?" gibi ifadeler kullanması tepki çekmiştir (www.internethaber.com, 2013).

2010 ile 2013 yıllarında yaşanan bu polemiklerin çok sonrasında, Ocak 2019'da Fazıl Say'ın Truva Sonatı konserine, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı davet etmesi, bu kez de iktidar karşıtı Say hayranlarının yer yer şiddetli tepkilerine yol açmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, annesi vefat eden Say'ı telefonla aradığında Say, Cumhurbaşkanının sesinin çok samimi, çok sahiplenici, çok gerçek olduğunu ve kendilerinin taziyelerini çok samimi, sıcak tonda, çok gerçekçi bir şekilde iletmiş olduğunu açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı konserine davet eden Fazıl Say, "Erdoğan saygı ile konserime geldi, bununla kalmadı, tüm kabinesini ve ABD Senatörü misafirini de beraberinde getirdi. Ülkemizde kültürün sanatın özgür olması, toplumsal uzlaşılardan umut ışığı yakması gerekmektedir" ifadelerini kullanmıştır (www.milligazete.com.tr).

Mevlüt Tezel konser sonrası tepkileri de değerlendiren köşe yazısında (www.sabah.com.tr, 2019), Fazıl Say'ın sosyal medyada linç edildiğini, bunun, yalakalık gibi gösterilecek hiçbir abartılı hareket olmadığını ve İzmir Marşı'nı çalmasına rağmen vuku bulduğunu yazar. Say'ın, ülkesinin Cumhurbaşkanı'na "Hayatımın özel gecelerinden birini yaşadığımı düşünüyorum. Umarım sizler de öyle düşünüyorsunuzdur" diyerek saygısını ve sevgisini gösterdiğini savunur.

5. Bulgular ve Yorum

Fazıl Say'ın 19 Ocak 2019 tarihinde Twitter hesabında Truva Sonatı Prömiyeri hakkındaki paylaştığı bilgilendirmenin altına Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı davet etmesiyle ilgili olarak yapılan yorumlar iletişim üslubu bakımından aşağıdaki tabloda içerik analizi yöntemiyle kategorik olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. İletişim Üslubunun Söylemlerde Var Olma Sıklığı

Söylemde Tespit Edilen İletişim Üslubu		Sayı
Olumsuz Yorumlar	Saldırgan ifadeler	16
	Özellik atfetme	29
	Genelleme ve stereotiplere göre yargılama	47
	Düşmanlık ve kin gütmeye	34
	Bir grubun üyesi olmakla suçlamak/ayırmacılık	32
	Kültürel ayrımcılık	5
	Basmakalıp yargı (önyargı)/Kalıplaşmış düşünce	44
	Kutuplarda Düşünmek	72
	Açı Sadakati	43
Olumlu Yorumlar	İktidar karşıtı olduğunu belli edenlerden uzlaşmacı, takdir edici, hoşgören, eleştirileri eleştiren	28
	İktidar yanlısı olduğunu belli edenlerden takdir edici	31
	Taraf olduğunu belli etmeyenlerden, kutuplaşmaya karşı, sanatını övücü, davetini takdir edici	159

Tabloya bakıldığında incelenen 314 yorumdan 218 tanesinin olumlu, 96 tanesinin olumsuz olduğu görülmektedir. Bu demektir ki yorumların %69'u olumlu, %31'i olumsuzdur. 6 yıl öncesindeki çatışmalarına

rağmen barışçıl, iyi niyetli girişimlerinden ötürü Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Sanatçı Fazıl Say'ı takdir ettiklerini ifade eden olumlu söylemlerin fazla olduğu görülmüştür. 159 yorumda, siyasi taraf belli etmeden kutuplaşmayı yerici, sanatı ve sanatçıyı övücü ifadeler kullanılmış olması, medeni bakış adına yorumculardan yaklaşık yarısının kutuplarda düşünmediği, açı sadakatinde sınırlı kalmadığı, uzlaşmacı, hoşgörülü, empatik ve saygılı mesajlar verdiği şeklinde yorumlanabilir. Her ne kadar olumlu söylem barındırsa da 31 yorumun sırf siyasi yönden kendi cephesine yakınlaştığı için yazılmış olması taraf tutuculuğun hâkim, grup iletişiminin baskın, aslında cepheye sadakatin etken olduğunu gösterir. Bu bakış, kendi grubundan olan her şeyi iyi, kendi grubunun karşısında olan her şeyi kötü gören anlayışın içinde sayılabilir; bu çalışmada %9,8'lik bir dilime tekabül eder. 28 yorum sahibi iktidar karşıtı olduğunu beyan etmesine rağmen Say'ın ve Cumhurbaşkanı'nın uzlaşan tavırlarını takdir etmiş ve olumlu bulmuştur. Yani yorumcuların %8,9'u karşı cephede kabul ettiği kişiye karşı bile olsa olumlu muameleyi takdir etmiştir; bu, saygılı olması yönünden medeni bir davranış olarak yorumlanabilir. Yorumların %50,6'sı taraf belirtmemiş ve sanatçının sanatını ve barışçıl tavrını övmüştür. Buradan şu yorum çıkabilir: İncelenen yorumların %40,9'u grup iletişimine sadakat göstermekte, cepheleşme içinde düşünmekte, %50,6'sı yakın hissettiği grubu karıştırmadan, %8,9'u ise bağlı hissettiği grubun zıttı olan iyi niyetli bir girişimi takdir edebilmektedir.

Olumsuz yorumların büyük çoğunluğunun "kutuplarda düşünmek" karakteristiğinde olması dikkat çekicidir. Olumsuz yorumların yaklaşık yarısı "genelleme ve stereotiplere göre yargılama, basmakalıp yargı/kalıplaşmış düşünce ve açı sadakati" karakteristiğinde belirmiştir. Bunların sayısını "düşmanlık ve kin gütme, bir grubun üyesi olmakla suçlamak/ayırıcılık ve özellik atfetme" izler. Bir yorum, bu unsurlardan birden fazlasını barındırabilmektedir.

Olumlu yorumlar genel olarak birlik ve beraberlikten, kutuplaşmanın yıkılmasından, bu uzlaşmacı adımın barışa hizmet etmesinden, devlet erkanına saygıdan ve onunla empati kurulduğunda Say'ın kritik durumunun anlaşılacağından bahseder. Say'ı 6 yıl önceki iktidar eleştiren çıkışlarıyla kendine yakın bulduğunu söyleyen yorumcuların, onu grup iletişimi bahsinde anlatıldığı gibi toplumsal özdeşlik içinde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Toplam veri sayısının %31'ini teşkil eden bu yorumlardan bazıları, Say'ın konserdeki tutumu ile hat safhada hayal kırıklığı yaşadığını ifade etmektedir. Bu söylemlerin kaynağı kişilerin de iktidar yanlısı 31 yorum sahibi gibi, gruba körü körüne sadakat, cepheleşme, davranışa değil grup üyeliğine odaklanma gibi iletişim engellerine takıldıkları söylenebilir.

İçeriğine bakıldığında şu özelliklerdeki yorumlar amaçlı örnekleme yoluyla seçilerek söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir:

- Yorumcunun daha önceden sanatçıyı beğendiğini belirten ancak şu an eleştirel olan yorumlar
- Truva Sonatı Ankara Konseri ile ilgili eleştiri, kınama, kızgınlık, hakaret, dışlama, ötekileştirme, sözlü linç gibi tavır ortaya koyan kişilerce yazılmış söylemlerden bazıları
- Say'ın Cumhurbaşkanı'na sevmeye başladığı iddiası güden veya iktidar partisini desteklemesi algısıyla Say'ı ötekileştiren yorumlardan örnekler

Hukuki suç teşkil edecek düzeyde küfür ve hakareten ibaret yorumlar ile imalı ve muğlak ifadeler inceleme kapsamı dışında bırakılmıştır; çünkü burada güdülen amaç, suç teşkil etmese de iletişimin medeniyete yakışan formunu tartışmaktır. Hangi taraftan olursa olsun cepheleşme temelindeki yorumlar olumlu kısma kaydedilmemiş, kutuplarda düşünmek olarak değerlendirilmiştir.

Bir kullanıcı, Say'ın son adımını tasvip etmediğini söylese de onu linç etmeyi de doğru bulmadığını, tahkir etmek istemediğini belirtmiştir. Benzer şekilde "Sizi çok severdim, yanlış yaptınız." yorumunda geçmiş zaman eki, sevginin bittiğini haber vermektedir. Bu yorum, kutuplarda düşünmeye bir örnektir. Yine

tarafsız olumlu mesajlardan biri “Birbirimizi sevmesek de birbirimize saygı duymamız gerektiğinin anlamlı bir mesajı olmuş. Her iki tarafı da kutlarım.” şeklindedir; saygının zorunluluğunu vurgulamıştır. Olumlu sayılan yorumların arasında doğrusunu yaptığını söyleyenler, iktidarın karşısında olduğunu belli etse dahi uzlaşmayı yüceltenler, takdir edenler, benimsemese dahi hoşgörülenlere bir örnek de, Cumhurbaşkanı Say’la aralarında öncesinde geçen çatışmaya istinaden “...ülkemizin Cumhurbaşkanı yabancı değil, bizden biri, hata yapsa da bizden, bunu unutmamak gerek...”tir.

“Normal bir olayı yılların özlemiyle anormal gibi anıyoruz. Karşılıklı saygı, hoşgörü her zaman herkese lazım.” Bu söylem özetle, bir insanlık dersidir. “Sn. @RT_Erdogan Sn. @fazilsaymusic Fazıl Say’ın konserine samimi bir şekilde katıldı. Şimdi ikisinin de dünyaları farklı, ikisinin de fikirleri dünya görüşleri değişti mi? HAYIR. Karşı Mahalleye hoşluk oldu. Umarım artık hepimizin bu vatanın evladı olduğumuzu hatırlarız.” Yorumcu, devlet büyüğü ile çatışma yaşamış bir sanatçının durumuna medeni bir anlayışla bakabilmektedir. Ayrıca çatışma yaşamış olmanın, fikir ayrılıkları içerisinde olmanın, sonrasında uzlaşma yoluyla insanların hayatlarını huzurlu bir şekilde idame ettirmesine engel olmaması gerektiğini savunmaktadır.

Bazı yorumlar eleştiri içerikli de olsa tahkir ve linç etmeyi de kınamıştır. “Patolojik sorunları olmayan herkes bu konserden mutlulukla ayrılmıştır”, “...Ayrıştırmayı, kutuplaştırmayı, düşmanlaştırmayı, sanatçılık olarak gören sözüm ona sanatçılara, gerçek sanatçının nasıl bir duruşu olması gerektiğini gösterdiniz.” gibi ifadelerle, kutuplaşmanın ve basmakalıp genellemelerin yanlışlığı dile getirilmiştir. “Sevgi nefretten güçlüdür” gibi ifadelerle, nefret üzerine kurulu bakış açıları yerine sevginin güzelleştirici gücünden dem vurulmuştur.

Konser sonrası sahnede, Cumhurbaşkanı Erdoğan, sanatçıyı tebrik etmek üzere konuşma yaptığı esnada Say’ın ellerini bağlayarak yere bakması, boyun eğdiği, teslim olduğu yönünde eleştirilere hedef olmuştur. “Bu nasıl bir duruş? Bunca yılın isyanı O’nu görünce bitti mi şimdi?” Bu cümlelerde kahr sürdürme isteği vardır. “Bundan sonra beni senden Say’ma Fazıl!” deyişinden ise cepheleşmek, yani bir grubun üyesi olmakla suçlanmak, açığı sadakati, kutuplarda düşünmek, düşmanlık okunmaktadır. Oysa bu duruş, tevazu olarak da algılanabilir. Özellikle kültürümüzdeki edep anlayışı bu tür suçlayıcı yorumlarda tamamen yok sayılmıştır.

“Bence senin düşüncen daha kutuplaştırıcı. Cumhurbaşkanı da Fazıl Say’a karşı bir hamle yapsın, o zaman bunun sonu yok. Ne güzel birbirlerine karşılıklı jest yapmışlar işte, bu niye iktidar karşıtlarını rahatsız ediyor anlamıyorum. Herkes düşman olsun o zaman birbirine, çok yanlış.” yorumu belki de iletişim kurarken, özellikle kimliksizleşmenin verdiği rehavete kapılarak saldırganca yorumlar yazıveren sosyal medya kullanıcılarının medeniyet namına yaptığı hatayı en güzel açıklayan yorumlardan biri olmuştur. Kan davasına dönüşen kavganın her iki tarafa ve buna şahit olanlara verdiği zarara dikkat çeken, farklı olanı yok etmek isteyen kindarlığa tepki bildiren benzer yorumlar ise şöyledir:

“Çünkü herkes, diğer insanların kendisi gibi yaşamasını, aynı düşüncede olmasını istiyor. Aksi durumda onlardan kurtulmak, birlikte yaşamamak istiyor. Particiliğin, iktidar mücadelesinin temelinde bu da yatıyor; sadece kendi menfaatini hayata geçirmek değil, başkasını istememek. Sohbetlerimizde demokrasi, tolerans, hoşgörü gibi kavramları rahatlıkla kullanıyoruz. Ancak böyle görüntüleri alkışlayamıyoruz. Çok üzücü...”
“Birbirimizi sevmesek de birbirimize saygı duymamız gerektiğinin anlamlı bir mesajı olmuş. Her iki tarafı da kutlarım.” “Fazıl Say’a baskı yapılırsa, linç edilse veya konseri iptal edilse ne olur? Sanatçı dediğin cesurdur. Sanatımı ülkemde yapmak istiyorum, dedi ve yapıyor. İktidarını

da, muhalefetini de bir araya getiren zeki bir çağrıydı. Mühim olan nefreti ve ayrımcılığı dize getirmektir. Tebrikler.”

İktidarı destekleyenlerden her ne kadar olumlu olsa da gruba sadakatle yapılmış yorumlara bir örnek şöyledir: *“Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin seçilmiş, meşru Cumhurbaşkanı'dır. Fazıl Say'ın daveti bir incelik ve milli iradeye saygı ifadesidir. Sayın Cumhurbaşkanımızın davete icabeti ise Devlet Adamlığıdır. Bilhassa Fazıl Say'ın kendisine ettiği bu kadar hakarettten sonra!”* Fazıl Say'ın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na hakaret etmediği o dönemin haberlerine bakılarak görülebilir.

“Fazılcağım sen, bu toprakların ve bu milletin önemli bir değerisin. Ne olursun değerli olarak kal. Kendini Türkiye'den soyutlama, bu milletin hepsinin sanatçısıdır. Belli bir grup, kifayetsizliğini senin arkana saklanarak güçlendirmeye çalışıyorlar, ne olursun sanatçı olarak kal.” Bu yorum, Fazıl Say'ı kendi tarafını temsil ediyor olarak gören kesimi yermektedir. Sanatçının “bu grup” diye anılan kitlelerden haberi yoktur, o kadar çok sayıda insanın kendisini sevmesi ya da sevmemesi üzerinde, herkesi memnun etme konusunda kimsenin kontrolü yoktur. Buradan şu görülmektedir ki, milyonlarca takipçinin bir ünlüyü kendi cephesinin savaşçısı ilan etmesinin, hele ki o kişi siyasi bir lider değil de bir sanatçı vb. ise, o ünlü ile ilgisi olamaz. Bu gruplaşma isteği, bir toplumsal özdeşlik durumuna işaret eder, muhatabının iradesinden bağımsız yorumcuların bakış açısıyla sınırlı öznel bir beklentidir.

“Sanatçının sanatıyla ilgilenmekten çok sanatçının açığını aramaya çalışanlarla dolu bir ülke olduğumuz” yönündeki yorum, kendi bakış açısına göre kusurlu dahi olsa kutuplarda düşünmeden, cepheleşmeden sanatçının sanatına, devlet adamının makamına, hatta daha da ötesinde insanlığa olan saygıyı sürdürebilmek olduğuna dikkat çekmektedir.

6. Sonuç

Çalışmanın başında gruba aidiyet dürtüsünün zemin oluşturduğu, önyargıyla dışlama, ayrımcılık, saldırganlık gibi davranış kalıplarının, diğerlerine saygı gösterilmesi beklenen medeni toplumda neden olduğu olumsuz tablolara değinilmiştir. Grup iletişimi konusunda açıklandığı gibi toplumsal özdeşlik süreci ile sosyal hayatta insanlar, kendilerine benzeyeni yakın, farklı olanı karşıt olarak görme eğiliminde olabilmektedirler. Diğer insanların davranışları üzerine fazla düşünmeden öznel tepkiler verebilmektedirler. Önyargının yanında, kutuplarda düşünmek, açılı sadakati, suçlayıcı üslup da iletişimi tıkayan iletişim engellerindedir. Bu engeller, kişi ve olayları doğru-yanlış, iyi-kötü, başarılı-başarısız, suçlu-suçsuz gibi uç noktalarda ve öznel değerlendirmelere tabi tutmaya neden olur. Yani kişiler meseleleri kendi kişisel süreçlerine göre algılayıp değerlendirmektedirler (Cüceloğlu, 1991:99). Algı aynı konu hakkında kişiden kişiye değişiklik gösteren farklı formlarda belirebilir. O halde bireylerin başkaları hakkında yargılamalarda bulunurken kendi bakış açıları çerçevesinde genel doğru ya da yanlış kabul edilemeyecek hükümler verdikleri iddia edilebilir. Başkalarının tutum, davranış ve söylemleri üzerinde yapılan yargılar öznel, evrensel doğru ya da yanlış kabul edilemez. Bu açıdan iletişim sürecinde kişilerin birbirini eleştirip suçlarken katı ve iddiacı olmaları eleştiri konusu olmalıdır. Toplumsal meselelerde çok fazla değişken, birbirinden farklı koşulları bir arada etkileyebileceğinden insan davranışlarını değerlendirirken esnek ve hoşgörülü olmak, açılı sadakati gütmeyen, kutuplarda düşünmeden empati yoluyla anlamaya çalışmak daha medeni davranış olarak kabul edilmelidir.

Çalışma, tüm toplum üyelerinin, diğerlerini eleştirecekse eğer, iletişim üslubunun medeni toplum değerleri açısından saygı sınırlarında kalması gerektiği noktasında taraftır; bir insanı bir tek davranışı ya da sözü yüzünden basmakalıp, genelleyici, kutuplarda düşünme biçimiyle, açılı sadakatinden beslenen sözlü yargılamalara maruz bırakmanın medeni bir tavır olmadığı varsayımını kabul eder. Araştırmada amaç, Fazıl Say'ın doğru ya da yanlış tavırlar sergilediğini ortaya koymak olmamıştır. Say hayranlarının medeni toplumun değerlerinden olan ‘sanat’a ilgisi göz önünde bulundurulduğunda, sanatçıyı eleştirmek için çağdaş

medeni kurallara riayet etmesi beklenmelidir. Herhangi bir insanı önce kendinden saymak, karşı cephenin lehine bir tavır sergilediğini algılandığında ise genelleyici basmakalıp yargılarla linç etmek medeni insan iletişimine yaraşır kabul edilmemelidir. Siyasi görüşler nedeniyle kişinin kendi cephesinde addettiği birini, karşı cepheye nezaket gösterdiği için suçlaması ve ötekileştirmesinin ne kadar tutarlı olduğu sorgulanmak istenmiştir. Grup iletişiminin doğası gereği bireyin, toplumsal özdeşim kurduğu grubun değerlerine sadakat duyması ve yine öznel bakış açısıyla kendi grubundan saydığı bir başkasının sadakatini sorgulamasının ne kadar rasyonel olduğu anlaşılmalı çalışılmıştır. Sanatçı cezalandırmayı hak edecek yüz kızartıcı bir suç işlemediği halde, kendisinin tarafı olduğunu iddia etmediği sanal bir grup tarafından sosyal medyada hakaret içerikli saldırgan yorumlara maruz kalmıştır. Çalışma, sanatçının veya cumhurbaşkanının tarafında bir duruş sergilemek amacıyla yapılmamıştır. Bunun yerine gruba sadakatten daha değerli bakış açılarının olabileceğini hatırlatmak için yapılmıştır. Nitekim incelenen yorumların yarısının toplumsal özdeşim kurduğu bir gruba sadakat azmiyle yalnız kendi öznel algısına göre yargısız infaz etmekten kaçındığı görülmüştür.

Çalışmada, kütle olarak adlandırılan insan yığınlarının hakaret suçu teşkil edecek yorumlar yaptıklarına dair örneklere rastlanmıştır. Kitle iletişim kanallarını kullanırken kişilere hakaret edilmesi ve iftira atılması, kişilerin toplum önünde küçük düşürülmesi gibi söylemler hukuka aykırıdır (Bayındır ve diğ., 2018:57-58). Bu tür yorumlar, söylembilimsel olarak incelemeye alınmamıştır.

İçerik analizini gösteren tabloda söylemlerin çoğunun tarafsız ve olumlu olduğu bulunmuştur. Bu bulguya, söyleminde iktidar karşıtı olduğunu belli ettiği halde uzlaşmayı yüceltici olumlu yorumların çokluğu eklenmiştir. Bunun yanında, olumsuz beliren yorumların büyük çoğunluğunun kutuplarda düşünülerek yazılmış olması dikkat çekmektedir. Le Bon'un (2014) deyişiyle, "yalıtık durumdayken üstün aşamada bulunan birey, kitlenin içine karıştığında uygarlıkta geriye gider; yani içgüdüleriyle davranan, ansızın parlayan, vahşice eylemlere girişen, coşkulara ve yiğitlik gösterilerine kendini kaptıran barbar bir kişiye dönüşür." Kitle içinde mesajlarının karşı tarafa verebileceği yıkıcı etkiyi hesap etmemek, iletişim üslubu açısından olumsuz görülmelidir.

Yorumlardan anlaşıldığı üzere, kutuplarda düşünenler, kendi bakış açısıyla sevdiği sanatçının daha önce çatışma yaşadığı iktidara karşı mesafesini korumadığı yönünde eleştirilerde bulunmuşlar, hatta şiddetli hayal kırıklığı dile getirmişler, kınamışlar, hakaretamiz ifadeler kullanarak, sevgilerinin nefrete dönüştüğünü bildirmişlerdir. Bu ifadeler, nefret söylemi olma özelliği taşır.

Makalenin önceki başlıkları altında açıklandığı gibi önyargılar kişilerin zihnini anlık olarak kör etmektedir. Zihin kendi şemalarına uymayan bilgileri reddetmeye veya görmezden gelmeye, şemalarına uygun geribildirim gözetlemeye yatkındır. Bu da demek oluyor ki zihin, gerçekliği hâlihazırda bulunan bilgisine uydurmaya, dogmalarına kanıt bulmaya meyillidir; algıyı öznelleştirir, yani gerçeği çarpıtabilir; bozabilir; gördüğü, duyduğu kişileri kendi oluşturduğu stereotiplere göre algılar ve kategorize edebilir. Önyargıyı azaltmanın yollarından birinin farklı gruplar arasındaki teması artırmak olduğu ileri sürülür (Sdorow, 1998:611). O halde eleştirilen kişilerle yüz yüze gelindiğinde karşılıklı diyalog ile söylemlerin haddi aşan noktaları fark edilebilir.

İncelenen örnek söylemlerde Fazıl Say'ı çok beğenenlerin, ondan birdenbire soğuduğuna veya nefret etmeye başladığına dair ifadelerle rastlanmıştır. Empati kurma çabası, haksızlık etmekten çekinmeyi, kendi incineceği bir sözü söylemeden, davranışı sergilemeden önce iyi düşünüp eyleme geçmeyi gerektirir. Önyargıyı ilkel kılan, insanın üstün özelliklerinden kabul edilmiş 'düşünme, tartma' fiillerine yer bırakmamasıdır. Önyargıların tutarsızlığı da ayrıca güvenilmezdir. Önyargılarına göre hareket edenler, birdenbire bir uç noktadan diğer uç noktaya kanaat değiştirebilirler.

Yorumların herkes tarafından görülebildiğinin biliniyor olmasından yola çıkarak sosyal medya platformunda hem kimliksizleştirme, hem sosyal kolaylaştırma, hem de sorumluluğun dağılması teorilerine dair örnek durumlar gözlenmiştir. Bu durumun kalabalığın gücünden kaynaklanıp kaynaklanmadığını ortaya koymak başka bir araştırmanın konusu olabilir, zira o kişilerin tek başına da olsalar, üzerine düşünmeden yargılayıcı ve kabaca itham edici yorumlar yapıp yapmayacakları araştırılmadan bilinemez. Ne var ki buraya kadar açıklananlar ışığında kalabalığın insanlara saldırmak için bir güç verdiği, Fazıl Say'a yapılan sözlü saldırılar yorumlanırken hesaba katılmalıdır.

Tasavvuf ve benzeri mistik öğretilerde resmedildiği gibi modern insan, etnosantrik ve birey merkezci yönelimlerden, hırs ve tamahkârlıktan arınarak, anlamak için sevmenin önkoşul sayıldığı manevi disiplinlere yönelerek ruhunun sıkıntılarını giderip daha sakin, olgun, barışçıl bir yaşam sürebilir (Sayar, 2010:14). Her ne olursa olsun kamusal alanda böyle bir araştırmanın konusu olacak kadar genellemeci, kutuplaştırıcı, kindar, basmakalıp, aşağılayıcı ve nefret içerikli söylemler sarf etmek, iletişim süreçlerini iyileştiremez.

Sosyal medyadaki linç fenomeni, Turan (2017)'in, "bu dünyaya şahitlik eden izleyicilerin arasında ortak olarak beliren iyiye ve güzele dair estetik bir yargı" şeklinde tarif ettiği 'sağduyu'nun yoksunluğuna bağlanabilir. Tüm toplumlarda gözlenen net bir olgu vardır ki, bazı insanlar fırsatını bulduğunda diğerlerine acı verecek eylemlerden kaçınmamakta, hatta bu tür eylemlerden zevk alabilmektedir. Güçlü gruptan olmasına rağmen bazı insanlar ise zayıf grubun üyelerine, kendi gruplarından dışlanma hatta cezalandırılma riskini göze alarak iyilik yapabilmektedir. Bu çalışmanın bulgularına göre, iletişim engellerini aşmanın yolunun bu topraklarda can bulmuş hoşgörü ve sevgi kültürünü yaşatmak olduğu önerilebilir. Frankl'in (2009) toplama kamplarındaki insanlık dışı tecrübeleri sonucu yaptığı çıkarım oldukça manidardır: "İnsan ırkını ikiye ayırılır: soylu insan ırkı ve soysuz insan ırkı.

Bu çalışma henüz sonlandırılmamışken, Fazıl Say, ünlü bir müzisyen ve kanaat önderi olarak yine göz önünde, devlet eliyle kullanımı Kanadalı bir şirkete verilen Kaz Dağları Ormanlarındaki ağaç kesimlerini durdurmak isteyen halka katılarak protesto maksatlı bir konser vermiş ve bu konuda iktidarı eleştiren düşüncelerini sosyal medya hesaplarından da açıklamıştır. Bu durumda, daha önceden eleştirdiği için alkışlayan ve sonrasında insani bir tavırla Cumhurbaşkanı konserine davet ederek barışçıl bir konuşma gerçekleştirdiği için yuhalayan hayranları tarafından yeniden alkışlanacak mıdır? Bir diğer ilginç gelişme de, Say'ı 2012 yılında dava eden savcının sonrasında yüz kızartıcı bir suçtan tutuklanmış olmasıdır.

Dünyaca bir başarı kazanmış sanatçının, barışçıl bir tavrı nedeniyle linç edilmesi doğru iletişim üslubuna uymadığı gibi, haksızlıkları da barındırmaktadır. Fazıl Say, sosyal medyanın kolay erişilebilirliği sayesinde sözlü saldırılara ve linçe maruz kalmıştır. Bu çalışmanın kamuoyuna, medeni bireyler olabilmek adına, söylemeden veya yazmadan önce empati kurup düşünmek, diğer kişilerin varlığına, duygu ve düşüncelerini dile getirmesine saygı göstermek gerekliliğini anlatması ve dili haksız ithamlardan arındırmanın yüceliğini hatırlatması umulmaktadır. İletişimde anlaşmazlıkların, barış eli uzatmak suretiyle çözülmek istenmesi olumlu ve medeni bir davranış olarak algılanmalıdır. Bu araştırmanın daha önce taraf gördüğü kişileri taraf değiştirdiğini algılayarak haksız yere suçlamalara dair sonraki araştırmalara ilham vermesi umulmaktadır.

Kaynakça

ARI, R., ÜRE, Ö., YILMAZ, H. (1998). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi (Eğitimin Psikolojik Temelleri)*, Konya, Mikro Yayınları

ARKONAÇ, S., A., (2016). *İnsan İnsan İçinde: Ana Akım ve Eleştirel Sosyal Psikoloji*, İstanbul, Hiperlink Yayınları

- ATKINSON, R., ATKINSON, R. C., HILGARD, E. R., (1995), *Psikolojiye Giriş 2*, (çev. K. Atakay, M. Atakay, A. Yavuz), İstanbul, Sosyal Yayınlar
- BARON-COHEN S., (2018). *Kötülüğün Anatomisi*, İstanbul, Say Yayınları, 2. Baskı
- BAYINDIR, S., APİŞ, Ö., ERSÖZ, O. (2018). *Kitle İletişim Hukuku*, İstanbul, Onikilevha Yayınları
- BORA, T., (2018), *Türkiye'nin Linç Rejimi*, İstanbul, Birikim Yayınları, 6. Baskı
- BURNETT, D., (2018). *Aptal Beyin / Bir Sinirbilimci Beyninizde Neler Olup Bittiğini Anlatıyor*, (çev. A. Erol), İstanbul, 3. Basım, Aganta Kitap, Notos Kitap Yayıncılık
- CLINARD, B. M., (1968). *Sociology of Deviant Behavior*, USA, Holt, Rinehart and Winston Inc., 3rd Edition
- CÜCELOĞLU, D., (1991). *İnsan ve Davranış*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- CÜCELOĞLU, D., (2001). *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- ÇELİK, H.; EKŞİ, H., (2008). Söylem Analizi, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, 99 – 117, <http://dergipark.org.tr/en/pub/maruaeabd/issue/365/2517>, 19.04.2020, 13.16
- DÜZGÜN, Ü. A., ÖZKAN, K., (2017). Toplumsal Şiddet Eylemi Olarak Linç, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, Ankara, 19, (3), ISSN: 2148-6166
- ERGİN, H. VE YILDIZ, A., (2010). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara, Nobel Yayınları
- FRANKL, V. E., (2009). *İnsanın Anlam Arayışı*, (çev. S. Budak), İstanbul, Okyanus Yayınları
- FREUD, S. (2017). *Kitle Psikolojisi*, (çev. K. Şipal), İstanbul, Cem Yayınevi, 8. Basım
- FROMM, E., (2008). Sevginin ve Şiddetin Kaynağı, (çev. Y. Salman, N. İçten), İstanbul, Payel Yayınevi, 7. Basım
- FROMM, E., (2004). *Sevme Sanatı*, (çev. Ö. Saatçi Karadana), İzmir, İlya Yayıncılık
- GASSET, Y. O., (2016). *Kütellerin İsyanı*, (çev. S. Uslucan), İstanbul, Erguvan Yayınları, 2. Baskı
- GERRIG, R. J.; ZIMBARDO, P. G., (2013). *Psikoloji ve Yaşam / Psikolojiye Giriş*, (çev. G. Sart), Ankara, Nobel Akademi Yayıncılık
- GIDDENS, A., (2008). *Sosyoloji*, İstanbul, Kırmızı Yayınları
- GLEITMAN, H. (1983). *Basic Psychology*, London, New York, W. W. Norton & Company
- GREEN D.P., SEHER, R.L., (2003). "What Role Does Prejudice Play in Ethnic Conflict?" *Annu. Rev. Polit. Sci.* 6, 509–31, (doi: 10.1146/annurev.polisci.6.121901.085642)
- GÜNGÖR, N., (2011a), *İletişime Giriş*, Ankara, Siyasal Kitabevi
- GÜNGÖR, N., (2011b). *İletişim/Kuramlar&Yaklaşımlar*, Ankara, Siyasal Kitabevi
- HAMLIN, JK.; WYNN, K.; BLOOM, P., (2007). Social Evaluation By Preverbal Infants, Nov 22, 450(7169): 557-9, doi: 10.1038/nature06288, nature.com
- HAN, B.-C. (2016). *Şiddetin Topolojisi*, İstanbul, Metis Yayınları
- İNCEOĞLU, M., (2004). *Tutum-Algı İletişim*, Ankara, Kesit Tanıtım Ltd. Şti.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1977). *İnsan ve İnsanlar:Sosyal Psikolojiye Giriş*, Ankara, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları
- KAYA, A. (2016). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 9. Baskı
- KUT, Ş.; BİLGİN, H. D., ALEMDAR, Z., AZAK, U., (2014). Genç Araştırmacılar Tartışıyor, *Siyasi İlimler Türk Derneği VIII. Lisansüstü Konferansı Bildirileri Seçkisi*, İstanbul, Okan Üniversitesi Yayınları: 26
- LE BON, G., (2014). *Kitleler Psikolojisi*, (çev. H. Can), Ankara, Tutku Yayınevi
- MACIONIS, J.J., (2013). *Sosyoloji*, (Çev. Edit., V. Akan), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık

- MCQUAIL, D., WINDAHL, S., (1997). *Kitle İletişim Modelleri*, (çev. K. Yumlu), Ankara, İmge Kitabevi
- MUTLU, E., (2008). *İletişim Sözlüğü*, İstanbul, Ayraç Yayınları
- ÖZEN, Y., GÜLAÇTI, F., (2010). Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişimi-Bilen Benliğe Gerek Sinim Var Mı?, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12-2, 21-37
- ÖZER, K., (1995). *İletişimsizlik Becerisi*, İstanbul, Varlık Yayınları
- PLOTNIK, R., (2009). *Psikolojiye Giriş*, (Çev. T. Geniş), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1. Basım
- SAYAR, K., (2010). *Sufi Psikolojisi: Bilgelğin Ruhu, Ruhun Bilgeligi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 6. Baskı
- SILVERMAN, D., (2018). *Nitel Verileri Yorumlama*, (ed. Erkan DİNÇ), Ankara, Pegem Akademi, 5. Baskıdan çeviri
- SDOROW, L. M., (1998). *Psychology*, USA, McGraw-Hill Companies, 4th Edition
- TAŞDELEN, V. (2014). "On Western Culture and Its Formation Stages," Hece , pp.8-15
- TURAN, H., (2017). Sosyal Medya'da Şiddet: Sağduyunun Yitiminde Başkalık ve Kendilik Deneyimleri, *Marmara İletişim Dergisi*, İstanbul, 27, 121-133
- ÜREK, O., (2007). Kant'ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 13
- VAN DİJK, T. A., (2010). "Söylem ve İktidar", (çev. P. Uygun), Nefret Suçları ve Nefret Söylemi, (Haz. A. Çavdar ve A. B. Yıldırım), İstanbul, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları
- VAN DİJK, T. A., (1985). *Handbook Of Discourse Analysis*, London, Vol. 2, Academic Press
- YILMAZ Z., (2012). Hukuki Açıdan Toplumsal Şiddet Olarak Türkiye'de Linç, Hukuk Yüksek Lisans Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- YILMAZ, M. E., (2007). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar/Etnik Çatışmaların Nedenleri ve Etnik Barışın Tesisi*, Ankara, Nobel Yayınları
- ZENCİRKIRAN, M., (2017), *Davranış Bilimleri*, Bursa, Dora Yayınları, 2. Baskı
- Alternatif Bilişim Derneği, (2013). "İnternet ortamında nefret söyleminin varlığı, <http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=1155&bolum=rapor>, Yayınlama Tarihi: 12.12.2013, Erişim: 07.08.2019, 20.54
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130415fazilsaykarar>, 07.08.2019, 20.48.
- <https://www.internethaber.com/fazil-saydan-erdogana-agir-sozler-285977h.htm> 07.08.2019, 20.00. Eklenme Tarihi: 24.08.2010, 23.13
- https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/sb-mevlut_tezel/2019/01/21/fazil-say-gibi-onemli-bir-kaleyi-kaybettiler Yayınlanma Tarihi: 21 Ocak 2019, 07.08.2019, 19.54
- <https://www.milligazete.com.tr/haber/1784702/fazil-say-sessizligini-bozdu-erdogan-da-hata-yapar-say-da> 07.08.2019, 19.51

CULTURAL IDENTITY FORMATION PROCESS OF MINORITY INDIVIDUALS: AN INTERPRETATIVE PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS⁺**Dr. Canan Büyükaşık Çolak^{*}, cananbuyuka@gmail.com****Prof. Dr. Faruk Gençöz^{**}, fgencoz@metu.edu.tr****DOI: ulasbid.829167****Abstract**

This article analyzes the experiences associated with ethnic/cultural identity formation process through the question of ‘How do members of minority groups form their ethnic identity?’ For this aim, qualitative methodology was applied and data analyses were done based on Interpretative Phenomenological Analysis guidance and steps. Nine participants from Arab Alevi community were interviewed twice via semi-structured interview, almost with one week interval and each interview lasted almosted 50 minutes. The participants age range changes between 18 and 70. The analyses ended up with one superordinate theme; ‘The process of ethnic identity formation’ and three subthemes namely, ‘*The assumption that everybody is the same*’, ‘*Realization of one’s own differences*’, and ‘*(Ways of) Gathering Information*’. Most of the participants reported that at the beginning of the ethnic identity formation process, they thought that everybody was the same and there were not any differences between people in terms of ethnicity and religious. Later on, they realized the differences through some experiences and to make it understandable they gathered information from different sources like, family, religious leader or books. The emerged themes are discussed in the light of the ethnic identity literature.

Keywords: Ethnic/Cultural Identity, Identity Formation, Interpretative Phenomenological Analysis.

AZINLIK KIMLIĞE SAHİP BİREYLERİN KÜLTÜREL KİMLİK OLUŞUM SÜREÇLERİ: YORUMLAYICI FENOMENOLOJİK ANALİZ**Öz**

Bu makalede ‘Azınlık gruplarının üyeleri etnik kimliklerini nasıl oluştururlar?’ sorusu üzerinden etnik / kültürel kimlik oluşum süreciyle ilişkili deneyimler analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada niteliksel metodoloji kullanılmış ve veri analizleri Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz kılavuzu ve adımlarına göre yapılmıştır. Arap Alevi toplumundan dokuz katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla, neredeyse bir hafta arayla iki kez görüşülmüş ve her görüşme neredeyse 50 dakika sürmüştür. Katılımcıların yaşları 18 ile 70 arasında değişmektedir. Analiz sonucunda ‘kimliğin oluşma süreci’ ana teması ile bununla ilişkili üç alt tema ortaya çıkmıştır; ‘Herkesin aynı olduğu varsayımı’, ‘Kişinin kendi farklılıklarının farkına varması’ ve ‘Bilgi Toplama(Yolları)’. Katılımcıların çoğu kimlik oluşum sürecinin başında herkesin aynı olduğunu ve insanlar arasında etnisite ve dini açıdan herhangi bir farklılık olmadığını düşündüklerini rapor etmişlerdir. Daha sonra bazı deneyimlerle farklı olduklarını fark ettiklerini ve bu durumu anlamak için aile, din lideri veya kitaplar gibi farklı kaynaklardan bilgi topladıklarını ifade etmişlerdir. Ortaya çıkan temalar etnik kimlik literatürü ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Etnik/Kültürel Kimlik, Kimlik Oluşum Süreci, Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz.

⁺ **Footnote:** This article is produced from the dissertation.

Araştırma Makalesi. Ss. 343 - 362

***Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye, Turkey**

**** Middle East Technical University, Ankara, Turkey**

Introduction

Ethnic, religious, cultural, and minority identity has been studied by different disciplines varying from sociology, psychology, history to political science around the world. In Turkey, the issue of ethnic, minority identity is mostly studied in sociology, history, and political science. When we consider psychology, there are studies about minorities and ethnic identity conducted in social psychology in Turkey; however, there are not many studies in clinical psychology. Regarding the reality of Turkey consisting of multiple ethnic and religious communities, a clinical psychologist working in Turkey has a high possibility to work with clients from different ethnic, religious, or cultural identities. Therefore, this issue becomes significant to be focused on by clinical psychologists to understand experiences related with ethnic, religious, and cultural identities.

In accordance with the information given above, in one of the authors's dissertation study, it is focused on one of minority groups' identity formation process and the effect of this process on individuals. The aim of the current article is trying to report the answer of one of the questions which is 'How do members of minority groups form their ethnic identity?' It will be helpful to understand the ethnic identity formation process for us to clarify the experiences and emotions related with this process. That is, the theme emerged from the question above, will be reported in the current article because we realized that first of all, the ethnic identity formation process is needed to be understood. For this aim, members of one minority group living in Turkey, Arab Alevis, constituted the sample of the study. It is aimed to discuss the results of the study in the light of the literature about ethnic identity formation processes.

1. What are Ethnic, Cultural, Religious Minority Identities?

Theories and models of ethnic identity development are generally focused by social and developmental psychology. French, Seidman, Allen, and Aber (2006:1) stated that Erikson's (1968) work, *Identity: Youth and Crisis* (in this work, Erikson mentioned that exploration and development of identity are crucial psychosocial task for adolescence), led to developmental psychology to be attracted by identity development. Additionally, Phinney (1989:37) also proposed that ethnic identity development is one of the aspects of adolescence. Thomas and Schwarzbaum (2006:5) claimed that when adolescents begin to ask the question of 'who am I?', they evaluate their role within the society, consisting of values and stereotypes. It is claimed that for individual's mental health, having a healthy, developed identity by means of the process of exploration and commitment is crucial (French et al., 2006:1).

In the current study, the sample of the study consists of Arab Alevi members. Arab Alevi identity comprises both an ethnic (due to being Arab) and a religious (due to being Alevi) identity,

both of which may end up with a cultural identity. In the rest of the current article, the term of 'cultural identity' will be used to refer this point with the reality of their being minority. Because of that, it is necessary to define culture, cultural identity, ethnic identity, and religious identity.

Thomas and Schwarzbaum (2006:3) stated that how one perceives him/herself and who s/he is as an individual is affected by where, when, and how s/he was grown up. All are connected with culture, which is defined by Veroff and Goldberger (1995:10) as:

... referring to a collectivity of people who share a common history, often live in a specific geographic region, speak the same or a closely related language, observe common rituals, beliefs, values, rules, and laws, and which can be distinctively identified according to culturally normative practices such as child-rearing, kinship arrangements, power arrangements, ascribed roles that make up the fabric of how a society functions.

Culture is important because it has a huge effect on people's lives (Thomas & Schwarzbaum, 2006:3). When we consider the development of children, we can see that cultural factors have an important role in the developmental process (Thomas & Schwarzbaum, 2006:4). It was stated that children could understand sociopolitical and sociocultural factors related with their identity. In the light of this, cultural identity is defined as:

...in its most basic form, is a sense of belonging. This includes a shared sense of companionship, beliefs, interests and basic principles of living. When a person identifies with their culture, they often embrace traditions that have been passed down through the years. The cultural identity links a person to their heritage can help them to identify with others who have the same traditions and basic belief systems. ("What is a cultural identity?", 2016)

Besides this, Phinney (1990:500) reviewed a number of research conducted on ethnic identity, and concluded that there is no common definition of ethnic identity. According to Rotheram and Phinney (1987, p.13) ethnic identity refers to "one's sense of belonging to an ethnic group and the part of one's thinking, perceptions, feelings, and behavior that is due to ethnic group membership" (as cited in Spencer & Markstrom-Adams, 1990:298). Both ethnicity and religions are indicators of group identity and ethnic and religious groups have some functions for individuals like providing positive identity, meaningfulness, cultural worldview, and making one feel certainty and belongingness (Verkuyten & Yıldız, 2007:1449).

2. Models of Ethnic, Racial, Cultural Identity Development

There are many models to explain the development of racial/cultural or ethnic identity for minority groups around the world. Sue and Sue (2013) summed up those models, which mostly

focus on American society, in four categories. Three of them are as follows: Black identity development models (e.g. Cross's Nigrescence Model developed in 1971 (Cross and Vandiver, 2001:371-393)), Asian American identity development models (e.g. S. Sue and D. W. Sue developed in 1971 (Sue & Sue, 2013)), Latino/Hispanic American identity development models. After discussing the advantages and shortcomings of those models, Sue and Sue, in 1990, redefined the Minority Identity Development model proposed by Atkinson, Morten, and Sue as Racial/Cultural Identity Development model, which is forth one, to make it cover a wide-ranging population (Sue & Sue, 2013). The model contains five stages of development: conformity, dissonance, resistance and immersion, introspection, and integrative awareness (Sue & Sue, 2013). Each level of identity is discussed with regard to four beliefs and attitudes which may be helpful for therapists working with minority clients in terms of providing better understanding (Sue & Sue, 2013). These beliefs and attitudes comprise the minority identity and show themselves in how s/he perceives a) the self, b) others of the same minority, c) others of another minority, d) majority individuals.

In addition to Sue and Sue's model, Phinney (1989:42-47) also proposed a three stage model for ethnic identity development. She stated that both early adolescents and adults who have not been subjected to ethnic identity issues are considered to be in the unexamined ethnic identity stage, which is the first stage. Phinney (1989:42-47) reported that the minority individuals in this stage have not thought on this issue and have had little concerns about it yet. She said that instead of showing a preference for the dominant culture, which is not a necessary feature of this stage, adolescents may even have positive ethnic attitudes gathered from their parents. The second stage proposed by Phinney is ethnic identity search (moratorium) in which one begins to search and explore his/her own ethnic identity. One may move into this stage as a result of an encounter (Cross, 1978, as cited in Phinney, 1990:502). In this stage, one may experience an intense process of immersion in his/her culture by reading, communicating with people, visiting museums, and taking part in cultural activities. Sometimes, rejecting the values of majority culture may be involved. In the third and last stage, which is ethnic identity achievement or internalization, people develop a confident sense of sense, have a better understanding of their ethnicity and appreciate their ethnicity. Phinney (1990:503) suggested that based on groups' and individuals' historical background and personal experiences, ethnic identity achievement has different meanings for different groups. On the other hand, achievement does not necessarily result in high degree of ethnic involvement. The person may be clear about and appreciate his/her ethnicity although s/he does not prefer to pursue his/her language and traditions (Phinney, 1990:505). Phinney (1990:505)

identified language, religion, cultural practices, social activities, and relationships with friends as the most used indicators of ethnic involvement.

Arab Alevis in Turkey

There are different ethnic and religious groups in Turkey. Alevi community is the second largest religious community (Poyraz, 2005:503) and largest minority group in Turkey and consists of members of different ethnicities like Kurdish and Turkish (Şirin, 2013:74). Alevi refers to a person who is a supporter of Ali and has faith in Ahl al-Bayt (Güneş, 2013:193). Arab Alevis are also one of the minority communities living in the south of Turkey. Mertcan (2013:306) states that “Nusayri”, “Alevi”, and “Arab Alevi” terms refer to this community; however, they generally define themselves as “Arab Alevi” or “Alevi”. Güneş (2013:193) stated that “Nusayri”, as a term, is not much known and used among people (even among Arab Alevis). In this paper, the sample will be called “Arab Alevi” to emphasize both ethnic and religious features of this identity (Mertcan, 2013).

In this part, some information about Arab Alevis’ social and religious characteristics will be given to make both the result and extracts of participant more understandable. In the current study, the participants are Arab Alevi members who have grown up in Antakya which is located in the south of Turkey, in Mediterranean region and has a border to Syria. Antakya is defined as a multicultural city and the most cosmopolitan city in Turkey (Kaypak, 2010:383). Doğruel (2013:274) states that more than twelve ethnic/religious groups inhabit in Antakya, like Arab Alevis, Arab Christians, Arab Sunnis, Turk Sunnis, Kurds, Circassians, Armenians, Afghans, Roma Gypsies, and Jews (Kaypak, 2010:382). Both Turkish and Arabic is spoken in the city, but Turkish is the shared language for all groups (Doğruel, 2005).

Arabic is mother tongue for Arab Alevis, Arab Sunnis, and Arab Christians. However, Doğruel (2013:276) states that Turkish, as an official language, begins to take over the role of Arabic in the interaction between parents and children because Turkish is the language of formal education.

It is known that in Hatay, there are high numbers of students that pursue their studies at university level (Doğruel, 2013:283) and this situation allows Arab Alevis to take an active part in social and political life (Güneş, 2013:196).

3. Methodology

3.1. Why Qualitative Research?

Qualitative methods may appear new in psychology but both in psychology and other disciplines these methods have a rich and complicated history (Howitt, 2010). Qualitative methods

in psychology contain quite broad area and are fed with different intellectual traditions (Howitt, 2010). Besides like health sciences, education, regional planning, and community planning (Marshall & Rossman, 2006), qualitative research is increasingly having an important role for psychological research (Howitt, 2010). In qualitative research, researcher counts on text data and works on them without transforming them to numerical data (Schwandt, 2001) and tries to understand phenomena in its context by asking questions rather than testing hypotheses (Carter & Little, 2007:1316). Additionally, qualitative research, compared to quantitative research, provides an opportunity to catch and make the detail and construction of expressed experiences more sensible (Cromby, 2012:88). Considering the aim of the study, qualitative research will be applied because of 'its ability to engage with meaning and experiences' (Cromby, 2012:88). When we are talking about 'meaning', Cromby (2012) stated that "...in qualitative research the meaning of "meaning" is commonly taken to be self-evident or restrictively specified as linguistic and textual; in both cases, it is effectively assumed to reside almost exclusively in language" (p. 91). In the current study, we tried to understand the experiences of one of cultural group members during the coming to know identity process including emotions, coping ways etc. and participants' meaning of these experiences. However, emotions might not be recognized by whom experiencing them, thus they might be invisible in textual data (Cromby, 2012:93). So, qualitative research provides the opportunity of capturing them, giving deeper and contextualized understanding more than quantitative research (Cromby, 2012:88).

3.2. Why Interpretative Phenomenological Analysis?

Interpretative Phenomenological Analysis (IPA), one of the best known and mostly applied qualitative methodologies in psychology (Smith, 2011:9), will be used as methodology of the study. Being idiographic and hermeneutic are two important criterion for IPA (Larkin & Thompson, 2011:102). Like other qualitative methodologies, IPA is interested in meaning of experiences for individuals – their personal life and social world (Smith & Osborn, 2003:53), not directly with the events itself and their causes (Larkin & Thompson, 2011:102). It is idiographic because in IPA, the researchers firstly pay particular attention to the meaning of an experiences and do detailed analytic treatment (Smith, 2011:10) at the level of person-in-context, rather than general, and then the importance of the events for the participant is realized (Larkin & Thompson, 2011:102; Larkin, Watts, & Clifton, 2006:106). This part makes a connection between IPA and hermeneutic phenomenology (Smith, 2011:10). Phenomenology, which is defined as the philosophical study of 'being' (i.e., of existence and experience), is stated to possess two important historical phases: the transcendental and the hermeneutic or existential (Larkin & Thompson, 2011:102). Transcendental

phenomenology, coming from Husserl, deals with reaching the universal basis of a given phenomenon, as it presents itself to consciousness, by identifying and holding off our assumptions ('bracketing' off culture, context, history, etc.) (Larkin & Thompson, 2011:102). These ideas are constitute the 'descriptive' forms of phenomenological psychology (Reiners, 2012:3; Larkin & Thompson, 2011:102). On the other hand, IPA does not have such an aim. Heidegger argues that we cannot deny our experiences connected with studied phenomena (Reiners, 2012:2) and we always make our observation from somewhere (Larkin & Thompson, 2011:102). Because of that it is difficult to make Husserl's 'reduction' to the abstract (Larkin & Thompson, 2011:102). According to Heidegger persons are inevitably a part of the world and have relationships with other. Additionally, Merleau-Ponty stated that 'persons are always embodied too' (Larkin & Thompson, 2011:102). Those emphases on the 'worldly' and 'embodied' features of our existence propose that 'phenomenological inquiry is a situated enterprise' and named hermeneutic phenomenology (Larkin & Thompson, 2011:102), which is also called 'interpretative' side of phenomenology (Reiners, 2012:2). Based on these perspectives, Smith (2011:10) stated that we cannot pick directly the experiences from the participants' heads so it is needed, for researcher, to become a part of the process and to interpret. Thus, this connects IPA to a hermeneutic perspective (Smith, 2011:10). On the other hand, the researcher reach the experiences of participants which are subjected to the process of engagement in 'making sense of what is happening to them' by the participant him/herself (Smith, 2011:10). Because of that reason, Smith (2011:10) claimed that the process of IPA can be described as engaging in a double hermeneutic. By this way, the researcher is attempting 'to make sense of the participant trying to make sense of what is happening to them' (Smith, 2011:10; Smith & Osborn, 2003:53). Conrad's (1987, as cited in Smith & Osborn, 2003:53) came up with 'insider's perspective' word which makes the process of becoming close to the participants' world. In addition to idiographic and hermeneutic features of IPA, it is also 'inductive and interrogative' (Smith, 2004:41). It is defined as inductive because it has flexible techniques which allow the researchers to analyze even unexpected topics come from interview. Smith (2004:43) stated that although IPA is different from mainstream psychology, it is interrogative because its aim is to make contribution to psychology and set a dialogue by interrogating and giving insight to past studies. For the current study, considering Husserl's and Heidegger' philosophy, IPA is thought to be the most suitable method because; we are interested in meaning of experiences for individuals, not directly with the experiences itself. Congruent with IPA, there were no predetermined hypotheses (Smith & Osborn, 2003:55). In other words, the aim of the study is to get detailed explanations and descriptions of experiences related with the realization of cultural identity

of participants and to develop interpretative analyses to make the initial analyses more meaningful in social and cultural context (Larkin et al., 2006:104). That is, we focused on how individuals define themselves in Turkish society, how they noticed that they are Arab Alevi (or minority) and their processes of making sense of those experiences.

3.3. Sampling Method and Participants

According to IPA, small sample sizes are required because not the quantity but the quality give the opportunity to develop analyses (Smith, 2011:10; Larkin & Thompson, 2011:104). Consistent with this assumption, nine Arab Alevi participants were interviewed. The age range is between 18 and 70 (see Table 1). Five of participants were living in Antakya (the ones who still live in their community) and 3 of them are living in Ankara (the ones who move to Ankara for education or job) and one of in İzmir. A purposive sampling process and snowball technique were used as sampling procedures to find homogeneous samples (Smith & Osborn, 2003:56). For this purpose, we asked one of researchers' friends, who are from Antakya, to help us contact Arab Alevi individuals. Through their suggestions, we contacted some possible participants and first asked them whether they would be willing to take part in the research through phone or social media.

3.4. Procedure

When individuals were accepted to be participants, we arranged a meeting for the first interview. Firstly, participants were asked for volunteering and given written informed consent. After a short warming up session, parallel with IPA's method of data collection (Smith, 2011:10), semi-structured interview were applied to participants. Two interviews were conducted with each participant approximately with one week intervals. Each interview took approximately 50 minutes. After the participants were asked to provide some basic demographic information, the interviews started with the first question.

Each interview was audio-taped. After the first interview, the researcher transcribed the interview verbatim. During the transcription process, the researcher took notes regarding certain vague points to make them clearer in the following interview. After the transcription, the initial analyses were made to see the emerging general themes and make them richer if needed. The researcher took notes concerning my feelings and thoughts related with the interviews and processes. This procedure was applied for each participant. The ethical approval of the study was taken from Middle East Technical University ethical committee.

3.5. Data Analysis

Each interview was transcribed. Transcripts were analyzed based on IPA guidance and steps (Smith, Jarman, & Osborn, 1999). After transcription of the first case, the analysis process started.

The first case was read over and the main themes were identified which is parallel with idiographic characteristics of IPA (Smith, 2004:41). The same process was applied for the second case. Later on cross-case comparison process was operated to find shared themes and form superordinate and subordinate themes. At the end of this process, seven superordinate themes were identified.

3.6. About Participants

General demographic information of participants is presented in Table 1. Selim lived in Antakya until the age of 18 and has then lived in different cities in Turkey. He has been living in İzmir for 27 years. He said that he spent most of his life out of Antakya. He stated that his father's belief was discordant with Alevi belief experiences. Although he described his family as being different from the rest of the Arab Alevi community, he stated that he did not feel as 'the other' in his village and people were respectful. Selim said that he firstly learned Arabic and encountered with Turkish in primary school. He stated that after going out of the village for secondary school, he was shocked because of his realization of the differences. One of the reasons for being shocked was the difference between being a villager and being urban. The second reason was the inability to speak Turkish like people living in the city.

Demet is living with her family in Antakya. She spent all of his life in Antakya with her family. She reported that she did not have many Sunni friends and when she realized and encountered the presence of other ethnic/religious identities for the first time, she was in the university.

Derya is living in a town near Antakya with her family. She defined herself as Alevi, from Antakya, and as a person feeling distant to the religion side of Arab Alevism. She said that the first time she realized her ethnic identity was in the second year of high school, while they were watching a film about Hz. Ali. She reported that she was ashamed of not knowing anything about her culture and identity.

Salih is working and living in a town close to Antakya. He studied university in an Anatolian city. When he was asked to define himself, firstly he stated that although his native tongue is Arabic, he generally enjoys listening to songs belonging to Anatolian culture, like Aşık Veysel. Additionally, he stated that he felt distant to the Arab side of his identity, and closer to Anatolian culture, like Bektaşilik, and added that he felt stuck in an intermediary world in terms of identity. Salih reported that he mostly decided based on his liking while he was forming his culture. In other words, he might accept different part of different cultures by acting autonomously.

Ahmet is living and working in a town close to Antakya. He studied university in Antakya. He stated that because his father is a sheikh, he has high religious beliefs. He stated that his first

awareness of his identity was when he went to the center of Antakya to study high school. He stated that being aware of the existence of other identities (Christian, Sunnis, etc) and having close encounters with them had a crucial contribution to this process. He reported that he met stigmas and prejudices for the first time when he was in university.

Filiz lived in Antakya with her family until the age of 18, but now she is living with her friends in Ankara. She defined herself as minority, not just because of ethnic identity, but also because of issues like gender and political view.

Fulya is married and has a child and living in Antakya. She studied university in Antakya. In terms of ethnic identity, she stated that a description in the form of 'I am from here' had already fallen to Alevism. She also introduced herself as a daughter of a sheikh. She mentioned that she studied primary and secondary school in the village. She had her first confrontation with differences when she went to Antakya for high school education. She explained that for the first time in high school she met with Christians and Armenians and that she started to see the differences. She stated that when she went to Antakya for high school education, she noticed the difference between Turkish spoken in Antakya and their pronunciation and socio-economic status differences.

Mahir is studying university in Ankara. Until the university, he was living in Antakya with his family. He explained that he firstly learned Arabic and when he went to an after school support center during secondary school; he recognized the differences between people's pronunciations in Turkish. He explained that he tried to learn something about the language, for Turkish, to improve his speaking. Additionally, when he went to Antakya from village for high school, he stated that he met people of different identities, like Armenian, Turk, and Christian. He mentioned that when he faced with the idea of nationalism, he learnt the differences between these.

Selin is living in Ankara. She firstly went out of Antakya for university education. She is married. She stated that the first encounter with ethnic identity was in secondary school when her cousin told her that 'we are called as Fella'. However, realization of Arab is another 'race' occurred when she came to university. While she was in high school, she stated that she sometimes invited her friends for lunch and she felt stressful because of concerns for spoken Arabic or whether they would like or not her neighborhood.

4. Findings

In this section, as mentioned before, one of the seven themes emerged from the IPA analysis is reported. The superordinate theme and its subordinate themes emerged from our analysis of participants' narratives within the framework of the question are reported: 1) How do Arab Alevi members experience ethnic/religious/cultural identity formation process? The result of

Interpretative Phenomenological Analysis of the question above consists of one superordinate theme, 'The process of ethnic identity formation', and its subthemes: '1. *The assumption that everybody is the same*', '2. *Realization of one's own differences*', and 3. '*(Ways of) Gathering Information*'. In this theme, the process which is looking as having chronological order is emerged to understand how participants form their ethnic/cultural identity. Emergent superordinate and subordinate themes and participants who mentioned them are presented in Table 2.

Theme 1: The assumption that everybody is the same. Thinking everybody is the same is one of subordinate themes of 'The process of ethnic identity formation'. Except Filiz and Salih, all other participants mentioned that at the beginning of ethnic identity formation process, they thought that everybody were the same. They were not aware of their being Arab, Alevi or 'the other' (Selim). They mentioned that they thought everybody was like them and were not aware of other ethnic or religious identities or the differences between people. Selim stated that although his father rejected the Alevi belief, he did not feel different in the village where they were living.

I try to speak properly but you do not feel that alienation in that village. You're not the other in the village. Although my father looks like someone who has given up on Alevism, they have respect for us, I am not different from others here.

Before confronting with the idea of being 'different', Derya thought that "I thought everyone was the same as us, from the same place and origin. I learned later that there were different religions, almost about a year later."

Additionally, Ahmet, Demet, Fulya, Mahir, and Selin stated that until going out of the village for education, they thought everybody was the same and 'Arab'. Ahmet reported that:

We did not need to talk about; we did not need to think on these issues, because all of us were always the same already. The environment we grew up in was full of people belonging to the same ethnic group, the same sect, and sharing the same social thoughts. It was the same, so there was no atmosphere to discuss or think about such issues.

Theme 2: Realization of one's own differences. All participants described a process of becoming aware of the ethnic or language differences between people. The participants reported that this process was experienced during the formal education, when encountering with other people or when they were talking with their friends. For example, Selin stated that she was not aware of the differences until primary school. The first confrontation occurred while talking with her cousin:

I guess it was in primary school, as I said before, I studied with my cousins, and then I talked to my cousin first. My cousin said, 'There are Alevis and there are Sunnis. We are Alevis'. It's something I talked about at a very simple plane in primary school.

'Someone, I mean person X, is Sunni, and some others are Alevis. At first it was 'aaa', here were my friends - my girlfriends - and they are 'Alevis'. 'Oh, how do you know?' 'We know'. They are because they were more imm, I do not understand why I am so broken. They also knew. But after you talk to them, you realize something. You go to his/her [Alevi's] house, you come. Because coming and going to the other's house is not welcomed at those ages, at a young age. I had a friend close to our neighborhood. For example, I remember the feeling that her mother spoke in Arabic and that when I realized that she was 'very familiar', I feel a happiness or a feeling of confidence in myself. Yes, now I think this corresponds to primary school.

The below extract reveals Derya's first experience related with awareness of cultural identity. She stated that, in high school in Religious Culture and Knowledge of Ethics class, while watching a video about Hz. Ali, she laughed and then her friend told her not to laugh:

I was in second year of high school. We were in Religious Culture and Knowledge of Ethics class. The teacher showed us a video, with a depiction of Hz. Ali in it. I laughed. My friend, a male friend, warned me, told me not to laugh. "Why not?" I asked and he responded by saying that he was our prophet. I did not believe him. Then I came home and asked my mother.

Another sample extract is from Selim. He stated that for the secondary school education he left the village to go to Antakya and he was shocked: "Now, when I first started secondary school in Antakya, I was shocked". ... "I clearly realized how otherized and alienated my identity was when I went to Antakya, the city center, during my secondary and high school period."

Additionally, Demet came across one of her classmates on the bus while she was at university and he asked Demet about one of their *bayrams*. She expressed that this was the first time she realized that this *bayram* is not for everybody. She reported that:

I realized it back at university for the first time. While travelling on the bus, one of my friends, I mean not a real friend, but a guy from class told me "I heard there is this bayram in your culture, the *Ghadir Ghumm bayram*." Before that, I would think that it is everyone's bayram. When he said this, I was hit by this realization and I started to question these.

In addition to this point, Mahir and Salih stated that they noticed the difference in identities because of the differences in languages. Mahir said that when encountering with other people he recognized that there were two languages, Turkish and Arabic.

You meet a lot of people all of a sudden. Let's mention their way of talking... Now we first heard the Arabic language and naturally started speaking Arabic first. We learned Turkish

later on. In elementary school. So we sometimes swap and mix the words of both languages. So, first there was a change regarding language.

Theme 3: Getting information about cultural identity. The third subordinate theme is about gathering information about identity after becoming aware of the ‘being different’. Participants differentiated in terms of ways of getting information. Asking the family about ethnic/religious identity, talking with a religious leader, and doing search (from book) are emerged ways of getting information. Selin stated that she asked her mother questions to learn who they are etc:

After experiencing this, I talked to my mom about this situation. What are we exactly? for example was one very basic question I asked. Where did we come from? The answers I got in high school were probably very simple because I came to the realization [of who we are] at university. But back in high school, it was at a more “we are Alevis, this is how we do things” level. Or they would say “We have sacrificed an animal”.

Filiz stated that she talked to her father after listening to her teacher’s remarks about Kurdish people to ask him why they do that. Through these questions she learned that they are not Turk:

In primary school, my main class teacher was from Batman. It was funny, in an anecdote, when he mentioned the problems in eastern Turkey, the Kurdish problem and the perceptions of identity, I asked dad “Why do we, as Turks, torture the Kurds?”. Up until that time, my dad would always emphasize that we are citizen of Turkey, not Arabs. But this time my dad responded saying “We are not Turks in fact, we are citizen of Turkey”.

In addition to asking family, Derya and Filiz stated that they visited one of religious leaders, sheik, to get detailed information about their religious beliefs. For example, Filiz said:

Then I did some reading in high school, there are sheikhs from whom you can go and get information. I asked the close ones about what it is and what it is not to get information. I tried to read things on the history of Nusayris.

Both of them also mentioned that they searched for written information and read some book about the identity.

4. Discussion

The aim of the current article was to find answers to the following question. How do members of cultural groups form their cultural identity? For the study, qualitative method was applied. Specifically, steps of Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) proposed by Smith (2011) were employed as the methodology of the current study. Thus, nine members of Arab Alevi community, a minority group inhabiting in Turkey, were interviewed via semi-structured interviews. Two interviews were conducted with each participant approximately with one week

intervals and each interview took approximately 50 minutes. Data analyses were done based on IPA guidance and steps (Smith et al., 1999). Of the analyses, one superordinate theme, ‘the process of ethnic identity formation’, emerged for the question of ‘How do members of minority groups form their ethnic identity?’ and includes three subordinate themes, which are *the assumption that everybody is the same, realization of one’s differences, and ways of gathering information*. Most of the participants reported that before their encounters with people from different cultures, they were thinking that everybody was same, everybody was speaking Arabic, and there was no difference among people. It is because individuals live in their community where all same and speak Arabic. This point is parallel with Phinney’s (1989:42) first stage of ethnic identity development model: the unexamined ethnic identity stage. Phinney (1989:42) states that in this stage, a minority individual is not concerned with issues regarding ethnic identity yet. Some of the participants stated that they had not thought about this issue until confronting with people from other ethnicities or sects by going out of their community or village for formal education etc. For some of them, this confrontation took place without going out of the city. For example, Selin confronted with the issue of minority identity while talking to her cousin and Filiz confronted with it via her primary school teacher who was Kurdish. After this confrontation, participants realized that there are differences between people and they are also different in terms of ethnicity and language. During this process they experienced different emotions, like being shocked etc. After that, participants were in quest of gathering information about their minority/ethnic identity. They consulted to different sources while trying to understand and form their ethnic identity. Participants reported that they asked their families, consulted a religious leader, or did research about their ethnic identity, sect, and stigmas. This process is parallel with the second stage proposed by Phinney (1989:46); *ethnic identity search* (moratorium) in which one begins to search and explore his/her own ethnic identity. Cross (1978; as cited in Phinney, 1990:502) stated that the person may move into this stage as a result of an encounter. This finding is congruent with Tummala-Narral and Sathasivam-Rueckert’s (2016:323) findings. They stated that talking with family, with adults, and with peers are identified as help seeking strategies during the ethnic identity processes for immigrant-origin adolescents. Furthermore, in the literature, it is mentioned that ethnic identity development is one of the critical aspect of the adolescents (Phinney, 1989) and having a healthy developed identity is crucial for the individuals mental’s health (French et al., 2006:1). In the current study, most of the participants’ questioning and exploration process correspond to adolescence period.

Taking into account how the ethnic identity develops is crucial because at each stage and process, we can monitor change in self-esteem and resilience factors which help the individual

while coping with adverse situations that result from the discrimination experiences (Romero, Edwards, Fryberg, & Orduña, 2014:2). Romero and his colleagues (2014:8) showed ethnic affirmation functions as a protective factor against depressive symptoms and enhances the self-esteem. While considering ethnic identity stage, self-esteem stayed stable in the achieved ethnic identity stage at the high discrimination level for the minority youth (Romero et al., 2014:6). That is, Romero and his colleagues (2014:6) stated that both ethnic affirmation and achieved ethnic identity stages are perceived as resilience factors, which facilitate minority youths' positive reactions to negative situations resulting from discrimination stress. Because of that reason, clinical psychologists working with individuals from ethnic/minority groups should consider how the ethnic identity formation process is experienced. Negative experiences and emotions, if any, should be focused.

We observed that older participants gave more detailed information about their ethnic identity and were more willing to talk about their processes. It was seen that they had spent more time thinking about this topic than the younger ones. Romero and his friends (2014:9) also revealed that older youth were at the achieved stage and had an effort for exploring their identity and had feelings of resolution.

Limitations of the Study and Suggestions for Future Studies

This study is conducted with qualitative method, namely with Interpretative Phenomenological Analysis (IPA). This analysis requires a small sample size so the generalizability issue arises.

Questions, like what participants expect from the therapies, if needed, and how they perceive therapeutic processes was not included in the current study. These kinds of questions could be taken into consideration in future studies.

Arab Alevi members constituted the sample of the study. For a broader view, other minorities living in Turkey could also be interviewed. Although they are intertwined, the effects of sects and ethnicities could be investigated separately. Moreover, in order to understand transgenerational factors and effects, parents of participants also could be interviewed, as well as participants.

References

- Carter, S. M. & Little, M. (2007). Justifying knowledge, justifying method, taking action: epistemologies, methodologies, and methods in qualitative research. *Qualitative Health Research*, 17, 1316-1328. doi: 10.1177/1049732307306927
- Cromby, J. (2012). Feeling the way: Qualitative clinical research and the affective turn. *Qualitative Research in Psychology*, 9, 88-98. doi: 10.1080/14780887.2012.630831.

- Cross, W. E., Jr. & Vandiver, B. J. (2001). Nigrescence theory and measurement: Introducing the Cross Racial Identity Scale (CRIS). In J. G. Ponterotto, J. M. Casas, L. A. Suzuki, & C. M. Alexander (Eds.), *Handbook of multicultural counseling*. (pp. 371-393). Thousand Oaks: Sage.
- Doğruel, F. (2005). *Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü: "İnsanîyetleri Benzer..."*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Doğruel, F. (2013). An authentic experience of "multiculturalism" at the border city of Antakya. *Journal of Modern Turkish History Studies*, 13, 273-295.
- French, S. E., Seidman, E., Allen, L., & Aber, J. L. (2006). The development of ethnic identity during adolescence. *Developmental Psychology*, 42, 1-10. doi: 10.1037/0012-1649.42.1.1
- Güneş, M. (2013). Arap Aleviliğinde kadının yeri: Hatay örneği. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 66, 189-212.
- Howitt, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*. Harlow, England: Pearson Education Limited.
- Kaypak, Ş. (2010). Examination of Antakya in terms of urban identity. *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 7, 373 - 392.
- Larkin, M. & Thompson, A. R. (2011). Interpretative phenomenological analysis in mental health and psychotherapy research. In A. Thompson & D. Harper (Eds), *Qualitative research methods in mental health and psychotherapy: a guide for students and practitioners*. (pp.99-116). John Wiley, Oxford 10.1002/9781119973249.
- Larkin, M., Watts, S., & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 102-120. doi: 10.1191/1478088706qp062oa
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2006). *Designing qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mellor, D., Merino, M. E., Saiz, J. L., & Quilaqueo, D. (2009). Emotional reactions, coping and long-term consequences of perceived discrimination among the Mapuche people of Chile. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19, 473-491, doi: 10.1002/casp.996
- Mertcan, H. (2013). *Türk modernleşmesinde Arap Aleviler*. Adana, Turkey: Karahan Yayıncılık
- Phinney, J. S. (1989). Stages of ethnic identity development in minority group adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 9, 34-49. doi: 10.1177/0272431689091004
- Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*, 108, 499-514. doi: 10.1037/0033-2909.108.3.499
- Poyraz, B. (2005). The Turkish State and Alevis: Changing parameters of an uneasy relationship. *Middle Eastern Studies*, 41, 503-516. doi: 10.1080/00263200500119233
- Reiners, G. M. (2012). Understanding the differences between Husserl's (descriptive) and Heidegger's (interpretive) phenomenological research. *Journal of Nursing & Care*, 1, 1-3. doi:10.4172/2167-1168.1000119.
- Romero, A. J., Edwards, L. M., Fryberg, S. A., & Orduña, M. (2014). Resilience to discrimination stress across ethnic identity stages of development. *Journal of Applied Social Psychology*, 44, 1-11. doi: 10.1111/jasp.12192
- Schwandt, T. A. (2001). *Dictionary of qualitative inquiry* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Smith, J. A. (2004). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 1, 39-54. doi: 10.1191/1478088704qp004oa.
- Smith, J. A. (2011). Evaluating the contribution of interpretative phenomenological Analysis. *Health Psychology Review*, 5, 9-27. doi: 10.1080/17437199.2010.510659.

- Smith, J. A., Jarman, M., & Osborn, M. (1999). Doing Interpretative Phenomenological Analysis. In M. Murray and K. Chamberlain (Ed.s). *Qualitative Health Psychology*. London: Sage.
- Smith, J.A. & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J.A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. London: Sage.
- Spencer, M. B. & Markstrom-Adams, C. (1990). Identity processes among racial and ethnic minority children in America. *Child Development*, 61, 290-310.
- Sue, D. W. & Sue, D. (2013). *Counseling the Culturally Diverse: Theory and Practice*. New Jersey: Wiley
- Şirin, Ç. V. (2013). Analyzing the determinants of group identity among Alevis in Turkey: A national survey study. *Turkish Studies*, 14, 74-91, doi:10.1080/14683849.2013.766983
- Thomas, A. J. & Schwarzbaum, S. (2006). *Culture and Identity: Life Stories for counselors and therapists*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tummala-Narral, P. & Sathasivam-Rueckert, N. (2016). The experience of ethnic and racial group membership among immigrant-origin adolescents. *Journal of Adolescent Research* 2016, 31, 299–342. doi: 10.1177/0743558415592178
- Verkuyten, M. & Yildiz, A. A. (2007). National (dis)identification and ethnic and religious identity: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 1448-1462. doi: 10.1177/0146167207304276
- Veroff, J. B. & Goldberger, N. R. (1995). What's in a name? The case for Intercultural psychology. In N. R. Golberger & J. B. Veroff (Eds), *The culture and psychology reader*. (pp.3-22). Retrieved from <https://books.google.com.tr/books?id=wvETCgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q=culture&f=false>
- What is a cultural identity? (2016, November 20). Retrieved from <https://nobullying.com/cultural-identity/>

Table 1***Demographic Information of Subjects***

Participant	Nick name	Age	Education	Job	City
P1	Selim	70	University	Teacher	İzmir
P2	Demet	29	University	Bank employee	Antakya
P3	Derya	18	High School	Student	Antakya
P4	Salih	53	University	Druggist	Antakya
P5	Ahmet	36	University	Teacher	Antakya
P6	Filiz	25	University	Teacher	Ankara
P7	Fulya	39	University	Teacher	Antakya

P8	Mahir	20	Student	Student	Ankara
P9	Selin	29	University	Unemployed	Ankara

Table 2***Emergent Themes for the Process of Ethnic Identity Formation***

Superordinate theme and Subordinate themes	Participants
THE PROCESS OF ETHNIC IDENTITY FORMATION	
<i>1. The assumption that everybody is the same</i>	P1, P2, P3, P4, P7, P8, P9
<i>2. Realization of one's own differences</i>	
During the process of formal education	All participants
When encountering people from other ethnic identities or going out of the village/Antakya for education purposes	P1, P2, P4, P6, P8, P9
While talking with friends	P8, P9
Differences of languages (Turkish-Arabic)	P4, P8
<i>3. (Ways of) Gathering Information</i>	
Asking the family	P3, P6, P8, P9
Consulting a religious leader	P2, P6
Researching	P2, P6

GENİŞLETİLMİŞ TÜRKÇE ÖZET**AZINLIK KİMLİĞE SAHİP BİREYLERİN KÜLTÜREL KİMLİK OLUŞUM SÜREÇLERİ: YORUMLAYICI FENOMENOLOJİK ANALİZ****Özet**

Dünya genelinde azınlık kimliği, kültürel kimlik gibi konular çokça çalışılmış olsa da Türkiye’de bu konulara çoğunlukla sosyoloji, tarih gibi bölümlerin eğildiğini görmekteyiz. Psikoloji alanına bakıldığında ise klinik psikolojinin bu alana henüz pek de yönelmediği görülmektedir. Ancak, Türkiye’nin çok kültürlü bir yapıya sahip olduğu düşünülürse alanda çalışan bir klinik

psikoloğun farklı kültürel kimliklerden bireylerle çalışma ihtimalinin yüksek olduğu düşünülebilir. Kimlik edinme süreçlerinde bireylerin deneyimlerinin gelişimleri açısından önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu tür süreçleri anlamak önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kültürel kimliğin oluşma sürecini ve bu süreçle ilişkili deneyimleri anlamaktır. Dolayısıyla ‘Azınlık gruplara ait bireyler etnik kimliklerini nasıl oluşturmaktadır?’ sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, Türkiye’deki kültürel gruplardan biri olan Arap Alevi bireyler çalışmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Arap Alevi kimliği hem etnik (Arap olmaktan dolayı) bir boyut, hem de dini (Alevi olmaktan dolayı) bir boyut içermektedir. Bu nedenle, bu çalışmada Arap Alevi kimliğinden ‘kültürel kimlik’ olarak bahsedilecektir. Bu bağlamda, kültürel kimlik aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

...en basit haliyle aidiyet duygusudur. Bu, ortak bir dostluk, inanç, çıkar ve temel yaşam prensiplerini içerir. Birey kendi kültürünü tanımladığında, genellikle yıllar içinde aktarılan gelenekleri benimser. Bir insanı kültürel mirasa bağlayan kültürel kimlik, aynı geleneklere ve temel inanç sistemlerine sahip olan diğer insanlarla özdeşleşmelerine yardımcı olabilir.

(“What is a cultural identity?”, 2016)

Dünyada etnik, kültürel kimlik gelişimine dair ortaya atılmış birçok model bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Irksal/Kültürel Kimlik Gelişimi Modeli Sue ve Sue tarafından 1990 yılında önerilmiştir (Sue ve Sue, 2013). Sue ve Sue’nun önerdikleri modelin yanı sıra Phinney (1989) de etnik kimlik oluşumunu üç aşamalı bir modelle açıklamaktadır. Bu modele göre, ilk aşama olan *sorgulanmamış etnik kimlik* aşamasındaki azınlık bireylerin bu konuda düşünmedikleri ve bu konunun henüz gündemlerinde olmadığı görülmektedir. Bireyin kimliğini araştırmaya ve sorgulamaya başladığı aşama ise *etnik kimlik arayışı aşaması* olarak tanımlanmaktadır. Bu sürece geçişi mümkün kılan ise genellikle bir ‘karşılaşma’dır (Cross (1978)’tan aktaran Phinney, 1990). *Kazanılmış etnik kimlik aşamasında* kişi güven duygusuna sahiptir, etnik kökeni anlamaya ve onunla övünmeye başlamıştır.

Metodoloji

Bu çalışma niteliksel metodoloji ile çalışılmıştır. Niteliksel çalışmada araştırmacı, metin şeklindeki verileri dikkate alır ve onları sayısal verilere dönüştürmeden üzerinde çalışır (Schwandt, 2001). Olayları, hipotezleri test etmek yerine soru sorarak veriyi anlama çabası vardır (Carter & Little, 2007). Veriler Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA) çerçevesinde analiz edilmiştir. YFA doğrudan olaylarla değil deneyimlerin bireyler için anlamıyla ilgilenir (Smith, 2004). Bu çalışmada da araştırmacı katılımcıların deneyimlerinin katılımcı

ılar için anlamına odaklanmıştır.

YFA ile uyumlu olarak, bu çalışmada dokuz Arap Alevi katılımcı yer almıştır. Katılımcıların yaşları 18 ile 70 aralığında değişmektedir. Katılımcıların 5’i Antakya’da, 3’ü Ankara’da, biri ise İzmir’de yaşamaktadır. Katılımcılarla, yaklaşık bir hafta arayla olmak üzere iki görüşme yapılmıştır her görüşme ortalama olarak 50 dakika sürmüştür

Bulgular

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz sonuçlarına göre, kimliğin oluşma süreci üst teması ve ona ait üç alt temaya ulaşılmıştır.

Başlarda herkesin aynı olduğunu düşünme. Katılımcıların çoğu etnik kimlik oluşum sürecinin başında herkesin aynı olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Arap, Alevi ya da ‘öteki’ (Selim) olduklarından haberdar olmadıklarına değinmişlerdir. Herkesin onlar gibi olduğunu düşündüklerinden ve diğer etnik veya dini kimliklerin farkında olmadıklarından bahsetmişlerdir.

Farklı olduğunun farkına varma. Tüm katılımcılar, insanlar arasındaki etnik veya dil farklılıklarının farkına varma sürecinden bahsetmişlerdir. Katılımcılar, bu sürecin eğitimleri sırasında, başka kültürlerden insanlarla karşılaşmaları sonucunda veya arkadaşlarıyla konuşurken yaşandığını belirtmişlerdir.

Kültürel kimlik hakkında bilgi toplamak. Üçüncü alt tema, ‘farklı olmanın’ farkına vardktan sonra kimlik hakkında bilgi toplamakla ilgilidir. Aile ile etnik/dini kimlikle ilgili konuşmak, dini bir liderle konuşmak ve araştırma yapmak (kitaptan), bilgi alma yolları olarak ortaya çıkmıştır.

Tartışma

Katılımcıların çoğu farklı kültürlerden bireylerle karşılaşana dek bütün insanların aynı olduğunu, herkesin Arapça konuştuğunu vs. düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu aşama Phinney’in (1989) modelinin ilk aşaması olan sorgulanmamış etnik kimlik aşamasıyla paralellik göstermektedir. Başka kültürlerle ‘karşılaşma’ sonrası insanlar arasında farklılıklar olduğu ve kendilerinin de farklı olduklarını fark ettiklerini belirtmişlerdir. Sonrasında azınlık/etnik kimlikle ilgili bilgi alma sürecini deneyimledikleri görülmektedir. Bu sürecin Phinney’in (1989) etnik kimlik arayış sürecine denk geldiği düşünülmektedir. Etnik kimlik gelişiminin her aşamada nasıl gerçekleştiği, özellikle ayrımcılığa maruz kalma gibi deneyimlerle baş etme sürecinde etkili olan öz değer ve dayanıklılık faktörleri açısından önemlidir (Romero, Edwards, Fryberg, & Orduña, 2014). Romero ve arkadaşları (2014) etnik kimlik olumlama sürecinin depresif semptomlar açısından koruyucu olduğunu ve öz değeri güçlendirdiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle, etnik/azınlık gruplardan bireylerle çalışan terapistlerin bireylerin kimlik oluşum süreçlerine dair deneyimlerini ve bunlarla ilişkili duyguları göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

SİĞARA VE BONZAI ÜZERİNE BİR DEMARKETING UYGULAMASI***Mehmet Kürşat TÜZEMEN****, mehmetkursat_tuzemen19@erdogan.edu.tr**Dr. Öğr. Üyesi Gülçin BİLGİN TURNA*****, gulcin.turna@erdogan.edu.tr**DOI: ulasbid.824016****ÖZET**

Bu çalışmanın amacı, kamu spotlarının sigarayı bırakma üzerindeki etkilerini incelemek ve bonzai için bir kamu spotu oluşturmak hedeflenmiştir. Bu bağlamda, üniversite öğrencileriyle bir anket çalışması yapılmıştır. Ankette demografik özelliklerin yanı sıra, madde kullanımına dair sorular yer almaktadır. Frekans ve ki-kare ilişki testleri uygulanarak anketler analiz edilmiştir. “Sigara kullanımının zararları ile ilgili bir kamu spotunu gördüğünüzde, tepkiniz ne olur?” sorusuna, katılımcıların %25,6’sı “sigarayı bırakmayı en az bir kez aklıma getiririm” derken, %15,9’u “hemen bir sigara içerim” seçeneğini işaretlemiştir. “Yakın çevrenizde madde bağımlısı (sigara dışında) var mı?” sorusuna, öğrencilerin %21,3’ünün yakın çevresinde madde bağımlısı bireylerin bulunduğunu ifade etmiştir. “Size göre madde bağımlılığı sorununun Türkiye’deki boyutu nedir?” sorusuna, öğrencilerin %83’ü “üzerinde durulması gereken ciddi bir boyuttur” cevabını vermiştir. “Bonzai adlı uyuşturucu maddesini nereden duydunuz?” sorusuna, “televizyon haberleri” başta olmak üzere, sırasıyla “arkadaş ortamı, internet ve sosyal medya” cevabını vermişlerdir. Bonzai üzerine bir demarketing (pazarlamama) uygulaması yapmak suretiyle, iki farklı afiş tasarlanmıştır. 2016 yılının kasım ayında ankete katılan Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencilerine (n=230), anket bitiminde afişler gösterilerek, afişlerin bonzai kullanımına etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Tasarladığımız afişlerle karşılaşan üniversite öğrencileri, siyah rengin baskın olduğu korkutucu öğeler içeren afişin, beyaz rengin baskın olduğu ağlayan anne görselinin kullanıldığı afişten daha etkili ve caydırıcı olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin üniversite panolarında bu afişlerle karşılaşmaları sonucunda, bonzai kullanan kişilerin bırakmayı düşünebilecekleri ve hiç kullanmamış kişilerin denemeyi düşünmeyebilecekleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uyuşturucu Bağımlılığı, Bonzai, Demarketing, Kamu Spotu.**AN APPLICATION OF DEMARKETING BONSAI AND SMOKE****ABSTRACT**

The aim of this study is to examine the effects of public service announcements (PSA) on quitting smoking and to create a public spot for bonzai. In this context, a survey was conducted with university students. In addition to demographic characteristics, the questionnaire includes questions about substance use. Questionnaires were analyzed by applying frequency and chi-square relationship tests. To the question “When you see a PSA about the harms of smoking, what is your reaction?”, 25,6% of the respondents said “I would think of quitting smoking”, 15,9% said “I smoke a cigarette”. To the question “Are there any drug addicts (other than cigarettes) in your immediate environment?”, 21,3% of the students stated that there were substance addicts in their close vicinity. To the question “What is the size of the substance abuse problem in Turkey, according to you?”, 83% of the students chose the option “It is a serious dimension that needs to be focused on”. “How did you hear about the drug called Bonzai?” They said, “television news” and “entourage, internet and social media” respectively. Two different posters were designed by making a demarketing application on bonzai. By showing posters at the end of the survey to the students of Recep Tayyip Erdoğan University Business Administration Department (n=230) who participated in the survey in November 2016, the effect of posters on the use of bonzai was tried to be measured. Faced with the posters we designed, university students stated that the poster with frightening elements in black is more effective and deterrent than the poster with the image of a crying mother in which the white color is dominant. As a

* Bu makale Mehmet Kürşat Tüzemen’in 2017 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi’nde, Dr. Öğretim Üyesi Gülçin Bilgin Turna danışmanlığında tamamlanmış olduğu, “Madde Bağımlılığıyla İlgili Kamu Spotları: Bonzai Üzerine Demarketing (Pazarlamama) Uygulaması” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi doktora öğrencisi.

*** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.

Araştırma Makalesi.

Ss. 363 - 380

Makale Geliş Tarihi: 10.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 25.12.2020

result of the students encountering these posters on the university boards, it was concluded that those who used bonzai might consider quitting and those who never used it might not think of trying it.

Keywords: Drug Addiction, Bonsai, Demarketing, PSA.

GİRİŞ

Günümüzün en büyük sorunlarından biri olan madde bağımlılığı, gençleri ağına çekerek, birçok ölüme yol açmaktadır. Ucuz ve kolay ulaşılabilir olması, “bonzai” isimli sentetik uyuşturucuyu, son yıllarda popüler hale getirmiştir. Bonzai, Türkiye’de yılda ortalama 400 kişinin ölümüne sebep olmaktadır. Bonzai, genellikle sigaranın içine sarılarak, sigara içer gibi dumanın ciğerlere çekilmesi şeklinde kullanılmaktadır. Sigara ve bonzainin tüketim şekli aynıdır. Eğer bir aile, daha önce çocuğunun sigara içmesine göz yumduysa, çocuğu sigaranın içinde aslında bonzai içtiğinin farkına bile varamamaktadır.

Kitle iletişiminde teknolojinin gelişmesiyle birlikte, insanlar dünyadaki her gelişmeden haberdar olabilmektedir. Televizyonda yayımlanan mafya dizileri ve uyuşturucu madde satışından kolay para kazanılıyor algısı, genç nesillerin kısa yoldan para kazanma arzusunu tetiklemekte olup gençleri yanlış yollara sürükleyebilmektedir. Türkiye, genç nüfusun fazla olması sebebiyle, bonzai satıcıları için geniş bir pazar olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın çıkış noktası, her geçen gün hayatlarını bu maddeye teslim eden gençlerin ölümüne bir son vermek için devlet otoritelerinin dikkatini bu konuya çekmektir. Bu çalışmanın amacı sentetik ve ölümcül bir uyuşturucu olan bonzai için bir demarketing (pazarlamama) uygulaması yapmaktır. İnternette yer alan görsellerden alınan iki fotoğrafla tasarladığımız demarketing afişlerinin Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi-İşletme Bölümü öğrencileri üzerinde bıraktığı etki araştırılmıştır.

Literatür Taraması

Kamu Spotu Ve Demarketing İle Madde Bağımlılığının Azaltılmaya Çalışılması

Kamu spotu, toplumu bilgilendirerek farkındalık yaratıp kurumların projelerine kaynak oluşturmayı hedeflemektedir. Kamu spotu ibaresi taşıyan yayınlar, ticari yayın olarak kabul edilmemekte ve reklam süresi içinde sayılmamaktadır. Bu nedenle ücretsiz ya da çok cüzi ücretlerle yayımlanabilmektedir. Kamu spotları, halkı eğitecek, bilgilendirecek ve halkın sorunlara ve çözümlerine aktif katılımını sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır (Kükrer, 2016: 976). Kamu spotları, aynı zamanda sosyal pazarlamanın bir örneğidir. Sosyal pazarlama; sigara tüketimini azaltmak, çeşitli hastalıklarla mücadele etmek, trafik kazalarının azaltılması gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım Becerikli, 2012).

Demarketing kavramı petrol, kâğıt ve tekstil gibi endüstrilerde artan talep fazlasının ardından popülerliği artmış ve zaman içerisinde kamu kurumları tarafından bireylere sunulan hizmetlerdeki aşırı talep sonucu uygulanmaya başlanmış ve bunun sonucunda demarketing hem kamu hem de özel sektörlerde dikkat çeken bir kavram haline almıştır. 1970’li yılların sonlarına gelindiğinde doğalgaz, alüminyum, kimyasal ürünler, kâğıt, tekstil ve petrol gibi ürünlerde işletmelerin yaşadığı arz kıtlığı sonucu talep fazlası giderek artmış ve kronik bir sorun haline dönüşmüştür. Bu sorunu çözebilmek amacıyla üreticiler demarketing yani pazarlamama uygulamalarına yönelmişlerdir (Altınay ve Sert, 2012: 69). Çünkü arz ve talep fazlası yaşayan organizasyonlar, makroekonomik dengeleri bozmaktadır (Beeton ve Benfield, 2002: 498).

Demarketing, genel ya da belirli bir grup müşterinin geçici ya da kalıcı olarak talebinin azaltılması veya satın alma isteğinin azaltılmasına yönelik faaliyetlerdir (Kotler ve Levy, 1971: 76). Genel pazarlamama (general demarketing), seçici pazarlamama (selective demarketing) ve sözde pazarlamama (ostensible demarketing) olmak üzere 3 çeşidi vardır. Genel pazarlamamada amaç, tüketime bir süre ara verilmesiyle geçici kıtlıklarının engellenmesidir (Cullwick, 1975: 51). Seçici pazarlamamada amaç, pazarın bir kısmından gelen talepleri azaltmaktır (Kotler ve Levy, 1971: 77). Sözde pazarlamamada, işletmeler ürünlerini daha cazip hale getirmek amacıyla “çok müşteriye ihtiyaç duymuyorum” imajı sergiler. Yok sayılma hissine kapılan tüketici, kendisinin var olduğunu ispatlamak için satın almak ister (Gerstner vd., 1993: 62). Bu çalışmada, üniversite öğrencilerine yönelik bir demarketing uygulaması yapıldığından, seçici pazarlamama söz konusudur.

“Madde” kötüye kullanım ve bağımlılığa sebep olabilecek, farklı kanallarla ulaşılabilen duygu durum, algılama, biliş ve diğer beyin fonksiyonlarında bir değişiklik meydana getiren her türlü kimyasal madde olarak tanımlanabilir. Bunlar kokain, eroin, esrar gibi reçete ile verilemeyen, yasa dışı maddeler olabileceği gibi, amfetaminler, benzodiazepinler, diğer sedatif, hipnotik ilaçlar gibi kanunlar çerçevesinde reçete ile alınabilen ilaçlar, yasal denetimlerden uzak veya satışlarında kısmi yasal düzenlemeler olan uçucular, alkol (etanol), kahve (kafein) ve tütün, gibi maddelerdir (Ceyhun vd., 2001).

Uyuşturucu madde anlamında olmak üzere madde; beyin fonksiyonlarını direkt etkileyerek bedensel, ruhsal, davranışsal ve zihinsel değişimlere sebep olan, bağımlılık yapan ve tutum üzerine etkili, keyif veren fakat yaşam için gerekli olmayan her türlü maddeye denmektedir (Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı [KOMDB], 2002: 169). Madde sözcüğü araştırma kapsamında bir nevi uyuşturucu madde bağlamında kısaltma olarak kullanılmıştır ve bu çalışmada yer alan “madde kullanımı” ifadesi, uyuşturucu madde kullanımı anlamına gelmektedir. Yunan dilinde uyku anlamına gelen “narke” ve İngilizce’den de dilimize “narkotik” olarak geçmiştir. Bu maddeler vücutta uyuşturma etkisi olan, geçici bilinç kaybına yol açan, duyuları tepki veremeyecek hale getiren, ruhsal ve fiziksel bağımlılığa sebep olan toplumsal ve bireysel yönden ekonomik ve sosyal travmalara sebep olan bağımlılık meydana getiren maddeleri anlatmaktadır (Salmaner, 2003: 135).

Sentetik kannabinoid (SK) içeren maddeler genel itibariyle Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) “K2, Avrupa’da “Spice”, Türkiye’de ise “Bonzai” veya “Jameika” olarak isimlendirilmektedir (Evren ve Bozkurt, 2013). 2004 ve 2011 yılları arasında SK’lar piyasanın hemen hemen her yerinde ulaşılabilir hale gelmiş ve özellikle 2011 yılından sonra yasa dışı keyif verici maddeler arasında popüler hale dönüşmüştür (Artuç vd., 2014). Bitkisel tütsü görünümünde olduğu iddia edilen bu madde sigara şeklinde içildiği takdirde esrar etkisi yapmaktadır (Bozkurt vd., 2014).

Son yıllarda Türkiye’de de artış gösteren bonzai kullanımı dünya genelinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. 2011 yılında Amerika’da yapılan bir çalışmada, lise öğrencilerinden %11’inin son bir yıl içerisinde bonzai ya da afyon türevi uyuşturucu madde kullandığı tespit edilmiştir. 2013 yılı içerisinde Amerika’da yapılan başka bir çalışmada bonzai kullanım sıklığının 17-18 yaş grubu için %11,3 ve 15-16 yaş

grubu için %8,8 olduğu tespit edilmiştir. Avrupa ülkelerinde ise bu oranın daha düşük seviyelerde olduğu tahmin edilmektedir (Gurney vd., 2014). Türkiye’de birçok hastanede sentetik uyuşturucuları tespit edecek tarama testleri olmadığından bu oran net olarak bilinmemektedir.

Esrarın meydana getirdiği etkilere benzer etkilere neden olması, kolay temin edilebilir olması, ucuz olması ve yapılan toksikolojik tarama testlerinde ortaya çıkmaması gibi nedenler SK’ların çok popüler hale gelmesine sebep olmuştur. Bonzai maliyetini düşürmek ve doğrudan beyin üzerine etkileri daha çabuk ve güçlü bir biçimde ortaya çıkarmak için pazarlayıcılar karışıma beyine kolayca nüfuz edebilen insektisit (böcek öldürücü) nitelikli bazı zehirleri de eklemektedirler. Bu durum kullanıcıların beyinlerinde zehrin niteliğine, alınan doza, kullanım süresine ve kişisel hassasiyete bağlı olarak geçici veya kalıcı ciddi hasarlara yol açmaktadır (Uzbay, 2015: 227). Psikiyatrist Kültegin Ögel (2014: 183) şu şekilde ifade etmektedir: “Bu tür maddeleri kullananlarda bir ‘robotlaşma’ hali gözlemlemekteyim. Keza öğrenme, dikkat ve bellek üstünde etkileri de çok olumsuz olmakta. İşin kötü tarafı bu maddeleri idrarda tespit etmek kolay değil.”

Bu çalışma, hızla yayılan ve birçok insanın ölümüne yol açan bonzai maddesinin kamu spotu reklamlarının etkinliğini artırarak, pazarlanmasını ve kullanılmasını azaltmayı amaçlamaktadır. Alkol fiyatlarının hızlı artışı, bazı kesimlerdeki insanların alım gücünün düşük olması nedeniyle alkol yerine günümüzde daha ucuza mal edilen sentetik uyuşturuculara yönelmesine yol açmaktadır. Gençlerin bu batağa sürüklenmemesi için konuya dikkat çekmek isteyerek bir demarketing uygulaması yapılmıştır.

Yöntem

Rize’de Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi işletme bölümünde okuyan üniversite öğrencilerine (n=230), 27 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Anketin birinci bölümünde kamu spotlarının etkinliği ile ilgili olarak e-kaynaklardan (Web 1, 2016) yararlanılmıştır. İkinci bölümde madde bağımlılığı ve bonzai için yapılan literatür taramasında Dr. Hakan Kayır ve arkadaşlarının (2000) Gata Askeri Tıp Fakültesi’nde yaptıkları araştırmanın ölçeklerinden yararlanılmıştır. Bu araştırmanın sonuçları Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü öğrencileriyle sınırlıdır.

Anket süreci aşağıda gösterilen Fotoğraf 1 ve 2, internet görselleri üzerinden yürütülmüştür. Her iki görselin seçilme nedeni bonzainin aileleri mağdur ettiği ve ölüme götüren bir madde olduğunu hissettirmektir. Bu fotoğrafların üzerinde birtakım değişiklikler yaparak, Fotoğraf 3 ve 4 elde edilmiştir. Anketin bitiminde, Fotoğraf 3 (siyah afiş) ve Fotoğraf 4 (beyaz afiş) öğrencilere gösterilmiştir. Siyah afişin altına büyük harflerle “Bonzai yüzünden her yıl ortalama 400 kişinin hayatını kaybettiğini biliyor musunuz?” yazılmış ve küçük harflerle “Annelere evlat acısı yaşatmayın” cümlesi eklenmiştir. Beyaz afişin üst kısmına ve alt kısmına aynı cümleler eklenmiştir. Öğrenciler, hangisinden daha çok etkilendiklerini ankete yazmışlardır.

Fotoğraf 1. Evladının mezarı başında anne

Fotoğraf 2. Gözü yaşlı ağlayan anne

Kaynak: Web 2, 2016

Kaynak: Web 3, 2016

Fotoğraf 3. Fotoğraf 1'den tasarlanarak yapılan, öğrencilere gösterilen siyah afiş**Fotoğraf 4.** Fotoğraf 2'den tasarlanarak yapılan, öğrencilere gösterilen beyaz afiş.

Bonzai de sigara gibi içilen bir madde olduğu için, kamu spotu reklamlarının sigarayı bırakma etkisini gösteren boyutlar ile bonzai kullanımının azaltılması veya kullanıma hiç başlanılmaması arasında bir ilişki varsayımı üzerine anket geliştirilerek, aşağıda belirtilen 12 adet hipotez oluşturulmuştur:

H₁: Öğrencilerin cinsiyetleri ile sigara kullanım durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Öğrencilerin sigaraya başlama yaşı ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Sigara kullanımının zararları ile ilgili kamu spotu görüldüğünde verilen tepki ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Sigara kullanımının zararları ile ilgili kamu spotlarının ne kadar yararlı olduğu ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: Türkiye'deki madde bağımlılığının boyutu ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Bonzai kullanmayan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₇: Bonzai kullanan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₈: Öğrencilerin cinsiyetleri ile kullanılan afişlerin etkililiği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₉: Öğrencilerin geliri ile sigara kullanım durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₀: Öğrencilerin geliri ile yakın çevresinde madde bağımlısı (sigara dışında) olma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₁: Bonzai kullanmayan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile kullanılan afişler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₂: Bonzai kullanan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile kullanılan afişler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Bulgular

Tablo 1’de görüldüğü üzere, ankete katılan öğrencilerin %53,5’i kadın, %46,5’i erkektir. Çoğunluğu 20 yaşındadır ve 1.501-3.500 TL gelir gurubundadır. %35,65’i sigara kullandığını ve %64,35’i sigara kullanmadığını belirtmiştir. Sigara kullanan 82 kişinin çoğunluğu sigaraya 15-19 yaşları arasında arkadaş çevreleri yüzünden başlamışlardır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Verileri ve Anket Sorularına Cevapları

Değerlendirme	Değişken	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	53,5
	Erkek	46,5
Yaş	18 altı	9,1
	18-21	68,7
	22-25	22,2
Sınıf	1	32,2
	2	25,7
	3	19,6
	4	19,6
	4+	3
Memleket	Karadeniz	52,2
	Doğu Anadolu	15,7
	Marmara	10,9
	Güneydoğu Anadolu	2,2
	Akdeniz	3,9
	Ege	3,9
	İç Anadolu	8,7
	Yurtdışı	2,6
Gelir	500-1.500 TL	17
	1.501-2.500 TL	34,8
	2.501-3.500 TL	24,8
	3.501-4.500 TL	13,5
	4.501 TL ve üzeri	10
Sigara kullanma durumu	Evet	35,6
	Hayır	5
Sigaraya başlama yaşı	10 yaş altı	6,1
	10-14	18,3
	15-19	67,1
	20-24	8,5
Sigaraya başlama sebebi	Arkadaş çevresi	62,2
	Okul ortamı	7,3
	Aile	3,7
	Kişisel problemler	13,4

	Özenti	4,9
	Merak	8,5
Sigara Kullanımının Zararları İle ilgili Kamu Spotu Görüldüğünde Verilen Tepki	Hemen bir sigara içerim.	15,9
	Sıkılırım; ama sonuna kadar izlerim.	24,4
	Sigarayı bırakmayı düşünmem.	
	Merakla sonuna kadar izlerim.	13,4
	Sigarayı bırakmayı düşünmem.	
	Sigarayı bırakmayı en az bir kez aklıma getiririm.	25,6
	Her izlediğimde sigarayı bırakmayı aklıma getiririm.	20,7
Sigara Kullanımının Zararları İle ilgili, Korkutucu ve Rahatsız Edici İçerikli Kamu Spotu Görüldüğünde Sigarayı Bırakmayı Düşünme Durumu	Hiç bırakmayı düşünmem.	23,2
	Bazen düşünürüm.	29,3
	Bu konu hakkında fikrim yok.	29,3
	Bırakmayı düşünürüm.	9,8
	Kesinlikle bırakmayı düşünürüm.	8,5
Sigaranın Zararları İle İlgili Bir Afişle Karşılaşma	Evet	89
	Hayır	11
Görülen Afişlerin Sigarayı Bırakmaya Etkisi	Hiç etkilemedi.	36,6
	Az etkiledi.	28,1
	Bu konu hakkında fikrim yok.	13,4
	Etkiledi.	9,7
	Çok etkiledi.	4,9
	Cevaplamayanlar	7,3
Sigara Kullanımının Zararları İle İlgili Kamu Spotlarının Yararlı Olma Durumu	Hiç yararlı değil.	24,3
	Yararlı değil.	20,4
	Bu konu hakkında fikrim yok.	26,1
	Yararlı.	16,2
	Çok yararlı.	12,6
	Cevaplamayanlar	0,4
Yakın Çevrede Madde Bağımlısı (Sigara Dışında) Varlığı	Evet	21,3
	Hayır	78,7
Madde Bağımlılığının Türkiye'deki Boyutu	Üzerinde durulması gereken ciddi bir boyuttur.	83,0
	Henüz ciddi bir problem değildir fakat önlem alınmadığı takdirde büyük bir sorun haline gelecektir.	9,6
	Üzerinde durulması gerekecek kadar ciddi bir sorun değildir.	1,3
	Bu konuyla ilgili fikrim yok.	3,0
	Umurumda değil.	3,0
"Bonzai" Adlı Uyuşturucu Maddeyi Daha Önce Duydunuz mu?	Evet	94,8
	Hayır	4,3
	Cevaplamayanlar	0,9
Bonzai Adlı Uyuşturucu Maddesinin Duyulduğu Yerler	İnternet	17,5
	Arkadaş ortamı	19,5
	Televizyon haberleri	30,4
	Dizi & Sinema	3,9
	Sosyal medya	16,4
	Gazete	9,3

	Dergi & Makale	3,0
TV, Radyo ve İnternet üzerinden Bonzai İle Alakalı Kamu Spotu İle Karşılaşma Durumu	Evet	24,8
	Hayır	75,2
Bonzai Hakkında Düşünülenler	Duydum, ama bilgim yok.	22,6
	Duydum, keyif vericiymiş.	9,6
	Duydum, ölümcülmüş.	64,3
	Merak ediyorum, fırsatım olsa denerim.	0,9
	Hiçbir bilgim yok	2,6
Bonzai Kullanmayan Birinin Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri	Hiç etkilenmez, ortamı olsa dener.	9,1
	Etkilenmez.	7,4
	Bu konu hakkında fikrim yok.	13,5
	Etkilenir.	24,3
	Çok etkilenir, denemek istemez	45,7
Bonzai Kullanan Birinin Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri	Hiç etkilenmez, bırakmayı düşünmez.	10,4
	Etkilenmez.	16,1
	Bu konu hakkında fikrim yok.	29,1
	Etkilenir.	25,7
	Çok etkilenir, hemen bırakmayı düşünür.	18,7
Gösterilen Afişlerin Etkililiği	Beyaz afiş	22,1
	Siyah afiş	77,9
Mücadele kapsamında yapılması gerekenler (en önemlidir ve önemlidir diyenlerin toplamının yüzdesi)	Okullarda öğretmen ve öğrenciler bu konuda bilinçlendirilmelidir.	50
	Yasak ve cezalara ağırlık verilmelidir.	54,8
	Aile ve toplumu bilinçlendirmeye yönelik projeler geliştirilmelidir.	0
	Kamu spotları daha fazla yaygınlaştırılmalıdır.	20
Gençleri Madde Bağımlılığına İten Sebepler (en etkilidir ve etkilidir diyenlerin toplamının yüzdesi)	Aile içindeki olumsuz ortam	59,2
	Gencin kendi içinde bulunduğu psikolojik sorunları	58,7
	Arkadaş çevresi	66,6
	Özendirici TV programları, dergi ve gazete yazıları	15,6
Kamu spotu türleri (en etkilidir ve etkilidir diyenlerin toplamının yüzdesi)	Korkutucu öğeler içerenler	71
	Cinselliğe olumsuz etki öğelerinin olduğu	33
	Toplumca tanınmış, saygı duyulan, güvenilir kişilerin yer aldığı kamu spotları	26,1
	Aile, çocuk ve yakın çevrenin etkilendiğini gösteren kamu spotları	66,9

“Sigara kullanımının zararları ile ilgili bir kamu spotunu gördüğünüzde, tepkiniz ne olur?” sorusuna %25,6’sı sigarayı bırakmayı en az bir kez aklıma getiririm, %24,4’ü sıkılırım; ama sonuna kadar izlerim, sigarayı bırakmayı düşünmem, %20,7’si her izlediğimde sigarayı bırakmayı aklıma getiririm, %15,9’u hemen bir sigara içerim ve %13,4’ü merakla sonuna kadar izlerim,

sigarayı bırakmayı düşünmem seçeneğini işaretlemiştir. Bu öğrencilerin %46,3 gibi büyük bir çoğunluğu sigaranın zararlarını anlatan bir kamu spotu ile izlediklerinde sigarayı bırakmayı en az bir kere düşünmeleri, kamu spotlarının bu tür kötü alışkanlıkları bırakmada etkili olabileceğini göstermektedir. “Sigara kullanımının zararları ile ilgili, korkutucu ve rahatsız edici içerikli bir kamu spotu gördüğünüzde, sigarayı bırakmayı hangi oranda düşünürsünüz?” sorusuna, öğrencilerin %29,3’ü bazen düşünürüm, %29,3’ü bu konu hakkında fikrim yok, %23,2 hiç bırakmayı düşünmem, %9,8’i bırakmayı düşünürüm ve %8,5’i kesinlikle bırakmayı düşünürüm seçeneğini işaretlemiştir.

“Sigaranın zararları ile alakalı herhangi bir afişle karşılaştınız mı?” sorusuna verilen cevaplara göre, öğrencilerin %89’u sigaranın zararlarını gösteren bir afişle karşılaştığını ve geriye kalan %11’i ise karşılaşmadığını belirtmiştir. “Gördüğünüz afişler, sigarayı bırakmanızı hangi oranda etkiledi?” sorusuna %36,6’sı hiç etkilemediğini, %28,1’i az etkilediğini, %13,4’ü bu konu hakkında fikri olmadığını, %9,7’si etkilendiğini ve %4,9’u çok etkilendiğini ifade etmiştir ve %7,3’ü bu soruyu cevaplandırmamıştır. Öğrencilerin %64,7 gibi büyük bir çoğunluğu, sigaranın zararlarını gösteren afişlerden etkilenmemektedir.

“Sigara kullanımının zararları ile ilgili kamu spotları sizce ne kadar yararlıdır?” sorusuna, öğrencilerin %24,3’ü hiç yararlı değil, %20,4’ü yararlı değil, %26,1’i bu konu hakkında fikrim yok, %16,2’si yararlı, %12,6’sı çok yararlı seçeneğini işaretlemiştir ve %0,4’ü soruyu cevaplamamıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin neredeyse yarısı kamu spotlarını yararsız görmekle beraber, %47,6’lık bir grubun sigarayı bir kez dahi olsa bırakmayı düşündükleri bu kamu spotlarının ilk görüşte etkili olduğu fakat bu etkinin kısa süreli olduğu göstermektedir.

“Yakın çevrenizde madde bağımlısı (sigara dışında) var mı?” sorusuna, öğrencilerin %21,3’ünün yakın çevresinde madde bağımlısı bireylerin bulunduğunu ve %78,7’sinin ise yakın çevresinde madde bağımlısı bireylerin olmadığını ifade etmiştir. “Size göre madde bağımlılığı sorununun Türkiye’deki boyutu nedir?” sorusuna, öğrencilerin %83’ü üzerinde durulması gereken ciddi bir boyuttur, %9,6’sı henüz ciddi bir problem değildir fakat önlem alınmadığı takdirde büyük bir sorun haline gelecektir, %1,3’ü üzerinde durulması gereken kadar ciddi bir sorun değildir, %3’ü bu konuyla ilgili fikrim yok ve geri kalan %3’ü ise “umurumda değil” seçeneğini işaretlemiştir. Büyük çoğunluğun Türkiye’deki madde bağımlılığını ciddi bir sorun olduğunu düşünmektedir.

“Bonzai adlı uyuşturucu maddeyi daha önce duydunuz mu?” sorusuna %94,8 gibi büyük bir çoğunluk evet cevabını vermiştir. “Bonzai adlı uyuşturucu maddesini nereden duydunuz?” sorusuna, televizyon haberleri başta olmak üzere, sırasıyla arkadaş ortamı, internet ve sosyal medya

cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin %75,2'si TV, radyo ve internet üzerinden bonzai ile alakalı bir kamu spotuyla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %64,3'ü bonzai maddesinin ölümcül olduğunu bildiklerini belirtmiştir.

Hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşılması durumunda, öğrencilerin %45,7'si, bonzai kullanmayan birinin bonzai maddesini denemek istemeyeceğini; %18,7'si bonzai kullanan birinin etkilenip bırakmak isteyebileceğini belirtmiştir. Öğrencilerin %77,9'u mezar başında ağlayan insanlardan oluşan siyah afişten daha çok etkilenmişlerdir.

“Madde bağımlılığı ile mücadelede yapılması gerekenleri önem sırasına göre numaralandırınız” sorusuna; öğrencilerin %37'si ilk sırada aile ve toplumu bilinçlendirmeye yönelik projeler geliştirilmelidir, %33,9'u ikinci sırada yasak ve cezalara ağırlık verilmelidir, %19,1'i üçüncü sırada okullarda öğretmen ve öğrenciler bu konuda bilinçlendirilmelidir ve %10'u da dördüncü sırada kamu spotu reklamları daha fazla yaygınlaştırılmalıdır seçeneğini işaretlemiştir.

“Size göre özellikle gençleri madde bağımlılığına iten sebepleri öncelik sırasına göre numaralandırınız.” cümlesine; %49,6'sı arkadaş çevresi yüzünden, %29,6'sı aile içindeki olumsuz ortamdan, %15,7'si gencin kendi içinde bulunduğu psikolojik sorunları yüzünden ve %5,2'si özendirici TV programları cevabını vermişlerdir.

“Aşağıdaki kamu spotu türlerini sigarayı bırakma konusundaki etkisine göre numaralandırınız.” cümlesine; %47'si korkutucu öğelerin, %33,9'u aile, çocuk ve yakın çevrenin, %11,7'si cinsel öğelerin ve %7,4'ü toplumca tanınmış kişilerin kullanıldığı kamu spotlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

1.1. Ki Kare Testine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Öğrencilerin Cinsiyetleri ile Sigara Kullanım Durumları Arasındaki İlişki

Cinsiyet		Sigara Kullanım Durumu		Toplam
		Evet	Hayır	
Kadın	Frekans	20	103	123
	Cins. İç. %	16,3	83,7	100,0
Erkek	Frekans	61	46	107
	Cins. İç. %	57,0	43,0	100,0
Toplam	Frekans	81	149	230
	Cins. İç. %	35,2	64,8	100,0

Tablo 2'de ki-kare bağımsızlık testine göre sigara kullanım durumu ile öğrencilerin cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2 = 41,647$; $sd = 1$; $P = 0,000$). Kadınların %16,3'ü sigara kullandığını, %83,7'si ise sigara kullanmadığını belirtmiştir. Erkeklerin %57'si sigara kullanırken %43'ü sigara kullanmamaktadır. *Sigara kullanımı erkekler arasında daha yaygın olarak bulunmuştur.*

Tablo 3. Öğrencilerin Sigaraya Başlama Yaşı İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

			Cinsiyet		Toplam
			Kadın	Erkek	
Yaş	10 yaş altı	Frekans	1	4	5
		Yaş. İç. %	20,0	80,0	100,0
	10-14	Frekans	1	14	15
		Yaş. İç. %	6,7	93,3	100,0
	15-19	Frekans	15	40	55
		Yaş. İç. %	27,3	72,7	100,0
	20-24	Frekans	3	4	7
		Yaş. İç. %	42,9	57,1	100,0
Toplam		Frekans	20	62	82
		Yaş. iç. %	24,4	75,6	100,0

Tablo 3'te ki-kare bağımsızlık testine göre sigaraya başlama yaşı ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($\chi^2 = 4,150$; $sd = 3$; $P = 0,246$). Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu 15-19 yaş aralığında sigaraya başladığını belirtmiştir. Erkeklerin %40'ı, kadınların %27,3'ü 15-19 yaş arasında sigara başlamıştır. Lise ve üniversite 1. Sınıflar için yorum katılabilir.

Tablo 4. Sigara Kullanımının Zararları İle İlgili Kamu Spotu Görüldüğünde Verilen Tepki İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Sigara kullanımının zararları ile ilgili kamu spotu görüldüğünde tepki	N	Ortalama Sırası	Ki-Kare	Sd	P
Hemen bir sigara içerim	13	45,19	9,545	4	0,49
Sıklırim; ama sonuna kadar izlerim. Sigarayı bırakmayı düşünmem.	20	47,40			
Merakla sonuna kadar izlerim. Sigarayı bırakmayı düşünmem	11	29,14			
Sigarayı bırakmayı en az bir kez aklıma getiririm	21	43,69			
Sigarayı bırakmayı her izlediğimde aklıma getiririm	17	37,03			

Tablo 4'te non-parametrik testlerden Kruskal Wallis testine göre sigara kullanımının zararları ile ilgili kamu spotu görüldüğünde verilen tepki ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu çıkmıştır. ($\chi^2 = 9,545$; $sd = 4$; $P = 0,049$).

Tablo 5. Sigara Kullanımının Zararları İle İlgili Kamu Spotlarının Ne Kadar Yararlı Olduğu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Öğrenci Sayısı	Ortalama Sırası	Z Değeri	P
Kadın	20	47,95	-1,426	0,154
Erkek	62	39,42		

Tablo 5'te Man-Whitney U testine göre sigara kullanımının zararları ile ilgili kamu spotlarının ne kadar yararlı olduğu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($P>0,05$). Ankete katılan kadın ve erkek öğrencilerin çoğunluğu konuyla ilgili herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 6. Türkiye'deki Madde Bağımlılığının Boyutu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

			Cinsiyet			Toplam
			Kadın	Erkek	Toplam	
Madde Bağımlılığının Türkiye'deki boyutu	Üzerinde durulması gereken ciddi bir sorundur.	Frekans	10	8	191	
		Boyut. İ.ç. %	56,0	4,0	100,0	
	Henüz ciddi bir sorun değildir fakat önlem alınmadığı takdirde büyük bir sorun haline gelecektir	Frekans	12	1	22	
		Boyut. İ.ç. %	54,0	4,0	100,0	
	Üzerinde durulması gerekecek kadar ciddi bir sorun değildir	Frekans	0	3	3	
		Boyut. İ.ç. %	0,0	100,0	100,0	
	Bu konuyla ilgili bilgim yok	Frekans	3	4	7	
		Boyut. İ.ç. %	42,9	5,7	100,0	
	Umurumda değil	Frekans	1	6	7	
		Boyut. İ.ç. %	14,3	85,7	100,0	
	Toplam	Frekans	12	1	230	
		Boyut. İ.ç. %	53,0	4,3	100,0	

Tablo 6'da ki-kare bağımsızlık testine göre Türkiye'deki madde bağımlılığının boyutu ile cinsiyet arasında %10 önem düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu çıkmıştır ($\chi^2 = 8,594$; $sd = 4$; $P = 0,072$).

Tablo 7. Bonzai Kullanmayan Birinin, Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Cinsiyet			Bonzai Kullanmayan Birinin, Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri					Toplam
			Hiç etkilenmez	Etkilenmez	Fikrim yok	Etkilenir	Çok etkilenir	
Kadın	Frekans	12	7	10	30	64	123	
		Cins. İ.ç. %	9,8	5,7	8,1	24,4	52,0	100,0
	Erkek	Frekans	9	10	21	26	41	107
		Cins. İ.ç. %	8,4	9,3	19,6	24,3	38,3	100,0
Toplam		Frekans	21	17	31	56	105	230

Cins. İç. %	9,1	7,4	13,5	24,3	45,7	100,0
----------------	-----	-----	------	------	------	-------

Tablo 7’de ki-kare bağımsızlık testine göre bonzai kullanmayan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile cinsiyet arasında %10 önem düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2 = 9,116$; $sd = 4$; $P = 0,058$).

Ankete katılan kadın ve erkek öğrencilerin çoğunluğu, bonzai kullanmayan birinin hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzaiden çok etkileneceğini ifade etmiştir. Kadınlar erkeklere göre daha çok etkilenmektedir (%52,0).

Tablo 8. Bonzai Kullanan Birinin, Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

			Bonzai Kullanan Birinin, Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri					Toplam
			Hiç etkilenmez	Etkilenmez	Fikrim yok	Etkilenir	Çok etkilenir	
Cinsiyet	Kadın	Frekans	11	18	37	34	23	123
		Cins. İç. %	8,9	14,6	30,1	27,6	18,7	100,0
	Erkek	Frekans	13	19	30	25	20	107
		Cins. İç. %	12,1	17,8	28,0	23,4	18,7	100,0
Toplam		Frekans	24	37	67	59	43	230
		Cins. İç. %	10,4	16,1	29,1	25,7	18,7	100,0

Tablo 8’de ki-kare bağımsızlık testine göre bonzai kullanan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile cinsiyet arasında anlamlı olmayan bir ilişki belirlenmiştir ($\chi^2 = 1,401$; $sd = 4$; $P = 0,844$).

Ankete katılan kadın ve erkek öğrencilerin çoğunluğu konuyla ilgili herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Cinsiyetleri ile Kullanılan Afişlerin Etkililiği Arasındaki İlişki

			Kullanılan Afişler		Toplam
			Beyaz	Siyah	
Cinsiyet	Kadın	Frekans	24	98	122
		Cins. İç. %	19,7	80,3	100,0
	Erkek	Frekans	26	78	104
		Cins. İç. %	25,0	75,0	100,0
Toplam		Frekans	50	176	226
		Cins. İç. %	22,1	77,9	100,0

Tablo 9’da ki-kare bağımsızlık testine göre cinsiyet ile kullanılan afişlerin etkili olma durumu arasında anlamsız bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2 = 0,925$; $sd = 1$; $P=0,336$).

Her iki cinsiyette de siyah afişin daha etkili olabileceği belirtilmiştir. Kadın öğrencilerin %80,3’ü, erkeklerin %75’i siyah afişin daha etkili olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin Geliri İle Sigara Kullanım Durumları Arasındaki İlişki

			Sigara Kullanım Durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Gelir	500-1500 ₺	Frekans	8	31	39
		Gelir. İç.	20,5	79,5	100,0
	%				
	1501-2500 ₺	Frekans	30	50	80
		Gelir. İç.	37,5	62,5	100,0
	%				
	2501-3500 ₺	Frekans	19	38	57
		Gelir. İç.	33,3	66,7	100,0
	%				
	3501-4500 ₺	Frekans	12	19	31
Gelir. İç.		38,7	61,3	100,0	
%					
4501 ₺ ve üzeri	Frekans	12	11	23	
	Gelir. İç.	52,2	47,8	100,0	
%					
Toplam	Frekans	81	149	230	
	Gelir. İç.	35,2	64,8	100,0	
%					

Tablo 10'da ki-kare bağımsızlık testine göre sigara kullanım durumu ile öğrencilerin gelirleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($\chi^2 = 7,032$; $sd = 4$; $P = 0,134$).

Ancak gelir seviyesi yüksek olan bireylerde sigara içme durumunun daha fazla olduğu sonucuna ulaşılabilir. (%52,2)

Tablo 11. Öğrencilerin Geliri İle Yakın Çevresinde Madde Bağımlısı (Sigara Dışında) Olma Durumu Arasındaki İlişki

			Yakın çevrede madde bağımlısı olma durumu (sigara dışında)		Toplam
			Evet	Hayır	
Gelir	500-1500 ₺	Frekans	2	37	39
		Gelir. İç.	5,1	94,9	100,0
	%				
	1501-2500 ₺	Frekans	22	58	80
		Gelir. İç.	27,5	72,5	100,0
	%				
	2501-3500 ₺	Frekans	9	48	57
		Gelir. İç.	15,8	84,2	100,0
	%				
	3501-4500 ₺	Frekans	10	21	31
Gelir. İç.		32,3	67,7	100,0	
%					
4501 ₺ ve üzeri	Frekans	6	17	23	
	Gelir. İç.	26,1	73,9	100,0	
%					
Toplam	Frekans	49	181	230	
	Gelir. İç.	21,3	78,7	100,0	
%					

Tablo 11'de ki-kare bağımsızlık testine göre yakın çevresinde madde bağımlısı olma durumu ile öğrencilerin gelirleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2 = 11,485$; $sd = 4$; $P = 0,022$).

Gelir seviyesi düşük olan (500-1500 ₺) bireylerin çevresinde bulunan madde bağımlısı olan kişi sayısı oranı diğer gelir grubundakilere göre daha düşüktür. Gelir seviyesi arttıkça bireylerin yakın çevresindeki madde bağımlısı sayısında da belirgin bir artış bulunmaktadır.

Tablo 12. Bonzai Kullanmayan Birinin, Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri İle Kullanılan Afişler Arasındaki İlişkisi

			Bonzai Kullanmayan Birinin, Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri					Toplam
			Hiç etkilenmez	Etkilenmez	Fikrim yok	Etkilenir	Çok etkilenir	
Afişler	Beyaz	Frekans	5	4	5	12	24	50
		Afiş. İ.ç. %	10,0	8,0	10,0	24,0	48,0	100,0
	Siyah	Frekans	14	12	25	44	81	176
		Afiş. İ.ç. %	8,0	6,8	14,2	25,0	46,0	100,0
Toplam		Frekans	19	16	30	56	105	226
		Afiş. İ.ç. %	8,4	7,1	13,3	24,8	46,5	100,0

Tablo 12’de ki-kare bağımsızlık testine göre bonzai kullanmayan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile kullanılan afişler arasında anlamsız bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2 = 0,838$; sd = 4; P = 0,933).

Tablo 13. Bonzai Kullanan Birinin, Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri İle Kullanılan Afişler Arasındaki İlişkisi

			Bonzai Kullanan Birinin, Hazırlanan Afişlerle Sık Sık Karşılaşması Durumunda Bonzai Konusundaki Düşünceleri					Toplam
			Hiç etkilenmez	Etkilenmez	Fikrim yok	Etkilenir	Çok etkilenir	
Afişler	Beyaz	Frekans	5	9	13	14	9	50
		Afiş. İ.ç. %	10,0	18,0	26,0	28,0	18,0	100,0
	Siyah	Frekans	18	27	53	45	33	176
		Afiş. İ.ç. %	10,2	15,3	30,1	25,6	18,8	100,0
Toplam		Frekans	23	36	66	59	42	226
		Afiş. İ.ç. %	10,2	15,9	29,2	26,1	18,6	100,0

Tablo 13’te ki-kare bağımsızlık testine göre bonzai kullanan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile kullanılan afişler arasında anlamsız bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2 = 0,500$; sd = 4; P = 0,973).

Araştırmada yer alan tüm hipotezlerin kabul/red durumlarını gösterilerek yapılan genel değerlendirilmesi Tablo 14’te gösterilmektedir.

Tablo 14. Hipotezlerin Değerlendirilmesine İlişkin Genel Tablo

H ₁	Öğrencilerin cinsiyetleri ile sigara kullanım durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H ₂	Öğrencilerin sigaraya başlama yaşı ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Red
H ₃	Sigara kullanımının zararları ile ilgili kamu spotu görüldüğünde verilen tepki ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H ₄	Sigara kullanımının zararları ile ilgili kamu spotlarının ne kadar yararlı olduğu ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Red

H ₅	Türkiye'deki madde bağımlılığının boyutu ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H ₆	Bonzai kullanmayan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H ₇	Bonzai kullanan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Red
H ₈	Öğrencilerin cinsiyetleri ile kullanılan afişlerin etkililiği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Red
H ₉	Öğrencilerin geliri ile sigara kullanım durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Red
H ₁₀	Öğrencilerin geliri ile yakın çevresinde madde bağımlısı (sigara dışında) olma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H ₁₁	Bonzai kullanmayan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile kullanılan afişler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H ₁₂	Bonzai kullanan birinin, hazırlanan afişlerle sık sık karşılaşması durumunda bonzai konusundaki düşünceleri ile kullanılan afişler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul

Açık Uçlu Soruya İlişkin Cevaplar

“Gençlerin bonzai denememesi, kullananların bırakmasını sağlamak için önerileriniz nelerdir?” şeklinde açık uçlu soru sorulmuş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

“Bonzainin tehlikeleriyle alakalı öğrenci, öğretmen, ailelere okullarda seminerler verilmelidir.”,

“Farklı aktivitelere yönlendirilmelidir.”,

“İlgili afiş ve kamu spotu artırılmalıdır.”,

“Devlet müdahalesi; cezai yapılandırılmalar, polisin daha etkin olması sağlanmalıdır.”,

“Hayatını kaybeden insanlar örnek gösterilmelidir.”,

“Ailevi sorunlar ele alınmalıdır.”,

“Gençlerin psikolojileri ele alınmalıdır.”,

“Gençlik merkezleri artırılmalı, daha fazla reklamla ailelere tanıtılmalıdır.”,

“Arkadaş ortamından uzaklaştırılarak tedavi ettirilmelidir.”,

“Sağlık merkezleri artırılmalı, tedavinin yaygınlaştırılması, psikolojik destek, devlet yardımları artırılmalıdır.”,

“Sosyal medyada bunların yasaklanması ya da kısıtlanması için gerekli önlemler alınmalıdır.”,

“Sokak çocuklarına yönelik sosyal projeler yapılması onların da topluma kazandırılması sağlanmalıdır.”,

“Afişlerin daha etkili resimlerle tekrar düzenlenmesi gereklidir.”

Bu cevaplara göre ilk süreçte aileler ve öğretmenler madde kullanımı hakkında bilgilendirilmedi. Uyuşturucu madde kullanımı hakkında ve kullanan bireylerde meydana gelen

değişiklikler ile ilgili aileler bilinçlendirilmedi. “Benim çocuğum yapmaz” düşüncesini bir yana bırakarak, “Ben çocuğumu maddeden nasıl uzak tutarım” bilinci oluşturulacak şekilde eğitilmelidir. Gerek okulların gerek STK’ların düzenleyebilecekleri seminerlerle etkili sonuçlar alınabilir. Bazı kanunlarda değişiklikler yapılarak uyuşturucu madde satıcılarına ağır yaptırımlar uygulanabilir. Madde kullanımı yüzünden sabıka kaydı oluşan bireylerin hayattan soyutlanmaması için bazı düzenlemelerin yapılması gereklidir. Araştırma sürecinde bonzainin insan vücudunda bıraktığı hasarlar sık sık tekrarlanmalıdır. Buna yönelik kamu spotları veya ilgili afişler düzenlenmelidir. Bağımlılığı yenmiş bireylerin başarı öyküleri vurgulanmalıdır. Gençlik ve Spor Bakanlığının hizmete sunmuş olduğu Gençlik Merkezlerinin reklamları artırılarak, bireylerin küçük yaşta sokaktan ve kötü alışkanlıklardan uzak tutulması gereklidir. Bu gençlik merkezlerinde bireylerin taleplerine göre çeşit çeşit sanatsal ve spor alanında faaliyetler (futbol, basketbol, tiyatro, satranç, vs.) bulunmaktadır. Bu tarz yerlerin sayısı artırılarak bireyler küçük yaşta yeteneklerine göre şekillendirilmelidir. Bağımlı bireylerin devlet destekli tedavi merkezleri artırılmalıdır. Kavramsal olarak kamu spotları ve demarketing farklı gözüke de mantıksal olarak kamu spotları ve demarketing aynı işlevi göstermektedir. Devlet destekli veya sosyal sorumluluk projelerine önem veren firmaların sponsorluğunda hazırladığımız afişler gibi farklı tasarımlarla hazırlanan afişler eğitim kurumlarında kullanılarak öğrencilerin bonzainin zararları hakkında bilgilendirilmesi ve madde bağımlılığından uzak tutulabilmesi adınının atılması gerekmektedir.

SONUÇ

Araştırmaya katılan öğrencilerin %49,6’sı bireyleri madde bağımlılığına iten sebeplerin başında arkadaş çevresinin geldiğini, %29,6’sı aile içindeki olumsuz ortam ve %15,7’si bireyin kendi içinde yaşadığı psikolojik sorunlar olduğunu ifade etmiştir. Arkadaş çevresi ilk sırada yer alsa da aile içindeki yaşanan olumsuz olaylar bireylerin psikolojilerini bozarak, tetikleyerek ve bireyin yakın çevresinde madde bağımlısı arkadaşı da varsa ortaya bir maddeye sığınma durumu çıkmaktadır. Bunları ayrı ayrı değil de bir döngü olarak düşünmek ve tek taraflı olmadan bütün döngünün ele alınıp sorunların çözülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Madde bağımlılığı ile mücadelede yapılması gerekenlerde öğrencilerin %37’si aile ve toplumu bilinçlendirmeye yönelik projelerin geliştirilmesini, %33,9’u yasak ve cezalara ağırlık verilmesini, %19,1’i okullarda öğretmen ve öğrencilerin bilinçlendirilmesini ve %10’u kamu spotlarının daha fazla yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Araştırma sonucu uyuşturucuyla mücadelede ilk önem sırasında aile ve toplumun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlik bölümü öğrencilerine lisans dönemlerinde uyuşturucu madde ile ilgili dersler verilerek gelecek nesillerin ilkokuldan itibaren bilinçli gözlerle yetiştirilmesi ortaya güzel sonuçlar çıkarabileceğine ulaşılmıştır. Uyuşturucu satıcılarına ağır suç yaptırımları caydırıcı sonuçlar meydana getirebilir. Kamu spotlarında kullanılan öğeler aşamasında korkutucu öğeler %47’lik oranla ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada %33,9’la aile, çocuk ve yakın çevrenin etkilendiğini gösteren kamu spotları yer almıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %45’i kamu spotlarını yararsız görmeye beraber bu öğrencilerin %47,6’sı izledikleri kamu spotları sonrasında sigarı bir kere de olsa bırakmayı düşündüklerini belirtmiştir. Bu da kamu spotlarının ilk görüşte etkili olduğu fakat bu etkinin kısa süreli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kamu spotlarının etki süresinin artırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Öğrencilerin %47’si korkutucu öğelerin, %33,9’u aile ve yakın çevrenin etkilendiği mesajını ileten kamu spotlarının daha etkileyici olduğunu ifade etmiştir. Kamu spotlarının etki süresinin artırılması için yayınlanan kamu spotlarının içerikleri incelenerek daha korkutucu ve caydırıcı içerikli kamu spotları düzenlenebilir. Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve/veya Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) kapsamında genişletilerek İstanbul, Ankara, Adana, İzmir ve Antalya gibi büyük şehirlerde uygulanarak daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Altınay, Ayşenur, Selçuk Sert (2012), "Pazarlasak da mı Satsak Pazarlamasak da mı Satsak? Pazarlamada Yeni Bir Boyut: De-Marketing (Pazarlamama) Kavramı", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4 (1): 67-73.
- Artuç, Selahattin, Kamil Hakan Doğan, Şebalatin Demirci (2014), "Uyuşturucu Maddelerde Yeni Trend: Sentetik Kannabinoidler", Adli Tıp Bülteni, 19(3): 198-203.
- Beeton, SueveRichard Benfield (2002), "Demand Control: The Case for Demarketing As a Visitor and Environmental Management Tool", Journal of Sustainable Tourism. 10 (6): 497-513.
- Bozkurt, Müge, Gökhan Umut, Cüneyt Evren, Vahap Karabulut (2014), "Sentetik Kannabinoid Kullanımı Nedeniyle Polikliniğe Başvuran Hastaların Klinik Özellikleri ve Laboratuvar Sonuçları", Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 27: 328-34.
- Ceyhun, Birsen, Ömer Oğuztürk, Ayşe Gülşen Ceyhun (2001), "Madde Kullanma Eğilimi Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirliği", Klinik Psikiyatri, 4: 87-93.
- Cullwick, David (1975), "Positioning Demarketing Strategy", Journal of Marketing, 39:51-57.
- Evren, Cüneyt ve Müge Bozkurt (2013), "Sentetik Kannabinoidler; Son Yılların Krizi", Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 26: 1-11.
- Gerstner, Eitan, James Hess, Wujin Chu (1993), "Demarketing as a Differentiation Strategy", Marketing Letters, 4 (1): 49-57.
- Gurney SMR, KS Scott, SL Kacinko, BC Presley, BK Logan (2014), "Pharmacology, Toxicology and Adverse Effects of Synthetic Cannabinoid Drugs". Forensic Science Review, 26: 53-78.
- Kayır, H, İ İpekdal, A Evrensel, İT Uzbay (2000), "GATA Askeri Tıp Fakültesi'nde Gerçekleştirilen Madde Bağımlılığı Konulu Paneli Dinlemeye Gelenlerde Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanımının Anket Yöntemi İle Sorgulanması", Bağımlılık Dergisi, 1(2): 72-80.
- KOMDB (2002), Kaçakçılık ve Organize Suç Terimleri / Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Rehberi V. Ankara: EGM – KOMDB Yayınları.
- Kotler, Philip ve Sidney J. Levy (1971), "Demarketing, Yes, Demarketing", Harvard Business Review, 79: 74-80.
- Kükre Aydın, Özlem (2016), "A Research of Public Service Announcements on Environment in the Scope of the Environmental Communication". International Journal of Social Sciences and Education Research, 2 (3): 785-800.
- Ögel, Kültegin (2014), Bağımlı Aileleri İçin Rehber Kitap, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Salmaner, Hüsrev (2003), Suç Yeri İncelemesi. Şanlıurfa: Elif Matbaacılık.
- Uzbay, Tayfun (2015), Madde Bağımlılığı, İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
- WEB1 (2016), Sigara ve tütün kullanımına yönelik kamu spotlarının etkililiği ve kamu spotu algısı anketi, <https://www.surveymonkey.com/r/KFG2TQK> (06.05.2016).
- WEB2 (2016). Evladının mezarı başında ağlayan anne. <http://www.iha.com.tr/haber-kadinlar-gununu-oglundun-mezari-basinda-gecirdi-445099/> (22.07.2016).
- WEB3 (2016). Gözü yaşlı anne. <https://www.delinetciler.org/showthread.php?t=452> (22.07.2016).
- Yıldırım Becerikli, Sema (2012), "Sağlık İletişimi Çalışmalarında Alımlama Analizinin Kullanımı: Odak Grup Çalışması Yoluyla Kamu Kampanyaları ve Reklam Metinlerine İlişkin Çapraz Bir Okuma Pratiği. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 43: 163-177.

1958-1963 DÖNEMİ TÜRK-ARAP MÜNASEBETLERİ VE ORTADOĞU ÜLKELERİ***Doç. Dr. Yaşar CANATAN***, yasarcnatan@artvin.edu.tr**DOI: ulasbid.824982**

1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere'nin katılımıyla imzalanan Bağdat Paketi, Cemal Abdünnasır liderliğindeki Mısır'da tepkiyle karşılanmıştır. Bununla birlikte Mısır, Batı devletleriyle ilişkisini kesmemiştir. Aswan Barajı'nın yapımı için kredi talebinin Batı devletleri tarafından reddedilmesi, Mısır'ı, Doğu Bloku ülkeleriyle sıkı ilişkiler kurmaya itmiştir. Mısır'ın, bu süreçte Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail bölgeyi işgal etmesi, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisini artıran süreci hızlandırmıştır. İşgale karşı Sovyetler Birliği Mısır'ın yanında yer alırken, ABD'de de İngiltere, Fransa ve İsrail'in geri çekilmesini istemiştir. Neticede İngiltere, Fransa ve İsrail geri çekilmiş ve Nasır hedefine ulaşmıştır. Yayılan Sovyet etkisi karşısında Ortadoğu'ya daha çok yönelen ve Eisenhower Doktrini ilan eden ABD, 1958'de Irak'ta gerçekleşen ihtilal üzerine, bu doktrin doğrultusunda Lübnan'a müdahale etmiştir. İngiltere de Ürdün'e müdahale etmiştir. Türkiye, bir yandan içinde yer aldığı Batı Bloku ülkeleriyle ilişkilerini yürütürken, diğer yandan Arap ülkeleriyle ilişkiler kurmaya odaklanmıştır. Bu çalışmada, iki blok arasındaki mücadelenin yoğunlaştığı bir kesit, Türkiye'nin politikaları da dikkate alınarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Fransa, Amerika, Ortadoğu, Mısır, Türkiye, Süveyş Krizi, Eisenhower Doktrini

TURKISH-ARAB RELATIONS AND MIDDLE EAST COUNTRIES IN THE 1958-1963 PERIOD**Abstract**

The Baghdad Pact, signed in 1955 with the participation of Turkey, Iraq, Iran, Pakistan and Britain was met with reaction in Egypt under the leadership of Gamal Abdel Nasser. However, Egypt has not cut its relations with Western states. The rejection of the loan request for the construction of the Aswan Dam by the Western states pushed Egypt to establish close relations with the Eastern Bloc countries. After Egypt's nationalization of the Suez Canal in this process, Britain, France and Israel invaded the region, accelerating the process that increased the influence of the Soviet Union in the Middle East. While the Soviet Union sided with Egypt against the occupation, in the USA it wanted Britain, France and Israel to withdraw. As a result, Britain, France and Israel withdrew and Nasser achieved his goal. In the face of the spreading Soviet influence, the USA, which turned more to the Middle East and declared the Eisenhower Doctrine, intervened in Lebanon in line with this doctrine after the revolution in Iraq in 1958. Turkey, on the one hand in the conduct of its relations with the Western Bloc countries are located, on the other hand is focused on establishing relations with Arab countries. In this study, a cross-section of intensifying struggle between the two blocks, taking into account Turkey's policies are discussed.

Keywords: Britain, France, America, Middle East, Egypt, Turkey, Suez Crisis, Eisenhower Doctrine

* Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Derleme Makale. Ss. 381 - 390
Makale Geliş Tarihi: 12.11.2020 Makale Kabul Tarihi: 25.12.2020

Giriş

1950'li yıllar, Arap milliyetçiliği ile sosyalizmi birleştiren Baasçılığın güç kazandığı yıllardır. Başta Mısır olmak üzere, Baasçıların güç kazandığı Arap ülkelerinin gittikçe daha fazla Sovyetler Birliği ile yakınlaşması, ABD'yi ve genel itibarıyla Batı Bloku'nu rahatsız eden bir gelişmeydi. Zengin petrol yataklarıyla dünya siyasetinin odak noktası bölgelerinden olan Ortadoğu'da, Sovyet etkisine karşı önlem almak NATO'nun temel hedefleri arasındaydı.

Türkiye'nin 1952 yılında, başını ABD'nin çektiği Batı Blokunun askeri teşkilatı olan Kuzey Atlantik İttifakı (NATO)'ya üye olması, Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Doğu Bloku karşısındaki konumunu netleştirmiştir. Bundan sonraki süreçte Türkiye, Sovyetler Birliği ve komünizmin yayılmasını önlemek için etkin bir faaliyet yürütmüştür.

Bir NATO üyesi olarak Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkinliğini frenlemeye dönük politikaların yürütülmesinde aktif bir rol oynamıştır. 1955 yılında, Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere'nin katılımıyla kurulan Bağdat Paktı, Türkiye'nin söz konusu rolüne bir örnektir. Sovyetler Birliği'nin yayılmasına karşı kurulan Bağdat Paktı, Mısır ve Suriye gibi Arap milliyetçiliğinin güç kazandığı ülkelerde tepkiye yol açmıştır. Özellikle Cemal Abdünnasır liderliğindeki Mısır, bu tepkilerin sürükleyici aktörü olmuştur.

Cemal Abdünnasır'ın Sovyetlerle ilişkileri sıkılaştırmaya yönelmesi ABD'nin tepkisine yol açmıştır. Öyle ki, Abdünnasır, 1956'da, ABD ve Batı Bloku'nun henüz tanımadığı Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdıktan sonra Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret planladığında, ABD, Aswan Barajı'nın yapımı için Mısır'a vermeyi taahhüt ettiği yardımı yapmaktan vazgeçmiş, Dünya Bankası da ABD'yi izleyerek baraj için yardımdan kaçınmıştır. Mısır'ın buna tepkisi, Süveyş Kanalı'nı millileştirmek olmuştur (Fırat – Kürkçüoğlu, 2009:627).

Esasen Mısır'ın, Aswan Barajı'nın yapılması için Batılı devletler nezdinde kredi arayışına çıkması, Batı ile ilişkileri geliştirme isteğinin bir sonucuydu. Ancak Batı ülkelerinin kredi arayışını sonuçsuz bırakması (Kürkçüoğlu,1978:81; Pratt,1965:519) Mısır Arap Cumhuriyeti'nin buna cevabı 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı'nı millileştirmeye yönelttiğinde (Pratt,1965:519; Kürkçüoğlu,1972:81; Armaoğlu,1987:499), Ortadoğu'daki dengeleri yeni bir düzeye taşımıştır.

Süveyş Krizi, Sovyetler Birliği'nin Artan Etkisi ve ABD'nin Eisenhower Doktrini

Süveyş kanalı gibi son derece stratejik bir yerin Mısır tarafından millileştirilmesi, İngiltere ve Fransa'yı son derece rahatsız etmiş ve bu iki devlet yanlarına İsrail'i de alarak askeri seçeneği devreye sokmuşlardır. İsrail 29 Ekim 1956 tarihinde İngiltere ile Fransa tarafından planlanan projeye aniden Mısır'a saldırarak Mısır'ın elinde bulunan Gazze kenti ile Sina Yarımadasını istila etmiştir (Pratt,1965:521; Kürkçüoğlu,1978:81). Bu arada İngiltere ile Fransa, Mısır'ın havaalanlarını bombalamış ve yanı sıra Mısır'a asker çıkarmıştır. Mısır Arap Cumhuriyeti ise, Süveyş kanalında bulunan gemilerin tamamını batırarak kanalı tıkamıştır (Armaoğlu,1987:500). Ne hazindir ki ikisi de Müslüman Arap ülkesi olmalarına rağmen, Süveyş kanalı meselesinde Irak Devleti emperyalist İngiltere ile Fransa'nın yanında yer almıştır. (Armaoğlu,1987:499)

Gelişmeler üzerine Sovyetler Birliği, İngiltere ile Fransa'ya karşı tehditkâr mesajlar göndererek bu savaşı durdurmalarını istemiş, aksi takdirde kendilerine karşı güç kullanacağını açıklamıştır. Sovyetler Birliği ayrıca Amerika'ya gönderdiği mesajında da söz konusu savaşın üçüncü bir dünya harbine sebep olabileceğini bildirmiştir. ABD ise, İngiltere, Fransa ve İsrail'in kendisine danışmadan giriştikleri bu müdahaleye cephe almış, sert tepki göstererek bu üç ülkenin Mısır topraklarını terk etmelerini istemiştir. Neticede söz konusu ülkeler Mısır'dan çekilmek zorunda kalmış ve Süveyş Kanalı temizlenerek Mart 1957'de yeniden deniz trafiğine açılmıştır. (Armaoğlu,1981:501; Pratt, 1965:521-522; Kürkçüoğlu, 1972:87-90)

Süveyş Krizi Cemal Abdünnasır'ın, zaferiyle sonuçlanmış ve Kanalin kullanımı Nasır'ın yani Mısır'ın eline geçmiştir. (Kürkçüoğlu,1972:90-91) Mısır, İsrail harbinin çıkması üzerine İngiltere'nin haricinde Tahran'da bir araya gelen Bağdat Paktı üyeleri Türkiye, Irak, İran ve Pakistan yaptıkları toplantı sonrasında yayınladıkları bildiride İsrail'in Mısır'a saldırısı kınanmış ve İngiltere ile Fransa'nın askerlerini Mısır'dan geri çekmelerini istemiş ve Mısır'ın egemenlik hakkına saygı duyulması istenmiştir. Fakat, Bağdat Paktı üyelerinin bu açıklaması, Mısır'ı ve diğer bazı Arap devletlerini tatmin etmemiş, Bağdat Paktı'nın diğer üyeleriyle birlikte Türkiye'nin de, Batı ülkeleriyle birlikte hareket ettiğine dair algı devam etmiştir (Kürkçüoğlu,1972:15; Armaoğlu,1987:492).

Süveyş krizinden Mısır zaferle çıkarken, Sovyetler Birliği de Ortadoğu bölgesinde etkisini arttırmıştır. İngiltere ile Fransa ise bölgedeki etkinliklerini kaybetmişlerdir. Bu boşluğu doldurmak amacıyla olan Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu bölgesinde artan nüfusunu engellemek için, Komünizmin yayılmasına karşı ekonomik ve askeri yardımları kapsayan Einsenhower Doktrinini açıklamıştır. (Pratt,1965:522; Armaoğlu,1987:502-503)

ABD başkanı Eisenhower'ın 1957 yılı başında kongreye sunduğu bir raporla açıkladığı doktrin, komünizm tehdidine karşı, talep eden Ortadoğu devletlerine doğrudan askeri ve ekonomik yardım taahhüt ediyordu. Ortadoğu ülkelerini komünizme karşı savunma taahhüdüyle yönünü belirleyen Einsenhower Doktrinini, Ortadoğu ülkelerini ikiye bölmüştür. Türkiye, Irak, Pakistan, Afganistan, Libya, Tunus ve Fas bu doktrini olumlu karşılarken, Mısır, Suriye ve Ürdün ise şiddetli tepki göstermişlerdir (Armaoğlu,1987:503-504).

Suriye Krizinin Tetiklediği Gerginlik

Suriye'de Mayıs 1957 seçimlerinde solun kuvvetlenerek çıkması Türkiye'yi endişelendirmiş ve bu endişenin tetiklediği süreç, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlikte Sovyetler Birliği Suriye'nin yanında yer alırken, Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'yi desteklemiş ve böylece Ortadoğu'da ABD ile Sovyetler Birliği çatışma noktasına (Kürkçüoğlu,978:104-106)

Türkiye'nin Suriye hududunda yaptığı askeri yığınak ve tatbikatlar Suriye ile Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'nin bölgeye saldıracağı şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye'nin bu tatbikatların, her zaman yapılan olağan tatbikatlar olduğu yönündeki açıklamaları muhatapları nezdinde kabul görmemiştir (Kürkçüoğlu,1978:107-111). Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi desteklemesi, Sovyetler Birliği'nin Ekim 1957'den itibaren Türkiye'ye yönelik tepkisini hafifletmiş, akabinde

Suriye ile Türkiye arasındaki gerginlik kendiliğinden azalmıştır (Kürkçüoğlu,1978:111-113). 22 Şubat 1958 tarihinde Suriye ile Mısır Arap Cumhuriyetleri'nin birleşmeleri ilişkileri daha da yumuşatmıştır. (Kürkçüoğlu,1978:113; Kerr,1965:14-21)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti söz konusu Mısır-Suriye birleşmesini 11 Mart 1958 tarihinde resmen tanımış ve böylece Türkiye- Suriye gerginliği tamamen ortadan kalkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri bu buhran ve Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu bölgesine fiilen girmiştir. ABD'nin bu tutum ve davranışı bölgedeki Arap Devletleri'nin ABD'nin karşısında yer almaları sonucuna yol açmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu Arap Ülkeleri özellikle de Mısır-Arap Cumhuriyeti ve Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşerek Amerika'ya karşı tepki göstermişlerdir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin önceleri girmekten kaçındığı ancak gidişatıyla yakından ilgilendiği Bağdat Paktı ile ilişkisini güçlendirmiş, 3-6 Haziran 1957 tarihinde söz konusu paktın askeri komitesine resmen katılmıştır. Bu noktada, Ortadoğu Bölgesinin, Sovyet - Amerikan çatışma sahası haline geldiğini söylemek yerinde bir tespit olacaktır (Kürkçüoğlu,1978:117-118; Marlowe,1961:203).

Nasır'ın artan etkisi, Süveyş Krizinden sonra yapılan Ürdün seçimlerinde de kendisini göstermiş, Ekim 1956 seçimlerinde, Nasır taraftarları galibiyetle çıkmışlardı. Ürdün Kralı Hüseyin'in 10 Nisan 1957'de bu hükümetin istifasını istemesi, Ürdün'ü karıştırmış ve Ürdün Kralı devirme girişimine sahne olmuştur. Neticede Kral'ı devirmek isteyen Genelkurmay Başkanı Ali Navar Suriye'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Gelişmeler Ürdün ile Suriye ve Mısır'ın münasebetlerini bozmuştur. Bu arada, Suriye Sovyetler Birliği ile ekonomik ve teknik yardım antlaşması imzalayarak, Sovyetler Birliği ile ilişkisini daha da sıkılaştırmıştır (Kürkçüoğlu,1978:101-103; Armaoğlu, 1987:504-505) Suriye'nin Sovyetler Birliği ile yaptığı bu antlaşma, Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'ne yeni bir mevzi kazandırırken, Suriye ile Batı Bloku arasındaki ilişkileri daha da bozan bir etki yaratmıştır

Irak'ın Yönünü Değiştiren Darbe

Bağdat Paktı'na üye, yegâne Arap ülkesi olan Irak, Bağdat Paktı'na karşı gösterilen tepkiler sonucunda, Arap dünyasından adeta dışlanmış vaziyetteydi. Irak'ta monarşinin taraftarları, sürekli olarak "*Batı taraftarı olmakla*" suçlanıyorlardı. Bağdat Paktı'nın 1955 yılında imzalanmasından sonra meydana gelen gelişmeler, Arap ülkelerinde Batı aleyhtarı, radikal milliyetçi unsurları güçlendirmiştir. Bu gelişmelerin sonucu Irak'ta kendisini göstermiştir. (Kürkçüoğlu,1972:122-123)

Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleşecek darbe, Irak'ı o tarihe kadar izlediği politikadan bambaşka bir yöne yöneltecekti. Darbeden birkaç hafta önce, Bağdat'ta mevcut rejime karşı bir darbe girişiminde gerçekleşeceği hususunda bazı söylentiler kamuoyunda dolaşmakta idi. 27 Şubat 1958 tarihinde Suriye ile Mısır Arap Cumhuriyeti arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuş ve hemen arkasından da Irak ile Ürdün, kendi aralarında resmi bir birlik kurmuşlardı. Irak ve Ürdün yöneticileri bu adımları atarken, kendi halklarına danışmış değillerdi. Halkın çoğunluğu bu adıma kayıtsız kalmış ve bir kısmı ise tasvip etmemiştir (Kırk George,1961:124-135; Armaoğlu, 1989: 510-512).

Irak halkı arasındaki hoşnutsuzluk, Kahire Radyosu'nun, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa ve Irak hükümeti aleyhine yaptığı yoğun bir propaganda ile birleşmekteydi. Bir süredir, Irak ordusundan atılmış subaylar, gruplar halinde gizlice buluşarak Irak rejimini devirmenin planını yapmakta idiler. Bu arada Tuğgeneral Abdülkerim Kasım'ın liderliğinde bir teşkilatlanmaya hayata geçirilmiş idi. Bağdat'ın kuzeydoğusunda bulunan bir tugaya, 14 Temmuz 1958 tarihinde Ürdün'e intikali emri verildiğinde, Irak ordusundaki devrimci subaylar bu fırsattan yararlanmasını bilmişlerdir. Tuğgeneral Kasım ile aynı düşüncelere sahip olan söz konusu tugayın komutan yardımcısı Albay Abdüsselam Arif, tugayı Bağdat'ın çevresinden dolaştıracağına, direkt şehre sokup başkent Bağdat'ı işgal edecek, Kasım da hemen arkasından yakın bir kışladan getireceği bir tugayla ona destek verecekti. Plan başarı ile icra edilmiştir. Irak polis gücü ise Albay Arif'in öncü kuvvetlerini önleyememiştir. Planın başarı kazanmasındaki etkili bir faktör, halkın, mevcut Irak rejiminden uzaklığıydı. Gerçekleşen ihtilal esnasında Kral (II.Faysal), Kral varisi (Faysal'ın amcası velihaht Abdullah) hariç kraliyet ailesinin tamamı vurularak öldürülmüştür. Her ne kadar bu hareketin planlı mı yoksa askerlerin o anki duygularına yenik düşerek mi gerçekleştiği hakkında çeşitli tartışmalar varsa da planlı bir hareket olduğu düşüncesi hâkimdir (Mansfield,1973:320-321).

Irak ihtilâlinde Nuri Said Paşa ise Bağdat'tan gizlice kadın kıyafetiyle kaçarken halk tarafından tanınarak linç edilmiştir. (Armaoğlu,1989:512). İhtilal ile yönetimi ele geçiren subaylar, ilk günlerde meydana gelen bazı küçük ayaklanmaları bastırmış ve ülkede sıkı bir şekilde hâkimiyet kurmuşlardır. Söz konusu ihtilal vesilesiyle Irak'ta Krallık rejiminin yerine Cumhuriyet rejimini kurulduğu açıklanarak yeni Başkan göreve başlayana kadar, oluşturulan kurulun devlet başkanlığına vekâlet etmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu kurulun üç üyesinden ikisi subaydı. Tuğgeneral Abdülkerim Kasım'ın hem başbakan ve hem de savunma bakanı olduğu bir de kabine kurulmuştur. (Mansfield,1973:321)

İhtilalin yapıldığı "14 Temmuz 1958 günü Bağdat Radyosu tarafından yayımlanan bildiride"; "*ulu Tanrının yardımı, Irak halkının ve silahlı kuvvetlerinin desteğiyle, Irak Devletinin başına emperyalistler tarafından getirilen, doğru yoldan ayrılmış yöneticiler grubunun tahakkümünden kurtarıldığı*" ilan ediliyordu. Bildiride ayrıca "*Milli birliği koruyacak, bütün Arap Devletleriyle kardeşlik bağları kuracak ve Bandung Konferansı kararları ile BM Antlaşmasına uygun ve Irak'ın menfaatleri doğrultusunda olan bütün milletlerarası taahhütlerine sadık*" bir cumhuriyet yönetiminin kurulduğu da açıklanıyordu (Kürkçüoğlu,1978:123).

Yeni kurulan Irak hükümeti 19 Temmuz 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) ile karşılıklı bir savunma antlaşması imzalamıştır (Gönlübol,1974:324-335). Bu süreçte Lübnan'da kritik gelişmeler yaşanmaktaydı. Anayasal görevi Eylül 1958 tarihinde sona erecek olan Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamou, başkanlık süresini uzatmak amacıyla Anayasada değişiklik yapmak istemiş, ancak Nasır taraftarı, Lübnanlı Arap milliyetçilerinin muhalefetiyle karşılaşmış ve taraflar arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Irak'taki 14 Temmuz ihtilali, Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun'un tedirginliğini büyütüştür. Nihayet ABD, 15 Temmuz 1958 tarihinde yayınladığı bir bildiri ile Lübnan Cumhurbaşkanı Chamou'nun çağrısı üzerine, Lübnan'daki Amerikan vatandaşlarının güvenliği ve dünya barışına katkıda bulunmak, Lübnan'ın egemenliğini korumak gayesiyle Lübnan'a denizden ve havadan çıkarma yaptığını ilan etmiştir. Amerika Birleşik

Devletleri'nin bu hareketi, Eisenhower doktrininin ilk uygulaması idi (Kürkçüoğlu,1978:123-124; Pratt,1965:523; Armaoğlu,1987:512; Marlowe,1961:173-174).

Benzer bir müdahaleyi İngiltere Ürdün'e yönelik olarak gerçekleştirmiştir. Suriye ile Mısır'ın bir araya gelerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmalarını müteakip, Irak ile Ürdün arasında kurulan federasyonun başkanı olarak belirlenmiş olan Irak Kralı Faysal, 14 Temmuz 1958 darbesi neticesinde öldürüldüğünde, federasyon başkanlığı yetkileri Ürdün Kralı Hüseyin'e geçmişti (Khadduri,1960:345; Kürkçüoğlu,1978:125). Fakat Ürdün Kralı'nın Irak üzerinde herhangi bir otoritesi yoktu. Dahası Irak'taki yeni yönetimin, kendisine müdahale etme ihtimalinden çekinmekteydi. Bu korku Kral Hüseyin'in İngiltere'den yardım talebinde bulunmasına yol açmış, İngiltere de talep üzerine, 17-18 Temmuz 1958 tarihinde Kıbrıs'ta bulunan kuvvetlerini Ürdün'e sevk etmiştir. İngiltere'nin Ürdün'e çıkarma yapmasına ABD yardım etmiştir. Söz konusu çıkarmayla birlikte, Ürdün Krallığı, içişlerine karıştığı gerekçesiyle 17 Temmuz 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) ile diplomatik münasebetlerini kesmiştir (Kürkçüoğlu,1972:125; Marlowe,1951:173).

Yeni yönetim Irak'ın temel dış politika tercihlerinde radikal değişikliklere gitmiştir. Bu noktada atılan kritik adımların başında, Bağdat Paktı'ndan çıkmaktı. Böylece Sovyet yayılmasını durdurmak amacıyla devreye sokulan Bağdat Paktı, bir ana aktörünü kaybetmiştir. Irak'ın Pakt'tan ayrılmasıyla, artık Pakt üyesi hiçbir Arap devleti kalmamıştı. Üstelik Irak ayrılmanın ötesinde adımlar atmış ve artık Bağdat Paktı kapsamında gündeme getirilen politikanın karşına geçmişti.

Sonuç

1950'li yıllar Arap Milliyetçiliğinin güçlendiği, yönetime geldiği yıllardır. Bu noktada öne çıkan devlet Mısır'dır. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın Sovyet Bloku'na yakınlaşması, başta ABD olmak üzere Batı Bloku'nda hoşnutsuzluk yaratmıştır. ABD'nin Aswan Barajı için taahhüt ettiği yardımı Mısır'a vermekten vazgeçmesi, Mısır'ı Süveyş Kanalı millileştirme adımını atmasını tetiklemiş, bu ise İngiltere, Fransa ve İsrail'in askeri müdahalesine yol açmıştır.

Sovyetler Birliği, Mısır'ın yanında yer alarak müdahalenin sona ermesini isterken, ABD'de müdahalenin bölgedeki Sovyet etkisini arttıracaklarını dikkate alarak, üç saldırgan devletin geri çekilmesini talep etmiştir. Netice itibariyle İngiltere, Fransa ve İsrail işgal ettikleri topraklardan geri çekilirken, Cemal Abdünnasır da hedefine ulaşmış ve Süveyş Kanalı millileştirmiş, aynı zamanda da siyasal gücünü arttırmıştır.

Bu süreçte Sovyetler Birliği uyguladığı politikayla bölgede güç kazanmıştır. İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki gücü azalırken, ABD onlardan boşalan yerleri doldurmaya yönelmiştir. ABD'nin bu dönemde Eisenhower Doktrini ile, komünizm tehdidini önlemek maksadıyla talep eden Ortadoğu devletlerine askeri ve ekonomik yardım taahhüdünde bulunmuştur. İlkın Bağdat Paktı'nın askeri komitesine katılan ABD, bölgedeki gelişmelere daha aktif şekilde müdahil olmaya başlamıştır.

Bütün bu süreç boyunca Türkiye Batı Bloku ile paralel politikalar yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Sovyet tehdidi karşısında Batı Bloku ile yakınlaşmış bulunan Türkiye, 1952'de

NATO'ya katılmak suretiyle ilişkileri en üst seviyeye çıkarmıştır. Bağdat Paketi'nin oluşmasında aktif bir rol oynamıştır.

Sovyetler Birliği'nin bölgedeki faaliyetleri ve etkisi, Batı Bloku ile birlikte Türkiye'yi de rahatsız etmiştir. Bu doğrultudaki gelişmeler üzerine Türkiye, zaman zaman bölgedeki devletlerle karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Suriye ile oldukça gergin süreçler yaşamıştır.

Bölgedeki kritik gelişmelerden birisi Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleşen darbedir. Darbe ile Irak, Bağdat Paketi'nden ayrılmakla kalmamış, ABD – NATO eksenli politiklardan farklı bir politik tutuma yönelmiştir. Böylece Mısır ve Suriye gibi iki önemli Arap ülkesinin yanı sıra Irak'ta Sovyetlerle daha yakın ilişkilere girmiştir.

Kaynakça

- Armaoğlu, Fahir (1987), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (1989), *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (1963), *Kıbrıs Meselesi (1954-1959) Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Ankara: A.Ü.S.B.F Yayınları.
- Encyclopedia Americana* (1967), "Iraq", Cilt 9, New York: Grolier International.
- Encyclopedia Americana* (1984) "Iraq", Cilt 4, Grolier International Inc., International Edition
- Ertuna, Hamdi (1976), *Türk-Arap İlişkileri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Esin, Necmettin (1976), "Irak Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Fırat, Melek – Kürkçüoğlu, Ömer (2009), Orta Doğu'yla İlişkiler, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, 15.Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, s.615-635
- Gönlübol, Mehmet ve Diğerleri (1974), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları,
- Grobba, Fritz (1951): *Irak*, Çev: Feridun Akkor, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Harris, George L. (1958): *Iraq. Its Pedge, Its Society, Its Culture*, New Hawen, Hraf Press
- İmamzade, Meryem (1986), *Irak Dosyası*, İstanbul: Akabe Yayınları.
- Kerr, Malcolm (1965) *The Arab Cold War, 1958-1964, A Study Of Ideology in Politic*, London.
- Khadduri, Macid (1960), *Independent Iraq (1932-1958), A Study of Ideology in Politics*, London: Oxford Uni. Press.

Khadduri, Macid (1967), *Orta Doğu Politikasında Ordunun Rolü*, Çev: Karamustafaoğlu Asis Dr. Şenyuva Matbaası, Ankara, 1967

Kırk, George (1961), *Contemporary Arap Politics, A Concise History*, London,

Kürkçüoğlu, Ömer (1978), *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara: A.Ü.B.F Yayınları.

Kürkçüoğlu, Ömer (1972), *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara: A.Ü.B.F Yayınları.

Mansfield, Peter (1973), *The Middle East, A Political and Economic Survey*, London: Oxford Uni, Press.

Marlowe, John (1961), *Arab Nationalism & British Imperialism*, London: The Cresset Press.

Pratt, Julius W (1965), *A History Of United States Foreign Policy*, New Jersey.

EKLER*

Foto 1: Cemal Abdünnasır, Kruşçev'le birlikte Aswan Barajı'nın temel atma töreninde görülüyorlar.

* Fotoğraflar Google görseller sayfasından alınmıştır.

Foto 4: Kral Hüseyin ve Kral Faysal, Cemal Abdunnasır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı Arap Federasyonu'nu hayata geçirdiler.

Foto 5: Kral Hüseyin ve Cemal Abdunnasır birlikte görülüyorlar.

SİĞARA İÇEN VE İÇMEYEN BİREYLERDE DUYGU DURUMUNUN DUYGUSAL ŞEMALARLA OLAN İLİŞKİSİ*

Ceylan BAŞKAN SARIKAYA¹, ceylanbaskan12@hotmail.com

Hüseyin KOÇ², huseyinkoc1979@hotmail.com

Gökben HIZLI SAYAR³, gokben.hizlisayar@uskudar.edu.tr

Hüseyin ÜNÜBOL⁴ huseyin.unubol@uskudar.edu.tr

Özet

Araştırmada sigara içen ve içmeyen bireylerde duygu düzenleme becerilerinin ve duygu durumunun duygusal şemalarla olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 307'si erkek 425'i kadın toplam 732 kişi katılmıştır. Kişilere Sosyo-Demografik Soru Formu, Leahy Duygusal Şema Ölçeği, Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği uygulanmıştır. Sigara içme davranışı sergileyen bireylerin duygusal şemaları, kendisi ile ilgili duygularının bilişsel olarak bir bilgiye dönüşmesine izin vermemektedir ve duygularını kimyasal olarak bastırmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak sigara içen ve içmeyen bireylerde duygusal ve bilişsel şemaların aynı olduğu ama aralarındaki ilişkilerin daha zayıf olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sigara Bağımlılığı, Duygusal Şema, Pozitif ve Negatif Duygu Durum.

EXAMİNİNG THE RELATIONSHIP OF EMOTION REGULATION ABILITY, AND MOOD TO EMOTIONAL SCHEMAS IN SMOKERS AND NON-SMOKERS

Abstract

This study examines the relationship between emotional regulation skills, and mood, with emotional schemas in smoker and non-smoker individuals, A total of 732 individuals, 307 men and 425 women participated in this research Socio-Demographic Date Form, Leahy Emotional Schema, Positive and negative affect. The emotional schemas of smokers do not allow their feelings to turn into cognitive knowledge and cause their feelings to be chemically suppressed, As a result, the emotional and cognitive schemas in smokers and non-smokers are the same but the relationships between them have been found to be weaker.

Keywords: Nicotine Addiction, Emotional Schema, Positive and Negative Mood.

¹Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

²Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

³Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

⁴Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

* Bu makale "Sigara İçen ve İçmeyen Bireylerde Duygu Düzenleme Becerilerinin ve Duygu Durumunun Duygusal Şemalarla Olan İlişkisi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Araştırma Makalesi. Ss. 391 - 406

Makale Geliş Tarihi: 10.11. 2020

Makale Geliş Tarihi: 26.12.2020

1. GİRİŞ

Duygular ile ilgili yazılmış kaynakları incelerken tıp tarihinin en önemli isimlerinden olan Hipokrat'ın duygulara bakışından başlanabilir. Hipokrat (M.Ö.460-370) duygu kavramını araştıran kayıtlı ilk araştırmacılardan biridir. Hipokrat tıp araştırmaları ile duyguları ilişkilendirmiştir. “*Vücutta bulunan kan, sarı safra, siyah safra ve balgam gibi vücut sıvıları arasında duyguların ilişkisi olduğunu savunmuştur. Balgamın sakinlik dinginlik, kanın mutluluk, sarı safranın kızgınlık, siyah safranın ise hüznün melankoli mutsuzluk ile ilgili olduğunu öne sürmüştür*” (Vatan 2014, s. 33). Hipokrat fizyolojik sistemin zihin ve beden arasındaki dengesinin daha çok beden yönüyle ilgilenmiştir. Duyguları daha çok zihinsel fenomenler olarak görmüştür. Duyguların fizyolojik düzen ve patolojik bozukluklarla karmaşık ve şaşırtıcı ilişkilerinin olduğunu öne sürmüştür.

Duygu'nun en genel tanımını yaparken düşünceler, hisler ve davranışlarla yakından alakalı zihinsel ve fizyolojik durumlar olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Duyguları isimlendirirken genel ifadeler kullansak da her duygu onu yaşayan kişiye özgüdür ve bütünüyle kişiseldir. Psikoloji biliminin öncülerinden James (1884, s.188) duyguları, fiziksel uyarılara karşı oluşturulan kişisel duyum olarak tanımlamaktadır. Worcester (1893, ss.285-298) ise duyguların bilişlerden bağımsız olamayacağını savunmaktadır. Duygular ve duygusal zeka ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Goleman, duygunun bir his olduğunu savunur. Ona göre his güçlü ise bilinç düzeyinde kabul edilir ve bunun sonucunda ortaya çıkan durum duygu olarak tanımlanmaktadır. (akt. Larsen ve Prizmic, 2004, s. 40). Duyguyu, kişinin beklentileri, ilgi alanları ve ihtiyaçlarına yönelik olarak ortaya çıkan bir değerlendirme süreci olarak açıklayan görüşlerde vardır (Frijda, 1986; Greenberg, Rice ve Elliott, 1993).

“*Bilişsel davranışçı terapiler alanının önde gelen teorisyen ve araştırmacılarından biri olan Robert L. Leahy, 2002 yılında yayınladığı çalışmada, daha çok Wells ve Greenberg'in hazırladığı model üzerine duygusal şema kavramsallaştırmasını teorileştirmiştir. Leahy; bir duyguya yanıt olarak kişinin başa çıkma stratejilerini, kullandığı planları ve yaklaşımları duygusal şema kavramını kullanarak çerçevelemiştir*” (Yavuz, 2009, s. 2).

İnsan olarak bir uyarana tepki vermeden önce, uyarıyı net olarak anlamamız ve yorumlayarak anlamlandırmamız gerekir. Bu süreçte bizi etkileyen uyarıyı zihinsel olarak bir tepki veririz. Şemalar vasıtasıyla mekânsal, zamansal durumumuzu fark eder ve etrafımızda gelişen

olaylara karşı uygun davranışlar sergileriz. Şemaların belirlediği davranışlar ile yaşam içindeki varlığımızı devam ettiririz. Duygusal şemalar ve bağlanma üzerinde Sencan (2005) tarafından yapılan bir araştırmada bağlanma örüntülerinin kaygı ve kaçınma boyutları ile duygusal şemalar arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu ifade edilmiştir. Buna göre kaçınan bağlanma; hislerin kabullenilmesi ile negatif ilişki içindeyken kontrol edilemezlik, akılcılık, farklılık ve suçluluk duygusal şemaların işlevsel olmayan alt boyutlarıyla pozitif bir ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Kaygı alt boyutu ile anlaşılabilirlik, hisleri kabullenme, onaylanma ile negatif ilişki; kontrol edilemezlik, duygularına karşı zayıflık, akılcılık, ruminasyon, farklılık, duyguları zararlı olarak görme ve suçluluk ile arasında ise pozitif ilişki saptanmıştır (Sencan, 2015, ss.53-56).

Duygusal şemalar çevreden gelen her türlü bilgiyi anlamlandırarak kişinin duygularını, düşüncelerini, davranışlarını ve diğer kişilerle olan sosyal, duygusal vb. ilişki sürecinin belirleyicisidir. Şemalar doğumdan itibaren ömür boyu gelişim sürecinin bir parçasıdır. Yaşamın ilk yıllarından itibaren öğrenilmeye başlanılan ve zamanla pekiştirilen olumlu ya da olumsuz şemalar yetişkinlik döneminde de sağlıklı ya da sağlıksız bir yaşantıya dahil olmamıza zemin hazırlar. Duygusal şemalar; duyguyu tanımlama ve etiketleme, duyguyu abartma ya da indirgemeye yönelme, problem çözme stratejileri, başkalarının kendi düşünce çarpıtmalarını tanımlamak veya yıkmak gibi yollarla bireyin duygusal şemaları deneyimlediği, duyguyu normalleştirme ya da patolojikleştirme, duyguyu algılayıp şekillendirme ve bir sonraki iletişim için gerekli veriyi toplama gibi görevleri sağlarlar (Leahy, 2002, ss.177-199)

Bununla birlikte birçok psikolojik rahatsızlığın temelinde kişinin duyguları ile olan ilişkileri yer almaktadır. Kişilerin yapmaları gereken işleri duygu ve korkuları engellediğinde duyguları ile baş etmekte zorlanma durumu bir olumsuzluk olarak ortaya çıkar. Stresli yaşam olaylarıyla baş etmeye çalışan kişilerde, yoğun duygu artışı gözlemlenebilir. Deneyimlenen her türlü olumsuz duygunun kendisi, kişiyi daha fazla strese ve gerginliğe itebilir. Dolayısıyla duygu düzenlemesinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinin bireylerin psikolojik iyi olma hallerinin korunmasında önemli olduğu tartışmasızdır. Bu temelde sigara bağımlılığı kişilerin ruh halini ve duygusal durumunu olumsuz etkileyip stres ve gerilime yol açabilmektedir. Sigara bağımlılığı sosyal, davranışsal, biyolojik, bilinçli ve bilinçdışı bilişsel süreçleri kapsamaktadır. Sigara bağımlılığı geçici olarak istenmeyen duyguları azaltabilir ancak bu geçici çözümler kısa dönemde işe yararken uzun dönemde sorun haline gelmeye başlar. Bu araştırmada sigara içen ve içmeyen bireylerde duygu düzenleme becerilerinin ve duygu durumunun duygusal şemalarla olan ilişkisinin nasıl olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. Duygu Kavramı

Duygu; düşünceler, hisler ve davranışlarla yakından alakalı zihinsel ve fizyolojik durumlardır. Duygu kavramının Batı'daki tarihsel gelişimine bakıldığında, orta dönem Fransızcasında "tahrik olma, canlanma, fiziksel bir hareket" anlamında ilk karşılığını almıştır. "Duygu kelimesinin İngilizcesi olan "emotion" sözcüğü Latince 'e" ve "movere" kelimelerinin birleşiminden türemiştir ve "emotion" kelimesinin içerisindeki "e" dışarıya "movere" ise hareket etmek, harekette olmak anlamlarına gelmektedir" (Young, 1994, ss.1-9). Duygu bir sürecin kavramsallaştırması olarak görülebilir. Bahsedilen bu süreç bir uyarı ile başlar, sonrasında bu uyarı birey tarafından fark edilir, algılanır ve kodlanır. Bu aşamalardaki hazırlıkların sonunda ortaya tepki konur. Dolayısıyla "duygu fizyolojik uyarılma, bilişsel değerlendirme ve uyarıcıya verilen tepki olarak ortaya konan davranışların bütünlüğü açısından zihinsel ve bedensel değişimleri ifade etmektedir" (Vatan, 2014, s.31).

"Duyguların kolayca anlaşılabilmesi için sınıflandırılması gerekmektedir. Duyguların sınıflandırılması farklı yaklaşımlarla karşımıza çıkarmaktadır. Duygular en basit düzeyde nesnelere yaklaşmamızı ya da uzaklaşmamızı sağlayan süreçler açısından sınıflanmaktadır"(Arnold'dan aktaran Vatan, 2014, s.31). Temel duygular farklı kuramcılarca farklı anlam ve içerikleriyle ele alınmıştır. Duygu araştırmacılarından olan yirminci yüzyılın önde gelen psikologlarından Paul Ekman (1990), temel duyguların (basic emotions) 4 biyolojik temelli olduğunu ileri sürmüştür. Bu temel duygular kültürlerden bağımsız evrensel özellikler taşımaktadır. Ekman, 1972'de temel duygu sınıflandırmasını mikro düzeyde yapmasına rağmen 1990'larda bu listeyi genişletmiştir. Örneğin Ekman (1990) üzüntü, öfke, korku, tiksinti, şaşkınlık, küçük görme, eğlenme, mutluluk, memnuniyet, heyecan, mahcubiyet, başarı sonrası gururlanma, suçluluk, tahmin, rahatlama, utanç ve duyumsal zevki temel duygular olarak tanımlamıştır. Ayrıca Ekman'a (1990) göre karmaşık duygular (complex emotions) temel duygular ile oluşan ve sosyal etkileşim sürecinde ortaya çıkan duyguları tanımlamaktadır.

Duyguların işlevi ve önemi ile ilgili psikoloji tarihinde pek çok görüş ve açıklama yer almıştır. Duygular güdülenme ve motivasyonda, davranışların organize edilmesinde ve sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadırlar (Izard, 2007). Dolayısıyla hayatta kalmak ve türün devamı için duygular ve motivasyon türlerine ihtiyaç duymaktayız. Duyguların temel amacı insan sisteminin hedeflerine güvenli, tatmin edici, koruyucu olarak varması noktasında işlev görmektedir.

Duygulanma yetisini kaybettiğimizde, mantık kurma yetisinin de kaybolduğu keşfedilmiştir. Dolayısıyla bu keşif bize, düşünme sürecinde duyguların çok önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Psikoloji tarihinde duyguların ne olduğu ve ortaya çıkış süreciyle ilgili çok fazla kuram mevcuttur. Bu kuramların tamamını açıklamak bu araştırmanın kapsamında olmadığı için en çok kabul gören ve bilinen duygu kuramlarına aşağıda kısaca yer verilmiştir.

2.1.2. Duygu Kuramları

2.1.2.1. James-Large Kuramı

James-Large'nin duygu kuramına göre insan bedeni çevredeki koşulların değişikliğine tepki vermektedir. Duygular organizma tarafından algılanarak ortaya çıkmaktadır. Birey tepkisini fark ettiğinde kendisinde korku ve üzüntü duygularının ortaya çıktığını görebilir. Kurama göre, bir birey korktuğu için titremez, üzüldüğü için ağlamaz; ancak titrediği için korkar ve ağladığı için üzülür (James, 1884, s. 190; Özmen,2006, ss. 39-56).

2.1.2.2. Canon-Bard Kuramı

Canon-Bard kuramı, James-Large kuramındaki eksikleri gidermek üzere yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kurama göre, insanların duyguları gerçekte hissetmeden, duygularla bağlantılı fizyolojik tepkileri tecrübe edebileceğini ileri süren bir kuramdır.

2.1.2.3. Arnold-Linsey Kuramı

Cannon-Bard kuramını eleştirerek ona alternatif olarak geliştirilmiştir. Kurama göre; duygulara verilen tepkiler duyguları etkilemektedir ve çoğunlukla yaşanmış duyguların duygulara verilen tepkilerden kaynaklandığı düşünülmektedir (Yaşarsoy, 2006).

2.1.2.4. Bilişsel Kuram

Kuram Stanley Schachter tarafından ilk kez kullanılmıştır. Bilişsel hakimiyetin etkisiyle Schacter ve Singer (1962) diğer kuramları eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirirken, insan bedeninde olup biten fizyolojik değişiklikleri, çevrede bulunan uyarıcılar çerçevesinde anlamlı kılmaya çalışmanın doğru olduğunu ileri sürmüşlerdir.

2.1.2.5. Sosyo-Biyolojik Kuram

Sosyo-Biyolojik kurama göre; duygular, bireylerin çevresinde yaşanan olaylara karşı uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. Araştırmacılar, insanların duygularının bedeni ile uyumlu bir görevi olduğunu savunmaktadırlar. Kızgınlık duygusu, başkalarının saldırganlığına karşı bizim

önlem almamıza yardımcı olur; zevk, heyecan ve sevinç insanlar arasında yakınlaşmaya sebep olur ve davranışlarımız karşı cins ile olan ilişkimizi kolaylaştırarak ilişki kurmamızı ve devamını sağlar; hüznün ve keder olumsuz bir davranışa sebep olabilir. Dolayısıyla başkalarının bize yardım elini uzatmalarını beklememize sebep olabilir.

2.2. Duygu Düzenleme Kavramı

Duygu düzenleme kavramı, duygusal gelişim üzerine yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Doğuştan bizimle gelen duygusal süreçler, kültürlerle deneyim kazanır ve süreci etkiler. Dolayısıyla duygusal gelişimde sosyalleştirmenin de etkisi vardır. Duygu düzenleme kavramı, kişilerin yaşam içerisindeki beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda duyguları ile başa çıkabilecekleri ve buna bağlı olarak değişiklik yapabilecekleri süreçleri işlemektedir. (Kıral, 2011).

2.3. Duygusal Şema Kavramı

Şema kavramının terim anlamı taslak, yapı ve iskelet olarak birbirinden farklı alanlarda kullanılmaktadır. Psikoloji alanında da literatürde sıkça bahsedilmektedir. Literatür açısından bakıldığında şema; bireyin yaşam deneyimlerinin anlam kazanması için genel olarak düzenlenmiş bir prensip olarak düşünülmektedir (Young, Klosko ve Weishhar, 2003). Leahly (2006) bir araştırmasında birçok psikolojik rahatsızlığın temelinde bireylerin duygular ile olan ilişkilerinin olduğunu savunmaktadır. Duyguların değerlendirmeleri, bedensel belirtileri, motor davranışları (ajitasyon), hisleri, özellikle bir şey üzerine odaklanmayı (örn. yetersizliği üzerine) ve çoğu durumda kişiler arası ilişkileri de içerdiğini belirtmiştir.

2.4. Sigara Bağımlılığı

Sigara içerisinde bulunan maddelerin, bağımlılık yapıcı özellikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla sigara içme alışkanlığı zamanla yerini sigara bağımlılığına bırakmaktadır. Bağımlılık yapıcı özelliği olan maddeler arasında nikotin öne çıkmaktadır. Sigaranın içerisindeki nikotin sigara bağımlılığı yapan madde olarak görünmekle birlikte nikotin bağımlılığının eroin ve kokain bağımlılığına benzer bir yapıda olduğu ifade edilmektedir (Demir,2007, s. 232). Bireyleri sigara kullanımına iten kişisel, sosyal ve toplumsal birçok neden olduğu düşünülmektedir.

2.5. Nikotin

Nikotin, sigara içerisindeki bağımlılık yapıcı maddedir ve sürekli sigara kullanımına sebep olduğu araştırmacılarca kanıtlanmıştır (Benowitz, 2009). Sigara kullanımını devam ettiren birçok

çevresel faktör olabilir fakat devam etmenin birinci belirleyicisi nikotine karşı oluşan bağımlılıktır. Nikotinin kişiyle teması vücuttaki sindirimi ve beyne ulaşma hızı üzerinde etkilidir. Nikotin bağımlılığı yapan sigara içme, nikotin alımının da en etkili şekildir. Nikotinin, sigara bağımlılığı ve sigara içen bireylerde ruhsal etkiler ortaya çıkmasında belirleyici olduğu bilinmektedir. Ayrıca sigara bağımlılığı insan sağlığını zarara uğratabilecek etkilere de sahiptir.

2.6. Sigara Kullanımı ve Duygudurum

Duygudurum ve sigara kullanımı ile ilgili çalışmalar Willner ve Jones (1996) tarafından yapılmıştır. Yıllar geçtikçe bu alandaki çalışmalarda artış görülmektedir. Bu çalışmalarda, sigara kullanımının kullanıcının nikotin yoksunluğundan kaynaklanan olumsuz duygu durumundan kurtulmasını sağlayan bir etken olduğu ve bunun da bağımlılığın sürdürülmesine yol açtığı vurgulanmaktadır (Perkins, Karelitz, Conklin, Sayette ve Giedgowd, 2010). Kalıncılıç'ın (2017) yaptığı bir araştırmada da olumsuz duygulanımın, sigara kullanmada ve yaşanan nüksetmede etkili bir faktör olduğu raporlanmıştır.

3. YÖNTEM

Genel tarama modeline dayalı ilişkisel bir çalışma olan bu araştırma nicel yöntemle yapılmıştır. Nicel yaklaşımlarda olgular, çevrelerindeki süreç ve etkenlerden soyutlanarak nesnelleştirilir, daha sonra da gözlenebilen ve ölçülebilen özelliklere dönüştürülür. Bu şekilde doğru ölçümler ve dikkatli sayısallaştırmalar yoluyla gerçeğin tanımlanabileceği ve anlaşılabilmesi varsayılır (Erdoğan, 2003, 27). Nesnel ve genellenebilir bilgilere ulaşmak amacıyla pozitivist paradigma kapsamında yapılan çalışmalar, nicel araştırmalar olarak adlandırılır (Kuş, 2009, 105).

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemi rastgele seçilen üniversite öğrencisi ve mezunu 307'si erkek, 425'i kadın toplam 732 kişiden oluşmaktadır.

Tablo1. Sosyo-Demografik Özelliklere İlişkin Dağılımlar

N=732		N	%
Cinsiyet	Kadın	425	58
	Erkek	307	42
Yaş	29 Yaş Altı	440	60
	29 Yaş ve Üzeri	292	40
Eğitim Durumu	Üniversite	636	87
	Yüksek lisans	96	13

Katılımcıların cinsiyet dağılımları incelendiğinde; 425 (%58) kadın ve 307 (%42) erkek katılımcı olduğu saptanmıştır. Katılımcıların ortalama yaşı 29 olup, 29 yaşın altında olan 440 (%60) katılımcı 29 yaş ve üzerinde 292 (%40) katılımcı olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların üniversite mezunu sayısı 636 (%87) kişi, yüksek lisans eğitimine sahip katılımcı sayısı da 96 (%13) kişidir.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma İstanbul ilinde üniversitede okuyan ya da üniversite mezunu olan 732 kişiyle sınırlıdır.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmadaki ölçekler katılımcılara araştırmacı tarafından verilmiştir. Araştırmada Sosyodemografik Soru Formu, Leahy Duygusal Şema Ölçeği (LDŞÖ) Pozitif ve Negatif Duygudurum Ölçeği kullanılmıştır.

3.3.1. Sosyodemografik Soru Formu

Katılımcılar hakkında bilgi elde etmek amacıyla sosyo-demografik Soru Formu uygulanmıştır. Bu formda kişilerin cinsiyet, doğum tarihi, kilo, boy, eğitim durumu, sigara-madde ve alkol kullanım durumunu içeren sorular yer almaktadır.

3.3.2. Pozitif ve Negatif Duygudurum Ölçeği (PNDÖ)

Pozitif ve Negatif Duygudurum Ölçeği Watson ve arkadaşları (1988) tarafından düzenlenmiştir. 10 pozitif ve 10 negatif duygu maddesi olmak üzere 20 duygudan oluşmaktadır. Maddeleri ölçmek için 1 (çok az veya hiç) ile 5 (çok fazla) arasında değerlendirme yapılmıştır. Orijinal ölçeğin iç tutarlık (Cronbach Alpha) katsayısı pozitif ve negatif duygu için sırasıyla .88 ve .85 olarak belirlenmiştir. Teste “geçen bir-kaç gün” önergesi verildiğinde neler hissettiği katılımcılara sorulmuştur. Ölçeğin Türkçesi için Dürü’nün (1998) çevirisi kullanılmıştır. Katılımcılara “geçtiğimiz hafta” nasıl hissettikleri sorusu yöneltilmiştir.

3.3.3. Leahy Duygusal Şema Ölçeği (LDŞÖ)

Bu ölçek Leahy (2002) tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Duygusal şemalar 14 alt boyuttan oluşmaktadır. LDŞÖ ölçeği; kişinin duygularına yüklediği anlamlar ve duygularına karşı tutumu ve baş etme stratejilerini belirleyebilmek adına yöneltilen sorulardan oluşmaktadır. Ölçek toplam 50 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte 2 ile 7 sorudan oluşan 14 alt boyut vardır. Katılımcılara yöneltilen soruların kendilerine ne kadar uyduğunu 1 (benim için hiç geçerli değil) ile 6 (benim için çok

geçerli) arasında değerlendirerek işaretlemiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Yavuz ve arkadaşları (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde istatistiksel tanımlayıcı yöntemler kullanılarak hipotez edilen testlerin uygulamasında dağılımın normal olduğu sayıltılar dikkate alınmıştır. Farklılıkların belirlenmesinde Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Ayrıca ölçekler arasındaki ilişki düzeylerini belirlemek için Spearman Korelasyon analizi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırma grubunun sosyo-demografik özellikleri ve ölçek puanlarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

4.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Araştırmaya dahil olan katılımcılara ait sosyo-demografik değişken özelliklerine ilişkin detaylı veriler aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 2. Sosyo-Demografik Özelliklere İlişkin Dağılımlar

N=732	Yanıtlar	N	%
Sigara kullanma durumu	Evet	258	35
	Hayır	474	65
Günde kaç adet sigara tüketiyorsunuz	1-10 Adet	102	14
	11-20 Adet	123	17
	21 Adet ve üzeri	33	5
Kaç yıldır sigara kullanıyorsunuz	1-5 Yıl	83	11
	6-10 Yıl	106	15
	11 Yıl ve Üstü	69	9
Menstrüel dönemde sigara içme	Evet (Kadın)	36	5

İsteğinizde artış oluyor mu?			
	Hayır (Kadın)	93	13
	Evet (Erkek)	129	18
	Hayır (Kadın)	474	65
Daha önce sigarayı bırakma deneyiminiz oldu mu?			
	Evet	153	21
	Hayır	105	14
Evet ise kaç defa	1-2 Kez	109	15
	3 Kez ve Üstü	44	6
En uzun bırakma süreniz ne kadardı?	1-6 Gün	14	2
	1-4 Hafta	23	3
	1-12 Ay	86	12
	1 Yıl ve Üstü	30	4
	Sigara bırakma deneyimi yok	105	14

Tablo'ya göre sigara kullanan 258 (%35), kullanmayan 474 (%65) kişidir. Günde 1-10 adet sigara içen 102 (%14) kişi, günde 11-20 adet sigara içen 123(%17) kişi, günde 21 adet ve üstünde içen 33 (%5) kişi ve sigara kullanmayan 474 (%65) kişi vardır. 1-5 yıl arasında sigara içen 83 (%11) kişi, 6-10 yıl arasında sigara içen 106(%15) kişi, 11 yıl ve üstünde sigara içen 69 (%9) kişi ve sigara kullanmayan 474 (%65)kişi vardır. Sigara içen kadınlar arasında menstrüel dönemde sigara içme isteği artışı olan 36(%5) kişi, sigara içme isteği artışı olmayan 93 (%13) kişi, erkek içici 129 (%18) kişi ve sigara kullanmayan 474 (%65) kişi vardır.

Daha önce sigarayı bırakma deneyimi olan 153 (%21) kişi, sigara bırakma deneyimi olmayan 105(%14) kişi ve sigara kullanmayan 474 (%65) kişi vardır. Sigarayı bırakma deneyimi olan kişiler arasında 1-2 kez sigara bırakma deneyimi olan 109 (%15)kişi, 3 kez ve üstünde sigara bırakma deneyimi olan 44 (%6) kişi vardır. Sigarayı bırakma deneyimi olan kişilerin en uzun bırakma sürelerine baktığımızda; bırakma süresi 1-6 gün olan 14 (%2) kişi, bırakma süresi 1-4 hafta

olan 23 (%3) kişi, bırakma süresi 1-12 ay olan 86 (%12) kişi, bırakma süresi 1 yıl ve üstünde olan 30 (%4) kişi olduğu gözlenmiştir.

Tablo 3. Sosyo-Demografik Özelliklere Ait Dağılımlar

N=732		n	%
Uyuşturucu madde kullanma deneyimi	Evet	17	2
	Hayır	715	98
Esrar/marihuana kullanma deneyimi	Evet	15	2
	Hayır	2	0,02
Diğer (Korex, rivotril, bonzai, jamaikaotu, maraşotu, lsd, amfetamin, kokain, extacy, sihirli mantar -psilosibin-, puro, tiner)	Evet	7	1
	Hayır	10	1
Alkol kullanır mısınız?	Evet	274	37
	Hayır	458	63
Evet, ise sıklığını belirtiniz.	Haftada 1-5 kez	92	13
	Ayda 1-5 kez	85	12
	Yılda 1-8 kez	40	6
	Sosyal içici/özel günlerde	57	8
	Alkol kullanmıyor	458	63

Herhangi bir uyuşturucu madde kullanma deneyimi olan 17 (%2), olmayan 715 (%98) kişi vardır. Herhangi bir madde kullanma deneyimi olan kişilerin kullandıkları maddelere baktığımızda; esrar/marihuana kullanan 15 (%2) kişi, kullanmayan 2 (% 0.02) kişi vardır. Diğer maddeleri (korex, rivotril, bonzai, jamaika otu, maraş otu, lsd, amfetamin, kokain, extacy, sihirli mantar (psilosibin), puro, tiner kullanan 7 (%1) kişi, kullanmayan 10 (%1) kişi vardır. Alkol kullanan 274 (%37) kişi, kullanmayan 458 (%63) kişi vardır. Alkol kullanan kişilerin kullanma sıklıklarına baktığımızda; haftada 1-5 kez alkol kullanan 92 (%13) kişi, ayda 1-5 kez alkol kullanan 85 (%12) kişi, yılda 1-8 kez alkol kullanan 40 (%6) kişi, sosyal içici/özel günlerde alkol kullanan 57 (%8) kişi vardır.

Tablo 4. Leahy Duygusal Şema Ölçeği Alt Boyut ile Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği Alt Boyut Puanları Arasındaki İlişki Düzeyleri

N=732		Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği (PNDÖ)	
Leahy Duygusal Şema Ölçeği(LDŞÖ)	Pozitif /Negatif Duygu Durum	r	
Kontrol Edilemezlik		0,14*	-0,30*
Duyulara Karşı Zayıflık		-0,10*	0,32*
Anlaşılabilirlik		0,15*	-0,34*
Duygulardan Kaçınma		-0,14*	0,03
Akılcılık İsteği		0,15*	0,10*
Hisleri Kabullenme		0,27*	-0,16*
Ruminasyon		0,03	0,33*
Farklılık		-0,10*	0,07**
Duyuları İnkâr		0,03	-0,29*
Süreklilik		0,01	-0,01
Onaylanma		0,08**	0,07**
Uzlaşma		0,05	0,11*
Duyuları Zararlı Olarak Görme		-0,04	-0,31*
Suçluluk		0,05	0,20*

*p<0,01 ; **p<0,05

Pozitif duygu durum ile Leahy duygusal şema ölçeği alt boyut puanları bakımından arasındaki korelasyon puanları analiz sonuçlarına göre; Pozitif duygu durum ile kontrol edilemezlik puanlarının aynı yöne doğru, çok zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=0,14;p<0,01$). Pozitif duygu durum ile anlaşılabilirlik puanları arasında aynı yöne doğru, çok zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir ($r=0,15;p<0,01$). Pozitif duygu durum ile akılcılık isteği puanları arasında aynı yöne doğru, yine çok zayıf ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. ($r=0,15;p<0,01$). Pozitif duygu durum ve hisleri kabullenme puanlarının da aynı yöne doğru, zayıf ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır($r=0,27;p<0,01$). Pozitif duygu durum ile onaylanma puanları arasında aynı yönde, çok zayıf bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=0,08;p<0,05$). Negatif duygu durum ile duygulara karşı zayıflık puanları arasında da aynı yöne doğru, zayıf ve istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=0,32;p<0,01$). Negatif duygu durum ile akılcılık isteği puanları arasında da aynı yöne doğru, istatistiksel olarak çok zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=0,10;p<0,01$).

Tablo 5. Sigara Kullanma Durumlarına Göre Leahy Duygusal Şema Ölçeği Alt Boyut ile Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Birbirleriyle İlişki Düzeyleri

Leahy Duygusal Şema Ölçeği (LDŞÖ)	Sigara Kullanma Durumu	N	r	Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği (PNDÖ)	
	Pozitif/Negatif Duygu Durum				
Kontrol Edilemezlik	Evet	258	r	0,18*	-0,29*
	Hayır	474	r	0,12**	-0,31*
Duygulara Karşı Zayıflık	Evet	258	r	-0,02	0,28*
	Hayır	474	r	-0,15*	0,34*
Anlaşılabilirlik	Evet	258	r	0,16*	-0,32*
	Hayır	474	r	0,14*	-0,36*
Duygulardan Kaçınma	Evet	258	r	-0,13**	0,04
	Hayır	474	r	-0,15*	0,03
Akılcılık İsteği	Evet	258	r	0,16*	0,14**
	Hayır	474	r	0,15*	0,08
Hisleri Kabullenme	Evet	258	r	0,25*	-0,14**
	Hayır	474	r	0,27*	-0,18*
Ruminasyon	Evet	258	r	-0,03	0,31*
	Hayır	474	r	0,06	0,35*
Farklılık	Evet	258	r	-0,13**	0,02
	Hayır	474	r	-0,08	0,11**
Duyguları İnkâr	Evet	258	r	-0,01	-0,25*
	Hayır	474	r	0,05	-0,31*
Süreklilik	Evet	258	r	-0,09	-0,02
	Hayır	474	r	0,07	0,00
Onaylanma	Evet	258	r	0,00	-0,02
	Hayır	474	r	0,14*	0,13*
Uzlaşma	Evet	258	r	0,08	0,00
	Hayır	474	r	0,04	0,17*
Duyguları Zararlı Olarak Görme	Evet	258	r	-0,04	-0,36*
	Hayır	474	r	-0,04	-0,28*
Suçluluk	Evet	258	r	-0,06	0,16**
	Hayır	474	r	0,03	0,22*

*p<0,01 ; **p<0,05

Sigara kullanma durumlarına göre pozitif duygu durum ile Leahy Duygusal Şema Ölçeği alt boyut puanları arasındaki korelasyon puanlarına baktığımızda; Pozitif duygu durum ile kontrol edilemezlik, anlaşılabilirlik ve akılcılık isteği puanları arasında yapılan korelasyonda ise; sigara kullanan kişiler arasında ve sigara kullanmayanlar arasında, negatif duygu durum ile akılcılık isteği puanları arasındaki korelasyonda; sigara kullanan kişiler arasında aynı yöne doğru, çok zayıf ve

istatistiksel anlamlı bir ilişki olduğu, sigara kullanmayan kişiler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Negatif duygu durum ile hisleri kabullenme puanları incelendiğinde ise birbirleriyle olan korelasyonda; sigara kullanan kişiler ve sigara kullanmayan kişiler arasında ters yöne doğru, çok zayıf ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

5. SONUÇ

Yapılan araştırmada sigara içen ve içmeyen bireylerde duygu düzenleme becerilerinin ve duygu durumunun duygusal şemalarla olan ilişkisine bakılmıştır. Araştırmada sigaranın kişinin duygu ile olan ilişkisine ve etkisine bakılmış ve konuyla ilgili istatistiki veriler toplanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın T testi sonuçlarına göre, sigara içmeyen bireylerin duygusal şema ölçeği ve pozitif ve negatif duygu durum ölçeği puanları arasındaki korelasyonun doğrusal yönde olduğu bulunmuştur. Sigara içen bireylerde ise bu testler arasında doğrudan bir korelasyon kurulamamıştır.

Yine bu araştırma sonucuna göre, sigara içmeyen bireylerin duygularını kontrol etme becerileri düştükçe, diğerlerini suçlama eğilimi artmakta ve başkalarını suçlayarak atıfta bulunma eğilimleri çoğalmaktadır. Sigara içen bireylerin, ruminasyon, kabul, olayın değerini azaltma, olumlu yeniden değerlendirme, olumlu yeniden odaklama, farklılık, kendini suçlama ile duygusal şema puanları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu araştırmanın diğer bir sonucuna göre, sigara içen bireyler başkalarını suçlamak yerine sigara kullanımıyla durumların telafisini sağlamaktadır.

Sonuç olarak yapmış bu araştırmada sigara içen ve içmeyen bireyler de duygusal ve bilişsel şemaların aynı olduğu fakat aralarındaki ilişkilerin daha zayıf olduğu bulunmuştur. Sigara içen bireyler, yaşadıkları duyguları düşüncelere dönüştürürken çok zayıf kalmaktadır. Sigara içmeyen bireylerde ise duygular ile başa çıkma durumu çok zor olmasına rağmen bazı yanlış duygu düzenleme şemalarının gelişmesine neden olmaktadır. Terapiler yardımı ile bireylerin duygusal süreçlerini kontrol ettiğinde sigaraya duydukları ihtiyacın azaltılabileceği düşünülmektedir.

Aynı konuyu araştırarak olan sonraki araştırmacılar için aşağıda bazı öneriler yer almaktadır:

1. Bu araştırma üniversite okuyan veya mezunu olan kişilere uygulanmıştır. Sonraki araştırmalar farklı eğitim düzeyinden oluşan kişilerle yapılabilir.
2. Sigara içen bireylerde duygusal farkındalığa yönelik içmeyen bireylere göre neler değiştiğinin araştırılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

3. Sigara içmeden önce ve içtikten sonraki duygudurum değişimlerine bakılabilir.
4. Uzun yıllar sigara içen ve içmeyen bireylerde kendisi ile ilgili farkındalık çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Arnold, M. B.** (1960). Emotion and Personality (2 vols.). New York: Columbia University ASH. Fact Sheet On Nicotine And Addiction. <http://ash.org.uk/information-and-resources/fact-sheets/nicotine-andaddiction/> Erişim Tarihi: 18.08.2016,
- Barış, Y.İ.** (2016). "Tütün http://www.toraks.org.tr/userfiles/file/TuTuN_KULLANIMININ_TARİHCESİ/Baris.pdf , Erişim Tarihi: 13.12.2016
- Barrett, L. & Russell, J.** (1999). The Structure Of Current Affect: Controversies And Emerging consensus. Current Directions in Psychological Science, 8 (1), 10-14.
- Benowitz N.L.** (2009). Pharmacology Of Nicotine: Addiction, Smoking-Induced Disease, And Therapeutics. Annu Rev Pharmacol Toxicol. 49, 57-71.
- Demir, T.** (2008). "Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar", İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, 62, 231-238.
- Erdoğan, İ.** (2003). Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı İstatistiksel Yöntemler Analiz Ve Yorum. ERK: Ankara.
- Erkman, P.** (1992). An Argument For Basic Emotions. Cognition and Emotion, 6, 169-200.
- Frijda, N.H.** (1994). Emotion Require Cognitions, Even If Simple One, Derl, Ekman, P, Davidson, J.R, The Nature of Emotion: Fundamental Questions, New York- Oxford University Press, 197-203.
- Gottman, J.M., L.F. Katz ve C. Hooven,** (1996). "Parental Meta-Emotion Philosophy and The Emotional Life Of Families: Theoretical Models and Preliminary Data", Journal of Family Psychology, (10), 243-268.
- Greenberg, L., S., Rice, L. N., & Elliott, R. K.** (1993). Facilitating Emotional Change: *The Moment-By-Moment Process*. New York: Guilford Press.
- Izard, C. E.** (2007). Basic Emotions, Natural Kinds, Emotion Schemas, And A New Paradigm. Perspectives on Psychological Science (2), 260-280.
- James, W.** (1884). "What is an Emotion?" Mind, Vol. 9 No. 34. 188-205.
- Kalınkılıç, E.** (2017). Sigara Kullanan Ve Kullanmayan Genç Yetişkin Erkeklerde Olumsuz Duygu Durumun Dikkat Yanlılığı Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıral, K.** (2011). Demans Hasta Yakınlarında Depresyon ve Yaşam Doyumu: Bilişsel Duygu Ayarlama, Sosyal Destek ve Adil Dünya İnancı İlişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kuş, E.** (2009). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel Mi? Nitel mi? (3. Baskı). Anı Yayıncılık: Ankara.

Larsen, R.J., & Prizmic, Z. (2004). Affect regulation. In R. Baumeister and K. Vohs(Eds.), Handbook of self-regulation research. New York: Guilford. 40- 60.

Leahy, R. (2006). Emotional Schemas and Resistance to Change in Anxiety Disorders. Cognitive and Behavioral Practice;14:1, 36-45.

Leahy, R. L. (2002). A Model Of Emotional Schemas. Cognitive and Behavioral Practice (9), 177–190.

Özmen, A. (2006). "Öfke: Kuramsal Yaklaşımlar ve Bireylerde Öfkenin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Etmenler" Journal of Faculty of Educational Sciences, Vol. 39 No. 1, 39- 56.

Perkins, K.A., Karelitz, J.L., Conklin, C.A., Sayette, M.A., Giedgowd, G.E. (2010). Acute negative affect relief from smoking depends on the affect measure and situation, but not on nicotine. Biological Psychiatry, 67, 707-714.

Şencan B. (2015). "Bağlanma Örüntüleri ve Psikolojik İyi Hali Arasındaki İlişkilerde Duygusal Şemalar, Duygusal Zorlanmaya Tolerans ve Kişilerarası Beklentilerin Rolü", sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Schacter, S., Singer, J. (1962). Cognitive, Social And Physiological Determinants Of Emotional State. Psychological Review, 69, 379-399.

Yaşarsoy, E.. (2006). Duygusal Zeka Gelişim Programının, Eğitilebilir Zihinsel Engelli Öğrencilerin Davranış Problemleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yavuz K.F., Türkçapar MH, Demirel B, Karadere E. (2011) Üniversite Öğrencileri Ve Çalışanları Örneğinde Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlilik Ve Güvenilirliği. Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi. 273-282

Yavuz, F. K. (2009). Duygusal Şemalar Ve Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlilik Ve Güvenilirliği. *Uzmanlık Tezi. SB Dışkapı Yıldırım Beyazıt Eğitim ve Araştırma Hastanesi.*

Young, P. T. (1994). Feeling and Emotion. New York: John Wiley & Sons. Willner P.

Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2003). Schema Therapy: A practitioner's guide. New York: The Guilford Press.

Vatan, S. (2014). Duyguların, Duygu Düzenlemenin, Obsesif İnançların, Düşünce Kontrolünün Ve Bağlanmanın, Obsesif Kompulsif Bozukluktaki Farklı Belirtilerdeki Rollerinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Willner P, Jones C. (1996). Effects Of Mood Manipulation On Subjective And Behavioural Measures Of Cigarette Craving. Behavioural Pharmacology, 6,1–9.

Worcester, W. L. (1893). Observations on Some Points in James' Psychology. The Monist, 3, 285-298.